

Doktori (PhD) értekezés

KÁLI CSABA

ZALA MEGYE SZOVJETIZÁLÁSA 1945 ÉS 1950 KÖZÖTT

Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar

2020

ZALA MEGYE SZOVJETIZÁLÁSA 1945 ÉS 1950 KÖZÖTT

Értekezés a doktori (PhD) fokozat megszerzése érdekében
a történelemtudományok tudományágban

Írta: Káli Csaba okleveles történelem–földrajz szakos középiskolai tanár

Készült a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolája
(Történelem programja) keretében

Témavezető: Dr.

Dr. Szilágyi Zsolt

A komplex vizsga bizottság:

elnök: Dr.

tagok: Dr.

Dr.

A komplex vizsga időpontja: 2020. március 6.

Az értekezés bírálói:

Dr.

Dr.

Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.

tagok: Dr.

Dr.

Dr.

Dr.

Az értekezés védésének időpontja: 20... ..

„Én Káli Csaba teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés önálló munka, a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült, a benne található irodalmi hivatkozások egyértelműek és teljesek. Nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt, illetve 5 éven belül nem vontak vissza tőlem odaítélt doktori fokozatot. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.”

Debrecen, 2020. július 6.

Káli Csaba

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés	9
II. Historiográfiai áttekintés.....	15
III. Háborúból a békétlen békébe. Egy új rendszer születése.....	35
III.1. Megszállók és megszálltak	35
III.1.1. A megszállók berendezkedése	35
III.1.2. A megszállók és a helyi lakosság közötti konfliktusok	40
III.1.3. Kényszerített együttműködés.....	52
III.2. A földkérdés.....	56
III.2.1. Földosztás makronézetben	56
III.2.2. Földosztás mikronézetben.....	67
III.3. Pártok, bizottságok, testületek – tagok, tisztségviselők, emberek.....	75
III.3.1. A pártok megalakulása.....	75
III.3.2. A nemzeti bizottságok és a képviselő-testületek megalakítása.....	82
III.3.3. A vármegyei önzagatás újraindulása	100
III.4. A közelmúlt számonkérése, avagy a politikai küzdelem egy újabb terepe	105
III.4.1. Az igazoló bizottságok tevékenysége	105
III.4.2. Népügyészségek és népbíróságok.....	112
III.5. Egy hiteles társadalmi reakció. Az 1945. évi nemzetgyűlési választások.....	128
III.5.1. Az új választójogi törvény megalkotása	128
III.5.2. A választás előkészítése és a kampány	132
III.5.3. A választás és eredménye	143
III.5.4. A választási magatartást meghatározó tényezők.....	149
IV. Politikai és társadalmi lokalitások két választás között	167
IV.1. Küzdelem a politikai arányosításért – a hatalom megtartásáért	167
IV.1.1. Vármegyei politika	167
IV.1.2. Városi politika	173
IV.1.3. Kispolitika.....	191
IV.2. A közigazgatás pártosodása.....	196
IV.3. Rendőrség a rendőrségben, avagy állam az államban.	
A politikai rendőrség tevékenysége.....	203
IV.4. Amiben teljes volt az egyetértés. Települések törekvése a közigazgatási rangemelésre.....	209

IV.5. A B-listázás	214
IV.6. Egy újabb megmérettetés. Az 1947. évi országgyűlési választások	225
IV.6.1. A választójogi törvény módosítása	225
IV.6.2. Választási előkészületek.....	228
IV.6.3. A kampány	242
IV.6.4. A választás és eredménye.....	254
IV.6.5. A választási magatartást meghatározó tényezők.....	268
IV.6.6. A kékcédulával elkövetett csalások	272
V. Úton a pártállam felé	283
V.1. Több pártból egy párt	283
V.1.1. Ellenzékben maradt győztesek	283
V.1.2. Hatalmon maradt vesztesek	287
V.1.3. MKP+(SZDP)=MDP	306
V.1.4. A „pártelit”	314
V.1.4.1. Vezetők és vezető testületek.....	317
V.1.4.2. Az apparátus	325
V.1.4.3. Jelenetek egy párttitkár életéből	338
V.2. Pártállami expanzió	349
V.2.1. Az első kollektivizálási kísérlet.....	350
V.2.2. További államosítások a gazdasági szektorban.....	362
V.2.3. Egy káderház anatómiája.....	366
V.2.4. Az egyházak kiszorítása a szellemi szférákból	376
V.3. Zárószavazások	390
V.3.1. Az 1949. évi népfrontos választás	390
V.3.2. A tanácsrendszer kiépítése és az 1950. évi választás	413
VI. Összegzés	435
VII. Térképmelléletek	449
VIII. Levéltári, múzeumi és irattári források	453
IX. Felhasznált irodalom.....	459
X. Összefoglaló.....	501
XI. Summary	503

I. Bevezetés

Amikor több mint negyedszázaddal ezelőtt, 1993-ban megkezdtem munkálkodásomat a Zala Megyei Levéltár falai között a 20. századi iratanyag referenseként, azonnal feladatul kaptam – mások társaságában - a közelgő kerek évfordulóra tekintettel, egy 1945-tel foglalkozó dokumentumkötet összeállítását, ami számomra akkor ugrás volt a mélyvízbe. A következő években, évtizedekben a 20. század iránti általános érdeklődésem – talán az említett kötet miatt is - fokozatosan specializálódott az 1945 utáni évtized politikatörténetére, területileg Zala megyére, így eddigi munkáim zömmel ezt a történelmi korszakot ölelik fel.

A forrásokból és a szakirodalomból megszerezhető tárgyi ismeretek mellett, ahogy bővült a magyar nyelven is hozzáférhető történelemelméleti szakirodalom a kilencvenes évek végétől, úgy kezdtem elmélyülni a levéltári iratok gyakorlati tanulmányozása mellett az elméleti kérdésekben is. Az 1950-es években elindult, majd a hatvanas években – Európa gazdasági újjáépülésétől nem függetlenül - virágkorát élő kvantitatív vagy kliometrikus történetírás elsőbbsége után, az elmúlt évtizedekben újra rangot kapó narratív elbeszélést érzem magamhoz a legközelebb állónak. Ma már teljesen világos számomra, hogy az általunk megjelenített történelem nem egy önmagában létező objektív világ, hanem azt a jelenből, a jelen entitásai-val átítatottan láttatjuk történészként. Mivel már a javarészt levéltárakban pihenő forrásaim is nagyrészt konstruált szövegek, ebből már logikailag sem következhet más, minthogy az ebből képzett narratív termékek is szubjektív konstrukciók lesznek. Ugyanabból a forrásból minden történész más szöveget alkot, ami – véleményem szerint - rendjén is van és többek között ez, a nézőpontok, stílusok különbsége adja meg a történettudomány esztétikai élvezetét. A tudomány emberének konstrukciója, melynek lehetséges száma elméletileg végtelen, ennek ellenére – szemben például egy regényíróval – mégsem lehet korlátok nélküli. A történésznek az alapvető céhes szabályokat be kell tartani, különböző forrásokból kell kiindulnia, azokat esetenként ütköztetve az érvelését alá kell tudnia támasztani, állításait meg kell tudnia védeni, ami az egyik vezérfonalam volt az értekezésem készítésekor is.

Szövegem megformáltságában, a cselekményesítés, a konstrukciók és a vele sokszor párban futó dekonstrukciók során többféle stílus, műfaj keveredik. Ezek közül kizártam a „győzelmi jelentést” hiszen eltérően a kommunista diktatúra jelenében alkotó történészekről, nem egy üdvtörténetet igyekeztem fabrikálni. Nem kifejezetten törekedtem rá, de a tragédia tónusa óhatatlanul is jelen van a szövegemben, hiszen a történet az olvasatomban alapvetően egy elbukás története. Ennek oldására a szatírárt és az iróniát tartottam célravezetőnek, amit így többször is alkalmaztam a teljes érzelemmentesség elkerülése, elkerülhetetlensége végett.

Úgy gondolom ebben a történelmi szcénében ezek az elbeszélési formák is adekvátak lehetnek, tekintettel arra, hogy ez az „üzemmód” biztosítja talán a legoptimálisabb távolságot a múlt és az azt vizsgáló történész között. Így lehetőség nyílt az azonosulás, a túlzott beleélés elkerülésére, és nem utolsósorban az emberi esendőség, gyarlóság humorisztikus megjeleníthetősége sem záródott ki – melyet kiváltképp kedvelek.

Munkám kronológiai határpontjait a politikatörténet indokolta, társadalomtörténetileg sem a kezdő, sem pedig a záró esztendő nem releváns. Noha 1945 sok tekintetben, mint egyfajta stunde null, a magyar történelemben is fontos záró- és nyitó év – szimbiózisban 1944-gyel -, de inkább csak a politikatörténet oldaláról, társadalomtörténeti szempontból, megítélésem szerint kevésbé minősíthető annak, hiszen számos társadalmi tapasztalat és élmény jelen volt - vagy éppen hiányzott - már a megelőző érákban is, amelyek kontinuitást teremtve megkönnyítették az újabb diktatúra kiépülését. Értekezésem záró évének a mű politikatörténeti dominanciája miatt választottam az 1950-es évet, amit e dimenzió felől közelítve sem tartok egy merev epochának, nem zár le és nem is nyit meg egy teljesen új korszakot, de az állampárti diktatúra kialakításában az 1950 őszi tanácsrendszer bevezetését az ország intézményesített politikai felépítményében – a szovjetizáció „de jure” megteremtését - egyfajta szakaszhatárként érzékelttem.

Az értekezés alapvetően levéltári kutatásokon nyugszik, mégpedig a témából következően főként a Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára fondjaira és állagaira támaszkodtam. Ezen belül is célul tűztem ki - vidéktörténeti téma révén -, hogy kifejezetten alacsony szinten keletkezett forrásokat is használjak, ahol az irat konstruktőre és az abban megjelenített aktorok között még viszonylag kicsi a távolság, így az egyén karakteresebben jelenhet meg, szemben a magasabb szinteken keletkezett, óhatatlanul személytelenebb forrásokkal. A zalai mellett számos más levéltár, irattár és múzeum anyagát is beépítettem az értekezésembe, de még több azon intézmények száma, amelyek vélhetően őriznek a témába esetleg relevánsan is belevágó iratot, de feltáratlanságuk, feldolgozatlanságuk, „láthatatlanságuk” miatt kimaradtak ebből a munkából. Másrészt valahol meg kellett húznom a határt, így sok vonatkozó, lehetséges forrás emiatt is kimaradhatott, hiszen eleve képtelenség áttekinteni és feldolgozni minden szóba jöhető iratanyagot. A levéltári források mellett a korabeli helyi sajtó, a nyomtatott, nem irodalmi művek közül a közlönyök és statisztikai adattárak alkották a kútfők másik jelentős csoportját. Ahol lehetett, illetve fontosnak tartottam, ott az elektronikusan elérhető verzióját is feltüntettem a papíralapú iratnak, kiadványnak. Rohamosan nő a csak digitálisan létező források, elsősorban adattár jellegű adatbázisok száma, amelyek ma már nemcsak a levéltári területről, hanem más platformokról is szolgálják a kutatók munkáját. Ez utóbbiak közé tartoznak

például a digitálisan is elérhető filmhíradók vagy éppen a filmek. Ezek az elektronikus elérési lehetőségek óriási segítséget nyújtottak a munkám során, de legalább annyiban nehezítették is, hiszen a 15–20 évvel ezelőtti állapotokhoz képest meghatványozódott a „karosszékből” elérhető források száma. A memoárirodalom termékeit szintén beleszöttem a textusomba, de ugyanígy nem maradhattak ki, igaz csak színesítő jelleggel, a plébániák historia domusai, vagy a lelkészi hivatalok presbiteri jegyzőkönyvei.

Időnként előbújt belőlem a levéltáros is abban az értelemben, hogy bizonyos speciális, a konstrukciós folyamatban nem mellékes irattani jellemzőkre külön is felhívtam a figyelmet. Ezek közé tartozik például az iktatás rendje, a papír minősége, az íráskép, a helyesírás, a gépelés minősége, amelyek ugyan „csak” hordozói, mellékes elemei a szövegnek, a tartalomnak, de ahhoz olykor nem kevés olyan pluszinformációt adnak hozzá, ami például egy dokumentumkötetben közölt szövegben bizony sokszor elvész. Külön és többször is kitértem a dokumentumokban lévő kvantitatív adatokkal szemben tanúsítandó óvatosságra, ahol például egy rossz helyre írt tizedesvessző, adott esetben teljesen eltolhatja az arra épülő elemzéseket. Szintén óvatosságra intett a legalsó szintről kiinduló, majd a közigazgatás valamennyi szintjén átgördülő „tényelemek” országos összesítéssé lett adatainak felhasználása, mivel tapasztalatom szerint a gördülés során akár nagyságrendi tévesztések, elírások szinte teljes bizonyossággal lepik el ezeket a szövegeket a csúcsra érkezés során, főleg, ha már a legalsó szinten született adatok is nélkülözik a tényszerűséget. Emiatt is, ahol csak lehetett magam végeztem el a számszaki alapadatok felvételét, majd – az esetenként elektronikus adatbázisban való – életre keltését és abból a tézisek, érvek felállítását.

A feldolgozott dokumentumok közül nem keveset igyekeztem élővé tenni oly módon is, hogy azokból számos esetben idéztem. Ilyenkor nem valamifajta rosszul értelmezett hitelességnövelés volt a célom, hanem a stilisztikán túl a korszak miliőjének megragadása, annak a nyelvi, szellemi és gondolati horizontnak a bemutatása, ami a kor és különösen a hatalom sajátja volt. Ezeket a „dokumentum-közléseket” a legtöbbször a lábjegyzetekben helyeztem el, elkerülendő a főszöveg gondolatrítmusának megtörését és ugyanezen szándék miatt került rengeteg kiegészítő információ is a lábjegyzetekbe, amelyek az adott helyzetben nem voltak beilleszthetők a főszövegbe.

Sok történeti munka az adott témát egy távolabbi múltpontról kezdi el bemutatni, akár évszázado(ka)t vagy éppen évtizede(ke)t visszaugorva időben a tematikától függően. Jómagam nem ezt az utat választottam, hanem „in medias res” kezdtem el tárgyalni az eseményeket egy visszaemlékezés bevágásával. Ennek legfőbb oka az volt, hogy nem álltak a rendelkezésemre a kortárs tudományosságnak (is) megfelelő, Zala megyére vonatkozó (politikátörté-

neti) munkák, összefoglalók, hiszen egy ilyen bevezető a részemről csakis kompilatív jellegű lehetett volna. Abban sem tudtam volna dűlőre jutni, hogy honnan is kezdjem és mit öleljen fel a felvezető történet. A két világháború közötti időszakot? Vagy kezdtem volna a dualizmus időszakától, vagy esetleg ad absurdum a kehidai oklevéltől? Mennyit segített volna ez a befogadón? Megannyi alkérdés, amire nem tudtam jó választ adni. Ehelyett azt a megoldást választottam, hogy esetenként az egyes (al)fejezeteknél tértem inkább ki az adott tematika előzményére, összekötve azt a historiográfiai és kritikai reflexiókkal. Ugyanígy egy másik kerettörténetet is szerettem volna elkerülni, mégpedig Magyarország - pláne a világ – korszakbeli történetének elmondását. Néhol persze elkerülhetetlen volt, hogy a főszöveg, vagy a lábjegyzetek magyarázó, részletező funkcióját országos köztörténeti vagy ritkábban, nemzetközi eseményekkel bővítsem, de ezt igyekeztem erős korlátok között tartani.

Szinte mind a három főfejezetnél, de különösen az elsőnél és a harmadiknál okozott nehézséget művem alapvető logikai rendjének, a kronológiának a megtartása. Tekintettel arra, hogy sok eseménysor egymással párhuzamosan zajlott térben és időben, nem volt könnyű tartani a logikai fonalat, elkerülendő a narráció során a káoszt - noha sokszor éppen azt kellett bemutatni. Éppen ezért azt a megoldást választottam, hogy fokozatosan, körkörösén vezetem a témát, minek következtében, ha az adott fejezetben nem volt lényeges egy adott elem, akkor azt egyelőre elharaptam, amit - vigasztalva az olvasót a későbbi visszatérés reményével - direktben jeleztem is. Lehetetlen lett volna például minden szereplőmet, már az első szükséges felléptetésénél bemutatnom - nem is beszélve a folyamatokról - a maga teljességében, hiszen ez egy olyan terhet rótt volna az olvasóra, amit nem akartam vele száz oldalakon keresztül végig cipeltetni, másrészt úgy gondoltam, ez a fajta feszültségteremtés talán jó hatással lehet a stílusra is.

A „nagyotállok” mellett kifejezett célom volt a korábbi történeti látómezőkből kiszorult, majdnem teljesen figyelmen kívül hagyott, történelem nélkülinek gondolt „szürke kisember” mindennapjainak láthatóvá tétele az „alltagsgeschichte” beemelásával. A már említett konstrukció-dekonstrukció folyamatában, igyekeztem olyan mikrotörténeti jelenéseknek is teret adni, amelyek alulnézetben, egyfajta kvintesszenciaként mutatják be a kort, ezen keresztül a lehető legárnyaltabban feltárni a történelem hordalékának rétegrendjét, érzékeltetve egyúttal a múlt jelenben levőségét is. Ennek érdekében emeltem ki a fősodorbéli makroképből egyfajta mikrotörténeti keretbe például egy újságíró népbíróági perét, vagy egy városi párttitkár élet- és értékvilágát, valamint több más apróbb részlet mellett egy új bérház építésének, benépesülésének anatómiáját. Mindemellett az értekezésemben nem térek ki több olyan, mások által esetleg fontosnak tartott kérdésre, ami szétfeszítette volna azt a tematikai keretet, vagyis egy

társadalomtörténettel átítatott, de alapvetően mégis politikatörténeti narratívát, amire elsődlegesen vállalkoztam. Ennek megfelelően, külön nem írtam nagy gazdaságtörténeti fejezet(ke)t, ahogy kultúrtörténetit sem, nem tartottam a jelzett keretek között feladatomnak például az újjáépítés vagy a közellátás bugyraiban való elmélyülést, de azért igyekeztem a szükséges vélt mértékig kitérni ezekre is. Így például egy fontos társadalomtörténeti kérdést, nevezetesen a háború utáni vidéki, azon belül a zalai zsidóság sorsának alakulását sem foglaltam külön alfejezetbe, de a szöveg-szövedékemben folyamatosan reflektálok erre. Témavezetőmmel való - témavezetőkénti - első konzultációm után elgondolkoztam az ötletén, hogy nem kellene-e leszűkíteni térben a leendő értekezést, például csak Zalaegerszegre fókuszálva. A forrásbőség miatt ez a variáció még az írás közben – persze csak az elején – is többször felötlött bennem, de úgy gondoltam és ez már az első fejezet megírása után is megerősítést nyert bennem, hogy a legtöbb folyamatot plasztikusabban lehet bemutatni és illusztrálni a maga komplexitásában, ha nem egy viszonylag marginális kisvárost, hanem egy egész megyét választok történeti térnek.

Az értekezésemmel kapcsolatban igazából egy dologban vagyok teljesen biztos, hogy a leírtak nem így történtek. A fentebb vázolt posztmodern felfogásból következően, másvalaki biztosan mást fixírozott volna történelmi ténnyé ugyanezen forrásokból, illetve más oldalról, ahogy két évtizeddel ezelőtt a mostani jelenhez képest, úgy a jövőben magam is biztosan máshogyan fogok viszonyulni ugyanezen forrásokhoz. Céлом az volt, hogy állításaim védhetőek legyenek, ezúttal a szó egy speciális értelmében is.

II. Historiográfiai áttekintés

A választott téma szakirodalmának a maga teljességében való bemutatása, annak gazdagsága miatt a lehetetlenség határát súrolja, ennél fogva a téma eddigi historiográfiai eredményeit csak szelektíven, súlyozottan lehetséges prezentálni. Terjedelmi és technikai, valamint logikai és ésszerűségi okokból ráadásul kettéválasztottam ezt a témakört, így ebben a fejezetben csak a legfontosabb, a vizsgált korszakot vagy annak egy részét átfogóan tárgyaló művekkel foglalkoznék. Természetesen azok a munkák is helyet kapnak itt, amelyek bennfoglaló jelleggel, de részleteiben is érintik ezt az időszakot. A feldolgozások, monográfiák mellett kitérek azokra a munkákra is, amelyek a korszak legfontosabb dokumentumait, forrásait adják közre, ide sorolva azokat a memoár jellegű visszaemlékezéseket is, amelyek a korszak legprominensebb vezető politikusaitól származnak, továbbá megemlítem a szakirodalmi forrásként ugyancsak szóba jöhető legfontosabb archontológiai, prozopográfiai műveket is.

Ahogy fentebb céloztam rá, logikai és célszerűségi okokból nem vegyíték ide minden historiográfiailag egészében vagy nagyjából releváns történeti munkát, főleg ha azok ugyan kellő részletességgel, de csak egy kisebb résztémát bontanak ki. Ezekben az esetekben – elkerülendő az ismétlést, egyúttal segítve az olvasást és megértést – inkább a fontosabb és/vagy szakirodalommal jól ellátott (al)fejezeti témakörök elején adok (kritikai) tájékoztatást az adott (rész)téma historiográfiai természetét illetően. A szakirodalmi ismertetés keretében, magától értetődően foglalkozom azokkal a kérdésekkel is, amelyek megkerülhetetlenek szinte minden történeti téma, időszak kifejtésénél, mint például annak megnevezése, korszakolása, mindezek történetisége, valamint azok a nagy paradigmák, amelyek a tárgyalt korszakot jellemzik vagy csak érintik és arra is kitérek, ezek miként polarizálják a nemzetközi és legfőképpen a hazai történészársadalmat.

A fenti utolsó gondolatból kiindulva, kicsit távolabbról közelítve a kérdéshez, először a Magyarországot is magában foglaló kelet-közép-európai térséget is eluraló sztálinizmusnak az elsősorban külföldi szakirodalom általi megítélését, az ebből fakadó rendszer-paradigmákat mutatom be, amelyek kitapinthatóan hatással voltak a hazai történészekre is.¹ Különösen a gazdaságtörténészeket, de a politikatörténeti oldalról közelítők közül is sokakat ihletett meg az ún. modernizációs paradigma, amelynek legismertebb képviselői Isaac Deutscher és Alexander Gerschenkron voltak. Deutscher Sztálinban egy olyan modernizáló despotát látott, aki – nem először Oroszország történetében – a „vademberek” országát modernizálja a felzárkó-

¹ Ennek összefoglalását lásd Bartha 2003a-b.

zás és a nemzetközi (katonai) versenyképesség elérése érdekében.² A téma klasszikusának azonban az alapvetően közgazdász Gerschenkron tekinthető, akinek alaptétele szerint a kommunizmus nem más, mint a megkésett iparosítás terheinek elviselését megkönnyítő ideológia.³ Elmélete szerint a sikeres felzárkózás után eltűnnek a különbségek a kommunista/szocialista és kapitalista rendszerek között, mely a Nyugaton szintén népszerű konvergencia-elméletnek is táptalaja lett.

A másik elterjedt rendszermagyarázatnak, az ötvenes-hatvanas évek nyugati szovjetológiájának domináns paradigmájaként számon tartott totalitarizmus-elmélet számított. Ennek legismertebb történész képviselője Hannah Arendt, akinek 1951-ben New York-ban megjelent fő műve nem véletlenül csak 1992-ben jelenhetett meg magyarul, *A totalitarizmus gyökerei* címmel.⁴ Nézete szerint a modern tömegtársadalom termelte ki a totális politikai rendszereket, melynek alapja a – modernitáskritikaként is értelmezett – társadalmi közöny, elidegenedés volt, melynek következtében az emberek elvesztették individuális entitásukat, valamint egyéniségüket és kisközösségi igényüket feladva a totális diktatúra által kitűnően formálható, homogenizált, akaratnélküli egyedekké váltak.

Szemben a fenti ideológiai áramlattal, a kommunista blokk országaiban az úgynevezett revizionista irányzat hódított, ami nem véletlen, hiszen ez a paradigmarendszer – mely több laza egybefűződő ágból állt össze – adta legélesebben és legkonzekvensebben a totalitarizmus kritikáját. Ezzel az irányzattal azonosítható Sheila Fitzpatrick munkássága is, aki főleg társadalomtörténeti oldalról vizsgálta a sztálinizmust és ennek során arra mutatott rá, miszerint a sztálini rendszer nem csak felülről irányított forradalom volt, hanem alulról, viszonylag széles néptömegek által támogatottan is konstituálódott.⁵

Időben a legfrissebb paradigmarendszer az ún. civilizációs modell, amely egy komplex civilizatorikus változásként értelmezi a sztálinizmust, tágabban a kommunizmust. Sok közös vonást mutat a revizionista irányzattal, de inkább mikroszinten vizsgálja a társadalom és a hatalom kapcsolatát. Nemzetközileg a legismertebb képviselője Stephen Kotkin, akinek fő műve – amely magyarul sajnálatos módon még nem jelent meg – *Magnyitogorszk építésén* keresztül mutatja be a mindennapi sztálinizmust, azt az életmódváltást, amit az iparosítás és az urbanizáció okozott a kommunistának (sztálinistának) nevezett társadalomban.⁶

² Deutscher 1990.

³ Idézi Bartha 2003b. 22. Vö. Gerschenkron 1984.

⁴ Arendt 1992. Ezen irányzat egyik legújabb, összefoglaló munkája Curtois et al. 2000.

⁵ Idézi Bartha 2003b. 31. Részleteit lásd: Fitzpatrick 2003.

⁶ Kotkin 1995. Részleteit lásd: Kotkin 2003.

A témával foglalkozó hazai történésztársadalmat alapvetően két paradigmarendszer polarizálta, illetve polarizálja. Az egyik az ún. tradicionális, hagyományos vagy elsőre talán kisse megtévesztően ortodox névvel illetett, míg a másik a lényegében már érintett revizionista irányzat.⁷ Az „ortodox” álláspont szerint - amely gyökérzetében több rokon vonást mutat a totalitarizmus által felszínre hozott elméletekkel, de hazai kontextusban azzal nem azonosítható - a Szovjetunió célja kezdettől fogva a térség bolsevizálása volt, amelyre létezett egyfajta „menetrend” is, ami nem a sebesség és az időpontok mentén, hanem a célállomások tekintetében szerveződött. A másik, a „revizionista” álláspont lényege, hogy a szovjeteknek nem volt világos elképzelése a térséggel kapcsolatban, hanem egy eszköztív folyamatban az USA „imperializmusa” kényszerítette rá a Szovjetuniót, hogy egyre intenzívebb uralma alá vonja az általa megszállt területeket, saját biztonsági érdekeinek érvényesíthetősége érdekében. Az alább citált hazai feldolgozások nem kis része felfűzhető erre a dichotóm paradigma-párra.

De mielőtt erre rátérnék, a fentebb vázolt „program” jegyében először a fontosabb kiadott forrásokat tartalmazó – paradigmarendszerektől kevésbé érintett – kiadványokat mutatom be. A korszak legfontosabb hazai döntéshozó testületei által keletkeztetett jegyzőkönyvek vagy legalább azok napirendi pontjai a papíralapú forma mellett ma már egyre nagyobb részarányban digitálisan is elérhetőek. A korszakot érintően a kormányüléseken felvett jegyzőkönyvek közül az eddig nyomtatásban megjelentek sorát a kronológiának megfelelően Dálnoki Miklós Béla kormánya minisztertanácsi jegyzőkönyveinek kiadása nyitotta meg 1997-ben.⁸ Ezt követően a kiadványok sorrendje már nem követte a történeti kronológiát, a rövid életű Tildy-kormány üléseinek jegyzőkönyvei 2005-ben,⁹ Nagy Ferenc első,¹⁰ valamint második és harmadik kormányának ülésjegyzőkönyvei¹¹ 2003-ban, illetve 2008-ban jelentek meg. Ez ideig utolsóként Dinnyés Lajos első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyveit adták ki nyomtatásban 2000-ben, mely kötet az előzőekhez hasonlóan ma már digitálisan is

⁷ A két paradigmarendszer ütköztetéséhez lásd Ungváry 2005.

⁸ Szűcs (szerk.) 1997. Elektronikusán lásd: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MolDigiLib_MOLkiadv2_28_a/?pg=0&layout=s Letöltés ideje: 2020. február 21.

⁹ G. Vass (szerk.) 2005. Elektronikusán lásd: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MolDigiLib_MOLkiadv2_41_mt/?pg=0&layout=s Letöltés ideje: 2020. február 21.

¹⁰ Szűcs (szerk.) 2003. Elektronikusán lásd: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MolDigiLib_MOLkiadv2_38_a/?pg=0&layout=s Letöltés ideje: 2020. február 21.

¹¹ Szűcs-G. Vass. (szerk.) 2008. Elektronikusán lásd: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MolDigiLib_MOLkiadv2_46_A/?pg=0&layout=s Letöltés ideje: 2020. február 21.

elérhető.¹² A kormányülések napirendi pontjai – a nagyságrendekkel kisebb terjedelem miatt – már hiánytalanul megjelentek több kötetben.¹³ Az állampárt (MDP) legfontosabb országos testületeinek (Központi Vezetőség, Politikai Bizottság, Titkárság, Szervező Bizottság) jegyzőkönyvei szintén elérhetők elektronikusan a Magyar Nemzeti Levéltár honlapján.¹⁴ A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt különböző testületeinek határozatait és egyéb kapcsolódó dokumentumait jegyzetekkel és kommentárokkal kiegészítve kiadták még 1990 előtt.¹⁵ Az MDP határozatai – az említett MKP-SZDP, sőt MSZMP határozatokat tartalmazó kötetekkel - stílusosan egyező külsővel és hasonló tartalmi szerkezettel, de a jegyzeteket illetően már „korszerűbb” történelemszemléletben láttak napvilágot 1998-ban.¹⁶

Szintén kiadták 2003-ban az ország életében a párizsi békeszerződés hatálybalépéséig meghatározó szerepet játszó magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság üléseinek az Orosz Föderáció Külügyminisztériumának Levéltárából származó jegyzőkönyveit.¹⁷ A SZEB működése és főként a magyar belpolitikába való beavatkozásai nem feltétlenül csak ezekből a dokumentumokból ismerhetők meg, de ettől függetlenül megkerülhetetlen forrásai a korszak történetének, ráadásul a vármegyei kirendeltségek vezetőinek időnkénti beszámoltatása révén a megszállás vidéki eseményeiből is felfejthető néhány esemény. Talán ennél is fontosabb volt a pártközi értekezletek 1944 és 1948 között készült jegyzőkönyveinek az előbbihez hasonlóan jegyzetekkel bőségesen ellátott kiadása.¹⁸ A közölt 152 dokumentumból sajnálatosan csak 48 a jegyzőkönyvek vagy jegyzőkönyvszerű iratok száma, mivel a történészek szerencsétlenségére 1945-ben és 1946 első felében a pártközi értekezleteken nem vezettek szabályos jegyzőkönyvet, hanem csak a különböző pártok egyes képviselői készítettek saját használatra ad hoc feljegyzéseket. A kötetben a szerkesztők ennél fogva más provenienciájú iratokból vagy újságcikkekből próbálták rekonstruálni az egyes üléseken történeteket. A tematikus iratgyűjtemények közül fontossága révén kiemelkedik a magyar-szovjet kapcsolatok 1944 és

¹² Szűcs (szerk.) 2000. Elektronikusan lásd: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MolDigiLib_MOLkiadv2_36/?pg=0&layout=s Letöltés ideje: 2020. február 21.

¹³ G. Vass (szerk.) 2003. Elektronikusan lásd: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MolDigiLib_MOLsegedl_11_1/?pg=0&layout=s Letöltés ideje: 2020. február 21., G. Vass (szerk.) 2004. Elektronikusan lásd: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MolDigiLib_MOLsegedl_11_2/?pg=0&layout=s Letöltés ideje: 2020. február 21., G. Vass (szerk.) 2006. Elektronikusan lásd: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MolDigiLib_MOLsegedl_11_3/?pg=0&layout=s Letöltés ideje: 2020. február 21.

¹⁴ <https://adatbazisokonline.hu/gyujtemeny/partiratok#> Letöltés ideje: 2020. február 24.

¹⁵ Rákosi–Szabó (szerk.) 1979.

¹⁶ Izsák (főszerk.) 1998.

¹⁷ Feitl (szerk.) 2003.

¹⁸ Horváth Julianna et al. (szerk.) 2003.

1948 közötti történetébe bepillantást nyújtó dokumentumkötet, amely Vida István szerkesztésében látott napvilágot 2005-ben.¹⁹ Ahogy ennek bevezető tanulmányában Baráth Magdolna is megjegyzi, a kötetben és máshol korábban megjelent szovjet dokumentumokon kívül feltételezhetően még mindig rengeteg olyan, a témával foglalkozó magyar kutatók által fel nem tárt forrást őriznek az oroszországi levéltárak, amelyek árnyalhatják az eddigi ismereteinket. Annak ellenére, hogy az említett bevezető tanulmányban a szerző azonosulni látszik a „Szovjetunióknak nem volt külön kidolgozott Magyarország-politikája” kitétele révén az ún. revizionista állásponttal, a dokumentumok mégis meglehetősen határozott - legfeljebb a kommunikációs zavarok és az elején még az angolszászok által relatíve hatékonyan segített kigazda ellenállás miatt (pl. az 1945-ös nemzetgyűlési választások előtt) nem mindig érvényesülő - szovjet elképzelésekről tesznek tanúbizonyságot.

A különböző adattár jellegű források, azon belül is a személyi jellegűek szintén nagy számban jelentek meg az elmúlt évtizedekben, amelyek közül nem egy mára digitálisan is elérhetővé vált. E gyűjteményből kiemelném a korszak parlamenti almanachjait, az ideiglenes nemzetgyűlés,²⁰ a nemzetgyűlés²¹ és az országgyűlés²² képviselőinek életrajzi adattárát. Mindemellett több pártnak, így a Független Kisgazdapárt²³ és a Demokrata Néppárt²⁴ képviselőinek életrajzi adattára külön is megjelent. A pártállami időszakra vonatkozóan kifejezetten a vidéki, megyei, járási és városi szintű pártfunkcionáriusokra koncentrál a Magyar Nemzeti Levéltár és a Nemzeti Emlékezet Bizottsága által 2018-ban készített elektronikus adatbázis.²⁵ Az adattárak vonatkozásában az 1989/1990-es politikai változások alkalmával lehetővé vált történelem újraértelmezés lehetőségével élve jelent meg szinte azonnal egy kiadvány, amely a mai napig haszonnal forgatható az 1848 és 1990 között létezett politikai pártok alapadatait tekintve.²⁶ A pártok egyes prozopografikus jellemzőin (alakulás, megszűnés ideje, névváltozatok, társadalmi bázis, létszám, vezetők, pártlap, program elérhetősége) kívül a kötet röviden, de lényegre törően összefoglalja a jelzett időintervallumot illetően a mindenkori választásokon érvényes alapjogszabályokat, az egyes országgyűlések és azok megválasztásának alapadatait, 1944-től szerepeltetve itt a megválasztott képviselők neveit is. Ezen kívül krono-

¹⁹ Vida (szerk.) 2005. Az egykori szovjet dokumentumok kérdéséhez lásd még: Izsák–Kun (szerk.) 1994.

²⁰ Vida (főszerk.) 1994. Elektronikusan lásd: https://mpgy.ogyk.hu/mpgy/alm/almanach_1944-45/index.htm Letöltés ideje: 2020. február 24.

²¹ Vida (főszerk.) 1999. Elektronikusan lásd: https://mpgy.ogyk.hu/mpgy/alm/almanach_1945-47/ind2.htm Letöltés ideje: 2020. február 24.

²² Marelyn–Vida (főszerk.) 2005. Elektronikusan lásd: http://mpgy.ogyk.hu/mpgy/alm/almanach_1947-49/index.htm Letöltés ideje: 2020. február 24.

²³ Vida–Vörös 1991.

²⁴ Kovács K.–Rosdy (szerk.) 1996.

²⁵ <http://www.paap.hu/apex/f?p=2013:1> Letöltés ideje: 2020. február 25.

²⁶ Jónás (szerk.) 1990.

lógiai sorrendben közli a közel 150 év fontosabb választástörténeti eseményeit. Ebben a témakörben 2011-ben jelent meg egy bővített tartalmú, három kötetesre tervezett lexikon első darabja, amely a parlamenti választásokon – 2010-ig bezárólag – jelöltet állító pártokat ismer-teti az előzőekben bemutatott műhöz képest jóval részletesebben és történelmi korszakokként egy-egy (párt)politikatörténeti összefoglaló kíséretében.²⁷

A források egy speciális részét képezik a korszak fontos történelmi szereplőinek vissza- emlékezései, melyek közül négyet emelnék ki. Nagy Ferenc, Kovács Imre, Sulyok Dezső és Rákosi Mátyás karakterében teljesen eltérő személyiségei voltak a korszak történelmének, de írásaik közös jellemzője, hogy nem naplószerűen, nem naplójegyzetek által, hanem részint a nem tervezett emigrációs létből fakadóan, alapvetően mindenféle forrássegédlet nélkül, pusztán a memóriára hagyatkozva születtek meg visszaemlékezéseik – kivéve a többihez képest jóval bővebb, hosszabb ideig készülő és könyvészeti forrásokra támaszkodni tudó Rákosiét –, annak abszolút szubjektív műfaji sajátosságait teljesen magukon viselve. Nagy Ferenc, az 1947. május végi emigrációja után pár hónappal, helyzetének stabilizálódása után, már az Amerikai Egyesült Államokban vetette papírra visszaemlékezéseit, amelyben egyedül a New York Times, mint kronológiai segédlet állt a rendelkezésére segítség gyanánt. Visszaemlékezése először New Yorkban jelent meg – természetesen angolul - 1948-ban, kiadói felkérésre, amely anyagi helyzetén is jelentősen könnyített. A művet magyarul, Magyarországon csak 1990-ben adhatták ki *Küzdelem a vasfüggöny mögött* címmel, amely jó stílusban az objektivitásra törekedve íródott. A mű végén Vida István, Vörös Vince és Högye Mihály tett pontosító megjegyzéseket, de ennek ellenére e kötet nem nevezhető kritikai kiadásnak.²⁸ Kovács Imre, aki Nagy Ferenchez képest néhány hónappal később, de még 1947-ben emigrált, szintén 1948-ban jelentette meg Svájcban, németül, majd franciául is a visszaemlékezéseit az 1942–1947 közötti időszakra vonatkozóan, amelyek Magyarországon első ízben 1988-ban láthattak napvilágot *Magyarország megszállása* címmel.²⁹ A szerző regényes stílusban, különösen a párbeszédok visszaidézésekor óhatatlanul konstruáltan, de érzékletesen mutatta be az általa megélt sorsfordító időket. Sulyok Dezső 1947. augusztus 14-én hagyta el illegálisan az országot és tíz nappal később már hozzá is látott emlékeinek papírra vetéséhez, amivel nem egészen négy hónap alatt végzett is. Először németül megjelent memoárját csak jóval később, 2004-ben adták ki magyarul *Két éjszaka nappal nélkül* címmel.³⁰ Sulyok esetében az előbbi-

²⁷ Vida (főszerk.) 2011.

²⁸ Nagy 1990.

²⁹ Kovács 1990.

³⁰ Sulyok 2004.

ekhez képest egy meglehetősen szubjektív visszaemlékezéssel állunk szemben, ahol – talán az élmények frissessége okán is – még érezhetően, erősen dolgoztak benne az indulatok, minek köszönhetően az érintett történelmi szereplők – ideértve egykori kisgazda párttársait is, nem megbocsájtva nekik az FKGP-ből való kiebrudalásukat - szinte kivétel nélkül negatív jellem-ábrázolást kaptak. Sajnos a kötet nem kritikai kiadás, pedig ilyen fokú szubjektivitásnál ez kifejezetten kívánatos lett volna, ráadásul a kiadó sem állt helyzete magaslatán, mivel számos olyan nyelvi hiba is található a műben, amely egyértelműen neki róható fel.

Nemcsak személyének történelmi szerepe folytán, hanem gyakorlatilag minden szempontból más minőséget képvisel Rákosi Mátyás 1997-ben kiadott kétkötetes visszaemlékezése.³¹ A teljes anyagnak csak az 1940-től 1956-ig tartó részét ölelik fel a kiadott visszaemlékezések, amelyek időben a húszas évek közepétől kezdődnek, de az 1956 utáni életszakaszra már nem terjednek ki. Rákosi az 1948-ig tartó éveknél többnyire megelégedett emlékeinek egyszerű kifejtésével, míg az utána következő szakasz már az önigazolás keresés és a múlttal való viaskodás sokrétegű lenyomatát mutatja. A kötet részben kritikai kiadás abban az értelemben, hogy több száz végjegyzet gondoskodik egyes tárgyi elemek kifejtéséről, pontosításáról, viszont a sajtó alá rendezők, szerkesztők nem tekintették feladatuknak Rákosi politikai természetű, erősen szubjektív véleményalkotását minősíteni, „helyretenni”.

A vizsgált kor első éveinek történéseire elsőként a nevesebb történészek közül Szekfű Gyula reagált, aki már moszkvai nagykövetségként, 1947 végén foglalta össze (ön)reflexióit az 1944 végétől induló új éráról a *Forradalom után* című utolsó nagyobb művében.³² A témához való közelítés óhatatlanul is nélkülözte a standard történészi eljárást, hiszen gyakorlatilag a saját jelenét kellett elemeznie a lehetséges történeti források ismerete nélkül. Műve ezért inkább politológiai, publicisztikai jellegű, stílus tekintetében leginkább moralizálónak nevezhető. A később elhíresült „valahol utat tévesztettünk” gondolatiságból kiinduló, a kiútkeresés morális szféráit is boncolgató, a társadalmi kihívásokkal rezignáltan szembenéző és kissé hivatalosnak ható reménykedést mutató történész hangja érződik ki művéből. Ezzel a hangulati attitűddel majdnem gyökeresen ellentétes az *Újjáépítő magyarok*³³ című vaskos kötet, amely szintén 1947-ben jelent meg, ahol az újjáépítés már szinte a kommunista-rendszer felépítésének előtörténetébe illeszkedett. A kötet komplex módon közelít az újjáépítés addigi eredményeihez, viszont írói, szerkesztői nélkülözik a történészi kvalitásokat – ez nem is volt cél – sokkal inkább egy olyan speciális adattárral van dolgunk, amely időnként ugyan hiányos ada-

³¹ Feitl et al. (szerk.) 1997.

³² Szekfű 1983.

³³ Gáspár-Zsadányi (szerk.) 1947.

tolás mellett, de egy pillanatképet ad a korabeli politikai viszonyokról a kommunista frazeológia egyeduralkodóvá válásának hajnalán.

A „népi demokrácia” a saját geneziséről és tíz éves történetéről 1955-ben próbált meg számot adni egy az MTA TTI által jegyzett tanulmánykötetben.³⁴ A marxista kanonizáció vonalát szigorú dogmatikával tartó történészgárdában még helyet kapott – vélhetően legitimáló szándékkal is – Szekfű Gyula, illetve több olyan fiatal történész (pl. M. Somlyai Magda, Orbán Sándor, Ránki György) akik a következő évtizedekben megtartva, illetve relatíve fokozatosan meghaladva a kánont, konstituálták a korszak ideológiailag mindvégig meghatározott történetírását. A kommunista diktatúra későbbi évtizedeiben Balogh Sándor foglalkozott talán legintenzívebben a korszak történeti kérdéseivel. Összefoglaló nagymonográfiája – nem véletlenül – 1975-ben jelent meg *Parlamenti és pártharcok Magyarországon 1945–1947* címmel.³⁵ A minden korábbi próbálkozásnál átfogóbb és alaposabb munka, amely alap kutatásokon, a hazaiak mellett többek között amerikai levéltári forrásokat is felhasználva – jellemző módon ezek elérhetőbbek voltak már akkor is a szovjet levéltárakban őrzött iratokhoz képest –, a korszakirodalmának, ideértve az emigráns és más külföldi irodalmakat is, teljességre törekvő bedolgozása mellett a mű a maga korában előrelépésnek számított a korábbi évtizedek broszúra ízű konstrukciói után. Egyúttal azt is kitűnően példázta, hogy a „tudomány” miként válhat egy diktatúra politikai ideológiájának eszközévé, legitimáló erejévé.

Balogh Sándor mellett a Kádár-korban Vida István és Izsák Lajos foglalkozott intenzíven a korszak történeti problematikájával, munkásságuk az 1970-es és 1980-as években volt a legtermékenyebb, de mindhárman folytatták munkájukat az 1990 után fokozatosan megváltozó fogalmi és szemléleti keretek között is, némileg – kimondatlan önkritikával – igazodva azokhoz. Utóbbiak munkásságából e helyütt csak néhány összefoglaló művet emelnék ki, hiszen a legfontosabbak ismertetése is meghaladná jelen historiográfiai elemzés ésszerű kereteit. Vida István és Izsák Lajos kutatásai olyannyira párhuzamosan haladtak, hogy két, Balogh Sándorhoz képest kisebb volumenű, kompilatív összefoglalójuk egyaránt 1986-ban jelent meg.³⁶ Munkájuk további közös vonása, hogy mindketten a korabeli pártok történetére specializálódtak, Vida különösen az FKGP,³⁷ míg Izsák en bloc a polgári pártokkal és programjaikkal foglalkozott több művében is.³⁸

³⁴ Lackó (szerk.) 1955.

³⁵ Balogh 1975.

³⁶ Izsák 1986, Vida 1986. A teljességhez hozzátartozik, hogy Vida István citált könyvének kézírata már 1976-ban elkészült, ahogy az a könyv szakirodalmi jegyzékéből is kitűnik.

³⁷ Vida 1976.

³⁸ Izsák 1983, Izsák, 1994.

Az 1989 után lehetővé vált paradigmaváltást kihasználva, számos új és régi kiadó jelentett meg az újraértelmezhetővé vált 20. századi magyar történelem eddig tiltott gyümölcsnek számító fejezeteiből az emigráns és hazai történészek régebbi és új műveiből, melyek közül a visszaemlékezésekről már ejtettem szót. A feldolgozások sorában a kérdéses időszak új megközelítését illetően az egyik első fecskének a magyar származású amerikai történész, Charles Gati *Magyarország a Kreml árnyékában* című munkája számított, amely eredetileg 1986-ban jelent meg az Egyesült Államokban.³⁹ A mű forrásbázisa rendkívül diverzifikált, a levéltári iratokon kívül a sajtóanyag és a feldolgozások mellett kéziratok és oral history interjúk színesítik a palettát. Gati, aki „demokratikus közjáték”-ként aposztrofálta az 1944 és 1947 között történeteket, megközelítésében a modernizációs elmélet keveredik az ún. tradicionális (ortodox) szemlélettel, ráadásul nem egy ponton rövid időn belül ellentmondásokba is keveredik, egyszer céltudatosnak és határozottnak nevezi a szovjetek magyarországi (kelet-közép-európai) politikáját, néhány oldallal később pedig „a térség egészére nézve a szovjeteknek nem volt átfogó elgondolásuk” kitéltet használja.⁴⁰ Sajnos a könyv abból a szempontból is tipikus terméke a kornak, hogy a kiadói - különösen az újak esetén - gyakorlatlanság, a gyors és nem kellően letisztázott fordítás, valamint a szakmai ellenőrzés elmaradása következtében számos tartalomzavaró hiba csúszott a műbe, amit a szedési hibák – szintén gyakorlatlanságra visszavezethetően – csak tetézték.

Az 1990-es években az új szemléletű, nagyobb lélegzetvételű összefoglaló munkák, ami valahol természetes is volt, egyelőre várattak magukra, helyettük jellemzően konferencia-, illetve tanulmánykötetek ágyaztak meg az újabb – azóta is leendő - szintéziseknek. Ebben a műfajban úttörő kezdeményezésnek számított a Debreceni Egyetem (Kossuth Lajos Tudományegyetem) fiatal történészeinek szervezésében az I. Országos Jelenkortörténeti Konferencia, amely 1994. szeptember 1–3. között zajlott Debrecenben. A több szekcióban elhangzott, több tucat előadás anyagából szerkesztett kötet 1995-ben jelent meg *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben* címmel.⁴¹ A kötet alapvetően társadalomtörténeti relevanciával bír, ami különösen a választástörténeti részeket illetően politikai társadalomtörténettel egészül ki. A nemzetközi horizonttól a hazai, vidéktörténeti esettanulmányokig húzódik a tanulmányok íve. A 20. századi magyar (társadalom)történet újrafogalmazására tett kísérlet sikerességét mutatta a három évvel később, 1997 szeptemberében megrendezett második ha-

³⁹ Gati 1990.

⁴⁰ Gati 1990, 79. és 88.

⁴¹ Valuch (szerk.) 1995.

sonló konferencia, amelynek anyaga 1999-ben (I. kötet) és 2000-ben (II. kötet) jelent meg.⁴² Ahogy az előző konferencia anyaga, ezek a tanulmányok is számos interdiszciplináris tudományágat érintettek, a vidéktörténeti esettanulmányok nem kis része, a hely szelleme okán a Tiszántúlra fókuszáltak. A hároméves periodicitást felvevő debreceni országos jelenkortörténeti konferenciák sorozata 2000-ben sajnálatosan lezárult, e konferenciának a kötetbe foglalt változatát 2002-ben vehették kézbe az érdeklődők.⁴³ A könyv értékét növeli, hogy abban az egyes előadásokra adott hallgatói reflexiók is helyet kaptak, amelyek a természetükből fakadóan rövidebbek és kevésbé kidolgozottak, mint a bevezető előadások és a korreferátumok írott változatai, de így is egy plusz „szellemi izgalmat” adnak az olvasónak.

Míg a debreceni tudományos előadássorozat a 20. század egészére fókuszált addig a Budapesten 1998. június 5–6-án megrendezett Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949 című konferencia kifejezetten a most tárgyalt időszakot érintette. A konferenciakötet⁴⁴ tónusát még Balogh Sándor utószava határozta meg, aki ismételten markánsan letette voksát a revizionista irányzat mellett: „A Szovjetunió nem volt és nem is lehetett érdekelt a hidegháború akkori előidézésében”. Balogh mindazonáltal a korábbi „fordulat éve” meghatározás mellett már megengedően elfogadta a „fordulat évei” kifejezés használatát is. Ezzel az alapvetően változatlanul marxista megközelítéssel szemben állt az 1998-ban megjelent *A fordulat évei. Politika, képzőművészet, építészet 1947–1949* című nemcsak tartalmában, hanem küllemében is reprezentatív kötet,⁴⁵ amely amellet, hogy első ízben tükröztette az 1990-es történeti paradigma-váltásban rejlő lehetőségeket, komplex módon igyekezett körbejárni ennek az időszaknak a szűkebb történeti problémái mellett a kor politikai gondolkodásától kezdve a képző- és építőművészet termékein át, a politikai ideológiákig bezárólag számos lehetséges kapcsolódó témakörét. Ez esetben a hasonló című konferencia a kötet megjelenését követte 1998. szeptember 10–11-én, ahol a kötetben meg nem jelent előadások is elhangzottak. Külön figyelmet érdemel Békés Csaba itt elhangzott korreferátuma, amely az eddigi kánontól eltérően, minden eddiginél korábbra, 1946 tavaszára tette a szovjetizálás elhatározott kezdetét.⁴⁶ Nevezett tanulmánykötetben ehhez hasonlóan periodizálta a vizsgált időszakot Rainer M. János is. Szerinte 1944-ben azonnal színre lépett a „népi demokrácia”, ami az 1945-ös választásokkal a „demokrácia” irányába mozdult el, majd az inga 1947 közepére fokozatosan újra visszalen-

⁴² Püski–Tímár–Valuch (szerk.) 1999–2000.

⁴³ Püski–Valuch (szerk.) 2002.

⁴⁴ Feitl–Izsák–Székely (szerk.) 2000.

⁴⁵ Ständeisky et al. (szerk.) 1998.

⁴⁶ Békés 1999, 224.

dült a „népi demokrácia” állásba.⁴⁷ Rainer a korszak első évének megnevezése kapcsán az „álkoalíció” terminus technikust használta, amelyet angol eredetre vezetett vissza (bogus-coalition) és azt Schöpflin Györgyön keresztül Hugh Seton-Watsontól eredeztette.⁴⁸ Az angol eredetű megnevezéseknél maradványként említést érdemel azon kevés angol kutatók egyike, aki a magyar nyelvet is elsajátítva kutatta Kelet-Közép-Európa, benne Magyarország második világháború utáni történetét. Mark Pittaway egy Magyarország háború utáni történetével foglalkozó tanulmányában az 1945 utáni évekre a „transition” (átmenet) szót használta.⁴⁹

Többszörösen is sajátos látószögéből közelített a vizsgált téma- és időkör által felvetett történeti kérdésekhez Péter László 1998-ban megjelent tanulmánykötete, amely a szerző magyarul megjelent munkáit gyűjtötte egybe. Prizmájának különbözősége abból adódott, hogy a történész 1956-tól Angliában élt és a londoni egyetem oktatójaként, majd professzoraként a kommunista rítusnyelvtől nem átitatottan tekintett Kelet-Közép-Európa, benne Magyarország történetére. Noha főként a 19. századdal foglalkozott, de felismerve azt, hogy a társadalomtörténetet nem lehet mereven korszakolni, ezen kutatásait a 20. századi társadalmi fejleményekre is kiterjesztette. Különösen a citált mű – bizonyára nem véletlenül - első tanulmánya mutatja ezt a törekvését.⁵⁰ Ebben pontosan bemutatja azokat az évszázadokon átívelő társadalmi tölteket, amelyek közrejátszottak/közrejátszhattak abban, hogy nem véletlenül az Elbánál folytatódott 1945 után is Európa kettéhasítottsága.

A vizsgált korszak egy szakaszát érintette Szakács Sándor és Zinner Tibor *A háború „megváltozott természete”* című munkája, amely alcímében – adatok és adalékok, tények és összefüggések – azonnal elhárította magától a monografikus igényt. Az 1997-ben kiadott munka számos új, alapkutatásokon nyugvó elemet tartalmaz a korszak történetére vonatkozóan, de valóban csak adalék jelleggel, mivel meglehetősen atomizált történetek laza összefűzését nyújtja a könyv, mely jellemzően jogpolitikai oldalról közelít a témához.⁵¹ Az előbbi szerzőpáros kötetéhez hasonlóan szintén jogpolitikai irányból, még pontosabban a jogállam (Rechtstaat), illetve a joguralom (rule of law) oldaláról, annak konstituálódási lehetőségei felől vizsgálta Palasik Mária az 1944–1949 közötti időszakot a 2000-ben, monografikus igénytel megjelentetett művében.⁵² A jogtörténeten belül a jogalkotás és a jogvédelem hori-

⁴⁷ Rainer 1998, Legutóbb lásd: Rainer 2019.

⁴⁸ Rainer 1998, 20.

⁴⁹ Pittaway 2004.

⁵⁰ Péter 1998, 17–36.

⁵¹ Szakács–Zinner 1997.

⁵² Palasik 2000.

zontján mozogva másokkal szemben megállapítja, miszerint a jelzett években megvolt a lehetőség a jogállam megteremtéséhez.

A 20. századi magyar történelem régi és új historiográfiai elemeinek egybedolgozásával Romsics Ignác vállalkozott először 1999-ben, majd a bővített, javított kiadások révén a következő években arra, hogy szintetizáló jelleggel, monografikusan mutassa be az akkor éppen elmúló század történetét.⁵³ A szerző a második világháború utáni korszak történetének bevezetőjében két tételmondatban fogalmazta meg karakteres álláspontját és viszonyát az 1944-től indult politikai fejleményekkel kapcsolatban. Ezek szerint merő eufemizmus „koalíciós korszaknak” vagy még inkább „népi demokráciának” nevezni ezt az időszakot – amit ő „átmeneti időszaknak” titulált –, mivel ezek a kifejezések éppen az átalakulás lényegét és irányát hagyják homályban, tekintve, hogy a Szovjetunió és a magyar kommunisták célja kezdettől fogva az ország szovjetizálása volt.⁵⁴ Romsics az alapvetően kompilatív szintéziséhez egy szöveggyűjteményt is megjelentetett, amelybe a 20. századi magyar történelem – benne a vizsgált korszak – általa legfontosabbnak vélt dokumentumait próbálta egybegyűjteni.⁵⁵

Az eddigiektől eltérően, Borhi László lényegesen nagyobb térben és kiterjedtebb viszonyrendszerben vizsgálta Magyarország háború utáni helyzetét. A 20. század második felének magyar-amerikai-szovjet kapcsolatrendszerének szakavatott kutatója első ízben az 1997-ben megjelent könyvében fejtette ki álláspontját a kérdésről,⁵⁶ amit a később e témában megjelent műveiben is megerősített, illetve kiegészített, részletezett.⁵⁷ A szerző nem a hagyományos megközelítésben, tehát a politikai, illetve ideológiai térfelület oldaláról vizsgálta a szovjet behatolást, hanem mindezeknél is fontosabbnak és még inkább időben elsődlegesnek tekintette a Szovjetunió gazdasági penetrációját. Borhi amellett érvel, hogy a szovjetek részéről ez nem egyfajta válaszlépés volt a nyugati hatalmak Kelet-(Közép)-Európát érintő külpolitikai lépéseire, hanem egy klasszikusnak is mondható imperialista expanzió, amit az első pillanattól elterveztek. Ebből következően szerinte nem volt irányváltás 1947-ben a Szovjetunió külpolitikájában, vagyis aki a késleltetett szovjet beavatkozás teóriáját vallja – különösen Csehszlovákia és Magyarország esetében – az a „post hoc ergo propter hoc” logikai hibáját követi el, noha az időbeni egymásutániságnak nem feltétlenül van ok-okozati kapcsolata.

⁵³ Romsics 2001.

⁵⁴ Romsics 2001, 273.

⁵⁵ Romsics (szerk.) 2000.

⁵⁶ Borhi 1997.

⁵⁷ Borhi 2005, Borhi 2015.

Bihari Mihály 2005-ben jelentette meg szintézisnek szánt művét *Magyar politika 1944–2004. Politikai és hatalmi viszonyok* címmel,⁵⁸ melyben a szerző elsősorban politikatörténeti, politológiai nézőpontból tekintett a vizsgált korszakra. Munkájában számos dokumentumot is idéz, de ettől függetlenül egy kompilatív, eredendően tankönyvnek szánt munkát tett le az asztalra, amely ráadásul sok ismétlést is tartalmaz, melyet egy összefogottabb szerkesztéssel ki lehetett volna küszöbölni. Bihari több újszerű fogalommal is operál, 1948/49-et például „kierőszakolt rendszerváltás”-nak titulálja, de mindemellett számos olyan fogalmat is beemel kritika nélkül, amelyek az 1990 előtti történetírás bevett kliséi voltak.

Az 1945 és 1950 közötti fél évtized politikatörténetével, azon belül is igazgatástörténetével, a politikai rendőrség viszonyaival az elmúlt évtizedekben Gyarmati György foglalkozott a legtöbbet. Kisebb-nagyobb cikkei, könyvei után 2011-ben foglalta össze monografikus igényrel, senki mással össze nem téveszthető stílusban az 1945 és 1956 közötti időszak történetét. *A Rákosi-korszak*⁵⁹ című munkájának már a címe is állásfoglalás az 1945-öt követő évek megítélését illetően, amit ő 1947-ig terjedően presztalinizálásnak, míg 1948-tól kezdődően sztalinizálásnak nevez, továbbá reflektálva a „fordulat” és az „év” szavak eddigi kombinációira, - 1950-ig terjedően - a „fordulatok évei” kifejezést vezette be. A kötet a politikatörténet felől tekint ki annak társadalmi következményeire, mintegy műveltető szerkezetben, mivel szerinte a társadalmi, kulturális transzformáció is politikavezérelten zajlott.⁶⁰ Mindemellett azért sorolta Gyarmati már az 1945 és 1948 közötti éveket is a Rákosi-korszak alá, mivel kezdettől fogva őt tartotta onnipotensségre miatt Magyarország meghatározó politikusának. Gyarmati György a modernizációs elméletet már csak amiatt is elvetette, mivel Magyarország gazdasági struktúrája, azon belül az ipari kultúrája olyan tradíciókkal rendelkezett, amelynek kvalitása felül állt a tervezett és megvalósított nehézipari fejlesztések innovációs szintjén, vagyis semmiféle modernizáció nem történt ezen a téren, az az elért nivåhoz képest inkább visszaesést jelentett. Gyarmati ugyanakkor elvetette a totalitarizmus eszmerendszerét is, hiszen az ő interpretálásában ez a rendszer éppen, hogy egy ingatag, roskatag, rögtönző és nem pedig egy sziklaszilárd, mindenhol stabilan jelenlévő rendszer képzetét keltette.

Kalmár Melinda 2014-ben adta közre monumentális elemzését Magyarország második világháború utáni történetéről, amit a szovjet galaxisba ágyazott bele, magától értetődőnek tartva, miszerint e hatalmi pólus nélkül az ország története önmagában nem értelmezhető eb-

⁵⁸ Bihari 2005.

⁵⁹ Gyarmati 2011.

⁶⁰ Gyarmati 2011, 26.

ben a korszakban.⁶¹ A szerző felteszi a kérdést, volt-e reális alternatívája, más lehetősége a térség államai számára 1944/1945 fordulóján, melyre határozott nemmel válaszolt. A megvalósult hódító taktikát a szerző Leninhez vezette vissza, kontinuitást látva az ő birodalom megtartó törekvése és a második világháború utáni szovjet reakció között. Meglátása szerint a szovjetek közvetlen befolyási övezetébe került területeken mindenütt forгатókönyv-szerűen zajlott kezdettől fogva a szovjetizálás, eleinte rugalmasan, taktikai engedményeket téve, de a végcél soha fel nem adva.

Az 1945-ös év és az azt követő évek történeti problematikáját vizsgálta többféle mezőben az MTA BTK és a Nemzeti Emlékezet Bizottsága által életre hívott Vidéktörténeti Témacsoport, amely egy 2017-ben megjelent kötetben összegezte első ízben a munkáját.⁶² A témacsoport vidéki, zömmel fiatalabb generációkat megtestesítő tagjai kifejezetten alulnézetből, alacsony szinten keletkezett források feldolgozásával mutatták be a háború utáni éveket a megszállás tapasztalattörténeteitől kezdve az elit- és tulajdonosváltás eseményein át az egyház, valamint a társadalom minderre adott reakciójáig bezárólag. A korszakról alkotott történeti kép frissítése mellett, azzal szoros egységben, a munkacsoport - jelzett kötetében is megnyilvánuló – célkitűzése volt a nyelvi megújítás, a történeti folyamatokat leíró fogalomkészlet újraalkotása, a korábban használt, a diktatúra által megalkotott rítusnyelv, illetve a nyelvkisajátítás negligálása, közömbösítése. Az említett témacsoport munkájába illeszkedően, de közvetlenül annak megalakulása előtt jelentette meg könyvét 2014-ben Rigó Róbert, aki egy teljesen új kronológiai megközelítésben mutatta be Kecskemét társadalmának, azon belül is társadalmi elitjének az 1938 és 1948 közötti tíz évét.⁶³ A szerző helyesen ismerte fel a társadalmi viszonyokban előállt megszakítottság mellett az abban lévő kontinuitást, annak vizsgálati létjogosultságát, ezért nem a megszokott kronológiát vette alapul művében, hanem a folyamatosságot két jelentésben, egyrészt a szó eredeti értelmében a társadalmi átöröklődést, másik oldalról viszont a változások, konkrétan az elítváltások jelzett időintervallumon belüli folyamatosságának történeti relevanciáját érzékeltette az Alföld egyik meghatározó városát választva munkája terepéül. Ennek a munkának és a saját narratívámnak az összevetéséből is érzékelhető, hogy egy viszonylag kis országon belül egy-egy vidék története között jelentős különbségek lehetnek, ami feltétlenül indokoltá teszi az országtörténet vidékcentrikus felépítését.

⁶¹ Kalmár 2014.

⁶² Csikós–Kiss–Ö. Kovács (szerk.) 2017.

⁶³ Rigó 2014.

A témát egészében érintő konferenciakötetek, szintézisek, monográfiák, vagy arra tett kísérletek mellett, számos olyan munka született a korszak történetét illetően, amelyek egy-egy résztémát dolgoztak fel, olykor a teljesség igényét célul kitűzve. A témát övező tabusítottság megszűnése után Stark Tamás vállalkozott arra, hogy röviden, de a feladat által megkívánt kvantitatív módon mutassa be a háborús emberveszteségeket a rendelkezésre álló források maximális kihasználásával.⁶⁴ Ennek bennfoglalásával vázolta fel a 20. század második felét illetően Magyarország társadalomtörténetét komplex, a demográfiától a foglalkozási, iskolázottsági és települési viszonyoktól kezdve az életmódig bezárólag a statisztikai adatok és szakirodalom, valamint levéltári források egybegyűrásával Valuch Tibor.⁶⁵ A szovjet megszállás kapcsán a nagyobb lélegzetvételű munkák sorában legutoljára a Magyar Nemzeti Levéltár kiadásában jelent meg egy dokumentumkötet, amely öt nagy tárgykörbe gyűjtötten mutatja be az ország összes megyei levéltárában fellelhető dokumentumokat felhasználva a megszállás vidéki tapasztalattörténetét.⁶⁶ A megszállás legfőbb politikai-katonai szervezetének, a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság történetét először Földesi Margit dolgozta fel.⁶⁷ Az új hatalmi struktúra kezdetben onnipotens szervei, a nemzeti bizottságok történetét átfogóan első alkalommal Csizmadia Andor elemezte 1968-ban megjelent könyvében.⁶⁸ Az adat- és részletgazdag munka, megmaradva a kötelező üdvtörténetiség vonalán, mindemellett számot vet az akkori jelenkortörténettel foglalkozók többszörös paradoxonjával: „Nem vállalkozhattam arra, hogy az ország összes nemzeti bizottságainak teljes iratanyagát átnézzem és feldolgozzam. Erre egy élet is kevés volna.” Ugyanakkor – másik fő paradoxonként – a kortárs források jelentős részéhez, mint a belügyminiszteri és miniszterelnökségi iratok, nem is férhetett hozzá. A témakör másik jelentős Kádár-kori - ekképpen a korszak ideológiai kötöttségeitől sem mentes - művelőjének Korom Mihály számított, aki az 1944/1945-ös év történeti problematikája keretében külön (zseb)könyvet is szentelt a népi bizottságok és a közigazgatás kapcsolata bemutatásának. A cím némileg megtévesztő, mert Magyarország címen döntőrészt az ország keleti felének ez irányú folyamataira koncentrált, de azt legalább helyi források felhasználásával tette.⁶⁹

A földtulajdonviszonyok háború utáni erőteljes átalakítása és annak a kollektivizálásban lecsapódó következményeinek a kommunista diktatúra évtizedeire eső, ideológiai szolgálatba

⁶⁴ Stark 1989.

⁶⁵ Valuch 2001.

⁶⁶ L. Balogh (szerk.) 2015.

⁶⁷ Földesi 1995.

⁶⁸ Csizmadia 1968.

⁶⁹ Korom 1984.

állított, rendszerhitelesítő, legitimáló szándékú vagy eredményű bemutatásai⁷⁰ után egészen más szemszögből közelített Erdmann Gyula máig megkerülhetetlen korszakos munkája a háború utáni agrárium egy traumatikus szeletéhez, a beszolgáltatás és begyűjtés kérdéséhez. Az 1990 utáni „levéltári felszabadulás” egyik első fecskéje a szerzőre jellemző alapos kutatómunkán nyugszik, amely makro- és mikroszinten egyaránt bemutatja a mindennapok tapasztalattörténetét a beszolgáltatás példáján, nem nélkülözve a korabeli vidéktörténet társadalomtörténeti és szociológiai fejleményeit sem a gazdaság- és igazgatástörténeti fősodorvonal mellett. A földkérdéssel kapcsolatos legfrissebb monográfiát Ö. Kovács József adta közre 2012-ben, aki szintén egy nagyobb ívbe, a vidéki Magyarország 1945 és 1965 közötti politikai társadalomtörténetébe illesztette bele az 1945-ös földosztás/földfosztás kérdését, „földközeli” vidéki miliók kontextusába helyezve ezt a fontos, a paraszti társadalom életét alapvetően, főként következményeiben meghatározó eseménysort.⁷¹ A szerző bőven merített a megyei levéltárakban őrzött iratokból, megragadva mikroszinten, a lokális terekben is azt a társadalomtörténeti eseményt, ami a politikai gyakorlat kulisszái mögött a vidéki társadalmak eróziójához vezetett. Ö. Kovács József a munkájában külön hangsúlyt helyezett a magyar paraszti életvilágoknak a diktatórikus hatalommal való ütközése során keletkezett források jelrendszerének vizsgálatára is, megteremtve egyúttal a kérdéskörrel folytatható diskurzus új nyelvi dimenzióit is.

2014-ben jelentették meg Andrásfalvy Bertalan, Ángyán József, Márai Géza, Molnár Géza és Tanka Endre közös tanulmánykötetüket *A Magyar Föld sorsa*⁷² címmel. A szerzők több szempontból is komplex módon nyúltak a kérdéshez, egyrészt a lehető legtágabb időhorizontba helyezve a magyar földkérdést, másrészt több tematikára fűzték fel elemzéseiket. A kötet ugyan döntőrészt a kortárs jelennel foglalkozik, de a jelenbe vezető történeti utak megrajzolása miatt fontos e helyütt is citálni a kötetet. Különösen Andrásfalvy és Tanka tanulmányai vizsgálják néprajzi, illetve szűkebb (jog)történeti oldalról a háború utáni földkérdést is, beágyazva azt az évszázadokon átívelő folyamatokba. A szerzők és tanulmányaik gondolatisága összességében oda fut ki, miszerint alapvető nemzetstratégiai érdek a hazai föld hazai – a lehető legtöbb - kézben tartása, továbbá a – mindenkori – földkérdés, annak össztársadalmi kivételése, multiplikációs hatásai miatt ugyanúgy komplex kezelést és szemléletmódot kíván, ahogy azt a rangos szerzők is tették a saját eszközeikkel. Egyúttal a mű – metodikai oldalról - arra is jó példa, miszerint a történeti megközelítésekben is helye van a team-munkának, az

⁷⁰ Donáth 1969, Uő 1977, Orbán 1972.

⁷¹ Ö. Kovács 2012.

⁷² Andrásfalvy et al. 2014.

egymás melletti „elbeszélés” elkerülése és a tudományosság e területen és érvényesíthető alkalmazotti jellege és társadalmi hatékonyságának növelhetősége érdekében.

Külön a pártok történetére vonatkozóan viszonylag kevés munka jelent meg, érdekes módon leginkább az MKP/MDP történetére vonatkozóan hanyagolta ezt a szakma, illetve a – már részben citált – monográfusok beépítették azt a nagyobb szintéziseikbe. Az FKGP külön történetét bemutató Vida-féle monográfiát már említettem, ahogy Izsák Lajos polgári pártokat összességében leíró munkáit is, aki 1985-ben egy szintén zsebkönyvi terjedelemben a Demokrata Néppárt történetére külön is kitért.⁷³ Ennek a pártnak a története is szerepel slágvortokban a már bemutatott, Kovács K. Zoltán és Rosdy Pál által szerkesztett, 1996-ban megjelent kötetben.⁷⁴ A Nemzeti Parasztpárt történetének feldolgozására Tóth István vállalkozott 1972-ben megjelent művében.⁷⁵ A szerző helyesen ismerte fel, miszerint a párt története néhány kérdéstől eltekintve, „mint például a földreform és a kommunista szövetségi politika néhány parasztpárti vonatkozása” teljesen feltáratlan. A kitűzött célt azonban neki sem sikerült megvalósítani, nem tudta meghaladni a korabeli toposzokat és kliséket még egy árnyaltabb konstrukció erejéig sem, nem is szólva arról, hogy a párt eliminálódását nemes egyszerűséggel elhagyta a történetből. Árnyaltabban és szerteágazóbb kontextusban mutatja be a Nemzeti Parasztpárt történetét Szeredi Pál 2014-ben megjelent monográfiája.⁷⁶ A szerző egyrészt 1939-ben kezdi és 1960-ban zárta a párt történetét, de forráskezelése és tágabb horizontja révén – beillesztve az NPP-t a népi mozgalom történetébe – minőségében össze sem hasonlíthatóvá teszi az előbbi munkával. A Szociáldemokrata Párt korabeli története sem kapott külön reflektorfényt, egyedül a párt egyes volt vezetőinek az MKP-ba való beolvasztás utáni sorsa követhető nyomon B. Kádár Zsuzsanna 2012-ben megjelent könyvében.⁷⁷

A parlamentarizmus 1944–1949 közötti viszonyait járta körül egy 1991-ben megjelent tanulmánykötet, amely már a „létező szocializmus” paradigmáinak nélkülözhetősége – de nem feltétlenül nélkülözése – jegyében vizsgálta a kérdést. A mű a választások mellett kitért a parlamentarizmus egyéb kellékeinek bemutatására is, úgy mint a mentelmi jog, a házszabályok vagy az interpelláció intézménye. A kötet a függelékében először tett kísérletet – a már ismertetett, idevágó művekhez képest protoszinten – egy képviselői adattár felvázolására.⁷⁸ Az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásának 50. évfordulójának alkalmából rendezett tu-

⁷³ Izsák 1984.

⁷⁴ Kovács K.–Rosdy 1996.

⁷⁵ Tóth 1972.

⁷⁶ Szeredi 2014.

⁷⁷ B. Kádár 2012.

⁷⁸ Hubai–Tombor (szerk.) 1991.

dományos konferencián elhangzott előadásokból 1995-ben jelent meg egy tanulmánykötet, amelybe vegyesen kerültek be tanulmányok, dokumentumközlések és visszaemlékezések is, ennek megfelelően meglehetősen vegyes színvonalon.⁷⁹ A kötet témájának későbbi diszkontinuitása azt is példázza, hogy az esemény, az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulása és tevékenysége, emlékének akkor törvényi megörökítése ellenére, mennyire nem lett – teljesen indokoltan – a későbbi évtizedekben a történeti panteon része.

Magyarország 20. századi választási atlaszának előkészítése jegyében látott napvilágot először 1994-ben, majd harmadik kiadásban utoljára 2010-ben az a tanulmánykötet, amely 1920-tól kezdődően – nagyjából azonos szerzőgárdával és tanulmányaikkal – elemezte a többpárti parlamenti választásokat választásonként egy-egy tanulmány erejéig, illetve az 1949 és 1985 közöttiek egy összefoglaló tanulmányban.⁸⁰ A Hubai László vezette team munkájának köszönhetően – több éves munka eredményeként 2001-ben jelenhetett meg három kötetbe foglalva és egy CD-ROM melléklettel ellátva Magyarország 20. századi választási atlasza, amely több oldalról közelítő adatolásban, táblázatokkal és térképmellékletekkel mutatja be a kérdéskört. Az alap kutatásokon nyugvó munka a mai napig megkerülhetetlen a témával foglalkozók számára.⁸¹

A korszak történetében kezdettől fogva fontos szerepet játszó politikai rendőrség történetének bemutatását a külön erre a célra (is) gründolt Történeti Hivatal, illetve jogutódja az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára kiadványain keresztül ismerhetjük meg. A hivatal által útjára indított évkönyvsorozat, a Trezor, a harmadik szám után megszakadt, de viszont számos egyedi kiadvány jelent meg a témába vágóan. A Trezor 1. és 2. kötetek⁸² főként abban rejlik, hogy az addig szinte teljesen fehér foltnak számító, különböző neveken fungáló politikai rendőrség szerkezeti/szervezeti felépítésétől, ennek fejlődésétől kezdve a szerv tevékenységére vonatkozóan először közölt célirányos írásokat.⁸³

A vizsgált időszak gazdaságtörténeti elemeit, a már citált földkérdést taglaló köteteken kívül, külön kimetszetten nem, csak a nagyobb korszakok gazdaságtörténeti összefoglalóiból ismerhetjük meg. A témával, hosszabb időközökben foglalkozók közül elsőként Berend T. Iván neve említhető, aki 1976-ban megjelent, a magyar gazdaságtörténetet 1945-től 1968-ig taglaló kötetében tért ki először történészi eszközökkel a gazdasági átalakulás második világháború utáni fejleményeire. A szerző a művének címében - „szocialista gazdaság története” -

⁷⁹ Feitl (szerk.) 1995.

⁸⁰ Földes–Hubai (szerk.) 1994; 2010.

⁸¹ Hubai (szerk.) 2001.

⁸² Gyarmati (szerk.) 1999; 2002.

⁸³ Gyarmati (szerk.) 1999.

meg is határozza az eseményekhez való viszonyát, amely belesimult a korabeli kánonba.⁸⁴ Csaknem egy évtizeddel később, de még a Kádár-kor utolsó, hanyatló szakaszában, 1985-ben adták ki Pető Iván és Szakács Sándor szerzőségében *A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985* című⁸⁵ kétkötetes munkát, amelyen szerencsés módon érződik is a paradigmaváltás előszele. (Példának okáért, egyetlen alkalommal sem szerepel 1956-tal kapcsolatban az „ellenforradalom” szó, amely még ekkoriban is a legtöbb munkának kötelező kelléke volt.) Honvári János több, a 20. századnál is nagyobb ívű gazdaságtörténeti összefoglalója után 2005-ben jelentette meg kizárólag az elmúlt századra fókuszáló összefoglalóját.⁸⁶ Az eredendően tankönyvnek szánt munka valóban az lett, ezzel magyarázta a szerző többek között a jegyzetek elmaradását is. A vállaltan kompilatív kötet bevezetőjében Honvári primer levéltári forrásokból való bőséges merítkezést ígér, de ehhez képest a kötet végén található forrásmegjelölésnél az MNL Országos Levéltárának tucatnál alig több állaga szerepel, amelyek ráadásul kizárólag az 1945 utáni részeket színesítik. A kötet nyilván nem emiatt, de meglehetősen aránytalanra sikeredett, ami az 1920 és 1945 közötti ökonomiai fejlemények jóval kisebb részarányában tükröződik vissza.

A korszak 1989 után szétburjánzó megnevezéseinek gyarapításához Bódy Zsombor egy sajátos nézőpont felhasználásával járult hozzá. 2008-ban megjelent tanulmányában⁸⁷ Péter László említett írására is hivatkozva, az 1945 után kiépülő rendszer kezdettől meglévő antidemokratikus elemeinek gyorsan nyílt diktatúrába fordulhatóságában az azt lehetővé tevő vagy legalábbis megkönnyítő immanens társadalmi és politikai gyakorlatokat, pontosabban az 1945-ös év megszakítottságot sugalmazásával szemben, a korszakokon átívelő kontinuous elemeket vizsgálta. Mindezt – ami nézőpontjának egy másik sajátossága – egy mikrokörnyezetben, nagyvállalatok személyzeti ügyeit vizsgálva végezte el. Megállapítása szerint a versenyhelyzetbe került pártok az MKP-hoz hasonlóan megjelentek a szűkebb politikai szférán túl olyan terepeken is, ahol normál – demokratikus - esetben nem lett volna keresnivalójuk. Bódy Zsombor erre alapozva veti fel a műve címében kérdőjellel – a szerző szerint is *contradictio in adiecto* jelleggel - megfogalmazott „többpárti totalitarizmus”, korszakra vonatkozó megnevezhetőségét.

Standeisky Éva *Tétova újraértelmezések* című 2012-ben közzétett tanulmányában járta körül összefoglaló jelleggel a háború utáni évek megnevezésének és periodizációjának kérdé-

⁸⁴ Berend T. 1976.

⁸⁵ Pető–Szakács 1985.

⁸⁶ Honvári 2005.

⁸⁷ Bódy 2008.

sét az 1990 utáni történetírásban.⁸⁸ Megállapítása szerint az 1945 utáni évek megnevezése, mint elkülönített korszak, egyre inkább hiányzik a 20. századi magyar történelem szakaszolásából. Ständeisky végül arra jut, hogy a korszakolás problémája abból fakadhat, miszerint a különböző szférák (gazdaság, politika, társadalom, kultúra, művészet) más-más időpontban kerültek át az „átmenet” időszakából – az általa tehát későbbre kalibrált - szovjetizáció időszakába, ezért ő „tétova ötletként” – egyfajta legnagyobb közös többszörös téridőként - az 1945–1950 közötti periódust tekinti önálló történelmi időszakként.⁸⁹

A vizsgált korszak egyik kulcsfogalmának, a demokrácia szó legkülönbözőbb kontextusokba, diskurzusokba illesztését vizsgálta Medgyesi Konstantin a *Demokrácia-diskurzus(ok) Magyarországon az 1945 és 1949 közötti időszakban és időről* című 2017-ben elkészült PhD-értékezésében. A szerző a teljesség igényével foglalta össze a kérdéskört, kiindulópontja szerint 1944 és 1948 között Magyarországon egy jogállami jellegű, de kellő garanciák nélküli, végső kimenetelét tekintve reménytelen demokrácia-kísérlet zajlott, mely nem belső válságok miatt bukott el, hanem mert 1946/1947 fordulójától a Szovjetuniónak egyre kevésbé állt érdekében a magyar „polgári demokrácia” létezésének a látszata is.⁹⁰

⁸⁸ Ständeisky 2012.

⁸⁹ Ständeisky 2012, 146., A témát később önálló kötetben is kifejtette a szerző, de végkövetkeztetése nem változott. Ständeisky 2015.

⁹⁰ Medgyesi 2017, 6.

III. Háborúból a békétlen békébe. Egy új politikai rendszer születése

III.1. Megszállók és megszálltak

III.1.1. A megszállók berendezkedése

„A front egyre közeledett, már Keszthely környékén volt. Kenedy úr tovább ment, mi pedig kiköltöztünk a város környéki szőlőhegyünkre. A maradék bort apámék kiöntötték a hordók-ból és vártuk a „felszabadulást”. A következő nap⁹¹ reggelén nagy dörrenésre lettünk figyel-mesek. A Zalán átívelő közúti hidat, majd a vasúti hidat robbantották fel. Napközben három német katona vetődött a pincénkhez. Talán szétszóródott egység tagjai, de lehet, hogy járőrök. Barátságosak voltak és szomorúak. Egyiküknél kislányuk fényképe. Kis pihenő után tovább mentek. Az éjszaka feszülten és nyugtalanul telt. Ismétlődő robbanások hallatszottak. A pá-lyaudvaron egy löszeres szerelvényt bombáztak. A találat láncreakciója következtében egész éjjel robbantak a lövedékek. Mint gyerek, tátott szájjal néztem a tűzijátékot. Később tudtam meg, hogy múzeumok kincsei voltak még a vagonokban. [...] Az éjszaka lövések hallatszo-tak, de orosz katonaságot nem láttunk. Másnap azonban a dombtetőről néztük, amint a tankok és a gyalogság rajvonalan a Zala északi partja felől közelítik meg a várost. A hegyi hajlék félreeső helyen volt, bennünket elkerültek. Másnap a városból érkezett emberek mondták, hogy ott vannak az oroszok. Nálunk komolyabb ellenállás nem történt. A németek az olajvi-dék védelmére próbáltak összpontosítani. Másnap a két család, mi és Kardosék, akik nálunk húzták meg magukat, elindultunk a városba. Érdekes menet volt, csupa öreg, mert az asszo-nyok így álcázták magukat. [...]

A mezei úton a szántásban egy halott katona feküdt, tiszta, fehér zokni volt a lábán, csizmáját már lehúzták. Apám a hátizsákra akasztotta régi bőrkabátját és a réten áthaladva mentünk a házunk felé, amikor egy felénk vágató lovasra lettünk figyelmesek. Amint hoz-zánk ért, a kardhegyével leakasztotta a bőrkabátot és tovább vágatott. Ő volt az első, akivel találkoztunk. Végre hazaértünk, a kertben bombatölcsérek, a ház ajtaja nyitva volt. Körülnéz-tünk a szétdúlt lakásban. Ám rövidesen nyílt az ajtó és belépett két nagybajuszú, idősebb orosz katona. Apám sonkával kínálta őket. Az egyik ölébe vette kis húgomat és lassan könny-csepp jelent meg az arcán. Ilyen kislányt hagyott otthon. Ő volt a másik katona akivel talál-koztunk.”

⁹¹ Zalaegerszeg, 1945. március 28.

Így számolt be több mint fél évszázaddal később a 11 évesen, gyerekfejjel átélt megszállás első napjairól egy tősgyökeres zalaegerszegi cserépkályha-készítő família később keramikumművésszé lett sarja, Németh János.⁹² A vázlatosan már korábban rögzített és a csak később tudatosult elemekkel is vegyített visszaemlékezés szubjektíven, de érzékletesen adja vissza a sokak által megélt hangulatot. Zala megyében nem alakult ki állófront, a szovjet csapatok lényegében két hét alatt végigsöpörtek a térségen, így a közvetlen harci cselekmények katonai és polgári áldozatainak száma, valamint az anyagi veszteség sem volt olyan kirívóan nagy, mint az ország más, többször is gazdát cserélt területein. A szovjet csapatok utolsó neki-lendülése, ami már az osztrák főváros, Bécs elfoglalását célzó hadművelet részét képezte, 1945. március 16-án vette kezdetét, mely bő egy héttel később, március 25-én érte el az akkori Zala vármegye, Balaton-felvidéket is magában foglaló északkeleti csücskét. A német Dél Hadseregcsoporttal szemben álló szovjet 3. Ukrán Front csapatai - katonai terminológiával élve - üldözésbe kezdtek, minekutána március 29-én elfoglalták Keszthelyt és Zalaegerszeget, április 1-jén pedig Nagykanizsát. Az utolsó német–magyar csapatok Letenye térségében hagyták el a trianoni Zala vármegye területét április 5-én, miután felrobbantották maguk mögött a Mura-hidat. Az akkor már csak de facto Zala vármegyéhez tartozó Muraközben és Muravidéken pár napig még tovább folyt a hevenyészett ellenállás, de április 7-ére virradóra a védők ezt a területet is feladni kényszerültek a szovjet-bolgár csapatok és a jugoszláv partizánok nyomásával szemben.⁹³

A megszálló katonaság a jelentősebb településeken, így Keszthelyen, Nagykanizsán és Zalaegerszegen nagyobb létszámú városparancsnokságot, a megyeszékhelyen egyúttal vármegyei parancsnokságot is létesített. Ettől kezdve két és fél esztendőn keresztül, a békeszerződés megkötéséig (ratifikálásáig), a bevonulás után nem sokkal felállított Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) Zala Vármegyei Kirendeltségével együtt, ezek a katonai szervek képezték az első számú és minden téren megkerülhetetlen hatalmat a megye területén, ahogy az országban másutt is.⁹⁴ Zalaegerszegen Dmitrij Ivanovics Pohodenko⁹⁵ őrnagy lett a városparancsnok, míg helyettesévé Capkin őrnagyot nevezték ki.⁹⁶ Pohodenkót 1946-ban Spektor

⁹² Németh 2002, 24–25.

⁹³ A katonai műveletekkel kapcsolatban bő szakirodalom áll rendelkezésre. Ezek közül a csak helyi eseményeket tárgyaló legfontosabb művek: Széni 1965, Nagy 1970, Veress D. 1984, és legújabban Ravasz 2000.

⁹⁴ Földesi 1995. A vármegyei kirendeltségeken csak szovjet katonák teljesítettek szolgálatot.

⁹⁵ A szovjet katonai parancsnokok közül Zalaegerszeg akkori, valamint későbbi vezetői Pohodenkóval hosszabb távon is maradandó kapcsolatot alakítottak ki. A későbbi évtizedekben is leveleztek vele, még 1970-ben is meghívták őt Zalaegerszegre családjával együtt. Pohodenko 1970. június 5-én, Kisinyovból küldött válaszelevele közölve: Gyimesi (szerk.) 1985, 559.

⁹⁶ MNL ZML IV.401.a. 420/1945. A levéltári hivatkozásokat, jelzeteket a jegyzetekben csak rövidített formában közlöm, ezek feloldását lásd az értekezés végén lévő külön függelékben.

(Szpektor) őrnagy váltotta ezen a poszton.⁹⁷ Nagykanizsán ugyanekkor – a vélhetően szintén főtishti rangban álló – Gromov, Visnyevszkij és Sinkarenko látták el ezt a feladatot.⁹⁸ A SZEK vármegyei kirendeltségének első vezetője Golubjev (további névvariánsai: Golubev, Golubov) majd később Zselannij (Zselanni, Zselanny) és helyettese Kuznicov őrnagyok voltak.⁹⁹ A szovjet parancsnokságok kivétel nélkül az adott település legreprezentatívabb épületeit foglalták le székhelyüknek, így Zalaegerszegen a Széchenyi téren álló vármegyeháza, míg Nagykanizsán a város központi fekvésű, legnagyobb és legmodernebb középülete, a Fő téren 1937-ben átadott Törvényház¹⁰⁰ lett a „főhadiszállás”. Ezek mellett kezdetben szinte az összes használható középületet elfoglalták szálláshelynek, kórháznak vagy raktárnak. Gyakran cserélték az épületeket, ami éppen megtetszett az újabb parancsnoknak, azt gond és ellenállás nélkül elrekvirálták. A legtöbb anyagi kár valójában ekkor keletkezett, a több hónapos, éves tartózkodás alatt ezeket az épületeket szinte teljesen leakták, a bútorokat és egyéb berendezési tárgyakat tönkretették, ellopták, eladták vagy éppen eltűztették. A családos parancsnokok magától értetődően a legszebbnek tartott polgárházak közül válogattak maguknak, előnyben részesítve a „gazdátlan”, többször a deportálásból vissza nem tért zsidó családok házait, lakásait.¹⁰¹

A megszálló erők a közvetlen harcbiztosító feladataik (szükségkórházak felállítása, utánpótlás infrastruktúrájának helyreállítása) mellett mindenhol a helyi közigazgatás beindítását tartották elsődleges feladatuknak. Ez az első hetekben, hónapokban döntően a katonai érdekeiknek alárendelten történt, hiszen szükségük volt egy olyan közvetítő közegre, amely a helyi lakosság felé továbbítja, illetve – szó szoros értelmében is – tolmácsolja a parancsait, utasításait. A legtöbb településen az első néhány kaotikus nap, hét után létrejött valamilyen új vagy régi igazgatási szervezeti forma – erről a későbbi fejezetekben részletesen is szólok – amelyek alkalmasak voltak az ukázok kényszeredett transzmittálására.

⁹⁷ Új Zala, 1946. augusztus 11. 1. Vö. Antos István és Rakos József visszaemlékezése: Petrák-Tóth (szerk.) 1985, 11. és 222; MNL ZML IV.401.a. 180/1946.

⁹⁸ MNL ZML V.1513.b. 11.721/1948., IV.401.a. 963/1945., 253/1946.; Zala, 1945. május 19. 1.; Vö. Zala, 1950. április 2. 3.

⁹⁹ Mikó 1995, 13; Káli–Mikó (szerk.) 1995, 180. és 234. A továbbvonuló, harcoló alakulatok mögött hagyott megszálló erők parancsnokai nem ritkán tartalékos állományú tisztek voltak, akik feleségeikkel, sőt gyerekeikkel együtt rendezkedtek be a településeken. Ezt megemlíti több más, „régisze emléke” mellett Pohodenko őrnagy is a korábban citált 1970-es levelében. Szpektor őrnagy a civil foglalkozását tekintve például ügyvéd volt.

¹⁰⁰ A Nagykanizsai Törvényszéket, Járásbíróságot és eleve a Népbíróságot magánházakba telepítették át (Csengeri út 2, Fő út 8.). MNL ZML IV.401.a. 732/1945. Az állandó épületcserét illusztrálja, miszerint 1945 júliusában a szovjetek kiürítették a Törvényházat, az új parancsnokság átment a Sugár úti Pannónia Szállóba. Ez persze nem jelentette azt, hogy a magyar hatóságok ilyen esetekben visszakapták a kiürített épületeket. MNL ZML IV.401.a. 732/1945.; Zala, 1945. július 26. 1.

¹⁰¹ Szpektor őrnagy, Zalaegerszeg városparancsnoka a főutcán, a Kossuth Lajos utca 59. alatt, a deportálásból a családjából egyedül visszatért Garai Sándorné ötszobás lakásában váltott egy Osztrovskij nevű őrnagyot. MNL ZML IV.401.a. 1051/1946. és V.1607.c. 1001/1947.

Zala vármegye ideiglenes főispánja, dr. Briglevics Károly 1945. április 8-án, a szovjetek bevonulása után tíz nappal kezdte meg működését és adta ki 1/1945-ös iktatószámú iratát, amely a szovjet parancsnokság első, komplex utasításait továbbította a járási főszolgabírák (főjegyzők) és a megyei városok polgármesterei felé.¹⁰² A szovjet katonai hatóságok, nyilván a már jól begyakorolt metodika szerint, a megszálló idegenek természetes és praktikus kíváncsiságával igyekeztek felmérni az újonnan elfoglalt terület minden porcikáját. A fenti iratban adatokat kértek szinte mindenről, amit csak el lehetett képzelni. Az első kérdőpont a szövetséges (angol-amerikai) és orosz állampolgárok esetleges tartózkodására irányult,¹⁰³ míg a következő pont az élelmiszer-készletekre kérdezett rá.¹⁰⁴ A továbbiakban, ugyanezen ügyirat keretében a postahivatalok, az ott tárolt pénzkészletek, a német megszállás alatt el nem szállított levelek mennyisége, a biztosítótársaságok tulajdonosai, tartózkodási helye, a társaságok tőkéje pengőben, azok külföldi (angol, német, francia) részesedési viszonyai¹⁰⁵ érdekelték a szovjeteket, de rákérdeztek a kereskedelmi egységek számára, minőségére, ugyanígy a gyárakra, különösen a malmokra is. Külön blokkot képeztek a mezőgazdasággal kapcsolatos adatok, a földbirtokok nagysága, száma, minősége a legextrémebb bontásban és megközelítésben – a földosztással kapcsolatos szovjet beavatkozással később részletesen is foglalkozok –, de nem került el a figyelmüket a fontosabb növények vetésterülete, ahol az 1938/39-es és az 1943/44-es gazdasági évek adataira voltak kíváncsiak és emellett szükség volt számukra a gépi vonóerő és a fogatok kimutatására is.

Mindezeket felül elrendeltek egy ad hoc népszámlálást, amit április 30-ra gyakorlatilag teljesített is a magyar közigazgatás. Ennek összegezett adatait – beágyazva korábbi és későbbi adatfelvételekbe –, mutatja az alábbi táblázat.

¹⁰² MNL ZML IV.401.a. 1/1945. Az irat iktatószáma afféle „stunde null” szimbólumként is felfogható, hiszen az iratkezelés egyik alapszabálya, miszerint év közben nem lehet annak rendszerét megváltoztatni, pláne az iktatást év közben 1-gyel újraindítani. A főispáni, majd az alispáni hivatal első tisztviselői, ami aztán többé-kevésbé továbbgördült az alattuk lévő közigazgatási szintekre is, valamiért úgy érezték, nem lehet egyszerűen tovább folytatni az iktatást a következő számmal, hanem egy új „lapot” kell nyitni. Apró, de idekívánczó megjegyzés: a magyar hatóságok által kiadott iratokban még véletlenül sem szerepelt a „szovjet” szó, mindenhol következetesen az „orosz” szót használták, bármilyen kontextusról lett legyen is szó.

¹⁰³ A tíz nappal, két héttel később beérkező jelentések – ami a korabeli viszonyokat illetően elképesztően gyors ügyintézésre vallanak, amit persze a fenyegetettség érzése is gyorsíthatott – talán meglepő módon, de tucatnyi angol-amerikai állampolgár tartózkodásáról számoltak be.

¹⁰⁴ A hadseregek általában pusztító átvonulásához konnotált sztereotip képekhez képest szintén meglepő módon, a jelentések egyes kereskedőknél 100–200 q gabonakészletet jeleztek. A létén túl önmagában az is érdekes, hogy ezt bevallották.

¹⁰⁵ A fegyverszüneti egyezmény – melyet az 1945. évi V. tc. emelt törvényerőre – értelmében a német tulajdon automatikusan szovjet tulajdonba ment át. Bacsó et. al. 1947, 3.

1. táblázat

Zala vármegye lakosságszámának változása 1941 és 1949 között¹⁰⁶

Zala vármegye lakosságának száma			
1941	1945.01.01.	1945.04.30.	1949
363467	369417	344182	362829

Forrás: KSH 1950, 1. XIII. (1941, 1949); MNL ZML IV.401.i. sz. n. 1. doboz; és IV.401.a. 29/1945.

Ahogy az 1945. január 1-jei, úgy az április 30-i rendkívüli népesség összeírás¹⁰⁷ metodikája sem ismert, így azok adatai csak tájékoztató jelleggel vehetők figyelembe. Nem világos, hogy miként kezelték például a távollévő katonákat, hadifoglyokat, a deportáltakat vagy például az ide menekülteket vagy éppen az innét elmenekülteket.

A megszállás utáni népesség összeírás célja az általános tájékozódáson túl a közmunkára fogható lakosság számának megállapítása lehetett, amire az összesített adatok korcsoportonkénti bontása is utal. (Férfiak esetében külön kérték a 14 éven, míg a nők esetében a 16 éven felüliek számát.)¹⁰⁸ A szovjet katonai hatóságok - értve ez alatt elsősorban a Szövetséges Ellenőrző Bizottság vármegyei kirendeltségét - adatkérései a következő hónapokban sem lankadtak, mindig részletekbe menően, esetenként többször is kérték ugyanazokat az adatokat. A helyi közigazgatás sokszor hadilábon állt a meglehetősen rövid határidőkkel, ami miatt rendre fenyegetőzéssel vegyített rosszallásukat fejezték ki a megszállók. Idővel már olyan részletkérdésekkel is foglalkoztak, mint például az első világháborúban hadifogolyként elhunyt orosz katonák eltemetési helye.¹⁰⁹ Az első napokban kiadott ukázok között olyan, elsőre meg-

¹⁰⁶ A távlatosabb összehasonlíthatóság végett, mintegy keretbe foglalva a korabeli forrásokban szereplő két 1945-ös adatsort, közlöm az 1941-es és az 1949-es hivatalos népszámlálások adatait is. (Megjegyzem, a KSH 1950, 9. kötete 8. oldala Zala vármegye lakosságszámát ugyanúgy 1949-re vonatkozóan 362.734 főben adja meg.) Az MNL ZML IV.401.a. 29/1945. dokumentumban szerepel az 1944. év adata is ami: 511.225 fő. Ebben már/még benne vannak a Délvidék 1941-es visszacsatolása során Zala vármegyéhez került muravidéki (Alsólendvai járás) és muraközi (Csáktornyai és Perlaki járás) területek népessége is. A táblázatban a jobb összehasonlíthatóság végett ezen adatokat nem mutattam be.

¹⁰⁷ Elképzelhető, hogy ennek az ad hoc népszámlálásnak a kezdeményezésében a KSH-nak is szerepe lehetett. Valuch 2001, 31.

¹⁰⁸ MNL ZML IV.401.a. 1/1945. A SZEB-en és a katonai parancsnokságokon kívül néha még az „orosz politikai rendőrség” részére is készítettek jelentéseket. MNL ZML IV.424.a. 902/1945.

¹⁰⁹ MNL ZML IV.401.a. 899/1945.; IV.424.a. 829/1947.

lepő utasításokkal is találkozunk, mint a női fodrászüzletek megnyitása, amit esetleg a magasabb beosztású és rangú tisztek feleségei is sugalmazhattak.¹¹⁰

III.1.2. A megszállók és a helyi lakosság közötti konfliktusok

A helyi lakosság számára természetesen nem az előző alfejezetben leírt megszállói attitűd volt a meghatározó élmény. Sokkal inkább a szovjet hadsereg megjelenésével együtt hosszú hónapokra megszűnő élet- és vagyonbiztonság, melynek tüneti esetei nyilvánvalóan csak részben tükröződnek vissza a fennmaradt köz- és magániratokban, de még így is egy apokaliptikus kép tárul elénk.¹¹¹ A megszállás következményeinek – esetenként szó szerinti - testközeli megtapasztalását fontosnak tartom néhány absztrakt számadat és disztingvált összefoglaló mondat mellett dekonstruáltan, konkrét esetek típusokba rendezett során keresztül is bemutatni, hogy „dramaturgiailag” jobban érthető legyen az a korabeli és főleg későbbi ellenállás és elutasítás, amely az első pillanattól oktrojálni kezdett szovjet-rendszert kísérte a helyi társadalom részéről. A szovjet katonák erőszakoskodásai, a gyilkosságok, lopások, garázdálkodások olyan imprinting-szerű pszichózist eredményeztek az emberek jelentős részénél az elkövetők által megtestesített rendszerről, mely elsődleges bevésődést a későbbi propagandisztikus befolyósolási kísérletek sem tudtak felülmúlni.

Nem rendelkezünk olyan forrásokkal, amelyek összesített formában mutatnák be az atrocitások akár csak egyetlen szegmensét is valamely időkeresztmetszetben. Kvantitatívan talán csak a civil lakosság körében bekövetkezett nem természetes halálesetek számának a nagyságrendje határozható meg a legobjektívebben a halálozási anyakönyvek szisztematikus vizsgálatával. Zala megye esetében Bakonyi Péter végzett ilyen irányú vizsgálatokat, aki az összes, a korabeli Zala vármegyéhez tartozó anyakönyvi kerület halotti anyakönyvéből ki-gyűjtötte 1945 és 1950 között azokat a bejegyzéseket, amelyek az 1945. évre, mint a halál idejére vonatkozóan, a „halál oka” rovatból a háborús eseményekkel összefüggő, azon belül is szándékoltan erőszakos halálra engedtek következtetni. Ezután az anyakönyvi és más forrá-

¹¹⁰ MNL ZML IV.401.a. 12/1945. Ennél valamivel racionálisabb rendelkezés volt a közfürdők kinyitása. MNL ZML IV.401.a. 11/1945. Az alacsony iktatószámokból is látszik a sürgősség, az említett két rendelkezést egyaránt április 9-én adták ki. Zalaegerszeg mellett Keszthelyen is – és vélhetően még máshol is – az első rendelkezések között szerepelt a női fodrászatok beüzemelése. MNL ZML XVII. 25. Keszthelyi Nemzeti Bizottság jegyzőkönyve 1945. április 18.: „...Simon fodrász az orosz parancsnokság rendeletére köteles az orosz nőket kiszolgálni, ezért kéri, hogy civil egyéneket is kiszolgálhasson”.

¹¹¹ A megszállás kortársi tapasztalatainak bemutatását országos viszonylatban legújabban lásd: L. Balogh (szerk.) 2015., Vidéki események tekintetében: Rétfalvi–Tangl (szerk.) 2017., Bödő et al. (szerk.) 2016., Perger (szerk.) 2005., Varga (szerk.) 2015., Varga (szerk.) 2018.

sok¹¹² bevonásával döntő részt sikerült szétválasztania a katonai és civil áldozatokat. A munka végeredményének összefoglalását adja az alábbi táblázat, ahol járási és városi bontásban láthatjuk a polgári áldozatok számát két-két metodikai és időterminusban. A civilek áldozattá válását két időterminusra bontotta a kutató, egyrészt a megye területének elfoglalását, vagyis az effektív harci cselekmények idejét magában foglaló 1945. március 25. és április 5-i, valamint az év végéig tartó időszakra. Az adatai alapján ezeken belül is alkalmazható egy-egy szétbontás, aszerint, hogy a civilek az említett effektív harci cselekményekben (1945. március 25. – április 5.) vagy az azt követő időszak (1945. április 6. – december 31.) során a háborús eseményekkel kapcsolatba hozható balesetben véletlenül haltak meg, illetve szándékolatlan elkövetett katonai erőszak áldozatai lettek. A legnehezebb feladat a háborús halálra utaló bejegyzések közül a vélelmezhetően szovjet katonák által szándékolatlan elkövetett gyilkosságok elkülönítése volt, ami miatt ezek az adatok a legbizonytalanabbak, így azok inkább csak nagyságrendi összevetésre alkalmasak.

2. táblázat

A harci cselekmények és katonai balesetek, valamint a szándékos katonai erőszak által keletkezett polgári áldozatok száma Zala vármegye területén 1945-ben, az anyakönyvi kerületek halotti anyakönyveibe tett bejegyzések alapján¹¹³

Járások és városok neve	A polgári áldozatok száma				
	harci cselekmények és balesetek által		szándékos katonai erőszak által		összesen
	1945.03.25 - 1945.04.05	1945.04.06 - 1945.12.31	1945.03.25 - 1945.04.05	1945.04.06 - 1945.12.31	1945.03.25 - 1945.12.31
Balatonfüredi j.	21	24	27	9	81
Keszthelyi j.	38	31	29	4	102
Lenti j.	10	11	18	11	50

¹¹² www.hadisir.hu

¹¹³ MNL ZML XXXIII. 1.a. Zala megye valamennyi anyakönyvi kerülete halotti anyakönyve. Az 1945-ös év a halál idejét és nem a bejegyzés idejét jelöli. A kettő között akár több év eltérés is előfordulhat, a halotti anyakönyvek átvizsgálása – ahogy fentebb említettem - 1950-ig történt meg. A későbbi évekre vonatkozó mintavételes vizsgálatok alapján már nem történt bejegyzés az 1945-ös évre vonatkozóan. Az 1945 utáni évekre vonatkozóan nem terjedt ki a vizsgálat, de az áldozatok száma nagyságrendekkel kevesebbnek mutatkozott a próbavizsgálatok során.

Letenyei j.	33	35	32	26	126
Nagykanizsai j.	45	15	15	17	92
Novai j.	16	20	30	5	71
Pacsai j.	10	15	31	4	60
Sümegei j.	32	12	29	5	78
Tapolcai j.	75	23	42	16	156
Zalaegerszegi j.	17	14	40	19	90
Zalaszentgróti j.	16	13	38	8	75
Nagykanizsa m. v.	14	8	33	58	113
Zalaegerszeg m. v.	8	9	11	27	55
Összesen	335 (29,2%)	230 (20%)	375 (32,6%)	209 (18,2%)	1149 (100%)
	565 (49,2%)		584 (50,8%)		1149 (100%)

Forrás: Bakonyi 2020. adatai alapján saját szerkesztés.

Azt joggal feltételezhetjük, hogy a megye területén a háború következtében meghalt civil áldozatok túlnyomó többségét anyakönyvezték, így a polgári áldozatok száma nagyságrendileg nem nagyon különbözhet a táblázatban foglalt végösszegetől, ami 1149. Mint említettem, a szándékos, szovjet katonák által elkövetett gyilkosságok lehető legpontosabb leválasztása okozta a legnagyobb nehézséget. Amennyiben az anyakönyvi bejegyzésben a „halál oka” rovatban a (szovjet katona általi) gyilkosság, (agyon)lövés és ezen vagy hasonló tartalmú szavak, szószerkezetek kombinációja szerepelt, vagyis szinte biztosan a halál szándékos katonai erőszak következménye volt, akkor a szerző ezt idesorolta, melynek száma 584 fő (Az összeshez képest 50,8%). Minden más, de a háborúnak betudható ok miatt – aknarobbanás, gránátrobbanás, bombázás stb. – bekövetkezett halálozást pedig a harci cselekmények és balesetek¹¹⁴ kategóriába sorolt be, melynek száma 565 fő (Az összeshez képest 49,2%). Összefog-

¹¹⁴ Egy illusztratív példa, avagy mi áll a számok mögött: részlet a letenyei járási főszolgabíró 1945. június 10-i jelentéséből: „Sajnálattal, illetve mély szomorúsággal jelentem főispán úrnak, hogy folyó hó 6-án két gyerme-

lalva a számadatokat, logikailag azt a kijelentést megengedhetjük, hogy a harcok során és után szándékos katonai erőszak áldozatává váltak száma 584 és 1149 fő közé tehető, vélhetően inkább közelítve a minimum értékhez.¹¹⁵ Az adatok legalább nagyságrendi helyességét több más levéltári forrás is alátámasztja, illetve nem cáfolja. A Letenyei járás főszolgabírája az április 30-án tett jelentésében így ír: „A hadiesemények következtében meghalt 59 egyén, ezen kívül az orosz és bolgár csapatok agyonlőttek 38 egyént”. Ezek az adatok teljesen belesimulnak a közölt táblázat adataiba, ráadásul nagyságrendi tájékoztatást ad a harcokban, valamint a harcok utáni erőszak során meghaltak arányáról.¹¹⁶

A következőkben a fenti táblázat száraz, arctalan adatait példálózva dekonstruálom, mintegy megszemélyesítve azokat, idézve a forrásokat: „A tegnapi nap folyamán Kiss András pola-tódorhegyi¹¹⁷ lakosnál is megjelent három lovas kozák és egy bulgár és élelmet követeltek. Nevezett vacsorát készített nekik és megvendégelte őket. Mikor ettek, követelték, hogy leányát adja ki. Azt megtagadta, ekkor feleségével akartak erőszakoskodni, amit szintén megakadályozott. Ekkor az asztalhoz kényszerítették és utasították, hogy fejét hajtsa félre és a félrefordított nyakába két lövést adtak le. A lövés következtében Kiss András meghalt. Ezután lóra ültek és elvágtattak, egy közülük, mely részeg volt, ott maradt, mert elmenni nem tudott. [...] Megjegyezzük, hogy 8 gyermekes családapát lőttek agyon. Bedi Jánost pedig megkéselték ugyancsak orosz katonák”.¹¹⁸ Részlet a keszthelyi járási főjegyző 1945. július 2-án kelt, a főispánhoz írt leveléből: „Folyó évi június hó 30-án hajnali ½ 4 óra körül Cserszegtomaj községben, annak tomaji részén 2 orosz jelent meg tehergépkocsival és ott állítólag nőt követeltek. A kiabálásra odament Kozics János rendőr és a helyi nemzeti bizottság elnöke Kálóczi Károly cserszegtomaji lakos. Erre az oroszok géppisztollyal rájuk lőttek és Kálóczi Károlyt a fején, Kozics Jánost pedig a felsőtestén átlőtték úgy, hogy a lövés a gerincszlopot is érte. [...] Július hó 1-jén éjjel egy órakor Felsőpáhok községben orosz karszalagos katonák gép-

kem, 12 éves kisleányom és 8 éves kisfiam is aknarobbanás áldozatai lettek és meghaltak”. MNL ZML IV.401.a. 25/1945.

¹¹⁵ Bakonyi 2020. 329–408. A szerző az öngyilkosokat nem vette számba. Zalaegerszeg és Nagykanizsa városok adatainál azt is figyelembe kell venni, hogy a környező falvakból a városi kórházakba beszállított és ott elhunyt személyeket a városokban anyakönyvezték. A témához zalai vonatkozásban legújabban lásd: Rétfalvi–Tangl (szerk.) 2017, per analogiam más vidékek, megyék vonatkozásában: Perger (szerk.) 2005, Bödő et al. (szerk.) 2016, Czetz (szerk.) 2016.

¹¹⁶ MNL ZML IV.401.a. 25/1945. Ugyanitt a Keszthelyi járás főszolgabírájának 1945. április 26-i jelentése szerint: „A harci események következtében a civil lakosságnak 88 személy vesztesége volt”. Ez nagyságrendileg szintén nem mond ellent a táblázatban foglalt adatoknak, tekintettel arra, hogy a harci cselekmények utáni erőszakos halálesetek zöme az első hetekben, hónapokban következett be.

¹¹⁷ A Dél-Zalában található Becsehely község része.

¹¹⁸ MNL ZML IV.401.a. 241/1945. A letenyei járási főszolgabírói (főjegyző) jelentése a főispánnak 1945. május 25. Közölve: Káli–Mikó (szerk.) 1995, 88.

pisztollyal agyonverték Keserű Ferenc felsőpáhoki lakost a lakásán, melyet kiraboltak”.¹¹⁹ A nagykanizsai járás főjegyzője, hasonló tónusú jelentése végén a lakosság rezignált hangulatát is érzékeltette: „...hogyan halál illetőleg sebesülés a járás területén csak a felsorolt esetekben történt, ennek egyedüli oka az, hogy a lakosság tudatában van annak, hogy fegyvertelen és karhatalmi erő nélkül védtelen és, hogy ki van szolgáltatva minden önkényeskedésnek és ezért némán adja meg magát szomorú sorsának”.¹²⁰

Több jelentés a megszállás első kaotikus hetei után óvatos, relatív optimizmust tükrözött, ami viszont a frontról folyamatosan visszaáramló újabb és újabb seregek megjelenésével később nem igazolódott vissza. A brutális gyilkosságok nem szűntek meg, ami állandósította a polgári lakosság rettegését. Ezt illusztrálja egy 1945. december végén történt eset is, amit a Zalabaksa külterületéhez tartozó szattai erdészházban követtek el ismeretlennek mondott tettesek: „Tisztelettel jelentem, hogy Gerstmayer Károly védkerületvezető m. állami erdőőrt és ifj. Császár Kálmán védkerületi kiségitőt f. év december hó 20-ról 21-re virradó éjszaka ismeretlen tettesek a szattai védkerületi erdőőri lakásban meggyilkolták. A gyilkosoknak áldozatul esett még Gerstmayer Károly felesége, Császár Sándor háziszolga, Farkas Józsefné és Farkas Franciska. Összesen hat személy. A nyomozó rendőrségtől nyert értesülés szerint a gyilkosok éjjél tájban felzavarták a ház lakóit, őket a hálósoba egyik sarkába terelték, és ott géppisztoly lövésekkel lemészárolták. Az egymáson fekvő és bizonyára még vonagló áldozatokat közvetlen közletről külön-külön fejbe lőtték. Az istállóban fekvő szolgát két fejlövessel álmában lőtték meg. A gyilkosság színhelye a rengeteg vérrel, agyvelővel és koponyacsont darabokkal borzalmas képet nyújt. Az embertelen gyilkosság hatása alatt az erdőben lakó erdőőrök kivétel nélkül falvakba hurcolkodtak. [...] Tisztelettel jelentem, hogy az elhagyott erdőőri lakások őrzésére senki nem vállalkozik, s ezért az ablakrámak leszedését és behozatalát elrendeltem”.¹²¹

Időnként az is előfordult, hogy „baráti”, baloldali pártokhoz tartozó aktivisták estek áldozatul a randalírozó szovjet katonáknak. Kun Károlyt, a Szociáldemokrata Párt zalaegerszegi szervezőjét 1945. november közepén, az utcán lőtte agyon „véletlenül” egy szovjet katona.¹²² Ennek kapcsán jegyzem meg, miszerint jellemző attitűd volt már a kortárs szövegekben is, de

¹¹⁹ MNL ZML IV.401.a. 485/1945. A keszthelyi járási főjegyző jelentése a főispánnak 1945. július 2. Közölve: Káli-Mikó (szerk.) 1995, 103–104.

¹²⁰ MNL ZML IV.401.a. 275/1945.

¹²¹ MNL ZML IV.401.a. 74/1946.

¹²² MNL ZML IV.401.a. 25/1945. és XXXIII.1.a. Halotti anyakönyv, Zalaegerszeg, 1945. november 18. Halál oka: „Fejlövés, gyilkosság”. Halálának pontos körülményeit tabusították, de Kun Károly emlékére nem feledkezett meg az új rendszer. Özvegyének és három félárván maradt gyermekének kiemelt juttatásban volt később is részük. MNL ZML XXXV.63. 2. fcs. Káder iratok 26. ö. e. 1950. augusztus 15. 1948-ban pedig utcát neveztek el róla Zalaegerszegen. MNL ZML V.1606. 1643/1948. kgy. sz., Az utca nevét 1991-ben megváltoztatták.

a későbbi években, évtizedekben még inkább, hogy a halál jellegét, a gyilkosság tényét megpróbálták eliminálni, tabusítani vagy öcenzúra-szerűen elhallgatni és valamilyen eufemisztikus formában megnevezni, magyarán nem nevének nevezni a történeteket.¹²³

A nők ellen elkövetett nemi erőszak nem egyszerűen a testi, nemi vágyak fizikai kielégítését szolgálta, hanem egy másik értelmezési keretben az ellenségnek vett bosszú, a megtörés, a megalázás egyik rituális elemének számított. Ezzel együtt egy olyan strukturális tényezőként is figyelembe kell vennünk a nemi erőszakolást, amely a háború és a benne vonuló hadseregek minőségétől és mennyiségétől majdnem független attribútumként létezett.¹²⁴ A gyakran csoportosan, nem egyszer alkoholos állapotban elkövetett nemi erőszak vagy annak kísérlete nem ritkán gyilkosságba torkollott, ahogy az például Bazsi községben történt Farkas Máriával.¹²⁵ Az erőszakot elszenvedőknek az egész életükre kiható lelki trauma mellett szerencsétlenebb esetben a nem kívánt terhességgel és/vagy a nemi betegségekkel is szembe kellett nézni. Az atrocitások ezen fajtája a szükséges adatok hiányában még nagyságrendileg sem becsülhető meg, a források csak szórványosan tartalmaznak konkrét számadatokat. A nagykanizsai polgármester legelső havi jelentése szerint 1945 áprilisában a városi nemibeteg-gondozó intézetben 7 magyart és 22 oroszot kezeltek gonorrhéával, 2 magyart és 8 oroszot lues-szel (szifilisz) és 3 oroszot lágyfekéllyel.¹²⁶ Nagy valószínűséggel ez csak a jéghegy csúcsa lehetett. Az április végén megérkező, már a kormány által kinevezett új főispán egyik első dolga volt futár útján gyógyszert kérni a Népjóléti Minisztériumtól.¹²⁷ A teherbe esett lányok és asszonyok, a főispáni jelentés szerint mindent elkövettek, hogy „terhüktől” megszabaduljanak, ezért a „kuruzslásnak és a nem szakszerű, laikus beavatkozásnak tág teret engednek”.¹²⁸ A csesztregi körorvosnak utasítást adott a helybeli orosz katonai parancsnokság, miszerint a körzetébe tartozó falvakban a 16–30 év közötti nőket nemi betegség szempontjából vizsgálja át. Az esetet a főispánnak jelentő lenti járási főjegyző szerint: „Ezen eljárás minden törvényes alapot nélkülöz és a női lakosság szemérem érzetét bántja”.¹²⁹ Nagykanizsához hasonlóan

¹²³ Benczéné-Fülöp-Markó 1977, 53: „[Kun Károly] 1945-ben, pártmunka teljesítése közben, tragikus körülmények között hunyt el.”

¹²⁴ Pető 2018, 83–95.

¹²⁵ MNL ZML IV.433. 6208. Ezzel összefüggésben lásd: Zalai Hírlap, 1995. április 8. 7.

¹²⁶ MNL ZML IV.401.a. 25/1945. A nemi betegségek terjedése még 1946-ban is súlyos gondot jelentett, legalábbis erre enged következtetni egy 1946. május 16-án, a város polgármestere által írt levél, amelyben részletesen foglalkozik a nemi betegségek terjedésének megfékezése érdekében, a szovjet parancsnokság által a helyi lakosság számára kiadott rendelkezésekkel. MNL ZML V.1513.b. 7208/1946.

¹²⁷ MNL ZML IV.401.a. 47/1945. Zalaegerszegen ugyanekkor a kórház fertőzött kútjából kiindulón, tifuszjárvány tört ki, melynek megfékezéséhez a város lakosságának nagyobb részét többször is be kellett oltani. MNL ZML V.1607.c. 4581/1945. Egy 1945. június 25-i jelentés szerint a város lakosai közül 7409 embert részeltettek a szabályszerű háromszori védőoltásban. Vö. Káli 1997a, 338.

¹²⁸ MNL ZML IV.401.a. 271/1945.

¹²⁹ MNL ZML IV.401.a. 990/1945.

Zalaegerszegen is felállítottak egy nemibeteg-gondozó intézetet a Tompa utcában, ahol a – források szerint – 460 zalaegerszegi nemi betegnek tudtak ellátást biztosítani.¹³⁰ A sümegi járás főjegyzőjének 1945. május 22-i jelentése szerint a járás területén 107 nemi beteg állt gondozás alatt. Ebből azonban nem derül ki, hogy közülük mennyien kaphatták el a betegséget a szovjet hadsereg bevonulása után és természetesen a látens, rejtőzködő betegek száma pedig végkép nem becsülhető meg.¹³¹

A civil lakosság ún. „málenkij robot”-ra – „kis munkára” - való elhurcolása szintén óriási félelmet váltott ki az emberekben. Zalaegerszegen 1945. április 11-én, a bevonulás után nem egészen két héttel szisztematikusan összeszedtek a szovjet katonai hatóságok több tucat leventét és az oktatóikat, akiket először Ausztriába, majd Románián keresztül különböző szovjet GUPVI¹³² munkatáborokba hurcoltak.¹³³ A szerencsés többségnek valóban csak egy „kis robotmunkát” kellett végezni az első hónapokban. Zalaegerszeg katonai parancsnoka egyik első intézkedéseként „legutoljára” parancsolta meg és a „legsúlyosabb megtorlásokat helyezte kilátásba”, ha a tankcsapdákat, szemetet, törmeléket, romokat nem takarítják el 24 órán belül.¹³⁴ Ez ugyan nem sikerült, de a város újdonsült vezetői értettek a szóból és naponta több száz, esetenként több ezer embert, lényegében minden „hadra fogható” felnőttet kirendeltek robotmunkára a fenti célok teljesítése érdekében.¹³⁵ A munka és a fenyegetettség komolyságát mutatta, hogy még az alispánnak, főjegyzőnek, a vármegyei tiszti főügyésznek stb., vagyis a régi-új establishment valamennyi tagjának igazolást kellett szerezni – és vélhetően bemutatni – a robotmunka alóli mentességről.¹³⁶ A váratlan elhurcolások megakadályozása érdekében a vasutasoknak és más közfeladatot ellátóknak, akik lakóhelyüktől esetleg távolabb dolgoztak, orosz nyelvű igazolványokat adtak. Nagykanizsán a város határában birtokkal ren-

¹³⁰ MNL ZML V.1607.b. 209/1945.; Új Zala, 1945. október 20. 3., november 3. 3.

¹³¹ MNL ZML IV.404.b. 143. és 1656/1945. Pető Andrea idézett könyvében a nemi erőszak áldozatává és ennek következtében esetleg nemi betegekbe váltak számát még nagyságrendileg sem tartja felelősségteljesen megbecsülhetőnek. Pető 2018, 99–102. Az MNL ZML vármegyei tiszti főorvosi és járási tiszti orvosi irataiból csak a fentebb illusztrált módon, sporadikusan kerül elő a téma, a nagyságrendi, pláne pontos adatok megállapítására az iratok nem alkalmasak.

¹³² A GULAG és a GUPVI táborok közötti különbséghez lásd: Kiss–Simon 2017., Bognár 2017. A hadifoglyok és a külföldről deportáltak/internáltak valójában az ún. GUPVI táborokba kerültek.

¹³³ MNL ZML IV.401.a. 1086/1945. és V.1607.b. 244/1945. Ez az eset nagyon felbolygatta a város életét, a főispán többször is interveniált a külügyminiszternél, de eredménytelenül. MNL ZML IV.401.a. 1233/1945. 1945. október 6-án Pózva községből vittek el fiatal férfiakat Budapestre „hídépítési munkára”. Ügyükben szintén a főispán járt el személyesen a külügyminiszternél. MNL ZML IV.401.a. 1256/1945. Az eleve teherautókkal érkező szovjet katonákkal még tolmács is érkezett, ami az előkészítettségre utal. Közvetlen bizonyíték nincs rá, de sem itt, sem pedig az előző esetben nem lehet kizárni a rosszindulatú helyi tippadók közreműködését.

¹³⁴ MNL ZML IV.401.a. 10/1945.

¹³⁵ Petrák–Tóth (szerk.) 1985, 17–18, Wölfer István, Zalaegerszeg Megyei Város Mérnöki Hivatala főmérnökének visszaemlékezése.

¹³⁶ MNL ZML IV.401.a. 18/1945. és 678/1945.

delkező gazdáknak is orosz-magyar kétnyelvű igazolványokat adtak, ahogy a jugoszláv határ menti községekben élőknek is, bízva a hivatalos, pecsétetes papír erejében.

A Novai járás főjegyzője az 1945 augusztusi kétheti jelentésében lényegre törően foglalta össze a szovjet katonaság és a helyi lakosság – máshol is érvényes – kapcsolatának legneuralgikusabb pontjait: „A lakosságnak három okból rossz a hangulata. 1. Fosztogatnak a csellengő orosz katonák. 2. Jóvátétel címén igen sokat kell a gazdáknak leadniuk. 3. A terményeiért nem kapja meg az ellenértéket”.¹³⁷ Az erőszakos cselekmények mellett a fosztogatások és rekvirálások jelentették a konfliktusforrások másik jelentős csoportját, ami szinte mindenkit érintett valamilyen szinten. Nem volt egyértelmű, éles határ a „törvényes” jóvátétel címén végrehajtott beszolgáltatás és az ad hoc jellegű, kvázi törvénytelen rekvirálások között. A katonák időnként adtak hivatalosnak tűnő „igazolást” az elvett javakról, de abból pénzt nem igen láttak a rekvirálást elszenvedők.¹³⁸ A helyzet az első napok, hetek teljesen zűrzavaros, a féktelen szabad rablás időszaka után is csak lassan és visszaesésekkel tarkítva konszolidálódott. Ennek az időszaknak a kortársi tapasztalatát talán a historia domusok,¹³⁹ és a magáncélból készült „pro domo” jellegű dokumentumok érzékeltetik a legjobban, szemben a nagyobb nyilvánosságnak szánt és eleve más tónusú közigazgatási iratokkal. A megye nyugati csücskében fekvő református Szentgyörgyvölgy község presbitériumi üléseinek jegyzőkönyvébe mindent feljegyzett a község lelkésze. Eszerint a szovjet csapatok 1945. április 1-jén, húsvét vasárnapján foglalták el a falut, majd kezdetét vette a „két hétig tartó rémuralom”. Április 3-án hajnalban a lelkészt és a református tanítót az egyház és a saját értékeik átadására kényszerítették. Mivel nem volt mit átadniuk, falhoz állították, végül egy pincébe zárták őket. A katonák egy idő után belátták, hogy általuk nem fog gyarapodni az arany- és órakészletük, ezért elengedték őket. Üres kézzel azonban mégsem távoztak, elvitték a lelkész és a tanító összes ruháját, előbbinek a disznóját is. A jegyzőkönyv tanúsága szerint Nagypéntek után az első istentiszteletet április 29-én lehetett megtartani.¹⁴⁰

¹³⁷ MNL ZML IV.401.a. 25/1945.

¹³⁸ MNL ZML IV.401.a. 25/1945. Lehet, hogy csak önigazolásképpen a lassú munkamenet miatt, de mindenesetre így írt a Novai járás főjegyzője a jóvátételi beszolgáltatás és a gazdák viszonyáról: „A gazdák azt mondják, hogy jöjjön érte az orosz, ha kell nekik”. A jóvátételi beszolgáltatást legtöbbször a magyar hatóságok, rendőrökkel kiegészítve végezték, de fegyver nélkül, ami miatt viszont nem volt tekintélyük. A lopkodások időnként a legváratlanabb helyzeteket produkálták. Előfordult, hogy egy részeg orosz katona egy nőtől elrabolt egy karkötőt, mire a nő közölte ezt egy nem sokkal később arra járó szintén orosz járőrrel, akik a gépkocsijukkal üldözőbe is vették a biciklivel menekülni próbáló katonát, aminek során tüzharc is kialakult, végül a rablást elkövető katonát lelőtték. A Tapolcai járás főjegyzőjének 1945. októberi jelentése szerint egy orosz atrocitást követően a katonai hatóságok vizsgálatot folytattak le, melynek konklúziója szerint az esetet vlaszovista oroszok követték el. (Vlaszov tábornok a németek oldalára állt a szovjet hadifoglyokból gyűjtött félmillió hadseregével.) Lásd uo. Vö. Kovács 1990, 199–200.

¹³⁹ A historia domusok korszakra vonatkozó forrásértékének célirányos elemzését lásd: Zilbauer 1988.

¹⁴⁰ Presbitériumi ülések jkv. 1945, LH, Szentgyörgyvölgy. Vö. Bíró et al. [2001] 64–65.

A szovjet katonák karórák iránti kultikus rajongása több korabeli fényképen is visszatükröződik. Még a legénységi állományban lévők is előszeretettel fényképeztették magukat a helyi mesterekkel. Az egykori fényképészek hagyatékából sok kép maradt ránk, amelyeken a műtermi berendezés előtt egyénileg vagy csoportosan pózoló katonák az alkalmi barátnőik és fegyvereik mellett leginkább a karóráikat komponáltatták a fényképek fókuszpontjába.¹⁴¹ A karórák és a kollektív emlékezetben „naív barbárok”-ként megmaradt szovjet katonák viszonya valójában egy katonai-gazdasági racionalitásként értelmezendő, mivel a hadizsákmányt a legpraktikusabban ékszerben és órában – ami néha egybevágó halmazt képezett – lehetett teaurálni, csomagban hazaküldeni, valamint a fronton pénzhelyettesítő, általános csereeszközként felhasználni.¹⁴²

A zabrálások, amelyek alapvetően hátráltatták a „békés termelőmunka” beindítását, az ezért felelőssé tett nemzeti bizottságok vezetőinek is sok fejtörést okoztak. A Nagykanizsai Nemzeti Bizottság szociáldemokrata elnöke a jegyzőkönyv tanúsága szerint már az első napokban kifakadt a – jellemző módon pontosan meg nem nevezett - „katonaság” túlkapásain.¹⁴³ Nem feltétlenül hirtelen felindulásból elkövetett cselekményre utal a zalaegerszegi főposta vezetőjének jelentése, mely szerint 1945. április 21-én egy orosz őrnagy a három katonájával magához vette a pénzkészletet, csaknem 3,5 millió pengőt.¹⁴⁴ A letenyei járási főjegyző egyik júliusi jelentése már-már egy burleszk jelenetet idéz: „A zabrálás oly nagy mérvű volt, hogy a fő[szolga]bírói hivatal mellékhelyiségeit is lebontották, a fogda összes ajtaját elvitték, dacára annak, hogy a katonák parancsnoka, az orosz ezredes nálam volt elszállásolva, ki személyesen is a katonáit több ízben elzavarta, azonban eredménytelenül”.¹⁴⁵ A lefoglalásokat nem mindig aprózták el, így például 1945 nyár elején a Vörös Hadsereg en bloc igénybe vette Hévízgyógyfürdőt teljes felszereléssel és személyzettel együtt hadikórház céljára.¹⁴⁶ E tárgykörhöz kapcsolódik a Balatonfüredi Nemzeti Bizottság kissé álnaívnak is aposztrofálható, május elején kelt, a Budapesti Nemzeti Bizottsághoz címzett levele, amelyben az orosz katonaság kivonását kéri a „későbbi gazdasági problémák” miatt.¹⁴⁷

¹⁴¹ GM, Zalaegerszeg, FO lelt. sz.: SZ_TOF_2012.4._030–SZ_TOF_2012.5._025. Vö. Pető 2018, 61. és Kovács 1990, 153–154.

¹⁴² Pető 2018, 198–199.

¹⁴³ MNL ZML XVII.28. 1945. április 8. jkv.

¹⁴⁴ MNL ZML IV.401.a. 70/1945. Kelemen Ferenc, a Nagykanizsai Takarékpénztár Rt. igazgatója a népbírói peréhez csatolt feljegyzésében részletesen beszámolt a pénztár oroszok általi kifosztásáról. MNL ZML XXV.6. IV.163/1945.

¹⁴⁵ MNL ZML IV.401.a. 25/1945.

¹⁴⁶ MNL ZML IV.401.a. 238. és 745/1945. A főispán interveniált ugyan a SZEB-nél, de nem járt eredménnyel.

¹⁴⁷ MNL ZML IV.401.a. 903/1945. Az Országos Nemzeti Bizottság csak 1945 szeptemberében alakult meg, addig a Budapesti Nemzeti Bizottság számított ebben a szegmensben az első számú bizottságnak.

A Balaton-parti példáknál maradva, mára már legendássá vált a keszthelyi Festetics-kastély páratlan értékű könyvtárának és egyéb javainak megmentése – saját katonái felprédálásától – a keszthelyi szovjet városparancsnok, Tkacsenko által, aki felismerve a műkincsek páratlan értékét, azokat 1945. április elején – gimnáziumi tanárkodása mellett - a Festetics család könyvtárosi tisztét is ellátó Klempa Sándor Károly segítségével több kisebb helyiségbe átvitette, amiket a könyvtárral együtt befalaztatott.¹⁴⁸ A szintén keszthelyi Balatoni Múzeumnak azonban nem volt ilyen szerencséje, minek következtében a megszállók az oda behalmozott, javarészt zsidó személyektől korábban elkönfiskált műkincsekből, főleg festményekből válogattak maguknak 1945 szeptemberében teherautónyi nagyságrendben, a saját tiszti kaszinójuk díszítésére.¹⁴⁹

Az 1945. évi szőlőszüret sem a jókedvű családi, baráti társas munkáról szólt elsősorban. A Balatonfüredi járás főjegyzőjének augusztus végi kétheti jelentése megemlíti, miszerint a szőlőlopások arra készítetik a gazdákat, hogy a szőlőt akár éretlenül is, de leszedjék, mivel a mustot biztonságosabban tudják tárolni, rejtteni.¹⁵⁰ A körjegyzők és a járási főjegyzők a vidéki lakosság tömeges panaszait a főispánhoz továbbították, aki a Szövetséges Ellenőrző Bizottság vezetőjéhez tette át azokat. Időnként előfordult, hogy vizsgálat indult és a szovjet katonai hatóságok ígérvényeket is tettek a károk megtérítésére. Golubjev őrnagy, a SZEB vármegyei vezetője egy ízben megígérte – a szüreti tematikánál maradva -, hogy az I. Bolgár Hadsereg által a Nagykanizsai járás egyes községeiben felgyújtott borospincék ügyében a „károsultaknak kártérítés lesz nyújtva a bűnösök kárára”.¹⁵¹ A lopások, rekvirálások a már említetteken kívül talán a lovakat érintették a leginkább. Ezzel kapcsolatban, „állatorvosi lóként” csak egy történetet idéznék ide. Kámán Károly gutorföldei lakostól 1945 őszén orosz katonák elvették két lovát, de nem sokkal később vittek neki másik kettőt, melyek közül október végén egy részeg orosz katona újra elvitt egyet. Pár nappal később a gazda hírért vette, hogy a katona a lovat a novai járási rendőrkapitánynak adta, aki azt nem akarta visszaadni, mivel időközben ő továbbadta azt a Magyar Kommunista Párt járási titkárának. Itt sem maradt azonban sokáig a

¹⁴⁸ Virág 2015, 87., 133.; Klempa Sándor Károly (Graz, 1898 – Graz, 1985) premontrei szerzetes, pap-tanár, majd békepap, 1959-től a veszprémi egyházmegye apostoli kormányzója volt. Legkésőbb 1956-ban beszervezte az állambiztonság. Soós 2012. 142–168.

¹⁴⁹ MNL ZML IV.401.a. 115/1946.

¹⁵⁰ MNL ZML IV.401.a 25/1945.

¹⁵¹ MNL ZML IV.401.a. 686/1945. Az I. Bolgár Hadsereg a 3. Ukrán Front segédcsapataként vett részt a Dél-Dunántúl elfoglalásában. Pontosan az ilyen és ehhez hasonló eseteket elkerülendő, Nagykanizsa környékén – de vélhetően máshol is - a szüret idején, a környező szőlőhegyekben polgárőrség vigyázta a szüretelőket. MNL ZML V.1513.b. 7088/1945.

ló, mivel a párttitkár el/átadta egy malomtulajdonosnak. A történet lehet, hogy végtelenített, de a forrásokban ezen a ponton mindenesetre véget ér.¹⁵²

A szovjet és a bolgár katonák garázdálkodásai mellett, különösen a határszéli lakosság-
nak okozott sok gondot a jugoszláv partizán katonák – szó szerint – határokat nem ismerő
fosztogatása, önkényeskedése. 1945 tavaszán, nyarán határvédelemről nem beszélhetünk, a
fegyverszüneti megállapodásban visszaállított trianoni határok egyelőre csak fikciók voltak.
Szinte a legkisebb problémának számított, hogy az ún. kettősbirtokos gazdák, akiknek 1920
után jugoszláv területen is megmaradhatott a birtoka, azt az átjárás életveszélyes volta miatt
de facto nem tudták birtokolni, művelni. Egyes partizán alakulatok, vagy legalábbis a forrá-
sokban annak titulált, valójában nem egyszer megállapíthatatlan illetőségű és nációjú fegyve-
resek naponta jöttek át jugoszláv területről és vittek mindent, amire éppen szükségük volt.¹⁵³
Időnként megtámadták a határszéli magyar területeken a rendőrörsöket, (Tornyiszentmiklós)
sőt többször 40-50 km mélyen (Becsvölgye) is behatoltak a megye területére és raboltak, erő-
szakoskodtak.¹⁵⁴ 1945. június elején „szerb katonák” szállták meg a murakeresztúri vasúti
határállomást és „rendelkeztek felette”, emellett azt híresztelték, hogy a Pécs-Keszthely-
Kőszeg vonalig szerb megszállás lesz.¹⁵⁵ Ebben az időszakban több jelentés is arról számolt
be, miszerint a határ mentén lakó magyarországi horvátok között erőteljes jugoszláv propa-
ganda folyt az elszakadást illetően: „Az előző háború utáni világra apellálnak, hogy akkor
milyen drágaság és áruhiány volt Magyarországon, mivel a hadisarcot a vesztes fél kénytelen
fizetni”.¹⁵⁶ Egyik helyen nem is álltak meg a verbális biztatásnál, hanem cselekedtek: a Mura
melletti Felsőszemenye határából egy árok ásásával lekanyarítottak kb. 220 kh területet, amit
a horvát Damása községhez csatoltak.¹⁵⁷ Gyakori eset volt, hogy a jugoszláv partizán-
nok/fegyveresek az oroszokkal/bolgárokkal üzleteltek oly módon, hogy alkoholért vagy má-
sért, amivel le lehetett kenyerezni a magyar területen lévő orosz megszállókat, parancsba
adatták velük a magyar hatóságok felé, hogy mit szedjenek össze, amit a jugoszlávok orosz
fedezet mellett azután átvittek a határon. A jugoszlávok egyik legkedveltebb célpontjai a Ma-
gyar–Amerikai Olajipari Rt. (MAORT) telepei voltak, aminek a lerablása szakmányban folyt:
a határig elmentek teherautóval, ott azt az oroszok átvették és mintha nekik kellett volna a

¹⁵² MNL ZML IV.401.a. 145/1946.

¹⁵³ MNL ZML IV.401.a. 806/1945. A főispánnak tett bejelentés szerint jugoszláv partizánok bolgár katonai
egyenruhában jöttek át a határon, elfoglalták Bázakerettyét, a zalai olajvidék egyik központját és „szemtelenked-
tek” a polgári lakossággal.

¹⁵⁴ MNL ZML IV.401.a. 25/1945. A letenyei járási főszolgabíró (főjegyző) jelentése, 1945. április 30. és május
5.; a novai járási főszolgabíró (főjegyző) jelentése 1945. május 25.

¹⁵⁵ MNL ZML IV.401.a. 274/1945.

¹⁵⁶ MNL ZML IV.401.a. 528/1945.

¹⁵⁷ MNL ZML IV.401.a. 346/1945.

benzin vagy más olajipari termék azt a telepeken felvették, elfuvarozták a határra, amit a jugoszlávok – némi ellentételezés fejében – megkaptak.¹⁵⁸

A déli határral kapcsolatos legsúlyosabb incidens azonban egészen más természetű volt. 1945 folyamán a jugoszláv partizánok nemcsak a vajdasági és kisebb részben a muraközi, valamint muravidéki magyarságot irtották módszeresen, hanem a szlovén területekre eső stájer vidékek német lakosságát is. 1946 elején elkezdték kitelepíteni ezeket az embereket Ausztriába, de Magyarországon keresztül. Az első három szerelvény összesen több ezer emberrel át is jutott a MÁV vonalain Ausztriába, de ezután elakadt a „hadművelet” és az utolsó transzportot visszairányítottak Jugoszláviába, viszont az ottani hatóságok hallani sem akartak a visszavételről, így télvíz idején a szerelvény több heti veszteglésre kényszerült a murakeresztúri vasúti határállomáson, rajta többszáz ellátatlan, legyengült emberrel, akik között járvány tört ki. A murakeresztúri halotti anyakönyv bejegyzése szerint 1946. január 26. és február 11. között 77 halottat szedtek le a vagonokból és temették el őket a község temetőjében.¹⁵⁹ A vonat ezután mégis továbbindulhatott Jugoszlávia irányába, mindenesetre ez a fajta „emberkereskedelem” – Magyarországon keresztül - leállt.¹⁶⁰

Visszatérve az előző gondolathoz, a szovjet katonasággal való seftelés a magyar polgári lakosságtól sem volt teljesen idegen. Dr. Fülöp György ügyvéd, a nagykanizsai kisgazdapárt prominensének véleménye szerint, amit a helyi nemzeti bizottság egyik ülésén fejtett ki, az oroszok által elkövetett bűncselekmények egy része a velük folytatott cserekereskedelemből, elszámolási vitából fakadt.¹⁶¹ A Hévízszentandrásai Nemzeti Bizottság emiatt is fellépett a zugkimérések ellen, ugyanis volt, aki bort mért az oroszok részére ablaküvegért, ablakkeretért.¹⁶² A katonasággal kapcsolatos interakciók sorában az sem volt példa nélküli, amikor civil egyének, az egymás közötti vitáikban az oroszokat használták fel „érvként”.¹⁶³

¹⁵⁸ MNL ZML IV.401.a. 25. és 803/1945.

¹⁵⁹ MNL ZML XXXIII.1.a. Halotti anyakönyv, Murakeresztúr, 1946. Az 1–92 év között elhalálozottak esetében a halál okaként szinte kivétel nélkül kimerülés, végelgyengülés volt megjelölve. A magyar belügyminiszter már korábban, 1945 októberében rendeletet adott ki a szomszédos országokból idetoloncolt német nemzetiségű lakosok visszatoloncolásáról. (161.050/1945./I./3. sz. BM rendelet) MNL ZML V.1734.b. 6238/1945.

¹⁶⁰ Schauer 2008. Ez úton köszönöm Schauer Istvánnak, hogy rendelkezésemre bocsátotta e témában írt, levéltári kutatásokon is nyugvó kéziratát.

¹⁶¹ MNL ZML XVII.28. 1945. november 16. jkv.

¹⁶² MNL ZML XVII.22. 1946. február 22. jkv.

¹⁶³ MNL ZML IV.401.a. 624/1945. A szükség a civil lakosság egy nem kis hányadánál „törvényt bontatott” például abban az értelemben, hogy a gazdátlanul maradt javakat eltulajdonították, elrejtették, magáncélra használták fel. Ez érintette az elhagyott kastélyok, magánházak berendezéseit, a raktárak élelmiszerkészleteit és egyéb kincstári holmikat. A Zala című napilapban már 1945. április 18-án felhívás jelent meg az ellopott tárgyak visszaszolgáltatása érdekében. A keszthelyi járási főszolgabíró (főjegyző) április végi jelentése szerint: „Bár a helyi lakosság dobszó útján felhívott a jogtalanul birtokába került tárgyak leadására, azonban ezen felhívásnak minimális eredménye volt”. MNL ZML IV.401.a. 25/1945.

A szovjet katonák különböző atrocitásai nem maradtak mindig válasz nélkül a polgári lakosság részéről. Több esetben, a sejthető és más forrásokból már ismert megtorlások ellenére, a lakosság a súlyos büntetés kockázata mellett is megpróbált időnként védekezni az önkényeskedésekkel szemben. Ezen esetek közül, egy minden szempontból kuriózumnak minősülőt ismertetnék kicsit részletesebben is, mely jogi értelemben az elkövetése után több mint fél évszázaddal később jutott véglegesen (?) nyugvópontra, hűen illusztrálva egy történelmi esemény generációkon átívelő traumatizáló képességét. 1945. április 22-én vasárnap – tehát még a legkritikusabbnak számító első hónapban –, Gellénháza községben elterjedt a hír, hogy a község határában lévő szőlőhegyen orosz katonák pincéket törnek fel és bort lopnak. A faluból többen is elindultak a hegyre, ahol három orosz katonát találtak. A bírósági iratokból nehéz kihámozni, hogy valójában milyen interakció zajlott le a helyiek és az iddogáló szovjet katonák között, de ami a lényeg, hogy végül mind a három katonát agyonverték. Szinte hihetetlen, hogy a tucatnyi résztvevő ellenére a faluban mindenki hallgatott, ráadásul a szovjet katonákat sem kereste senki. Pontosan nem tudni milyen körülmények között, de csak 1959-ben pattant ki az ügy és kezdtek nyomozásba a magyar hatóságok. A Zalaegerszegi Megyei Bíróság 1959. szeptember 21-én kihirdetett ítéletében kilenc embert marasztalt el – többen időközben már meghaltak – háborús és népellenes büntetben. Két embert életfogytig tartó börtönbüntetésre, míg másokat 10-től 15 évig terjedő börtönre és egyéb mellékbüntetésre ítélték. A Legfelsőbb Bíróság 1960. április 25-én hozott másodfokú ítéletében néhány vádlott esetében leszállította a büntetést, de alapvetően nem változtatott az elsőfokú ítéleten. Jóval a rendszerváltás után, 2002-ben indított az egyik vádlott leszármazottja felülvizsgálatot a Legfelsőbb Bíróságon a felmenőjére kiszabott ítélet megváltoztatása iránt. A legfőbb bírói fórum 2004-ben kihirdetett végzésében az eredeti ítéletet hatályon kívül helyezte, tekintettel arra, hogy a megállapított tényállás mellett nem lehetett volna háborús és népellenes büntett miatt elmarasztalni az illetőt.¹⁶⁴

III.1.3. Kényszerített együttműködés

A szovjet katonai hatóságok erőteljes késztetésére felálló régi-új magyar közigazgatási szervek és a megszállók között alapvetően egy oktrojált együttműködési forma alakult ki, amibe idővel intézményes, illetve egyéni vonalon „baráti” szálak is beleszövődtek a politikai menta-

¹⁶⁴ MNL ZML XXV.1.b. B 809/1959. Tóth Jenő és társai háborús és népellenes büntette. A 2002-ben indított felülvizsgálati kérelmet is az eredeti ügyhöz csatolták.

litástól függően. A kényszerített együttműködésre a közigazgatás általános, részben már említett elemei mellett talán a legeklektásabb példa az emlékeztetés helyeinek (emlékművek, temetők) létrehozása, míg a kevésbé konfliktusos – de attól korántsem mentes - együttműködési módzatokra a közös ünneplések, kulturális vagy sportesemények szolgálhatnak példákkal.

A Vörös Hadsereg azonnal, szinte már a hadműveletekkel egy időben, de kevésbé utána szinte mindenütt megindította az érdekvezérelt emlékezetpolitikai offenzíváját.¹⁶⁵ A városparancsnokságok már a megszállás első heteiben előálltak az emlékmű állítás rituáléjával, amire Nagykanizsán, Zalaegerszegen, Keszthelyen és Tapolcán, vagyis a megye legnagyobb településein tartottak igényt. Mint az később is érzékelhető lesz, a szovjet katonai szervek nem nagyon értették, hogy lehetséges az, miszerint nem a megye messze legnagyobb és leggazdagabb városa, azaz Nagykanizsa a megye székhelye, hanem egy közlekedésileg félreeső, lényegesen kisebb és szegényesebb város, Zalaegerszeg, mely tény nem egy esetben egyszerűen figyelmen kívül hagytak. Ebből a megközelítésből fakadóan például nem a megyeszékhelyen, hanem Nagykanizsán, a város főterén, addig a piacnak helyet adó Erzsébet téren építtették fel a megyei szinten legmonumentálisabb emlékművüket. A tervezés már májusban beindult,¹⁶⁶ amelyben részt vett a helybeli szobrászművész, Vörös János is.¹⁶⁷ Az építkezés megkezdésével a nagyhírű és tradicionális piacot is át kellett helyezni a város egy félreeső szegletébe, ezzel párhuzamosan a Zala című lap MKP-s főszerkesztője „mozgalmat” indított lapjában a tér rendszer-komformabb átnevezésére, amely meg is kapta több évtizedre a Szabadság tér nevet.¹⁶⁸ Az emlékművet közmunka keretében, vagy kevésbé eufemisztikusan, de a korabeli szövegekkel összhangban, stílusosabban fogalmazva, robotmunkában építették fel.¹⁶⁹ A valóban monumentális, a figurális és domborműves ábrázolások mellett eredeti T-34-es harckocsi-alkatrészeket is felhasználó emlékmű ünnepélyes avatására 1945. július 15-én, vasárnap került sor.¹⁷⁰

¹⁶⁵ Pető 2018, 67.

¹⁶⁶ MNL ZML XVII.28. 1945. május 25. jkv. A kirabolt és erőforrásaitól megfosztott Nagykanizsa számára horribilis költségeket természetesen magának a városnak kellett állnia, ezért megpróbálták azt szétteríteni „Dél-Zala vármegye” községeire is, nem nagy sikerrel.

¹⁶⁷ Vörös János az akkori honvédelmi miniszter, a szintén zalai (Csabrendek) születésű Vörös János unokatestvére volt. Életrajzaikat lásd: Fatér et al. (szerk.) 2005, 281.

¹⁶⁸ Zala, 1945. június 20. 1.

¹⁶⁹ Zala, 1945. június 14. 1. A lap állandóan napirenden tartotta az építkezést, ki is pellengérezte az elrendelt közmunkán meg nem jelenteket. Ha például a parkosításnál kevés volt a muskátli, adakozásra szólított fel a lap. Zala, 1945. június 24. 1.

¹⁷⁰ Zala, 1945. július 15. 1. Jellemző módon az újság aznapi száma piros fejléccel jelent meg. Az emlékmű mellé külön parcellákba szovjet katonákat is temettek. A Horváth Géza temetkezési vállalkozó által kiállított számla, mint cseppben a tenger mutatta a kapitalista és a szovjet univerzumok találkozását: „32 drb. Orosz Hősi halott exhumálási költsége Á 70 P. összesen P. 2240”. MNL ZML V.1513.b. 14.292/1945. A városi büdzsé megterhe-

A sorból természetesen Zalaegerszeg sem maradhatott ki, Nagykanizsa cselekedete nem váltotta meg a megyeszékhelyieket. 1945 nyarán a város vezetése már egyre sürgetőbb ukázokat kapott a szovjet városparancsnokságtól az emlékmű kérdésének rendezésére, amelyet ők a főtéri nagytemplom mellett, lényegében a templomkertben képzeltek el.¹⁷¹ Az ügy azonban lassan haladt, a város nemzeti bizottsága megbízást adott ugyan Boda Gábor szobrászművész részére, de fedezet híján a munka nem kezdődött el.¹⁷² Zalaegerszeg – kissé hajazva a nagykanizsai esetre – megpróbálta az emlékművét megyei emlékműnek kikiáltani, így megosztani a költségeket a vármegyei hatóságokkal, de ez nem vezetett eredményre, ahogy a minisztériális szervek sem tudtak/akartak segíteni.¹⁷³ Végül az emlékmű nem készült el, ahogy Keszthelyen és Tapolcán sem.¹⁷⁴

A nem teljesen önkéntes kulturális közeledést több olyan szervezet is szolgálta, amelyek mellékcélja a baloldali orientáció erősítése volt. Nagykanizsán és Zalaegerszegen is fiókot nyitottak az orosz-magyar kultúregyesületek, melyek díszelnökei a szovjet városparancsnokok, egyéb vezetői pedig az új magyar közigazgatás notabilitásai lettek a főispántól kezdve a polgármestereken át egyes belelkesült tanítókig bezárólag.¹⁷⁵ Nagykanizsán 1945. május 18-án a szovjet hadsereg megtartotta első művészdélutánját, míg nem sokkal korábban Tovariss néven eszpresszó is nyílt.¹⁷⁶ A kultuszépítés egy szintén kötelező körrel folytatódott, amikor a Zala Vármegyei Nemzeti Bizottság 1945. július 14-i ülésén Sztálin generalisszimust és Tolbuhin tábornagyot Zala vármegye díszpolgárává választotta.¹⁷⁷ Augusztusban megalakultak a városokban a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság helyi szervezetei, amelyek a kultúrán kívül a politikai propagandát is terjesztették.¹⁷⁸

lését mutatja, miszerint még 1948-ban is téma volt az emlékmű-állítás költségeinek elszámolása. MNL ZML V.1513.b. 6565/1948.

¹⁷¹ MNL ZML V.1607.c. 6205/1945.

¹⁷² MNL ZML XVII.57. 1945. augusztus 22. jkv.

¹⁷³ MNL ZML IV.404.b. 10.149/1945. és V.1607.b. 232/1945.

¹⁷⁴ Keszthelyen 1951-ben, míg Zalaegerszegen 1955-ben épült fel egy-egy „felszabadulási” emlékmű, de már némileg más emlékezeti kontextusban, nélkülözve a direkt, pl. orosz nyelvű feliratokban is megnyilvánuló háladási szerepét. Először Pótó János hívta fel a figyelmet a szovjet emlékművek genezisében maguknak a szovjeteknek a szerepére. Per analogiam a meg szállók által Budapesten állított/állítatott oktrojált emlékezetpolitikai célt szolgáló építészeti termékekhez lásd: Pótó 2003, 111–124.

¹⁷⁵ Új Zala, 1945. június 9. 1. Zalaegerszegen Ballenegger Henrik, a gimnázium frissen kinevezett igazgatója már az orosz nyelv rendes tantárgyként való felvételét kérte. Nagykanizsán ugyanakkor orosz nyelvtanfolyamot indítottak. Zala, 1945. június 15. 3. Az Új Zala című zalaegerszegi lap 1945. szeptember 1-jei beszámolója szerint a városban képkiallítást rendezett a kultúregyesület, ahonnan „tüntetőleg távol maradt a közönség. Ballenegger Henrik az előadását nem is tartotta meg”.

¹⁷⁶ Zala, 1945. április 26. 3., június 3. 3.

¹⁷⁷ Új Zala, 1945. július 17. 1., Zala, 1945. július 24. 1. Tolbuhin a Zala megyébe bevonuló 3. Ukrán Front parancsnoka volt.

¹⁷⁸ Zala, 1945. augusztus 12. 3. A szovjet parancsnokság időnként beszámoltatta a helyi közigazgatás vezetőit a társaság működéséről. MNL ZML IV.401.a. 771/1945.

Az 1946. évben az emlékművek nagyobbbrészt kudarcos története után inkább a központi temetők kialakítását kezdték forszírozni a szovjetek. Pohodenko zalaegerszegi városparancsnok 1946 februárjában közölte a főispánnal, hogy felsőbb utasításra Zala vármegyében két szovjet hősi temetőre lesz szükség, mégpedig egy tiszti temetőre Nagykanizsán és egy legénységire Zalaegerszegen.¹⁷⁹ Ahogy az emlékmű kérdésénél, úgy ezen a téren is megmaradt Nagykanizsa primátusa a szovjetek szemében Zalaegerszeggel szemben. A nagykanizsai hősi temető a városi köztemető egyik sarkában kapott helyet és 1946. augusztus 25-én avatták fel ünnepélyes külsőségek között.¹⁸⁰ Zalaegerszegen némi csúszással, 1946. október 13-án lehetett átadni a hősi temetőt, amit egy külön helyszínen, a város szélén, az egykori levante lőtér területén alakítottak ki.¹⁸¹

A megszálló szovjet csapatoknak az 1947. február 10-én megkötött párizsi békeszerződés értelmében¹⁸² el kellett hagyniuk Magyarország területét. Egy kiskapu azonban bekerült a „szerződés” szövegébe, ami lényegében tág teret adott a szovjeteknek a maradásra.¹⁸³ Ettől függetlenül a szovjetek 1947 áprilisától megkezdték Zala megyéből a kivonulásukat, amelyről – politikai orientációtól függetlenül - az összes helyi lap első oldalon és öles betűkkel számolt be, alig leplezett örömmel.¹⁸⁴ A békeszerződés Szovjetunió általi ratifikálása (augusztus 31.) után, annak letétbe helyezésének napján, 1947. szeptember 15-én délután 5 órakor megszűnt a Szövetséges Ellenőrző Bizottság jogköre Magyarország felett.¹⁸⁵ Ezen a napon a megye és Zalaegerszeg város vezetői, a pártok képviselői ünnepélyesen elbúcsúztatták a SZEK megyei kirendeltségének távozó vezetőjét, Zselannij őrnagyot és stábját.¹⁸⁶

¹⁷⁹ MNL ZML IV.401.a. 174/1946.

¹⁸⁰ MNL ZML IV.401.c. 28/1946.; Zala, 1946. augusztus 27. 1. A tisztek mellett altiszti és legénységi állományú katonákat is temettek a kanizsai temetőbe.

¹⁸¹ MNL ZML IV.404.b. 1232/1946.; Új Zala, 1946. október 15. 1. A harctereken ad hoc jelleggel eltemetett szovjet katonák exhumálása és a központi temetőkbe szállítása még évekig eltartott, nagyjából 1950-re zárult le. MNL ZML IV.404.b. 811. doboz 5601/1949. A két városi temetőn kívül Tapolca nagyközségben is kialakítottak egy sírkertet, ahová háromszáznál több áldozatot temettek át névtelen tömegsírokba a környékről, elsősorban a Monostorapátiban működött katonai kórházban elhunyt és ideiglenesen ott elföldelt katonákat. Hangodi László szíves közlése.

¹⁸² 1947. évi XVIII. tc. a Párisban 1947. február hó 10. napján kelt békeszerződés becikkelyezése tárgyában. 1947. évi Országos Törvénytár, 1947. július 25.

¹⁸³ Uo. 22. cikkely.

¹⁸⁴ Független Zala, 1947. április 13. 1. Közölve: Káli–Mikó (szerk.) 1995, 205–207, Új Zala, 1947. április 19. 1., Zala, 1947. április 30. 1. A megszálló csapatoknak kilencven napon belül kellett elhagyni az ország területét. Dávid János alispán jelentése a pénzügyminiszternek a szovjet csapatok elvonulása után, 1947. április 30.: „Jelentem, hogy az orosz katonai parancsnokság az általa eddig használt vármegyeházát rendelkezésemre bocsátotta. Minden helyiséget a pincétől a padlásig fertőtleníteni, ciánozni, meszelni kell, melynek költsége 430.000 Ft”. MNL ZML IV.401.i. sz. n. 1. doboz. A főispán és a zalaegerszegi polgármester mellett még a belügyminiszternek is bele kellett folynia a távozó városparancsnok, Spektor őrnagy tiszteletére adott búcsúvacsorával kapcsolatos költségek hitelfedezetének biztosításába. MNL ZML IV.401.a. 525/1947.

¹⁸⁵ Földesi 1995, 182.

¹⁸⁶ Független Zala, 1947. szeptember 18. 1. Közölve: Káli–Mikó (szerk.) 1995, 234.; Zala, 1947. szeptember 18. 3.

III.2. A földkérdés

III.2.1. Földosztás makronézetben

Talán elsőre furcsának hat, hogy a nyitány után, egy deklaráltan politikatörténeti értekezés miért nem a „klasszikus” menetrendet követve, a harcok elülte után megalakuló pártokkal, a közigazgatás újjáéledő, illetve újonnan alakuló bizottságaival, szervezeteivel foglalkozik, rátérve immár a türelmetlenül várt főtémára, kibontva az előző alfejezetben elharapott, elnagyolt vagy éppen csak megkarcolt helyi (politika)történeteket. A válaszat röviden két gondolat köré tudnám csoportosítani. Egyrészt az 1945-ös földosztás, noha annak illusztrálására gazdaságtörténeti reminiscenciaként több kvantitatív jellemzőt, táblázatot fogok prezentálni, a felfogásomban alapvetően egy politika-, illetve társadalomtörténeti kérdés.¹⁸⁷ Ezen túlmenően jelen narratíva elsődleges tárgyalási, logikai (főszodor)fonalát adó kronológiát borítanám fel, ha nem ezt a kérdést tűzném napirendre, ugyanis a fentebb említett, a közgondolkodásban a politikatörténethez inkább konnotált szervezetek, testületek, bizottságok - amiről ezután lesz szó – jószerevével még meg sem alakultak, magukhoz sem tértek, mire a földosztás de facto már be is fejeződött.

Az 1944. december 21-én Debrecenben összeült Ideiglenes Nemzetgyűlés másnap megalakította az Ideiglenes Nemzeti Kormányt, amely szinte azonnal, fokozatosan kiterjedő felhatalmazást kapott a rendeleti úton való kormányzásra.¹⁸⁸ Ennek folyományaképpen 1945. március 15-én miniszterelnöki rendelet formájában látott napvilágot a földosztásról szóló jogszabály,¹⁸⁹ amit a legközelebb csak 1945 szeptemberében összeült Ideiglenes Nemzetgyűlés emelt törvényi rangra.¹⁹⁰ A szovjet csapatok bevonulása után az adott térségben azonnal megkezdődött a földosztás operatív végrehajtása, mely folyamat megtermékenyítői egyrészt a megszálló katonaság, másrészt a mögöttük pár nap késéssel érkezett párt- és minisztériumi megbízottak voltak.¹⁹¹ Mint azt az előző alfejezetben jeleztem, a szovjet katonai parancsnokságok az első rendelkezéseik között kértek tájékoztatást a földbirtok-viszonyokról, mely adat-

¹⁸⁷ Az 1945-ös földosztás értelmezhetőségi kereteiről országos kitekintésben legújabban lásd: Ö. Kovács 2017, regionálisan: Csöngé 2011, Nagy 2017, Balogh 2017, Hajagos 2017.

¹⁸⁸ Az ún. felhatalmazási törvények által: 1945. évi XI. tc., 1946. évi XVI. tc. Bacsó et al. 1947, 57., 85.

¹⁸⁹ A rendelet megszületésének körülményeihez lásd: Tóth 1995. vö. Korom 1996. A szerzők inkább a földosztás előkészítésének immanens vetületét domborították ki és kevés súlyt helyeztek a szovjet befolyásolásra. Vö. Kovács 1990, 234–239.

¹⁹⁰ 600/1945. M. E. sz. rendelet a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról. 1945. évi VI. tc. ugyanezzel a címmel. Országos Törvénytár, 1945. évi 2. szám, 1945. szeptember 16.

¹⁹¹ Petrák–Tóth (szerk.) 1985, Haás Pál és Mike Gyula 26–31, valamint dr. Hámori Zoltán visszaemlékezése 42–47: „...a szovjet katonai parancsnokság sürgette a kiosztásra kerülő földek és a földigénylők összeírását. Ezt a munkát április 24-ig be kellett fejezni”.

kérés a továbbiakban folyamatosan fennállt, a változásokat igyekeztek majdhogynem napra készen követni, lényegében a művelet elsődleges politikai irányítása az ő kezükben összpontosult. Számukra legfontosabb a gyorsaság volt, minden más szempont ez mögé sorolódott.¹⁹² A földosztásról kiadott rendelet a megyei földbirtokrendező tanácsokat tekintette a kérdésben a legfőbb jogi és politikai döntéshozónak, míg a községi földigénylő bizottságoknak csak előkészítő szerepet szántak.¹⁹³ A nemzeti bizottságok, valamint a községi, járási és megyei közigazgatás jószerevével csak konstatálni tudták a földosztás lefolyását, de befolyásolni, vagyis mérsékelni a radikalizmusát és törvénytelenégeit, már nem. Ez valójában nem is volt feladatuk, de a rendelet/törvény által életre hívott megyei földbirtokrendező tanács is csak kullogott az események után, szerepe jobbára a gyors, emiatt az esetek többségében jogszabályt sértő, radikális tulajdon átrendezés korrigálása, finomítása, de még inkább ezek formális jóváhagyására szorítkozott.

A jogszabály szelleme alapján pusztán adminisztratív, döntés-előkészítői szerepkörre predesztinált, közigazgatási tapasztalattal nem rendelkező, egyszerű helyi parasztemberekből megalakult községi földigénylő/földosztó bizottságok ellenben a földosztás – más kontextusban földfosztás – operatív, döntési pozícióba került lebonyolítói lettek. A magántulajdon szentségének génekbe égetett, generációkon átívelő mintázatát az első napok óvatossága után gyorsan felülírta a legalább annyira génekbe égetett föld utáni vágy. A földosztás tablójának megrajzolásakor nem szabad megfeledkeznünk a történelmi makrokörnyezetről, nevezetesen arról a tényről, hogy 1945 áprilisában még dúlt a háború, nem kevesen hittek a „csodafegyverek” fordulatot hozó erejében. Ebben a szituációban, különösen az erős belső kohézióval rendelkező faluközösségekben nem lehet csodálkozni a parasztság kezdeti, sőt a megkapott föld tekintetben évekkel később is kitapintható óvatosságán.¹⁹⁴ A községi földigénylő bizottságok által keletkeztetett iratok java része, kezdve a bizottság megalakulását kimondó jegyzőkönyvektől a földigénylők összeírásán át a felosztási tervezetekig, valójában a már lezajlott események utólagos adminisztrálásának lenyomatai.¹⁹⁵ Figyelembe véve a harcok utáni közlekedési, postai és egyéb infrastrukturális háttérszolgáltatások kiesését, az iratokba való beletekintés nélkül is, pusztán logikai úton megállapítható, hogy a rendelet/törvény és egyéb

¹⁹² „Az Orosz Katonai Parancsnokság akként rendelkezett, hogy a [600/1945] rendeletet ismerem, vagy nem ismerem, az igényjogosultakat írássuk össze, legfeljebb, ha olyanok is lesznek benne, akik nem jogosultak arra, azt majd a bizottság később törli.” A letenyei járási főszolgabíró 1945. április 16-i jelentését idézi: Béli 1977, 38.

¹⁹³ 1945. évi VI. tc. 48. §. A földigénylő bizottságok működésének más vidékeken (Pest megye) jellemző analógiáit legújabbán lásd: Balázs 2007. A földosztással kapcsolatos műszaki feladatok ellátását az erre a célra felállított vármegyei földhivatalok végezték.

¹⁹⁴ Béli 1977, 188.; Kovács 1990, 237–238.; Ö. Kovács 2017, 57.

¹⁹⁵ Béli 1977, 42.

részletszabályok által előírt adminisztratív feladatok előzetes, aprólékos – vagyis jogszerű – elvégzése mellett lehetetlen lett volna végrehajtani abban az ütemben a földosztást, ahogy azt a meg szállók követelték, amit a következőkben citált jelentések, dokumentumok is alátámasztanak.

A Nagykanizsán éppen csak elindult, Zala című újság már 1945. április 17-én közölte, miszerint „április 13-án a Földművelésügyi Minisztérium kiküldötte Nagykanizsán a szociáldemokrata és kommunista párt tagjai előtt ismertette a földreformot”. Másnap ki is mentek a közeli Sormás és Szepetnek¹⁹⁶ községekbe, ahol meg is kezdték a földosztást.¹⁹⁷ A vidéket általában párban járó „pártkiküldöttek” – jellemzően az MKP-t képviselve és népszerűsítve –, szintén termékenyítőleg hatottak a folyamatokra. Sárhidán, 1945. április 16-án megjelentek Weber György és Toplak Ferenc kommunista párti kiküldöttek, akik „délelőtt 9 órakor elrendelték, hogy dobszó útján a község egész lakossága a kovácsműhely udvarára összehívassék a földreform-bizottság megalakítása tárgyában”. A kiküldöttek ezután részletesen ismertették a rendeletet és felhívták a lakosságot a földigénylő bizottság megalakítására, ami ott helyben meg is történt.¹⁹⁸ A Weber és Toplak duó április 25-én a két faluval arrébb lévő Baktúttösön lépett fel, feltételezhető, hogy másokkal egyetemben az egész környező vidéket becserkésztek.¹⁹⁹

A pár nap/hét után magára találó helyi közigazgatás szinte az első és legsürgetőbb feladatként kapta meg a földosztás menedzselését. A zalaegerszegi járási főszolgabíró 1945. április 20-án (!) kelt, a járás (kör)jegyzőihez „a földhöz juttatáshoz szóló rendezés”[sic!] tárgyában írt levelében elrendelte, hogy „a földbirtok felosztása április 25-én (!) minden körülmények között befejezendő”.²⁰⁰ A példátlanul szigorú hangvételű rendelkezések mögött felsejlő – a magyar közigazgatást transzmissziós szíjként használó – szovjet katonai hatóságok

¹⁹⁶ MNL ZML XXIV.203.d. 2. doboz Szepetnek; XVII.501.b. 3. doboz Szepetnek. Vö. Káli–Mikó (szerk.) 1995, 73. A községben a földosztást április 26-án befejezték. 349 igénylő között 751 kh földet osztottak ki. A megmaradt 526 kh-at – a maradék Zalában rendkívül ritkának számított, de ennek okára még visszatértek – a környező községek igényjogosultjai között osztották fel. Mindezek mellett a szepetneki földigénylő bizottság hivatalosan április 30-án kezdte meg a tevékenységét.

¹⁹⁷ Zala, 1945. április 17. 1.

¹⁹⁸ MNL ZML IV.424.a. 54/1945. Az MKP kiküldöttjei külön kitértek a földosztással kapcsolatban a nyilasokat érintő korlátozásokra – nyilas vezetők földjeit elkobozták –, amire a falu népe a több helyütt is megfigyelhető módon reagált: „A község lakossága megbeszélés után egyhangúlag kijelentette, hogy nevezettek kényszer hatása alatt, és csak a község érdekében vállalták tisztüket. [...] Ez utáni magatartásukért az egész község teljes felelősséget vállal és kéri, hogy ne történjen sem nekik, sem vagyonuknak bántódása. Kiküldöttek a határozatot jóváhagyták”.

¹⁹⁹ MNL ZML IV.401.a. 241/1945. Ebben a faluban Weber és Toplak „rendelkezett az iskola második tanerejéről, kinevezve a tanítónő leányát erre a posztra és jövedelméről is rendelkeztek a kántortartató kárára”.

²⁰⁰ „Felhívom Címet, hogy a [földigénylő] bizottságnak minden tekintetben teljes erejével a legodaadóbban álljon rendelkezésére, mert a legkisebb mulasztás, hanyagság a legszigorúbb megtorlásban részesül.” MNL ZML IV.424.a. 19/1945.

szerepe, a pionír Balatonfüredi járás esetében kézzelfoghatóvá is vált. A járási főszolgabíró főispánnak tett 1945. április 24-i jelentése szerint: „A községi földigénylő bizottságok a munkájukat befejezték. Kiosztásra került 17.137 k.h. föld. [...] Erre vonatkozó részletes jelentésemet a m[egyei] orosz kat[onai] parancsnokságnak egyidejűleg megtettem”.²⁰¹ A keszthelyi főszolgabíró két nappal később, április 26-án jelentette: „A nagybirtok szétosztása [a] járás területén befejezés felé közeledik. [...] Ezideig kiosztás céljára igénybevett terület 13.182 kh. Igénylő jelentkezett házhelyre 2322 személy, földbirtokra 3531 személy. Eddig kiosztatott 8612 kh. amelyből házhelyet kapott 1541 személy, földet kapott 1929 személy”.²⁰² A Nagykánizsai járás főszolgabírájának 1945. április 27-én kelt, községenként részletezett jelentése szerint is a legtöbb faluban már befejezték a földosztást, kivéve ott, ahol egyáltalán nem volt felosztható föld, illetve nagyon kevés és így más, szomszédos községekkel további egyeztetésre volt szükség.²⁰³ Zalaegerszeg polgármestere 1945. április 20-án hirdetmény útján közölte a menetrendet: „Felhívom Zalaegerszeg és a hozzá tartozó hegyközségek föld- és házhelyigénylőit, hogy vasárnap [április 22.] reggel pontosan 9 órakor jelenjenek meg [a] Kossuth Lajos út 5. sz. ház alatt a Földművelésügyi Minisztérium kiküldöttjénél A föld- és ház igénylők [sic!] innen zárt sorokban a helyszínre vonulnak ki, ahol ünnepélyes keretek közt megkezdődik a szántóföldek és a házhelyek kiosztása”.²⁰⁴

A megyei földbirtokrendező tanács létrehozásának kaotikuma hűen tükrözi a korabeli helyzet kuszaságát, ami egyúttal magyarázatul is szolgál arra, hogy a földosztás legradikálisabb első szakaszának eseményei Zala megyében, a magyar (politikai) közigazgatás által miért hömpölyöghettek gyakorlatilag teljesen kontrollálatlanul. A szovjetek beleegyezésével a főispáni széket elfoglaló Briglevics Kálmán már 1945. április 17-én javaslatot tett a földművelésügyi miniszternek írt levelében a leendő Zala Vármegyei Földbirtokrendező Tanács tagjaira. Elnöknek dr. Czeglédy Ferenc zalaegerszegi járásbíró, mérnök tagnak Wassermann Frigyes, a Zalaegerszegi Nemzeti Bizottság (civilben mérnök) elnökét, gazdasági szakembernek pedig Bach Géza gazdasági felügyelőt javasolta.²⁰⁵

²⁰¹ MNL ZML IV.401.a. 25/1945.

²⁰² MNL ZML IV.401.a. 25/1945.

²⁰³ MNL ZML IV.401.a. 498/1945. Közölve: Káli–Mikó (szerk.) 1995, 72–73.

²⁰⁴ MNL ZML V.1607.c. 4540/1945. Béli József, a már citált művében április 18-ra teszi a megyeszékhelyi földigénylő bizottság megalakulását, de erre vonatkozóan nem jelölt meg forrást. Béli 1977, 41. Az április 22-re beharangozott földosztási hirdetményét a polgármester május 2-i határnappal újra megismételte. Más források május 1-jének megünneplésébe integrálják az újabb nekibuzdulást. Új Zala, 1945. május 1.1. és május 3. 1. Vö. Petrák–Tóth (szerk.) 1985, Fehér Gyula visszaemlékezése 36. Lásd még Haász Pál és Mike Gyula visszaemlékezését 29. Haász és Mike megjegyezte, miszerint: „...a legtöbb faluból elhívtuk a földosztó bizottság egy tagját, hogy a gyakorlatban lássák a törvény végrehajtását”. Megjegyezte továbbá, hogy ez volt az első alkalom, hogy „felvonulásra” a szovjet városparancsnok engedélyt adott.

²⁰⁵ MNL ZML IV.401.a. 17/1945.

Mindeközben szinte teljesen párhuzamosan, Nagykanizsán a helyi szovjet parancsnokság – Kanizsát ismételtén kvázi megyeszékhelynek tekintő - rendelkezése folytán a város nemzeti bizottsága is „döntött” április 18-án, egy akkor „járási”-ként aposztrofált földbirtokrendező tanács létrehozásáról, melynek elnökévé dr. Hámori Zoltán törvényszéki bírót, tagjává Kenedi Imre mérnököt, Rendek Géza gazdasági felügyelőt és több más személyt is delegált, így például a nemzeti bizottság elnökét, Hackler Jánost.²⁰⁶ Windisch Dénes nagykanizsai polgármester és dr. Baron Pál városi tiszti ügyész május elején személyesen járt Budapesten, közelebbről pontosan nem ismert szerveknél és személyeknél a kinevezések hivatalos kieszközlése végett, amit sikerült is elérni.²⁰⁷ Nagy Imre földművelésügyi miniszter 1945. május 9-én kelt levelében kinevezte dr. Hámori Imrét (!) – helyesen Zoltánt -, Kenedi Imrét és Rendek Gézát a Zala Vármegyei Földbirtokrendező Tanács tagjaivá.²⁰⁸ A munka azonban nem indulhatott meg, mivel a háttérben már folyt a tanács zalaegerszegi székhellyel való újjászervezése, amit Nagy Imre miniszter a június 8-án kiadott levelében zárt le, kinevezve dr. Czeglédy Ferencet a zalaegerszegi székhellyel felálló Zala Vármegyei Földbirtokrendező Tanács elnökévé, ezzel együtt a nagykanizsai tanácsot a megyei tanács 2. számú tárgyalótanácsává alakította át, amely végre megkezdhetette érdemi működését.²⁰⁹ Ahogy a két város, úgy a két földbirtokrendező tanács között is folyt a kakaskodás, aminek következtében dr. Hámori Zoltán júliusban beadta lemondását, amit azonban csak decemberben fogadott el a minisztérium, helyére dr. Lukács Béla került. A zalaegerszegi földbirtokrendező tanács elnöke dr. Hámori lemondása után azonnal kérte a kanizsai tanács beolvasztását, amit ugyan nem sikerült elérnie, viszont állandóan napirenden tartotta a kérdést. Később, 1946 májusában Zala Vármegye Nemzeti Bizottsága is kérte a kanizsai tanács megszüntetését, amit a kanizsaiak természetesen hevesen opponáltak, végül Veres Péter, az Országos Földbirtokrendező Tanács elnöke, 1946. júniusi

²⁰⁶ MNL ZML XVII.28. 1945. április 18. jkv. Ahogy korábban céloztam rá, a helyi szovjet parancsnokság, mondhatni Nagykanizsát tekintette a megye vezető városának, így ahogy a nem sokkal később az emlékeztetés helyeként létrehozott emlékmű és tiszti temető estében, ekkor is ez a tényező motiválhatta a szovjeteket egy megyei szintű szerv létrehozásában. A közigazgatási rangemelkedésben bízó kanizsaiaknak ez nagyon is ínyére volt, noha tudni lehetett, hogy ez csak növelni fogja a káoszt.

²⁰⁷ MNL ZML XVII.28. 1945. május 4. jkv., Zala, 1945. május 3. 2., május 13. 2.

²⁰⁸ MNL ZML IV.401.a. 308/1945. A kinevezési okmány a főispáni hivatalba csak június 8-án érkezett meg. A Nagykanizsai Nemzeti Bizottság mindenesetre május 12-én megtartott ülésén már bejelentette a hírt. A Zala című helybeli újság így kommentálta az eseményt: „Ezzel tehát a Földrendező (!) tanács munkája ma már joghatályosan megindulhat, hogy a történt hibák orvosolhatók legyenek”. Zala, 1945. május 13. 2.

²⁰⁹ MNL ZML IV.401.a. 438/1945. A levelet csak június 26-án iktatták a főispáni hivatalban, de a tanács a kinevező okirat kelte után pár nappal elkezdte a munkát, amit az is bizonyított, hogy Veres Péter, mint az Országos Földbirtokrendező Tanács elnöke 1945. június 10-én váratlanul megjelent Zalaegerszegen, hogy ellenőrizze a tanács működését és nem melleleg tárgyalásokat folytasson a parasztpárt helyi vezetőivel. Új Zala, 1945. június 12. Nagykanizsán június 8-án vagy pár nappal korábban is már megkezdhetette tevékenységét a helyi földbirtokrendező tanács, amely területi hatáskört kapott a Nagykanizsai Törvényszék illetékességi területére, ez nagyjából a megye területének felét ölelte fel. MNL ZML XVII.28. 1945. június 8. jkv.

döntésében a nagykanizsai tárgyaló tanács fennmaradása mellett döntött, ami meg is maradt az földbirtokrendező tanácsok 1947 eleji általános megszüntetéséig.²¹⁰

A földosztás közigazgatási irányításának harmadik eleme, a községi földigénylő/osztó bizottságok és a megyei földbirtokrendező tanács(ok) mellett, a megyei földhivatal volt, amely az iratok tanúsága szerint – szintén az események után kullogva – 1945. május első hetében kezdte meg az ügyintézt. A kezdetben – pár hónapig - dr. Mészáros Béla és helyettese, dr. Pataky János vezetése alatt álló Zala Vármegyei Földhivatal, az elsősorban politikai és jogi irányítást ellátó földbirtokrendező tanács(ok) műszaki végrehajtó közege volt. A hivatal operatív irányítója, dr. Pataky május 11-én terjedelmes levélben kért instrukciókat, munkatársi kinevezésekkel és hatáskörrel kapcsolatos kérdéseire az Országos Földhivatal vezetőjétől.²¹¹ Ezt követően gyakorlatilag összefoglalta egy tömör oldalban a földosztás addig megtapasztalt anomáliáit. A legfontosabb megjegyzése szerint, az FM kiküldöttek az alaprendelet és a többi, azt kiegészítő jogszabályt csak részlegesen vagy egyáltalán nem vették figyelembe, esetleg - különösen a kiegészítők esetében - nem is tudtak róla vagy legalábbis tartalmában nem ismerték. A községi földigénylő bizottságok fogadalmat egyetlen esetben sem tettek, az igénylők számbavételénél és a jogosultságuk elbírálásánál a legtöbb esetben csak addig mentek, amíg a megváltásra kerülő, illetve ilyenként „elfoglalt” birtok területe ki nem merült, az elkobzásoknál pedig egyáltalán nem a jogszabályok szerint jártak el. A megváltás alá eső ingatlanokat nem szabályszerűen írták össze, tartalékolásról – pl. a hadifogságban lévők számára – alig gondoskodtak, felhasználási tervet még véletlenül sem készítettek. „Így felhasználási terv nélkül igazságos és méltányos felosztást a vármegyei földhivatal álláspontja szerint alig lehet

²¹⁰ MNL ZML IV.401.a 763/1945. és 1504/1945. Vö. Béli 1977, 63–64. A községi földigénylő bizottságok és a megyei földbirtokrendező tanácsok hatásköre az 1947. évi V. tc. 2. §-a értelmében a megyei földhivatalokra szállt át, melyek 1950-ben szűntek meg.

²¹¹ MNL ZML XXIV.201. 3/1945. „Egyben jelentem, hogy a megyében, mint a Földművelésügyi Miniszter Úrnak a földbirtokrendezéssel kapcsolatos minden kérdésben intézkedni jogosult meghatalmazottja működik Munkás Simon a 'Kommunista Párt' [sic!] tagja. Ő nagyon jó modorú, derék, s becsületes férfiú ugyan, a földbirtok rendezésére azonban megfelelő szakképzettséget vagy gyakorlati tudást eddig nem volt módjában szerezhetni, a 33.000/1945. F. M. rendelet [I. végrehajtási rendelet] ismeretének hiányában – természetesen – eddig az ügyeket a rendelet szerint irányítani sem tudta. Ebben a vonatkozásban kérem, méltóztassék engem tájékoztatni, hogy hivatali szempontból a vármegyei földhivatal milyen viszonyban áll, a fentebb nevezett Munkás Simon miniszteri meghatalmazottal?” Kissé képletesen, de a választ az említett Munkás Simon egyik szintén kiküldött társa, Tóth Benedek adta meg egy évtizedekkel későbbi, meglehetősen negédes visszaemlékezésében: „...zsebemben volt két megbízólevél [...] ezek lehetővé tették a megyei földbirtokrendező tanács átalakítását, feloszlását, a minisztérium nevében három új tag kinevezését és mindazok internálásának elrendelését, akik akadályozták a földreform végrehajtását. [...] Zárlat alá kellett helyezni a földhivatalt: láttamozás nélkül nem adhattak ki senkinek semmiféle írást. [...] Próbáltuk megfordítani a hangulatot, Az urak fellebbezéseit gyorsan félretettük ráérősebb időkre. Az előző - urakat pártoló - döntéseket az átalakított tanáccsal megváltoztattuk.” Népszabadság, 1970. március 15. 4–5.

eszközölni.”²¹² Végül megjegyezte, hogy a megyében teljesen abszurd módon „Nagy Endre” aláírással osztják a földművelési miniszter nevében a birtokleveleket.²¹³

A földosztás során a szovjet katonai parancsnokságok, illetve a Szövetséges Ellenőrző Bizottság vármegyei kirendeltségének megrendelésére rengeteg kimutatás, részeredmény és összegzés készült. Az adatok dzsungelében azonban szinte lehetetlen eligazodni, mivel mindig valamilyen más szerkezetben születtek az adatállományok, így időbeli összehasonlításra, azonos alapok híján, nincs mód. Nem egy esetben az is előfordult, hogy azonos témában, azonos időben is különböző számadatok jöttek ki, arról nem is beszélve, hogy az adatsorok összeadásánál szinte mindig előfordultak számszaki hibák. Sokszor teljesen félreértelmezték a valóban nem egyértelműen megfogalmazott kérdéseket,²¹⁴ így mire a (kör)jegyzők beküldték - eleve rossz - adataikat a járási főszolgabírókhoz (főjegyzőkhöz), akik azokat – esetleg rosszul összeadva – továbbgördítették a főispánhoz vagy alispánhoz, nem csoda, hogy a végén egy teljesen fals adatsor jött ki, ami időnként még a szovjeteknek is feltűnt.²¹⁵ Emiatt nehéz helyzetben van a történész, ha olvasóját valamilyen kvantitatív summázattal szeretné ellátni a földosztást illetően. Talán legkisebb – de biztosan - rosszként ezért kénytelen vagyok előhúzni a szerszámosládámból az 1949. évi népszámlálás vonatkozó adatait, de előtte vizsgáljuk meg a kiindulási állapotokat is.

Az alábbi táblázat a földosztás előtti birtokmegoszlás „stunde null” állapotát mutatja be számunkra, amely a már többször citált 1/1945-ös főispáni iratcsomóban található és ennél fogva a szovjet megszállók elsődleges tájékoztatását szolgálta. A dokumentum szerint az adatok az 1938-as állapotokat tükrözik.²¹⁶

²¹² MNL ZML XXIV.201. 3/1945. A többi, részben citált dokumentumból kirajzolódó kép okán hitelesnek lehet elfogadni Pataky helyzetértékelését, még ha abba talán bele is szövődött saját személye és hivatala védelme is. Nem lehet kizárni, hogy bíráló magatartása később sem változott, ezért is váltották le idejekorán – pár hónap múltán - a pozíciójából. Vö. Béli 1977, 57.

²¹³ MNL ZML IV.424.a. 2110/1946.

²¹⁴ MNL ZML IV.401.a. 822/1945. Ebben a csomóban található a legtöbb, földosztással kapcsolatos adat. Ugyanitt példa a félreértésre: Kiküldött stencil úrlap kiegészítendő kérdése: „Szétoztásra került egyéni gazdaságok számára ... hold”. Ezt a nagykapornaki körjegyző így írta át: „Szétoztásra kerülő egyéni gazdaságok száma ... hold”.

²¹⁵ Pataky János a földhivatal helyettes vezetője 1945. július 20-án a főispánnak tett jelentésében számol be egy ilyen esetről: „Az Orosz Ellenőrző Parancsnokság [SZEB] kívánságára folyó évi július hó 10-ig egy statisztikát kellett volna összeállítanunk Zala vármegye földállományának földreform előtti és földreform utáni megoszlásáról művelési ágak, területi kategóriák stb. szerint. A statisztikát nem tudtuk megfelelően elkészíteni, mert: 1. a június 29-én július 10-re kért adatok a járási főjegyzőktől csak 15-17-re futottak be; 2. a szolgáltatott adatok nem helytállóak s bár saját tisztviselőinken kívül pénzügyi és megyei számvevőségi tisztviselők is két napon át éjjelnappal dolgoztak, [a] készített statisztikánk haszontalan, értéktelen. [...] Az Orosz Ellenőrző Parancsnokság az ő régebbi hivatalos statisztikai adataival és azokkal, melyeket a helyszínen [?] szerzett be, valósággal lehengerelte teljesen fiktív számokra épített statisztikánkat. Felsülésünk igen rossz fényt vet a közigazgatás működésére”. MNL ZML IV.401.a. 679/1945.

²¹⁶ MNL ZML IV.401.a. 1/1945. A földosztást közvetlenül megelőző állapotról nem rendelkezünk sem levéltári, sem statisztikai hivatal által összeállított adatsorokkal. Az 1935-ös birtokstatisztika (KSH 1936, KSH 1937a.,

3. táblázat

Zala vármegye területének megoszlása birtoknagyság szerint 1938-ban

Birtoknagyság (kh)	Terület (kh)	Birtokosok száma
1 alatt	29090 (3,47%)	60634 (43,88%)
1-5	126443 (15,10%)	53015 (38,37%)
5-50	247872 (29,59%)	23374 (16,92%)
50-100	27231 (3,25%)	394 (0,29%)
100-1000	203107 (24,25%)	678 (0,48%)
1000-3000	102561 (12,24%)	62 (0,04%)
3000 felett	101340 (12,10%)	23 (0,02%)
Összesen	837644 (100%)	138180 (100%)

Forrás: MNL ZML IV.401.a. 1/1945.

A földosztáskor kézzelfoghatóvá vált földéhség oka plasztikusan rajzolódik ki a fenti táblázatból. A kérdés árnyaltabb bemutatásához rögtön idekívánczik az előbbi forrás egy komplementer adatsora is, a földterület művelési ágak szerinti megoszlása, amely viszont a múltó időtől némileg függetlenebb adatokat tár elénk, ezért itt az 1938-as állapot szinte teljesen megfeleltethető az 1945-ös viszonyoknak is.

4. táblázat

Zala vármegye területének megoszlása művelési ágak szerint 1938-ban

Művelési ág	Terület (kh)
szántó	341378 (40,75%)
erdő	200748 (23,97%)

KSH 1937b.) után nem készült átfogó, precíz kimutatás a témába vágóan, az 1941. évi népszámlálás sem foglalkozott ilyen mélységben a kérdéssel, ráadásul e népszámlálási kötetek az évtizedekkel későbbi kiadás (1976) pillanatában érvényes közigazgatási keretekben tárgyalták a kérdést, így – a később tárgyalandó területváltozások miatt - megyei összehasonlításra kevésbé alkalmasak.

rét, legelő	178607 (21,32%)
szőlő	26855 (3,21%)
gyümölcsös	17170 (2,05%)
műveletlen	72886 (8,70%)
Összesen	837644 (100%)

Forrás: MNL ZML IV.401.a. 1/1945.²¹⁷

Jól érzékelhető a táblázat adataiból, miszerint az erdőterület – amit államosítottak -, valamint a műveletlen (művelhetetlen) terület aránya csaknem harmadát adta a megye területének és emellett a rét, legelő aránya is igen magas volt. Ebből világosan következett, hogy felosztható birtok, pontosabban szántóföld relatíve nagyon kevés akadt, így az egyik legfontosabb esszenciális megállapítás a földosztással kapcsolatban, hogy országosan is, de dunántúli viszonylatban mindenképpen a legkisebb horderejű strukturális változás éppen Zala megyében következett be. Mindössze 2,8 kh volt a megyében a juttatási átlag, amely csak Hevesben (2,6 kh) és Nógrádban (2,7 kh) volt ennél is alacsonyabb. Az 1949-es népszámlálás a következő adatstruktúrában mutatja be a földosztás „végeredményét” az 1950. január 1. előtti közigazgatási beosztás szerint.²¹⁸

²¹⁷ Az adatok a főispáni iratok között lelhetők fel, de megkockáztatom, hogy az adatok forrása valójában a Zala Vármegyei Gazdasági Felügyelőség volt, amely a korszakban az államigazgatás keretei között a mezőgazdaság szakigazgatási feladatait látta el. A művelési ágakra vonatkozóan rendelkezünk egy járási és városi tagolású, 1945. szeptember 10-ére datált levéltári forrással is, amelynek adatai részleteiben és összességében is alig térnek el a közölt táblázatban foglaltaktól. MNL ZML IV.401.a 822/1945.

²¹⁸ KSH 1950, 3., XII.

5. táblázat

Az 1945. évi földreform során földjuttatásban részesültek száma Zala vármegyében (az 1950. január 1. előtti megye területére vonatkozóan) a juttatott földterület nagyságcsoportjai szerint, a gazdaság nagyságcsoportokkal egybevetve. Forrás: KSH 1950, 3., 477.

Gazdaságnagyság- csoport (kh)	Földjutta- tásban ré- szesültek száma	Ebből									
		0-1	1-2	2-3	3-4	4-5	5-6	6-8	8-10	10-15	15-
		kh földet kapott									
gazdaság nélküliek	3343 (10,89%)	1680	952	346	193	89	56	15	9	2	1
0-1 kh gazdasággal rendelkező	2164 (7,05%)	2079	57	20	5	0	1	1	1	0	0
1-3 kh gazdasággal rendelkező	6767 (22,05%)	2821	2809	1089	32	6	5	3	1	1	0
3-5 kh gazdasággal rendelkező	7397 (24,1%)	1883	2094	1441	1204	751	14	7	1	2	0
5-10 kh gazdasággal rendelkező	9679 (31,53%)	1672	2001	1315	979	835	1031	1269	560	17	0
10-15 kh gazdasággal rendelkező	1202 (3,92%)	173	176	131	93	93	77	73	78	307	1
15-20 kh gazdasággal rendelkező	102 (0,33%)	14	16	20	3	2	8	9	7	15	8
20-25 kh gazdasággal rendelkező	29 (0,09%)	1	5	2	1	2	9	2	1	5	1
25- kh gazdasággal rendelkező	12 (0,04%)	1	2	1	2	2	1	0	2	1	0
Összesen	30695 (100%)	10324 (33,63%)	8112 (26,43%)	4365 (14,22%)	2512 (8,18%)	1780 (5,8%)	1202 (3,92%)	1379 (4,49%)	660 (2,15%)	350 (1,14%)	11 (0,04%)

A fenti táblázat több kérdést is indukál. Problémát okoz a gazdaság nélküliek fogalmának értelmezése, mivel ezt a népszámlálási kötet nem definiálja. Nem világos, hogy a földosztás után is ezek a bizonyos gazdaság nélküliek, valamint az adott gazdaságnagyság csoportba tartozók, annál nagyobb földjuttatása hogyan értelmezendő. Igaz, hogy az adott csoport feletti érték nagyságrendekkel kisebb, de logikailag itt nullának kellene állni. Ennek magyarázata lehet, hogy 1949-re már megváltozhattak valamelyest a tulajdonviszonyok és a táblázat ezt tükrözi vissza, mindenesetre erre vonatkozóan a kiadvány nem ad egyértelmű eligazítást. Sajnos olyan táblázat sincs az 1949. évi népszámlálás vizsgált kötetében, ami számszakilag magyarázná, pontosabban levezetné a bevezetőjében említett 2,8 kh-as megyei juttatási átlagot. Hangsúlyozottan a hivatalos statisztikai adatok szerint - amely vélhetően nagyságrendekkel nem tér el a maga valójában már soha meg nem állapítható tényleges földosztási eredményektől – Zala vármegyében 30.695 fő kapott földet, 766-an házat és 8943-an házhelyet.²¹⁹ A földosztás után, országos összehasonlításban az 5 kh-nál kisebb gazdasággal rendelkezők aránya – nemcsak a földet kaptak körében, hanem összességében - általában a Dunántúlon volt a legalacsonyabb. Kivétel ez alól Zala megye, ahol e kategória dunántúli összevetésben a legmagasabb arányt érte el (58,4%).²²⁰ Ha azt vizsgáljuk, hogy miként alakult a három holdig terjedő juttatásban részesültek aránya, akkor Zala ugrik a Dunántúlon az élre, országosan pedig Heves megye után a második helyre a maga 74,28%-os arányával. Ennek több oka volt, amelyek közül az erdőterületek – amelyek a nagybirtokok zömét adták - magas arányát már említettem és ehhez párosult egy viszonylag magas népsűrűség (77,6 fő/km²) is, ami szintén a kisebb juttatási átlag felé hatott. Emiatt is Zala megye a dunántúli nagybirtokokon (Somogy, Baranya, Fejér) dolgozó sommások egyik fő kibocsátó területe volt, akik e távolabbi megyékben az ott végzett munka alapján értelemszerűen nem – esetleg csak telepítés által – kaphattak földet, kielégítésük így megint csak a relatíve kevés felosztható zalai területet apasztotta, darabolta.²²¹

²¹⁹ KSH 1950, 3., 477. Összehasonlításul: egy 1945. április 23-i keltezésű, a főispáni iratok között fellelhető táblázat szerint ekkor 30.933 volt az igénylők száma (MNL ZML 401.i. sz. n. 1. doboz), míg egy másik, a vármegyei gazdasági felügyelőség által október 26-i keltezéssel összeállított táblázat szerint az igénybevett terület nagysága 246.224 kh, a juttatott egyének száma 28.098, míg a juttatottak részére kiosztott terület nagysága 82.037 kh volt, ami 2,9 kh átlagos juttatásnak felel meg. (MNL ZML VI.201.b. 993/1945.) Ezek az adatok, valamint a népszámlálás adatai akár igazolhatják is egymás hitelességét, persze logikailag más oka is lehet az adatok egybecsengésének. A földosztás kvantitatív eredményei bemutathatóságának problémáit osztja és debreceni viszonylatban érzékelteti: Püski 2015, 212–217.

²²⁰ KSH 1950, 3., X. Országosan 53,3% volt ez az arány, Zalát csak Pest, Heves és Nógrád megyék múlták felül. Megjegyzendő, hogy ez az adat, az 1950. január 1. utáni – csökkentett területű - Zala megyére vonatkozik. (Sajnos a kiadvány nem mindig jelzi egyértelműen, hogy adatai az 1950. január 1. előtti vagy az utáni (vár)megyék területére vonatkozik.)

²²¹ KSH 1950, 3., XI–XII.

III.2.2. Földosztás mikronézetben

Az előbbi alfejezet alapvetően felülnézeti módját - mintegy dekonstruálva az iménti táblázatok, statisztikai adatok számait, a hivatalok/hivatalnokok jelentéseit -, most átváltom alulnézeti módra. A földek rapid, a jogszabályi előírásokat részint figyelmen kívül hagyó, alig egy hónap alatt végbement kiosztása, amit tetézt a felsőbb politikai, jogi szervezeti keretek hiánya is, természetes módon vont maga után a panaszokat nemcsak a megváltást szenvedők, de a földhözjuttatottak oldaláról is. A legtöbb későbbi, akár évekig is elhúzódó jogvita a 100 kh alatti birtokok igénybevétele körül alakult ki, ami a roppant földéhség következménye volt. Ez oda vezetett, hogy esetenként még 10-15 holdas gazdaságokat is kiigényeltek és felosztottak, ami leginkább a szellemi foglalkozásúak, vagyis a nem őstermelők, tehát - elvben – a más megélhetési forrással is rendelkezőket sújtotta.²²² A pro forma jogtalan igénybevételek egyik „jogalapja” az illető elmenekülése vagy olyan, sokszor alaptalannak bizonyult címkézések, mint „németbarátság”, „nyilas”, „háborús bűnös” voltak.²²³ Sok esetben azonban még a teljesen átlátszó (ön)igazolások sem kellettek, ha nem volt visszatartó erő, akkor a földéhség minden felülírt. Pacsán özv. Hertelendy Józsefné és Szentmihályi Irma fordult birtokuk jogtalanul tartott teljes felosztása kapcsán az Országos Földbirtokrendező Tanácshoz. Az OFT a döntésében 100-100 kh meghagyását rendelte el számukra, de amikor ezt az iratot a falusiaknak megmutatták, azok hamisítványnak mondták és hallani sem akartak a már kiosztott föld visszaadásáról. Az OFT ezek után szigorúbb intézkedést kért a megyei hatóságától: „adja meg a szükséges rendőri és közigazgatási segítséget a háborítatlan birtokláshoz”.²²⁴ Szentkozmadombján Kecskeméthy Lászlóné 389 kh-as birtokát szintén teljes egészében igénybe vették. Az 1947-ig tartó „pereskedés” során részeredményeket ért el ugyan a volt tulajdonos, de végül ő sem tudta érvényesíteni a közben alapvetően megváltozott közjogi helyzetben az igazát.²²⁵

Okolicsányi Viktor zalavégi földbirtokost – az FKGP tagját – 1945. augusztus végén a Magyar Államrendőrség Zalaszentgróti Járási Kapitanysága Politikai és Rendészeti Osztálya letartóztatta és internálta. Érdekében az FKGP központja interveniált a főispánnál, levelükben kifejtették, hogy Okolicsányi csak ahhoz ragaszkodott, hogy javait a 600/1945. M. E. rendelet

²²² Béli 1977, 40. A jogszabályok nem zárták ki az igényjogosultak nagy száma esetén a 100 kh alatti birtokok feloszthatóságát sem, de ebben az esetben a birtokost hasonló nagyságú földdel máshol kárpótolni kellett. 1945. évi VI. tc. 12–13. §. Bacsó et al. 1947, 13.

²²³ Béli 1977, 105. A megyei földhivatal vezetőjének egy 1945. június végén kelt jelentése szerint kb. 150 volt a 100 kh alatt is igénybe vett birtokok száma. MNL ZML XXIV.201. 1. doboz. 1945. június 30.

²²⁴ MNL ZML XVII.501.a. Pacsa, XVII.502. Pacsa, XXIV.201. Pacsa.

²²⁵ MNL ZML XVII.502. Szentkozmadombja.

alapján osszák szét. A főispán szeptember 25-én átírt a vármegyei főkapitánynak, amit október 26-án sürgetőleg megismételt. Erre november 14-én kapott választ, miszerint Okolicsányit az eljárás beszüntetése mellett, november 14-én (aznap) szabadlára helyezték.²²⁶ Náprádfán Boronyák Sándor a 33 kh-as birtokának a helybeli földosztó bizottság általi lefoglalása ellen már április 20-án tiltakozást nyújtott be. A bizottság arra hivatkozva vette fel a birtokot a kiosztandó területek közé, hogy Boronyáknak a két szomszédos faluban, Gutorföldén (26 kh) és Szentkozmadombján (75 kh) is volt birtoka, mely összességében valóban meghaladta a 100 kh-at, csakhogy az utóbbi két faluban elismerték a birtok paraszti jellegét, mely esetben 200 kh volt a megváltási határ. A náprádfai bizottság azonban nem fogadta ezt el, végső érvük az volt, hogy itt más kiosztható birtok nincs. Az ügy pikantériája, miszerint Boronyák MKP-tag volt, de a kommunista párt ennek ellenére sem védte meg, hallgatólagosan a földosztó bizottság álláspontját támogatta. Boronyák a megyei tanácsot megkerülve az OFT-hez fellebbezett, de onnét sem kapta vissza a földjét.²²⁷ Gr. Batthyány Miklós 4220 kh-as novai birtokából 100 kh-at meghagyni rendelt a helyi földigénylő bizottság, mondván: „...nevezett az elmúlt idők folyamán olyan magatartást tanúsított”. Az MKP két budapesti kiküldöttje, Lukács Gábor és Sipos László utasítására azonban ezt a 100 holdat is felosztani rendelték, amit a bizottság meg is tett, azzal a meghagyással, miszerint: „...a nevezett érdemeit továbbra is elismeri, de igényével forduljon az Országos Földbirtokrendező Tanácshoz”.²²⁸

Tudományos munkássága miatt érdemel említést dr. Ihrig Károly professzor esete, aki amellet, hogy már a harmincas években is komolyan foglalkozott mezőgazdaság-politikai, azon belül is szövetkezetpolitikai kérdésekkel, a földműveléssel kapcsolatos tudását a gyakorlatban is kamatoztatta az 1942-ben vásárolt 409 holdas, a Zala megyei Nagyrécse határában elterülő birtokán. Természetesen az ő földje is megváltás alá esett, amit az előbbi példákhoz hasonlóan teljesen felosztottak. A bonyodalmas, szövevényes, fordulatokban gazdag ügyben 100 holdat ugyan megítéltek neki, de a még 1948-ban is folyamatban lévő eljárás végkimenete ekkor már nem lehetett kérdéses, Ihrig Károly a gyakorlatban már nem látta viszont a birtokát.²²⁹ Amennyiben érvényesíteni lehetett a jogtalan kiosztás után az általában 100 kh visszaadását, azokban az esetekben a juttatottak a nekik kiosztott föld kishaszonbérletűi lettek. Lényegében ez történt Pfeiffer Ferenc esetében is, akire rámondták, hogy volksbundista volt,

²²⁶ MNL ZML IV.401.a 1028/1945.

²²⁷ MNL ZML XVII.501.a Náprádfa, XVII.502. Náprádfa, XXIV.201. Náprádfa.

²²⁸ MNL ZML XVII.501.a Nova, XVII.502. Nova, XXIV.201. Nova.

²²⁹ MNL ZML XVII.502. Nagyrécse, XXIV.203.a Nagyrécse.

de mivel ez nem nyert bizonyosságot, ezért elkobzott birtokát az OFT-n keresztül visszakapta és a földjén dolgozókat - kishaszonbérlőknek minősítve - bérleti díj fizetésére kötelezték.²³⁰

A Volksbund-tagság, mint duplán is hátrányos tényező - vagyis amellet, hogy nem kaphattak földet, még a meglévőt is elkobozták tőlük – mindössze néhány, németek által nagyobb arányban lakott települést érintett Zala megyében. Ezek közül is kiemelkedett a Nagykanizsától délre fekvő Szepetnek község, ahol jelentős számú, módos német kisebbség élt. A több mint 2000 lelkes faluban 140-150 volksbundista volt, akik közül sokan Németországba menekültek, az esetleg visszatérteket, illetve itthon maradottakat internálták, majd népbíróság elé állították.²³¹ 32 birtokot koboztak el 235 kh terjedelemben, zalai viszonylatban egyedül ebben a faluban fordult elő, hogy több, a Felvidékről kitelepített család is kapott az elkobzott ingatlanokból.²³²

A földosztó rendelet pontatlan ismerete vagy szándékos „félreértése”, valamint a földéhség kezdetben oda vezetett, hogy sok „kisnyilas” vagy annak vélt személy földjét elkobozták, de minimum kimaradtak a földosztásból. Ezzel szöges ellentétben álló esetek is előfordultak, több helyütt már a kezdet kezdetén „empátiát” tanúsított a falu lakossága a helyi nyilasokkal szemben, ahogy azt a Sárhidai Földigénylő Bizottság megalakulásánál is láthattuk. Az idő előre haladtával, később jelentősen enyhült a kezdeti szigor, amit úgy is megfogalmazhatunk, hogy elkezdtek betartani a rendelet szövegét, amely a nyilasok vonalán csak a vezetőket szankcionálta diszkriminatívan. Példának említhetném a Bánokszentgyörgyi Nemzeti Bizottság 1945. szeptember 17-i ülésén elhangzottakat, ahol először méltányossági alapon jelent meg az „egyszerű nyilas párttagok” földigénye, míg pár hónappal később, a november 17-i ülésen már generálisan felülvizsgálták a helyben volt (kis)nyilasok listáját és megállapították: „tevékenységük nem volt olyan, hogy a rendeletben lefektetett paragrafusokat velük szemben alkalmazni kellene”. Az ülésen egyesek sérelmezték is, hogy indokolatlanul születnek feljelentések, mely magatartást a nemzeti bizottság testületileg elítélte.²³³ Az egyébként is fejlett magyarországi feljelentési kultúra túlburjánzása ilyen esetekben többszörös anyagi haszon-szerzési szándékkal is párosulhatott, mivel nem egy helyen elterjedt, miszerint az elkobzott földek új tulajdonosainak kevesebbet kell fizetni a földért, mint a megváltott földet kapó újjgazdáknak.²³⁴

²³⁰ Uo.

²³¹ MNL ZML IV.401.a. 11/1946.

²³² Béli 1977, 101, 193.

²³³ MNL ZML XVII.3. 1945. szeptember 17. és november 17. jkv. 1. doboz.

²³⁴ MNL ZML XXIV.204. Miklósfa. Ennek semmilyen jogszabályi alapja nem volt.

A deportálást túlélő zsidók vagy leszármazottaik visszatérése is konfliktusforrássá lett a már kiosztott föld esetében. Ezeket általában az érintettek visszakapták vagy cserefölddel kárpótolták őket, de inkább csak akkor, ha maga a tulajdonos vagy egyenes ági leszármazottja jelentkezett a birtokért. Oldalági örökös esetén a juttatottak, illetve a községi földigénylő bizottságok nagyjából elzárkóztak a jogos örökség átadásától.²³⁵ Egy esetben – a település neve a dokumentumból nem derül ki –, a háború idején a zsidóktól elkobzott birtokokra került „vitézek” így panaszkodtak a főispánnak: „...a gazdasági év végéig a bérletünkben maradjon, a volt és ismételt birtokba helyezett zsidó tulajdonosok az ez évi termésből egyáltalán nem részesüljenek és jogtalan fenyegetőzéseikkel, szkatúráikkal ne háborgassák az amúgy is zaklatott és nagyon gondterhelt életünket”.²³⁶

A megváltást szenvedők mellett a juttatottak, már csak számarányuk miatt is, nagyszámúakkal több panasszal árasztották el a hivatalos szerveket. Joggal tehető fel a teoretikus kérdés, vajon volt-e egyáltalán olyan egyén, aki elégedett volt, különösen Zalában, az alacsony juttatási átlagot figyelembe véve, a megkapott földjével? Ha voltak is, meggyőződésem, hogy törpe kisebbséget alkottak. A panaszok jelentős része nem is a volt földbirtokos felé irányult, hanem a juttatottak egymás közötti vitáiból fakadt, ami a bonyolult rétegzett – alapvetően földéhségben szenvedő – és most hirtelen megbolygatott, lehetőséghez jutó falusi társadalom szinte természetes reakciója volt. A legtöbb panasz a frissen földhöz jutott cselédek és sommások felől érkezett, akik nem a faluban, hanem a majorságban laktak. Önmagában ez a tény, a földrajzi távolság már elég volt ahhoz, hogy pl. a földigénylő bizottság munkájában ne tudjanak részt venni a közlekedés nehézsége és – áprilisban – nem biztonságos volta miatt, emiatt érdekeiket ott nem tudták kellőképpen artikulálni. A földek kimérésénél is a majorság közelében részesítették őket földben és házhelyben, továbbra is külterületi életre szorítva őket, noha a föld szerzése után a másik fontos vágyuk a faluba való beköltözés, az ezzel együtt járó társadalmi emelkedés kivívása volt. Kicsit előre szaladva, nem véletlen, hogy erre a többszörösen kisémmizett rétegre építette a kommunista párt nem sokkal később a kollektivizálási programját.²³⁷

A paraszti panaszok emellett a legváltozatosabb alakzatokat öltötték. Az is panasz tárgya lehetett, ha valaki nem vagy csak kevés olyan földet kapott, amiben vetés is volt. Vita lángolt fel az 1945. évi termés esetében, hogy ki arasson, kié legyen az és milyen arányban. Különösen abban a kombinációban volt ez élet-halál kérdés, ha gazdasági cselédek és sommá-

²³⁵ Béli 1977, 96–97.

²³⁶ MNL ZML IV.401.a. 875/1945.

²³⁷ Béli 1977, 145–167. Vö. MNL ZML IV.401.a. 331/1945.

sok által művelt urasági földet osztottak szét kisbirtokos parasztok között, aki szeretnék volna magukénak tudni a termést is, így a cselédeknek nemcsak föld nem jutott, hanem a termés meghatározott részétől, a „konvenciótól”, de még az aratástól, mint munkalehetőségtől is eslesek, ami meglehetősen hátrányos volt a számukra.²³⁸ A fokozatosan visszatérő hadifoglyok számára nem biztosítottak kellő mértékű tartalékterületet, akik ezért újraosztást követeltek. A földosztásból igyekeztek kiszorítani mindenkit, akinek volt más – akárcsak elméleti – megélhetési forrása, illetve még a cselédeknel is gyengébb kötődéssel bírtak a falu társadalmában, így például a cigányok alig jöhettek szóba a föld-, de különösen a házhely-juttatás kérdésében.²³⁹ Az egyéni iparosok, ipari munkások, tisztviselők, szellemi foglalkozásúak vagy éppen a menekültek, ha nem kaptak földet, akkor ők panaszkodtak, ha kaptak, akkor az „őstermelők”.

A pár hét alatt végrehajtott földosztással nem mindig fért össze a távlatos gondolkodás. Hévízszentandrás – a mai Hévíz – község főispánhoz írt levelében óvatosságra intett a „jóindulatú, de szakszerűtlen” földosztás kapcsán, ami veszélyt jelenthetett a tófürdő hosszú távú zavartalan fejlődésére.²⁴⁰ Dr. Darnay-Dornyai Béla, a keszthelyi Balatoni Múzeum igazgatója, a helyi nemzeti bizottságnak írott levelében arra figyelmeztetett, miszerint a Keszthely melletti Fenékpusztá területét is felparcellázták, noha ott nyilvántartott római kori régészeti leletek találhatók, emiatt sürgette azok gyors feltárását, már csak azért is, nehogy a kőanyagot építkezéshez hordják el.²⁴¹ A nem ritkán kényelmetlen döntéseket meghozni kényszerülő községi földigénylő bizottságokat alulról és felülről is presszionálták, így – a korszak többi rendkívüli bizottságaihoz hasonlóan – a nagy pszichikai teher miatt gyorsan fáradtak a tagok, nagy volt a fluktuáció.²⁴²

Mivel a kevés kiosztható föld községenkénti eloszlása messze nem volt arányos, ezért több, egymással szomszédos község igényének a kielégítése időnként csak egy másik, relatív földbőséggel rendelkező község határában volt lehetséges. Esztergály község határában például több száz hold föld állt rendelkezésre, míg a szomszédos Egeraracsa mindössze 12 holdat tudott kiosztani. A megyei földbirtokrendező tanács újratervezést rendelt el, 88 esztergályinál

²³⁸ MNL ZML IV.401.c. 126/1947. A helyi egyezségek létrehozását a községi földigénylő bizottságokra vagy a nem sokkal később falvanként létrehozott termelési bizottságokra hárították.

²³⁹ MNL ZML XVII.502. Bocskai, XXIV.203.a. Bocskai. „...a községbeli lakossággal történő összetelepítésük sem vagyonszükséglet, sem ember- és állategészségügyi szempontból sem kívánatos.”

²⁴⁰ MNL ZML IV.401.a. 902/1945.

²⁴¹ MNL ZML XVII.25. Dr. Darnay-Dornyai Béla levele 1945. július 26. Földcserével szerencsésen megoldották a kérdést.

²⁴² MNL ZML XVII.502. Mindenki igyekezett minden kapcsolatát felhasználni a helyzetének javítására. Ahol létrejött a Nemzeti Parasztpártnak a helyi szervezete, ott nagyobb reménnyel kezdődtek a levelek a „Kedves Péter Bácsi!” megszólítással. (Veres Péter az Országos Földbirtokrendező Tanács elnöke volt.) MNL ZML IV.401.a. 219/1947.

csökkentette, míg 17 esetben törölte a juttatást, hogy a szomszédos egeraracsaiak is részesedhessenek a földosztásból.²⁴³ Zala megyében tucatszerűen is több olyan település akadt, ahol ki-
osztható föld hiányában teljesen elmaradt a földosztás. Zömében erdők által körbe ölelt falvak
voltak ezek, ahol a földnélküli cselédek, sommások távolabbi, esetleg más megyében fekvő
nagybirtokokon vállaltak korábban idénymunkát, viszont ezek felosztásával ez a lehetőség
megszűnt, így hirtelen nehéz helyzetbe kerültek. Ugyancsak rosszul jártak Búcsúszentlászló
község lakói, mivel ez a falu volt az egyetlen Zalában, amelyiknek egyáltalán nem volt határa,
csak belterülete. A szomszédos községek teljesen elzárkóztak, az ügyel az OFT is foglalko-
zott, de a határozatának nem volt foganatja.²⁴⁴ A jugoszláv határ menti Murakeresztúr egy
speciális ok miatt járt rosszul a földosztásnál. A Vörös Hadsereg április 4-e körül foglalta el a
települést, amelynek lakóit 13-án kitelepítették a szomszédos falvakba, hogy emitt szilárd
védőkörletet építhessenek ki a szovjetek, elhárítandó egy esetlegesen horvát területről induló
német ellentámadást. Csak a horvátországi harcok elülte után térhettek vissza otthonaikba,
viszont addigra a környező, relatíve földbőséggel rendelkező falvakban már végeztek is a
földosztással, elütve a lehetőségtől a saját falujukban földínséggel küzdő
murakeresztúriakat.²⁴⁵ Amennyiben egyáltalán nem jutott valakinek föld és az idénymunkák
elvesztésével a helyzete reménytelen lett, azok számára kínálták fel elsősorban az áttelepülés
lehetőségét, akár távolabbi vidékekre, pl. azokra az egykori nagybirtokokra, ahová idénymun-
kásként eljártak dolgozni, ezen kívül a kitelepítésre ítélt svábok birtokait lehetett elfoglalni.
Zalából a földínség ellenére viszonylag kis számban jelentkeztek áttelepülésre, akik igen,
azok főleg Baranya megyébe, a kitelepített németek által hátrahagyott ingatlanokra kerül-
tek.²⁴⁶

A föld mellett az eszközök, felszerelések, jószágok, illetve a nagybirtokhoz szervesen
kapcsolódó kastélyok, házak, lakások, kisebb-nagyobb ipari üzemek (malom, szeszfőzde,
fűrészüzem) vagy éppen halastavak hovatartozása, működtetése, a vele járó kötelezettségek is
permanens vitákat indukáltak. A közigazgatási iratok között a földjuttatás vélt vagy valós
anomáliái mellett legalább annyi kérés, követelés, panasz, kvázi feljelentés fekszik a földhöz
szorosan kötődő eszközökhöz kapcsolatosan is. Ezekbe beleértendő volt például az igaztható ál-
latállomány, amelynek birtoklása szintén létkérdésnek számított. Mivel a harcok, a hadsere-
gek vonulása a mezőgazdasági szektoron belül az állatállományban okozták a legnagyobb

²⁴³ MNL ZML XVII.502. Esztergály, XXIV.201. Esztergály, Egeraracsa.

²⁴⁴ MNL ZML XXIV.201. Búcsúszentlászló.

²⁴⁵ Béli 1977, 123.

²⁴⁶ Béli 1977, 190. A megyei földhivatal vezetőjének 1945. június 3-án kelt levele szerint 730 család jelezte
áttelepülési szándékát a megyéből.

kárt,²⁴⁷ ezért különösen éles küzdelem indult a megmaradt lovakért és a marhákért. Ez a kérdés a korábban földdel nem rendelkező volt cselédek és mezőgazdasági munkások között jelentkezett a legélesebben.²⁴⁸ Ahogy az elhagyott kastélyok berendezése, úgy a gazdasági felszerelések „privatizálása” sem volt ritka jelenség, miként az Bánokszentgyörgyön is történt.²⁴⁹ A birtokok felosztásakor az ingóságokról a legritkább esetekben készült leltár, ami az ebből fakadó későbbi jogviták rendezését szinte lehetetlenné tette.²⁵⁰ A felosztott szőlőbirtokok esetén nem egyszer a hozzátartozó pince és felszerelése ebek harmincadjára került, pusztulásnak indult, ami később óriási károkat okozott az ágazatban.²⁵¹ Pontosan az ilyen esetek elkerülése céljából kellett (volna) létrehozni a földműves-szövetkezeteket, azon vagyontárgyak kezelésére, működtetésére a juttatottak közösségéből, amelyeket fizikailag nem lehetett megosztani,²⁵² melyeket egyébként a régi tulajdonos vagy megbízottjai igyekeztek kivonni (épületek, ipari üzemek) a megváltás alól. Lassan és korántsem spontán módon alakultak az első földműves-szövetkezetek, a földosztásban résztvevő miniszteriális, illetve központi pártkiküldöttek mellett a helyi pártok, földigénylő bizottságok igyekeztek ezt a fajta szövetkezést elősegíteni. Különösen a cselédekből lett újjazdák körében volt népszerűtlen a szövetkezés gondolata, hiszen ők éppen szabadulni akartak a majorsági struktúra kollektívizmusának számukra negatív és taszító béklyóitól, mely éles ellentétben állt a falusi társadalomba való vágyott betagozódás „magaura” életeszményétől.²⁵³ A kurrensebb ipari üzemek, mint pl. az újjáépítés küszöbén egy téglagyár, kapós gazdasági szerveknek számítottak.²⁵⁴ A zalaegerszegi Eitner Gőztéglagyárat 1945 tavaszán a helybeli baloldali pártok kaparintották meg, a vélelmezett tulajdonos nyilas múltja miatt elkobzandónak tartván a gyárat, amit aztán 1946-ban a Zala Vármegyei Földbirtokrendező Tanács a helyi földműves-szövetkezetnek adott át. A külön alfejezetet igénylő szövetvényes ügy végére nem sokkal később az államosítás tett pontot.²⁵⁵

²⁴⁷ Káli 1995, 23.

²⁴⁸ Az embereket a szükség időnként elképesztő vagy éppen megmosolyogtatónan kreatív indokok fabrikálására sarkallta kérésük teljesítése érdekében. Ahogy a megváltást szenvedő zalaegerszegi Deák család hivatkozott a birtokának megtartása érdekében Deák Ferencre, úgy egy Petrovics György nevezetű újjazda, a főispánhoz írott, tőle jószágot kérő levelében Petőfi Sándor famíliájához tartozónak vallotta magát, ezzel nyomatékosítva kérését. MNL ZML IV.401.a. 549/1945. A párttagság, a helyi pártszervezetek ajánlása szinte elengedhetetlen volt a sikeres szerzéshez, amit a pártok is felismertek, így ez a taglétszámnövelés eszközeként, tágabban a társadalmi zsarolópotenciáljukat növelte, másrészt az egymás közötti versengés egyik terepévé vált.

²⁴⁹ MNL ZML XVII.3. sz. n. 1. doboz.

²⁵⁰ Béli 1977, 43.

²⁵¹ MNL ZML IV.401.a. 523/1946.

²⁵² 1945. évi VI. tc. 30–31. §. Bacsó et al. 1947, 13.

²⁵³ Béli 1977, 107–109.

²⁵⁴ Legfrissebben, egyes kecskeméti analógiákhoz lásd: Rigó 2014, 264–279.

²⁵⁵ MNL ZML IV.401.a. 1082/1946., Új Zala, 1946. március 31. 2., november 27. 2.

A kiürült, elvett, megsérült zalai kastélyok sorsa jórészt még feldolgozatlan,²⁵⁶ egyedül a keszthelyi Festetics-kastély sorsa ismert részleteiben is. A berendezés és a műkincsek egy részének, valamint a könyvtár kalandos megmentéséről már szót ejtettem. A Földművelésügyi Minisztérium 1945 tavaszán bejelentette igényét a kastélyra, amit szakoktatási célokra kívántak igénybe venni. Ezen a téren - szinte hihetetlen módon - nem a Vörös Hadsereg volt az ellenérdekelt fél, hanem Keszthely nagyközséggel bonyolódott vitába a minisztérium, mivel a település vezetősége legalább a parkot szerette volna visszatartani saját felhasználásra.²⁵⁷ A megyében meglévő négy mezőgazdasági iskola mellé több alapfokú intézményt is terveztek a mintagazdaságokkal együtt, amelyek számára megfelelő terület tartálékolását kérte az alispán a megyei földbirtokrendező tanácstól.²⁵⁸

Az erdők államosítása főként a településeknek, mint politikai és gazdasági közösségeknek okozott gondot, melyek közül messze kiemelkedik Nagykanizsa ebbéli problémája, mivel a város által tulajdonolt 5376 kh-ból 3289 kh-at tett ki az erdőterület. A város vezetése állandóan napirenden tartotta a kérdést, minden politikai összeköttetést igyekezett kihasználni az érdeje visszaszerzéséhez, amely nélkül teljesen ellehetetlenült a gazdálkodása, hiszen az ebből származó közvetlen jövedelem mellett a hitelfelvételi fedezetet is rendszerint az erdővagyon képezte. Az erdők ölelésében fekvő, emiatt kiosztható föld hiányában szenvedő falusiak nem egyszer önkényesen tették rá a kezüket a mellettük álló erdőre. Konfliktusforrást eredményezett az irigység is, hiszen a hatalmas és jól felszerelt magán-erdőgazdaságok államosítása után a tisztviselői kar - a vagyontest értékessége és stratégiai jellege miatt - érintetlenül maradván állami tisztviselőkké lettek, akik megőrizték relatíve jól fizető állasuk mellett az informális, patriarchális befolyásukat is az erdővidékek falvainak lakói felett. Ez különösen a radikális társadalom-átalakító programmal fellépő pártok, leginkább a kommunisták irigységét és rosszallását váltotta ki, amit politikai síkra terelve rövidesen jeleztek is.²⁵⁹

²⁵⁶ Vas megyei analógiákhoz lásd: Bajzik 1998. A kastélyok berendezési tárgyainak nemcsak a német és a szovjet hadsereg általi elrekvirálására, hanem a helyi lakosság „közreműködésére” szolgáltat jó példát a pölöskei Teleki-kastély (Teleki Béla, 1945-ben elmenekült volt főispán 1930-as években épített kastélya) esete is. Egy 1948-ban keletkezett irat személyenként sorolja fel, hogy kinél mi volt megtalálható. A helyi erdőhivatal mellett 19 magánszemély neve szerepel a listán a legkülönbözőbb berendezési tárgyakkal, a fürdőkádtól a képkeretekig bezárólag. MNL ZML IV.401.a. 607/1948.

²⁵⁷ MNL ZML XVII.25. sz. n. 1945. május 8., 1. doboz., IV.401.a. 387/1945. A keszthelyi földosztás további anomáliáihoz lásd: Galambos 2017.

²⁵⁸ Meglévő mezőgazdasági tanintézetek: Keszthelyi Gazdasági Akadémia, Kehidai Földműves Iskola, Nagykanizsai Téli Gazdasági Iskola, Balatonarácsi Vincellérképző Iskola. MNL ZML IV.401.a 398/1945.

²⁵⁹ Vö. Béli 1977, 113–143.

Ahogy a fentiekből kiderült, a földosztás de facto néhány hét alatt végbement Zala megyében, míg éppen e radikalizmusból fakadó vitás esetek rendezése évekig is eltartott.²⁶⁰ Ennél is tovább húzódtott és permanens bizonytalanságot okozott a telekkönyvezés csúszása, vagyis a tulajdonjog de jure megszerzése, „bekebelezése”. Ez hátráltatta a birtokforgalmat, de leginkább a házhelyeknek kiosztott telkeknél okozott gondot, ugyanis az építkezést addig senki nem akarta megkezdeni, amíg nem tudta biztosan a kezében a megkapott ingatlant. A telekkönyvezési folyamat 1947-től kezdett felgyorsulni, az 1945 tavaszán kiosztott földek jogi és műszaki, technikai „lekönyvelése” csak ekkorra tették lehetővé a telekkönyvi bejegyzések megtételét, illetve véglegesítését.²⁶¹ Az 1945-ös földindulás azonban ekkor sem jutott nyugalópontra, hiszen a kommunisták által taktikai okokból az első években még vehemensen tagadott, leplezett,²⁶² majd pedig 1948-ban nyilvánosan is meghirdetett kollektivizálás rátorlódott erre, így a tagosítások és a kolhozosítás révén újra megbolygatták a még le nem ülepedett birtok- és tulajdonviszonyokat.

III.3. Pártok, bizottságok, testületek – tagok, tisztviselők, emberek

III.3.1. A pártok megalakulása

A pártok létrejötte,²⁶³ a belőlük alakuló nemzeti bizottságok és az általuk kinevezett vezetőkkel újraformált közigazgatás egymásutánosságára épülő logikai vonal a gyakorlatban szinte sohasem követte ezt az elméleti sémát. A gyakorlati implementáció során mindig összegabalyodtak ezek a vonalak vagy inkább síkok, hiszen mindig több oldalról indulva, egymással kölcsönhatásban alakultak a politikai folyamatok. A pártok alakulási jegyzőkönyvei nem egy esetben fiktívek voltak, vagyis legtöbbször a később esetleg heroizált, kanonizált epochák előtt is már beindult a kezdetben még erős fluktuálódással terhelt pártosodás. A nemzeti bi-

²⁶⁰ Az 1946. évi IX. tc. igyekezett lezárni a földosztás kérdését, befagyasztva a – szabálytalanul is - kialakult tulajdonviszonyokat. Mivel ez teljesen nem sikerült, ezért az 1947. évi V. tc. szintén megpróbálkozott ezzel, sőt – mutatva ennek sikertelenségét is – az 1949. évi XXIV. törvénynek szintén ez lett a feladata.

²⁶¹ MNL ZML XXIV.201.

²⁶² Ö. Kovács 2017, 57.

²⁶³ 1944 májusában alakult meg ellenzéki pártokból a Magyar Front nevű szerveződés, ami az FKGP-t, az SZDP-t, az akkor éppen Békepárt néven működő kommunistákat és a legitimista Kettőskereszt Szövetséget foglalta akcióegységbe. A szerveződés a harcok idején gyakorlatilag megszűnt, majd a szovjetek bevonulása után, Szegeden 1944. december 2-án alakult újjá Magyar Nemzeti Függetlenségi Front (MNFF) néven, ahová a Kettőskereszt Szövetség eliminálódása után bevették a Nemzeti Parasztpártot és kezdetben a Szegeden frissen alakult Polgári Demokrata Pártot is. Mindannyiuk közös érdeke volt, hogy több jelentőssé válható párt már ne tűnjön fel a palettán, ami találkozott a szovjet megszállók politikai érdekeivel is. Horváth et al. 2003. VIII–IX.

zottságok létrejötte sem volt valójában pártfüggő, ha a Vörös Hadsereg vagy a pártközpontokból érkező kiküldöttek elrendelték, akkor más metodika alapján, de létrejöttek/újraindultak a nemzeti bizottságok, a képviselő-testületek, valamint a régi-új állam- és önkormányzati igazgatás más szervei is. A pártosodás kezdeti lépései Zalaegerszeg esetében, a rendelkezésre álló viszonylag sok és variabilis forrásnak köszönhetően relatíve jól dokumentáltak, ezért a folyamatot - ami hozzásegíthet bennünket a modellalkotáshoz - a megyeszékhely példáján fogom bemutatni, ami alapján a kevésbé dokumentált települések szórt, hiányos adatmorzsaiból is tudunk valamelyest következtetni az események jellegére.

A szovjet hadsereg bevonulásával szinte egy időben, esetleg néhány nap késéssel már beérkeztek az MKP Budapestről delegált, rendszerint valamilyen helyi kötődéssel is rendelkező pártmunkásai, szervezői. Haás Pál így emlékezett vissza az eseményre: „1945. április 3-án megkaptam a megbízólevelet és Szüts Zoltánnal azonnal Zalaegerszegre indultam, ahová 4-én délután érkeztünk meg.²⁶⁴ [...] Zalaegerszegre érkezve a Korona Szálló mellett álltunk meg. A járda szélére leraktuk azt a sok propagandaanyagot és plakátot, amit magunkkal hoztunk, majd elindultunk, hogy ismerőseinket megkeressük. A város teljesen kihalt volt, senkit sem találtunk meg. [...] közben megjelent egy szovjet katona és az iratainkat kérte. Mi felmutattuk az orosz és magyar nyelvű megbízólevelünket, majd vele együtt felmentünk Pohodenko elvtárshoz, a szovjet városparancsnokhoz. [...] Biztosított bennünket, hogy bármikor – akár éjjel is – rendelkezésünkre áll. Kétségtelen, hogy az indulásnál felbecsülhetetlen segítséget kaptunk tőle.”²⁶⁵ Az MKP zalaegerszegi „sejtje” tehát már az első napokban aktivitást mutatott, de hivatalosan csak április 29-én alakult meg.²⁶⁶

Antos István a visszaemlékezésében kissé talányosan megjegyezte, miszerint „a többi koalíciós párt létrehozásában is a kommunisták voltak a kezdeményezők” és nem sokkal később meg is magyarázta mit értett ezen: „ott voltak még a kommunista párt megalakulásánál, de őket a Szociáldemokrata Párt alakításával bízták meg:”²⁶⁷ id. Antos Sándor, Marancsics József, Nátrán János, Kovács Miklós és Horváth István. Nátrán János visszaemlékezése újabb

²⁶⁴ Zalaegerszegre 1945. március 29-én vonultak be a szovjet csapatok.

²⁶⁵ Petrák-Tóth (szerk.) 1985, 26. Vö. Tóth Lászlóné 1970, 36–37., Új Zala, 1945. május 8. 1.

²⁶⁶ Tóth Lászlóné 1970, 82. Antos István a visszaemlékezésében március 31-ét említi alakulási dátumként. Petrák-Tóth (szerk.) 1985, 11. A visszaemlékezés mögött az informális és a formális működés közötti kezdőidőpont különbsége feszülhet. A legelső, párthelyiség célját szolgáló, az Ady utca és a Kazinczy tér sarkán álló épület falára 1965-ben kihelyezett és onnan – a többszöri rongálás után - csak néhány éve lekerült emléktáblán az MKP helyi szervezetének megalakulására vonatkozóan az 1945. március 30-i dátum szerepelt. Zalai Hírlap, 1965. március 30. 1.

²⁶⁷ Antos itt nyilván a jegyzőkönyvihez képesti jóval korábbi, az informális megalakulásra célozhatott, mint az a további adatokból ki is derül. A visszaemlékezésekből a „megbízók” kilétére nem derül fény, de igen nagy valószínűséggel a szovjet városparancsnok és a Budapestről leküldöttek együttesében kell keresnünk a machinátorokat.

részleteket bont ki a zalaegerszegi SZDP ab ovo kriptokommunista jellegéből: „Engem meggyőződéseim ellenére a Szociáldemokrata Párt szervezésével bíztak meg. [...] 1945-ben – a pontos dátumra nem emlékszem – a kommunista pártszervezetbe hívtak, ahol Váczi Mátyás²⁶⁸ társaságában ott találtam Kádár János elvtársat, aki érdeklődött a szociáldemokrata párt helyzetéről [...] majd felvetette: - Úgy értesültem, hogy az elvtárs át akar lépni hozzánk. - Szándékomban áll – válaszoltam. - Ne tegye – mondta Kádár elvtárs –, majd eljön annak is az ideje, dolgozzon csak tovább a Szociáldemokrata Pártban, ott is kellenek a becsületes elvtársak. Megfogadtam a tanácsát és maradtam az egyesülésig.” A Szociáldemokrata Párt Zalaegerszezen a Kossuth utca 2. alatti, korábban főleg a helyi zsidóság által látogatott Kaszinó épületét foglalta le pártszékház céljára, ahol hivatalosan április 12-én alakult meg a városi szervezet.²⁶⁹

A Nemzeti Parasztpárt szervezése sem ábrázolható egy immanens folyamatként, itt is „messziről jött emberek” játszották a megtermékenyítők szerepét, ráadásul nekik még helyi kötődésük sem volt.²⁷⁰ Fehér Gyula Békés megyéből érkezett az NPP budapesti központjának megbízásával a zalai megyeszékhelyre 1945. április 23-án, mint kinevezett megyei titkár. Az őt leszállító szovjet teherautón kuporgott még többedmagával az Ideiglenes Nemzeti Kormány által Zala vármegyébe kinevezett parasztpárti főispán, B. Molnár József is, ami nem volt előnytelen pozíció a helyben teljesen gyökértelen Nemzeti Parasztpárt számára, amely a

²⁶⁸ Váczi Mátyás volt 1945. június–november között az MKP Zala megyei titkára.

²⁶⁹ Petrák–Tóth (szerk.) 1985. Antos István és Nátrán János visszaemlékezése. (12. és 88.) Lásd még: Káli 1997a, 333–334. Antos István (Zalaegerszeg, 1922 – Zalaegerszeg, 1982) 1950–1973 között a Zala Megyei Tanács Pénzügyi Osztályának vezetője volt, innét is ment nyugdíjba. Lásd Petrák–Tóth (szerk.) 1985, 9. Vö. Káli 2000b, 356. Nátrán János (Zalaegerszeg–Póztva, 1904 – Zalaegerszeg, 1986) 1958–1967 között a Zalaegerszegi Városi Tanács elnöke volt. Petrák–Tóth (szerk.) 1985, 83–84. Vö. Fatér et al. 2005, 201. elektronikusan: <http://tudastar.dfmk.hu/zalaiak?p=642>. Letöltés ideje: 2018. november 23. A kommunisták más pártokba való beépülése Ungváry Krisztián szerint szakmáiban folyt az egész országban, de főleg a központban. Ugyanennek a folyamatnak tudja be azt a kísérletet is, amikor még a kezdet kezdetén, 1944. október 10-én a moszkovita funkcionáriusok „egységmegállapodást” akartak kötni az SZDP képviselőivel, aminek az lett volna a célja, hogy az akkor még súlytalan, szervezeti keretekkel sem rendelkező kommunisták azonnal birtokon belülre kerülhessenek. Ungváry 2005, 295. Főleg az évtizedekkel későbbi, a hetvenes, nyolcvanas években készült önéletrajzokban, visszaemlékezésekben kerül elő a kriptokommunistaság felvállalása, amikor az érintettek „győztes” tudattal tekintettek vissza a „hőskorszak”-ká vált negyvenes évekre. Jó példa erre Breznai Lászlóné esete, aki részletesen feltárta saját és férje – aki tanítóként kezdve, 1945 után a megyei tanügyi igazgatásban kapott vezető szerepet – szintén az SZDP-ben viselt kriptokommunista múltját. MNL ZML XXXV.63. 2. fcs. Önéletrajzok. Breznai Lászlóné önéletrajza. A jelenség az MKP és az SZDP összeolvasztásakor, illetve a társutassá degradált koalíciós pártok végső eljelentéktelenítésénél kap majd különös hangsúlyt.

²⁷⁰ Talán emiatt is, mindenesetre a Nemzeti Parasztpárt vidéki aktivitása, különösen a Dunántúl viszonylatában történetileg alig feltárt. Szeredi Pál NPP-vel – szinte egyedülként – foglalkozó, frissnek mondható könyvének címe azt sejteti, mintha átfogó képet akart volna adni a parasztpárt történetéről, de szinte kizárólagosan a párt központi testületeinek jegyzőkönyveit és a volt országos vezetők visszaemlékezéseit használva, éppen a párt vidéken vitt politikája sikkadt el a művében. Szeredi 2014. Kovács Imre emigrációban írt visszaemlékezése is csak megkarcolja ezt a kérdést. Kovács 1990.

Munkácsy utca 1. szám alatt rendezte be a pártirodáját.²⁷¹ Az NPP zalaegerszegi szervezete április 29-én tartotta hivatalos alakuló ülését, ahol Kováts Ferencet választották meg elnökké, aki a helyi Gazdakör elismert vezetője volt már a háború előtt is.²⁷²

A társadalmi támogatottság tekintetében később abszolút főszereplővé váló Független Kisgazdapárt szervezeti alakulásáról zalaegerszegi, sőt megyei vonatkozásban is csak közvetett és szórt adatokkal rendelkezünk, melyek összességében – legalábbis formálisan - némi késést mutattak az előbb említett pártokhoz képest.²⁷³ Annyi bizonyos, hogy már április folyamán, az alispáni székbe visszahelyezett dr. Brand Sándor lett a megyei szervezet vezetője. A Fehér Gyula által „beszervezett” Kováts Ferenc június 3-án még az NPP nevében üdvözölte egy népgyűlés keretében a városba látogató Erdei Ferencet, viszont nem sokkal később az FKGP-ben találjuk őt, akinek jelentős szerepe volt a kereszténydemokrata politikai irányzatot egyedülként megtestesítő Kisgazdapárt későbbi – helybeni - választási győzelemre segítésében.²⁷⁴

A Polgári Demokrata Párt egy sajtóbeszámoló szerint 1945. április 21-én „bontott zászlót” és tartotta meg az alakuló ülését Zalaegerszegen, a Kisgazdapárthoz hasonlóan, kizárólag helyi emberekre támaszkodva. A párt kezdettől fogva erős értelmiségi bázissal rendelkezett, melynek elnökévé dr. Jancsó Benedek kórházigazgató-főorvost választották.²⁷⁵ Mellette Riegler Mihály vaskereskedő és Wassermann Frigyes városi főmérnök, aki ekkor a városi nemzeti bizottság elnöki tisztét is ellátta, lettek a társelnökök, míg titkárnak Tivolt Elemér vármegyei főjegyzőt választották.²⁷⁶

A zalaegerszegi modell egyes elemei, például a különböző pártok megalakulásának egymáshoz viszonyított időbelisége vagy a Budapestről érkezett kiküldöttek kontra helyi emberek pártpreferenciái Nagykanizsán is hasonlóan alakultak. A szovjet hadsereg által április 1-jén elfoglalt városba pár nappal később megérkezett a fővárosból az MKP megbízólevelével

²⁷¹ Petrák-Tóth (szerk.) 1985. 33–39. Talán nem mellékes Fehér Gyula NPP-n belüli pozícionálásában – már azon beszédes tény mellett, hogy a hivatkozott kötetbe is bekerült a visszaemlékezése -, hogy ő Fehér Lajos (1917–1981) kommunista agrárpolitikus testvére volt.

²⁷² Új Zala, 1945. május 1. 1. Vélhetően május 1. előtt azért alakították meg formálisan is a pártszervezetet, hogy a város határában a munka ünnepére meghirdetett demonstratív földosztásban már hivatalosan, szervezett erőként vehessen részt az NPP is.

²⁷³ MNL ZML IV.401.a. 838/1945.

²⁷⁴ Kováts Ferenc (1902–1982) életrajzi adatait lásd: <http://tudastar.dfmk.hu/zalaiak?p=539> Letöltés ideje: 2018. november 23. Vida–Vörös 1991, Vida 1994, 255. Elektronikusan lásd: http://mpgy.ogyk.hu/mpgy/alm/almanach_1944-45/1944_ngy_a_t064.htm , Letöltés ideje: 2019. január 11. Az FKGP a városi és megyei központját a Zala Vármegyei Gazdasági Egyesület Kossuth Lajos utca 55. szám alatti székházában alakította ki. Új Zala, 1945. május 29. 3., június 5. 1.

²⁷⁵ Jancsó Benedek nem először lépett a politika mezéjére, a harmincas években a Gömbös-féle Nemzeti Egység Párja zalaegerszegi szervezetének elnöke volt. Balogh 2019, 228.

²⁷⁶ Új Zala, 1945. május 3. 1.

Rosenberg (Reményi) Jenő és két társa. Április 4-én már székházat is találtak maguknak a Csengery út 6. szám alatt és másnap a helybeli szociáldemokratákkal és pártokhoz még nem kötődő személyekkel, nem utolsósorban a szovjet városparancsnok határozott „felszólítására”, április 5-én a nemzeti bizottságot is megalakították.²⁷⁷ Az NPP április végén szerveződött meg a helybeli Dene István elnökletével,²⁷⁸ míg az FKGP a nemzeti bizottság május 19-i ülésén jelentette be, hogy dr. Fülöp György kanizsai ügyvéd vezetésével, május 16-án létrejött a helyi szervezete.²⁷⁹ A pártok az országoshoz hasonlóan helyben is létrehozták az informális fórumként működő pártközi értekezletet, ahol a különböző testületi dokumentumokban elejtett célzások alapján a nemzeti bizottságok és képviselő-testületek elé kerülő ügyek java részét már előzetesen letárgyalták és nem egy esetben az érdemi döntést is meghozták.²⁸⁰

A korabeli pártok vonatkozásában a levéltári források kiemelten, sőt szinte kizárólag a Magyar Kommunista Párt megyei, járási, városi és községi szervezeteinek ténykedéseiről nyújtanak számunkra információkat. Ennek oka eléggé nyilvánvaló, hiszen az állampárti minőség felvétele után azonnal intézményes keretek közé kerültek az MKP iratai, azok gondos megőrzésben részesültek a „genezis” propagandisztikus és egyúttal monopolisztikus bemutatósága céljából. A többiek, különösen a jobboldali pártok iratai szétszóródtak vagy lappanganak, de közgyűjteményekbe intakt irattárként nem kerültek be. Emiatt is képződhet a kutatásban az a téves kényszerképzet, amit a pártállami történetírás kezdettől fogva hirdetett, miszerint a – minden másban is élenjáró – MKP rendelkezett a legkiterjedtebb szervezeti keretekkel.²⁸¹ Nem sokkal az 1945. novemberi nemzetgyűlési választások után, 1946 legelején a

²⁷⁷ A pártalakulásról jegyzőkönyv nem áll a rendelkezésünkre az MKP iratai között, a visszaemlékezések is ellentmondásosak, de az valószínűsíthető, ami Zalaegerszegen is történt, miszerint a pártok informálisan már április legelső napjaiban is működtek, de a formális alakulás csak később történt meg, melynek jegyzőkönyve nem fellelhető. Tóth Lászlóné 1970, 36., 81., Jakabfi 1974, 176–177. Vö. MNL ZML XVII.28. sz. n. [1945. április 9.] nemzeti bizottság tagnévsorai.

²⁷⁸ Zala, 1945. április 27. 2. Dene István (1908–?) négy polgárit végzett, kertész, városi jövedéki ellenőr, korábban politikai pártnak nem volt tagja.

²⁷⁹ Zala, 1945. május 20. 3., MNL ZML XVII.28. 1945. május 19. jkv., XXV.16.a. II. B. 5. 1945. május 16. Dr. Fülöp György (1894–1986) nagykanizsai (kiskanizsai) földműves családból származott, 1921-től volt tagja a Kisgazdapártnak, 1926-ban nyitotta meg az ügyvédi irodáját a városban, ugyanebben az évben városházi képviselő lett, 1944 végén internálták. Visszaemlékezéseit 1978-ban írta meg. Lásd: Dr. Fülöp György–Horváth Jánosné 2011.

²⁸⁰ Sajnálatos módon egyetlen pártközi értekezlet jegyzőkönyve sem maradt ránk, csak a közigazgatási és pártiratokból tükröződik vissza a léte és szerepe. Ez egyébként – történész, levéltárosi oldalról - eléggé el nem ítélt módon országosan is jellemző volt. Az országos pártközi értekezletekről is alig készült jegyzőkönyv, különösen az 1945-ös évben hanyagolták azt. Horváth et al. 2003, XIX.

²⁸¹ Kéner 1970, 116. A szerző szerint leggyorsabban az MKP szervezetei épültek ki az SZDP-vel együtt. Ezt erősíti meg Balogh Miklós is (Balogh 1984, 139.), aki az MKP megyei bizottságának összeírásait vette alapul, melyek közül az 1945. novemberit közli is. (MNL ZML X.22. 1945. 7. ö. e. 1945. november.) Eszerint az MKP 289 szervezettel és 10.367 taggal, az SZDP 192 szervezettel és 9.785 taggal, míg az NPP 152 szervezettel és 10.216 taggal rendelkezett Zala megyében. A forrás ismeretlennek nevezi meg az FKGP szervezeteinek számát, míg taglétszámát 22.000-nek mondja. A PDP a forrás szerint 12 szervezettel és 134 taggal rendelkezett. A dokumentumban a Kisgazdapárt ismeretlen forrásból származó, láthatóan becsült taglétszáma alapján joggal felté-

főispán adatokat kért az összes létező párt valamennyi szervezetéről, azon belül is meg kellett nevezni az elnököt, elnökhelyettest és a titkárt, ezek születési évét és foglalkozását. Az adatgyűjtés 1946 februárjára készült el, mely legalább egy hónappal korábbi adatokat rögzített. Ezen túlmenően megkockáztatom, hogy az adatokat megfeleltethetjük a nemzetgyűlési választások időpontjának is, feltételezve, hogy a pártok szervezeti fejlődése logikusan a választások idején kulminálhatott. Az adatokat az alábbi táblázatban foglaltam össze, ami járási és városi bontásban mutatja a pártok jelenlétét a településeken.

6. táblázat

A pártok szervezeti kiépítettsége Zala vármegyében 1946 elején

Járások és városok neve	Községek száma	Pártszervezetek száma			
		FKGP	MKP	NPP	SZDP
Keszthelyi járás	23	21	16	13	21
Lenti járás	33	28	17	11	12
Letenyei járás	34	31	20	14	16
Nagykanizsai járás	36	34	33	14	23
Novai járás	33	23	21	13	9
Pacsai járás	33	32	29	23	15
Sümei járás	32	32	22	7	10
Tapolcai járás	41	37	27	20	24
Zalaegerszegi járás	59	47	36	27	24
Zalaszentgróti járás	26	25	22	12	11
Nagykanizsa megyei város	1	1	1	1	1
Zalaegerszeg megyei város	1	1	1	1	1

telezhetünk egy minden pártnál kiterjedtebb szervezeti hálót, így önmagában már ez a dokumentum is gyengíti az MKP tekintetében azokat a megállapításokat, amelyek a párt primátusát hangsúlyozzák megyebeli szervezeti kiépítettségét illetően. Vélhetően az összes párt, de az MKP biztosan havonta jelentette megyei taglétszámát a Szövetséges Ellenőrző Bizottság megyei kirendeltségének. MNL ZML X.22. 1945. 33. ö. e. 1945. december 31. Ez a dokumentum szinte teljesen egybevág az MKP fenti részadatával, mivel a taglétszámot 10.390 főben jelölte meg. („Értelmiségi: 616, Ipari: 2900, Földműves: 5304, Kereskedő: 685, Egyéb: 885”). A december eleji jelentés szerint 9984 volt a megyei taglétszám. Közölve: Káli–Mikó (szerk.) 1995, 161–162.

Összesen	352 (100%)	312 (88,64%)	245 (69,6%)	156 (44,32%)	167 (47,44%)
----------	---------------	-----------------	----------------	-----------------	-----------------

Forrás: MNL ZML IV.401.a. 146/1946. adatai alapján saját szerkesztés.²⁸²

A táblázat elsőre a pártszervezetek egymáshoz is viszonyuló számát tárja elénk, de egy minimális absztrakcióval a számadatokon túl nem nehéz észrevenni azt a robbanásszerű változást, ami a tömegek politikába való bekapcsolódását, az aktívan politizálók számának ugrásszerű növekedését mutatja. Még ha elméletben számolunk is a gazdasági, felelősségelkerülési vagy más önös érdektől vezérelten politikai színtérre lépők mára már megbecsülhetetlen számával és arányával, akkor is meglepő lehet ez a fajta politikai aktivitás. Nagyságrendileg az ezret közelítette az összes pártszervezet száma a megyében, amire korábban még soha nem volt példa.²⁸³ Immáron a pártokra fókuszálva, a táblázatból jól látszik, hogy 1946 elején (1945 végén), a legkiterjedtebb hálózattal az FKGP rendelkezett, a zalai települések 88,64%-ában létezett szervezete. Második helyen, de a kisgazdaktól jelentősen leszakadva az MKP állt, amely a települések számát tekintve 69,6%-os lefedettséggel rendelkezett. Ettől is jelentős távolságra volt az SZDP (47,44%) és az NPP (44,32%), szervezettsége, ami az utóbbi esetében a háború előtti, szinte teljes ismeretlenséghez képest nem volt kis teljesítmény, amiben jelentős szerep juthatott – mely faktort a későbbiekben még részletezem -, hogy a megye főispánja NPP-s volt. A pártok szervezeti kiépültsége egyáltalán nem tükrözte azok anyagi ellátottságát. Messze a legjobb helyzetben a kommunisták voltak, akiket a Vörös Hadsereg, a SZEB, majd pedig a kommunista irányítás alá került Belügyminisztérium folyamatosan segített autóval, üzemanyaggal, a propagandához és újsághoz szükséges papírral és minden más eszközzel. Az MKP szervezeti kereteinek és taglétszámának gyors épülését segítették a nyilasok ma már meghatározhatatlan mértékű és arányú – de mint látni fogjuk létező - „recepciója” mellett, a párttagságon keresztül elérhető „kis haszonvételek” vagy egyszerűen csak az élel-

²⁸² A táblázatból technikai okokból kihagytam a Polgári Demokrata Párt szervezeti kiépítettségét, ami jelentéktelen volt a másik négy párthoz képest. A PDP-nek a városokon kívül a Keszthelyi járásban négy – köztük Keszthely és Hévíz -, valamint a Lenti, a Pacsai és a Sümegi járásban volt egy-egy szervezete. A Magyar Radikális Párt a dokumentum szerint nem rendelkezett szervezetekkel a megyében, amit más források sem cáfolnak. Akkoriban egy településen csak egy szervezete volt egyazon pártnak. A járási és megyei szintű szervek a táblázatban nem képeznek külön tételt. A Balatonfüredi járás hiányzik a táblázatból, mivel azt 1946. január 1-jén Veszprém megyéhez csatolták. A főispán által bekért további adatok (vezetők neve, életkora, foglalkozása) olyannyira hiányosak, hogy azok felelősségteljes elemzése nem lehetséges. Csak egy apró adalék, ami biztos megállapítható, a pártélet jól érzékelhetően egy maskulin terület volt, az ezernél is több párttisztviselő viselő személy között mindössze öt, alacsonyabb beosztásban dolgozó nőt találunk.

²⁸³ Paksy 2015. 168–178. Egy 1938-ban keletkezett forrás – az ellenzékét véve göröcső alá – szerint a virulens nyilas pártokon kívül a többi ellenzéki párt alig rendelkezett szervezetekkel.

miszerhez és más alapvető fogyasztási javakhoz való hozzájutás, amit más pártok nem tudtak kieszközölni, vagy legalábbis relatíve nem olyan mértékben, mint az MKP.²⁸⁴

III.3.2. A nemzeti bizottságok és a képviselő-testületek megalakítása

Az 1945. március végi, április eleji frontátvonulás után a közigazgatás és lényegében minden más joghatóság ideiglenesen a helyi, települési szintű nemzeti bizottságok kezébe került. Az a fajta spontaneitás, ami a keleti országrészben lezajlott 1944 végén a nemzeti bizottságok alakulása terén, már nem volt jellemző a nyugati országrészben 1945 tavaszán létrehozott hasonló szervekre nézve, mivel ekkoriban már megjelent a 14/1945. M. E. rendelet a közigazgatás ideiglenes rendezéséről,²⁸⁵ ami nem adott ugyan szilárd kereteket – ezzel az április 26-án kiadott 1030/1945. M. E. rendelet²⁸⁶ próbálkozott – de mégis legalább egy minimális hivatkozási alapot biztosított a nemzeti bizottságok jogállására nézve. Már az alaprendelet, de főként annak kiegészítése is határozottan rendelkezett a képviselő-testületek megalakításában játszott katalizátorszerep betöltése után, a nemzeti bizottságok közigazgatásból való kirekesztéséről.²⁸⁷ Addig azonban, amíg ez nem történt meg a gyakorlatban, a helyi nemzeti bizottságok, mint elsődleges jogforrások működtek. Az MNFF-be tömörült, vagyis a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Nemzeti Parasztpárt, a Független Kisgazdapárt, illetve onnan 1945 augusztusában kigolyózott Polgári Demokrata Párt, valamint az oda bebocsájtást soha nem nyerő, de működési engedéllyel rendelkező Magyar Radikális Párt delegálhatták képvise-

²⁸⁴ Ungváry 2005, 297. Hubai László és Szabó Éva egy közös tanulmányukban részletesen taglalják az MKP 1944-től 1948 elejéig terjedő időszakának gazdálkodását, bevételi forrásait, költségvetését. Megállapításuk szerint az MKP „szerzései” kezdettől fogva irritálták a többi pártot, mivel kezdetben a tételezett, majd az 1945 őszi választások után a valós társadalmi támogatottságukhoz képest igen gyorsan és feltűnően nagy vagyont „gyűjtöttek” össze. Példának okáért 1945 júliusában 33 személy- és 14 teherautó, míg 1945 októberében – a választási kampány csúcra járatásakor – már 67 személy- és 23 teherautó állt az MKP tulajdonában. Hubai–Szabó 1998, 77–119. A pártok relatíve legálisnak és transzparensnek nevezhető bevételi forrásaiban kiemelkedő szerepet játszottak a pártvállalatok, amelyek közül különösen a mozikat üzemeltetők bírtak fontos szereppel. Országosan e téren is hatalmas volt az aránytalanság a munkáspártok, azon belül is az MKP javára. Tóth 1993. Legújabbban: Borvendég 2018, 9.

²⁸⁵ Magyar Közlöny, 1945. évi 1. szám, 1945. január 4.

²⁸⁶ Magyar Közlöny, 1945. évi 17. szám, 1945. április 26.

²⁸⁷ Gyarmati György egy tanulmányában kifejti, miszerint 1944 nyarán a moszkvai kommunista emigráció képviselői egy meglehetősen radikális közigazgatási fordulat jegyében „minden hatalmat” a nemzeti bizottságok kezébe adtak volna, a régi közigazgatás nemcsak személyi, hanem szervezeti szétfűzése után. Szerinte ebben a kérdésben Churchill 1944. októberi moszkvai tárgyalásai hoztak fordulatot, aki a már zajló lengyelországi gyakorlat kapcsán önmérsékletet kért Sztálintól, aki ezt akceptálva a magyarországi „menetrend” során már eleve csak közigazgatáson kívüli – de mint láttuk/látni fogjuk, korántsem marginális – szerepkörre predesztináltatta az új, ideiglenes magyar államhatalmon, mint transzmisszió keresztül a nemzeti bizottságokat. Gyarmati 1992, 203–204.

lőiket a nemzeti bizottságba, normál esetben egyenlő arányban, pártonként általában practice három-négy főt.²⁸⁸

Ez a momentum alapvetően határozta meg a nemzeti bizottságok politikai tónusát, hiszen a paritásos alapon való működésük révén olyan erőfölényt biztosítottak a baloldali pártoknak (MKP, SZDP, NPP) - amelyekhez idővel ráadásul a hasonló polarizációjú ún. Szabad Szakszervezetek²⁸⁹ is csatlakoztak -, amit az FKGP nem tudott ellensúlyozni, különösen akkor, ha még a paritás elvén neki járó képviselői helyeket sem kapta meg. Az első hónapokban – mint az látható lesz a későbbiekben - ez a bizottság testesítette meg települési szinten a szovjet katonai parancsnokság, valamint a SZEK után testületi szinten a magyar közigazgatás szupremáciáját, ezért minden régi és új hivatal, szervezet élére ez a bizottság nevezte ki a vezetőket, természetesen politikai alapon. Ez a baloldal számára, a vizsgált időszak egészét meghatározóan, olyan jelentős fórt adott a politikai játéktérben, amit ráadásul ezen intézményesített túlhatalmának nyers és erőszakos érvényesítésével, annak további növelésére használt fel. A korszak politikai alapkonfliktusa, különösen helyben, valójában ebben a túlhatalomban gyökerezett, amely mögül hiányzott a társadalmi támogatottság, a társadalom alkotmányos felhatalmazása. Ebben az aránytalanságoktól szenvedő, folyamatosan kiegyenlítettlen politikai mezőben, különös tekintettel a háború utáni vesztes és egy diktatórikus hatalom általi megszállt státuszra, ab ovo lehetetlenné vált a rendszerszintű, a kor színvonalán álló intézményes politikai demokrácia kifejlődése, helyette egy egészségtelen, a pártok által eluralt és béklyózott közpolitikai térbe kényszerültek a szereplők.

A fentebb vázolt mechanizmus nem érvényesült kivétel nélkül minden nemzeti bizottságban, de a két városban, majd megyei szinten, illetve a járási székhelyeken létrehozott bizottságokban igen, és ez volt a döntő. A kisebb falvakban néha érvényre jutott az FKGP idővel erősebb szervezeti kiépítettsége, de ennek az erősebb kisugárzású, központibb helyeken létrehozott, nagyobb befolyású, nagyobb intézményi-hivatali vezetői kör fölött basáskodó nemzeti bizottságokkal szemben nem volt jelentősége. Ezek a különleges, ideiglenesnek szánt bizottságok eleinte a legkülönbözőbb nevekkal, szervezeti keretekkel és szerkezetben alakultak meg, szükség esetén rugalmasan elszakadva az említett két miniszterelnöki rendeletben foglaltaktól, függően a helybeli, pillanatnyi erőviszonyoktól.

²⁸⁸ A 14/1945. M. E. rendelet expressis verbis nem mondta ki a pártok paritásos alapon való részvételét a nemzeti bizottságokban, ez az ajánlás csak később jelent meg az Országos Nemzeti Bizottság döntvényeiben. MNL ZML XVII.25. sz. n. 1. doboz. A Magyar Radikális Párt Zala megyében nem fejtett ki semmilyen tevékenységet.

²⁸⁹ A formáció több névvariánsal is megjelenik a forrásokban: Országos Szakszervezeti Tanács, Szakmaközi Bizottság, Magyar Szakszervezetek Szakmaközi Bizottsága.

Zala vármegyében, mint már röviden említettem, elsőként Nagykanizsán alakult meg a nemzeti bizottság 1945. április 5-én, az MKP által pár nappal korábban lefoglalt Csengery utca 6. szám alatti épületben. A jegyzőkönyv szerint húsz fő volt jelen az első ülésen, ahol Windisch Dénes ismertette a szervezet célját, „ezután az előkészítő bizottság által összeállított és a nagykanizsai orosz katonai parancsnokság által jóváhagyott névsort, amely szerint a nemzeti bizottság 15 fővel kezdi meg a működését”. Kezdetben az MKP (Rosenberg/Reményi Jenő, Szabó Máté, Gáspár József, Németh István) az SZDP (Hackler János, Imrey György, Windisch Dénes, Dombai János) részéről négy-négy, míg a „szakszervezet”-től három tag (Balogh József, Temesi Gyula, Modrovics János), valamint négy pártunkívüli tag (dr. Haba Antal, Buday János, Harangozó Lajos, Rendek Géza) alkotta a bizottságot. Ezután, nyilván az ún. előkészítő bizottságban megállapodottak szerint „megválasztották” az elnököt Hackler János és az alelnököt Rosenberg Jenő személyében. Hackler átvéve az elnöklést előterjesztette a polgármesteri posztra Windisch/Véri Dénest, majd sorra kinevezték a polgármester helyettesét, a járási főszolgabíró, a városi rendőrkapitányt és helyettesét, valamint a sajtófőnököt és annak is a helyettesét.²⁹⁰ Az eleinte heti több alkalommal is ülésező Nagykanizsai Nemzeti Bizottságnak a folyamatos személyi döntések, vagyis az elitcsere mellett a közellátás, illetve a Vörös Hadsereg legkülönbözőbb kívánalmainak való megfelelés volt a legfontosabb feladata. A bizottság nem is titkoltan terjesztette ki hatókörét az egész Nagykanizsai járásra, sőt bizonyos tekintetben a megyei hatóságok által jóváhagyást igénylő intézkedéseket is hozott, dacolva a főispáni hatalommal, majd a megyei hatóságok fokozatos kiépülésével, valamint a közlekedési és postai viszonyok javulásával retirált és visszatért a város „falai” közé.²⁹¹

²⁹⁰ MNL ZML XVII.28. 1945. április 5. jkv. Nehéz rekonstruálni, inkább csak konstruálni lehetne az április 1. és 5. között történeteket. Hackler János (1898–1985) szakmáját tekintve nyomdász, a harminc évvel későbbi visszaemlékezésében, újságírói interpretálásban így vallott az eseményekről: „1945. április 1-jén, reggel hat óra tájban egy szovjet raj közeledett a nagykanizsai olajos lakótelep betonbunkeréhez. [...] Az egyik tiszthelyettes Hackler János nyomdászt kereste, közben a bajtársai édességet osztottak a lent lévő gyerekeknek. A markáns arcú gép-szedő még nem tudta, miért hívatja Visnyevszkij szovjet katonai parancsnok. [...] Este tíz óráig tanácskoztak a Zrínyi utcai parancsnokságon. Hackler János pontos, halogatást nem tűrő feladatot kapott: társaival együtt teremtsék meg a békés életfeltételeket. [...] A városban működő kommunista sejtek tartózkodási helyét csak ő ismerte, korábbi kapcsolatok révén. Felkereste őket, elmondta a kapott utasításokat. Szabó Máté, Reményi Jenő, az azóta elhunyt Gáspár József és Németh István egy emberként csatlakoztak; a szakszervezet, a kisgazda- és a parasztpárt képviselőit is tette szőlítették fel.” Zala Hírlap, 1975. március 27. 3. A meglehetősen romantikus stílusban fogant, a cikk későbbi részében is több tárgyi tévedést ejtő „visszaemlékezés” nem segíti a történelmi tények megállapítását. Az viszont világosan kiderül ebből is, hogy a szovjet csapatoknak fontos szerepe volt nemcsak a pártélet, hanem mindenfajta szféra – ha lehet, akkor a politikai érdeküknek lehető legmegfelelőbb személyi összetételű – (re)organizálásában. Windisch Dénes (1898–1982) korábban fogásként dolgozott, 1945. április elején az SZDP megbízólevelével tért vissza Nagykanizsára. Életrajzi adatait lásd: Rikli (szerk.) 1999, 359–360.

²⁹¹ Az említett kommunikációs nehézségek mellett, ebben a folyamatban a megyeszékhellyel való évszázados rivalizálás rétege is kitapintható. Nagykanizsán a magasabb közigazgatási rang megszerzése a háború után elemi erővel tört újra elő – mely kérdéskört a későbbiekben részleteiben is kifejtem –, amihez tulajdonképpen jól jött a

A bizottság már április 16-án tárgyalta a városban felállítandó igazoló bizottságokról és népbíróságokról, két nappal később pedig a már megismert „járási” földbirtokrendező tanács létrehozásáról. Ezekben a kardinális kérdésekben összeütközésbe is került a megyei kormányhatóságokkal, mindenekelőtt a főispánnal, mivel az igazoló bizottságok és a népbíróság felállításához az ő jóváhagyása is kellett volna, viszont a kormány által kinevezett főispán csak április 23-án foglalta el hivatalát.²⁹² Az április 16-i ülés egyik fontos fejleményeként egy korábbi háttérember, dr. Baron Pál formális tisztséget is kapott, ő lett a város tiszti ügyésze, aki Hackler politikai fősege mellett a bizottság intellektuális, szakmai vezetője lett. Jogászember lévén rendszerint ő utazott Budapestre és képviselte kifelé a várost, szava és véleménye mindig jelentős súlyt képviselt az üléseken, tekintélye megkérdőjelezhetetlen, személye kikezdhetetlen volt.²⁹³ Még az április 16-i ülés egyik eseményeként lemondott az április 7-én megindított Zala című lap főszerkesztői tisztről Soltész Imre, akit Bencze Jenő²⁹⁴ követett ezen a poszton.²⁹⁵

Az újság, eufemisztikusabb megfogalmazással a politikai csatározások, a mögöttes tartalmat tekintve, kevésbé szofisztikált artikulációval inkább a félreértések, félremagyarázások,

szovjet katonai parancsnokság állandó, tettekre sarkalló sürgetése is, amit – mint a földkérdésnél már láthattuk – korántsem vett mindig zokon a város újdonsült vezetése.

²⁹² MNL ZML XVII.28. 1945. április 16., 18. és 20. jkv. A nemzeti bizottság az ez irányú korábbi döntéseit a május 12-i ülésén hivatalosan is hatályon kívül helyezte és új eljárást folytatott le, bevonva a főispánt is. Ugyancsak ekkor helyezték hatályon kívül a legelső, április 5-i ülésen hozott határozatot a polgármester-helyettes kinevezéséről, elismerve, hogy az a polgármester jogköre, aki dr. Baron Pált kérte fel erre a feladatra. A bizottság által kinevezettek között is nagy volt a fluktuáció, ahogy a bizottság tagjai is – általában meg nem nevezett okok miatt – folyamatosan cserélődtek. A későbbi visszaemlékezések románca az adott korban egyáltalán nem volt érezhető, sokkal inkább egy ideges, az embert gyorsan amortizáló életvilág tárul elénk a korabeli forrásokból, ahol a nehéz helyzetből eredően sokan talajt- vagy egyensúlyt vesztek, megbotlottak, korrumpálódtak vagy félreértésből, irigységből, intrikából, bosszúból fakadóan „csak” ezzel vádoltattak meg és távoztak önként vagy felszólításra – nem is feltétlenül a politikai nézetkülönbség miatt – a közéletből sértett emberként.

²⁹³ Dr. Baron Pál (1895–1980) esetében az Ideiglenes Nemzetgyűlés almanachja furcsa módon mindössze két sorban foglalta össze az életrajzát, amely alig tartalmaz új elemet a már megismertekhez képest. Vida 1994, 32. 1944-ben a német megszállás után felesége először az egyik kisgyermekükkel, majd önmagával is végzett. MNL ZML V.1511.a. 1947. május 22. jkv.

²⁹⁴ Bencze (Pollák) Jenő (1893–?) Bécsben végezte el a kereskedelmi akadémiát, ahol munkatársa lett az Arbeiter Zeitungnak, majd szülővárosába, Nagykanizsára visszatérve újságíróként dolgozott a hasonló nevű Zala című lapnál. 1920-ban kommunista tevékenységért a Budapesti Törvényszék négy hónap fogházbüntetésre ítélte. Ezt követően egy észak-magyarországi bányavállalatnál lett tisztviselő, ahonnan a zsidótörvények miatt elbocsátották. A holokausztot túlélve belépett az MKP-ba, főszerkesztőként elindította a Zala c. lapot és az MKP delegáltja lett a Nagykanizsai Népbíróságban. MNL ZML XXV.16.a. II. B. 1945.; XVII.403. 657/1945.

²⁹⁵ Zala megyében ez volt az új éra első újságja. Hivatalosan a Nagykanizsai Nemzeti Bizottság lapjaként jelent meg, kezdetben két oldalon, heti hat napon, elsősorban Nagykanizsa és környékének eseményeiről tudósítva. Soltész Imrét a nyilasok vitték el Budapestről a nagykanizsai internálótáborukba, ahonnan a szovjetek bevonulása után szabadult ki, helyet cserélve korábbi fogva tartóival. Bencze Jenő alatt, aki 1949-ig látta el a főszerkesztői feladatokat, a Zala egyértelműen baloldali, azon belül is kommunista orientációjú újsággá vált, bár ezzel kezdetben – vélhetően valamilyen személyes ellentét okán – az MKP városi titkára nem volt megelégedve: „Nem képviseli a párt érdekeit olyan mértékben, ahogy tőle ezt a párt elvárna, nem a párt akarata szerint írja a cikkeket, hanem saját véleménye szerint és ez bizony nem mindig helyes”. MNL ZML X.22 1945. 24. ö. e. 1945. november 15. Vö. Horváth 1978, 101. és Káli 2017a, 244.

valamint a szándékos csúsztatások, intrikák – ma úgy mondanánk, politikai karaktergyilkosságok – terepe volt, ami egyenesen következett a fentebb említett közpolitikai tér minőségéből. Az első számok gyakorta tartalmaztak a polgármestertől - valójában a szovjet városparancsnokságtól - származó felhívásokat, hivatalos közleményeket, amelyek valamilyen kötelezettséget (beszolgáltatás, közmunka, igazolás) jelentettek a városlakók számára. A kül- és belpolitikai hírek a helyzethez képest aránylag meglehetősen pontosak és naprakészek voltak, az már más kérdés, hogy ezek kommentálása egy MKP-s szűrőn keresztül történt. Rendszeres tudósításokat olvashatunk a nemzeti bizottság üléseiről, bolgár nyelvlecke, kulturális és sport hírek, apróhirdetések - elvértve már reklámok is - tették színesebbé, adtak újságformát az első időszakban inkább közlőnként funkcionáló lapnak. A belpolitika eseményeit illetően a Zala előszeretettel preferálta cikkeiben a kommunista politikusok nyilatkozatait, nagygyűléseken elmondott beszédeit. Emellett a népbírószági tárgyalásokról szóló tudósítások, a megelőző rendszer vélt és valós bűneinek feltárása, az elkövetett gaztettek, háborús, később köztörvényes bűncselekmények részletes bemutatása és a bűnösök legszigorúbb felelősségre vonásának követelése kapott fő helyet. Ezen kívül virulens témának számított a gazdasági helyzet, elsősorban a közellátás visszasságainak állandó ostromozása, az e téren tevékenykedő, felelős személyek kíméletlen pellengérré állítása, illetve a politikai baloldalon, azon belül is az MKP-n kívüli univerzum helyi potentátjainak negatív konnotációba helyezése. Mindezek mögött kimondva, kimondatlanul ott volt a cél, hogy megnyerjék a közvéleményt az MKP politikája számára, annak az előbb említett jelenségek elleni szakadatlan harcának bemutatásával, szembeállítva azt a „reakció”, a „fasizmus” ellenük és a dolgozók ellen ható „aknamunkájával”.

Az újság kapcsolódását a kommunista platformhoz jól szimbolizálta az 1945. július 15-i lapszám, amely kivételesen piros fejléccel jelent meg abból az alkalomból, hogy felavatták Nagykanizsán a felszabadulási emlékművet. Az ezt megelőző napokban szinte visszaszámlálásszerűen tudósítottak az emlékmű épülésének minden fázisáról, pontosan közölve, hogy még hány nap van vissza annak ünnepélyes felavatásáig.

Ezzel szemben a szovjet katonaság által elkövetett atrocitásokról, az ezzel összefüggő problémákról, egyszerűen az „új rend” fonákjairól, árnyoldalairól nem túl sok érdemi információt tudhatott meg a korabeli érdeklődő nemcsak a Zala, de – pártállástól függetlenül - a többi újság hasábjairól sem. Teljesen nyilvánvaló, hogy egy ilyen „rázós” hír közlése a SZEB általi azonnali betiltást vonta volna maga után. Ezt a hírzárlatot azonban egyetlen alkalommal feloldották, nyilván nem ok nélkül. A Zala 1945. december 15-i száma egy szovjet katona által elkövetett gyilkosságról számolt be, amelyet aztán a szovjet katonai bíróság nyilvánosan -

egyfajta kirakatperként - tárgyalt azzal a nyilvánvaló propagandisztikus céllal, hogy a lakosság lássa, ők minden téren a szigorú törvényesség talaján állnak.²⁹⁶

A Nagykanizsai Nemzeti Bizottság pártjainak, mely ekkor már az „esélyegyenlőség” jegyében felváltva tartotta üléseit az MKP és az SZDP székházában, május 4-től egy újabb párttal, mégpedig az április 23-án kelt bejelentésével megalakult Nemzeti Parasztpárttal kellett megosztania a hatalmát. A később szinte teljesen zökkenőmentes együttműködés azonban rögtön egy afférral indult, mivel a bizottság első olvasatban csak három tagot fogadott be a jelöltek közül, de a május 12-i – egyéb korábbi döntéseket is korrigáló – ülésén ezt a szépséghibát is orvosolták.²⁹⁷ A kényszerű hatalommegosztás egy másik terepen is jelentkezett, ami Nagykanizsa város sajátos településszerkezetéből következett. A városon belül ekkoriban – és némiképp ma is – fizikailag is elkülönült a Kiskanizsa nevű városrész, amelynek mezőgazdasággal foglalkozó tradicionális, rurális társadalma, a szorgalmas és összetartó „sáskák”, sok más tekintetben is megőrizték partikularitásukat a várostól. Kiskanizsán ennek jegyében 1945 áprilisában alakult egy „Ötös Bizottság”-nak nevezett helyi „nemzeti bizottság”, amely megszervezte a közellátást, a rendfenntartást. Ez a testület több szempontból is csípte a városi nemzeti bizottság szemét. Többeknek már az sem tetszett, hogy az előbbi feladatokat sikeresebben menedzselte, mint a „nagy” nemzeti bizottság, pedig utóbbi sem volt tétlen. Ezt persze nem lehetett problémaként beállítani, sokkal inkább az volt a „gond”, hogy ennek a bizottságnak, az MKP egyik városi nemzeti bizottságbeli erős embere szerint: „három tagja párton kívüli, két tagja SZDP-s, így az MKP-nak nincs képviselője, az MKP tagoknak nem biztosítanak kenyérkereső lehetőséget”.²⁹⁸ De még csak nem is ez volt az igazi probléma, hanem az, hogy a nem sokkal később színre lépő nagykanizsai FKGP-nek itt volt a legszilárdabb társadalmi bázisa és ebben a városrészben lakott dr. Fülöp György ügyvéd, aki az FKGP vezető és nem mellesleg elismert politikusa lett a városban.²⁹⁹

A nemzeti bizottságok működését szabályozó rendeletek – mint említettem - explicite ideiglenes elemként határozták meg ezeket a szerveket, amelyeknek a képviselő-testületek újjáalakulásával automatikusan megszűnt (volna) a közigazgatási jogköre, egyszóval a hatal-

²⁹⁶ Káli 2017a, 245.

²⁹⁷ MNL ZML XVII.28. 1945. május 4. és május 12. jkv.

²⁹⁸ MNL ZML V.1513.b. 732/1947. Kaufer Sándor 1945. május 12-én kelt levele.

²⁹⁹ Az FKGP nagykanizsai szervezete május 16-án alakult meg, amit a nemzeti bizottság 1945. május 18-i ülésén jelentettek be. Az első pillanattól kezdve konfliktust okozott az addig szinte teljesen baloldali tagokkal feltöltött bizottságban az FKGP színre lépése. Például addig nem biztosítottak helyet a nemzeti bizottságban a pártnak, amíg az alakulásról szóló jegyzőkönyvet hivatalosan is be nem terjesztették. Erre csak a május 25-i bizottsági ülésen került sor, ekkortól lett tagja a nemzeti bizottságnak a Kisgazdapárt is négy fővel. MNL ZML XVII.28. 1945. május 18. és május 25. jkv.

ma. A nagyobb települések nemzeti bizottságaiban rendre meglévő baloldali túlsúly, ugyan-ezen rendeletek következtében szinte zökkenőmentesen konvertálódhatott át a képviselő-testületekbe, ugyanis jogszabályilag a nemzeti bizottság jogkörévé emelték a megalakítandó testületek tagsága pártok szerinti számarányának megállapítását.³⁰⁰ Kódolva volt az újabb politikai konfliktusmező, ami szinte automatikusan generálódott is. Az alispán egy június végi levelében sürgette az ideiglenes állapotok felszámolását, a képviselő-testületek megalakítását.³⁰¹ Ettől függetlenül, elébe menve az eseményeknek, a Nagykanizsai Nemzeti Bizottság 1945. június 22-én már be is jelentette, miszerint az ülést megelőző pártközi értekezleten határoztak a képviselő-testületi tagok pártonkénti arányszámáról. Ennek értelmében az MKP, SZDP, NPP és a Szakszervezetek egyaránt 17–17, míg az FKGP 8 képviselői helyet kapott volna. Dr. Fülöp György a Kisgazdapárt részéről azonnal tiltakozott az eljárás ellen.³⁰² Ettől függetlenül július 8-án – az FKGP részvételével - újjáalakult a városi képviselő-testület, ahol az összes párt vezérszónoka patetikus beszédben tett hitet a város érdekében való közös munkálkodás mellett.³⁰³ A következő ülésen „törvényesítették” a nemzeti bizottság által korábban hozott fontosabb személyi döntéseket, mindenekelőtt megerősítették hivatalában Windisch Dénes polgármestert, dr. Baron Pál városi tiszti ügyészt és más hivatalnokokat.³⁰⁴ Még a nyár folyamán kezdetét vette a kommunisták részéről a politikai intézményrendszer mellett a város szimbolikus tereinek elfoglalása is. Az augusztus 9-i ülésen Kaufer Sándor, az MKP „frakcióvezetője” felvetette egyes utcák, terek és intézmények nevének megváltoztatását.³⁰⁵ Mivel az FKGP képviselői helyeinek száma még mindig nemhogy a sejthető társadalmi támogatottságához, de még a többi pártéhoz sem aránylott, ezért tiltakozása jeléül dr. Fülöp György először a nemzeti bizottsági, majd a soron következő ülésen, szeptember közepén a képviselő-

³⁰⁰ Törvényhatósági (helyhatósági) választásokra egyedül Budapesten került sor 1945. október 7-én, amit a kommunisták faszíroztak, de az FKGP nyert meg 50,5%-kal.

³⁰¹ MNL ZML IV.401.a. 111/1945.

³⁰² MNL ZML XVII.28. 1945. június 22., Zala, 1945. június 24. 2. A lap június 23-ra tette a nemzeti bizottság ülését. A július 3-i lapszám már közölte a képviselők neveit is, kivéve az NPP és az FKGP delegáltjait.

³⁰³ MNL ZML V.1511.a. 1945. július 8. jkv. Az alakuló ülésen Windisch Dénes polgármester megemlékezett a városból deportált 2500 zsidóról, mely kérdésben elhárította a társadalmi felelősséget: „Nekünk mindent el kell követnünk, hogy a visszatért deportáltak érezzék, hogy nekünk és a hátunk mögött álló tömegnek ehhez a szégyenletes brutalitáshoz semmi közünk nem volt”. A Kisgazdapárt részéről dr. Fülöp György volt a vezérszónok.

³⁰⁴ MNL ZML V.1511.a. 1945. július 14. jkv.

³⁰⁵ MNL ZML V.1511.a. 1945. augusztus 9. jkv. Windisch polgármester egy bizottság kiküldését javasolta, mire egy kommunista képviselő „fasiszta egyesületnek” nevezte a testületet, abbéli csalódottságában, hogy nem azonnal döntöttek erről a kérdéstről. Dr. Baron Pál – nyilván az inflációs idők előtt hozott szabályok miatt – 1 pengő széksértési büntetést rótt ki a magáról megfélelmező képviselőre.

testületben elfoglalt helyéről is lemondott.³⁰⁶ Nem sokkal később azonban meggondolta magát és rövid hezitálás után szeptember végén mégis visszatért a városi képviselő-testületbe.³⁰⁷

Zalaegerszegen néhány nappal tovább tartott a nemzeti bizottság összeszervezése, ezért a megyeszékhelyen az csak április 8-án alakult meg és tudta megkezdeni a működését a deportálásból hazatért Wassermann Frigyes ny. városházi mérnök vezetésével.³⁰⁸ Az alakuló ülésen megválasztották polgármesternek a Nemzeti Parasztpárt által Budapestről delegált újságíró, a helybeli születésű Baráth Ferencet,³⁰⁹ helyettesének pedig dr. Lendvay Lajos városi tanácsnokot. Még ezen a napon, vagy a következő napokban az újabb kinevezésekkel – alispáni hivatal, törvényszék, rendőrkapitányság, vasút, posta, iskolák – beindították az intézményi-közigazgatási szférát, részben át is rendezve annak elitjét.³¹⁰ Az első ránk maradt jegyzőkönyv április 26-i dátumot visel, amiből megtudhatjuk kik alkották akkor a nemzeti bizottságot. Erre az időpontra már – az MRP kivételével - az összes engedélyezett működésű párt – vagy így, vagy úgy – de létrehozta szervezetét Zalaegerszegen, ennek megfelelően az MKP (Mike Gyula, Baráth János, Kálmán Lajos), az SZDP (Kun Károly, Marancsics József, Kovács Miklós), az NPP (Ebedli Kálmán, Kazay Gyula, Kovács Ferenc), az FKGP (Bedő Károly, Kondor József, Vizsy Károly) és a PDP (Wassermann Frigyes, dr. Jancsó Benedek, Riegler Mihály) egyaránt három-három tagot delegált a bizottságba.³¹¹

A feladatok és azok végrehajtási, illetve kezelési sorrendje szinte teljesen ugyanaz volt, mint azt Nagykanizsa esetében láthattuk. Mindenekelőtt a közellátás, beszolgáltatás és a szovjet csapatok logisztikai szükségleteinek (romok, lövészárkok, katonai erődítések eltakarítása, közlekedés és élelmezés) biztosítása és koordinálása voltak a legsürgetőbb teendők. A kommunikáció fontosságáról senkit, különösen az újságíró foglalkozású polgármestert, Baráth

³⁰⁶ MNL ZML XVII.28. 1945. augusztus 31. jkv.; V.1511.a. 1945. szeptember 11. jkv. Ugyanezen az ülésen ismételtlen előkerült a kiskánizsai „ötös bizottság” működésének beszüntetése, amit Windisch és Hackler is megvédett, hivatkozva az oroszok általi elismertségére és a pártközi megállapodásra. A legtöbbször közellátási kérdésekkel foglalkozó napirendek is alaposan átitatódtak a pártpolitikával. A baloldali pártok tűzifa kiutalását kérték a tagjaik részére, rátelepedni akarván erre a szegmensre is, de fa hiányában ez az akció nem sikerült. Uo. 1945. szeptember 29. jkv.

³⁰⁷ MNL ZML V.1511.a. 1945. szeptember 29. jkv. Arra vonatkozóan sajnos nincs adat, hogy ez egy teljesen egyéni akció volt-e dr. Fülöp György részéről vagy esetleg „frakciótársai” is követték.

³⁰⁸ MNL ZML IV.401.a. 599/1945.; V.1607.c. 5205/1945. Vö. Balogh 1987. 242. Nátrán János már idézett visszaemlékezése szerint a „szovjet városparancsnok felszólítására” alakult meg a nemzeti bizottság. Petrák–Tóth (szerk.) 1985, 87.

³⁰⁹ Baráth Ferenc (1916–1950) életrajzi adatait és polgármesteri tevékenységének részleteit lásd: Káli 2018a, 115–121.

³¹⁰ MNL ZML XVII.57. Az alakulási jegyzőkönyv, ha volt egyáltalán, eddig még nem került elő. A nemzeti bizottság iratkezelése április 12-én kezdődött, vélhetően a korábbi napok határozatait, iratait is ekkor iktatták vagy ennél is később, mivel a 12-i iktatmányok között található egy április 23-i is. Ahogy a pártok és más szervezetek alakulásánál is megfigyelhető, a rendkívüli körülmények miatt, mellesleg teljesen indokolhatóan, pár nappal, héttel később adminisztrálták le az eseményeket. Uo. iktatókönyv 1945–1947.

³¹¹ MNL ZML XVII.57. 1945. április 26. jkv. 1. doboz.

Ferencet sem kellett győzködni. A megyeszékhelyen, Nagykanizsától pár héttel elmaradva 1945. április 28-án jelent meg a háború utáni első újság - Kanizsához hasonlóan - a helyi nemzeti bizottság lapjaként, Új Zala címmel.³¹² A két városi újság nemcsak a lapgazda terén mutatott hasonlóságot, de szerkezetük, tartalmuk és nem utolsósorban tartalmi fejlődésük is számos ponton párhuzamosan futott.³¹³ Az Új Zala első szerkesztője Szakály Ferenc³¹⁴ lett, aki korábban az ugyancsak Zalaegerszegen megjelent - Mindszenty József szellemi irányítása alatt álló - Zalamegyei Újság szerkesztőjeként dolgozott 1942-től 1944. október közepéig, az újság megszüntetéséig.³¹⁵ Ezért a „múltjáért”, új posztján rövid idő elteltével kemény támadások érték, kiváltképp az MKP és az NPP részéről, mivel szó szerint vette, hogy az Új Zala a Zalaegerszegi Nemzeti Bizottság lapja, ennek megfelelően a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front valamennyi pártjának lehetőséget kívánt biztosítani a sajtó nyilvánosságán keresztül.³¹⁶ Ez a fajta magatartás azonban már nem fért bele az MKP demokrácia-felfogásába, elmozdításához ürügyként a korábbi működése bármikor felhasználható volt, amihez ráadásul hozzátársította a helyi MKP a lap anyagi ügyeinek „rendezetlenségét” is. A Zalaegerszegi Nemzeti Bizottság, ahol az MKP a szövetségeseivel együtt jelentős szavazattöbbséggel rendelkezett, 1945. július 24-i ülésén leváltotta Szakály Ferencet, ezzel együtt időlegesen a lapkiadás is szünetelt.³¹⁷ Ez az állapot augusztus 11-én szűnt meg, Páldy Róbertnek,³¹⁸ a Nemzeti Parasztpárt Zala megyei szervezete egyik vezetőjének a lap élére való kinevezésével. Néhány nap múlva Hegedüs Rajmund³¹⁹ tanár - szintén NPP-tag - vette át a szerkesztői tisztelet.³²⁰

³¹² Horváth 1978, 94.

³¹³ Ungváry Krisztián szerint a kommunista hatalmi nyomulás szerves részét képezte a kommunisták által keresztülvitt ötlet, miszerint a megjelentethető kevés lapot formailag az engedélyezett működésű pártok együttesen, a nemzeti bizottság égisze alatt jelentessék meg, ami nem gátolta az MKP képviselőit abban, hogy fokozatosan pártjuk szócsövévé tegyék ezeket az újságokat. A pártokba való beszivárgás mellett a szerkesztőségekből lehetett a legtöbb információhoz hozzájutni. Ungváry 2005, 296.

³¹⁴ A Zalaegerszegen született Szakály Ferenc (1942–1999) történész édesapja.

³¹⁵ Horváth 1978, 130.

³¹⁶ Káli 2017a, 246.

³¹⁷ MNL ZML XVII.57. 1945. július 24. jkv. 175/1945.

³¹⁸ Páldy Róbert (1912–1998) 1931-ben tanítói oklevelet szerzett, majd malomellenőrként dolgozott Zala megyében, miközben bekapcsolódott a falukutató mozgalomba, 1939-ben belépett a Nemzeti Parasztpártba. A szocialista érában Zala megyét elhagyva több könyvtárban is viselt igazgatói tisztelet. Életrajzi adatait lásd: <http://tudastar.dfmk.hu/zalaiak?p=1124> Letöltés ideje: 2018. december 16.; Varga 2012.

³¹⁹ Hegedüs Rajmund (1912–1987) 1937-ben szerzett középiskolai tanári diplomát. A háború előtt és alatt tanárként dolgozott, 1945-ben belépett a Nemzeti Parasztpártba, mely Zalaegerszegrre küldte az itteni pártszervezet megerősítésére. Több politikai funkció – mint pl. a lapszerkesztés – mellett népi kollégiumokat szervezett és vezetett. 1951-ben került el Zalából, különböző tanítóképzőkben tanított, illetve igazgatta azokat. Életrajzát lásd: Petrák-Tóth 1985, 123–136.; http://www.agt.bme.hu/balassi/Szanto_Hegedus_eletrajz.html Letöltés ideje: 2018. december 16.

³²⁰ Káli 2017a, 246. Közvetlen bizonyíték nem áll rendelkezésre, de alaposan vélelmezhető, hogy Páldy kapott az alkalmon, kihasználva a főispán és a megyeszékhely polgármestere által nyújtott NPP-s védőernyőt, megakarta szerezni a pártnak a lapot.

A szinte folyamatos (köz)igazgatási elitcsere mellett az igazoló bizottságok és a népbíróságok, illetve népművelési felállítása lett a soron következő feladat, párhuzamosan a földosztás igazgatásszervezeti kereteinek kialakításával, amit részben már ismertettem. A nemzeti bizottság tagjait folyamatosan cserélték a pártok, az idegőrlő munka gyorsan emésztette az emberek energiáját. Wassermann Frigyes július második felében lemondott az elnöki tisztről, helyére július 24-én a kommunista párti Kovács Károly került, ezzel a PDP, melynek Wassermann az alapító elnöke volt, kiszorult a vezetésből.³²¹ Kovács Károly a közelebből nem ismert áthelyezése folytán pár hónap után, szeptember 13-án szintén lemondott az elnöki posztról, akinek a helyét Marancsics József (SZDP) vette át.³²² A Zalaegerszegi Nemzeti Bizottság, szemben a nagykanizsaival sohasem terjeszkedett túl hatókörében a városon, ez nem is állt szándékában. Ezt jól illusztrálja a bizottság 1945. május 7-i ülésén hozott határozata, amelyben megállapította, hogy nem tartja magát illetékesnek a Zala Vármegyei Törvényhatósági Bizottság megalakításában, ahhoz létre kell hozni a vármegyei nemzeti bizottságot.³²³

A városi képviselő-testület tagjai pártok szerinti számarányának nemzeti bizottság általi megállapítása Zalaegerszegen is konfrontációt okozott. A bizottság az 1945. június 5-én tartott ülésén a következőképpen határozta meg a hatvan tagú testület pártok közötti felosztását: MKP, SZDP, NPP 12-12, Szakszervezetek 10, PDP 9 és FKGP 5 fő.³²⁴ A Kisgazdapárt azonnal tiltakozott, az Új Zala hasábjain kisebb sajtópolémia bontakozott ki a párt és a nemzeti bizottság képviselői között.³²⁵ Az FKGP semmilyen szín alatt nem volt hajlandó elfogadni a neki juttatott részarányt, mivel városbéli társadalmi támogatottságát ennél jóval többre taksálta, amit a novemberi nemzetgyűlési választások vissza is igazoltak. Baráth Ferenc július 18-án ultimátumot intézett a helyi FKGP szervezethez: két napon belül közöljék a képviselő-testületbe delegálandó tagjaik névsorát, hivatkozva legutóbbi budapesti útjára, ahol elmondása szerint utasítást kapott a belügyminisztertől a testület legsürgősebb összehívására, amit - közölte - ha kell meg fog tenni az FKGP nélkül is.³²⁶ Ha nem is a legsürgősebben, mindenesetre 1945. szeptember 7-én megtörtént a zalaegerszegi képviselő-testület összehívása, de végül az FKGP nélkül. Ezen az ülésen megerősítették állásában Baráth Ferenc polgármestert, jegyző-

³²¹ MNL ZML XVII.57. 1945. július 24. jkv., 177/1945. Wassermann Frigyes próbálták marasztalni, de nem vállalta, lemondásakor a magánmérnöki tevékenységének folytatására hivatkozott.

³²² MNL ZML XVII.57. 272/1945.

³²³ MNL ZML IV.401.a. 236/1945. Erre pedig lehetősége lett volna a vármegyei nemzeti bizottság hiányában a 1030/1945. M. E. rendelet 3. §-a alapján.

³²⁴ Új Zala, 1945. június 7. 1.

³²⁵ Új Zala, 1945. június 26. 1. Nyikos Kálmán, az FKGP egyik országos vezetője – nem részletezett forrásokra hivatkozva - kifejtette, hogy a párt a megyében abszolút, míg Zalaegerszegen relatív többséggel rendelkezik, ezzel is indokolva az FKGP nagyobb részarányra való jogos igényét.

³²⁶ MNL ZML V.1607.b. 214/elő./1945.

könyvben örökítették meg a Vörös Hadsereg dicsőséges harcait és hivatalosan is megválasztották az önkormányzati bizottságokat, amelyeket egy megelőző pártközi értekezleten már összeállítottak.³²⁷ Az FKGP az év hátralévő részében kitartott a képviselő-testület munkájának bojkottálása mellett.

A megye harmadik legjelentősebb - nagyközségi jogállású - településén, Keszthelyen, 1945. április 16-án alakult meg a nemzeti bizottság, amely a következő hetekben szinte minden nap ülésezett. A jegyzőkönyvek stílusából, szóhasználatából egy radikális, talán nem túlzás: forradalmi szerv tevékenysége tárul a szemünk elé. Az ügyek tálalása és a hozott határozatok nyelvi megformálása inkább egy hadihajó parancskönyvében foglaltakhoz hasonlatosak, mintsem egy - igaz meglehetősen békétlen – békeidőben működő polgári igazgatási szerv jegyzőkönyveihez. A kormányos, alias, a nemzeti bizottság meghatározó embere Mosonyi/Morgenstern László volt, aki az MKP érdekeit kíméletlenül és harciasan érvényesítette az első pillanattól kezdve, folyamatosan kapcsolatot tartva és a legfontosabb lépéseket előírászerűen egyeztetve a szovjet városparancsnoksággal.³²⁸ Az MKP uralta bizottság azt is megengedte magának, hogy teljesen figyelmen kívül hagyja az általánosan kialakult szokásjogot,³²⁹ miszerint a pártok paritásos alapon vesznek részt a nemzeti bizottságokban, így az MKP és az SZDP 3–3 képviselője mellett az NPP és az FKGP csak kettő, míg a PDP mindössze egy képviselői helyet kapott a testületben.³³⁰ A PDP és az FKGP tiltakozásképpen távol maradt a bizottsági ülésektől, miközben a kisgazdák a főispánhoz, valamint a vármegyei nemzeti bizottsághoz fordultak panaszukkal. Utóbbi helyt is adott nekik és utasította a nemzeti bizottságot a felsőbb szinten született irányelvek betartására, a pártok egyenlő számú képvise-

³²⁷ MNL ZML V.1606. 1945. szeptember 7. jkv., Új Zala, szeptember 15. 2. A képviselő-testület 1945. szeptember 21-i ülésén üdvözölte Mindszenty Józsefet esztergomi érsekké, hercegprímássá való kinevezése alkalmából. Ilyen gesztusra Mindszenty irányában később már nem került sor.

³²⁸ MNL ZML XVII.25. 1945. április–június jkv. A jegyzőkönyvek nyelvi csemegéi közül néhány: először egyesek neve mellé odagépeltek, hogy „elvtárs”, majd ezt áthúзва, ceruzával fölé írták: „ur”(!). Egy másik alkalommal, a földosztás kapcsán ez került a jegyzőkönyvbe: „A kommunista rendszer életbelépésekor (!) megszűnt minden nagybirtok.” Ezután a „kommunista” szót tollal áthúzták és fölé írták: „demokratikus”. Egy másik szövegrészben a következőt olvashatjuk: „...a régi hazafias képeket szedjük le.” Itt a „hazafias” szó áthúzták és tollal aláírta valaki: „irredenta, izgató tartalmú”. (1945. április 23. és május 14. jkv.) Felesége, Mosonyi Lászlóné a helyi MNDSZ (Magyar Nők Demokratikus Szövetsége) - MKP nőszervezete – keretében fejtett ki politikai aktivitást.

³²⁹ Az Országos Nemzeti Bizottság az 1945. szeptember 4-i megalakulása után nem sokkal ajánlást adott ki a helyi nemzeti bizottságokban a pártok paritásos alapon való részvételéről, de erről jogszabály sohasem rendelkezett.

³³⁰ MNL ZML XVII.25. 1945. május 24. jkv. A MKP keszthelyi szervezete instrukcióért fordult a budapesti központhoz, azt tudakolván, helyesen jártak-e el. Tettüket így indokolták: „... Keszthely az ország legreakciósabb városa és itt különösképpen vigyázni kell arra, hogy azok az elemek, amelyek a pártokban húzódtak meg, ne kerüljenek be olyan arányban a bizottságba, hogy nehézséget támaszthassanak.” Uo. 178/1945.

letére, ami végül júniusra meg is valósult.³³¹ A bizottságban ezután szokássá vált, ha valamelyik párt új tagot delegált a bizottságba, akkor azt az ellenpártiak rendszerint azonnal opponálták, legalábbis első olvasatban.³³²

A leglátványosabb, a figyelem középpontjába kerülő frontot Mosonyi a sajtó területén nyitotta meg. 1945-ben a két, már bemutatott városi lap mellett Keszthelyen is gründoltak egy újságot, melynek a szerkesztését Mosonyi magának vindikálta.³³³ Az első szám 1945. május 27-én jelent meg Keszthelyi Újság címmel. A megelőző hetekben voltak már próbálkozások Mosonyi részéről egy szintén kommunista szellemiségű lap indítására, Keszthelyi Igazság címmel, ami az előzetes tervek szerint hetente egyszer, esetleg kétszer jelent volna meg. 1945. április 23-án engedélyt is kért a megye alispánjától, Brand Sándortól, aki azt meg is adta. Mosonyi a kérvényében azt is elárulta, hogy a keszthelyi szovjet parancsnokság kívánságára adta ezt a címet a lapnak. A Miniszterelnökség azonban egy hónap múlva reagált, miszerint lapengedélyt csak ő adhat ki, amihez természetesen – a fegyverszüneti szerződés 16. pontja alapján – a Szövetséges Ellenőrző Bizottság, gyakorlatban a szovjetek hozzájárulása, egyetértése is szükséges volt.³³⁴ A május végi indulás után az újság már az első hetekben, június közepén komoly pártpolitikai csatározások színterévé vált, a zalaegerszegi Új Zala akkori, már említett szerkesztője, Szakály Ferenc ellen indítva támadást, aki védelmébe vette a többi baloldali párt, konkrétan a Mosonyi László által marginalizálni próbált keszthelyi Kisgazdapártot. A Keszthelyi Újság viszont éppen a vita hevében szünetelni kényszerült papírhány miatt, amelynek előidézéseért a szünetelés utáni első lapszámban, június 24-én, a keszthelyiek az egerszegi lapszerkesztőt tették felelőssé, cinkossággal vádolva még a főispánt is.³³⁵ A problémát végül Szakály – így már több oldalról is vágyott - leváltása oldotta meg.³³⁶

³³¹ MNL ZML IV.401.a 237/1945., XVII.25. Zala Vármegyei Nemzeti Bizottság levele sz. n. 1945. június 21. 1. doboz.

³³² Ez tulajdonképpen a bizottság működésének egyetlen demokratikusnak nevezhető elemének volt köszönhető, nevezetesen annak, hogy kéthetente másik párt adta az elnök személyét. Az egyik kisgazda elnökség alatt az SZDP által beküldött Stadinger Istvánt (1927–) - aki többek között 1988–1989 között az országgyűlés elnöke lett – nem fogadta el a soros FKGP elnök, arra hivatkozva, hogy még nincs húsz éves, de valójában ez csak válasz volt egy korábbi baloldali provokációra. A kommunisták később dr. Pócza Lajos taggá választását blokkolták tüzzel-vassal, akinek a személye – még előkerül a történetben – vörös posztó volt a baloldal szemében. MNL ZML XVII.25. 1945. szeptember 21. és december 10. jkv.

³³³ Tar 1988, 61–84.

³³⁴ Mosonyinak lehetett gyakorlata a lapszerkesztésben, mivel a lapengedélyt tartalmazó akta szerint annak nyilasok általi betiltásáig ő szerkesztette és adta ki a Balatoni Kurír című lapot. MNL ZML IV.404.b. 70/1945. Horváth Ferenc, a Zala megyei hírlapok bibliográfusa nem említi Mosonyit a lap korábbi szerkesztői között, csak 1947-től. Horváth 1978, 22. A Keszthelyi Újság szerkesztősége és kiadóhivatala egyébként a Kossuth út 21. sz. alatt volt megtalálható, ami nem melleleg az MKP keszthelyi szervezetének is helyet adott. MNL ZML XVII.25. 1946. sz. n.

³³⁵ A lap szerint a Keszthelyi Nemzeti Bizottság kitiltotta Keszthelyről az Új Zalát, amíg az újságot „Szakály Ferenc, a nyilas kormányokat hűen kiszolgáló szerkesztő ollózza össze”. Mosonyiék más városok gyakorlatára hivatkozva lefoglalták a mozit is, egyrészt a vetítések ellenőrzése, saját propagandájuk terjesztése, valamint a

A pártosodás már említett egészségtelen mértékét érzékelteti Mosonyi egyik nemzeti bizottsági ülésen tett javaslata, miszerint a tekintélyes keszthelyi ügyvédet, dr. Kovács Endrét, aki több más ad hoc feladata mellett a Festeticsek maradék vagyonát is kezelte, nem javasolta meghívni a bizottság üléseire, mondván: „Még nem tudható, hogy melyik pártnak lesz a tagja és a leendő ellenpártok ezt sérelmezhetik majd”.³³⁷ Ennek ellenére az ügyvéd később mégis részt vett az üléseken, nem egyszer figyelmeztetve a bizottságot a hatáskörének túllépésére. Midőn az egyik tag a bizottság végrehajtó apparátusát hiányolta - rámutatván arra, hogy a határozatoknak sok esetben semmi foganatja nincs -, Stadinger István (SZDP) felvetette, rugalmasan szakadjanak el a jogszabályok szabta béklyóktól és a valós helyzethez igazodva végezzék a munkájukat, mire meg is választottak egy végrehajtó bizottságot Mosonyi László vezetésével.³³⁸

Még ezt megelőzően, ahogy a két városnál már megfigyelhettük, a képviselő-testület újjaalakítása Keszthelyen is végletesen elmélyítette a pártok, pontosabban a baloldali pártok és az FKGP közötti viszályt. A Keszthelyi Nemzeti Bizottság az 1945. május 15-i ülésén határozta meg a leendő testületben a pártok közötti arányokat, ami a már ismert képlet szerint alakult. Az MKP és az SZDP 11–11, míg az NPP, a PDP és az FKGP 6–6 képviselőt küldhetett be a nagyközség képviselő-testületébe, ami nem lehetett váratlan esemény annak tükrében, hogy a nemzeti bizottságban sem engedték a kommunisták a kisgazdák paritásos részvételét.³³⁹ A Kisgazdapárt és a dr. Magyary Gerő kórházigazgató-főorvos által vezetett Polgári Demokrata Párt természetesen tiltakozását fejezte ki az aránytalanság miatt, sőt a Szakszervezetek is tiltakoztak, mivel őket teljesen „kifelejtették” az osztozkodásnál. Június végén újraosztották a lapokat, az MKP, SZDP és a Szakszervezetek 8–8, az NPP 7, az FKGP és a PDP

párt finanszírozása céljából. MNL ZML XVII.25. 1945. június 11. Mosonyi verziója szerint a Keszthelyi Újság számára kiutalt papírt az Új Zala számára foglaltatta le a parasztpárti főispán a szovjet katonai parancsnokság segítségével. A keszthelyi lapszerkesztő abban bízott – amit terjesztett is -, hogy a főispánt hamarosan elmozdítják, mivel összerúgta a port a többi párttal, így például a MKP zalaegerszegi szervezeténél házkutatást rendelt el. Mosonyi bojkottra szólított fel, azt kérte a Keszthelyi Nemzeti Bizottságtól, hogy a településen ne engedjék terjeszteni a főispán szócsövének tartott Új Zalát. MNL ZML XVII.25. 1945. június 11.

³³⁶ A lap veszteségessége folyamatos problémát jelentett Mosonyi számára, ami az egész korszakon végighúzódt. Az újságot Sujánszky László nyomdájában készítették, a tulajdonos szerint – 1946 végén - heti 170–200 Ft volt a vesztesége. Véleménye szerint az akkori 1000 példányos megjelenés helyett 2500 példány mellett lett volna rentábilis a lap. Mosonyi erre előfizető/vásárló toborzást indított. Erre a körözüvényre reagálva – illusztrálva a helyi belviszonyokat -, Markó Gyula ipartestületi elnök, Mosonyi származására célozva kijelentette: „Zsidót nem támogatunk!” – amiért az azonnal a rendőrségen találta magát. MNL ZML XVII.25. 1946. augusztus 12. jkv., 1947. január 20. jkv., IV.401.a. 136/1947.

³³⁷ MNL ZML XVII.25. 1945. június 27. Dr. Kovács Endre egy későbbi parasztpárti főispánnal, a szintén ügyvéd dr. Papp Andorral alakított ki baráti viszonyt, de közvetlen bizonyíték nincs az NPP-tagságára. Sőt egy másik forrás szerint éppen az MKP listáján szerepelt a vármegyei törvényhatósági bizottság közgyűlési tagjainak sorában. MNL ZML IV.401.a. 484/1946. és 394/1948.

³³⁸ MNL ZML XVII.25. 1945. szeptember 24. jkv.

³³⁹ MNL ZML XVII.25. 1945. május 15. jkv.

pedig 4–4 helyet kapott az új tervezet szerint. Dr. Magyar mellett a Kisgazdapárt elnöke, Záborszky Jenő ismét tiltakozását fejezte ki, de ennek semmi foganatja sem volt.³⁴⁰ Az eset az őszi folyamán a főispáni hivatalt is megjárta, ahol a Keszthelyi Nemzeti Bizottság végre megindokolta az arányszámokat. Először is a pártok tagságát vették figyelembe, illetve az FKGP a „bizalom hiánya miatt” nem kapott nagyobb képviselőket a testületben.³⁴¹

Radikalizmusa, konfliktusos személyisége miatt Mosonyi feje felett kezdtek összeesni a hullámok, ezért egyfajta bizalmi szavazást kitaktikázva 1945. november 12-én lemondott a nemzeti bizottságban viselt „előadói” tisztségéről, amit azonban a többség nem fogadott el.³⁴² Bő egy héttel később, november 23-án viszont már a pártja hívta vissza, helyére Szimeiszter Jánost delegálva, aki az elnöki tiszteket is megszerezve, a bizottságot egészen 1949 elejéig, a nemzeti bizottságok általános megszüntetéséig vezette.³⁴³

A kisebb falvakban a nemzeti bizottságok esetenként jóval később alakultak meg, vagy egyáltalán nem is hozták létre őket.³⁴⁴ Noha 1945 tavaszára, amikor Zala megyében aktuálissá vált a megalakításuk, már léteztek a működésük kereteit meghatározó jogszabályok, ennek ellenére a kezdeti elnevezésekben még voltak bizonytalanságok, így megjelentek a „nemzeti tanács” vagy „népi bizottság” névvariánsok is. A vonatkozó rendeletek községi, városi, járási és vármegyei nemzeti bizottságok létrehozását engedélyezték, a járási székhelyeken alakultak egyúttal ellátták a székhelytelepülés bizottsági feladatát is.³⁴⁵ Gyakori esetnek számított, különösen az első hónapokban, főként a pártok létének hiányából fakadóan, hogy a helybeliek más módszert választottak a község társadalmának arányos képviselőire. Ilyenkor jellemzően

³⁴⁰ MNL ZML XVII.25. 1945. június 27. jkv. Az ügy augusztusban újra a nemzeti bizottság elé került, de az arányszámok akkor sem változtak.

³⁴¹ MNL ZML IV.401.a. 1275/1945. A szomszédos járás székhelyén, Zalaszentgróton a már taglalt alapséma mellett egészen extrém helyzet alakult ki a helyi képviselő-testület megalakítása körül. A Zalaszentgróti Nemzeti Bizottság kommunista elnöke létrehozott egy előkészítő „intéző bizottságot”, amely a következő javaslattal élt a leendő képviselő-testület arányszámait illetően: MKP: 8, SZDP: 8, FKGP: 3, NPP: 2, valamint a három felekezet 1–1 tagja. A nemzeti bizottság elnöke azzal a rémhírrrel traktálta a többieket és egyúttal magyarázta az arányszámokat, hogy - 1945 júniusában vagyunk – a két munkáspárt fúzióra lépett és rövid időn belül csak ez a két párt lesz, a többi megszűnik. A pár évvel későbbi jövőt illetően váteszi képességekkel rendelkező elnök semmitől sem riadt vissza, biztosítandó a hatalma korlátlanosságát. MNL ZML IV.401.a. 380/1946. Zalaszentgróton röviddel később az arányszámok „megváltoztak”: MKP és SZDP 7-7, FKGP 6, NPP 4. Az eset arra is rávilágít, hogy az általános, sztereotip kép ellenében az NPP blokkpártisága vagy annak „befogadása” a két munkáspárt által a kisebb településeken korántsem ment automatikusan, inkább személyfüggő cselekedet volt. MNL ZML XVII.63. sz. n. 1945. június 9. 1. doboz.

³⁴² MNL ZML XVII.25. sz. n. 1945. november 12.

³⁴³ MNL ZML XVII.25. 536/1945.

³⁴⁴ A korabeli Zala vármegyéhez 1945-ben csaknem 400 település tartozott, ezek közül az MNL Zala Megyei Levéltárában 74, míg a Veszprém Megyei Levéltárában további 18 akkor zalai település nemzeti bizottságának iratait őrzik. Ez alapján megkövethető a kijelentés, miszerint több kisebb településen nem biztos, hogy léteztek ezek a bizottságok, amit más iratok sem cáfolnak.

³⁴⁵ A Tapolcai Járási Nemzeti bizottság az egyetlen, amelynek fennmaradt a szervezeti szabályzata és ügyrendje. MNL ZML XVII.50. sz. n. 2. doboz.

a földbirtok-szerkezetet vagy a foglalkozási viszonyokat vették alapul, esetleg közmegbecsülésnek örvendő személyeket delegáltak a bizottságba. A megalakulás körülményei is rendkívül változatosak voltak, így népgyűlésen, községházán szűkebb körben, körjegyzőségi irodában – itt esetenként körjegyzőségi szintű nemzeti bizottságot alakítva - vagy pártirodában választották meg a nemzeti bizottságok tagjait. Nagyon sok községben – valószínűleg ezért is hiányzik sok település ebbéli irata – csak azért jött létre formálisan a nemzeti bizottság, hogy – nem egyszer ugyanazon a napon – „törvényesen” megalakulhasson a község képviselő-testülete, melybe a tagokat elvben a nemzeti bizottságnak kellett delegálni.³⁴⁶

A kisebb településeken megalakult nemzeti bizottságok az első napokban, hetekben a legkülönbözőbb témájú és fajsúlyú ügyekben intézkedtek, amit a hévízszentandrás (hévízi) nemzeti bizottság iktatókönyve is példáz. Ez alapján az első hetek intézkedései, ebben a sorrendben a következők voltak: tejjelátás, traktorügy, a hévízi fürdőüzem községi tulajdonba vétele (!), egy magánszemély trafik iránti kérelme, egy magánüzletben talált cikkek kiárúsítása, két ló visszaszerzése, üzletekből hiányzó tárgyak bejelentése, körfűrész kiutalása, szekérkiutalás, péküzem árammal való ellátása.³⁴⁷ Búcsúszentlászló községben, mely körjegyzőségi székhely volt, a társközségek (Kisbucsa, Nemeshetés, Nemessándorháza, Nemesszentandrás) képviselőinek részvételével, a körjegyzői hivatalban 1945. május 6-án a körjegyzőség egészére kiterjedően alakították meg a nemzeti bizottságot, elhatározva egyúttal, hogy heti rendszerességgel, vasárnaponként fognak ülésezni.³⁴⁸ Salomvár községben 1945. május 18-án alakult meg a körjegyző hivatalában a helyi nemzeti bizottság, kizárólag a kommunista párt képviselőiből, mivel csak ez az egy párt létezett a faluban. Gyorsan el is osztották egymás között a bizottsági tisztségek mellett a községi előljáróság (bíró, bíróhelyettes, esküdtek) tisztségeit is.³⁴⁹ A szomszéd falu, Zalacséb nemzeti bizottsága szintén a Salomvári körjegyzőség hivatali épületében alakult meg 1945. május 29-én, ahol – Salomvárral ellentétben - mások mellett még a Polgári Demokrata Párt is képviseltette magát a bizottságban, a többi párthoz hasonlóan egy fővel. Mivel később egyes pártok (SZDP, PDP) megszűntek és képviselőik más pártokhoz csapódtak, ezért 1945. szeptember 8-án, szintén a körjegyző hivatalában, tekintettel a képviselő-testület elhatározott újjáalakítására, a demokratizmus jegyében a nemzeti bizottságot is átszervezték. A továbbra is működő FKGP és MKP mellett birtokkategóriánként hívtak

³⁴⁶ Balogh 1984, 137–166.

³⁴⁷ MNL ZML XVII.22. A felsorolt tíz ügy az iktatókönyv szerint két hétnyi produktum volt (április 25.– május 10.), tehát egy kisebb település finoman szólva sem igényelt – a városokkal ellentétben - napi szintű, éjszakába nyúló ülésezést a nemzeti bizottságok részéről – vagy nem minden intézkedést rögzítettek írásban.

³⁴⁸ MNL ZML XVII.10. sz. n. 1945. május 6. 1. doboz. Később, de még az év folyamán a körjegyzőség társközségeiben külön nemzeti bizottságok alakultak.

³⁴⁹ MNL ZML XVII.44. sz. n. 1945. május 18. 1. doboz.

be képviselőket, így a 0–5 kh közötti birtokosokat három, az 5–25 kh közé eső kisgazdákat szintén három, a falu iparostársadalmát két fő, az értelmiséget pedig a község tanítója képviselte az újjászervezett nemzeti bizottságban.³⁵⁰ Másnap a korábban meglehetősen egyenetlen összetételű Salomvári Nemzeti Bizottságot is a Zalacsében alkalmazott elveknek megfelelően alakították át.³⁵¹ Söjtör községben 1945. június 10-én – a nemzeti bizottság megalakulása napján – három párt (FKGP, MKP, NPP) már működött, akik három–három tagot nomináltak a bizottsági tagságra, de rajtuk kívül a dobszó útján összehívott népgyűlésen még hat tagot „közfelkiáltással” beválasztottak a nemzeti bizottságba, amit szeptember 12-én újjáalakítottak, az időközben megalakult SZDP képviselőinek is helyet juttatva a testületben.³⁵² Erre azért is szükség volt, mivel másnap itt is újjáalakították a községi képviselő-testületet. Ezzel kapcsolatban a nemzeti bizottság elé két javaslat került, az SZDP-s elnök a pártok között egyenlő számarányt akart, míg ennek alternatívája – amit az FKGP adott be – a párttagság száma szerint súlyozott volna a testületi tagok között. A bizottság tagjainak titkos szavazása során a kisgazda javaslat kapott többséget, minekutána a Kisgazdapárt egy taggal többet küldhetett be a testületbe, mint a többi párt.³⁵³ Bánokszentgyörgy községben szintén körjegyzőségi szintű nemzeti bizottságot alakítottak 1945. július 8-án, de itt a kezdő lökést az MKP és az SZDP bázakerettyei szervezeteinek vezetői adták meg, akiket az összehívott népgyűlés elnökeként, illetve előadójaként aposztrofált az alakulási aktusról felvett jegyzőkönyv.³⁵⁴ Sajátos helyzet alakult ki Páka községben, ahol az FKGP és az MKP rendelkezett szervezettel. Valamiért az MKP ragaszkodott ahhoz, hogy teljes tagságával vehessen részt a bizottság munkájában, ami öt főt jelentett a részéről, viszont így a kisgazdák is a teljes tagsági részvételt kérték, ami viszont 25 főt jelentett, így 1945. augusztus 12-én harminc fővel, jelentős kisgazda fölénygel alakult meg Pákán a nemzeti bizottság.³⁵⁵ Ennél is egyhangúbb volt a kisgazda fölény Pördefölde községben, ahol csak az FKGP létezett, amiből úgy gondolták, hogy csak ez a párt alkothatja a nemzeti bizottságot, ami 1945. augusztus 20-án alakult meg 12 kisgazdapárti tag-

³⁵⁰ MNL ZML XVII.56. sz. n. 1945. szeptember 8. 1. doboz. A képviselő-testület két nappal később, szeptember 10-én alakult meg ugyanebben a struktúrában csak kisebb létszámban, de majdhogynem ugyanazokkal a tagokkal, akiket a nemzeti bizottságba is delegáltak két nappal korábban. Lásd: uo. Ugyanezt a testületi szerkezetet, vagyis a pártok és társadalmi rétegek által beküldöttek mintázatát követték máshol is pl. Pusztapaát községben. MNL ZML XVII.40. sz. n. 1945. szeptember 11. 1. doboz.

³⁵¹ MNL ZML XVII.44. sz. n. 1945. szeptember 9. 1. doboz.

³⁵² MNL ZML XVII.46. sz. n. 1945. június 10. és szeptember 12. 1. doboz. Ezek az 1945 nyarán, őszén lezajlott nemzeti bizottság alakítások lényegében hatalmi szóval, a járási főjegyző utasítására történtek meg.

³⁵³ MNL ZML XVII.46. sz. n. 1945. szeptember 13. 1. doboz

³⁵⁴ MNL ZML XVII.3. sz. n. 1945. július 8. 1. doboz.

³⁵⁵ MNL ZML XVII.38. sz. n. 1945. augusztus 12. 1. doboz. A pártok taglétszáma, mint az arányszámot meghatározó tényező több más helyen is érvényesült, például Diszelen (MNL ZML XVII.16. sz. n. 1945. július 3. 1. doboz) vagy Kányaváron (MNL ZML XVII.23. sz. n. 1945. szeptember 14. 1. doboz).

gal.³⁵⁶ A nemzeti bizottságok nem egy helyen nehezen vették tudomásul - a képviselő-testületek megalakulása után - a hatalmi jogosítványaik javának elvesztését. Taliándörögdön a nemzeti bizottság a főispánnak panaszkodott, mivel az előjáróság és a képviselő-testület nem kérte ki döntései előtt a véleményét, mire a főispán helyre tette őket: „az 1030/1945. M. E. rendelet 11. §-a szerint a képviselő-testület megalakulása után a nemzeti bizottság közigazgatási hatásköre megszűnt”.³⁵⁷

A levéltári terminológiában az úgynevezett „néphatalmi és különleges feladatokra létrejött bizottságok” között, az előbb tárgyalt nemzeti bizottságok és a később tárgyalandó igazoló bizottságok mellett, léteztek egészen efemer léttel bíró bizottságok, tanácsok és szervezettek, amelyek egy-egy speciális kérdés megoldását, kezelését kapták feladatul vagy vették a nyakukba. Ezek közül most egyet emelnék ki röviden, a különféle zsidó tanácsok szerepét, amelyek tevékenysége csak fragmentáltan tükröződik vissza a közigazgatási iratanyagból, de ezek az információmorzsák is legalább egy kis résnyi bepillantást nyújtanak - az eddigieken túlmenően - a kisemmizett, holokausztot túlélő és lakóhelyükre visszatért zsidók, valamint a reájuk zavarodottan tekintő többségi társadalom és a közigazgatás viszonyára.³⁵⁸

A nagykanizsai zsidó tanács már 1945. április 8-án kérelemmel fordult a három nappal korábban megalakult városi nemzeti bizottsághoz, hogy biztosítson otthont a hazatérő zsidóknak. Tíz nappal később már apróhirdetést is feladtak a városban megjelenő Zala című lapban, miszerint szélhámosok gyűjtenek a nevükben, ne üljenek fel nekik.³⁵⁹ A keszthelyi zsidó tanács megalakulását április 23-án konstataálta a helyi nemzeti bizottság. A tanács első kérése az elvett, elrabolt, elloptott bútorok, ruhaneműk és más ingóságok visszaszármaztatása volt. Amíg a megyében nem állították fel az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának helyi szerveit, addig - 1945 nyár elejéig - lényegében a zsidó tanácsok vették kézbe a hittársaik által „elhagyott javak” kezelését.³⁶⁰ Noha Mosonyi László, a Keszthelyi Nemzeti Bizottság kommunista párti erős embere maga is zsidó származású volt, ennek ellenére közömbösen tekintett stallumja felől a hazatérő zsidók problémáira. Egy ízben, amikor egy hazatért deportált a házat és kertjét követelte, a házban lakó kiköltözött ugyan, de mivel a kertet bevetette, annak átadása kapcsán feltételeket támasztott. Mosonyi arra kérte a feleket, egyezzenek meg, intézzék el saját hatáskörben a problémájukat, annak a határozottságnak és „igazságosztásnak”,

³⁵⁶ MNL ZML XVII.39. sz. n. 1945. augusztus 20. 1. doboz.

³⁵⁷ MNL ZML IV.401.a. 1483/1945.

³⁵⁸ A témához összefoglalóan és részleteiben is lásd: Szabó 1995.

³⁵⁹ MNL ZML XVII.28. sz. n. 1945. április 8., Zala, 1945. április 18. 2. A Nagykanizsai Nemzeti Bizottság az 1945. május 18-i ülésén vette tudomásul, hogy a nagykanizsai zsidó tanács hitközséggé alakult át.

³⁶⁰ MNL ZML XVII.25. sz. n. 1945. április 23.

ami más területen jellemezte személyén keresztül a Keszthelyi Nemzeti Bizottság ténykedését, ezekben az esetekben nyoma sem volt. Annyit kiharcolt a zsidó tanács, hogy akik a háború idején idemenekültek és most távoztak Keszthelyről, azoknak a tanácstól igazolást kellett kérni, hogy zsidóktól eredő holmi nincs náluk, illetve a nemzeti bizottság – önmagától annak ódiumát elhárítva - a zsidó tanácsot hatalmazta fel a zsidóktól átvett üzletek vezetőinek elszámoltatására, az árucikkek felleltározására, az árukészlet kezelésére, valamint a zsidóktól elvett ingatlanok gondnokainak elszámoltatására, a házbérek beszedésére és általában az ingatlanok gondozására.³⁶¹ Az utolsó adatunk a tanács ténykedéséről 1945. május végéről származik, mikor is élelmiszer kiutalását kérték a nemzeti bizottságtól, a deportálásból visszatértek számára hamarosan konyhát nyitó Joint számára.³⁶²

Egy zalaegerszegi affér még a fentiekhez képest is plasztikusabban világítja meg a helyi társadalom és az abból kirekesztett, kiszakított zsidók viszonyát. A polgármester a főispánnak adott szokásos kétheti jelentésében számolt be rezignáltan az ügyről melynek ő is szereplőjévé vált: „... [1945] június 13-án az Ipartestületben, ahol az iparosok bérmegállapítása ügyében jelen voltam, az iparosok megkértek, ismertessem mi a hivatalos álláspont a 'zsidókkal szemben'. Csak a 'zsidókkal kapcsolatban' kifejezést használhatom – kezdtem a beszédet. Nálam nincs kivétel zsidó és keresztény között, [...] mert éppen a zsidóság követelte, hogy ne tegyenek köztük és a keresztények között különbséget. Márpedig én nem teszek. Ezt az utolsó mondatomat, melyet szó szerint így mondtam, felharsanó taps követte, ami egymagában világos jele a helyzetnek”. A polgármester megpróbált lavírozni a „felek” között, így amikor az iparosok a só két zsidó kereskedő általi árdrágítását hánytorgatták fel, ő lefoglalta a só egy részét, mire – jelentése szerint - az iparosok „lenyugodtak”, másnap viszont a zsidók panaszkodott neki, pogromtól tartva.³⁶³

³⁶¹ MNL ZML XVII.25. 114. és 115/1945. 1945. május 3., május 6. Az igazolás kérvényezésére a zsidó tanács szerint azért volt szükség, mert állításuk szerint a front elől Keszthelyre menekültek a „gettóból ruházkodtak fel”. Figyelemre méltó a Keszthelyi Zsidó Tanács – immáron hivatalos szervként használt – pecsétje, amit rendszerint piros tintába mártottak és a közepébe egy ötágú csillagot véstek.

³⁶² MNL ZML XVII.25. 189/1945. 1945. május 23. Joint: American Joint Distribution Committee, 1914-ben alapított amerikai segélyszervezet, amely eredendően a harci cselekményekben nehéz helyzetbe került zsidók segélyezését tűzte ki célul. A második világháború végén, a deportálásból visszatért zsidókat segélyezték a Magyarországon is működő szervezetei.

³⁶³ MNL ZML IV.401.a. 25/1945. 1945. június 16. és július 4. Baráth Ferenc a citált jelentésében – kissé ellentmondásosan - említést tesz a zalaegerszegi zsidó tanácsról is, melynek a működését – írja a június 16-i jelentésében - az orosz parancsnokság megtiltotta, viszont két héttel később, a július 4-i jelentésében így fogalmazott: „A Zsidó Tanácsot, amelyet már régebben is szóval feloszlattam, most írásbeli határozatommal oszlattam fel”. Magyarázatként a következő indokokkal szolgált: „A Zsidók Tanácsa [...] néhány keményebb intézkedésével erősen zavarja a közhangulatot. Előfordult, hogy hazatért zsidók az időközben bérlés vagy egyéb úton (!) mások kezelésébe jutott rétekbe bekaszáltak”. Ugyanitt: „Több panasz érkezett hozzám a zsidóság egyes tagjaira a magatartásuk miatt”. A zsidók elleni erőszakos fellépés eshetőségét nem lehetett kizárni, amit az ország más részén (Kunmadaras, Miskolc) történtek is bizonyítanak. Vö. Ständeisky 1992, 284–308.

Diszel községben az MKP és az FKGP helyi szervezetei kiigényelték párthelyiség céljára Singer Miksa házának egy részét, fenntartva a lehetőségét, ha „a tulajdonos családja visszatérne és a tulajdonos az üzletét meg akarná nyitni, a szükséges helyiségeket rendelkezésre bocsátaná”. A pártok rögzítették, hogy házbért fognak fizetni. A zsidósághoz való viszony mellett a demokratizmus értelmezési kereteiről is ízelítőt kapunk a nemzeti bizottság vonatkozó határozatából: „A Bizottság elhatározza, hogy felhívja Singer Miksát, hogy a bérlet ügyében a nemzeti bizottsági tagokkal lépjen érintkezésbe és igyekezzék a bérlet ügyét békés meg egyezéssel (!) elintézni, mert ellenkező esetben a Bizottság lesz kénytelen határozni”.³⁶⁴

III.3.3. A vármegyei öngazgatás újraindulása

A rendkívüli „néphatalmi bizottságok” mellett, lényegében azzal párhuzamosan, de mégis egy kis spéttel éledt újjá a „rendes” állam- és önkormányzati igazgatás szervezetrendszere. Az öngazgatás szó használata az alcímben kissé paradox, mivel az újrakezdésnél egyrészt minden igazgatási cselekmény a személyi kérdésektől kezdve a megszálló szovjet katonai hatóságoknak volt alárendelve, másrészt viszont a közlekedési, távközlési nehézségek miatt, kezdetben a felsőbb magyar közigazgatási szervek által nem háborgatva mindenki magára volt utalva, ennél fogva szó szerint ön-igazgatás folyt. A megyei szintű igazgatás területi keretei az 1945. év folyamán többször is megváltoztak. (Lásd a térképmelléklet 1. térképét.) A második világháború végjátékában, március–április folyamán a szovjet támogatást élvező jugoszláv partizánhadsereg gyakorlatilag visszavette a Muravidéket és a Muraközt, vagyis az 1941-ben Zalához visszacsatolt Alsólendvai, Perlaki és a Csáktornyai járásokat, mely területeket a magyar fegyverszüneti egyezmény már korábban is a jugoszlávoknak biztosította.³⁶⁵ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány területszervezési változtatásai szintén érintették Zala megyét. Az 1945. július 8-án megjelent 4330/1945. M. E. sz. rendelet³⁶⁶ a Balatonfüredi járás Veszprém me-

³⁶⁴ MNL ZML XVII.16. 1945. augusztus 5. 1. doboz.

³⁶⁵ Káli 2000a, 174–175.

³⁶⁶ Magyar Közlöny, 1945. évi 71. szám. Ugyanez a miniszterelnöki rendelet mondta ki a Miháldi és a Somogyszentmiklósi körjegyzőségek Somogyból, valamint a Bérbaltavári, Egervári, Győrvári és Olaszakai körjegyzőségek Vasból Zalához csatolását. A somogyiak azonban ekkor még nem, hanem csak 1948. augusztus 1-jével, míg a vasiak közül kizárólag az Egervári körjegyzőség átcsatolása történt meg, de az is jóval később, 1950. március 16-án. Káli 2000a, 175.

gyéhez csatolásáról intézkedett, amelyet a 151.300/1946. B. M. sz. rendelet realizált 1946. január 1-jei határnappal.³⁶⁷ (Lásd a térképmelléklet 2. számú térképét.)

A legfontosabb megyei közigazgatási szervek, az alispáni és főispáni hivatal április 7-én, illetve 8-án kezdték meg működésüket nem kis részben a szovjet katonai hatóságok nyomásgyakorlásának köszönhetően. A főispáni teendőket, ahogy már többször is említettem, dr. Briglevics Károly zalaegerszegi ügyvéd kezdte el gyakorolni 1945. április 8-án.³⁶⁸ A szovjet városparancsnokság presszióját nem nehéz felismerni a hivatal működésének megkezdésében, hiszen annak első számú intézkedése, ahogy utaltam rá, olyan összeírások elrendelését képezte, ami szinte teljes keresztmetszetet adott Zala vármegyéről és elsősorban a szovjet parancsnokságnak volt rá szüksége.³⁶⁹ Briglevics ideiglenes ténykedése április 23-ig tartott, amikor is többedmagával egy szovjet teherautó rakterében megérkezett a megyébe a kormány által kinevezett főispán, B. Molnár József.³⁷⁰ Az országos pártközi értekezlet 1945. április 16-án döntött a vármegyékbe küldendő főispánok személyéről, miután előzőleg megállapodtak abban, hogy melyik párt hány vármegyét és melyeket kapja meg. A Zala vármegyei főispáni poszt a Nemzeti Parasztpártnak jutott, aminek a továbbgördülő hatása később jól érzékelhető lesz a közigazgatás alsóbb szintjein is.³⁷¹

Az alispáni posztra a Zalaegerszegi Nemzeti Bizottság április 8-án,³⁷² az alakuló ülésén, a német megszállás után nem sokkal kényszernyugdíjazott, a megyei közigazgatásban több

³⁶⁷ Rendőrségi Közlöny, 1946. évi 6. szám.; Bacsó et al. 1947, 159–160. A Balatonfüredi járást a Szentantalfai körjegyzőség kivételével rendelték átcsatolni.

³⁶⁸ Káli 1997a, 336. Dr. Briglevics Károly (1878–1957) már nem először töltötte be ezt a szerepet. 1919-ben a Károlyi-kormány őt nevezte ki Zala vármegye kormánybiztos-főispánjává. A kommun bukása után számos perbefogott baloldali személyt védett ügyvédként. Képbe kerüléséhez nyilván ezek a tények is hozzájárultak. Vö. Petrik–Tóth (szerk.) 1985, 87. Nátrán János visszaemlékezése: „Dr. Briglevics Károly [...] a felszabadulást követő első napokban a városparancsnok megbízása alapján kezdte meg a város közigazgatásának beindítását. [...] Hatásköre először a városra, majd az egész megyére kiterjedt”. Vö. Degré 1960, 3–21. Briglevics később sem maradt munka nélkül, a kormány által kinevezett új főispán május 2-án őt bízta meg a termelési bizottságok megyebeli megszervezésével. MNL ZML IV.401.a. 78/1945.

³⁶⁹ MNL ZML IV.401.a. 1/1945. Az iktatás újrakezdése – amelyről már szót ejtettem – iratkezelési oldalról remekül szimbolizálta a politikai rendszerváltozást.

³⁷⁰ MNL ZML IV.401.a. 25/1945. B. Molnár József (1908–1975) Vas megyéből származott, Zalaegerszegen érettségizett a kereskedelmi középiskolában, majd a gazdaságtudományi egyetemen végzett tanulmányokat, amely után különböző városokban középiskolai tanárként helyezkedett el. Főispánná való kinevezése április 17-én történt meg. MNL ZML XXIII.37. 9. doboz. Vö. Petrák–Tóth (szerk.) 1985, 34. Fehér Gyula visszaemlékezése.

³⁷¹ Horváth et al. 2003, 37.

³⁷² Egy újabb kis szilánk a közigazgatás állapotát illusztrálандó: a még hivatalosan ki sem nevezett alispán április 7-én kelt levelében szólította fel a vármegyei alkalmazottakat a másnapi munkakezdésre. A levelet főispáni pecsétel látták el, utólag át is iktatták a főispáni iratok közé, viszont az aláírás a vármegyei főjegyzőtől származott. MNL ZML IV.401.a. 3/1945. A vármegye alispánjának a közigazgatás újraindítását elrendelő 1/1945. számú irata – itt is újrakezdték az iktatást - április 9-én jelent meg a következő mondattal bevezetve: „Az orosz katonai parancsnokság rendelete értelmében a vármegye főispánjával egyetértően elrendelem...” MNL ZML IV.424.a. 8/1945. Az irat az egyik címzett fondjában, a Zalaegerszegi járás főszolgabírájának iratai között lelhető fel és az iktatószámból világosan látszik, hogy itt is újrakezdték 1-gyel az iktatást.

évtizedes, fokozatosan emelkedő karriert befutó dr. Brand Sándort³⁷³ bízta meg és egyúttal távollétében leváltotta a korábban helyére kinevezett, Németországba menekült és onnan később sem visszatérő dr. Hunyadi Lászlót. Ez a kinevezés vagy visszahelyezés azonban először súrlódásokat, majd több rétegű konfliktusokat eredményezett a megyei igazgatásban. Ennek megértéséhez tudni kell, hogy Brand kezdettől fogva nemcsak egyszerű tagja volt a Független Kisgazdapártnak, de annak Zala vármegyei szervezetében először csak informálisan majd formálisan is vezető szerepet töltött be. Ez a tény már önmagában is elégséges volt ahhoz, hogy a korábban ecsetelt, a nemzeti bizottságok és különösen az általuk megtestesített politikai (bal)oldal törekvései és Brand személye, politikai irányultsága keresztezzék, hovatovább kizárják egymást. Ez a pillanat már viszonylag korán, 1945. május 14-én érkezett, amikor Brand Sándor lemondott alispáni megbízatásáról, egészen pontosan azt közölte, hogy állását nem foglalja el, de fenntartotta azt a jogát, hogy állása ügyében a később, választás útján összeülő törvényhatósági bizottság döntsön.³⁷⁴ Távozásában – lemondólevele tanúsága szerint – az is közrejátszott, hogy konfliktusba keveredett a főispánnal, aki szerinte korlátozta őt jogai-ban. Tettének okául a politikai érdekellentétek mellett szakmai ütközések is szolgálhattak, mivel – a tanári végzettségű új főispánnal az élen – politikai alapon, közigazgatási gyakorlattal, pláne rutinnal nem rendelkező laikusok kezdtek beszivárogni ebben a kritikus időszakban a közigazgatás vezető pozícióiba.³⁷⁵

A megyei törvényhatóság munkájának legalizálásához elengedhetetlen volt a törvényhatósági bizottság újjáalakítása. Mint láthattuk, a Zalaegerszegi Nemzeti Bizottság elutasította annak lehetőségét, hogy megyeszékhelyi nemzeti bizottságként eljuttassa a katalizátor szerepét a törvényhatósági bizottság megalakítása terén. Lényegében emiatt, intermedier jelleggel volt szükség a vármegyei nemzeti bizottság létrehozására, amely csaknem két hónapos előkészítés után 1945. május 31-én alakult meg a megyében létező öt párt hat-hat képviselőjéből. A későbbi blokkpártok (MKP, SZDP, NPP) a vármegyei törvényhatósági bizottság közgyűlési

³⁷³ Dr. Brand Sándor (1887–1965) életrajzát lásd: Fatér et al. (szerk.) 2005, 50. <http://tudastar.dfmk.hu/zalaiak?p=137> Letöltés ideje: 2018. december 16.

³⁷⁴ MNL ZML IV.401.a. 799/1947.

³⁷⁵ MNL ZML IV.401.a. 599/1945. Dr. Brand Sándor a lemondólevelében április 11-ét jelölte meg, amikor „felszólítást” kapott a hivatala elfoglalására, mely valószínűleg a szovjet parancsnokságról érkezhetett. Brand a lemondása után a Független Kisgazdapárt megyei ügyvezetője lett, 1945. június 24-én az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe delegálták. Csak egyetlen példa az új főispán laicizmusára: B. Molnár József, két nappal a főispáni szék elfoglalása után, 1945. április 25-én rendeletet adott ki azonnali internálás terhe mellett a megye területén található szesz italok megsemmisítésére. Ennek okaként kissé homályosan így fogalmazott: „...jelentések szerint italos emberek állandóan garázdálkodnak és a közbiztonságot veszélyeztetik”. A főispán nem nevezte nevén őket, de vélhetően a szovjet katonákra célozott. Pánikreakciójában nem is gondolt arra, hogy intézkedése pl. csak a Balaton-felvidéken tízezrek megélhetését sodorta volna végveszélybe. B. Molnár öt nappal később „az orosz katonai parancsnokság kívánságára” visszavonta elhamarkodott utasítását. MNL ZML IV.401.a. 42/1945. Közölve: Káli–Mikó (szerk.) 1995, 66–67.

helyeinek elosztásakor semmit nem bíztak a véletlenre. A Zala Vármegyei Nemzeti Bizottság már az alakuló ülésen tárgyalás alá vette a létrehozása okául szolgáló fő kérdést, vagyis a pártoknak a törvényhatósági bizottságbeli arányszámaikat, amit a kommunista párti Mike Gyula a következő formulában terjesztett elő: MKP, SZDP 32–32, NPP 28, PDP 20, FKGP 13, Szakszervezetek 15. Mike a proposíció indokai között elsőként említette a vonatkozó kormányrendeletet, amely valóban nem tartalmazott taxatív előírásokat az arányszámokra vonatkozóan, ezután kitért a kommunisták és a szociáldemokraták „felszabadulás” utáni kezdeményező szerepére az újjáépítés terén, maguknak sajátítva ki ennek ódiumát, majd ennek egyfajta pandanjaként ecsetelte a két munkáspárt küzdelmét a „fasizmus” és a „reakció” ellen. Bedő Károly és Farkas Dénes az FKGP részéről azonnal tiltakoztak, míg a szociáldemokrata Vida Lajos helyesnek tartotta, sőt még rá is tromfolt az előterjesztő érvelésére azzal, miszerint: „A felelősség súlyát túlnyomórészt a két munkáspárt viseli. A Független Kisgazda Párt kisebb arányszámát azért tartja szükségesnek, mert szerinte ebbe a pártba igyekeznek elhelyezkedni a reakciós elemek”. Vida ezzel dekódolta Mike „reakciósok ellen harca” kitételében a reakciósok szót, amit Mike a fasizmussal konnotált. Dr. Pénzes László a PDP részéről elfogadhatatlannak tartotta a javaslatot, mondván, addig egyenlő számban kellene a pártokat bevinni a törvényhatósági bizottságba, amíg szabad választások nem lesznek. Ezt a javaslatot támogatta az akkor még parasztpárti, nem sokkal később már a Kisgazdapártot erősítő Kovács Ferenc is. Páran még hozzászóltak, majd tíz perc szünetet rendelt el az elnök, ami alatt a lázas egyeztetés során új javaslat született, amit a parasztpárti Kazay Gyula terjesztett elő. Ezen új variációban az MKP, SZDP, NPP 30–30, az FKGP 25, a PDP 10, a Szakszervezetek pedig 15 helyet kaptak volna a 140 tagú megyei közgyűlésben. Vitát már nem rögzített a jegyzőkönyv, a szavazás eredményeként 18:11 arányban a vármegyei nemzeti bizottság elfogadta a fenti javaslatot. Az FKGP számára teljesen méltánytalan, emiatt elfogadhatatlan arányszámokat a párt azonnal opponálta. Brand Sándor június 10-én kelt, a belügyminiszternek címzett levelében fejtette ki ellenérveit, amelyek között megemlítette, hogy az arányszámok megállapítása során nem vették figyelembe a pártok létszámát, amit a Kisgazdapárt vezetője szerint akceptálni kellett volna. Ez a faktor, mint azt korábban láthattuk, a kisgazdáknak jelentett volna előnyt. Emellett azt is kifogásolta, hogy legalább 48 órával az ülés előtt kellett volna megkapniuk az ülés tárgysorozatot és a meghívót.

Bő két héttel később, az 1945. június 17-én tartott ülésén a vármegyei nemzeti bizottság az előzőleg elfogadott pártkonstelláción még tovább torzítva - ezzel együtt az FKGP panaszait negligálva - a Szakszervezeteket is 30 helyben részesítette, 155 főre növelve ezzel a leendő

vármegyei törvényhatósági bizottság közgyűlésének összlétszámát.³⁷⁶ Társadalmi beágyazottságát a Független Kisgazdapárt ennél az aránynál jóval nagyobb nak vélelmezve, tiltakozása jeléül a törvényhatósági bizottság 1945. szeptember 15-i alakuló üléséről távolmaradt.³⁷⁷

Még a törvényhatósági bizottság alakuló közgyűlése előtt, a vármegyei nemzeti bizottságban fennálló erőfölénnyel élve, az MKP, az SZDP, valamint az NPP és a Szabad Szakszervezetek képviselői „megrendült bizalmukat” kifejezve indítványozták, a dr. Brand Sándor lemondása után 1945. május 19-én kinevezett dr. Somogyi-Magyar István alispán felmentését, ami július 14-én meg is történt. Ez azonban nem ment simán, egyrészt Somogyi-Magyar elmozdítására már július 8-án kísérletet tettek a vármegyei nemzeti bizottságban, noha június 24-én még bizalmukról biztosították az alispánt. Már a július 8-i „puccskísérlet” során dr. Dávid János, Kékestető megyei város volt polgármester-helyettes főjegyzője volt az alternatíva, aki az SZDP színeit képviselte, de ekkor a szavazategyenlőség miatt döntés nem született, hanem a főispánt a törvényhatósági bizottság mihamarabbi összehívására kérték fel, ott eldöntendő a kérdést. Július 14-én azonban újfent tárgyalás alá vonta a vármegyei nemzeti bizottság az alispáni poszt ügyét és rapid módon, nyílt szavazással sikerült szótöbbséget elérni dr. Dávid János számára.³⁷⁸ Dr. Somogyi-Magyar István viszont nem akarta átadni a hivatalát, amit csak rendőri úton lehetett fogatosítani.³⁷⁹

³⁷⁶ MNL ZML IV.401.a. 394/1948. A még hosszú ideig várható közlekedési nehézségek miatt a közigazgatás ideiglenes rendezéséről szóló 14/1945. és 1030/1945. M. E. rendeletek a megyei törvényhatósági bizottságok létszámát az eredetinek a negyedében határozták meg. Bacsó et al. 1947, 152–158. A későbbi üléseken látható, hogy ez a létszám is irreálisan magas volt, a képviselőknek valójában csak a töredéke, süllyal a Zalaegerszegen lakók vettek részt a közgyűléseken, melynek legitimitása emiatt is erősen kérdéses volt.

³⁷⁷ MNL ZML IV.402.a. 1945. szeptember 15. jkv. Részleteiben közölve: Káli–Mikó (szerk.) 1995, 132–136. Az erőből való érdekérvényesítés az alakuló közgyűlésen abban is megnyilvánult, hogy a szakszervezetek megválasztásánál a közgyűlés figyelmen kívül hagyta a kamarák által javasolt személyeket, mivel: „...a Kamara jelöltje közül egy sem bír azzal a demokratikus szellemmel, ami őt a bizottsági tagként való megválasztásra érdemesé teszi”.

³⁷⁸ MNL ZML IV.404.b. 651/1945.; IV.401.a. 504/1945., 581/1945., 613/1945. Ez csak formálisan lehetett a vármegyei nemzeti bizottság javaslata. A központi leosztás alapján Zala vármegye alispáni posztját az SZDP kapta meg, így vélhetően az SZDP központjában döntöttek a konkrét személyről. Ez más pártoknál is így történt, kiváltképp az MKP esetében, vagyis egy beosztott tisztviselő személyéről szinte sohasem a hivatali feljebbvalója döntött, hanem a minisztériumot, önkormányzatot uraló párt, pontosabban annak a szűkebb vezetése. Gyarmati 1995, 45. Elektronikusán lásd: <http://real-d.mtak.hu/32/1/Gya.pdf> Letöltés ideje: 2020. március 10.

³⁷⁹ MNL ZML IV.401.a. 799/1947. Dr. Jancsó Benedek, a zalaegerszegi PDP vezetője és három társa, valamint az FKGP, továbbá maga az érintett, dr. Somogyi-Magyar István a Zala Vármegyei Nemzeti Bizottság határozata ellen a Közigazgatási Bírósághoz panasszal élt. A Belügyminisztérium elvitatta a Közigazgatási Bíróság hatáskörét az ügyben, így az akta továbbkerült a Hatásköri Bírósághoz, amely 1947. június 16-án (!) megállapította a Közigazgatási Bíróság illetékességének hiányát, így jogerősen is kimondatott, hogy dr. Somogyi-Magyar István csaknem két évvel korábbi leváltása nem volt törvénytelen. A leváltott alispán, nem tudni milyen inspirációk alapján, 1946. február 20-án pályázatot adott be a belügyminiszterhez a zalai alispáni tisztségre vonatkozóan. Erről tudomást szerezvén a főispán nyugalomra intette Somogyi-Magyart, mondván „majd ha lesz tisztújítás, akkor pályázzon”. MNL ZML IV.401.a. 274/1946.

III.4. A közelmúlt számonkérése, avagy a politikai küzdelem egy újabb terepe

III.4.1. Az igazoló bizottságok tevékenysége³⁸⁰

A formálódó új hatalmi struktúrában, amint azt eddig is láthattuk, minden politikai erő egyik első számú zsákmányszerző területe volt a közigazgatás, az afeletti politikai ellenőrzés megszerzése/megtartása. A tisztviselői kar először ideológiai síkon jelentkező stigmatizálása, megfélemlítése gyorsan konkrét formákat öltött. A legkülönbébb informális szűrési eljárások hamar bekanalizálódtak az immáron hivatalos igazolási eljárásokba,³⁸¹ ahol különös hangsúlyt kapott az adott tisztviselő közvetlenül az új éra kezdete, a „stunde null” előtti magatartása, vagyis elmenekült-e vagy sem. Ez a tény alapvetően határozta meg a tisztviselők sorsát a későbbi igazolások, majd pedig az 1946-os B-listázások során is.

Zala vármegye összes állami és önkormányzati (köz)tisztviselőjével, (köz)alkalmazottjával kapcsolatban nem rendelkezünk egzakt, egy időben keletkezett, összesítő jellegű kimutatással azon kérdésre nézve, hogy közülük hányan hagyták el állomáshelyüket a front közeledtére. A több részforrás közül kettő – pontosabban három - olyan akad, amely egy-egy fontos, jól körülhatárolható tisztviselői tömböt jelenít meg szinte a maga teljességében. Ezek közül az egyik a szűkebben értelmezett – az árvaszék és a járási kültisztviselők nélküli – alispáni hivatal alkalmazottjait tartalmazó, 1945. április 27-i dátumot viselő összesítő kimutatás, mely a benne szereplő 74 vármegyei tisztviselő közül mindössze öt tisztviselőt nevez „elmenekült”-nek. Ezek aránya tehát nem egészen hét százalék (6,76%).³⁸²

A másik – két dokumentumból álló – forrás alapján a községi önkormányzati tisztviselők közül elmenekültek aránya rajzolódik ki. A körülhatárolhatóság és összehasonlíthatóság

³⁸⁰ Vö. Káli 2017b.

³⁸¹ Az igazolások kezdetben spontán, ad hoc jelleggel történtek, egyfajta ön-igazolásként. A hivatalos, külön erre a célra felállított bizottságok általi igazolások, vagyis egyes személyeknek a szovjet megszállás előtti politikai, gazdasági, társadalmi előélete hivatalos vizsgálatának kereteit elsőként a 15/1945. M. E. sz. rendelet határozta meg. Magyar Közlöny, 1945. 1. szám, 1945. január 4. A részletszabályokat és az igazolandók első körét az 1080/1945. M. E. sz. rendelet ismertette. Magyar Közlöny, 1945. évi 20. szám, 1945. május 2. A rendeletet többször módosították, fokozatosan tágítva az igazolandók körét. Lásd: Bacsó et al. 1947. 189–211. 1946-ban létrehozták az ún. nyugatos igazoló bizottságokat, amelynek célja a nyugatról visszatértek igazolása volt. Az igazolások legnagyobb része 1946 végére befejeződött, hivatalosan 1948. október 31-vel szűntek meg az ezt végző bizottságok. Addigra lényegében a felnőtt, nem földművelő foglalkozású teljes népességet átszűrték.

³⁸² MNL ZML IV.401.a. 31/1945.; Lásd még minimálisan eltérő számokkal: MNL ZML IV.404.b. 684/1946. Utóbbi dokumentum dátuma: 1945. május 24. Forráskritikai oldalról több kérdés is adódik, mint például, ki számított elmenekültnek? Csak a külföldre eltávozottak, vagy bárki, akit az összeírás készítői adott pillanatban nem találtak a helyén? Nem mellékes, hogy az öt elmenekültnek mondott közül lényegében csak egy volt prominens személy, a már korábban említett dr. Hunyady László alispán, míg a többiek alacsony beosztású (vármegyei díjnok) női tisztviselők voltak.

érdekében a községi alkalmazottak közül az alábbi táblázatban csak a községi (vezető)jegyzők és körjegyzők szerepelnek a kérdéses adattal.

7. táblázat

A helyben maradt és elmenekült községi (kör)jegyzők száma és aránya Zala vármegyében, járásonkénti bontásban³⁸³

Járás neve	(Kör)jegyzőségek száma	A községi (kör)jegyző			Elmenekült (kör)jegyzők aránya (%)
		helyben maradt	elmenekült	nincs adatolva	
Keszthelyi járás	13	11	2	0	15,38
Lenti járás	7	6	1	0	14,28
Letenyei járás	11	11	0	0	0
Nagykanizsai járás	17	17	0	0	0
Novai járás	9	9	0	0	0
Pacsai járás	12	12	0	0	0
Sümegei járás	13	11	2	0	15,38
Tapolcai járás	19	17	1	1	10,53
Zalaegerszegi járás	14	14	0	0	0
Zalaszentgróti járás	10	9	1	0	10
Összesen	125	117	7	1	6,4

Forrás: MNL ZML IV.401.a 31/1945. és 555/1945. adatai alapján saját szerkesztés

³⁸³ A táblázat adatai két azonos tartalmú, de némi időkülönbséggel keletkezett forrásból származnak. Az egyik (MNL ZML IV.401.a 31/1945.) 1945. április–május folyamán keletkezett, míg a másik (MNL ZML IV.401.a. 555/1945.) forrás 1945. júliusi keltezésű. A két dokumentumban – a korszak forrásadottságaira általánosságban oly jellemző egymásnak ellentmondó vagy legalábbis nem konzisztens kvantitatív adatolások ellenére –, alig vannak egymástól eltérő adatok. A „nincs adatolva” rovatban szereplő egy főt az „elmenekültek” kategóriájához soroltam a százalékos eredmények számításánál. Természetesen itt is felmerül a kérdés, hogy ki számított menekültnek, hiszen elképzelhető, hogy csak a szomszédos városba, egyéb más belföldi településre menekült el az illető és az összeírás idejére már vissza tudott jutni szolgálati helyére. De például aki a megye keleti járásaiból menekült el, az rosszabbul járhatott, mert a közlekedési nehézségek miatt esetleg nem tudott visszajutni az állomáshelyére, így az „elmenekült” státuszba került. (A táblázatban a Balatonfüredi járás eredményei nem szerepelnek adathiány miatt.)

Mint a táblázatból is plasztikusan látszik, az elmenekültek aránya szinte hajszál pontosan egyezik az alispáni hivatalból elmenekültek arányával. Mindezek ellenére hangsúlyoznom kell, hogy ez csak két (három) forrás, kiterjesztett következtetéseket nem lehet egzakt módon levonni belőle, de nagyságrendi jellegű megállapítások megtételére már alkalmasnak tűnik. A Zala vármegyéből elmenekült közigazgatási tisztviselők alacsony számának több praktikus, racionális oka is lehetett. A háború végóráiban, ellentétben az ország keleti feléből, Budapest-ről elmenekült vagy „kiürített”³⁸⁴ tisztviselőkkel, Zalából már nem volt az országon belül hová hátrálni. A Német Birodalomba (Ausztriába) való kitelepülésre már sem idő, sem pedig eszköz nem volt 1945. március végén, így az itt honos tisztviselők, a későbbi általános megbélyegzés ellenére döntőrészt nem hagyták el szolgálati helyüket, ahogy – a többi szférára vonatkozó szórt adatoktól is megerősítetten – a más ágazatokban dolgozó (tanítók, orvosok stb.) alkalmazottak sem.³⁸⁵ A táblázatból az is kiolvasható, hogy az elmenekültek döntő része Zala megye keleti járásaiból származott, a földrajzi okok miatt nekik nagyobb esélyük, több idejük, lehetőségük és reményük volt a hátrálásra.

1945 tavaszától eleinte spontán,³⁸⁶ majd szabályozott módon, de azonnal beindult a tisztviselők, majd a társadalom különböző, más rétegeinek igazolása is. Az igazolási eljárások célja a háborús és más bűncselekményeket elkövetők kiszűrésén túl az új politikai korporációk érdekeinek közigazgatásban való megjelenítése lett, de minimálisan a „régí gárda” megfélemlítése, igazodásra készítése is szerepelt a ki nem mondott célok között. Az igazolási eljárások lefolytatására általában járásonként (zömmel járásbíróági székhelyenként) hoztak létre egy bizottságot, míg a városokban többet is alakítottak. A nyugatról visszatértek igazolására – ahogy már említettem - később külön, ún. nyugatos igazoló bizottságokat hoztak létre.³⁸⁷ Zala megyében 11 „rendes” (ebből Nagykanizsán és Zalaegerszegen három-három, Keszthelyen, Letenyén, Sümegen, Tapolcán és Zalaszentgróton pedig egy-egy), valamint hét nyugatos igazoló bizottság alakult. A helyi nemzeti bizottságok által, főispáni jóváhagyással felállított igazoló bizottságok szavazati joggal rendelkező tagságát az öt politikai párt, valamint a szakszervezetek egy-egy képviselője alkotta, de melléjük – szavazati jog nélkül – mindig behívtak egy jogi végzettségű és egy, az igazolandó személy munkahelyéről származó tagot is. Első körben a közszféra alkalmazottait (állami és önkormányzati tisztviselők, tanárok, tanítók orvosok,

³⁸⁴ Vö. Rigó 2014. 108.

³⁸⁵ A szocialista kori történetírásban toposzként jelentkező, az elmenekült tisztviselők szélsőségesen nagy arányszámának kritikai elemzését lásd: Gyarmati 1996, 515.

³⁸⁶ Spontán „önigazolásra” lásd: Káli–Mikó (szerk.) 1995. 59–61. A frontátvonulást Zalaegerszegen átvészelő, Károlyi János vezette színtársulat április 10-én saját tagjaiból létrehozott egy igazoló bizottságot – melynek tagja volt pl. Ujlaky László színművész – és leigazolták magukat.

³⁸⁷ 10/1946. M. E. rendelet. Magyar Közlöny, 1946. 3. szám, 1946. január 4.

stb.) kellett igazolni, majd újabb és újabb rendeletekkel az iparosok, kereskedők és más szabadpályán dolgozók kerültek sorra.³⁸⁸

A Nagykanizsai Nemzeti Bizottság már április 16-án döntött két igazoló bizottság felállításáról, de mivel a városban még csak az MKP és az SZDP létezett, ezért csak ez a két párt delegált tagokat - pártonként két főt – a bizottságokba.³⁸⁹ A munka azonban több ok miatt sem kezdődhetett meg. Egyrészt május 2-án megjelent a 1080/1945. M. E. rendelet, amely részleteiben is (újra)szabályozta az igazoló bizottságok működését, ráadásul ezekben a napokban alakult meg Nagykanizsán a Nemzeti Parasztpárt helyi szervezete is, amely szintén jogosan kérte helyét az igazoló bizottságokban. A kormány által kinevezett főispán megjelenése a színen ugyancsak időbeli hátráltató tényezőnek bizonyult, nem ismerve el a „láttamozása” nélkül megalakult bizottságokat, mivel a tagok kinevezésébe az új rendelet neki is beleszólást biztosított. A tagok kijelölése körül folyó politikai háttéralkudozások majd egy hónapig eltartottak, melynek végére a főispán, B. Molnár József 1945. május 17-én - a SZEK által kirendelt, a hivatalok működésének általános ellenőrzését végző szovjet őrnagy kíséretében - Nagykanizsán tett látogatása tett pontot, amikor engedélyezte az igazolások megkezdését.³⁹⁰ Az igazolások Zala megyei eredményének kvantitatív összegzése a megfelelő adatok³⁹¹ hiánya miatt nem lehetséges, de számos olyan részeredményt tartalmazó dokumentummal rendelkezünk, amelyekből – más típusú forrásokkal kiegészítve –, véleményem szerint megalapozott következtetéseket vonhatunk le az egész folyamatra vonatkozóan. A Nagykanizsai I. sz. Igazoló Bizottság elnökének 1945. július 24-én kelt jelentése szerint eddig a napig összesen 613 személy ügyét tárgyalták le, akik közül állásában meghagytak 606, nyugdíjaztak kettő, állásvesztésre ítélték öt és ezek közül a népbíróságnak adtak át egy személyt.³⁹² A Nagykanizsai II. sz.

³⁸⁸ Bacsó et al. 1947. 189–211.

³⁸⁹ MNL ZML XVII.28. 1945. április 16. jkv.

³⁹⁰ Káli 1997b, 185. Vö. Zala, 1945. május 18. 2. Az érdemi munka május 21-én kezdődött meg. Az újság az első időkben még rendszeresen közölte az aktuálisan igazolandók névsorát.

³⁹¹ Az igazolandóknak önbevallásszerűen ki kellett tölteni egy kérdőívet, ami gyakorlatilag teljes keresztmetszetet nyújtott a kérdéses személy háború alatti politikai, társadalmi és gazdasági tevékenységéről. Ez alapján hozta meg döntését a bizottság, mely nem mindig található meg az egyébként majdhogynem hiánytalanul meglévő kérdőívek mellett, amire általában szintén nem vezették rá a döntés eredményét.

³⁹² MNL ZML IV.401.a. 737/1945. Érdemes kicsit elidőzni az állásvesztéses „ítéletek” indoklásánál. Az öt állásvesztésre ítélt között két prominensebb személyt találunk, míg a többiek alacsonyabb beosztásúak voltak. Vécsey Barnabás városi műszaki tanácsnok ügye: „az igazoló bizottság a hozzá beadott írásbeli bejelentés, egyéni nyomozás és személyi meggyőződése alapján megállapította [...] nagy német barátságát avval, hogy a német közmunkára kirendelt iparosokat a legnagyobb mértékben vette igénybe, és legerélyesebben ellenőriztette. A baloldali érzelmű iparosokat, mint [a] városnak nélkülözhető iparosait minden törvényes alap nélkül katonai szolgálatra behívatta, még akkor is, ha azelőtt sohasem voltak katonák”. A négytagú igazoló bizottság két tagja iparos, egy tagja pedig kereskedő volt, így megkockáztatható, hogy egyfajta társadalmi bosszút csomagoltak bele a hivatalos eljárásba. A következő személy Vannay János zeneiskolai igazgató: „...nevezett igazgató elmenekült, és a szegénysorsú levéteket mind lenézte. Amikor a Marseilles indulót füttyülték a gyermekek, pofont ígért nekik. A város zeneéletét hosszú időre tönkretette összeférhetetlen természete miatt. Kisembert nem ismert, csak

Igazoló Bizottság ugyanerre az időre 682 személy ügyét tárgyalta le, akik közül állásban hagyott 666, nyugdíjazott 5, állásvesztésre ítélt 11 személyt, akik közül kettőt adtak a népbíró-ság elé.

Zalaegerszegen 1945. május 24-én tették le az esküt az I. és II. számú igazoló bizottság tagjai.³⁹³ 1945 júliusában a megyeszékhelyi bizottságok is – ugyanazon főispáni rendeletre – megtették beszámolójukat a végzett munkát illetően. Ez alapján július végére az I. sz. bizottság 503 érintett ügyét letárgyalva négy főt bocsájtott el, akik közül egyet utaltak a népbíró-ság hatáskörébe, míg a II. sz. bizottság 552 esetből nyolcat ítélt állásvesztésre.³⁹⁴ A többi igazoló bizottság még később kezdte meg a munkát, így például a keszthelyi június 13-án, a letenyei pedig csak június 27-én tartotta meg első ülését. A július végi összesítés szerint – mely végső fokon a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnak kellett -, az összes zalai igazoló bizottság 4225 ügyet tárgyalt le, amiből 32 ügy zárult állásvesztéssel, és tízet adtak át a népbíró-ságoknak.³⁹⁵ A fenti tendenciába simul bele egy másik forrás, amely tematikai oldalról közöl adatokat és a vármegyei tisztviselők igazolására vonatkozóan az eljárások időbeli dinamikájára is rávilágít.

urizált. A zeneiskola deficites volt, ő pedig nagyon jól volt dotálva. Zeneszerzőt se nevelt. A zsidók hangszereit összeszedette. Erős jobboldali ember volt”. A kizárólag szóbeli panaszokon nyugvó állítások mögött is inkább a társadalmi, esetleg személyes bosszú sejlik fel. Ongai Sándorné születésnő: „nevezett lakásán többszöri házkutatást tartottak és a nála lévő nagy mennyiségű idegen holmi származását igazolni nem tudta”. Tőke Jenő városi nyilvántartó: „nevezett volt a zsidó vagyonok leltározásának irányítója és az értékesítés is az ő felügyelete alatt történt. A városban köztudomású volt a nagy visszaélés”. Végül Toplak Miklós ny. tűzoltó esetében megtudhatjuk mi számított népellenes büntettnak, ami miatt népbíró-ság elé utalták: „nevezett húsvét hétfőn [április 2-án, a város elfoglalásának másnapján] egy orosz katonával házról-házra járt németet keresni. Ilyen alkalommal betört Dér Lajos Magyar utcai házába. Ahol több értékes holmi eltűnt. Közben sok[ak]at megfenyített, hogy adják elő különváltan élő feleségét. Több[ke]t megöléssel fenyegetett. Olyan kijelentéseket tett: Az egész Magyar utca partizán, és tankokkal végiglövetem. Stb”. Ebben az esetben inkább egy családi dráma/bosszú vedlett át népellenes bűncselekménnyé. Megjegyzem, a felsorolt személyek egyike sem található meg a Nagykanizsai Népbíró-ság és Népbíró-ság ügyei között.

³⁹³ MNL ZML XVII.408. és 415. sz. n. 1. doboz. Rövid ideig a Zalaegerszegi Nemzeti Bizottság elnöke, Wassermann Frigyes látta el az I. sz. Igazoló Bizottság elnöki tisztét is. Közölve: Káli–Mikó (szerk.) 1995, 87.

³⁹⁴ MNL ZML IV.401.a. 737/1945.

³⁹⁵ Uo.

8. táblázat

Zala vármegyei tisztviselők (alispáni hivatal és járási tisztviselők) igazolása

1945–1946³⁹⁶

		1945. II. negyedév	1945. III. negyedév	1945. IV. negyedév	1946. I. negyedév	1946. II. negyedév
Lefolytatott igazolási eljárások száma		117	31	24	6	4
Igazolt	teljes körűen	110 (94%)	31 (100%)	22 (91,7%)	6 (100%)	4 (100%)
	feddéssel	1	0	2	0	0
	előrelépésben való visszatartással	1	0	0	0	0
	feltételesen	2	0	0	0	0
	vezetői állásra való alkalmatlansággal	1	0	0	0	0
Nem igazolt	állásától megfosztva	2	0	0	0	0

Forrás: MNL ZML IV.404.b. 3/1946.

A táblázatból azonnal kitűnik, hogy egyrészt az igazolási eljárásokat a vármegyei hivatalnokok majdhogynem sértetlenül átvésztették, másrészt – ami sejthető volt – az esetükben az igazolások dinamikája súlyllyal az 1945-ös év második negyedévére esett. A baloldali pártok – a konkrét igazolási eljárásoktól távol lévő képviselői, vezetői - nagyon nem voltak megelégedve a részeredményekkel. Bencze Jenő, a kommunista irányultságú Zala – hivatalosan a Nagykanizsai Nemzeti Bizottság lapja – főszerkesztője, az újság 1945. július 22-i számának első oldalán „Igazolók és igazoltak” című vezércikkében fanyalgott az igazolások eddigi produktumán.³⁹⁷ Erre erősített rá az MKP nem sokkal később Nagykanizsára látogató egyik korifeusa,

³⁹⁶ A lefolytatott igazolási eljárások száma hárommal több az érintett személyek számához képest, mivel az 1946. II. negyedévében feltüntetett négy igazolásból három bírósági fellebbezés révén mondatott ki. Ezek között szerepel az a két személy, akiket az 1945. II. negyedévében állásától megfosztva nem igazoltak. A táblázatban az alispáni hivatal központi és kültisztviselői (járási főjegyzői hivatalok) szerepelnek. A teljes körűen igazoltak százalékos aránya a felette lévő „Lefolytatott igazolási eljárások száma” sor értékeiből következik.

³⁹⁷ Zala, 1945. július 22. 1.

Révai József is, aki augusztus 19-i beszédében az igazolások csődjéről beszélt, ami természetesen az MKP által elvárt „eredményekhez” képest volt értendő.³⁹⁸

1945 augusztusában, az igazolandók körének folyamatos kiterjesztése miatt, szükségessé vált egy-egy harmadik bizottság felállítására is a két megyei városban.³⁹⁹ A szovjet megszállás elől szolgálati helyükről eltávozott közalkalmazottak igazolására a 10/1946 M. E. sz. rendelet az ún. nyugatos igazoló bizottságok létrehozását írta elő.⁴⁰⁰ Az általános igazolási munka dandárjával 1946 őszére végeztek a bizottságok, minekutána a főispán szeptember végével beszüntette ezek tevékenységét. Egyedül a nyugatos igazoló bizottságokat hagyta meg a működésükben, de ezek közül is csak hármat, Zalaegerszeg, Nagykanizsa és Tapolca székhellyel – amelyek kibővített, általános igazolási hatáskört kaptak – míg a többit 1946. december 31-vel megszüntette.⁴⁰¹ A maradék három igazoló bizottság véglegesen 1948-ban fejezte be a munkáját.

A Zala vármegyei igazoló bizottságok 1948 végére – a rendelkezésünkre álló, szinte teljes körűnek tekinthető iratállomány szerint – több mint 23.000 személyt⁴⁰² vontak igazolási eljárás alá,⁴⁰³ ami a húsz év feletti felnőtt népesség kerekén tíz százalékának felelt meg. Ahogy jeleztem, sajnos nem lehet megállapítani az iratokból, hogy pontosan hányan akadtak fenn a rostán és kaptak valamilyen szintű elmarasztaló határozatot, de mindenesetre a fentebb citált források arra engednek következtetni, hogy minimális lehetett ez a szám, vagyis az új politikai elitnek nem sikerült ezzel az eljárással maga alá gyűrnie a közigazgatási kart és az azon túli köz-, illetve magánszférákat sem. Az okok sokrétűek, melyek közül kiemelendő, hogy a nemzeti bizottságok baloldali erőfölényét nem sikerült tovább gördíteni az igazoló bizottságokba a külső tagok balansz hatása miatt és az elnöki pozíciókat sem sikerült az e téren legradikálisabb kommunista, esetenként szociáldemokrata, illetve a kettejükből álló szakszervezeti delegáltaknak (még) maradéktalanul megszerezni.⁴⁰⁴ Végül az sem mellékes, hogy

³⁹⁸ Zala, 1945. augusztus 22. 3.

³⁹⁹ MNL ZML XVII.404. sz. n. 1. doboz 1945. augusztus 24.

⁴⁰⁰ Magyar Közlöny, 1946. 3. szám, 1946. január 4. Zala vármegyében – mint említettem - hét nyugatos igazoló bizottság alakult Zalaegerszeg, Nagykanizsa, Keszthely, Letenye, Sümeg, Tapolca, Zalaszentgrót székhellyel.

⁴⁰¹ MNL ZML XVII.412. 84/1946. Közlöve: Káli–Mikó (szerk.) 1995, 192–194.

⁴⁰² Egy 1946. március–május között keletkezett forrás szerint, a pontosan nem ismert időpontig 16.889 igazolási ügyet fejeztek be, amelyből mindössze 97 eset (0,6%) volt perorvoslat alatt. Ez az adat is azt a feltételezést erősíti, hogy minimális érdeksérelem keletkezhett az igazolási eljárások során.

⁴⁰³ Az MNL ZML által készített, elsősorban az egyes személyek (iktarószám, személynév, születési hely és idő) kereshetőségére vonatkozó online adatbázist lásd: http://mnl.gov.hu/mnl/zml/1945_utani_igazolo_bizottsagok Letöltés ideje: 2018. november 30.

⁴⁰⁴ MNL ZML IV.401.a. 737/1945. Az 1945. július végi összesítés részeredményeiben voltak olyan igazoló bizottságok, mint például a letenyei, ahol - dr. Csempesz Dénes kisgazdapárti közjegyző elnöklete alatt - az addig igazolás alá vont 302 esetből mindenkit leigazoltak, akárcsak a sümegi bizottságnál, ahol - dr. Hermann István parasztpárti gimnáziumi paptanár elnöklete mellett - a lefolytatott 468 eljárás során szintén mindenkit

a kérdőívet az igazolandó személyek maguk töltötték ki, az ott közölt adatokat nehéz volt a korabeli viszonyok között gyorsan ellenőrizni,⁴⁰⁵ valamint adott esetben a „kéz kezet mos” elv érvényesülését sem lehet kizárni, mindenesetre az igazolás alá vont személynek igen nagy mozgástere volt a számára kedvező döntés eléréséhez. Mindezek eredőjeként nem véletlenül fakadt ki a „rossz eredmények” miatt Lakatos Dezső az MKP Zala Vármegyei Bizottságának titkára egy 1946. január 4-én a pártközpontba küldött jelentésében: „az igazoló bizottságok, népbíróságok nagyon gyengén működnek”.⁴⁰⁶

III.4.2. Népbizottságok és népbíróságok

A háború utáni Európában az egyik legfontosabb és legsürgetőbb megoldandó politikai kérdéssé vált a felelősök megnevezése és megbüntetése. Magyarországot a belső erkölcsi normák mellett jogilag a Moszkvában 1945. január 20-án megkötött és a magyar jogrendbe véglegesen az 1945. évi V. törvénycikkkel beillesztett fegyverszüneti egyezmény kötelezte a háborús bűncselekményt elkövetőkkel szembeni eljárásra. Ennek 14. pontja kimondta: „Magyarország közre fog működni a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek letartóztatásában, az érdekelt kormányoknak való kiszolgáltatásában és az ítélezésben e személyek felett”.⁴⁰⁷ A jogszabállyá lett egyezmény tehát csak az eljárás kötelezettségéről rendelkezett, de arról nem, hogy az milyen módon és eszközökkel valósuljon meg. Már a maga korában és a későbbi évtizedekben folyamatosan, ahogy a mai napig is - legfőképpen történészi, jogtörténészi körökben - vita tárgyát képezi önmagában a népbíróságok és velük együtt a népbizottságok létrehozásának egykoron való szükségessége, illetve a népbírószági jog alkalmazása.⁴⁰⁸

A témáról folyó vita egyik sarokpontja magának a népbírószágnak, mint különbírószágnak a létrehozása, vagyis, hogy el lehetett-e volna ítélni a régi bírószági szervezetben az elkövetéskor hatályos joganyag alapján a büntetéseket, vagy nélkülözhetetlen volt a különbírószág létrejötte, ami magával vonta az új bűncselekménytípusok, mint háborús és népellenes büntett

igazoltak. A Tapolcai Igazoló Bizottság – dr. Jónás Ödön, dohányárusként megnevezett PDP-s elnök alatt – 448 esetből kettőt ítélt állásvesztésre, de senkit nem utalt népbírószág elé.

⁴⁰⁵ Hasonló okokat sorol budapesti viszonylatban a nem igazoltak csekély – de a zalainál nagyobb – arányára Zinner 1985, 130–133.

⁴⁰⁶ MNL ZML X.22. 1945. 10. ő. e. 5. oldal. 1946. január 4.

⁴⁰⁷ Eredendően az 525/1945. M. E. sz. rendelet (Magyar Közlöny, 1945. évi 9. szám, 1945. március 17.) hirdette ki a fegyverszüneti egyezményt.

⁴⁰⁸ A hazai népbíráskodás kérdéskörét először Lukács Tibor foglalta össze, a kor frazeológiájától és politikai (ön)igazoláskereséstől relatíve a legkevésbé átitatottan, tágabb időhorizontba és nemzetközi kontextusba is elhelyezve a témát. Lukács 1979.

megteremtését.⁴⁰⁹ A másik, vitára okot adó tényező a visszamenőleges büntethetőség bevezetése, amely sérti a 'nullum crimen sine lege'⁴¹⁰ és a 'nulla poena sine lege'⁴¹¹ klasszikus jogelveit. A ma már teoretikus kérdések taglalásakor sohasem szabad megfeledkezni az adott korról, mint inercia-rendszerről, ahol az adott nemzetközi légkörben az említett jogelvek megsértését „bocsánatos bűnnek” könyvelték el.⁴¹² A harmadik fő kérdés a népbírói ítélkezés politikai jellegét érinti, nevezetesen jogi vagy politikai igazságszolgáltatás zajlott-e ekkor, vagyis a formálódó új hatalmi struktúra mennyire vonta befolyása alá és érdekszférájába a népbíráskodást, mennyire tette azt a recens politikai ellenfeleivel való leszámolás terepévé.⁴¹³

A fegyverszüneti egyezményből tehát nem következően, a magyar politikai vezetés különbírósként működő népbírói felállítását határozta el. Mint ahogy az eddigi „néphatalmi és különleges feladatokra létrejött bizottságok”, vagyis a nemzeti bizottságok vagy az igazoló bizottságok esetében, úgy kezdetben a népbírói terén is megfigyelhető volt a „spontaneitás”. A Budapesti - első keresztségében – „Néptörvényszék” által hozott első két halálos ítéletet 1945. február 4-én – miközben Budán még dörögtek a fegyverek - az Oktogon egyik lámpavasán, nyilvánosan hajtották végre úgy, hogy a népbírói létrehozásáról szóló első jogszabály csak másnap lépett hatályba.⁴¹⁴ Ez alapján minden törvényszék mellett állítottak fel népbírói és természetesen népügyészséget is, összesen 24-et.⁴¹⁵ A nemzeti bizottságok a népügyészségek megalakítása terén kaptak feladatot, ugyanis az igazságügy-miniszter a nemzeti bizottság általi meghallgatása és ajánlása után nevezhette ki a népügyészt. A népbírók kinevezése terén a nemzeti bizottságok helyett – ami fából vaskarika volt - formálisan a helyben működő pártok kaptak jogosultságot a laikus népbírák megnevezhetősége révén. Minden működő politikai párt egy bírói tanácsba öt tagot nevezhetett meg, akik közül a főispán a helyi nemzeti bizottság ajánlása alapján egy rendes és egy póttagot választott. A laikus népbírók mandátuma három hónapig tartott, munkájukért díjazásban részesültek. A bírói tanácsok egyetlen szakképzett bíróját az igazságügy-miniszter nevezte ki, amelyre informálisan a pártok a nemzeti bizottságon vagy azon kívül bizonyosan hatással lehettek. A népbírói tanácsban többségi szavazással döntöttek az elítélés kérdéseiben. A szakképzett vezető bírónak

⁴⁰⁹ A teoretikus kérdés kifejtéséhez lásd Nánási 2011, különösen 8–13.

⁴¹⁰ Nincs bűncselekmény törvény nélkül, vagyis az a cselekmény tekinthető bűnnek, ami annak elkövetésekor a törvény szerint is az volt.

⁴¹¹ Nincs büntetés törvény nélkül, vagyis csak olyan büntetés szabható ki, amit a bűncselekmény elkövetésekor hatályos törvény lehetővé tesz.

⁴¹² Szakács–Zinner 1997, 184.; Vö. Kovács 1990, 282.

⁴¹³ Ennek legújabb összefoglalását lásd a nézetek ütköztetésével: Rigó 2014, 235–241.

⁴¹⁴ 81/1945. M. E. rendelet. Magyar Közlöny, 1945. évi 3. szám, 1945. február 5.; Pető 2012, 16.

⁴¹⁵ Valójában 25-öt állítottak fel, de a berettyóújfaluit néhány hónap múlva dolgavégezetlenül megszüntették. Zinner 1985, 134.

csak szavazategyenlőség esetén volt ügydöntő szavazati joga, egyébként nem. A bírói tanács formálisan laikus esküdszékként működött, a valóságban a vezető bíró – aki jelen volt a döntés meghozatalakor, sőt kötelessége volt véleményezni az elkövetett bűncselekményt –, mint szaktekintély, alapvetően befolyásolhatta az „esküdszék” döntését. A nyugati országrészben jószerevével még be sem indulhatott a népbíráskodás intézményrendszere, amikor az említetthez képest néhány hónappal később megjelent egy újabb, a kérdést szabályozó miniszterelnöki rendelet, amely egyrészt pontosított, másrészt megváltoztatott néhány részletszabályt. Így például a büntetési nemek közé bevezették a kényszermunkát, amely életfogytig is tarthatott és a laikus népbírák között helyet kapott a szakszervezetek képviselője is.⁴¹⁶

A népbíráóságok nagyobbik részét 1948. január 14-én szüntették meg, majd fokozatosan a többit is, utolsó előttiként 1950. január 1-jén a legnagyobb ügyforgalmú budapestit, de az utolsó mégis a szegedi maradt, amely 1950. április 1-jén fejezte be az ítélkezést. Az 1945 és 1950 közötti években Zinner Tibor adatai szerint Magyarországon 90.551 személy került valamely népügyészség elé, közülük 42.066 ellen emeltek vádat, 23.094 fő esetében megszüntették az eljárást, míg 11.032 alkalommal – miután megállapították, hogy a cselekmény nem minősíthető háborús vagy népellenes bűncselekménynek, de másnak igen – átadták az érintetteket más vádhatósághoz. Zinner meghatározása szerint „egyéb módon” zárták le 11.225 gyanúsított ügyét, pl. eljárás közben kitelepítették, internálták vagy a vádlott elhalálozott. Összeségében 87.417 fő ügye záródott le valamilyen formában, míg 3134 személy ügye függőben maradt 1950 áprilisáig. Megállapítható tehát, hogy a befejezett ügyeket tekintve a népügyészség elé állítottak közül kicsivel kevesebb, mint a fele ellen tudtak csak vádat emelni (48,1%). A népügyészségek váderedményességében igen nagy volt a szóródás, az egyik végpontnak Szolnok számított a maga 22,5%-os produktumával, míg a pólus túloldalán a soproni és a szekszárdi népügyészségek álltak több mint 75%-os „eredménnyel”, amely a Volksbund tagság miatt indított és egyértelműen bizonyítható ügyek nagy aránya miatt volt lehetséges.⁴¹⁷ Zinner az idézett művében 59.429 népbíráóság elé állított személyt említ, akik közül elmarasztaló ítéletet kapott 26.997 fő. Közülük 12.629-en egy évet vagy annál is kevesebbet kaptak büntetésül, míg halálra ítélték 477 főt, akik közül kivégeztek 189-et.⁴¹⁸

⁴¹⁶ 1440/1945. M. E. sz. rendelet. Magyar Közlöny, 1945. évi 19. szám, 1945. május 1.

⁴¹⁷ Zinner 1985, 134.

⁴¹⁸ Uo. 135, vö. Szakács–Zinner 1997, 186. A szerző maga is elismeri az adatok pontatlanságát, nem világos például, ha 42.066 fő ellen emeltek vádat, akkor hogyan állítottak vádemeléssel 59.429 főt népbíráóság elé. Ha a többi adattal, így az „egyéb módon” lezártak vagy a függőben maradtakéval is kombinálunk, akkor sem jön össze a pontos rész-egész viszony, így a fenti számadatok inkább csak a nagyságrendek érzékeltetésére alkalmasak és tájékoztató jelleggel vehetők figyelembe.

Mivel Zala megye mindkét megyei városában működött törvényszék, ezért Zalaegerszegen és Nagykanizsán is felállították a népügyészséget és a népbíróságot. A Nagykanizsai Nemzeti Bizottság 1945. április 16-i ülésén foglalkozott először a népbíróság kérdéskörével, felkérve a pártokat (ekkor még csak az MKP és az SZDP létezett) a tagok, illetve dr. Baron Pál frissen kinevezett városi tiszti ügyészt az elnök személyének jelölésére.⁴¹⁹ A Nagykanizsai Népbíróság 1945. május 18-án hivatalosan is megalakult, elnöke dr. Gáspár Zoltán, míg a népügyészség vezetője dr. Vargha László lett.⁴²⁰ Az új bírói szerv másnap debütált, pontosabban csak megtartotta volna az első tárgyalását, de formai, alaki okokra hivatkozva a népügyész elnapolást kért. Az FKGP által delegált népbíró, dr. Fülöp György ugyanis nem jelenhetett meg a tárgyaláson, mivel a párt május 16-i megalakulásának pusztá bejelentését, ahogy korábban említettem, a nemzeti bizottság nem fogadta el, nem ismerte el a párt létezését, amíg nem kapott arról hivatalos jegyzőkönyvet. A baloldali többségű nemzeti bizottságnak ezúttal fontos volt a formaság. A pártszervezet alakulásáról a hivatalos jegyzőkönyv május 21-én elkészült, így már nem volt akadálya, hogy május 22-én megtartsák az első tárgyalást.⁴²¹

Zalaegerszegen is a helyi nemzeti bizottság egyik első intézkedései közé tartozott a népbíróság összeállítása. 1945. április 13-án már egy változást közölt a polgármester a vélhetően csak pár nappal korábban javasolt laikus népbírák sorában, mindenesetre a népbíróság vezetésére ekkor még dr. Kiss Dezső kúriai bíró, a törvényszék elnöke volt kiszemelve.⁴²² A Zalaegerszegi Népbíróság végül 1945. április 26-án alakult meg hivatalosan a vármegyeháza épületében, a Zalaegerszegi Nemzeti Bizottság helyiségében. Az ülésen részt vett dr. Egyed

⁴¹⁹ MNL ZML XVII.28. 1945. április 16. jkv., Zala, 1945. április 18. 2. A lap is még „néptörvényszéknek” aposztrofálta a felállítandó különbíróságot.

⁴²⁰ A nemzeti bizottság április 18-i ülésének jegyzőkönyve szerint éppen fordítva – vagy jegyzőkönyvezési tévedés folytán – a népbíróság elnökévé első körben dr. Vargha Lászlót, míg a népügyészség vezetőjévé dr. Gáspár Zoltánt nevezték ki. Ezeket a döntéseket a főispán „törvényességi” észrevétele folytán május 12-én megsemmisítették. MNL ZML XVII.28. jkv. 1945. április 18. és május 12. Dr. Gáspár Zoltánt (Csepel, 1913–?) töretlen jogász karrier után 1942-ben nevezték ki bírónak a Nagykanizsai Törvényszékhez. MNL ZML XVII.404. 366/1945. Dr. Vargha Lászlót (Szentlisló, Zala megye 1913–?) szintén zavartalan igazságügyi rangemelkedés után, 1944. március 1-jén nevezték ki a nagykanizsai államügyészséghez. MNL ZML XVII.404. 408/1945. Egy 1945. május 17-én kelt nagykanizsai nemzeti bizottsági dokumentum szerint dr. Vargha a népügyészség helyettes vezetője volt, míg a vezetői posztot dr. Garádi István töltötte be. Dr. Garádi (Graff) István (1913–?) szintén töretlen karrier után, 1943-ban kapott ügyészi kinevezést a balassagyarmati államügyészségre, majd még ugyanabban az évben saját kérelmére áthelyezték a nagykanizsai államügyészséghez. MNL ZML XVII.404. 407/1945. A születési adatokból, azon túl, hogy a kinevezettek hajszára egy generációt alkottak – ami a későbbiekben is nagyjából érvényesül – megállapítható, miszerint kivétel nélkül kezdő, kevés szakmai tapasztalattal rendelkező fiatalembereket állítottak ezekre a politikailag rendkívül kényes posztokra. Pető Andrea szerint Ries István szociáldemokrata igazságügy-miniszter kifejezetten olyan fiatal jogászok kinevezését preferálta hivatásos népbíróknak, akiknek relatíve kevés közülük volt a Horthy-rendszer igazságszolgáltatásához. Barna–Pető 2012, 126. Dr. Gáspár Zoltán már 1945. július elején Pécsre való áthelyezését kérte. MNL ZML XVII.28. 1945. július 6.

⁴²¹ MNL ZML XXV.16.a. El. II. B. 3–5.; XXV.16.b. 1/1945. Erdélyi István büntette.

⁴²² MNL ZML V.1607.c. 4502/1945. Dr. Kiss Dezső (Jászdózsza, 1885–?) az igazolása során a bizottságnak írt levelében panaszkodott, hogy május elején még egyetlen olyan Magyar Közlöny számot sem kaptak meg, amit az Ideiglenes Nemzeti Kormány adott ki. MNL ZML XVII.415. 398/1945.

Lajos, az igazságügy-miniszter kiküldöttje is, aki katalizálta az eseményeket. A nemzeti bizottság a népbíróság elnökéül dr. Czeglédy Ferenc járásbíró, a népügyészség vezetőjéül pedig dr. Barthodeiszky Emil⁴²³ ügyészt kérte fel, akik ezután megjelenván az ülésen el is fogadták a jelölést.⁴²⁴ Dr. Czeglédy Ferenc neve joggal lehet ismerős, mivel ő kapta meg ezzel párhuzamosan a Zala Vármegyei Földbirtokrendező Tanács elnöki posztját is.

Visszatérve a fővárosba, dr. Egyed Lajos részletes jelentésben számolt be a történetekről, amelyben kitért a zalaegerszegi bíróság elhelyezési körülményeire is: „Az épülettömb tetőzete és a fogházépület falazata több találatától elég súlyosan megrongálódott. [...] Jelenleg az épülettömbből csak a fogházépület sértetlen része áll az igazságügyi hatóságok rendelkezésére, mert a törvényszék, ügyészség és járásbíróság elhelyezésére szolgáló épületrészeket a Vörös Hadsereg elfoglalta és ott tábori kórházat rendezett be. Az elfoglalt épületrészekbe az igazságügyi hatóságok vezetőit nem engedik belépni. Közbenjárásomra kivételesen megengedték, hogy a polgármesterrel és a törvényszéki elnökkel a kórház céljára elfoglalt helyiségeket megtekintsem. Szemlém eredménye a következő: A berendezési tárgyakat pár darab kivételével összetörték és nagy részét eltűzték. [...] Az iratokat, valamint a telekkönyvi betéteket kidobálták az udvarra. [...] Írógépek és irodaszerek ugyancsak összetörték, elpusztultak. Ilyképpen a munkáját a Népbíróság a törvényházban nem tudja megkezdeni. Közbenjártam a város polgármesterénél, aki ideiglenesen lakást utalt ki a Népbíróság részére. [...] Az ügyészség 25 holdas gazdaságában 1 ló és 4 tehén maradt. Dr. Barthodeiszky Emil ügyész fogházörökkel a földet megműveltette úgy, hogy a foglyok élelmezése biztosítottnak mondható.”⁴²⁵

Két nappal később, április 28-án jelent meg az Új Zala című helyi újság – hivatalosan a nemzeti bizottság lapja - első száma, ahol a pár napja megérkezett parasztpárti főispán „Felszabadultunk!” című „programadó” vezércikkében több aktuális politikai kérdésben is kifejtette álláspontját. B. Molnár József a meglehetősen radikális hangvételű írásában a bűnösség kérdését összekapcsolta a németek várható kitelepítésével, mely kérdésben a Nemzeti Parasztpárt egyre szélsőségesebb hangokat hallatott, de ebben a konnotációban úgy tűnik, mint ha a háborús felelősség kérdését is nagyjából a németekre akarta volna rátenni.⁴²⁶ A Zala-

⁴²³ Dr. Czeglédy Ferenc (Falubattyán, Fejér megye 1897–Budapest, 1963) az idősebb generációhoz tartozott, míg dr. Barthodeiszky Emil (Budapest, 1912–1985) esetében érvényesült a miniszter irányelve. Mindkettejüket úgy „nevezték ki” ezekre a posztokra, hogy még egyikük sem volt leigazolva, ez csak hetekkel később történt meg. MNL ZML XVII.415. 550/1945. és 365/1945., valamint Czeglédy András szíves közlése.

⁴²⁴ MNL ZML IV.401.a. 51/1945.

⁴²⁵ Papp 2011, 36–37.

⁴²⁶ Új Zala, 1945. április 28. 1. Részlet a cikkből: „El kell távolítanunk közülünk a nemzetnek bűnös férgeit, mert a felszabadulásunk csak úgy lehet teljes. Úgy lehet maradandó, ha tőlük örökre megszabadulunk. Ki tehát a germánokkal, ki azok cinkosaival. [...] Minden megalkuvás, gyengeség csak merésszé, vakmerőbbé teszi őket. [...] Nem leszünk könyörületesek, mint ahogy ők sem voltak.”

egerszegi Népbíróság 1945. május 9-én hozta meg első ítéletét egy nyilas pártszolgálatos ügyében.⁴²⁷

Zalaegerszegen viszonylag hamar, már 1945 júliusában felmerült a Zala Vármegyei Nemzeti Bizottság által a népbíróság és a népügyészség vezetősége kicserélésének igénye, ami a népbíróság vezetőjének kivételével a teljes garnitúrát érintette volna.⁴²⁸ Ez akkor nem történt meg, viszont Dr. Barthodeiszky Emil vezető népügyész 1945 novemberében, a Zalaegerszegi Nemzeti Bizottsághoz írt levelében beajánlotta a népügyészi feladatkör ellátására önként jelentkező dr. Varga István⁴²⁹ törvényszéki jegyzőt. Levelében megemlítette, amit a nemzeti bizottság is nyilván tudott, miszerint az (ön)jelölt férfiú annak a Varga Gábornak⁴³⁰ a fia, akit a nyilas uralom alatt „baloldali politikai felfogása” miatt elhurcoltak, így fiának önkéntes jelentkezése mögött nem zárható ki a személyes indíttatású bosszú és megtorlás, mint motivációs tényező.⁴³¹ Dr. Barthodeiszky Emil a korábban hozzá beosztott dr. Kőrössy Rudolf⁴³² váltotta a vezető népügyész helyén, a beosztott népügyész pedig az említett dr. Varga István lett.⁴³³

A Nagykanizsai Népbíróság vezetője, dr. Gáspár Zoltán, ahogy említettem, már július elején kérte az áthelyezését Pécsre, ami vagy oda, vagy máshová, de szeptemberre biztosan megtörtént, mivel az új népbírósági vezető 1945. szeptember 17-től dr. Arató Antal lett.⁴³⁴ A politikai pártok általi folyamatos vegzálást azonban ő sem bírta sokáig, mivel 1945. december 15-én az igazságügy-miniszterhez írt levelében kérte a felmentését és visszahelyezését a

⁴²⁷ Új Zala, 1945. május 12. 2.

⁴²⁸ „Elhatározza a [vármegyei] nemzeti bizottság, hogy a Zalaegerszegi Népbíróság helyettes vezetőjének és a népügyészség vezetőjének és helyettesének megfelelő kicserélése érdekében megkereséssel fordul Zala vármegye főispánjához, hogy az Igazságügy-miniszter Úr útján ez irányban intézkedni szíveskedjék.” MNL ZML IV.401.a. 617/1945. A vármegyei nemzeti bizottság 1945. július 14-i ülésén beszámoltatta dr. Czeglédy Ferencet a Zalaegerszegi Népbíróság munkájáról, de nem ez volt az első napirendi pont, hanem egy ennél is lényegesebb kérdés, nevezetesen Sztálin generalisszimusz és Tolbuhin marsall Zala vármegye díszpolgárrá választása. Új Zala, 1945. július 17. 2.

⁴²⁹ Dr. Varga István (Zalaegerszeg, 1909–1956) 1936-ban szerzett jogi doktorátust, 1942-ben bírósági aljegyzővé, 1944-ben pedig jegyzővé léptették elő. MNL ZML XVII.415. 2598/1945.

⁴³⁰ Varga Gábor (1881–1944?) ács, a Tanácsköztársaság zalaegerszegi eseményeiben való szerepe miatt bebörtönözték, 1944 novemberében elhurcolták, sorsa ismeretlen. 1957-ben utcát és egy munkásör zászlóaljat neveztek el róla Zalaegerszegen. Benczéné-Fülöp-Markó 1977, 74.

⁴³¹ MNL ZML XVII.57. 278/1945. A nemzeti bizottság november 13-án el is fogadta dr. Barthodeiszky javaslatát dr. Varga Istvánra vonatkozóan.

⁴³² Dr. Kőrössy Rudolf (Zsibó, 1914–?) a nagyváradi ítélőtáblán dolgozott titkárként, 1944-ben az ottani igazságügyi szervezet Zalaegerszegre telepítették át, később sem távozott a városból. MNL ZML XVII.415. 553/1945. Vö. Degré 1960, 4.: „A zalaegerszegi bíróságokon 38 menekült erdélyi bírósági alkalmazott ténfergett.”

⁴³³ MNL ZML XXV.6. 1945–1946.

⁴³⁴ MNL ZML XXV.16.a. El. II. A 3/2. Dr. Arató (Neusiedler) Antal (Pécs, 1909–?) a háború alatt más beosztások mellett katonai ügyészként is dolgozott. MNL ZML XVII.404. 461/1945.

nagykanizsai járásbíróvára.⁴³⁵ Ez egyelőre nem történt meg, sőt 1946 márciusában ő hozta meg – nem feltétlenül összefüggésben az ítéletei „enyheségét” ért kritikákkal és az országos főbűnösök ekkoriban zajló monstre pereivel – a zalai népbíróságok első halálos ítéletét Fider György, a zalai nyilas számonkérő szék vezetőjének perében.⁴³⁶ Egy hónappal később viszont már dr. Béres Sándort⁴³⁷ találjuk a Nagykanizsai Népbíróság vezetőjének nem túl kényelmes székében, aki viszont a nem egészen két évvel későbbi megszűnéséig vezette a bíróságot.⁴³⁸ Az enyhének tartott ítéletek miatt természetesen nemcsak a bírókat támadták a baloldali pártok, hanem a népjogúrságot is, hiszen a bíróság abból az anyagból dolgozott, amit a vádhatóságtól kapott. A Nagykanizsai Nemzeti Bizottság 1946 júniusában határozatban kérte az igazságügy-minisztert, hogy az - időközben ismeretlen időpontban - eltávozott dr. Garádi István helyére kinevezett dr. Nádasz Ferenc⁴³⁹ vezető népjogúrszt is váltsa le, mivel „passzív, sem képzettségénél, sem politikai beállítódásánál fogva nem alkalmas”.⁴⁴⁰ A bizottság hirtelen nem tudott a helyére senkit sem javasolni, de addig is dr. Ruttkai György beosztott népjogúrszt ajánlotta a vádhatóság vezető pozíciójára, amit ő 1946. november 12-én el is nyert.⁴⁴¹ Dr. Ruttkai már korábban is észrevétette magát, más megközelítésben alaposságnak is nevezhető radikalizmusával. Még 1946 áprilisában átírt a polgármesternek, szemrehányást téve neki, hogy a városi közkórház homlokzatán – a hivatalos elnevezés pár hónappal korábban történt megváltoztatásának dacára - még mindig a „Horthy Miklós Közkórház” felirat virít, továbbá megmaradt a városban a „Levente” nevű utca és egyes házak előtt a horogkereszt

⁴³⁵ Részlet a levélből: „...a Nagykanizsai Nemzeti Bizottság egyik tagja ma tudomásomra hozta, hogy a pártok nagykanizsai szervezetei, különösen a munkáspártok a nagykanizsai népbíróság ítéleteivel – azok enyhe volta miatt – nincsenek megelégedve s emiatt részben engem is okolnak”. MNL ZML XXV.16.a. El. II. A 8. Ez a személy valószínűleg Temesi Gyula (SZDP) lehetett, aki az előző napi nemzeti bizottsági ülésen indítványozta dr. Arató Antal leváltását. Temesi hozzáfűzte, hogy lehetőleg más vidékről, esetleg Budapestről küldjenek új népbírószági vezetőt. MNL ZML XVII.28. 1945. december 14. jkv. Csak még egy apró adalék a helyi SZDP és a népbírószág viszonyához: a népbírószág 1945 novembere után az SZDP egyik helyiségében tartotta a tárgyalásait, amiért bérleti díjat fizetett. MNL ZML XXV.16.a. El. III. B 13.

⁴³⁶ Új Zala, 1946. március 14. 1. Fider György pere nem található meg a népbírószági iratok között. Egyes források szerint fellebbezés után a Népbírószágok Országos Tanácsa (NOT) megkegyelmezett neki. Zalai Világosság, 1947, augusztus 3. 2. A statisztika szerint – lásd később – a zalai népbírószágok három halálos ítéletet hoztak, de kivégzés egy sem történt. Dr. Arató Antal egyik utolsó, 1946. március 30-án kelt jelentésében így jellemezte a bíróság munkáját: „A hivatalban uralkodó szellem legfontosabb tényezője a politikai megbízhatóság. A hivatal jellege olyan, hogy emellett a kérdés mellett minden más kérdés csak másodrendű lehet”. MNL ZML XXV.16.a. El. II. A 10.

⁴³⁷ Dr. Béres Sándor (Kökényes, Máramaros vm. 1912–?), népbíróvá való kinevezése előtt már törvényszéki bíró volt Nagykanizsán. MNL ZML XVII.404. 2000/1945.

⁴³⁸ MNL ZML XXV.16.a. El. II. A 11. Dr. Béres Sándor 1946. április 15-én tájékoztatta a Nagykanizsai Törvényszék elnökét, hogy a Nagykanizsai Népbírószág vezetőjeként a működését megkezdte.

⁴³⁹ Dr. Nádasz Ferenc (Vaszar, Veszprém megye 1915–1967) 1941-ben joggyakornokká, 1944-ben bírósági jegyzővé nevezték ki. MNL ZML XVII.404. 370/1945.

⁴⁴⁰ MNL ZML XVII.28. sz. n. 1946. június 19.

⁴⁴¹ Zala, 1947. szeptember 4. 3. o.

formájára emlékeztető kerítés látható, amit az oroszok ugyan részben már leromboltak, de még így is láthatók a maradványai.⁴⁴²

A népbíróságok és népügyészségek összetételének politikai alapú változtatgatása mellett az eljárásokba való direkt pártpolitikai beavatkozások is napirenden voltak. A Nagykanizsai Nemzeti Bizottság 1945 végén kérte a városi rendőrkapitányság politikai osztályától Boa Károly kisgazdapárti laikus népbíró politikai múltjának vizsgálatát. Azt tudták róla, hogy semmilyen tilalmas pártnak nem volt tagja, de: „a nemzeti bizottságot az érdekli, hogy nevezett mentalitása és meggyőződése [sic!] alkalmassá teszi-e arra, hogy a népbíróságban, mint ítélő bíró helyet foglalhasson”.⁴⁴³ Egy másik alkalommal dr. Fülöp György, a nagykanizsai FKGP vezető személyisége, a nemzeti bizottság 1946. június 14-i ülésén kifogásolta, miszerint: „a pártok vezetői, előre, az ügy ismerete nélkül utasításokat adnak a népbíróságoknak és az igazoló bizottságoknak”. Ugyanezen az ülésen dr. Eichner Árpád (SZDP) egy bejáratódni látszó gyakorlatot kifogásolt, mely szerint a népbírósági tárgyalásokon a „vádlottak mentése érdekében a tanúk rendszerszerűen visszavonják terhelő vallomásukat”, így a bíróság bizonyíték, illetve bizonyítottság hiányában kénytelen a vádlottat felmenteni.⁴⁴⁴ Dr. Eichner – aki közgazdász, bankár volt – rátapintott a népbírósági eljárás egyik „rendszereszerű” eljárási problémájára, gyenge pontjára, nevezetesen arra, hogy az ítéletek alapvetően a tanúvallomásokon nyugodtak.⁴⁴⁵ Ráadásul a felvonultatott tanúk rendszerint az események másodlagos „tanúi” voltak, mivel az első számú – ahogy a hivatalos iratok sokszor fogalmaztak – „távollévő” tanúk és sértettek jelentős részét elnyelték a gázkamrák vagy a csataterek.

Sokan talán úgy gondolják, hogy a levéltárak – esetleg irattárak – által őrzött jogszolgáltatási iratokból ismerhetőek meg leghitelesebben a múltbéli események, tények, hiszen lényegében minden ide tartozó szervnek a rendőrségtől kezdve az ügyészségen át a bíróságig bezárólag az a feladata, hogy kiderítse az igazságot, majd azt ki is szolgáltatassa az arra méltóknak. Ki kell, hogy ábrándítsak mindenkit! Talán már az sem véletlen, hogy a levéltári terminológiában nem igazságszolgáltatási, hanem jogszolgáltatási szervekről és iratokról beszélünk. Pedig csábító a gondolat, miszerint a 20. századi magyar történelmet a számos elvetélt rendszer-

⁴⁴² MNL ZML V.1513.b. 1787/1946. Dr. Ruttkai György radikalizmusát magyarázhatja, miszerint a népügyészi posztja mellett elnöke lett a Munkaszolgálatosok Országos Szervezete 1946. október 26-án megalakult nagykanizsai csoportjának is. MNL ZML V.1513.b. 1836/1947.

⁴⁴³ MNL ZML XVII.28. 1945. december 14. jkv.

⁴⁴⁴ MNL ZML XVII.28. 1946. június 14. jkv. Dr. Eichner Árpád talán maga sem gondolta teljesen komolyan, inkább iróniának, szatírának szánta a felháborodottságában tett kijelentését, miszerint az igazságügy-miniszterhez intézendő feliratban javasolják a „fasisztamentés” büntett bevezetését.

⁴⁴⁵ Mindezt jól illusztrálja az a tény is, miszerint a Nagykanizsai Népügyészség bünyelnyilvántartó könyvében az 1945-ös év tekintetében mindössze egy, 1946-ra vonatkozóan négy, 1947-ben pedig három olyan ügy szerepel, ahol bűnjelet tudtak felmutatni. MNL ZML XXV.6. Bünyelnyilvántartó könyv.

váltási kísérletet követő megtorlások bűnpereiből ismerjük meg, azonban sokszor éppen ezekből az iratokból a legnehezebb megfogni már magát a történelmi tényt is.

Történetelméleti oldalról közelítve a kérdéshez, véleményem szerint is a történész munka mindig szituatív⁴⁴⁶ vagyis a történész a saját jelenének entitásaiból nem tud kivonulni, másrészt nemcsak a forrás aktorának, de valamilyen fokban az azzal dolgozó történész szám-lájára is írható a történelmi tény megkonstruálása.⁴⁴⁷ A jogszolgáltatási iratokból kihámozható történelmi tény (re)konstruálását külön is nehezíti, ha azt kizárólag vagy (per)döntően tanú-vallomásokból kell fixírozni. Egy adott esemény általában annyiféle verzióban létezik, ahá-nyan azt elbeszélik. A tanúk emlékezése fiziológiai, pszichológiai oldalról természetszerűleg szelektív, pontosabban konstruktív természetű folyamat, amelyben a felidézett eseménysor éppen a visszaemlékezés során nyeri el végső alakját. A konkrét helyzettől mindig függ ugyan a mértéke és minősége, de - az előbbiek alapján is - a vallomásokról felvett hivatalos jegyző-könyvek mindig a kihallgatottak és a kihallgatók közös termékeként értelmezhetők. Ráadásul a visszaemlékezés - vagy más kontextusban a felidézés - a nyelv segítségével történik, ami alapvetően felelős azért, hogy ugyanazt az eseménysort senkinek sem sikerül egyformán visz-szaidézni, hiszen az ember a beszéd révén mindig jelentéssel ruházza fel az őt körülvevő vilá-got, mely különböző embereknél, de ugyanazon embernél is a szituációtól függően soha nem lesz pontosan ugyanaz, emiatt ugyanazon elbeszélte esemény mindenkinél más nyelvi alakzatot vesz fel.⁴⁴⁸

A népbíróági ítélkezés kontextusába helyezve a fenti elméleti gondolatokat, egy esetet, tulajdonképpen egy sémát – semmiképpen sem újratárgyalva azt és pláne nem új ítéletet hir-detve a konkrét vádlott felett - ismertetnék részletesebben, egy a történetbe már bevezetett személy révén, ahol állatorvosi lóként tárul elénk a politika originális beavatkozásától kezdve a sorozatos eljárási következtelenségek és szakmaiatlanságokon át a vallomásokra épülő ítélet slamposságáig bezárólag a népbíróági ítélkezések időnként groteszk népszínműbe, máskor komédiába, kabaréba hajló vagy bohózatra emlékeztető repertoárja, amely mint cseppben a tenger mutatja meg a népbíróság földközeli működését.

Szakály Ferencet, ahogy már ismert, az Új Zala című zalaegerszegi lap főszerkesztőjét 1945. július 24-én a Zalaegerszegi Nemzeti Bizottság leváltotta a posztjáról. A történet azon-ban ezzel nem fejeződött be, sőt Szakály számára a tortúra csak ezután kezdődött.⁴⁴⁹ Az ál-

⁴⁴⁶ Gyáni 2010, 14.

⁴⁴⁷ Gyáni 2007, 200.

⁴⁴⁸ Takács 2016. 57–61.

⁴⁴⁹ MNL ZML XXV.17. 26/1947. Szakály Ferenc ügye.

lamrendőrség zalaegerszegi kapitányságának politikai osztálya már július 18-án kihallgatta, ahol két dolgot róttak fel neki, egyrészt a háború alatt írt, a politikai váltóállítás után antibolsevistának minősített újságcikkeit,⁴⁵⁰ másrészt a már „getthósított” dr. Junger Mózes zalaegerszegi főrabbi elleni - közvetett - fellépését. Szakályt a kihallgatása után őrizetbe vették, majd letartóztatták. 1945. július 30-án dr. Kőrössy Rudolf népügyész népellenes büntettel vádolta meg Szakályt, a tárgyalásra augusztus 11-én került sor a dr. Czeglédy Ferenc vezette népbíró-sági tanács előtt. A vádirat három elemre épült: 1944-ben több írásában „kedvezőtlen színben igyekezett feltüntetni a Szovjetuniót,”⁴⁵¹ a Zalamegyei Újság 1944. március 28-i cikkében helyeselte a baloldali lapok betiltását, végül 1944 májusában terhelő adatokat szolgáltatott az akkor már gettóba zárt dr. Junger Mózes főrabbi gettóbeli viselkedéséről a zalaegerszegi rendőrkapitánynak: „a társadalom egyes rétegei üldözésének célját szolgáló hivatalos szerv számára adatot szolgáltatott”. Szakály a cselekményeit nem tagadta, de bűnösnek nem érezte magát. Hosszan taglalta baloldalinak aposztrofált újságírói tevékenységét, melyet Tolna megyében végzett a háború előtt, megemlítette akkori kisgazdapárti tagságát, a volksbundisták elleni kampányát, melyek eredőjeként a számkivetettség, a nélkülözés volt az osztályrésze. Miután Zalaegerszegre került – elmondása szerint - a családtagokkal együtt 22 embernek adott kenyeret a Zalamegyei Újság főszerkesztőjeként és emiatt kényszerült „egy-két cikket oly szellemben megírni, mely a legtávolabb állt tőle”, nem vállalván a kockázatát a lap esetleges - 1944. március 19. utáni – betiltásának. A bizonyítás során a jegyzőkönyvet vezető dr. Boncz Imre rendre felolvasta a terhelő újságcikkeket.

Szakály a következőképpen magyarázta a Junger-ügyet: a szerkesztőségben ingyenesen dolgozott egy Hajós Elemér nevű – mindenki által enyhén gyengeelméjűnek elkönyvelt – kikeresztelkedett zsidó, aki azonban mégis a zsidótörvények hatálya alá tartozott, ennél fogva ő is a gettóba került. Szakály elmondása szerint, az ő közbenjárására elmehetett a misére és útközben mindig betért a szerkesztőségbe is, ahol folyamatosan panaszkodott dr. Junger Mó-

⁴⁵⁰ Csak emlékeztetőül: Szakály Ferenc a háború alatt, 1942-től a Zalamegyei Újság főszerkesztője volt 1944 októberéig, annak betiltásáig, mely lap Mindszenty József akkori zalaegerszegi apátplébános szellemi irányítása alatt állt. Utóbbi tény a per során soha nem került elő terhelő elemként.

⁴⁵¹ Bibó István találóan fogalmazott a szovjetellenességgel, mint gyakori vádponttal kapcsolatban, rávilágítva a kialakulni látszó ítélkezési gyakorlat társadalmi kontra-produktivitására: „Sorra ítélnék el, gyakran igen súlyosan embereket, olyan konvencionális antibolsevista és revizionista kijelentésekért, melyekért ugyanazzal a fáradsággal ezreket és ezreket elítélhetnének, akik ugyanilyeneket mondtak, vagy mondhattak. [...] Külön tetőpontja az oktalanságnak, ha a teljességgel konvencionális, a folyó háborúra nem utaló bolsevistaellenességet még külön összekapcsoljuk a Szovjetunióhoz való viszony kérdésével és 1941. június 22. után minden konvencionális és közhelyszerű kommunistaellenes megnyilvánulást egyben háborúra való uszításnak minősítünk. [...] Ezért állunk ma ott, hogy [a] nem igazolás, internálás, sőt a népbíró-sági ítélet is elvesztette diffamáló hatását: nem szégyen, hanem szerencsétlenség. Bibó 1994, 45–47. Idézi: Rigó 2014, 240. Vö. Márai 2006, 165. Az író hasonlóan vélekedett a problémáról, gyakorlatilag „kis rosszindulattal” bárkire kiterjeszthetőnek látta a vádak, a társadalom kollektív felelősségét hangsúlyozva, ideértve az ítélkezőket is.

zesre, miszerint őt és a kikeresztelkedetteket a gettóban állandóan azzal „szekálja”, hogy térjenek vissza a hitükre. Hajós Szakály segítségét kérte, járjon el az érdekében dr. Apáthy Imre városi rendőrkapitánynál, hogy fogadja őt, akinek személyesen elmondhatná a panaszát. Szakály fel is hívta telefonon Apáthyt és sikerült nála kieszközölnie Hajós számára egy audienciát. Pár nappal később Jungert internálták, amit a rendőrkapitány leközlötetett Szakállyal az újságban.

A népbíróság az ítéletében nem látta bizonyítottnak Szakály Ferenc bűnösségét az ügy azon részletében, ami a főrabbi internálásában való esetleges közreműködésére vonatkozott, mivel csak a vádlott által előadottakra támaszkodhatott, az pedig nem alapozott meg bűncselekményt az ítélő tanács szerint.⁴⁵² Az újságcikkek tekintetében azonban bűnösnek mondta ki a bíróság és főbüntetésként hat hónap börtönre ítélte, valamint mellékbüntetésként politikai jogai gyakorlását öt évre felfüggesztette és az időközben szabadlábra helyezett vádlott megtarthatta ezt a státuszát is. Az ügyész fellebbezett, így az eljárás a fellebbviteli bíróság, a Népbírók Országos Tanácsa (NOT) előtt folytatódott.

A NOT 1946. december 5-én hozta meg a másodfokú ítéletet, ami lényegében megfordult abban az értelemben, hogy a Junger-ügyben bűnösnek mondták ki, viszont a cikkek ügyében felmentették, de összességében maradt a hat hónap börtön. A felmentő részt a NOT arra alapozta, miszerint a Zalamegyei Újság ominózus 1944. március 28-i lapszáma, amelyben a vádlott a „népellenes intézkedéseket feldicsérte” nem volt fellelhető, noha azt az elsőfokú tárgyaláson, annak jegyzőkönyve szerint felolvasták. „Másképp a csak kivonatoltan közölt egyéb cikkek tartalmából nem vehető ki, hogy azokkal [a] vádlott kényszerű szükség nélkül a demokráciaellenes hírverés szolgálatába szegődött”.⁴⁵³

Az újabb és immáron a zárófelvonás ezután következett, melynek drámaesztétikai minősítése (burleszk, tragédia, komédia, satíra) nehezen meghatározható. Szakály Ferenc 1947. május 8-án perújrafelvételt kért, amit a Zalaegerszegi Népbíróság akceptált is, minthogy „az újrafelvételi eljárás eredményeképpen, az alapítélet hatályon kívül helyezése alaposan várható”. Az 1947. november 20-án megtartott tárgyaláson a szereposztás a bíró, a népügyész, de még a jegyzőkönyvezető, sőt a laikus, pártok által delegált népbírók egy része tekintetében is ugyanaz volt, de a főszerep itt már a tanúknak jutott. Az újságcikkek ebben a fázisban már elő sem kerültek, ott a NOT ítéletét tekintették mérvadónak, viszont a Junger-ügyben a tanúk se-

⁴⁵² Az egy oldalas „nyomozati anyag”-ban nem is szerepel ez a momentum, ott kizárólag az újságcikkek vannak felsorolva. Nem derül ki az iratokból, miként lett vád a főrabbi internálásában való közreműködés, ami először csak a vádiratban jelent meg. Az ügy ezen részét illetően nem vonultattak fel tanúkat sem.

⁴⁵³ Az ügy bíróságán lezárt aktájában egyetlen terhelő cikk sem található.

gedelmével 180 fokos fordulatot sikerült összehozni. Először Szakályt hallgatták meg, aki a jegyzőkönyv szerint kicsit színezett a több mint két évvel korábban előadott verzióján. Vallomásaiban senkinek nem tűnt fel, hogy a zalaegerszegi gettó létrehozását 1944 nyarára tette, holott azt májusban alakították ki.⁴⁵⁴ A Hajós Elemérrel kapcsolatos részt is logikailag ellentmondásosan, de senkinek fel nem tűnően kerekítette ki, miszerint azért hívta fel a rendőrkapitányt, mert Hajós „tudja, hogy őket gázkamrába viszik, s nagyon el van keseredve, úgyis öngyilkos lesz”. 1944. május-júniusban Hajós nem tudhatott a gázkamrákról, ezzel az elemmel Szakály inkább önmagát mentegette, de nem is ez volt a lényeg, a fő hangsúly Szakály és a rendőrkapitány között 1944-ben lefolyt telefonbeszélgetésre esett. A tárgyalást megelőzően több tanút hallgattak meg, ezek közül kettő indifferens módon viselkedett. Ketten, akik a telefonvonal szerkesztőségbeli végén voltak, nem hallották azt, hogy Szakály kimondta volna Junger Mózes nevét, míg egy akkoriban a vonal rendőrségi túlfelén tartózkodó fiatal detektív a tárgyalást megelőző vallomásaiban így fogalmazott: „Emlékezetem szerint Szakály Ferenc közölte a rendőrség vezetőjével, hogy dr. Junger Mózes főrabbi a gettóban állandóan kellemtelenkedik a kikeresztelkedett zsidókkal [...] kérte tegyenek valamit ebben az ügyben”.

A tárgyalás során a fenti vallomást tett fiatalember, aki a tárgyalási jegyzőkönyvben már „pincértanonc, volt rendőrségi detektív”-ként volt a foglalkozására nézve megnevezve, a bíró kérdésére fenntartotta a vallomását, majd azt visszahallva hirtelen módosította, miszerint nem hallotta mit mondott a vádlott – életszerűen nem is hallhatta – csak a rendőrkapitány interpretálásában volt tudomása az ügyről. A bíróság végül az akkoriban az újság szerkesztőségében dolgozó fiatal titkárnő, Borsos Mária – akinek a nevével a későbbiek során még összefutunk - vallomását vette alapul, aki határozottan emlékezett a telefonbeszélgetésre és a leghatározottabban nem hallotta dr. Junger Mózes főrabbi nevét a kérdéses telefonbeszélgetés során a főnöke szájából, minekutána a népbíróság felmentette a vádak alól Szakály Ferencet.⁴⁵⁵

Az ügy politikai hátterét csak valószínűsíthetjük, miszerint az 1945. április végén elindult Új Zala című lap által - Szakály Ferenc főszerkesztése alatt - a baloldali többségű Zalaegerszegi Nemzeti Bizottság nem érte el a politikai céljait, különösen az MKP és a megyeszékhelyen a főispáni, valamint a polgármesteri poszt által relatíve erősnek mondható NPP

⁴⁵⁴ Kapiller–Paksy 2014, 245.

⁴⁵⁵ A slamposság netovábbjaként senkinek nem jutott eszébe - sem 1945-ben, sem 1947-ben -, hogy dr. Apáthy Imre volt rendőrkapitányt kihallgassák, még annak ellenére sem, hogy ellene az elsők között járt el a népbíróság, ahol a vádpontok egyike éppen dr. Junger Mózes internálása volt. A volt rendőrkapitány első fokon öt év börtönt kapott, amit a NOT tíz év fegyházra súlyosított. Egy utolsó adalék a perek szakmai igénytelenségéhez: ahogy Szakály Ferenc nevét az iratborító kivételével mindenhol „Szakál” névalakban írták, úgy Apáthy neve is „Apáti”-ra póriasodott az eljárás során. MNL ZML XXV.17. 7/1945. Vö. Kapiller–Paksy 2014. 246.; Zala, 1947. november 28. 2.

volt elégedetlen. Miután Szakály lapja beavatkozott a keszthelyi „belügyekbe” – mint láthatuk -, megvédve az ottani Kisgazdapártot, az MKP keszthelyi erős embere, Mosonyi László is ellenségévé vált, így ebben a szituációban már nehéz volt a víz felszínén maradnia. Esetleg a biztos buktatás érdekében vették elő a korábbi cikkeit, nem mintha nem tudtak volna róluk korábban Zalaegerszegen, arra gondolván ez elég lesz a népbíróságon ahhoz, hogy Szakályt kivonják a politika színpadáról.

A kezdő és záró ítélet felöleli a népbíráskodás történetének két és fél évét, sőt formailag azon is túllép.⁴⁵⁶ Az 1945-ös és az 1947 végi ítéletekben – egy morzsányit előre szaladva - kicsiben visszatükröződik az a változás, ami a politikai életben lezajlott ebben az időintervallumban. Az 1947-es választások eredményének tükrében már alig volt jelentősége magának az intézménynek is, nemhogy az ítéleteinek, így méltán fulladtak közérdektelenségbe a procedúrák. Az 1947. november végén meghozott ítélet után nem egészen két hónap múlva, 1948 januárjában mind a két zalai népbíróság megszűnt.⁴⁵⁷ Összehasonlítva a két ítéletet, már formailag is látszik az utóbbi esetében a nagyobb igénytelenség, az egyszerűsödés, ami a súlytalanság, a politikai érdektelenség következménye. Voltak ugyan jelentősebb sajtóvisszhangot kiváltó ítéletek még ez idő tájt is, de ezek megmaradtak a szimbolikus politizálás erőterében, ahogy azt a következő rövid példa is mutatja.

1947 szeptemberében a már ismert nagykanizsai vezető népügyész, dr. Ruttkai György – egy hónappal Budapesti Népügyészségre való áthelyezése előtt⁴⁵⁸ - perújrafelvételt kért egy 1919-es pogrom, akkoriban csak részben elítélt végrehajtóinak ügyében.⁴⁵⁹ A népbírószági rendelet és törvény lehetővé tette, hogy - újabb jogi abszurditásként - a visszamenőleges ítélezés mellett, ugyanazon bűnért újra elítéljenek valakit, ha a népbíróság, illetve a népügyesség úgy döntött, hogy az akkori ítélet nem volt „igazságos”.⁴⁶⁰ A Tanácsköztársaság bukása után, 1919. szeptember 9-én éjjel Melkovics György vezetésével a Tapolca melletti Diszel

⁴⁵⁶ Maga az ügyirat 1948-ban elkerült a Szombathelyi Népbíróságra, 1949-ben a Győri Népbíróságra, mindkét helyen újra iktatták, de nincs semmi nyoma annak, hogy ott valamiféle érdemi „munka” történt volna vele, ami így lehetett egyszerű átitatás is, ugyanis a Zalaegerszegi Népbíróságról, annak megszűnése után a Szombathelyi, majd annak megszűnése után pedig a Győri Népbíróságra kerültek az iratok.

⁴⁵⁷ 3800/1948. IM. (1948. I. 14.) sz. rendelet. Igazságügyi Közlöny, LXVIII. évf. 1948. évi 1. szám, 1948. január 31.

⁴⁵⁸ Zala, 1947. október 2. 2. Dr. Ruttkai György, egy nem sokkal későbbi híradás szerint, a fővárosba való eltávoztása előtt belépett az MKP-ba. Zala, 1947. október 9. 3. Utolsó közszerepléseként a Zala 1947. október 19-i számának első oldalán vezércikkben fejtette ki a véleményét az igazolási eljárások csődjéről. A lap második oldalán pedig újabb cikkben közölték távozásának tényét.

⁴⁵⁹ Zala, 1947. szeptember 3. 3. A lap terjedelmes cikkben idézte fel a Tapolca melletti Diszel községben elkövetett zsidóellenes pogromot.

⁴⁶⁰ 1440/1945. M. E. sz. rendelet (Magyar Közlöny, 1945. évi 19. szám, 1945. május 1.) 5. §-a szerint: „Az 1919. évben és azt követően elkövetett azoknak a politikai bűncselekményeknek elévülése, amelyeknek emberélet esett áldozatul, [...] és amelyek üldözhetését az uralmon volt hatalom megakadályozta, az 1944. évi december hó 21. napján veszi kezdetét.”

községben több helybeli rátámadt a falu zsidó lakosaira, akik közül kilencet meggyilkoltak, köztük egy nőt és egy értelmi fogyatékos fiatalembert, valamint egy fiatal lányt megerősztakoltak és többeket megverték. A tettesek közül mindössze egy ember, Juhász Kálmán került bíróság elé, aki 12 évet kapott, a többiek kormányzói kegyelemmel szabadultak a vizsgálati fogság után.⁴⁶¹ Az ügyet a területileg illetékes Zalaegerszegi Népbíróság tárgyalta újra 1947 októberében, amikor a főbűnösnek tekintett Melkovits György mellett még négy személyt ítélték el.⁴⁶²

Fenti esetek, mint cseppben a tenger érzékeltetik a népbíráskodás politikummal átítatott hétköznapijait, de mindemellett ne csak egy cseppben, hanem a maga – nagyságrendi - valójában is lássuk a tengert, amelyet az alábbi, a zalai népbíróságok legfontosabb számszaki adatait összefoglaló táblázat segítségével kívánok láttatni.

9. táblázat

A Zalaegerszegi és a Nagykanizsai Népbíróság ítélezése 1945–1948 között

		Nagykanizsai Népbíróság	Zalaegerszegi Népbíróság
Összes	ügy	680	417
	befejezett ügy	665	408
	folyamatban maradt ügy	15	9
	ügyben érintett személy ⁴⁶³	792	477
	befejezett ügyben érintett személy	746	466
	folyamatban maradt ügyben érintett személy	33	11

⁴⁶¹ MNL ZML VII.2.c. B. 925/1919. Részleteiben közölve: Németh–Paksy 2004, 69–92. Országos szinten a Kecskemét környéki gyilkosságok ügyének tárgyalása kapta a legnagyobb visszhangot, amelynek vádlottjai több évig tartó nyomozás után, 1947-ben kerültek először bíróság elé, majd 1957-ig több hullámban hirdettek felettük ítéletet, nem függetlenül az időközben többször is megváltozott politikai kontextustól. BFL VII.5.e. 20630/1949.

⁴⁶² MNL ZML XXV.17. 54/1947. Melkovics [sic!] György ügye. A peranyag döntő része hiányzik, emiatt az eljárás részletei, ideértve az ítéletet is, nem ismeretesek, csupán Melkovits büntetésének letöltésével kapcsolatban lelhető fel a dossziében pár szál irat. Az eseményekről a sajtó részletesen beszámolt: Zala, 1947. október 5. 3., október 19. 3.; Zalai Világosság, 1947. október 18., 3.

⁴⁶³ Logikailag az „Összes ügyben érintett személy” rovatban szereplő számnak az utána következő két (rész)tétel összegével egyeznie kellene. Ennek ellenére Nagykanizsa esetében 13 fő a differencia, mely statisztikai pontatlanságra Zinner is felhívja a figyelmet. Zinner 1985, 140.

Ítélet típusa: ⁴⁶⁴	marasztaló ⁴⁶⁵	415 (56%)	248 (53,5%)
	felmentő	220 (29,7%)	168 (36,2%)
	egyéb lezárás ⁴⁶⁶	106 (14,3%)	48 (10,3%)
Büntetés típusa: ⁴⁶⁷	1 évig terjedő szabadságvesztés	248 (63,27%)	115 (48,94%)
	1–5 év szabadságvesztés	125 (31,89%)	97 (41,28%)
	5–10 év szabadságvesztés	3	6
	10–15 év szabadságvesztés	0	1
	életfogytig tartó szabadságvesztés	0	0
	3 évig terjedő kényszermunka	1	1
	3–5 év kényszermunka	0	7
	5–10 év kényszermunka	5	1
	10–15 év kényszermunka	5	4
	életfogytig tartó kényszermunka	4	1
	halálbüntetés	1	2
	végrehajtott halálbüntetés	0	0

⁴⁶⁴ A százaléktételeket a három ítélettípus 100%-nak vett arányosításából képeztem.

⁴⁶⁵ A Nagykanizsai Népbíróság marasztaló ítéleteinek a Zalaegerszegi Népbírósághoz képesti nagyobb számába az is belejárt, hogy Nagykanizsán ítélték el Szepetnek község német közösségének Volksbundba belépett tagjait, több mint ötven főt. Ők döntőrészt hat hónapot kaptak ezért, de ebből általában már semmit nem kellett letölteniük, mert az előtte eszközölt internálásukkal ezt kitöltöttnek vették. MNL ZML XXV.16.b. El. III. B. 12. A marasztaló ítéletek és a „Büntetés típusa” rovatban lévő részösszegeknek elvben egyezni kellene, de ez sincs így. Erre már Zinner is felhívta a figyelmet, amit Zalaegerszeg esetében - 13 a különbség - azzal magyaráz, hogy a távollétükben elítéltek is beleszámítottak az összegbe, míg a részösszegekbe nem. Nagykanizsa esetében Zinner csak a pontatlanságot (23 fő) konstatálja, de a lehetséges okokat nem magyarázza.

⁴⁶⁶ Zinner az „egyéb lezárás” fogalmát nem bontja ki, valószínűleg a korábban használttal ekvivalens, de mindenestre maga is a „legpontatlanabbak”-nak nevezi az itt szereplő adatokat. Az „Ítélet típusa” rovatokban szereplő három részösszeg szintén nem egyezik a logikailag ezzel egybevágó „Összes befejezett ügyben érintett személy” rekordjával.

⁴⁶⁷ Az első két büntetéstípuson kívül az összes többi – az összeshez arányítottan – Nagykanizsa esetében 4,84%, míg Zalaegerszeg esetében 9,78% volt.

Forrás: Zinner 1985. 138–140.; KSH 1948. 274–275.; MNL ZML XXV.16.a. El. II. C. 2/54. adatai alapján saját szerkesztés.⁴⁶⁸

Az ügyek és az érintett személyek számán kívül – az előzőekhez hasonlóan, egy kis számszaki ellentmondás mellett – kiderül a táblázatból a váderedményesség is. Zinner idézett művében a Nagykanizsai Népügyészség esetében 56,4%-ot ír, viszont a táblázatának adatai alapján csak 56% jön ki. Ugyanakkor a Zalaegerszegi Népügyészség esetében 50,9%-os váderedményességet említ, amely a táblázata alapján 53,5%, mindenesetre valamennyi variáció a már ismertetett országos átlag (48,1%) fölött állt. Az azonban nem derül ki a dokumentumokból, hogy a váderedményességen belül a népügyész által indítványozott büntetéshez képest hogyan viszonyult a kiszabott büntetés. Utóbbinál maradva, a táblázatból jól kivehető a büntetések mérlege, azok az esetek több mint felében nem érték el az egy évet sem és döntő részt az öt évet sem. Ebből következően a gyakorlatban viszonylag kevesen kerültek az ítélet után valamilyen büntetés-végrehajtási intézetbe, mivel a büntetés mértéke az előzetes letartóztatásban töltött időt sokszor nem haladta meg.

A baloldali pártok önnön céljaikhoz képest joggal kifogásolták a népbíróságok működését, hiszen az előző rezsim „leleplezése” valóban nem sikerült számukra sem az igazoló bizottságok, sem pedig a népbíróságok által.⁴⁶⁹ A helyi főbűnösök java része elmenekült és

⁴⁶⁸ A Szövetséges Ellenőrző Bizottság vármegyei kirendeltsége 1945 júliusától havonta várt jelentéseket a népbíróságok működéséről: „Kérjük írásban a népbíróság karakteristikáját, működési és hozzáértési jellemrajzot a pártok által küldött bírásról, melyik hogyan tárgyalja az ügyeket, milyen szigorral büntet. Emellett hány ügyet tárgyaltak, hány és milyen ítéletet hoztak.” Az oroszló kisse magyarul fordított utasítás alapján havonta egy 25 rubrikából álló táblázatot küldött a népbíróság a SZEB-nek és több más magyar közigazgatási szervnek. (A Szövetséges Ellenőrző Bizottság országos szervének ülésein időnként beszámoltatták a vármegyei szervek vezetőit a fegyverszüneti megállapodás pontjainak betartásáról, ahol előkerültek a népbíráskodásra vonatkozó adatok is. Feitl 2003, 401–415.) Ennek egyik, az Igazságügyi Minisztériumban landolt példánya szolgált alapul Zinner adataihoz. Az MNL Zala Megyei Levéltárában őrzött példányok nem hiánytalanok, így a számszaki tévedések ősforrása ezekből sem rekonstruálható, csupán egy kevésbé lényeges ponton – Nagykanizsán 5–10 év kényszermunkára ítélték száma nem 55, hanem csak 5 – tudtam korrigálni a Zinner által vagy forrásában hibásan közölt adatot. MNL ZML XXV.16.a. El. II. C. 3/8. Ez az eset is rávilágít, amire a későbbiekben is lesz példa, mennyire ingoványos talajon nyugszanak időnként a kvantitatív jellegű, felfelé gördülő, országos összeírások. Egyetlen tévedés a közigazgatás valamely szintjén, egyetlen szám, tizedesvessző vagy nulla elírása eredetben, de leginkább a másolások és átírások során és máris nagyságrendi különbségek mutakozhatnak a végösszeg és az alapjául szolgáló részösszegek között.

⁴⁶⁹ A baloldali pártok hatalomgyakorlásának technikája kapcsán fontos adalékként megemlítendő a funkcióhalmozás, ami többek között a káderhiány és a bizalmatlanság eredője volt. Példának okáért, a nagykanizsai Spiegel László (1909–?) a munkaszolgálatból és a deportálásból megszökve, a frontátvonulás után belépett a Nemzeti Parasztpártba – cáfolva egyúttal azt a sztereotíp képet, hogy a zsidók csak az MKP-ban, esetleg az SZDP-ben tömörültek (hacsak nem kriptokommunista volt, de erre nincs bizonyíték) – aki rövidesen a párt nagykanizsai szervezetének titkára lett, emellett tagja volt a helyi nemzeti bizottságnak, sőt az egyik igazoló bizottság elnökhelyettesévé is megválasztották és mindemellett a Nagykanizsai Népíráóság egyik laikus bírójaként is ítélezett.

nem is kerültek az igazságszolgáltatás elé, mint például dr. Hunyadi László,⁴⁷⁰ a vármegye 1944–1945-ben főjegyző-alispánja, de Csomay Miklós nyilas főispánt is csak 'in contumaciam', vagyis távollétében tudták halálra ítélni, amit nem sikerült sohasem végrehajtani.⁴⁷¹ A másodlagos cél, a régi elit megfélemlítése, illetve ezzel összefüggésben a jobboldali, konzervatív politikai ellenfelek semlegesítése, hovatovább „likvidálása”, Lakatos Dezső megyei MKP titkár, többször idézett véleménye szerint is „gyengén működött” Zalában. A magyar társadalom az új politikai rendszer eddigi ténykedéséről, hitelességéről, pontosabban annak hitelességi deficitjéről első ízben és a vizsgált korszakot tekintve lényegében utoljára, 1945. november 4-én, a nemzetgyűlési választások keretében mondott véleményyt.

III.5. Egy hiteles társadalmi reakció. Az 1945. évi nemzetgyűlési választások⁴⁷²

III.5.1. Az új választójogi törvény megalkotása

A második világháború befejezése előtt néhány hónappal, a Jaltában összeülő szövetséges nagyhatalmak megpróbáltak egy közös, összehangolt érdekeiket nem sértő békestratégiát kidolgozni. Hármójuk eltérő érdekei, ebből következően az egyes kérdésekben elfoglalt nézeteik azonban nem tudtak úgy egymáshoz közeledni, hogy abból az új európai rendre vonatkozó világos megállapodás születhetett volna. Ehelyett egy meglehetősen általános, csak alapelveket deklaráló nyilatkozatot sikerült összeállítaniuk. Ennek egyik pontja kimondta: „A három kormány, valahányszor a körülmények azt megkövetelik, együttesen támogatni fogja a felszabadított európai államoknak vagy a tengely volt európai csatlós államainak népeit abban [...], hogy a lakosság összes demokratikus elemeit széleskörűen képviselő ideiglenes kormányhatóságokat létesítsenek, amelyek kötelesek legyenek a lehető legrövidebb időn belül szabad választások útján olyan kormányokat állítani, amelyek megfelelnek a nép akaratának”.⁴⁷³

⁴⁷⁰ v. dr. Hunyadi László (1896–1976) Németországba menekült, semmilyen felelősségre vonásban nem volt része, ad absurdum később a frankfurti bíróság hivatalos tolmácsaként is dolgozott. Fatér et al. (szerk.) 2005, 139. elektronikusan lásd: <http://adatbazisok.dfmk.hu/zalaiak?p=439> Letöltés ideje: 2019. január 11.

⁴⁷¹ Zala, 1947. november 20. 2., Zalai Világosság, 1947. november 19. 1. MNL ZML XXV.17. 21/1947. Az eljárás anyaga szinte teljesen hiányzik az iratborítóból. Csomay Miklós (Veszprém, 1902–Toronto, 1975) csak 1944. október 15. után lett főispán, az általa váltott v. gr. Teleki Béla (Gyömrő, 1896–Asuncion, 1969) ellen, aki a német megszállás után is megmaradhatott a posztján, még távollétében sem indult eljárás. Káli 2006b, 115–123.; Teleki 2003.

⁴⁷² Vö. Káli 1997c.

⁴⁷³ Fejtő 1991, 10. Vö. Halmosy (szerk.) 1983, 604.; Balogh 1985, 385.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány formájában Magyarországon ekkor már a valóságban is létező – bár mint láthattuk meglehetősen korlátozott szuverenitású – új magyar vezetés részéről először a kisgazdapárti Vásáry István pénzügyminiszter sürgette az általános választások mielőbbi megtartását, a minisztertanács 1945. március 19-i ülésén. Javaslatait azonban akkor még Gyöngyösi János külügyminiszter, a másik kisgazdapárti kormánytag sem tartotta időszerűnek. Május elejétől viszont már az MKP vezetői is szóvá tették a választások ügyét, igaz ők kifejezetten a budapesti törvényhatósági választásokra gondoltak. A Szociáldemokrata Párt berkeiben ekkor még megoszlottak a vélemények az időszerűséget illetően. A polgári politikusok egy része, köztük Miklós Béla miniszterelnök és Zsedényi Béla az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke, tartottak a választások megrendezésétől, félve a szovjet katonai hatóságok esetleges beavatkozásától. Szerették volna elérni, hogy az elkövetkezendő választások nemzetközi – benne erőteljes nyugati – ellenőrzés mellett történjenek meg. A potsdami döntések érezhetően befolyásolták a nemzetgyűlési választások megtartására irányuló törekvéseket, hiszen minden magyarországi párt számára világossá vált, hogy az igen fontos állomás lesz a békeszerződéshez, a nemzetközi elismeréshez és mindezek által a szuverenitás visszaszerzéséhez.⁴⁷⁴

A pártok 1945. május végétől kezdtek behatóbban foglalkozni a választójogi kérdéssel. Az alapelvek tekintetében nem voltak lényeges nézeteltérések, mindenki egyetértett abban, miszerint a törvénynek biztosítania kell az általános, egyenlő, közvetlen, titkos és arányos választójogot. A részleteket illetően azonban csak fokozatosan kristályosodott ki az a pártközi kompromisszum, amely szeptember közepén az Ideiglenes Nemzetgyűlés elé kerülve törvényerőre emelkedhetett. Kezdetől fogva viták keresztútjában állt az a kérdés, miszerint a leendő törvény a háborúért és annak következményeiért felelőssé tett, ezért a választásból kizárandó személyek mekkora körét érintsék. Már a várható szavazási eredmények által indukált érdekek ütközése figyelhető meg a választókerületek nagysága és a képviselők kerületenkénti száma, továbbá a választójog önkéntes vagy kötelező gyakorlásának tekintetében.⁴⁷⁵ Az aktív, illetve passzív választójog megkülönböztetése és általában a korhatár kérdése csak kisebb vitát váltott ki. A nyári hónapokban a pártközi tanácskozásokon fokozatosan alakult és

⁴⁷⁴ Az 1945. évi nemzetgyűlési választásokkal először és talán legtöbbször Balogh Sándor foglalkozott. Munkái leginkább politikatörténeti megközelítésűek, kezdetben a szocialista kor ideológiai köntösében, ami a kilencvenes években már némileg foszladozott. Balogh 1970, Balogh 1984, Balogh 1994. Idézett hely: Balogh 1994, 213–214. A szerző az idézett művében tévesen 1945. március 18-át jelölte meg a minisztertanácsi ülés dátumaként, noha azt 19-én tartották. G. Vass (szerk.) 2003, 29–30. Elektronikusan: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MolDigiLib_MOLsegedl_11_1/?pg=32&layout=s Letöltés ideje: 2019. január 14.

⁴⁷⁵ A kérdés konkrét választástól független, elméleti háttéréhez legújabbán lásd: Hubai 2018.

formálódott a választójogi tervezet, mígnem az augusztus 25-ére összehívott pártközi értekezleten, ahol alapvetően a nagy-budapesti törvényhatósági választás volt a téma, megállapodtak abban, hogy az itt elfogadott alapelveket tartják szem előtt a leendő nemzetgyűlési választás kapcsán alkotandó jogszabálynál is.⁴⁷⁶ Az immáron konkrét választójogi törvényjavaslatot szeptember 6-án és 9-én tárgyalta a pártközi értekezlet,⁴⁷⁷ ahol az utolsó vitás pontokban, nevezetesen a választókerületek számában, valamint a voksolás önkéntes vagy kötelező voltában is sikerült megegyezésre jutni.⁴⁷⁸

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1945. szeptember 12-én kezdte meg a választójogi törvénytervezet általános vitáját.⁴⁷⁹ A javaslat előadója Jócsik Lajos, a Nemzeti Parasztpárt képviselője volt, aki beszédében kiemelte a törvényjavaslat demokratikus jellegét azáltal, hogy minden 20. életévét betöltött vagy a választás évében betöltő magyar állampolgár megkapja a választójogot – először az ország történetében. Ennek révén majdnem kétszer annyian kaptak választójogot, mint a legutóbbi képviselő-választáson, 1939-ben.⁴⁸⁰ Az általánosság elve a háború következtében kialakult rendkívüli helyzet miatt csorbult annyiban, hogy – az általánosan bevett jogvesztő okokon túl – kizárták a választójogból azokat, akik népbíróági ítélet vagy eljárás hatálya, továbbá internálás alatt álltak és azokat is, akik a feloszlatt – fasisztának minősített – egyesületek vezetői voltak, valamint azokat a csendőröket, akik az igazolásnak nem vetették alá magukat vagy nem igazolták őket. A törvényjavaslat a kollektív felelősség elve alapján a német nemzetiségű lakosságot en bloc sújtotta és rekesztette ki - méltánytalanul és antidemokratikusan - a választójogból. A teljes közvetlenségtől annyiban tértek el, hogy a lajstromos választás során elnyert mandátumok mellett a törvényjavaslat felruházta a nemzetgyűlést tíz képviselő behívására az ország szellemi és közéleti nagyjai közül. A választhatóság tekintetében csupán annyi megszorítást irányoztak elő, miszerint a fegyveres testületek, a honvédség és a rendőrség tényleges szolgálatot teljesítő hivatásos állományú tagjait nem választhatták képviselővé.⁴⁸¹

Az általános, titkos, egyenlő és közvetlen választójog ötödik alappillére az arányosság volt, amit azonban – a háborús helyzettől függetlenül – nem sikerült tökéletesen megvalósíta-

⁴⁷⁶ Horváth et al. 2003, 97–98.

⁴⁷⁷ Horváth et al. 2003, 107–109.

⁴⁷⁸ Balogh 1994, 216.

⁴⁷⁹ Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója 1944–1945. I. kötet. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1944_1_INN/?pg=108&layout=s Letöltés ideje: 2018. december 23.

⁴⁸⁰ Az 1945-ös választásokon 5.160.499 személyt vettek fel a választói névjegyzékekbe. (A 8,5 milliós lakosság 60%-a kapott választójogot.) 1939-ben a területi listákra (pártlajstromokra) 2.761.618 választójogosult szavazhatott. Ez 186,87%-os növekedésnek felelt meg, nem kalkulálva a háborús veszteségekkel. Hubai 2001, I. kötet 74. Vö. Hubai 1995, 441.

⁴⁸¹ Balogh 1994, 217. Vö. Bacsó et al. 1947. 37–38. 1945. évi VIII. tc. a nemzetgyűlési választásokról.

ni.⁴⁸² Az országot 16 választókerületre osztották, hogy egyrészt a választókerületek túlságosan ne aprózódjanak szét, de ugyanakkor meglegyen a személyes kapcsolat a választók és választottak között, ami egyetlen országos lajstrom esetén vélhetően csorbult volna. A választókerületekben – a korábbi szisztémákhoz képest – nem határozták meg előre a mandátumok számát, hanem minden 12.000 érvényes szavazat után járt egy mandátum. Így a majdnem tisztán lajstromos választási rendszernek köszönhetően a szavazási hajlandóság döntötte el, hogy hány képviselője lett a parlamentnek. A választókerületenkénti pártlajstromokon kívül volt minden pártnak országos lajstroma is, ahonnan 50 képviselői helyet osztottak szét a pártok által elsődlegesen elért eredmények alapján, így annak nem volt kiegyenlítő, arányosító funkciója.⁴⁸³ A korábbi gyakorlathoz képest újdonságot hozott a törvényjavaslatnak az a passzusa, amelyik a választói névjegyzékek összeállításával és a választások lebonyolításával foglalkozott. Előbbi munka elvégzésére helyi és központi összeíró bizottságokat kellett felállítani, amelyek a választás időpontjának kitűzése után választási bizottságokká alakultak át. Ennél fogva a lebonyolítás a választók köréből alakult, tulajdonképpen „népi szervek” hatáskörébe került, a közigazgatás korábbi mindenhatósága a személyi és tárgyi feltételek biztosítására korlátozódott.⁴⁸⁴ A törvényjavaslat szerint a választás tisztaságának és zavartalanságának biztosítása érdekében a pártok gyűléseit előzetesen – pusztán tájékoztató jelleggel – be kellett jelenteni a rendőrségnek, de az azt be nem tilthatta. A tervezet elutasította a szavazás kötelezővé tételét és a választójog gyakorlásának megkönnyítése céljából minden 400 szavazó után külön szavazókör felállítását rendelte el. Végezetül a választás során felmerülő jogviták rendezésére a törvényjavaslat külön választási bíróság felállítását indítványozta.⁴⁸⁵

A törvényjavaslat általános vitájában nem voltak lényegesen új szempontok, viszont kitént, hogy melyek azok a kérdéscsoportok, amelyeknél meglehetősen ingatag volt a pártközi megállapodás. A javaslat általánosságban történt elfogadása után, ez a részletes tárgyalás során még inkább szembeszökött, de ennek ellenére az Ideiglenes Nemzetgyűlés a választójogi törvényjavaslatot, néhány kisebb stiláris jellegű módosítással elfogadta, és szeptember 16-án kihirdette.⁴⁸⁶

⁴⁸² Schmidt 1975. Vö. Kovács 1985.

⁴⁸³ Az így bekövetkező aránytalanságot legjobban a Polgári Demokrata Párt esete szemlélteti, amelyik összesen 76.424 szavazatot kapott, de csak 2 mandátumot szerzett, mivel a választókerületenkénti töredékszavazatok elvesztek. Ennek ellenére az eddigi hazai választások közül ez volt a legarányosabb.

⁴⁸⁴ Kovács 1985, 1057–1072.

⁴⁸⁵ Balogh 1994, 218.

⁴⁸⁶ 1945. évi VIII. tc. a nemzetgyűlési választásokról. Bacsó et al. 1947, 36–54.

III.5.2. A választás előkészítése és a kampány

Másnap az Országos Nemzeti Bizottság a választójogi törvényben reáruházott jogkörénél fogva, elbírálta a választásokon részt venni kívánó pártok kérelmét. Döntése értelmében hét párt foghatott hozzá a választási előkészületekhez. Az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe beválasztott öt párton (FKGP, MKP, NPP, PDP, SZDP) kívül a Magyar Radikális Párt és a Barankovics István vezette Demokrata Néppárt kérelmét fogadta még el. Utóbbi néven egyébként két párt is indulni óhajtott, de a baloldali befolyás alatt álló ONB a gróf Pálffy József-féle Demokrata Néppártot a katolikus egyházzal fenntartott szoros kapcsolata miatt elutasította. Hasonló sorsra jutott a már ekkor próbálkozó Keresztény Női Tábor is.⁴⁸⁷ Az ONB döntési helyzete azonban csak formális volt, hiszen mint minden más lényeges kérdésben a végső – sokszor nem is informális – verdiktet a Szövetséges Ellenőrző Bizottság mondta ki.⁴⁸⁸ A Pálffy-féle csoport végül a PDP-vel kötött szövetséget, míg a Barankovics-párt, a klérus iránta való bizalmatlansága miatt – nem tudván megteremteni így a feltételét egy sikeres szereplésnek – a Kisgazdapárttal való együttműködést választotta.⁴⁸⁹

A törvény vonatkozó passzusa szerint a szavazóköri összeíró bizottságok munkájának koordinálása céljából minden városban, illetve járásban – annak székhelyén – központi összeíró bizottságokat kellett létrehozni. Az összeírás befejeztével a központi összeíró bizottságok választási bizottságokká alakultak át. A választókerület székhelyén alakult (központi) választási bizottság plusz feladatokat kapott, amely abból állt, hogy a választókerület területén a választási lajstromokat közhírré kellett tennie, valamint a választókerület eredményét meg kellett állapítania és ki kellett hirdetnie.⁴⁹⁰ A választójogi törvény életbe lépése után, hogy az abban foglaltaknak maradéktalanul eleget tegyen, nyomban mozgásba lendült a közigazgatási apparátus. A zalaegerszegi polgármester, Baráth Ferenc már szeptember 22-i hirdetményében közzétette a város szavazóköreibek beosztását, valamint az ezek alapján megalakítandó, a

⁴⁸⁷ Balogh 1994, 220–221. Vö. Hubai 2001, I. kötet 72. és Izsák 1994, 59–63.

⁴⁸⁸ Földesi 1995, 86–87. A szerző szerint ennek volt köszönhető a hazai németeket sújtó rendelkezések felvétele a választójogi törvénybe.

⁴⁸⁹ Balogh 1994, 220–221.

⁴⁹⁰ 1945: VIII. tc. 7. és 19. §. Bacsó et al. 1947, 38–42. Mivel Zalaegerszegen a városi mivoltból és a járási székhelyből adódóan két központi választási bizottság is alakult, a törvény ide vonatkozó rendelkezései értelmében, a választókerület székhelyén alakult választási bizottság státuszát a városi bizottság kapta meg. Sajnos a hiányos forrásadottságok miatt, a választásokat megelőző időszakra vonatkozóan – a megye összes központi választási bizottsága közül – csak az utóbbi tevékenységére vonatkozóan vannak adataink. Az 1945. évi nemzetgyűlési választás zalaegerszegi eseményeihez lásd: Káli 2016a.

választójogosultak összeírását végző bizottságok elnökeinek és tisztségviselőinek névsorát.⁴⁹¹ Ugyanezen a napon kelt levelében felszólította a városban működő pártokat, hogy a leendő összeíró bizottságokba a részükről már kiküldötteket utasítsák a szeptember 24-re kiírt alakuló gyűlésen való megjelenésre.⁴⁹² Ennek megtörténte után két nappal a zalaegerszegi polgármesteri hivatalban, a város összeíró bizottságainak tisztségviselői letették a választójogi törvény 8. paragrafusában előírt esküt.⁴⁹³ E bizottság szeptember 27-én megjelent hirdetménye azt tudatta a város lakóival, miszerint a belügyminiszter a nemzetgyűlési választásokat november 4-re tűzte ki, valamint – a törvényben elrendelt 15 napos határidőt betartatva – elrendelte a pártok részére, jelöltjeik október 20-ig történő bejelentését.⁴⁹⁴

A választói névjegyzékek összeállítását számlálólapok útján végezték. Ezeket az adott összeíró bizottság minden olyan állampolgárnak kiküldte, aki a huszadik életévét legalább a választás évében betöltötte. Ezek kitöltése és visszaszármaztatása után az összeíró bizottságnak a választójog kérdésében nyolc nap alatt döntést kellett hoznia.⁴⁹⁵ Az új törvényből és az összeírást, majd a választást lebonyolító apparátus részbeni gyakorlatlanságából, valamint a háború okozta rendkívüli helyzetből adódóan többször keletkezett viaszos helyzet, de a fennálló körülményekhez képest mégis jól oldották meg feladatukat az erre hivatottak. A legtöbb probléma az összeírás fázisában jött elő oly módon, hogy nem kaptak időben számlálólapot az arra jogosultak, így az első, ideiglenes névjegyzékekre nem kerültek fel. A reklamációk fogadására a zalaegerszegi központi választási bizottság elnöke, dr. Pénzes László október 14-én elrendelte – mivel több esetben is előfordult, hogy a panaszos állampolgár senkit nem talált a hivatalos helyen –, hogy október 21-ig valamennyi zalaegerszegi szavazókörben az összeíró bizottság tagjai reggel 8-tól délután 6-ig állandó megszakítás nélküli szolgálatot adjanak, tekintet nélkül a vasár- és ünnepnapokra.⁴⁹⁶ Több párt kifejezetten felszólította a sajtó útján a leendő szavazópolgárokat a kifüggesztett választói névjegyzékek megtekintésére, nehogy valamilyen adminisztrációs tévedés folytán bárki is kimaradjon a jogosultsága ellenére.⁴⁹⁷ A választókerület székhelyén alakult központi összeíró és választási bizottsághoz október 23-val bezárólag összesen 656 névjegyzékkel kapcsolatos felszólamlás érkezett. A Balatonfüredi járásból 8, a Keszthelyiből 62, a Lentiből 12, a Letenyeiből 14, a Nagykanizsaiból 102, a No-

⁴⁹¹ MNL ZML IV.433. 5283. sz. Mivel a választójogi törvény úgy rendelkezett, hogy „az egyes szavazókörökre 400 szavazónál több ne essék”, ezért a szavazásra várhatóan jogosultak száma miatt Zalaegerszegen 21, míg Nagykanizsán 38 szavazókört alakítottak ki.

⁴⁹² MNL ZML V.1607.d. sz. n. 92. doboz.

⁴⁹³ MNL ZML IV.433. 5283. sz.

⁴⁹⁴ Uo.

⁴⁹⁵ 1945: VIII. tc. 10–15. §. Bacsó et al. 1947, 39–41.

⁴⁹⁶ MNL ZML IV.433. 5283. sz.

⁴⁹⁷ Zala, 1945. október 19. 3.

vaiból 37, a Pacsaiból 5, a Sümegiből mindössze 3, a Tapolcaiból 15, a Zalaegerszegiből 112 és a Zalaszentgrótiából 10. Zalaegerszeg városból 60-an, Nagykanizsáról pedig 216-an éltek kihagyásuk miatt felszólamlási jogukkal.⁴⁹⁸ Ezt követően, az idő sürgetése miatt néhány nap alatt, a bizottságok döntöttek a vitás esetekben és a véglegesen elutasítottak, valamint a pótejgyezékbe felvettek névsorát október végén nyilvánosságra hozták.⁴⁹⁹ Eközben, illetve röviddel ezt megelőzően, sorra érkeztek a választókerület székhelyén alakult választási bizottsághoz a kerületben induló pártok lajstromai is. Időközben a belügyminiszter 20.571/1945. sz. rendeletével, a vonatok korlátozott közlekedése miatt, a pártlajstromok leadására vonatkozó, a választójogi törvényből következő október 20. déli 12 óráig határidőt három nappal kitolta.

A választójogi törvény választókerületenként különböző – a kerület lakosságával, pontosabban a választásra jogosultak számával arányos jelölt állítását tette lehetővé, például Zalában pártlajstromonként 31-et.⁵⁰⁰ Ezt a lehetőséget csak a Nemzeti Parasztpárt és a Szociáldemokrata Párt használta ki maximálisan, a Polgári Demokrata Párt 21, a Magyar Kommunista Párt 25, míg a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt 28 jelölt indításával is beírta. Az induló hat párt közül egyedül a Magyar Radikális Párt nem állított helyben lajstromot, de ez nem volt kivételes esemény, mivel ez a párt csak a nagy-budapesti és a győrmoson-soproni kerületben indult.⁵⁰¹ Zalában a pártlisták élén – nem különbözve más választókerületek pártlistáitól – kivétel nélkül az adott párt országos vezetői foglalták el az első helyeket. A választójogi törvény lehetővé tette, hogy ugyanannak a pártnak maximum négy választókerületi lajstromán is indulhasson egyugyanazon személy, amit azután többen ki is használtak. Egyrészt ezzel bebiztosították a mandátumukat, másrészt húzónévnek gondolván magukat, ezzel az eszközzel is a szavazatmaximalizálásra törekedtek.

Az NPP zalai lajstromának élén Kovács Imre, az NPP főtitkára állt, akit Gyarmathy László akali kisbirtokos, őt pedig Baráth Ferenc zalaegerszegi polgármester követett. A negyedik helyen Nagy István tapolcai kertész, az ötödiken Fehér Gyula megyei titkár állt. A többi jelölt a választók zöme számára ismeretlen zalai kisbirtokos, kisebb részben tanító volt.

A PDP listájának első két helyét a fővárosi vezetők kapták dr. Krehnyay Ede és dr. Vészy Mátyás személyében. Ezután következtek dr. Jancsó Benedek zalaegerszegi és dr. Magyary Gerő keszthelyi kórházigazgató főorvosok. A jelöltek, a lakóhelyet illetően meglehetősen szűk körből rekrutálódtak, amelyek a szimpatizánsok és ezen keresztül a pártszerve-

⁴⁹⁸ MNL ZML IV.401.a. 1176/1945.

⁴⁹⁹ MNL ZML IV.433. 5283. sz.

⁵⁰⁰ 1945: VIII. tc. 20. §. Bacsó et al. 1947, 42–43. Zala vármegye egésze alkotott egy választókerületet, szemben jó néhány kisebb megyével, amelyeket összevontak egy választókerületté.

⁵⁰¹ Vö. Balogh 1994, 232. A mű nem említi a nagy-budapesti kerületet.

zetek alacsony számával függött össze. A 11 zalaegerszegi mellett kettő keszthelyi, kettő gyenesdiási és egy hévízszentandrás, valamint három zalaapáti jelölt is felkerült a listára. A foglalkozási szerkezetük is jól tükrözte a párt potenciális szavazóbázisát, hiszen a viszonylag nagyszámú értelmiségi – azon belül is orvosok – mellett a kereskedők és iparosok domináltak, kisbirtokos, földmunkás vagy gyári munkás egy sem volt köztük.

Az MKP zalai listáját Rákosi Mátyás vezette, őt követte Gerencsér György keszthelyi téglamester, Matécz János fityeházi földműves, dr. Kertai György nagykanizsai geológus, és Milakov Szilárd zalaegerszegi géplakatos. A többi jelölt a megye egész területéről kikerülve meglehetősen vegyes foglalkozási szerkezetet mutatott, hiszen kovács, orvos, tanító, vasutas, gyári munkás, káplán, földműves és iskolaigazgató is akadt köztük.

Az FKGP lajstromának élén Varga Béla balatonboglári r. k. pap állt, aki a Kisgazdapárt egyik alapítója, meghatározó személyisége volt. A további jelöltek érthetően főként a gazdaságot reprezentálták, akik közé azért bekerült egy-két értelmiségi, iparos és egyéb alkalmazott. Kedvező volt az FKGP számára az a tény – amely a későbbi győzelem egyik fontos és más pártok számára is tanulságos eleme lett –, hogy a megyében is ismert, gyakorlott, már korábban is politizáló személyeket tudott magának megnyerni (Varga Béla, Drozdy Győző, dr. Bencze Imre),⁵⁰² továbbá zömében helyi kötődésű jelöltekkel léptek fel.

Végül az SZDP listája sem volt kivétel az élen álló személyt illetően, mivel ott Marosán György neve volt olvasható. Rajta kívül még két budapesti illetőségű személy, a negyedik helyre került Baráth Gy. Mária magántisztviselő, valamint a hetedik helyre rangsorolt Gyuricza Gyula MABI (Magánalkalmazottak Biztosító Intézete) alelnök szerepelt a listán. Az első öt helyen az ismertetetteken kívül Dombai János nagykanizsai építésvezető (2.), dr. Baron Pál szintén nagykanizsai tisztifőügyész (3.) és ötödik helyen a zalaegerszegi Solt Miklós gyári munkás neve állt. Az SZDP jelöltjei foglalkozásukat tekintve meglehetősen heterogén képet mutattak, ami azonban a döntően kisfalvas agrárvidéken létrejött szavazóbázis és szervezetek mellett érthető.⁵⁰³

A választások adminisztratív szervezésével párhuzamosan országsszerte elkezdődött a választási kampány. A választók pártszimpátiájának befolyásolását a tömegkommunikációs

⁵⁰² Életrajzi adataikat lásd: Vida (főszerk.) 1999. Drozdy Győző politikai pályájához lásd: Káli–Paksy (szerk.) 2007.

⁵⁰³ MNL ZML IV.433. 5283. sz., a pártok hivatalos lajstromai. Az ez alapján készült választási plakát – rajta az összes induló neve és egyéb adatai – közölve: Káli–Mikó (szerk.) 1995, 147–151. A hivatalos lajstrom és az említett választási plakát között annyi a különbség, hogy a PDP lajstromáról kihúzták az eredetileg 9. és 14. helyen álló dr. Meduna József orvos balatonfüredi és Csorba Gyula villanyszerelő sümegi lakosokat, így lett a jelöltek száma 21. A másik eltérés az FKGP listájához kapcsolódik, ahol is az eredetiből kihúzták a 18. dr. Nyikos Kálmán budapesti újságíró és a 20. Boldizsár Tibor tapolcai bányamérnököt, így lett az eredetileg 30 jelölből 28.

eszközök a megyében nagyon mérsékelt sikerrel végezhettek. E kategória egyedüli letéteményese Zalában – és másutt is – a sajtó volt, ami azonban nagyon erős politikai felügyelet alatt állott, de legfőképpen a gyenge kereslet miatti kevés lap és azok alacsony példányszáma okán nem igazán volt hatékony eszköze a propagandának.⁵⁰⁴ Az ugyancsak csekély ráhatással bíró plakátok, röplapok és brosrák mellett sokkal nagyobb szerepük volt a gyűléseknek, de különösen a házi agitációnak. Anyagiakban ekkor is az MKP dúskált a legjobban, ide értve a propagandaanyagot és a közlekedési eszközöket.⁵⁰⁵ Zalában, ahogy elmondható ez a Nyugat-Dunántúl egészéről, ahol az új politikai intézményrendszer április elejétől kezdhetette meg a kiépülését, nem volt éles cezúra a választási kampány időszaka és a megelőző néhány hónap között. Az országrész integrálása, az új jogi keretek és azok intézményi manifesztálódása lényegesen rövidebb idő alatt kellett, hogy végbemenjen, ami többek között az ezek megismertetését, elfogadtatását célzó kampányolást is feszítettebbé tette. Ráadásul a Dunántúlon június 24-én „választották” meg a képviselőket az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe, ami ugyan nem erősítette fel különösebben a pártok vetélkedését, de a dolog természeténél fogva azt nem is gyengítette. Ezen a napon a Dunántúl minden nagyobb városában, jellemzően a megyeszékhelyeken egy-egy többpárti népgyűlés keretében fogadtatták el „közfelkiáltással” vagy anélkül a pártközpontok által kijelölt ideiglenes nemzetgyűlési képviselőket, összesen 160-at.⁵⁰⁶ Zalában Nagykanizsán és Zalaegerszegen tartották meg ezeket a népgyűléseket. A megyeszékhelyen B. Molnár József (NPP), valamint dr. Brand Sándor, Kováts Ferenc és dr. Bencze Imre (valamennyien FKGP) nevét olvasták fel, míg a nagykanizsai gyűlésen Matécz János (MKP), dr. Baron Pál és Dombai János (SZDP), valamint Dene István (NPP) kerültek be így képviselőként az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe.⁵⁰⁷

⁵⁰⁴ A választási kampány idején Zalában a már korábban bemutatott három lap jelenhetett meg, Nagykanizsán a Zala, Zalaegerszegen az Új Zala és Keszthelyen a Keszthelyi Újság. Hivatalosan valamennyi a helyi nemzeti bizottság újságjaként aposztrofálta magát, bár döntően a baloldali pártokat részesítették előnyben. Az Új Zala esetében láthatóvá vált az NPP is, míg a Zala és a Keszthelyi Újság egyértelműen az MKP-t favorizálta.

⁵⁰⁵ Apró, de árulkodó jel az anyagi javakkal való ellátottságot illetően, a pártok által használt levélpapír minősége. Az MKP és fokozatosan a többi baloldali párt is jó minőségű, a vízjelből ítélve még a háború előtt gyártott, minőségi - esetenként német - levélpapírt használt, amire a fejléceket nyomdai úton készítették. A Kisgazdapárt átlagos, de előbbieknél rosszabb minőségű papírt és szinte mindig írógéppel készített fejlécezt használt. Megjegyzem, a leginkább rászorult közigazgatás csak kullogott a pártok mögött ezen a téren, ott 1945-ben rendszerint az adott hivatal irattárából leselejtezett, a megelőző évtizedekben (évszázadban) keletkezett iratok hátoldalát hasznosították újra.

⁵⁰⁶ Hubai 2001, I. kötet, 69.

⁵⁰⁷ Zala, 1945. június 26. 2., Új Zala, 1945. június 28. 2. Életrajzi adataikat lásd: Vida (szerk.) 1994. Elektronikusán: http://mpgy.ogyk.hu/mpgy/alm/almanach_1944-45/index.htm Letöltés ideje: 2019. január 11. Az Új Zala ismertetett lapszáma összesen 11 képviselőről ír. Az FKGP esetében idesorolja még Cs. Darab Józsefet (Balatonfűred), Jónás Józsefet (Pacsa) és Zákány Józsefet (Homokszentgyörgy). Utóbbi település ráadásul Somogy megyében található. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplójának függeléke Dombai János illetősége mellett, ahogy meglehetősen következtetlenül több más esetben is, a Dunántúl megnevezés olvasható, az említett Jónás Józsefet és Zákányi Józsefet pedig Somogy megyei képviselőként tartotta nyilván. A függelékben Kertész József (SZDP)

A képviselők delegálása után néhány nappal, a kontinuos politikai kampány jegyében, június 29-én érkezett meg a megyébe az FKGP küldöttsége (Kovács Béla, Vörös Vince, dr. Bencze Imre) több napos körútra, akikhez később Vörös János is csatlakozott.⁵⁰⁸ Július 1-jén az NPP két nagygyűlést is tartott, melynek keretében Kovács Imre és B. Molnár József főispán Lentiben, míg S. Szabó Ferenc államtitkár, Baráth Ferenc zalaegerszegi polgármesterrel Zalalövön jártak.⁵⁰⁹ Július 15-én Zalaegerszegen tartott „bemutakozó” népgyűlést az SZDP. Itt Marancsics József helyi elnök után Dombai János méltatta szülővárosát, majd pedig Marosán György tartott beszédet, ismertette a belpolitika főbb kérdéseit és az SZDP ezekhez való viszonyulását.⁵¹⁰ Az Új Zala számolt be július 17-i számában arról, hogy Sümegen – Fillér László járási elnök megnyitó beszédével – „zászlót bontott” az FKGP is, a párt programját Szabó Sándor kerületi esperes ismertette. Az MKP július 22-én Kállai Gyula és Zöld Sándor részvételével a megyeszékhelyen tartott nagygyűlést, míg Keszthelyen és Tapolcán ugyanekkor a Nemzeti Parasztpárt megyei korifeusai tájékoztatták hallgatóságukat a párt által követett politikáról.⁵¹¹ Ekkora már a települések jó részén rendszeres vasárnap délelőtti programmá vált a politikai népgyűlés, melyek elburjánzását látva rendelkezett később így a választójogi törvény: „pártgyűlést vagy pártünnepélyt templomi vagy egyházi szertartással összekapcsolni nem szabad”.⁵¹² Augusztus 19. vasárnapját Nagykanizsán az MKP foglalta le magának, a sajtó útján már napokkal előre beharangozva ennek tényét, meghatározva egyúttal a gyűlés témakörét is: „Augusztus 19. nagy demonstráció lesz a dunántúli reakció ellen”. A szónokok Kiss Károly és Révai József voltak, utóbbi a nemzetgyűlési választások lehetséges idejét október végére, míg a budapesti törvényhatósági választásokét szeptember közepére tette, megjegyezve egyúttal, hogy addig „a pártokat meg kell tisztítani a reakciós elemektől”.⁵¹³

és Dajkovich Ferenc (FKGP) is Zala megyei besorolást kapott, amit más források nem erősítenek meg, ezen kívül több képviselő nevét is helytelenül rögzítették. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója I. kötet 1944–1945. Függelék. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1944_1_INN/?pg=178&layout=s Letöltés ideje: 2018. december 27. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1944. december 21-i alakuló ülésén a képviselők csaknem negyven százaléka a kommunista párthoz tartozott. Ezt még a párt vezetői is túlzásnak érezték – vagy éreztették velük a szovjetek -, ezért az április 2-i budapesti, majd a június 24-i dunántúli „választásokon” előzetes meg egyezés alapján teret engedtek a többi pártnak is, így az MKP képviselők aránya 34%-ra csökkent. Ungváry 2005, 294.

⁵⁰⁸ Új Zala, 1945. június 30. 3.

⁵⁰⁹ Új Zala, 1945. július 5. 3.

⁵¹⁰ Új Zala, 1945. július 17. 3.

⁵¹¹ Új Zala, 1945. július 26. 3.

⁵¹² Bacsó et al. 1947, 44. 1945: VIII. tc. 26. §.

⁵¹³ Zala, 1945. augusztus 14–24. Az augusztus 19-i lapszám piros betűs fejléccel jelent meg. A lap augusztus 22-i száma, amely a gyűlés lefolyásáról számolt be, 15–20 ezer embert említ, amit az újság már többször említett politikai irányultsága miatt némi kétkedéssel kell fogadnunk, annak ellenére, hogy a beszámoló szerint „még Szombathelyről is érkeztek elvtársak”.

A Zala augusztus 31-én megjelent lapszámában közölte a hírt: Budapesten közös listán fog indulni a két munkáspárt. Még az október 7-re kitűzött törvényhatósági választás előtt, szeptember 18-án a zalaegerszegi szakszervezetek elé terjesztette Váczi Mátyás az MKP megyei titkára – talán felsőbb sugalmazásra – azt a javaslatát, miszerint az elkövetkezendő nemzetgyűlési választásokon helyben is közös listán kellene indulnia a két munkáspártnak. A javaslatot ugyan egyhangúlag elfogadták a szakszervezeti tagok, de a fővárosi választási kudarc után ez – központilag – lekerült a napirendről.⁵¹⁴ A megmérettetésre készülődve, az MKP Központi Vezetősége országos választási versenyt hirdetett a területi pártszervezetek és párttagok között a következő versenyszámokban: rendező gárda felállítása, propagandagyűlések szervezése végül az elért szavazatok száma. A pártközpont az alsóbb szerveket hallatlanul intenzív munkára ösztökölte, állandóan jelentéseket kért a végzett munkáról, általában az adott térség politikai helyzetéről, a várható eredményekről.⁵¹⁵ A szeptemberre kiadott penzum szerint minden településen tartani kellett legalább egy gyűlést, de ez a több mint 400 településből csak 230-ban sikerült, így meglehetősen jelentős volt a „tervmutató”-tól való elmaradás.⁵¹⁶

Zalában az MKP számára a szeptember kétségkívül legfontosabb eseménye a Zalaegerszegen, Rákosi Mátyás részvételével megtartott nagygyűlés volt. A források – erős kritikával fogadható – beszámolója szerint, 15-20 ezer ember vett ezen részt, annak is köszönhetően, hogy még Vas megyéből is hoztak ide különvonatokon embereket. A szeptember 23-án megtartott gyűlést legalább két hétig szervezték, a dekorációt a kanizsai Lustig Sándor⁵¹⁷ dekoratőr készítette, de a beszámoló a siker ellenére hibaként jegyzi meg a rendező gárda (R-gárda) hiányát.⁵¹⁸ Jelentősebb MKP gyűlés volt még szeptember hónapban a letenyei, ahol 30-án

⁵¹⁴ MNL ZML X.22. 1945. 30. ő. e.

⁵¹⁵ MNL ZML X.22. 1945. 29. ő. e.

⁵¹⁶ MNL ZML X.22. 1945. 31. ő. e. Az MKP helyi szervei előzetesen meglehetősen túlbecsülték a párt erejét Zalában, majd a választások felé közeledve egyúttal a realitások felé is közeledtek a szavazatbecslést illetően.

⁵¹⁷ Lustig Sándor (1925–1948) rövid életének története maga a történelem alul- és felülnézetben egyaránt. A holokausztot túlélve azonnal az MKP-nál jelentkezett, majd ismeretlen időpontban, legkésőbb 1948 legelején Palesztinába vándorolt ki az öccsével együtt. Lustig Sándor az önálló zsidó állam megteremtéséért vívott harcokban esett el Kfar-Etzion település mellett 1948. január 16-án. De a legérdekesebb az, ahogy és ahonnan ezt tudjuk. A Zala című lap 1948. április 4-én (!) a 3. oldalon, terjedelmes cikkben számolt be Lustig Sándor halála kapcsán a testvérpár életútjáról, kivándorlásukról és a kinti életük fordulóiról. A cikk - Hársfai István aláírással - teljesen pozitív hangvételű, különösen a zsidó államért folyó küzdelmet mutatja be empatikusan. Megjegyzendő, miszerint 1948 végéig a Szovjetunió Izrael-barát politikát folytatott, csak ezután következett be ezen a téren egy 180 fokos fordulat. Fejtő 1991, 213.

⁵¹⁸ MNL ZML X.22. 1945. 31. ő. e.; Új Zala, 1945. szeptember 25. 1. Rákosi itteni beszédéből a Szabad Nép 1945. szeptember 25-i száma is idézett. Szabad Nép, 1945. szeptember 25. 1. Az MKP központi lapja első oldalon hozta le a beszámolót „Húszezer ember gyűlt össze nagygyűlésünkön a 'reakciós' Zalában” alcímmel. A gyűlésről filmhíradó is készült: <https://filmhiradokononline.hu/watch.php?id=6025&fbclid=IwAR1wcF7tdZiFYQe7FrMFgmh1n5BHRsQweJlxs95PuhcTF19Sm9KOD-cNzmw> Letöltés ideje: 2020. március 10.

Kiss Károly és Surányi Éva tartott előadást – a kommunista párti beszámolók szerint - mintegy 2000 érdeklődő előtt. Kiemelkedő számú hallgatóságnak tartották egyébként már 500–600 fő megjelenését, de a kisebb falvakban a néhány tucatos „tömeg” volt inkább a jellemző. Az MKP megyei bizottságának szeptemberről szóló jelentése fentiekén túl kitért a negatívumok kapcsán a szeptember 30-i novai gyűlésre is, ami kudarcba fulladt, mivel pontosan a gyűlés ideje alatt szállította el az orosz katonai rendőrség azt az öt 18-20 év közötti fiatalt, akiket – nem részletezett okok miatt – előző nap tartóztattak le. A jelentés nem hallgatta el, ha felkészületlen volt az előadó vagy ami rosszabb, meg sem érkezett, mivel ekkor másnak kellett beugrani, jelentősen rontva ezáltal a gyűlés hatékonyságát, végső fokon a párt imázsát.⁵¹⁹

Az NPP szeptember végén – népszerűségét növelendő – „politikai esteket” kezdett el szervezni Zalaegerszegen, amelyből az elsőt 20-án tartották B. Molnár József főispán, Baráth Ferenc polgármester és Fehér Gyula megyei pártvezető jelenlétében, míg a következőre egy héttel később került sor.⁵²⁰

A kampány során minden érdekeltnek tekintettel kellett lenni arra, hogy a legutóbbi, 1939-es parlamenti választásokhoz képest, a választójog majdnem teljesen általánossá tételével csaknem duplájára nőtt az elméleti szavazói létszám.⁵²¹ Különösen az újonnan választójoghoz jutó milliók, jellemzően a társadalom alacsonyabb, elesettebb soraiban lévők körében nőtt az izgalom a választások közeledtével. Sokan közülük, amire épített is a pártok propagandája, tanácstalanok voltak és ahogy egész eddigi életükben, most is azt csinálták, amit a fölöttük állók mondtak/parancsoltak nekik, illetve - megengedőbb módon közelítve a kérdéshez - hallgattak az iskolázottabb, vagy más okból nagyobb tekintélyű emberek szavára, illetve komform módon le(minta)követték a választói magatartásukat. E viselkedési mintázatokból rosszabb esetben „választás szabadsága elleni büntett” is kikerekedhetett, ahogy az alábbi esetben is, amely a Nagykanizsai Törvényszék tárgyalóterméig jutott.

A Magyar Államrendőrség Pacsai Járási Kapitánysága Politikai és Rendészeti Osztálya elsődleges jelentése szerint Balogh Endre, zalaapáti adóügyi segédjegyző 1945. szeptember 27-én, a Zalaapáti részét képező Vörösmező pusztán állatszámllálást végzett, mely hivatalos ténykedésének befejezte után „a lakosságnak beszédet tartott”. A feljelentés nyomán felvett jegyzőkönyv szerint - többek között - a következőket mondta: „Ha a kommunista párt győzne a vállasztásokon [sic!], akkor kolhosz rendszer uralkodna itt nálunk is, közös konyhák lenné-

⁵¹⁹ MNL ZML X.22. 1945. 31. ő. e.

⁵²⁰ Új Zala, 1945. szeptember 22. 3. és 29. 3. Ekkor Szij Rezső volt a vendég, aki az Arany Bárány Szálló nagytérképében tartott előadást.

⁵²¹ Hubai 2001, I. kötet 74.

nek. A lakosságtól el fogják vinni az ökröket, hogyha nem a kiskazda pártra fognak szavazni. Budapesten van ruha, lábbeli, só, ezeket az anyagokat a kommunisták nem engedik vidékre kiszállítani”. Ezt több tanú is állította, míg más tanúk ilyet nem hallottak, megint mások a szövetkezet kapcsán a földműves-szövetkezeteket értették. Idővel többen visszavonták a feljelentésüket, mert az „téves értelmezés folytán történt”. A vádlott korábbi lakhelye szerint illetékes búcsúszentlászlói MKP szervezet kiállt a segédjegyző mellett, amit egy helyi zsidó terménykereskedő is visszaigazolt, miszerint a vádlott „mindenkor erős fasisztaellenes magatartást fejtett ki”. Nyilván a mentőkörülmények mellett szólt a vádlott által beszerzett orvosi igazolás is a roskatag idegállapotáról. A bíróság 1946. június 4-én hirdetett ítéletet, amelyben minden vádpont alól felmentette Balogh Endrét, fellebbezéseknek nincs nyoma.⁵²² Az igazságszolgáltatás gépezetébe került esemény teljesen a népbíróságoknál bemutatott ügyre hajaz. Az eleve kusza tanúvallomásokra épülő ügyben a bírónak a jogi, a jelen történésének pedig a történelmi ténytet lehetetlen volt megállapítania. Ebben a szituációban a bíró a felmentést választotta, míg jelen sorok írója nem bocsátkozik találgatásokba és nem választja ki magának a számára legszimpatikusabb konstrukciót, hanem rezignáltan belenyugszik annak majdnem végtelen számú interpretációs lehetőségébe.

Az október 7-én lezajlott fővárosi törvényhatósági választások eredménye mind a bal-, mind a jobboldalon fokozta a kampány intenzitását és egyben radikalizálta is azt. Az FKGP oldalán nőtt a magabiztosság, ezzel együtt a bátorság, míg a baloldali pártok esetében a frusztráció egyre nagyobb arroganciába csapott át. Jól példázza ezt a következő eset, amikor a budapesti választások után Károlyi Gyula, az MKP novai járási titkára, a járás jegyzőjéhez felhívást intézett, egyfelől teljesen hamisan közölte ebben a választás végeredményét, (Munkásegység: 590 ezer, Kiskazdapárt 501 ezer szavazat)⁵²³ egyúttal felszólította őket – internálás terhe mellett – azok közhírré tételére.⁵²⁴ A kiskazdapárti gyűlések szónokai részéről ugyanakkor egyre nyíltabb és élesebb kommunista- és szovjetellenes bírálatok hangzottak el, legalábbis a kommunista párti források szerint.⁵²⁵ A szavazatokért folyó egyre kiélezettebb versenyben a baloldali pártok látszólagos egysége is láthatóan meglazult időnként. 1945. október 11-én

⁵²² MNL ZML VII.1.b. B 286/1946.

⁵²³ A fővárosi törvényhatósági (önkormányzati) választást az FKGP nyerte meg 50,4%-kal (295.187 szavazat). Második helyen végzett az MKP és az SZDP közös listája, a Dolgozók Egységfrontja, amely 42,8%-ot kapott (249.711 szavazat). A további szavazatokon a PDP, NPP és az MRP osztozott. Hubai 2010, 152–169. Vö. Ignác 2013.

⁵²⁴ MNL ZML IV.401.a. 1243/1945. A járás főjegyzője, dr. Bódy Zoltán a főispánhoz fordult két – érzékelhetően rezignált és költői - kérdéssel: 1. Gyakorolhat-e az MKP hatósági jogkört? 2. Rendelkezik-e az MKP internálási joggal? A főispán nem utasította el azonnal az MKP viselkedését, hanem továbbpasszolta a kérdéseket a belügyminiszterhez. Az ügynek nincs további írásos folytatása.

⁵²⁵ MNL ZML X.22. 1945. 32. ö. e.

kelt levelükben Fehér Gyula és Hegedüs Rajmund gyakorlatilag feljelentették a párttárs főispánnál az SZDP-s vármegyei alispánt. Dr. Hermann István sümegi paptanártól, az NPP járási szervezetének titkárától vett értesülésük szerint, dr. Dávid János alispán egy sümegi szocdem nagygyűlés után a berendelt közigazgatási tisztviselőket, községi jegyzőket bizalmasan felhívta, hogy az SZDP-t támogassák és oda lépjenek be. Emellett a panaszolók kifejtették, több más parasztpárti szervezet tapasztalatára hivatkozva, miszerint az alispán kifejezetten negatív attitűddel viseltetik az NPP-vel szemben.⁵²⁶

A fővárosi törvényhatósági választásokat követően már egyre jobban lehetett sejteni – szervezett közvélemény-kutatás hiányában is – a vidéken várható eredményeket. Az MKP Központi Vezetősége október 11-én foglalkozott először a fővárosban kialakult helyzettel. Ekkor még a felszólalók többsége elég optimistán ítélte meg az MKP helyzetét, egyedül Vas és Zala vármegyével kapcsolatban hangzott el, miszerint itt a Kommunista Párt választási kilátásai „nem jók”.⁵²⁷

Az ismert pártpreferenciájú helyi sajtó, a vázolt radikalizálódó trendbe illeszkedve, október elejétől már szinte minden lapszámában talált alkalmat a Kisgazdapárt becsméréseire, valamint a baloldal, azon belül elsősorban az MKP felmagasztalására a pozitív kicsengésű cikkek vagy választási hirdetések közlésével. A Zala például már október 3-án bejelentette, hogy Rákosi Mátyás 14-én Nagykanizsára látogat, ettől kezdve ez a tény, valamint a Kisgazdapárt keresztet ábrázoló – az újság szerint azt kisajátító – plakátja mindennapos, vezércikket is megérő témája lett a lapnak.⁵²⁸ Az FKGP felszelt kenyeret, imakönyvet és keresztet ábrázoló plakátja miatt a Nagykanizsai Nemzeti Bizottság is tiltakozását fejezte ki.⁵²⁹

Az október 14-i nagykanizsai Rákosi-gyűlés nem egészen úgy alakult, ahogy azt a szervezők elgondolták. A dekorációban nem volt hiba, azt már a zalaegerszegi gyűlésről ismert dekoratőr, Lustig Sándor készítette, gond inkább a mikrofonnal és a vonatokkal volt. Az MKP megyei bizottságának az októberi kampánymunkát értékelő jelentése szerint, mind a keszthei (ugyanis aznap itt is tartott gyűlést az MKP főtitkára), mind pedig a nagykanizsai gyűlés tömegméreteit tekintve elmaradt a várakozástól – becsléseik szerint 7–8 ezer ember jelent meg – amit annak tudtak be, hogy jelentősen késtek a vidékieket szállító vonatok. A bajt csak tetézte, miszerint – a jelentés szavával élve – „szabotázs” folytán Nagykanizsán nem

⁵²⁶ MNL ZML IV.401.c. sz. n. 1945. október 11. A főispán nem sokkal később újól, írásban hívta fel az alispán figyelmét, hogy „köztisztviselői hivatásával ellentétes az a viselkedés és exponálás, amit egyes választási gyűléseken az SZDP érdekében kifejt”. MNL ZML IV.401.c. 14/1945.

⁵²⁷ Balogh 1970, 1202.

⁵²⁸ Zala, 1945. október 3–16.

⁵²⁹ Zala, 1945. október 7. 3.

működött a mikrofon, így az első sorokon túl gyakorlatilag semmit nem lehetett hallani, mi-
nekutána a tömeget sem lehetett egyben tartani.⁵³⁰ A beszéd ennek ellenére kisebb polémiát
okozott a sajtóban, ugyanis Rákosi valótlanosságokat állított az FKGP megyei vezérkaráról,
amit azok visszautasítottak.⁵³¹ Rosszul sült el október 19-én – szintén Nagykanizsán – az
MKP Központi Propaganda Osztálya által leküldött „Pesti Kabaré” előadása is, mivel a be-
ígért műsorszámok és „húzónevek” elmaradtak, helyette direkt politikát kapott a közönség,
amit az – nem erre készülve – rossz néven vett. A falvakban olyan aprónak tűnő taktikai hibák
is rontottak a párt helyzetén – ha volt még mit rontani – mint amikor az előadó a déli harang-
szó alatt is folytatta beszédét, megbotránkozást keltve az erősen vallásos érzületű hallgatósága
körében.⁵³²

Az október 21-i vasárnap valóságos nagyüzem volt a pártok és vezérek részéről. Zala-
egerszegi szinte forgószínpaddá alakult a Kazinczy tér, ahol Varga Béla (FKGP), Kovács
Imre (NPP) és Marosán György (SZDP) tartott beszédet. Az SZDP a hétvégén 60 „jól sike-
rült” gyűlést szervezett a megye területén.⁵³³ Nagykanizsán, részben a megyeszékhelyivel
azonos szereplőkkel folytak le a nagygyűlések. A Nemzeti Parasztpárt vezérszónoka, a szín-
ház előtti téren itt is Kovács Imre volt. Délután négy órakor megérkezett Varga Béla is a Deák
térre, míg a szocdemeket Kéthly Anna képviselte, aki délután hatkor a helyi szervezet székhá-
zának dísztermében Dombai János felvezetésével tartott programbeszédet.⁵³⁴ Nem érdektelen,
hogy a Mindszenty után kinevezett új veszprémi püspök, az egyházmegye bejárása, megisme-
rése céljából október 20-án Nagykanizsára érkezett.⁵³⁵ Az október 21-i vasárnap keszthelyi
érdekessége abban állt, hogy itt a Polgári Demokrata Párt tartott gyűlést, amely lefolyásáról
közelebbi információink nincsenek, de az eset mindenképpen egyedülálló.⁵³⁶

Az utolsó nagy nekifutás a kampány során az október 28-i vasárnapon volt, a következő
hétvégén már a voksolás zajlott. Zalába ezen a napon már kevés „nagyagyú” jutott el, a csúcs-
ra járatás a megelőző hétvégére esett. Az utolsó „kampányvasárnapon” járt Nagykanizsán az
SZDP-től Marosán György és Baráth Gy. Mária, ugyanitt az FKGP is tartott nagygyűlést,
ahol szintén többen felszólaltak, köztük Drozdy Győző képviselőjelölt.⁵³⁷ A kampányfinis

⁵³⁰ MNL ZML X.22. 1945. 31. ő. e. Jellemző adalék a sajtóorgánumokra nézve, ahogy a lapok tudósítottak az
eseményről, megfélemezve a negatívumokról, kritika nélkül átvéve Rákosi vádjait és túlbecsülve a jelenlévők
számát. (Zala, 1945. október 16. 1., Új Zala, 1945. október 16. 1., Keszthelyi Újság, 1945. október 21. 1.)

⁵³¹ Új Zala, 1945. október 27. 3.

⁵³² MNL ZML X.22. 1945. 31. ő. e.

⁵³³ Új Zala, 1945. október 23. 3.

⁵³⁴ Zala, 1945. október 24. 1.

⁵³⁵ Zala, 1945. október 20. 3.

⁵³⁶ Keszthelyi Újság, 1945. október 21. 1.

⁵³⁷ Zala, 1945. október 30. 3.

utolsó politikai turbulenciáját Mindszenty József hercegprímás, esztergomi érsek október közepén megfogalmazott, de a SZEB által – némi kihagyások árán - csak október 29-én jóváhagyott és emiatt a tervezetthez képest később, november 1-jén, Mindenszentek ünnepén valamennyi katolikus templomban felolvasott ún. „választási körlevele” gerjesztette, természetesen csak a baloldalhoz sorolható pártok körében. A következő napokban ezek a pártok megpróbálták ellenpropagandával semlegesíteni az egyházi körlevelet, de az idő rövidsége miatt a példátlanul durva hangnemből ellenére sem értek célra.⁵³⁸ A Nagykanizsai Nemzeti Bizottság 1945. november 3-i ülésén csatlakozni készült az elítélők sorához, de a várható aktust megelőzően Dr. Haba Antal kisgazdapárti tag egy kis fricskát adva a bizottságnak azt kérte, addig ne ítélik el a körlevelet, amíg annak tartalmát nem ismerik. Erre egy ad hoc bizottság elment a legközelebbi plébániára a levélért, amit aztán felolvastak a nemzeti bizottság előtt, majd a jegyzőkönyv tanúsága szerint végül egyhangúlag elítélték azt, mert a „napi politikát bevitte a templomba, éppen a választások előtt”.⁵³⁹

A választást megelőzően, a kampány záróakkordjaként az Új Zalaiban Kunecz Károly zalaegerszegi rendőrkapitány felhívást tett közzé a választások idején követendő magatartásról, melyben többek között megtiltotta a szavazóhelyiség 50 méteres körzetében a csoportosulást és pártagitációt, valamint óvott mindenkit a szeszital túlzott fogyasztásától.⁵⁴⁰

Az alispán október 31-én küldte át a választókerület székhelyén alakult (zalaegerszegi) központi választási bizottságnak a hivatalos pecsétet, a különböző nyomtatványokat és a szavazólapokat. Ez utóbbiakat akkor nem központilag készítették, hanem választókerületenként egy kijelölt helyen, így a zalaikat a megyeszékhelyi Kakas-nyomdában. Ennek természetesen az lett a következménye, hogy választókerületenként mind a papír minősége, mind pedig annak színárnyalata szerint egymástól kissé eltérőek lettek a szavazócédulák, amelyek ráadásul még tipográfiaiailag sem egyeztek.

III.5.3. A választás és eredménye

1945. november 4-én reggel 7 órakor, a megye mind a 687 szavazóköri körében megkezdődött a voksolás. Több helyütt előfordult, hogy a választási törvényben rögzített 400 helyett, egy szavazóköri körben ennél többen is szavaztak, következésképpen még ennél is több személyt vettek

⁵³⁸ Balogh 2015, I. 467–475.

⁵³⁹ MNL ZML XVII.28. 1945. november 3. jkv. A pásztorlevél közölve: Romsics (szerk.) 2000, 449–452.

⁵⁴⁰ Új Zala, 1945. november 3. 1. A hirdetmény falragaszok formájában október 30-án jelent meg.

fel oda.⁵⁴¹ A választás lényegében incidens nélkül, teljesen rendben zajlott, mindössze néhány esetben merült fel panasz, amelyet az illetékes központi választási bizottsághoz továbbítottak és ott jegyzőkönyveztek.

A Keszthelyi Járási Központi Választási Bizottság előtt a Kisgazdapárt „bizalmi férfiai”⁵⁴² éltek panasszal közvetlenül a választás után. A keszthelyi, vonyarcvashegyi és várvölgyi szavazóköri körben fordult elő, hogy érvénytelennek nyilvánítottak olyan szavazócédulákat, amelyeken ugyan nem az erre szolgáló kiskockába tették a keresztet, de mégis olyan helyre, hogy egyértelműen megállapítható volt a kiválasztott pártlajstrom. Mivel azonban a szavazatszedő bizottság mellé az FKGP részéről kirendelt pártbizalmiak az érvénytelenítés ellen ott helyben jegyzőkönyvileg nem emeltek kifogást, a választási bizottság az utólagos felszólamlást elutasította.⁵⁴³

A Lenti Járási Központi Választási Bizottság előtt Horváth László (MKP) élt panasszal, aki a lentiszombathelyi eredmények megsemmisítését kérte, mivel az elnök már délután 17 órakor – a törvényben rögzített 20 óra helyett – véget vetett a szavazásnak, dacára annak, hogy volt olyan, aki még nem adta le a szavazatát. A választási bizottság a törvény azon passzusára hivatkozva utasította el a panaszt, miszerint a szabálytalanság - megítélésük szerint - nem volt az eredményre befolyással.⁵⁴⁴

A Pacsai Járási Központi Választási Bizottság jegyzőkönyvében csak megismételték a Kistrada község 1. sz. szavazóköri körében felvett jegyzőkönyvet, miszerint a helyi választási bi-

⁵⁴¹ MNL ZML IV.433. 5283. sz. A választással kapcsolatos egyéb – már citált – iratok mellett itt található külön járási és városi táblázatokban, települési, azon belül szavazóköri részletességgel a pártonként elért eredmény, külön bontva férfi és női, azon belül érvényes és érvénytelen szavazatokra. Ezek közül egyedül a balatonfüredi járás adatai hiányoznak, nyilván annak 1946. január 1-jén Veszprém megyéhez történt átcsatolása miatt. Veszprém megyében nem, de a véletlen szerencse folytán – ismeretlen proveniencia révén - az MNL Somogy Megyei Levéltárában szintén fellelhetők a zalai eredménytáblák – a balatonfüredi járást is beleértve – de csak falvankénti részletességgel, viszont ez a forrás feltünteteti a választói névjegyzékbe felvettek számát, különbontva a férfiakat és a nőket. MNL SML IV.403. Az 1945-ös választások iratai. Összesítő eredmény-kimutatások. 17. doboz. Ennek felleléséért és másolatban a rendelkezésemre bocsátásáért köszönet illeti Szántó Lászlót. Mindezen adatok egybedolgozásából készítettem egy nyilvános, az MNL ZML honlapján elérhető adatbázist az 1945. évi nemzetgyűlési – és egyúttal az 1947. évi országgyűlési - választás Zala megyei adatainak plasztikus bemutathatósága és értelmezhetősége érdekében. A választási eredményekkel kapcsolatban az e fejezetben előforduló grafikus ábrák és adatok ebből a fentebb citált forrásokon nyugvó adatbázisból származnak. Az adatbázis két fő részre tagolódik, melyek közül az első az eredményeket mutatja önmagában, míg a második különböző összehasonlításokat tesz lehetővé. E két alapvető lekérdezési forma több ezer lekérdezési kombinációt tesz lehetővé. E helyütt is szeretném megköszönni munkatársam, Pintyőke Gábor segítségét, aki elkészítette az adatbázist kezelő programot és lehetővé tette az általam felvitt adatok grafikai megjelenítését. Az adatbázis elérhető: <http://mnl.gov.hu/mnl/zml/adatbazisok>; <http://www.zml.hu/adatbazisok/zalai.valasztasok/valasztas.bevezeto.php> Az 1945-ös, illetve az 1920 és 2000 közötti választások legteljesebb kvantitatív feldolgozását lásd: Hubai 2001.

⁵⁴² Pártok által a szavazóköri körbe delegált aktivisták.

⁵⁴³ MNL ZML IV.433. 5283. sz. A Keszthelyi Járási Központi Választási Bizottság jegyzőkönyve. Vö. 1945: VIII. tc. 49. §.

⁵⁴⁴ MNL ZML IV.433. 5283. sz. Lenti Járási Központi Választási Bizottság jegyzőkönyve. Vö. 1945: VIII. tc. 55. §.

zottság egy női szavazatot megsemmisített, csak azt nem tudják melyik pártra esőt, mivel egy hölgy úgy szavazott, hogy nem volt felvéve a névjegyzékbe.⁵⁴⁵

A Zalaszentgróti járáshoz tartozó Kisszentgróton – a lentiszombathelyi esethez hasonlóan – ugyancsak korábban, már déli 12 órakor lezárták a szavazóurnákat, amiért az MKP és az NPP bizalmijai emeltek kifogást. A szavazókör elnöke a felvett jegyzőkönyvben azzal indokolta a korábbi zárást, hogy a még hátralévő, szavazati joggal bíró egyének kijelentették, miszerint azzal nem kívánnak élni.⁵⁴⁶

Nagykanizsa város 8. sz. szavazóköreben, a városi központi választási bizottság kisdapárti és szocdemes bizalmi egyéneinek felszólamlása alapján az érvénytelennek nyilvánított szavazólapokat újból megvizsgálták. Ez alapján az FKGP e szavazókörben leadott öt érvénytelen férfi szavazatából négyet és négy érvénytelen női szavazatából hármat, az SZDP két-két érvénytelen férfi és női szavazatából valamennyit érvényesnek nyilvánították. Ugyancsak Nagykanizsán, annak 21. sz. szavazóköreben vonták kétségbe egynémely bizalmiak két FKGP-re leadott szavazat érvényességét, de az észrevételt a központi választási bizottság elutasította.⁵⁴⁷

A Zalaegerszeg Városi Központi Választási Bizottságnak, mint a választókerület székhelyén alakult bizottságnak egy érdekes üggyel kellett szembenéznie. November 4-én, a választás napján az említett bizottság helyiségében megjelent 31 különböző rendfokozatú és beosztású rendőr- és katonatiszt, akik követelték, hogy szavazhassanak Zalaegerszegen – mint ideiglenes állomáshelyükön – annak ellenére, hogy itt nem, csak állandó lakhelyükön vannak felvéve a választói névjegyzékbe. A bizottság elnöke ismertette velük a választójogi törvény idevonatkozó passzusát – miért is nem szavazhatnak Zalaegerszegen –, akik ennek ellenére sem akartak tárgítani eredeti szándékuktól. Az ügy folytatásáról sajnos sem a jegyzőkönyvből, sem máshonnan nem rendelkezünk információkkal.⁵⁴⁸

A választás napján a Zala vármegyei választókerület 213.323 névjegyzékbe felvett (118.764 nő és 94.559 férfi) választójából 194.845-en járultak az urnák elé (91,34%), akik közül 192.363 fő (98,73%) voksolt érvényesen. Mai szemüvegen keresztül ez hihetetlen választói aktivitást mutat, különösen érdekes, hogy a frissen választójogot kapott, zömmel ala-

⁵⁴⁵ MNL ZML IV.433. 5283. sz. Pacsai Járási Központi Választási Bizottság jegyzőkönyve.

⁵⁴⁶ MNL ZML IV.433. 5283. sz. Zalaszentgróti Járási Központi Választási Bizottság jegyzőkönyvéhez csatolt melléklet.

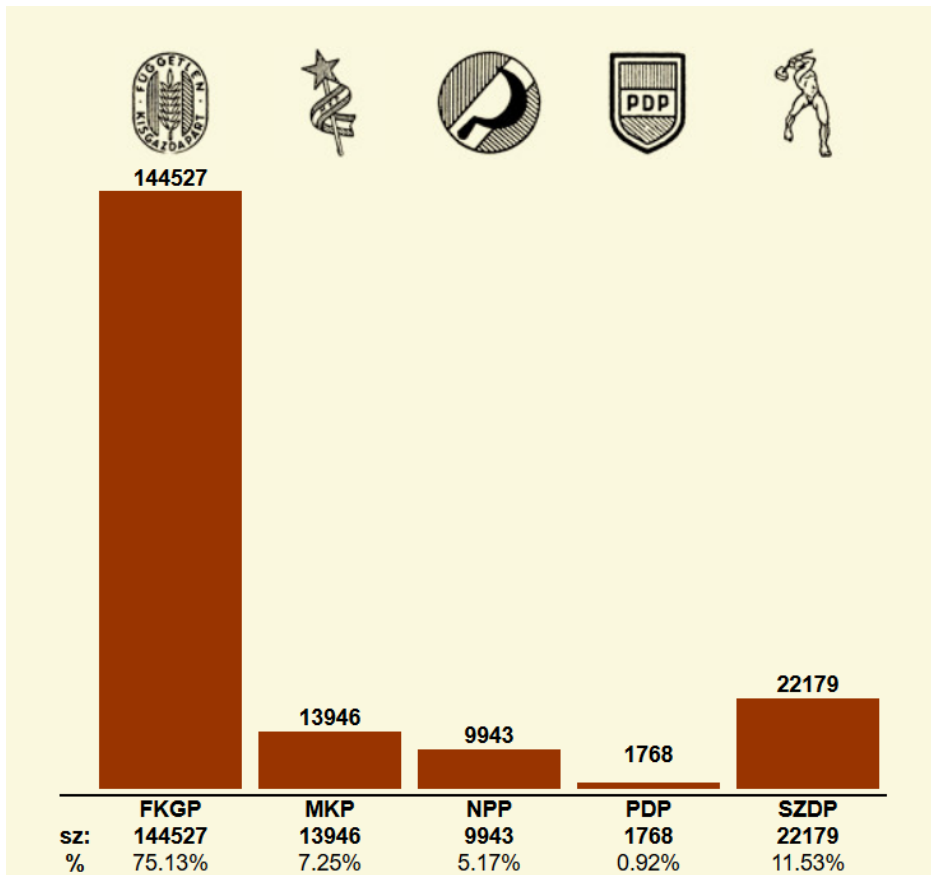
⁵⁴⁷ MNL ZML IV.433. 5283. sz. Nagykanizsa Városi Központi Választási Bizottság jegyzőkönyve.

⁵⁴⁸ MNL ZML IV.433. 5283. sz. Ehhez hasonló eset fordult elő Csatáron is, de a rendőröket ott sem engedték leszavazni. A Zalaegerszeg Városi Központi Választási Bizottságnak ezen kívül határoznia kellett, egy MKP-ra leadott szavazat érvényességéről.

csonyabb társadalmi státuszba tartozók is példásan éltek a jogukkal.⁵⁴⁹ Ez a kimagasló részvételi arány korrelál a pártszervezetek kapcsán említett, megnövekedett politikai aktivitással.

1. ábra

A pártok által elért eredmények az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választáson a Zala vármegyei választókerületben

A Független Kisgazdapárt 144.527 érvényes szavazatot kapott (75,13%), amellyel Zala vármegyében fölényes győzelmet aratott. A Magyar Kommunista Párt 13.946 (7,25%), a Nemzeti Parasztpárt 9943 (5,17%), a Polgári Demokrata Párt 1768 (0,92%), míg a Szociáldemokrata

⁵⁴⁹ A különböző szavazási szisztémák miatt nem lehet konzisztens módon összehasonlítani az 1920 és 1945 közötti részvételi arányokat. Globális összehasonlításban talán csak az 1920-as választás – ami szintén egy súlyos történelmi kataklizma-sorozat után, ráadásul a korábbiakhoz képest, 1945-höz hasonlóan, jelentősen kiterjesztett választójog mellett ment végbe – érte el az 1945-ös részvételi szintet, míg a többi két világháború közötti országgyűlési választásokon megfigyelhető részvételi arányok 5–10 százalékponttal is alulmúlták a most tárgyaltat. A másik meglepő különbség, hogy korábban nagyságrendekkel több volt az érvénytelen – pontosabban annak nyilvánított – szavazat. Hubai 2001, I. kötet, 21–74.

Párt 22.179 (11,53%) érvényes voksot szerzett.⁵⁵⁰ Mivel 12.000 érvényes szavazat adott ki egy mandátumot, ennek megfelelően az FKGP 12, az MKP és az SZDP 1–1 képviselői helyhez jutott a zalai kerületből. Így a szavazópolgárok által, a győztes párt listájáról bekerült a nemzetgyűlésbe: Varga Béla, Kovács Ferenc, Drozdy Győző, Békeffy Ferenc, dr. Bencze Imre, Németh Lajos, dr. Mangliár Károly, Czifra László, Magyar János, Meggyesi Ernő, Ledniczky Lajos és Fillér László. Az MKP Rákosi Mátyást, az SZDP Marosán Györgyöt delegálhatta az új törvényhozó testületbe. Néhány nappal később lemondott zalai mandátumáról Varga Béla és Marosán György – mivel más kerületben is győztek és azt választották –, így vált képviselővé a lajstromon soron következő Bedő Károly illetve Dombai János. Rákosi Mátyás ettől kezdve három cikluson keresztül, 1953-ig mint Zala (vár)megye nemzet/országgyűlési képviselője ült a parlamentben.⁵⁵¹

Az új politikai felépítmény és a választások eredménye közötti dichotómia feloldhatatlan és kezelhetetlen volt a hatalmon lévők számára. Az új politikai elit viszonya a voksok által manifesztálódott népakarathoz a későbbiekben leginkább annak ignorálásában merült ki. Az új rendszer kudarcossága, hiteltelensége, a vele való társadalmi azonosulás képtelensége eddig is érezhető volt, de most mindez lefordítódott a számok rideg nyelvezetére is. A politikai intézményrendszer korábbi fejezetekben ismertett új elemei sok esetben méltán közérdeketlenné, könnyűnek találtattak, nem is beszélve a megszálló Vörös Hadsereg függelékeként színre lépő kommunisták radikális társadalomátalakító eszméiről és ezek gyakorlati implementációjának kortárs társadalmi tapasztalatáról, amelyek a szavazófülke magányában szintén pregnáns elutasításban részesültek. Más szemszögből fogalmazva, az MKP és újdonsült szövetségeseinek a hagyományos, tradicionális vidéki társadalmi szövet felbomlasztására, gyen-

⁵⁵⁰ A pártok országos eredményei: FKGP: 2.697.137 (57,03%), SZDP: 823.250 (17,41%), MKP: 801.986 (16,96%), NPP: 324.772 (6,87%), PDP: 76.393 (1,62%) Magyar Radikális Párt (MRP): 5763 (0,12%) Hubai 2001, I. kötet 74. Vö. MNL ZML IV.433. 5283. sz.; MNL OL KS-283-38. 16. ö. e. Faragó-féle statisztika, a zalai választókerület adatai. Faragó Gyula, a Szociáldemokrata Párt választási statisztikusa pártja számára részletes, többoldalú és viszonylag pontos statisztikákat, kimutatásokat készített az 1945-ös nemzetgyűlési választásokról.

⁵⁵¹ MNL ZML IV.433. 5283. sz. Vö. Káli–Mikó (szerk.) 1995, 147–152. Utóbbi dokumentumban, pontosabban az annak alapjául szolgáló eredeti összesítésben néhány számadat pontatlanul szerepel. Varga Béla a somogyi, Marosán György pedig a vasi mandátumát választotta. Zala, 1945. november. 7. 1. A képviselők életrajzát lásd: Vida (főszerk.) 1999., az FKGP képviselőket lásd még: Vida–Vörös 1991. Rákosi 1953–1956 között a budapesti választókerület képviselője volt. Jónás 1990, 49. A korszakban makacsul tartotta magát az a hír, miszerint az MKP zalai listáján szerzett szavazatokhoz hozzáírtak annyit, hogy legalább Rákosi bekerüljön. Drozdy Győző a visszaemlékezéseiben 3500 szavazatot említ az MKP zalai listáján, amihez Budapesten hozzáírtak szerinte 10.000 szavazatot, így kerülhetett be Rákosi a parlamentbe a zalai listáról. Káli–Paksy (szerk.) 2007, 392. Ez a fajta csalás, több szempontból is elképzelhetetlen volt, továbbá Rákosi több listán is bejutott a parlamentbe, tehát nem volt rászorulva a zalai mandátumra. Sulyok Dezső, a visszaemlékezésében ugyancsak csalást emlegetett ebben az ügyben. Sulyok 2004, 93–94.

gítésére, az e térbe való politikai, ideológiai és nem melleleg gazdasági behatolásra tett kísérleteik egyelőre nem jártak sikerrel.

A mandátumot szerzett pártok a lapok hasábjain mondtak köszönetet választóiknak.⁵⁵² A választókerület székhelyén alakult választási bizottság november 8-án 12 óra 45 perckor a választási eredményeket hivatalosan is kihirdette.⁵⁵³ Ennek felterjesztése Budapestre technikai okok miatt némi késedelmet szenvedett, emiatt november 9-én egy sürgető távirat érkezett a fővárosból, amely „országos botrányt” helyezett kilátásba, amennyiben azonnal nem indul a futár a hivatalos eredményekkel. Zalaegerszegen ekkor éppen nem volt üzemképes autó (!), hanem a tűzoltóság Steyer típusú kocsiját hozták rohammunkával használható állapotba, amellyel november 11-én 10 óra 30 perckor elindulhatott Budapestre a futár és 17 órakor szerencsésen meg is érkezett, két órával az országos eredmények hivatalos kihirdetése előtt.⁵⁵⁴

Az FKGP Zalában várható győzelme már a választások előtt „benne volt a levegőben”, de ilyen nagy arányra egyik oldal sem számított.⁵⁵⁵ A kialakult szavazati arányban a push- és a pull-faktorok egyaránt közrejátszottak. A gazdasági- és ezzel szorosan összefüggő foglalkozási-szerkezet, vagyis a mezőgazdasági ágazat jelentős túlsúlya a jövedelemképzésben, a térség aprófalvas településszerkezete, a viszonylagos fizikai (közlekedési) és szellemi elzártság, a nagyobb városok hiánya, a katolikus egyház befolyása, valamint a „választási tradíciók”, ennek keretében hagyományosan a konzervatív, keresztény pártok preferálása,⁵⁵⁶ mind-mind okot szolgáltatottak a kialakult eredményre. Az 1945. évi választások specialitásai, benne a meglehetősen tagolatlan pártstruktúrával, azaz, hogy lényegében egyetlen keresztény-konzervatív irányultságú párt vett azon részt, ami erős gyűjtőpárti jelleget adott a Kisgazdapártnak, valamint a megszállás és annak minden következménye szintén okot adott az eredmények ilyen alakulására. A kisgazdapárt győzelméhez a fentiek mellett még az is hozzájárulhatott, hogy Zalában az FKGP semmilyen komolyabb közigazgatási pozícióval nem rendelkezett, így a választók nem azonosították a pártot a kialakult/kialakuló új politikai establishmenttel, ennél fogva a Kisgazdapárt annak ellenzékeként is megjelenhetett az emberek szemében. Ezzel szemben az MKP-SZDP-NPP komplexumra pont fordítva tekinthettek, az új hatalmi szisztémában való jobb láthatóságuk miatt az új rendszer minden bűne, hátránya

⁵⁵² Zala, 1945. november 10–13.

⁵⁵³ MNL ZML IV.433. 5283. sz. MNL SML IV.403. 1945. 17. doboz. A későbbiekben – ahogy említettem – minden választási eredménnyel összefüggő számadat ezen források feldolgozásából származik.

⁵⁵⁴ MNL ZML IV.401.a. 1380/1945.

⁵⁵⁵ Az FKGP – nem a megyéket, hanem a választókerületeket alapul véve – csak Somogy vármegyében aratott ennél is nagyobb győzelmet, igaz csak egy hajszállal, 75,29%-ot érve el. Hubai 2001, II. kötet 161. A vármegyét tekintve, Somogyot is megelőzve Abaúj-Torna végzett az élen 77,2%-kal. Máday 1992, 15.

⁵⁵⁶ Paksy 2015, 168–178.

reájuk háramolhatott. Ezen belül még az is motiválhatta az embereket a szavazatuk leadásában – ahol nem kell mindig nagy és magasztos eszmék mentén meghozott döntésre gondolni –, miszerint egyszerűen a romló életminőséget, a vagyonbiztonság hiányát, egyszóval a háború negatív gazdasági örökségét is az új hatalommal jobban azonosítható pártok nyakába varrták.

Az okokat tovább kutatva felhívnám a figyelmet a 6. táblázatban foglalt adatokra, amely a pártszervezetek kiépítettségét mutatta be, ahol az FKGP vitte messze a vezető szerepet, ami ok és okozati szerepet egyaránt játszhatott. A pártok általános társadalmi polarizáltságát figyelembe véve, Zalában így szinte minden az FKGP mellett szólt, különösen az agrárium túlsúlya, vagy a katolikus egyház meghatározó össztársadalmi befolyása. Ugyanakkor majdnem minden olyan társadalmi töltet hiányzott, ami például az MKP és az SZDP számára – de idesorolhatjuk a PDP-t és az NPP-t is – kedvező lett volna.

III.5.4. A választói magatartást meghatározó tényezők

A választói magatartás okainak felderítésében nem állhatunk meg a fentebb említett általánosságok szintjén, amelyek elfedik egy–egy járás, községcsoport, vagy akár egyes települések szingularitásait. A választói attitűd – adott esetben községi szintű – boncolgatása során, elsősorban azt próbálom meg a következőkben érzékeltetni – amit sokkal izgalmasabbnak gondolok az ismertetett általános okok mellett –, vajon a vizsgált helyeken milyen okok játszhattak közre a megye, vagy egy szűkebb térség (járás) átlageredményétől való (jelentősebb) eltérésekben. Ennek során vizsgáltam a vallási és nemzetiségi viszonyokat, a településnagyságot, a női – férfi szavazatok arányát, a foglalkozási szerkezetet, a pártszervezetek kiépültségét⁵⁵⁷ és amennyiben ezek sem adtak magyarázatot az anomáliára, akkor egyéb speciális körülményeket is (pl. papok, lelkészek pártállása,⁵⁵⁸ kampány, személyes szerep, propaganda hatása) megpróbáltam a boncasztalra tenni. Akadtak persze olyan települések, ahol nem lehetett megnyugtatóan megállapítani, tisztázni azokat az okokat, amelyek a deklinációt okozták, de az esetek többségében úgy gondolom ez magyarázhatónak bizonyult.

⁵⁵⁷ MNL ZML IV.401.a. 146/1946. A forrás kivételességére már céloztam a pártok alakulását bemutató alfejezetben, lásd ennek összefoglaló számszaki eredményét az 6. táblázatban. A dokumentum minden, az adott községben működött párt adatát tartalmazza, beleértve a pártvezetők nevét és pár személyes adatát (születési idő, foglalkozás) is, bár utóbbiak adatolása meglehetősen hektikus. Az összesítés 1946. február elején készült, de megkockázatom, hogy az adatokat megfeleltethetjük a nemzetgyűlési választások időpontjának is, feltételezve, hogy a pártok szervezeti fejlődése logikusan a választások idején kulminálhatott. Mivel a Balatonfüredi járást 1946. január 1-jén Veszprém megyéhez csatolták, ennek adatait nem tartalmazza az összeírás.

⁵⁵⁸ MNL ZML IV.401.a. 562/1945.

Mielőtt azonban a pártokra leadott voksok eltérüléseit a fenti szempontok szerint pártonként és/vagy kiválasztott településenként dimenzionálnám, két általános tényezőt vennék előre, nevezetesen a részvételi arányt és a női–férfi szavazatok pártonkénti arányát, melyek területi módosító hatása általánosabban, a többi tényezővel majdnem mindig együtt jelentkezett.⁵⁵⁹ Mint fentebb láthattuk, Zalában az arra jogosultak 91,34%-a vett részt a választáson. Ha járások szerinti bontásban vizsgáljuk a részvételi adatokat, akkor az élen a Novai (97,31%), a Sümegi (94,09%), valamint a Lenti (93,71%) járások végeztek, pontosan azok, ahol a Kiskgazdapárt – ha nem is pontosan ebben a sorrendben, de arányaiban – a legtöbb szavazatot kapta, míg százalékosan a legkevesebbet ott kapta, ha nem is szoros korrelációban, ahol a legkisebb volt a részvétel, minekutána a részvételi arány láthatóan összefüggésben állt a Kiskgazdapárt jó szereplésével. Összesen nyolc olyan település akadt, ahol 100%-os volt a részvétel.⁵⁶⁰ Ezek kivétel nélkül aprófalvak voltak, ahol 73 és 311 között szóródott a választói névjegyzékbe felvettek száma. Területi elhelyezkedésükben – a kis darabszám miatt – csak nagyon nagy jóindulattal vehetjük észre a járásokra jellemző részvételi arányt. Ellenben ha a 95% feletti részvételt vizsgáljuk, az említett sajátosság már jobban kirajzolódik, pl. a Lenti járás 33 települése közül 21 tartozott ebbe a kategóriába. Kifejezetten alacsony részvételnek számított a 80% alatti, ami kilenc esetben fordult elő, területileg szintén nem túl jellemző módon. A negatív rekordot – melynek oka ismeretlen – Garabonc állította be a Nagykanizsai járásból 59,34%-kal (755 névjegyzékbe felvett szavazóból 448 jelent meg.), míg a többi gyengébben szereplő faluban 74–79% körüli részvételt produkáltak.

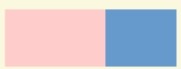
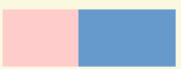
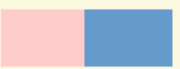
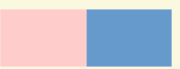
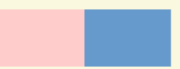
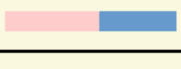
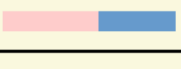
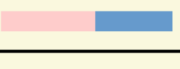
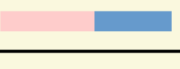
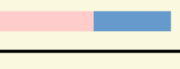
A nők és férfiak közötti pártszimpátia különbözőség a háború okozta demográfiai változások, az így kialakult jelentős nőtöbbség miatt kaphatott releváns szerepet ezen a választáson.

⁵⁵⁹ Jogos a kérdés, miként lehet vizsgálni a nemek pártpreferenciájában rejlő különbségeket. Ezt az teszi lehetővé, hogy a választójogi törvény értelmében, tartalmában teljesen azonos, de külön „Férfi” és „Női” szavakkal megjelölt szavazócédulákat kellett készíteni, amelynek így csak az volt a célja, hogy – mint esetünkben is – meg lehessen vizsgálni a nemek közötti pártpreferencia különbségeit, ami valamennyi párt számára hasznos tanulságokkal szolgálhatott.

⁵⁶⁰ Emellett ugyancsak nyolc olyan település volt a megyében, ahol többen szavaztak, mint ahányan a névjegyzékbe fel voltak véve. Ezek a falvak nem mutattak területi csoportosulást, szórtan helyezkedtek el a megye területén. 101,45 és 108,13% között szóródott ez a többség, aminek az oka nem egyértelmű, mivel ahogy említettem, a szavazóköri jegyzőkönyvek teljesen hiányoznak az 1945. évi választásokat illetően. Megjegyzem, ekkor is lehetett névjegyzék-kivonattal szavazni, ami a két évvel későbbi választáson került reflektorfénybe a központilag erre rászervezett családok miatt. Mivel a járási központi választási bizottságok egyik jegyzőkönyvében sem kifogásolták meg a pártok az így leadott többletszavazatokat, továbbá egyik párt irányában sem tolódnak el tendenciózusan a szavazatok ezen településeknél, ezért feltételezhetjük, hogy legálisan, névjegyzék-kivonattal való szavazásból erednek ezek a voksok, amelyeket pl. vasutasok, katonák, határőrök, választási bizottsági tagok vagy más, lakóhelyüktől indokoltan távollévők adhattak le ilyen módon e jellemzően kis településeken.

2. ábra

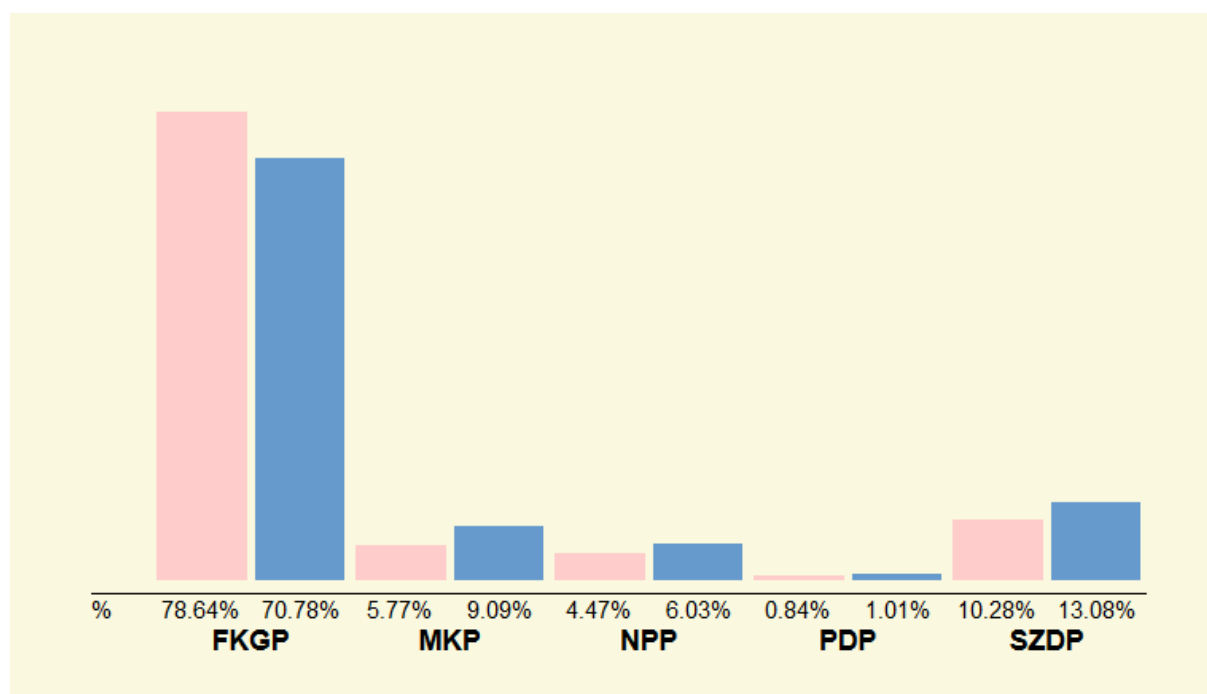
A pártokra leadott szavazatok nemek szerinti megoszlása
a Zala vármegyei választókerületben 1945-ben⁵⁶¹

	FKGP		MKP		NPP		PDP		SZDP	
	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi
sz:	83741	60786	6141	7805	4761	5182	898	870	10944	11235
%	57.94%	42.06%	44.03%	55.97%	47.88%	52.12%	50.79%	49.21%	49.34%	50.66%
										
										

A következő ábra egy másik megközelítésben mutatja meg a nemek közötti pártpreferencia különbséget.

3. ábra

A pártok százalékos eredményei a nemek szerinti összes szavazatból a Zala vármegyei választókerületben 1945-ben (rózsaszín/világos oszlop: nők; kék/sötét oszlop: férfiak)

⁵⁶¹ A sávdiaagramm alsó, különválasztott része a választókerület egészében jellemző női–férfi szavazatarányt mutatja, így vizuálisan is azonnal látszik a nemek pártpreferenciájának eltérése a megyei átlag egészéhez képest.

A megyében – és egyben a választókerületben – a választói névjegyzékbe felvettek alapján 1000 férfira 1256 nő jutott. A leadott szavazatok száma alapján arányuk: 1,238, míg kizárólag az érvényes szavazatokat figyelembe véve: 1,24. A férfiak tehát nagyobb szavazati hajlandóságot mutattak, amit a valamivel több érvénytelen szavazatukkal kissé lerontottak. A járások közül a nemek közötti legnagyobb különbség a választói névjegyzékben felvettek alapján a Keszthelyi (1,446),⁵⁶² míg az érvényesen leadott szavazatok alapján a Balatonfüredi járásban (1,451) adódott.

Mindkét szempontból a legkisebb differencia a Zalaszentgróti járásban alakult ki 0,971 és 0,991-es értékekkel. Ebből következően itt a férfiak voltak többségben, ami járási szinten egyedülálló volt az országban.⁵⁶³ A női–férfi szavazatarányok pártonkénti megoszlásából képet alkothatunk a pártok nemek általi preferenciájáról, amit a 2. ábra grafikusán is megjelenít. Elosztva egymással a női és férfi szavazatok számait, a Kisgazdapárt ezen megyei arányszáma 1,377 volt, ami tehát azt jelentette, hogy 1000 férfi szavazóra 1377 női szavazó jutott. Az MKP-é 0,787 (vagyis 1000 férfire csak 787 női szavazat esett) az NPP megyei arányszáma 0,918, a PDP-é 1,03, míg az SZDP esetében ez a szám, a baloldali trendnek megfelelően – de azon belül a legkiegyenlítettebben – 0,974 volt. A legmarkánsabb női preferencia tehát az FKGP-nél, míg a legtúlsúlyosabb férfi preferencia az MKP-nál jelentkezett. Többségében férfiak szavaztak az NPP-re, míg a PDP és az SZDP esetében a legkiegyenlítettebbek voltak az arányok. A női és férfi szavazók viszonyában, a férfiak lényegesen nagyobb háborús vesztesége miatt jelentős nőtöbbség alakult ki, így a nők által eleve jobban preferált pártok duplán is jelentős többséggel számolhattak, ami nem jelentéktelen mértékben járult hozzá az FKGP győzelméhez.⁵⁶⁴ A jelentős nőtöbbség a háború után lényegében csak ebben az egy pillanatban, a választás napján vált politikai tényezővé, egyébként sem előtte, sem utána – a vizsgált kort illetően – nem vált politikai ténnyé. A nőknek a nyilvános életben megnövekedett szerepe, például a munkavállalás területén, nem tükröződött vissza, nem generált nekik újfajta szerepet a politikai mezőben, nem konvertálódott át (politikai) hatalmi tényezővé, legfeljebb a szlogenek, politikai jelszavak szintjén. A béke kitörésével hamar visszaállt a korábban is jel-

⁵⁶² Még ennél is nagyobb volt Nagykanizsa városban ez az aránytalanság (1,463).

⁵⁶³ MNL OL M-KS-283-38. 16. ó. e. Faragó-féle statisztika, a járások nemek szerinti összehasonlító adatai.

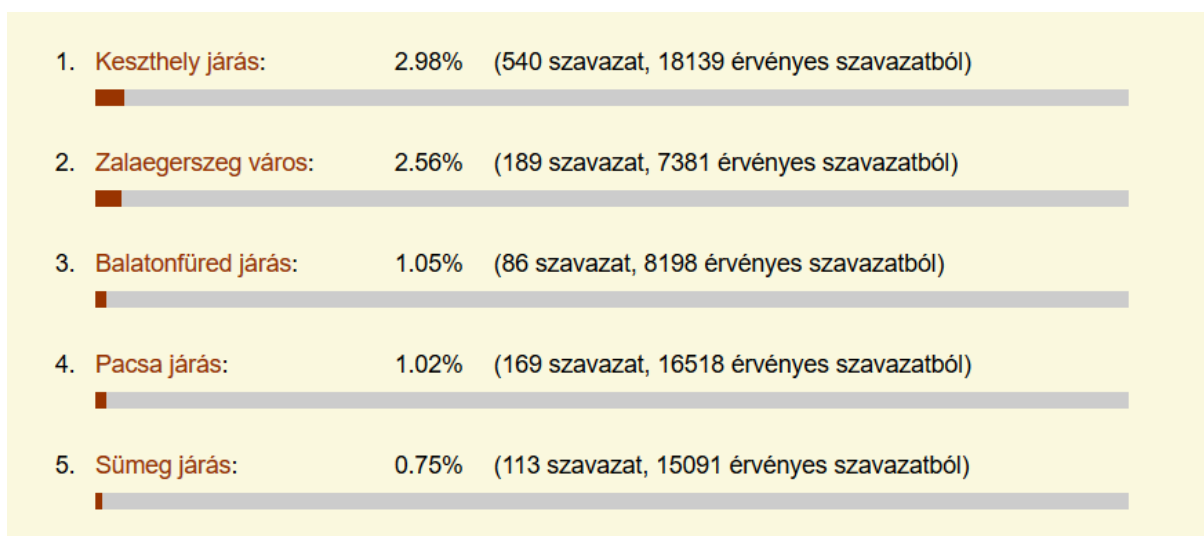
⁵⁶⁴ A háború utáni nőtöbbség választási eredményekre való kihatásának országos eredményeit, nemzetközi kitekin-téssel lásd: Márai 1992, 21–30.

lemző ideáltipikus polgári családmódel, a nyilvános politikai teret változatlanul a férfiak uralták.⁵⁶⁵

A következőkben azt fogom vizsgálni, hogy a részvételi arány és a nemek közötti szavazatok megoszlásának problematikáján túl milyen más tényezők alakították még egy-egy párt, illetve település/térség megyei vagy járási átlagtól eltérő választási eredményét és ezen tényezők között lehet-e valamiféle fontossági sorrendet felállítani. Elsőként a legkisebb párt, a Polgári Demokrata Párt eredményének térbeli eloszlásával foglalkoznék, mivel az átlagtól való eltérés – előrebocsátom - egyik legfontosabb faktora, a pártszervezet léte vagy hiánya, itt mutatható ki a legvegytisztábban. A PDP országosan 1,62%-ot, Zalában 0,92%-ot ért el. A következő ábrával illusztrálom a pártszervezet létének vagy hiányának a hatását a választási eredményre.

4. ábra

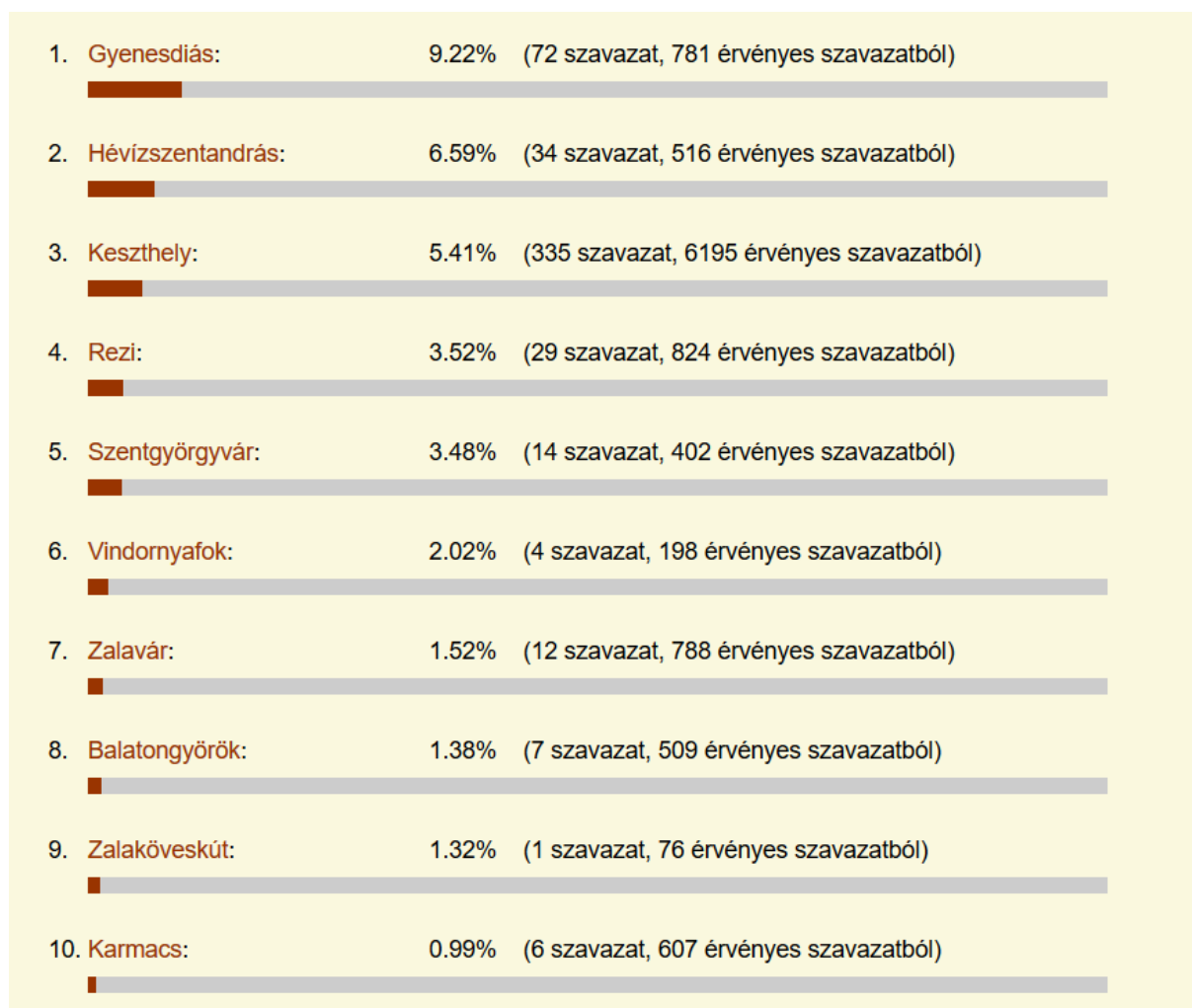
A Polgári Demokrata Párt eredménye 1945-ben a zalai választókerületben a járások és városok összehasonlításában (1–5. legjobb eredmény)

⁵⁶⁵ Pető 2018, 129. Egy korábban már elejtett, de itt is megemlíthető apró adalék: a már többször citált 6. táblázat pártszervezeteket bemutató adatai szerint az ezernél is több „pártfunkcionárius” között mindössze öt nő akadt, ők is alacsonyabb beosztásban szolgáltak.

5. ábra

A Polgári Demokrata Párt eredménye 1945-ben a Keszthelyi járás településein
(1–10. legjobb eredmény)

Elemmezve a fenti két ábra adatait, jól érzékelhetően a PDP a Keszthelyi járásban teljesített messze a legjobban (2,98%), ami azonban csak néhány kiemelkedően jól szereplő településnek volt köszönhető: Gyenesdiás (9,22%), Hévízszentandrás (6,59%), Keszthely (5,41%) és Rezi (3,52%). A már ismert, a megye pártszervezeteit felvonultató forrásunk⁵⁶⁶ szerint a PDP-nek 1946 februárjában a következő településeken volt szervezete: Gyenesdiás, Hévízszentandrás, Keszthely, Rezi, Szentgyörgyvölgy (Lenti járás), Zalaapáti (Pacsai járás), Sümeg, Zalaegerszeg város. Összevetve a felsorolt településeket a fenti két ábrával, szinte tökéletes a megfeleltethetőség a választási eredmények és a pártszervezetek kombóját tekintve. A Balatonfüredi járás adatai – annak 1946. január 1-jei elcsatolása miatt – már nem szere-

⁵⁶⁶ MNL ZML IV.401.a. 146/1946.

peltek a pártok összeírásában, így nem mondhatjuk azt, hogy kilóg a sorból. Valójában csak Szentgyörgyvölgy gyengíti a tézist, ahol a választáson egyáltalán nem kapott szavazatot a párt. De még ezt is magyarázhatjuk azzal, hogy esetleg a választások után alakult meg a településen a pártszervezet, így a voksolás kimenetelére még nem lehetett az hatással. A Pacsai járás relatíve jó eredménye kizárólag a járásban egyetlenként pártszervezettel bíró Zalaapáti községgel magyarázható, ahol messze kiemelkedően jól szerepelt a PDP (6,45%).⁵⁶⁷ A pártszervezet meglétének az eredményességet meghatározó szerepe inverz módon is igazolható, mert ahol a párt nem rendelkezett szervezettel, ott nem is ért el az átlagnál lényegesen jobb eredményt. Különösen igazolja ezt Nagykanizsa város esete, ahol a büszke polgári múlt ellenére nem alakult meg a PDP, amit a háborús veszteségekkel, különösen a holokauszttal sem magyarázhatunk, hiszen Zalaegerszegen és Keszthelyen is hasonló veszteség érte a polgári társadalmat.⁵⁶⁸ Egyes esetekben, különösen Zalaegerszegen és Keszthelyen a pártszervezeti faktoron belül az sem lehetett mellékes, hogy a pártot megtestesítő személyek magasan kvalifikáltak, ismert és elismert értelmiségiek voltak, mint például a megyeszékhelyen dr. Jancsó Benedek kórházigazgató-főorvos vagy a Balaton-parti „városban” dr. Magyary Gerő, aki ugyanezt a pozíciót töltötte be.⁵⁶⁹

A Nemzeti Parasztpárt, mint kis párt eredményei, azon belül is a megyei átlagtól való eltéréseinek okai szintén jól megfoghatóak. A párt országosan 6,87% szavazatot kapott a választóktól, míg Zalában ennél valamivel kevesebbet 5,17%-ot. A pártszervezetek jelenléte és a választási eredmény közötti együttállás, ha nem is olyan vegytisztán, mint az előbb taglalt PDP esetében, de fennáll. Az NPP pártszervezeteinek területi allokációja – kevés kivételtől eltekintve – megmagyarázza az átlagtól eltérő eredmények jelentős részét. Ez legjobban a végpontokon nyilvánul meg, ugyanis ahol nem kapott szavazatot a párt, ott a legtöbbször nem volt szervezete. Ahol viszont jól szerepelt, ott majdnem minden esetben rendelkezett pártszervezettel. Ott is jó eredmények elérésére nyílt lehetőség, ahol a létező pártok kombinációja kedvező volt (pl. konkurens munkáspártok vagy az ellenfél Kisgazdapárt hiánya, esetleg az NPP kizárólagos létezése).

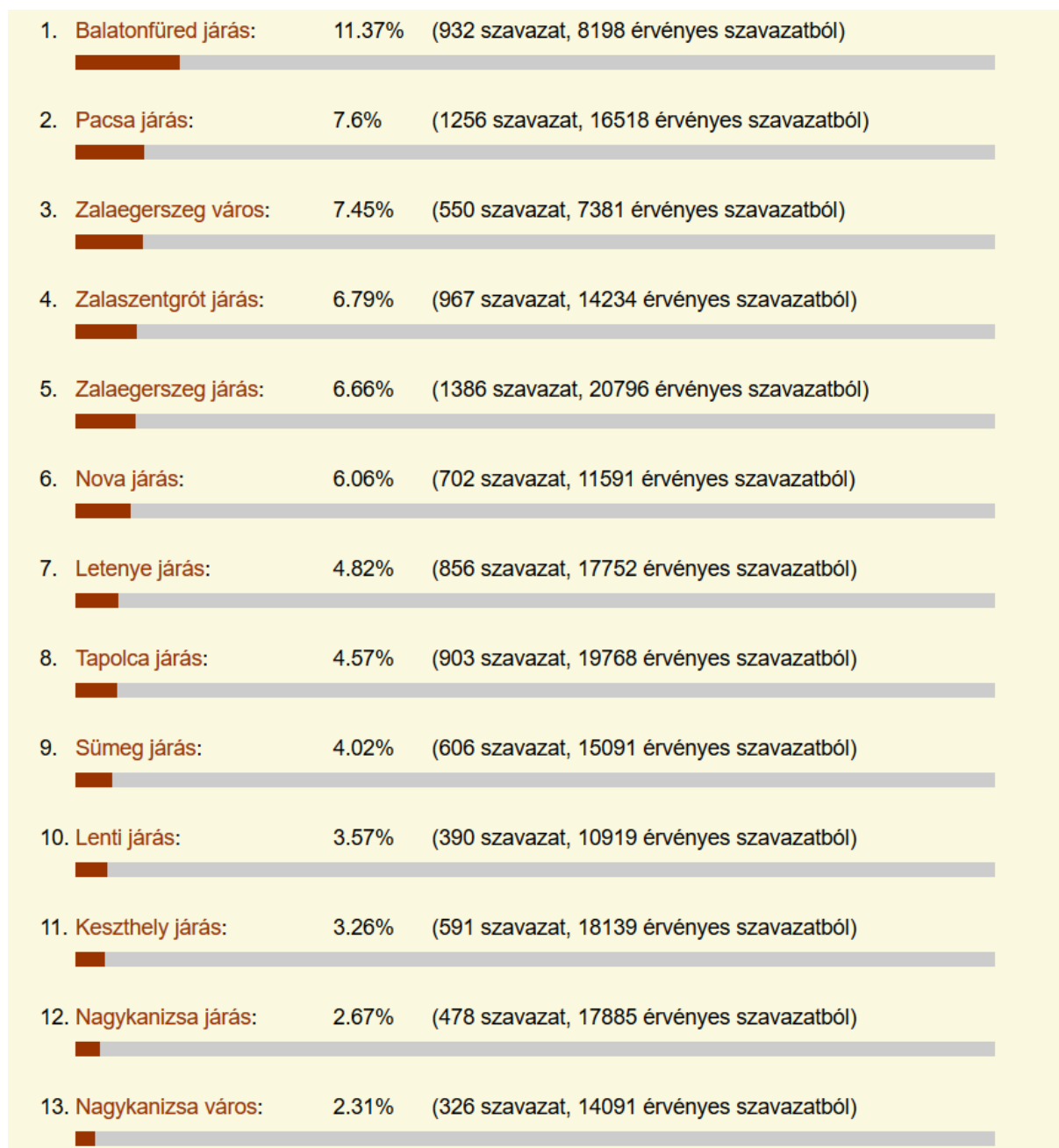
⁵⁶⁷ A citált forrás szerint ráadásul az általánosan jellemzőtől eltérően itt nem kvalifikáltak értelmiségiek voltak a párt vezetői, hanem egy 1895-ös születésű, géplakatos foglalkozásúnak megnevezett személy.

⁵⁶⁸ A társadalmi töltet tekintetében Nagykanizsa egyfajta ellentétje is lehet Zalaapáti vagy Gyenesdiás, ahol a pártnak nem volt meg a jellegzetes társadalmi bázisa, mégis relatíve jó eredmény született a pártszervezet megléte, ezzel a párt létezésének tudatosítása révén.

⁵⁶⁹ Csak emlékeztetnék rá, 1945. július végéig a Zalaegerszegi Nemzeti Bizottság élén a polgári demokrata Wassermann Frigyes ny. városi mérnök állt. MNL ZML V.1607.c. 8607/1945.

6. ábra

A Nemzeti Parasztpárt eredménye 1945-ben a zalai választókerületben a járások és városok összehasonlításában

A párt relatíve kiemelkedő eredményt ért el a Balatonfüredi járásban (11,37%) és igen jól szerepelt a Pacsai járásban (7,6%), valamint a megyeszékhelyen (7,45%) is. Ezen kívül (megyei) átlagon felül szerepelt a Zalaszentgróti (6,79%), a Zalaegerszegi (6,66%) és a Novai járásban (6,06%). A női–férfi szavazatmegoszlásnál láthattuk, hogy – a többi baloldali párt-hoz hasonlóan – az NPP-re is a férfiak szavaztak inkább. A kiemelkedő járási eredményeknél

megfigyelhető egy fordított korreláció a párt, adott nem – esetünkben férfiak – általi általános támogatottsága, valamint az elért szavazatarány mögött megbúvó tényleges nemek szerinti támogatás között.⁵⁷⁰ Arról van tehát szó, hogy a legjobb eredményt elért Balatonfüredi és Pacsai járásokban lett egyedül 1 feletti (1,137 illetve 1,012) a női–férfi szavazatarány, vagyis a megyei átlagban több férfi szavazót bevonzó NPP ezekben a járásokban éppen fordítottnak, több szavazatot kapott a nőktől, mint a férfiaktól. Eszerint az NPP egyrészt akkor ért el jó eredményt, ha a rá jellemző nemi preferáltság éppen fordítva érvényesült, vagyis a másik, általában azt kevésbé támogató nem képviselői – az NPP esetében a nők – preferenciájuk átlagánál nagyobb mértékben voksoltak, „átszavaztak” rá.

A Balatonfüredi járásnál azonban még más tényezőkkel is számolhatunk a relatíve kiváló szereplést illetően. A párt elsődleges társadalmi töltetét, az újonnan földhöz jutott, szegényparaszti vagy földnélküli rétegeket figyelembe véve elsőre furcsának tűnik a relatíve kiváló szereplés, hiszen a Balaton-felvidéknek ez a része a szőlészetnek és borászatnak, részben pedig az idegenforgalomnak köszönhetően Zala megye egyik leggazdagabb térségének számított, ahol a gazdák és polgárok viszonylag jó módban éltek. Tudni kell azonban, hogy a párt megyei szervezetének egyik vezetője, Páldy Róbert itt kezdte meg a párt kiépítését, viszonylag erős szervezeteket hozva létre. Közelebb vihet bennünket az eredmények értékelésében a vallási viszonyok elemzése is. Tudvalevő, az NPP a Tiszántúlon, a református vidékeken szerepelt messze a legjobban. Vallási megoszlás szempontjából Zalában a Balatonfüredi járásban élt relatíve a legtöbb református (27,64%), így nem zárhatjuk ki ezt a faktort sem a párt itteni viszonylag jó szereplésének okai közül.⁵⁷¹ Indirekte azt is (hipotetikusán) megfogalmazhatjuk: mivel a Zalára oly jellemző óriási katolikus túlsúly (92,37%) ebben a járásban kevésbé érvényesült, a katolicizmussal azonosítható FKGP nem tudta úgy „befogni” a térség „kisgazdait” mint a megye más részein, így az NPP mindentől függetlenül is benyomulva ebbe az űrbe, relatíve jó eredményt mutathatott fel.⁵⁷² A Balatonfüredi járás jó (jobb) NPP-s szereplése kapcsán azt is elképzelhetőnek tartom, hogy az itt lévő néhány sváb faluból kitelepítendőek megszerezhető javai is megmozgathatták egyesek fantáziáját. A választások előtt a parasztpárt, a pártok között talán a lehangosabban, radikális svábellenes hangot ütött meg, a kom-

⁵⁷⁰ Ezt a korrelációt a többi párt esetében is megfigyelhetjük.

⁵⁷¹ KSH 1930, 146–147. Elektronikusán: https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1930_01/?pg=201&layout=s Letöltés ideje: 2019. január 15.

⁵⁷² Ez azonban csak feltételezés a részemről. Arra, hogy a református – és általában a protestáns – vallás legfeljebb csak nagyobb tömbben tudott esetleg szavazási magatartást módosító tényezővé válni – vagyis szoros korreláció nem állapítható meg – jó példa a Lenti járásban a református Felsőszenterzsébet esete, ahol 100 %-os részvétel mellett 100 %-os FKGP győzelem született.

munistákra is rátromfolva követelte a német nemzetiségűek – teljes kisemmizés melletti – kitelepítését.⁵⁷³

Különösen az általában szerényebb eredményt elért pártoknál – amilyen az NPP is volt – válhatott egy-egy kiugróbb eredmény okává egyes köztisztviselőben álló személyek látványos pártváltásának kisugárzódása, vagy a közösség által megbecsültek pártvezetőkkel válása és ezen keresztüli orientáló hatása. Barlahidán – evangélikus község a Novai járásban – az NPP 19,47%-ot ért el, amelyben jelentős szerepe lehetett a helyi evangélikus papnak, aki az NPP szervezője volt. A személyi faktor érvényesülésének tudhatjuk be a párt Zalaegerszegen elért eredményeit is. Itt az NPP 7,45%-ot ért el, amit okkal magyarázhatunk a város polgármestere, Baráth Ferenc, valamint a főispán B. Molnár József személyével, akinek a tevékenysége, egyáltalán a jelenléte folyamatosan láttatta a Nemzeti Parasztpártot a városban. Személyük nem volt kiemelkedően népszerű, de taszító sem, viszont pozíciójuknál fogva annyit el tudtak érni, hogy több parasztpártit (Hegedüs Rajmund, Fülöp István pedagógusok) helyzetbe hoztak, a városban megjelenő lap is „jóindulatú” volt az NPP-hez, így minden együtt állt ahhoz, ha kiugróan jó eredményt nem is, de az országos, pláne a megyei átlaghoz képest, majd ötven százalékkal jobban szerepelt a megyeszékhelyen a párt. Hegymagas (Tapolcai járás) 19,77%-os eredményéhez például tudnunk kell, hogy itt nem működött a Kisgazdapárt csak az SZDP, az MKP, valamint az NPP, de a leglényegesebb, hogy utóbbi kettő vezetője egy testvérpár volt.⁵⁷⁴ A felderíthető okok, összefüggések ellenére akad olyan település ahol az NPP igen jó teljesítményt mondhatott magáénak, de a rendelkezésünkre álló forrásokkal, sőt még teóriákkal sem tudjuk azt megmagyarázni: Pusztapáti 46,36% (ami abszolút rekordnak számított a megyében), vagy Vörrű 32,17%. Mivel ezek kivétel nélkül aprófalvak voltak, a magas százalékok mögött alacsony abszolút szavazatszámok álltak (Pusztapáti 51, Vörrű 46 fő), így valaminek vagy valaki(k)nek viszonylag kis energia befektetéssel is viszonylag jó eredményt lehetett elérni.

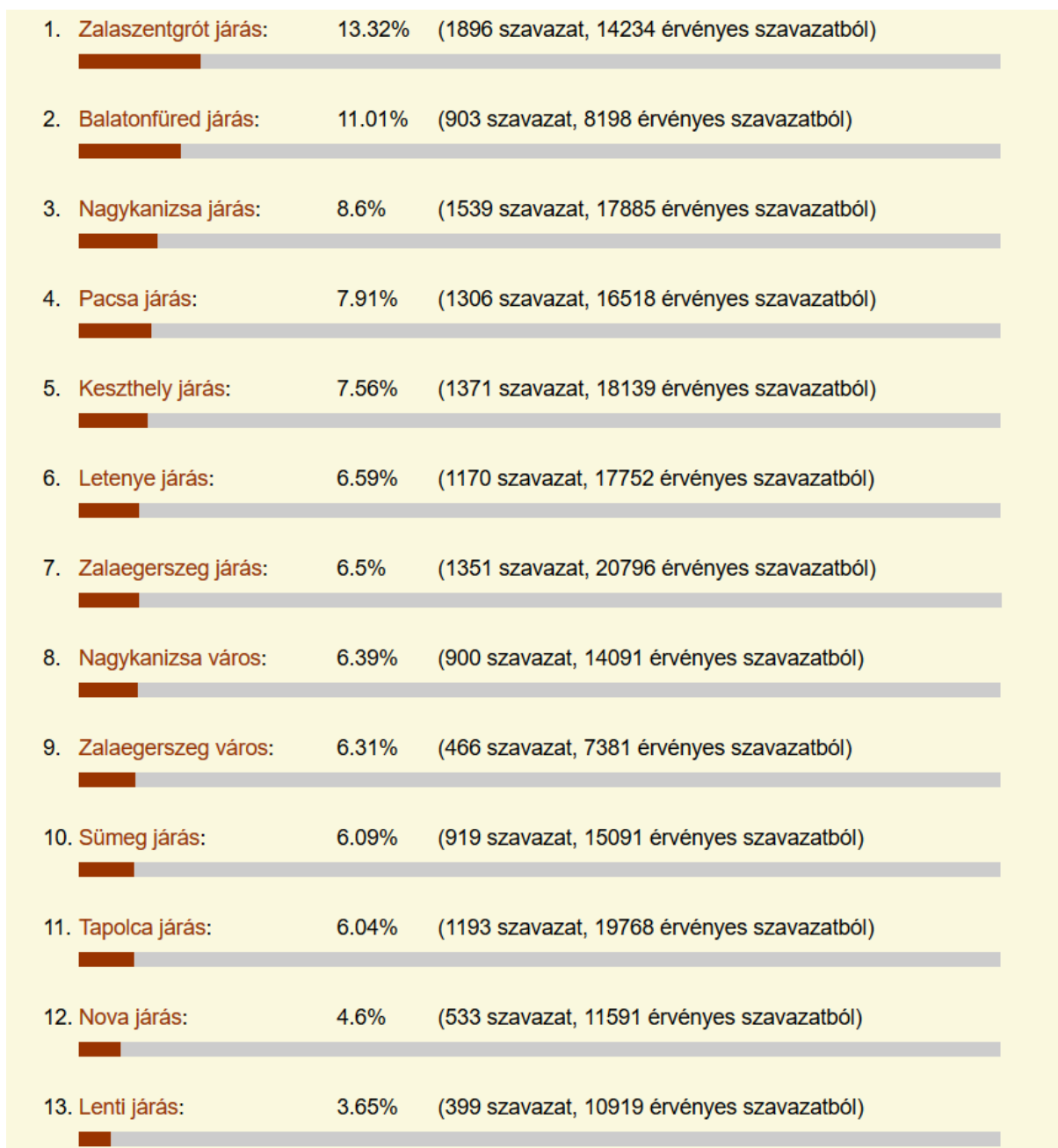
A Magyar Kommunista Párt országosan 16,95%-ot, a zalai választókerületben ennek kevesebb mint a felét, 13.946 szavazattal mindössze 7,25%-ot ért el.

⁵⁷³ Szenyéri 2002, 134–140. A Dunántúlon a nagyobb részt németek lakta Bonyhádi (Völgységi) járásban kapta messze a legtöbb szavazatot az NPP.

⁵⁷⁴ MNL ZML IV.401.a. 146/1946.

7. ábra

A Magyar Kommunista Párt eredménye 1945-ben a zalai választókerületben a járások és városok összehasonlításában

A párt a járások viszonylatában messze a legjobb eredményét a Zalaszentgróti (13,32%) és a Balatonfüredi (11,01%), a legrosszabbat pedig a Lenti járásban (3,65%) érte el. A Zalaszentgróti járás kimagasló kommunista párti eredménye több faktornak az MKP számára szerencsés együttállásával magyarázható. Elsőként kell említeni a már ismert tényt, miszerint egyedül az országban, ebben a járásban alakult ki férfitöbbség a választói névjegyzékbe felvet-

tek számát illetően. Ez azért fontos, mert ahogy a 2. ábrán is látható volt, a legjelentősebb különbség a női-férfi szavazatarány tekintetében az MKP-nál alakult ki, mégpedig a férfiak javára. Ez a két tényező olyan (relatív) jelentős plusz szavazatmennyiséget biztosított az MKP számára a járásban, hogy egy korábban említett hatás, a nők elsődleges pártpreferenciájukhoz képesti átszavazásának elmaradása is (relatív) kiugró kommunista párti eredményt biztosított. Ha megvizsgáljuk a már idézett 6. táblázatban foglalt, a pártszervezetek kiépítettségét mutató adatokat, akkor is teljes korrelációt kapunk az MKP járási eredményeivel, hiszen a – Balatonfüredi járás ebbéli adatát nem ismerve – éppen a Zalaszentgróti és a Nagykanizsai járásokban volt a legsűrűbb az MKP szervezeti jelenléte. Ennek ellenpárjaként a Lenti járásban volt legrosszabbul kiépítve szervezetileg a párt, ami vissza is ütött a kommunisták e járásbeli eredményén, ahol az utolsó helyre került. Ha ugyanebben a szegmensben, vagyis a pártszervezetek és az elért eredmények kapcsán egy közigazgatási szinttel lejjebb megyünk és az egyes települések szintjén vizsgáljuk ezt a kérdést, kombinálva az „ellenfél/barát” pártok jelenlétével vagy hiányával, akkor is a már korábban tapasztalt hatásokat látjuk viszont. Így például ha csak MKP szervezet volt a faluban, az mindig tükröződött az eredményben pl.: Bajcsa (23,62%), Börzönce (10,71%). Akkor is jó eredmények születtek, ha csak az MKP és az FKGP volt jelen pl.: Kerkakutas (10,33%), Fűzvölgy (12,7%), Orbányosfa (25%), Nagygörbő (19,05%) stb. Az MKP akkor is többlétszavazatra tehetett szert – a pártkombinációknál maradva – amennyiben három párt szervezete volt jelen az adott településen és a hiányzó párt a rivális SZDP volt. Ha az FKGP hiányzott, de volt még más párt az MKP-n kívül, még az is többlétszavazatot eredményezett neki. Végigvizsgálva tehát ezeket az eseteket, a már idézett pártösszeírás segítségével, ismételten jól kitapintható a pártszerv léte és a szavazatmennyiség korrelációja.

Az MKP „anomáliák” kialakulásában az említetteken kívül, még egy érdekes, sőt meglepőnek is nevezhető tényező játszott szerepet. Ez nem volt más, mint a megye déli részén élő horvát nemzetiségűek választói magatartása. Bajcsa, Fityeház, Molnári, Murakeresztúr, Petrivente, Semjénháza, Tótszentmárton, Tótszerdahely községeket többségében vagy meghatározó kisebbségként (katolikus) horvátok lakták. A munkáspártok - az SZDP még az MKP-nál sokkal jobban – taroltak ezekben a falvakban. Az MKP Fityeházon érte el a csúcst, 40,31 %-ot, alig elmaradva az FKGP-től. Ebben a kimagasló egyedi eredményben az is közrejátszhatott, hogy ebből a faluból származott Matéczi János, aki nemcsak szülőhelyén volt népszerű és tudott erős kommunista pártszervezetet létrehozni, de tevékenysége ismert volt az egész

megyében, többek között tagja volt az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek is.⁵⁷⁵ Az eredmények egyik, bár megerősítő források hiányában csak teoretikus magyarázatául szolgálhat, miszerint a társadalmi, vallási kötődései miatt biztos befutónak számító FKGP-től, annak általában vett magyar, nemzeti jellegének esetleges túlhangsúlyozódása tántoríthatott el az átlagosnál (jóval) több horvát szavazót az internacionalista eszméket képviselő, vagy esetleg csak jobb híján a munkáspártok felé. Szintén teoretikus magyarázat, illetve inkább csak kérdés lehet, vajon a Jugoszláviában kezdettől fogva abszolút hatalmat kiépítő Titónak lehetett-e határon túli kisu-gárázása, segítve ezzel a magyar kommunista pártot? Ezenkívül kisebb kulminációs pontokat figyelhetünk meg az olajvidék (Bázakerettye) MKP-s eredményeiben, valamint a Balaton-felvidéki kőbányák (Zalahaláp, Nemestördemic) településein, de ez inkább az SZDP terepe volt.⁵⁷⁶

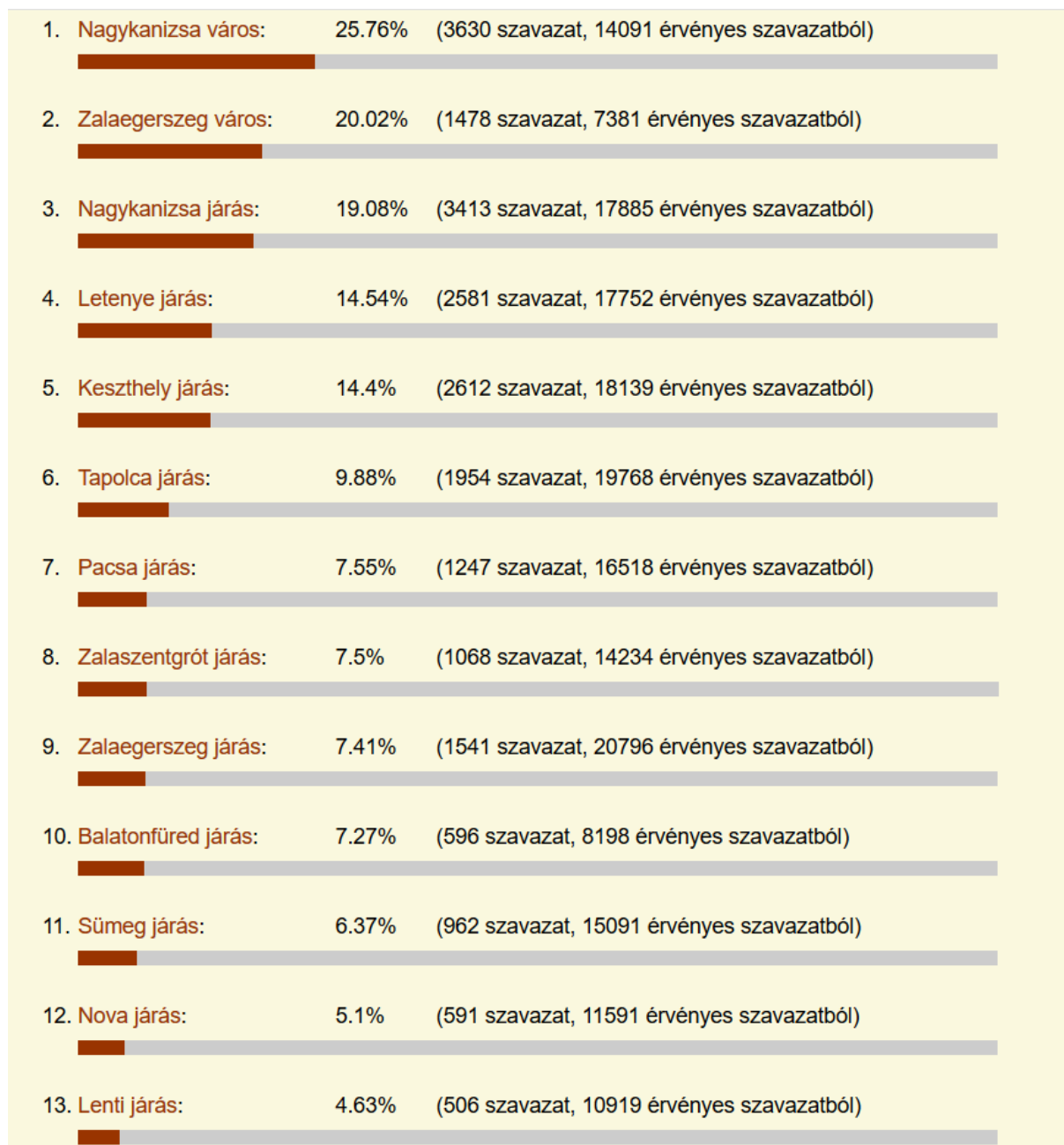
A Szociáldemokrata Párt országosan elért eredménye 17,41%, míg a zalai területben ez csak 11,53% lett.

⁵⁷⁵ Életrajzát lásd: Vida (főszerk.) 1994, 284–285. Elektronikusan: http://mpgy.ogyk.hu/mpgy/alm/almanach_1944-45/1944_ngy_a_t284.htm Letöltés ideje: 2018. december 31.

⁵⁷⁶ Érdekes módon viszonyultak a bányászati ágon belül az olajbányászok az MKP-hoz. Míg az ország szénbányászati vidékein relatíve a legjobban szerepelt az MKP, sokszor az SZDP-vel szemben is, addig a zalai olajvidék munkássága – mint látni fogjuk - sokkal inkább az SZDP-re voksolt. Ennek oka egyrészt az, hogy rendkívül fiatal volt az iparág – 1937-ben indult a kőolaj-kitermelés Zalában – így nem tekinthetett vissza a térség komoly munkásmozgalmi hagyományokra. Ez persze kizárná a SZDP-t is, így máshol kell rejleni a megoldásnak. Ehhez az olajmunkások jövedelmi viszonyait kell tanulmányoznunk, ugyanis ebben az iparágban még a szakképzetlenek is olyan jól kerestek, nem is beszélve a MAORT által meghonosított amerikai munkakultúráról, a vállalat kiemelkedő szociális intézkedéseiről, minek révén még a háború okozta általános életszínvonal-romlás is jóval kevésbé érezte a hatását, így a munkások nem váltak fogékonnyá az MKP demagógiája iránt. Srágli 1987, 67–80. Nem mellesleg a (helyi) kommunisták MAORT ellenességének ez volt az egyik (nyíltan) ki nem mondott oka.

8. ábra

A Szociáldemokrata Párt eredménye 1945-ben a zalai választókerületben a járások és városok összehasonlításában

A párt legeredményesebben a Nagykanizsai (19,08%), a Letenyei (14,54%) és a Keszthelyi (14,4%), míg legrosszabbul a Lenti (4,63%) és a Novai járásokban (5,1%) szerepelt. A szocdemek a városokban érték el a legkiemelkedőbb eredményeiket, Nagykanizsán 25,76, míg Zalaegerszegen, 20,02%-ot. A bemutatott eredmények kialakulásában döntően három ténye-

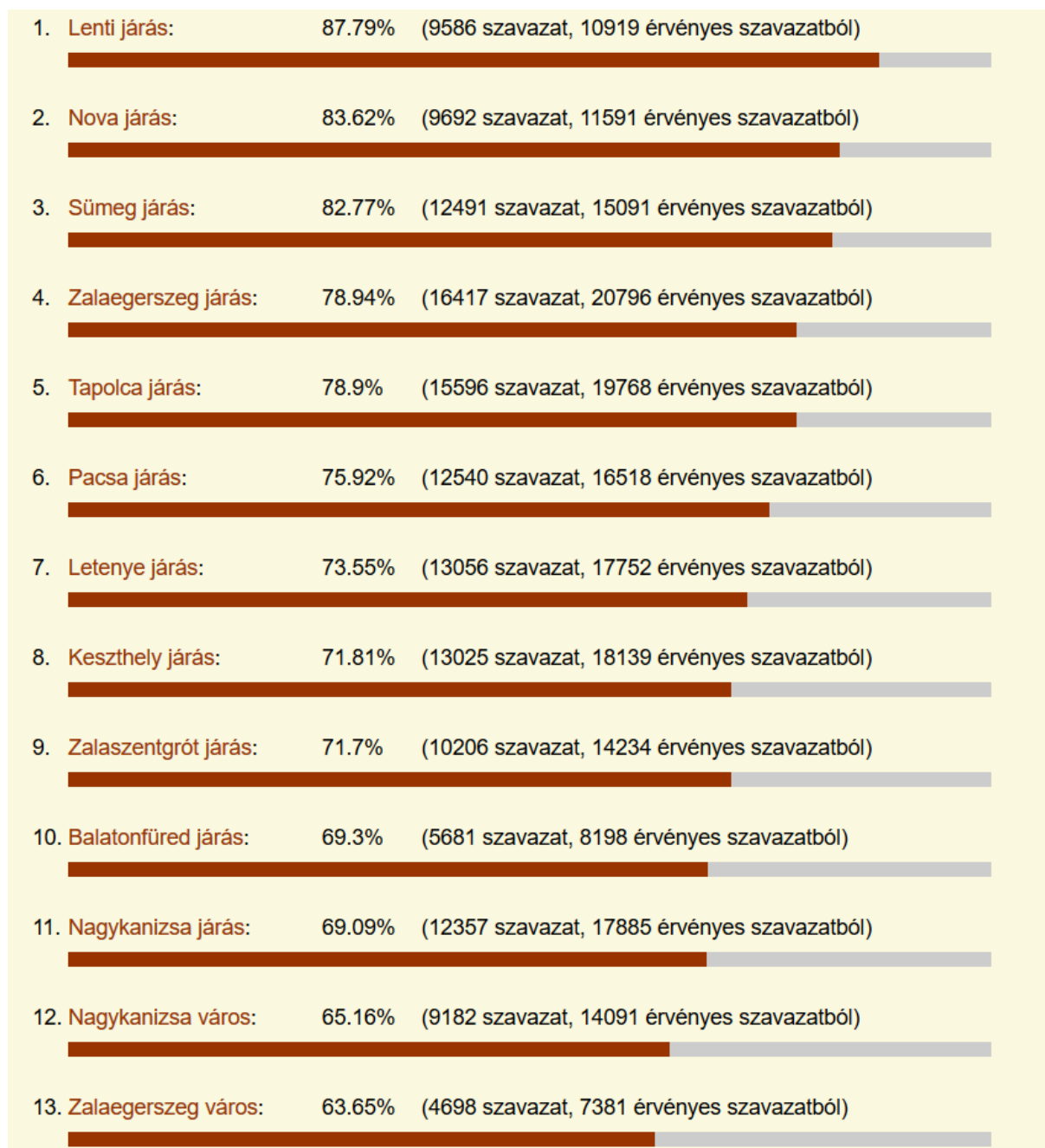
zőnek volt szerepe: a gazdasági tevékenység – olajbányászat és kisebb mértékben a kőbányászat – által kialakított foglalkozási szerkezetnek, pontosabban az általa létrehozott társadalmi bázisnak, vagyis a bérből és fizetésből élő munkásságnak, a pártszervezetek jelenlétének és a településnagyságnak. Érdekes módon az SZDP arányában a legtöbb szavazatot Szentmargitfalván (54,76%) és Kilimánban (45,37%) kapta. Előbbi településen lényegében a Kisgazdapárt és a Szociáldemokrata Párt osztozott a szavazatokon, míg az utóbbi esetében az előbbi kettőn kívül még az MKP tudott valamennyire beleszólni az eredmények alakulásába. Annyi bizonyos, hogy Szentmargitfalván csak FKGP és SZDP szervezet működött, de a sikeres szereplésnek oka lehetett – Kilimánnal együtt – a környék (hiszen a Letenyei és a Nagykanizsai járás falvairól van szó) erős szocdem szervezeteinek kisugárzása, hiteles személy(ek) állásfoglalása, továbbá talán még az is számíthatott, hogy viszonylag kis falvakról van szó, ahol – mint már többször is láthattuk – lényegesen könnyebb extremitásokat elérni. Egyértelműbb a magyarázata Bázakerettye (40,75%) és Zalahaláp (32,9 %) eredményének, ahol az olaj-, illetve kőbányászat „termelte ki” azt a társadalmi csoportot, amelyet sikerrel célzott meg az SZDP munkáspolitikája. A két munkáspártnak az ideáltipikus szavazóikért, vagyis a munkásokért folytatott párharcából egészében és részleteiben is az SZDP került ki győztesen. Dombai János vezetésével Nagykanizsán, a MAORT bázisán egy rendkívül erős pártszervezetet sikerült létrehozni, mely munkahelyre a kommunistáknak nem nagyon sikerült beszívárogni. A városok magas SZDP szavazatszámát a tagoltabb, differenciáltabb társadalmi rétegződéssel, az ipari és kereskedelmi cégek, egyéni vállalkozók koncentráltabb jelenlétével, vagyis a primér társadalmi töltet meglétével egyértelműen magyarázhatjuk. Az MKP esetében már szót ejtettünk a dél-zalai horvát lakosság pártpreferenciájáról, amely az SZDP esetében még jobban érvényesült. Az SZDP itteni jó szereplése talán annak is köszönhető, hogy a párt mindvégig elutasította a nacionalizmust.⁵⁷⁷ A többi, átlagostól jobban szereplő község eredményei mögött jól szervezett pártot (Sármellék: 40,73%), illetve Nagykanizsa és az olajvidék kisugárzó hatását figyelhetjük meg. A gyenge szereplés, magától értetődően, az említett faktorok hiányára vezethető vissza.

A nemzetgyűlési választások győztese, a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt az országosan elért 57,03%-os eredménye mellett a zalai kerületben az ennél is „abszolútabb” 75,13%-os szavazataránnyal diadalmaskodott.

⁵⁷⁷ Ständeisky 1992, 287.

9. ábra

A Független Kisgazdapárt eredménye 1945-ben a zalai választókerületben a járások és városok összehasonlításában

E nagyarányú győzelem oka – mint már fejtegettem – abban állt, hogy minden olyan elem, amely ténylegesen vagy potenciálisan a Kisgazdapártot segíthette, jelen volt a megyében, ezzel párhuzamosan a legtöbb olyan faktor viszont hiányzott, amely a többi pártnak kedvezett volna. Kiugróan nagy volt a női–férfi szavazatok aránytalansága, a megyei átlagban az

FKGP-t illetően 1000 férfire 1377 női voks esett. A járásokat vizsgálva legjobb eredményét a párt a Lenti (87,79%) és a Novai (83,62%), a legrosszabbat pedig a Nagykanizsai (69,09%), Balatonfüredi (69,3%) és a Zalaszentgróti járásban (71,7%), valamint a városokban érte el. Az eredményesség és a nemek által meghatározott pártpreferencia fordított korrelációja itt is kitűnően megfigyelhető. A lenti járásban például majdnem egyensúlyban volt (1,043) a női – férfi arány, a nagy győzelemhez tehát a férfiak – általános preferenciájuk elleni – „átszavazása” is hozzájárult. Ugyanígy, ahol kevésbé jól szerepelt, ott lemérhető a férfi szavazatok elmaradásán is: Nagykanizsai járás 1,417; Balatonfüredi járás 1,474; Keszthelyi járás 1,575 az arány. A két városban is eléggé elmaradt a megyei átlagától az FKGP, hiszen Zalaegerszegen „csak” 63,65%-ot, míg Nagykanizsán 65,16%-ot ért el. Ennek megfelelően a női–férfi szavazathányados előbbi esetében 1,642, utóbbi városnál 1,619 volt. A városokban való relatíve gyengébb szereplés többi okát lényegében már ismertettem, úgy mint a tagoltabb társadalom, a diverzifikáltabban jelenlévő pártstruktúra és ennek folyományaként a többrétegű választói attitűd. Ez fordítottn is igaz volt, hiszen azok a települések – Felsőszenterzsébet (105 szavazat), Iborfia (86 szavazat) és Ozmánbük (230 szavazat) – ahol az FKGP megkapta a szavazatok 100 %-át, jellegzetesen homogén társadalommal rendelkező aprófalvak voltak. Az FKGP esetében igazából a „negatív anomáliák” az érdekesek, milyen okok játszottak közre abban, hogy a megyei vagy járási átlagnál gyengébben szerepelt a párt. E kérdésre – inverz módon – a többi párt jó szereplése ad választ, amelynek kifejtése már megtörtént, így ennek megismétlése ehelyütt felesleges.

IV. Politikai és társadalmi lokálisok két választás között

IV.1. Küzdelem a politikai arányosításért – a hatalom megtartásáért

IV.1.1. Vármegyei politika

Az 1945. november 4-én megtartott nemzetgyűlési választást aposztrofálhatnánk az igazság pillanatának is, ha a következő hónapok, évek eseményei nem erodálták volna annak eredményét. Mindenesetre a választói akarat megnyilvánulása Zalában kölcsönösen meglepetést okozott. Egyik politikai oldal sem számított ekkora győzelemre, illetve ekkora vereségre. Ahogy országos szinten, úgy vidéken sem lehetett immáron figyelmen kívül hagyni és marginalizálni az FKGP-t, mint ahogy azt tette az új uralmi rendszer az előző fejezetben kifejtettek tanúsága szerint. A választások nyomán a kisgazdáknak az elszántsága, bátorsága, magabiztossága, míg legkeményebb ellenfelüknek, a kommunistáknak inkább a frusztráltsága és az agresszivitása nőtt meg, amit az ismert országos és a bemutatandó helyi történések is illusztrálnak. Az 1947-es választásokig tartó történeti ív egy erejére ébredő, de annál keményebben támadott és végül elbukó politikai irányzat történeteként is megkonstruálható, de attól tartok ez egy túlonatúl leegyszerűsítő képet adna az eseményekről, amittől tartózkodnék és inkább egy árnyaltabb, komplexebb folyamatként igyekszem láttatni a már megismert, illetve újabban színre lépő történeti aktoraim által végbe vitt vagy általuk csak passzívan átélte cselekedeteket.

A választások után a hangját egyre jobban megtaláló és a politikai ellenfeleinek pillanatnyi zavarát kihasználó FKGP az „arányosítás” jelszavát kiadva sorra próbálta meg növelni részarányát a különböző országos hatalmi szervezetben.⁵⁷⁸ Legfőbb hivatkozási alapja a választásokon elért eredménye lett, amit a lehető legrövidebb időn belül szeretett volna átkonvertálni a politika intézményesített formációiba. Zalában elsőként a vármegyei törvényhatósági bizottság közgyűlésében próbálkozott az FKGP a pozícióinak javításával. Vélhetően nem annak gondolták, de - az utókor bölcsességével szólva - valójában ez az igyekezet inkább szimbolikusnak volt tekinthető, hiszen ez a korábban valóban fontos testület, ekkor már jobbára hatalmi jogosítványaitól fokról-fokra megfosztva várta sorsa beteljesedését. Nyilván a testület, a vármegyei közgyűlés háború előtti vagy még korábbi (még) magas(abb) presztízse – vagy talán reményként annak visszaállítása – is motiválta a konzervatív jobboldalt egyedül reprezentáló kisgazdapárti politikusokat, amikor ezen a ponton kezdték helyben az arányosítási

⁵⁷⁸ Gyarmati 1996, 499–508.

politikájukat. Elképzelhető, sőt nagyon is valószínű, hogy tudatában voltak a testület jelentőségének megcsappanásával,⁵⁷⁹ de azt egy olyan szimbolikus politikai térnek tekintették, amelynek az esetlegesen sikeres elfoglalása továbbgyűrűzhet és más terelemek bevitelét is katalizálhatja. Csak emlékeztetőül: Zala Vármegye Törvényhatósági Bizottságának közgyűlése 1945. szeptember 15-én tartotta alakuló ülését, amelyen az FKGP képviselői nem vettek részt. Ennek oka az volt, hogy a 155 fősre tervezett testületben 25 helyet kapott volna a Kisgazdapárt az MKP, SZDP, NPP, valamint az előbbieket vegyített kreálmányának tekinthető Szabad Szakszervezetek 30–30 és a PDP 10 képviselői helye mellett. Az FKGP minden lehetséges fórumon tiltakozott, így a Belügyminisztériumban is, viszont a választásokig érdemi változás, előrelépés nem történt ebben az ügyben.

Mielőtt azonban rátérnék az ebből fakadó politikai konfliktus tárgyalására, már csak kronológiai szempontból is ez elé kívánczik egy idevágó, de árnyalatában mégis eltérő eset, amely kitűnően illusztrálja a fentebb említetteket, vagyis a politikai törésvonalak FKGP vs. baloldal párharcon túli komplexitását. Ennek szereplői: dr. Dávid János alispán (SZDP) és B. Molnár József főispán (NPP) voltak. Emlékezetes, miszerint dr. Dávid János beejtőernyőzése az alispáni székbe dr. Somogyi-Magyar Istvánnal szemben, finoman szólva sem volt egy sima, puha landolás. Ez azonban csak egy ideiglenes behelyettesítésnek számított, mindezt a törvényhatósági bizottságnak kellett a törvényesség hatályával legalizálni, viszont az ominózus 1945. szeptember 15-i közgyűlésen ez a kérdés nem került napirendre. Eldöntendő végre ezt, az alispán, a vele kezdettől fogva rivalizáló főispán távollétében, pár nappal korábban „puccsszerűen” december 29-re összehívta a törvényhatósági bizottság közgyűlését. Amint erről a főispán értesült, többszörösen is aggályait fejezte ki, egyrészt hivatkozott az idő rövidségére, az utazási nehézségekre. A puccs-gyanú az ülésen be is igazolódott, mivel a láthatóan szindikátusba tömörült MKP, SZDP és a Szakszervezet képviselői szinte teljes számban, míg az NPP és a PDP képviselői a későn kézbesített meghívó miatt alig, az ismert arányszámok miatt tiltakozásképpen távollévő kisgazdák pedig egyáltalán nem vettek részt az ülésen. A csonka-közgyűlés választás helyett egyszerű határozattal megerősítette tisztségében dr. Dávid

⁵⁷⁹ A vármegyei közgyűlés politikai súlya a dualista kor végétől folyamatosan csökkent, az alispán és a többi vármegyei tisztségviselő megválasztását, mely a közgyűlés legfőbb hatalmát adta, a második világháború folyamán több hullámban, fokozatosan kicsavarták a testület kezéből, először impliciten majd expliciten is államosítva a vármegyei közigazgatást. Káli 2000a, 178. Az 1945–1950 közötti korszakhoz e folyamatot illetően általánosan lásd: Farkas 1992. A törvényhatósági bizottság közgyűlésének összehívására jogtechnikai, pénzügytechnikai okok miatt is szükség volt. Nemcsak a legfontosabb tiszt(ség)viselők, mint például az alispán, de kisebb tisztviselők majd mindegyikének rangsorolását is jóvá kellett hagynia a közgyűlésnek, illetve az általa létrehozott kisgyűlésnek, ami inkább a napi operatív ügyeket intézte. Amíg ez nem történt meg, addig nem lehetett végrehajtani a soros előléptetéseket és így a fizetések szabályos folyósítása is akadályokba ütközött. MNL ZML IV.401.a. 1460/1947.

János alispánt, ami ellen nemcsak a Kisgazdapárt, de az NPP is panaszt nyújtott be a belügyminiszterhez, amelyben B. Molnár József parasztpárti főispán ultima ratio-ként megfogalmazta, miszerint a nemzetgyűlési választás eredményének tükrében a törvényhatósági bizottságot nem tekinti a „vármegye igazi akarata” képviselőjének. A főispán február elején személyesen is kilincselte a Belügyminisztériumban, nem tudván, hogy pár nappal korábban már megszületett az FKGP által korábban beküldött, az 1945. szeptember 15-i alakuló ülést negligálni szándékozó beadványára a párt számára pozitív válasz.⁵⁸⁰

A zalai FKGP-nek a megyei közgyűlésben elszenvedett sérelme tehát lassan ugyan, de végre meghallgatásra talált a belügyminiszternél, aki az igazságügy-miniszterrel egyetértésben 1946. január 23-án kelt rendelkezésével megsemmisítette a közgyűlés alakuló eljárását és új processzus lefolytatását rendelte el.⁵⁸¹ A megszerzett pozícióit egy esetleges új konstelláció esetén joggal veszélyben érző dr. Dávid János alispán, aki tisztén keresztül az SZDP-t képviselte, szövegértési zavart színlelve próbált keresztbe feküdni az új eljárásnak. Álláspontja szerint a törvényhatósági bizottság közgyűlése ugyan feloszlottnak tekintendő, de az általa életre hívott kisgyűlés és közigazgatási bizottság, valamint más bizottságok változatlanul elláthatják feladatukat. Vele ellentétben a nem jogász végzettségű, a közigazgatásba laikus politikai kinevezettként bekerült B. Molnár József főispán gyűjtött világosságot, helyesen értelmezve és magyarázva a miniszterek rendelkezését, miszerint nem egy törvényesen megalakított törvényhatósági bizottságot oszlattak fel, hanem a megalakításra vonatkozó eljárást semmisítették meg, ennél fogva az általuk megalakított szervek sem tekinthetők jogszerűen megalakítottaknak, minekutána a vármegyei nemzeti bizottságnak újólág le kell folytatnia az alakítási eljárást.

Zala Vármegye Nemzeti Bizottsága, magas helyről kapva impulzust, nem is tétlenkedett és február 12-i ülésén, 1/1946-os határozatával a baloldali többségű bizottság a következő módon látta indokoltnak az FKGP panaszának orvoslását, ezzel együtt a jogos arányosítás végrehajtását a leendő új törvényhatósági bizottság képviselői helyeinek tekintetében: FKGP: 45, MKP, SZDP, Szabad Szakszervezetek: 30–30, NPP: 18, PDP: 2. Különösebb matematikai készség nélkül is felismerhető, hogy az FKGP lényegében csöbörből-vödörbe esett volna ezen felosztási tervzet elfogadásával, politikai érdekérvényesítő képessége szemernyit sem javult

⁵⁸⁰ MNL ZML IV.402.a. 1945. december 29. jkv. 1. napirendi pont.; IV.401.a 69/1946.

⁵⁸¹ MNL ZML IV.402.a. 1946. április 13. jkv. A főispán már az 1946. február 4-i budapesti útja után, 8-án vette kézhez a január 31-én kelt belügyminisztériumi levelet, amelyben tájékoztatták őt a kisgazdáknak az alakuló ülést opponáló beadványukra adott, január 23-án kelt minisztériumi levélről, melyben megfogalmazottak szerint a főispán korábbi kérdése: „az 1945. december 29-i ülés törvényes volt-e vagy sem, önmagában tárgytalan”. MNL ZML IV.401.a. 69/1946.

volna a vármegyei közgyűlésben - a nem sokkal későbbi újdonsült nevükön - blokkpártok ellenében, amelyek görcsösen ragaszkodtak az „elért vívmányaikhoz”. Az NPP kegyvesztettsége, korábbihoz képest lecsökkentett képviselői helyeinek száma pedig egyenes folytatása volt a szocdem alispán és a parasztpárti főispán közötti csörtének.⁵⁸² Az FKGP számára természetesen elfogadhatatlan volt ez a tervezet is, annál is inkább mivel egyes források szerint a már korábban beindult helyi egyeztető fórumon, a vármegyei pártközi értekezleten a Kisgazdapárt képviselői a megyében elért választási eredményükhöz jobban közelítő, de azt el nem érően előbb 70, majd 50%-os igénnyel léptek fel a közgyűlési helyeket illetően.⁵⁸³ Ezt nem sokkal később, de még a február 12-i vármegyei nemzeti bizottsági ülés előtt úgy finomították, hogy az FKGP a PDP-vel együtt kapjon 50%-ot, míg a többi párt a választáson elért eredményeik alapján osztozzanak meg a másik 50%-on. A főispán szerint ezt a tervet, amit magának (is) vindikált, az alispán fúrta meg, amiről be is számolt – kicsit ellenfúrási jelleggel – a szociáldemokrata belügyi államtitkárnak, Reisinger Ferencnek 1946. március 8-án írott levelében.⁵⁸⁴

Más forrásból is érzékelve a kialakuló patthelyzetet, a belügyminiszter éppen március 8-i megbízással – biztosan nem a fenti levél hatására - dr. Vida Ferencet,⁵⁸⁵ miniszteri biztosként Zalaegerszegre küldte, hogy próbáljon közvetíteni az FKGP kontra blokkpártok vitájában. A megbízás és a miniszteri biztos másnapi érkezésének hírére Zala Vármegye Nemzeti Bizottsága 1946. március 9-én délután sebtében össze is ült, amin Vida is részt vett. Noha a meghívót a pártok ismételten csak az utolsó pillanatban kapták kézhez, eltekintettek attól, hogy ez a formai hiba gátolja az esetleges megegyezést. Elsőként az FKGP képviselőjében Bedő Károly emelkedett szólásra, aki egyrészt jogtalannak tartotta a Szabad Szakszervezetek mandátumhoz juttatását,⁵⁸⁶ másrészt pedig a lényegyet illetően közölte a Kisgazdapárt igényét,

⁵⁸² MNL ZML IV.401.a. 394/1948.

⁵⁸³ MNL ZML X.22. 1945. 10. ö. e. 1946. január 4.

⁵⁸⁴ MNL ZML IV.401.a. 1460/1946. A főispán arról is tájékoztatta a belügyi államtitkárt – még egyet csavarva az ellenlábás alispánon -, miszerint még Dombai János zalai szocdem vezérrel is letárgyalta a kérdést Budapesten a parlamentben, aki alapvetően egyetértett a közgyűlési helyek főispán általi elosztási tervével.

⁵⁸⁵ Dr. Vida Ferenc (1911–1990) neve később az 1956-os forradalom utáni megtorló perek során vált hírhedté.

⁵⁸⁶ A közigazgatás ideiglenes rendezése tárgyában 1945. január 4-én kiadott 14/1945. M. E rendelet szerint az önkormányzati képviselő-testületekben „minden demokratikus párt, ezek híján, illetve, ahol csak egyes pártok alakultak meg, kiegészítésül a szakszervezeteken és egyéb társadalmi és érdekképviselői szervezeteken keresztül a társadalom minden rétege választás nélkül is arányos képviselőt nyerjen”. Mivel a vármegyei nemzeti bizottságban minden MNFF-beli párt képviseltette magát, így a rendelet szövege alapján a szakszervezeteknek valóban nem volt keresnivalója a leendő törvényhatósági bizottságban. Mint az FKGP előterjesztéséből kiderül, ők sem gondolták komolyan, hogy a szakszervezeteket ki lehet billenteni ebből a hatalmi hadállásból. Dr. Vida Ferenc a vita során az előbbi módosító 1030/1945. M. E rendeletről viszont ennek éppen az ellenkezőjét vezette le, így maradhettek a szakszervezetek.

ami 70 képviselői helyet jelentett a 155-ből.⁵⁸⁷ Előterjesztésében az MKP, SZDP, NPP, Szakszervezetek 20–20, míg a PDP 5 helyet kapott volna. Baráth Ferenc az NPP részéről, első felszólalóként az 1945. május 31-i alakuló ülésen „kialkudott” leosztásnak megfelelően harminc képviselői helyet kért pártja részére. Dr. Jancsó Benedek, a PDP zalaegerszegi prominense természetesen nem értett egyet a pártját teljesen súlytalanná tevő elgondolással, ezért jobb híján a pártok egyenlő számban való részvételét javasolta a törvényhatósági bizottságban a választásokig. Ezután Dombai János a szocdemek vezére következett, aki a már ismert frázisokat adta elő a munkáspártoknak - szerinte - az újjáépítésben játszott vezető szerepéről, ezért ennek figyelembe vételével, de némiképp - igaz csak kimondatlanul - akceptálva a kisgazdák társadalmi támogatottságát is, az FKGP számára 50, az SZDP és MKP számára 27–27, a Szakszervezeteknek 26, az NPP-nek 20, míg a PDP-nek 5 tagsági helyet javasolt. Kovács Miklós, a Szakszervezetek és Bujtor László az MKP részéről egyetértőleg nyilatkozott Dombai javaslatáról.⁵⁸⁸

Dr. Vida látva, hogy az álláspontok nem közelítenek egymáshoz, ekkor hallatta először a hangját, kérve a „beterjesztett javaslatok megfelelő összeegyeztetését”. A szünet utáni második kört az NPP nyitotta meg Benkő Gyula révén, aki láthatóan nem érzékelte dr. Vida kérésének tartalmi lényegét, így felszólalása abban merült ki, hogy az MKP-SZDP-Szakszervezetek alkotta szindikátus javaslatához képest a saját pártját egyenjogúsította volna velük, 25 főre egalizálva a négy politikai csoport leendő képviselőinek számát. Az FKGP első körbeli álláspontját Kovács Ferenc fejtette ki bővebben, elismerve egyúttal a munkáspártok, az ipari munkásság szerepét az újjáépítésben, de finoman célzott rá, miszerint a parasztság legalább annyit tett az ügy érdekében. A kérdés lényegét érintve ő sem lépett vissza, hivatkozva arra a tényre, hogy országosan a Kisgazdapárt 50%-os arányban vesz részt a kormányzásban, ehhez képest ők ebben a testületben 48%-kal is megelégednek. Mike Gyula az MKP részéről újfent nem tárgyalt az eredeti javaslatuktól. Dr. Vida ezután összefoglalta az álláspontokat, majd szavazásra szólított fel. A vármegyei nemzeti bizottságban kényelmes többséggel ren-

⁵⁸⁷ Az FKGP tehát saját javaslata alapján sem kapott volna többséget, de akkor még nem számoltak azzal, hogy pár nappal korábban, március 5-én megalakul formálisabban is az eddig nem létező, de funkcionáló Baloldali Blokk. Valójában, mint az látható volt és látható lesz, a baloldali pártok erőteljesebb blokkosodása sem jelentette azt, hogy vidéken, lokálisan ne lehetett volna egy-egy politikai kérdésben keresztben, blokkoktól függetlenül is együttműködni a pártok között, a pillanatnyi politikai haszonszerzés reményében. (Zalában formálisan 1946 júniusában jött létre a helyi Baloldali Blokk Intézőbizottsága. Ennek az MKP részéről Lakatos Dezső, az MKP megyei titkára és Gáthi István az Új Zala főszerkesztője, az SZDP részéről Dávid János és Nemes István, az NPP részéről Varga Imre és Dallai Mihály, valamint a Szakszervezetek részéről Varga István és Tóth Jenő lettek a tagjai. Kéner 1970, 135.)

⁵⁸⁸ A szocdemek haragja az NPP iránt tehát nem csökkent, ráadásul Dombai ezen javaslata némileg ellentmond B. Molnár korábbi, a szociáldemokrata belügyi államtitkárnak írt - Dávid János alispánt fűró levelében foglalt -, Dombainak tulajdonított álláspontnak.

delkező baloldali pártok lényegében gond nélkül átverték a javaslatukat, 50 helyet juttatva az FKGP-nek a 155 fős törvényhatósági bizottságban. Bedő Károly a szavazás után utalt rá, nem biztos, hogy az FKGP ebben a formában részt tud venni a törvényhatósági bizottság alakuló ülésén, egyúttal közölte, ebben az ügyben és az esetlegesen beadandó fellebbezés kérdésében a megyei pártválasztmány fog dönteni.⁵⁸⁹

1946 márciusában országosan is kulminálódtak az FKGP-t érintő retorziók. A március 5-én megalakult Baloldali Blokk két nappal később egy fővárosi tömegdemonstráció keretében próbált erőt mutatni. Szűk egy héttel később, március 12-re a kommunistáknak sikerült elérni - a SZEK asszisztálása mellett -, hogy az FKGP a csaknem két tucatnyi „legreakciósabb” képviselőjét a mandátumuk megtartása mellett kiléptesse a pártból, ezzel együtt a frakcióból.⁵⁹⁰ A kizárt képviselők közül hárman is Zalából szereztek mandátumot: Fillér László, Ledniczky Lajos és Drozdy Győző.⁵⁹¹ Ez az eseménysor tovább gerjesztette a vidéki politikai ellentéteket is, amire a helyi sajtó is rámozdult. A Zala című lapban maga a főszerkesztő, Bencze Jenő nyitotta a meg a (tisztító)tűzet a Kiszegdapártra, éppen április 4-én. Három nappal később dr. Szabad Lajos, az FKGP nagykanizsai szervezetének egyik vezetője válaszolt, megvédve a Kiszegdapártot, amire ugyancsak a lap főszerkesztője replikázott két nappal később április 9-én, majd az MKP részéről, Szabó Berénytől jelent meg 11-én egy rövidebb, a polémiaát egyelőre lezáró cikk.⁵⁹²

Vélhetően inkább az országos események következtében robbant ki ez a sajtón keresztülli üzengetés és nem felvezetésnek szánták az április 13-ra kitűzött újabb vármegyei törvény-

⁵⁸⁹ MNL ZML IV.401.a. 394/1948. Az ülésen a jegyzőkönyv szerint 36-an vettek részt, tehát lényegében teljes volt a létszám. A szavazás menete is sokat elárul az erőviszonyokról. A képviselői helyek számáról pártonként szavaztak, elsőként az FKGP került sorra, ahol még majdnem mindenki szavazott és 23–12 arányban született meg az eredmény. Az elméletileg baloldalhoz húzó NPP-t ért fricska – csak 20 helyet kapott – ment át a legnecesebben (18–17 arányban), míg az SZDP és az MKP helyeiről érdekes módon 17–0 volt a szavazati arány. Vélhetően az ab ovo sértett FKGP és az ezt frissen elszenvető NPP ekkor nem szavazott, de a Szakszervezetekkel együtt így is meglett a többség. A példa is mutatja, ha lehetett, akkor a baloldali blokként elkönyvelt pártok és szervezetek még egymás rovására is kiterjesztették a hatalmukat. Megjegyzem, technikailag minden más konstelláció felrúgta volna a menetrendet, hiszen ha csak egy párt esetében is átbillen a szavazatarány a „szindikátus” tervéhez képest, akkor az egész procedúrát újra kellett volna kezdeni, hiszen a 155 fős létszám sarokszámnak számított. Ezt a történetet több ok miatt is talán a kelleténél részletesebben fejtettem ki. Egyrészt látszódon legalább egyszer – no persze csak a jegyzőkönyv által visszatükrözötten - a politikai testületek belső mechanizmusa a vitától a szavazásig bezárólag. Másrészt a vármegyei törvényhatósági bizottság közgyűlési helyeinek pártonkénti számarányáról - megelőlegezem - a testület megszüntetéséig, pontosabban az egypártrendszer létrejöttéig folyó politikai vitát a következőkben egyfajta indikátorként kezelem, ami mindig pontosan mutatja az erőviszonyok változását.

⁵⁹⁰ Gyarmati 1996, 505.

⁵⁹¹ Káli-Paksy (szerk.) 2007, 14. Drozdy Győző Sulyok Dezsővel együtt alapítója lett a Magyar Szabadság Pártnak.

⁵⁹² Zala, 1946. április 4., 7., 9., 11. Dr. Szabad Lajost főleg a Medjimurje (Muraköz) című lapba írt cikkei miatt revolverezték, melynek a térség visszacsatolását követően 1941 és 1942 között a szerkesztője volt. Horváth 1978, 70.

hatósági bizottsági alakuló üléséhez. Ahogy azt Bedő Károly is sugalmazta, az FKGP nem nevezte meg a megadott határidőre (március 22.) a közgyűlésbe szánt tagjait, sőt a vármegyei nemzeti bizottság képviselői helyeket elosztó határozata ellen újabb panaszt nyújtott be a párt, amit március 27-én fel is terjesztettek a Belügyminisztériumba. Ezt a belügyminiszter az igazságügy-miniszterrel közös határozatában április 3-án elutasította, egyúttal elrendelte legkésőbb április 15-i határrappal a vármegyei törvényhatósági bizottság megalakítását. Ezt előkészítendő, április 12-én pártközi értekezletet tartottak, ahol a Kisgazdapárt képviselői kifejezték abbéli szándékukat, hogy részt kívánnak venni a törvényhatósági bizottság munkájában, de erről végső fokon a megyei választmány illetékes dönten, amely azonban csak április 17-én fog ülésezni. Ezért azt kérte az FKGP, ha kimondja – egyelőre nélkülük – a vármegyei törvényhatósági bizottság 13-án a megalakulását, akkor még ne válasszák meg az albizottságokat, illetve a közigazgatási bizottságba ne delegáljanak tagokat, hanem ezzel várják meg a párt választmányának ülését, amit szeretnének úgy befolyásolni, hogy az beleegyezését adja a kialakult helyzet közepette is a közgyűlésben való részvételhez.⁵⁹³ Vagy az említett megyei pártválasztmány vagy a párt felsőbb testületei, vezetői, esetleg más tényezők blokkolták, de mindenesetre elmaradt az FKGP részvétele Zala Vármegye Törvényhatósági Bizottságának közgyűlésében, így a testület változatlanul a Kisgazdapárt nélkül folytatta le az üléseit.⁵⁹⁴ Pár hónappal később már az új, de változatlanul az NPP által delegált főispán, dr. Papp Andor egyik első dolga a kisgazdáknak a törvényhatósági bizottságban és - összekapcsolva ezzel - a zalaegerszegi képviselő-testületben való részvételre csábítása volt.⁵⁹⁵ Kísérlete azonban eredménytelen maradt, az FKGP minimum 40%-os részvételi arányt kért, nem volt hajlandó ez alá menni. (A nekik felajánlott 50 hely a 155 tagú testületben az egyharmadot sem érte el a választáson elért háromnegyedükhöz képest.)⁵⁹⁶

IV.1.2. Városi politika

A vármegyei törvényhatósági bizottsághoz hasonlóan, az újjáéledő városi képviselő-testületek is rendre az FKGP nélkül alakultak meg 1945 folyamán, mivel a párt a választások előtt így

⁵⁹³ MNL ZML IV.402.a. 1946. április 13. jkv.

⁵⁹⁴ A többi párt és a Szabad Szakszervezetek határidőre beküldték a tagjaik névsorát. A 105 tagból az MKP 3, az SZDP és a Szakszervezetek 1–1 nőt delegáltak. A pártok általában a legfajszúlyosabb embereiket nevezték be, látszik, hogy komoly presztízst tulajdonítottak még a bizottságnak. MNL ZML IV.401.a. 484/1946.; IV.402.a. 1946. április 13. jkv. alakuló közgyűlés.

⁵⁹⁵ MNL ZML IV.401.a. 394/1948.

⁵⁹⁶ Az FKGP más megyékben sem kapta meg az arányosan neki járó képviselői helyeket. Fülöp 1989.

tudott tiltakozni az akkor még csak vélelmezett társadalmi támogatottságához képest méltatlanul alacsonyan megállapított képviseleti aránya miatt. A választások után azonban a megye két városában is már egzakt hivatkozási alapja volt a Kisgazdapártnak az arányok újratárgyalásához, az arányosításhoz.

Mint emlékezhethünk rá, Zalaegerszegen 1945. szeptember 7-én alakult meg hosszú, de meddő viták után a képviselő-testület, ahol a hatvanból öt helyet szántak a kisgazdáknak, akik azt el nem fogadva, a belügyminiszternél tiltakoztak az eljárás ellen. Dr. Bibó István, akkoriban a Belügyminisztérium közigazgatási főosztályának vezetőjeként, a nevére szignált ügyben az esemény időpontjához képest meglehetősen későn, 1946. július 13-án tájékoztatta Zala vármegye főispánját, miszerint az igazságügy-miniszterrel egyetértésben az FKGP panaszának helyt adván, elrendelte a városi képviselő-testület újbóli megalakítását, mivel annak összetétele „nem mutatkozik elegendően arányosnak”.⁵⁹⁷ A tárgyalások azonban nem vezettek eredményre, noha a kisgazdák többször is jelezték, nem akarnak semmi jónak elrontói lenni, készek részt venni a „városi parlament” munkájában, ahogy azt a zalaegerszegi Új Zala is közölte 1947. január elején.⁵⁹⁸ A pártközi tárgyalások azonban ekkor is elakadtak, nem született megállapodás a képviselői helyek újabb, a Kisgazdapárt által is elfogadhatónak tartott arányszámairól. A párt ettől függetlenül az év második felében egy újabb hatalmi ágba szerzett pozíciót, mégpedig a sajtó terén, elindítva Zalaegerszegen 1946. augusztus 20-án a Független Zala című lapot.

A már eddig megismert három orgánus (Zala, Új Zala, Keszthelyi Újság) mellett, amelyek a nemzeti bizottságok égiszei alatt az MKP és részben az NPP irányvonalát képviselték, először jelent meg a megyében a fennálló hatalmi struktúrához kényszerből lojalitást mutató, de mégis egy másik, tulajdonképpen ellenzéki színt és érdeket képviselő, a Független Kisgazdapárt politikai irányvonalát vivő napilap. Az újságot kezdetben a párt egyik zalai nemzetgyűlési képviselője, Kováts Ferenc, majd szeptember végétől Pados Pál szerkesztette, amely a zalaegerszegi Zrínyi Nyomda kiadásában jelent meg.⁵⁹⁹ A Kisgazdapárt és az MKP közötti originális konfliktus hamar átrakódott az új lapra is. Már a második számot elkobozta a politikai rendőrség, azzal az ürüggyel, hogy egy eredetileg 1940-ben elhangzott Mindszenty beszédet közölt, amit ekkor szovjetellenesnek bélyegeztek. Ez a beszéd a kisgazdák szerint ekkori-

⁵⁹⁷ MNL ZML XVII.57. 93/1946. Közölve: Káli-Mikó (szerk.) 1995, 184.

⁵⁹⁸ Új Zala, 1947. január 9. 3. 1947. február 20-án dr. Papp Andor főispán baráti hangnemű levélben fordult a Kisgazdapárt vezetőjéhez, Kováts Ferenchez: „...régem letelt az az idő, amikor megígérted, hogy ismételen foglalkozni fogunk a zalaegerszegi képviselő-testület összezsírozásával az FKGP városi parlamentbe jövetelével...” MNL ZML IV.401.a. 207/1947.

⁵⁹⁹ MNL ZML IV.404.b. 20.624/1946.

ban más lapokban is megjelent, mire a rendőrség azzal jött elő, hogy ott viszont „korszerű” kommentár is volt hozzá, de itt nem.⁶⁰⁰ Így már az első néhány szám után Lakatos Dezső az MKP megyei titkára az Új Zalában megjelent, az új lapot köszöntő beszédében figyelmeztette a kisgazdapárti újságot, hogy nem tartja megengedhetőnek azt a hangnemet, amit a lap megütött. Az említett eseten túl a baloldal szemében már az vörös posztónak számított, hogy a Független Zala elmaradt a Vörös Hadsereg, a Szovjetunió és a kommunista pártok tömjénezésében, bár azokat nem is bírálta, teret adott viszont a kereszténydemokrata szellemnek, amely nagyon nem volt ínyére az MKP-nak. A két lap között rövid időn belül nyilatkozatháború alakult ki, amit elsősorban az Új Zala provokált és élezte állandóan a viszálykodást. A kommunisták mindent megtettek a Független Zala ellehetetlenítésére, sajtóperekkel fenyegetés, helyreigazítási kérelmek követték egymást, a vádaskodások év végére tökéletesen eszkalálódtak, az Új Zala ekkor már szinte minden számában valamilyen formában bírálta a konkurens lapot. A csúcspontot az 1946. november 5-i lapszám jelentette, amelyben három helyen is „megemlékezett” – persze negatív értelemben - laptársáról. A Független Zala állta a sarat, annak ellenére, hogy szerkesztőjét, Pados Pált – összefüggésbe hozva az ún. köztársaságellenes összeesküvéssel – 1947 elején egy időre letartóztatták, majd kitiltották Zalaegerszegről.⁶⁰¹

Zalaegerszegen azonban az FKGP és a baloldal között húzódó politikai frontvonal mellett kialakult egy másik konfliktusmező is, de nem pártpolitikai, hanem inkább személyes vonalon a város polgármestere, Baráth Ferenc és az új főispán, dr. Papp Andor között. Pártelentétről ez esetben szó sem lehetett, hiszen az országos leosztásnak megfelelően mind a két posztot az NPP birtokolta. B. Molnár József főispánt 1946. május 31-i hatállyal leváltották posztjáról,⁶⁰² a delegálás joga azonban megmaradt a Nemzeti Parasztpártnál, melynek köz-

⁶⁰⁰ MNL ZML X.22. 1946–1948. 3. ő. e. 1946. augusztus 26.

⁶⁰¹ Az Új Zala vádaskodásai fordítva sülték el, annak szerkesztőjét, Gáthi Istvánt egy alkalommal az ellene indított sajtóper során 21 nap elzárásra ítélték, egy másik alkalommal pedig dr. Galambos Miklós zalaegerszegi apátplébánost volt kénytelen megkövetni a Független Zala hasábjain a valótlan hírek terjesztése miatt. Káli 2017a, 248–249. A Szociáldemokrata Párt, szintén Zalaegerszegen már kicsivel korábban elindított egy külön pártlapot Zalai Fáklya címmel. Az első szám 1946. április 10-én jelent meg, de az újság meglehetősen rövid életűnek bizonyult, ugyanis 1946. május 5-én, alig tucatnyi lapszám megjelenése után az meg is szűnt. A felelős szerkesztő Dombai János volt. Horváth 1978, 109. MNL ZML IV.404.b. 10.987/1946. Pados Pál esetében nem zárható ki, hogy az említett letartóztatásával összefüggésben, de legkésőbb 1948-tól az államvédelem, majd 1956 után az állambiztonság aktív besúgója lett. Feladata a (volt) zalai kisgazda és kereszténydemokrata politikusok megfigyelése lett. Zsumbera 2019, 134–144.

⁶⁰² A volt főispán 1953-ban a Veszprémi Vegyipari Technikumban tanított, ahol ekkoriban érezte megérettnek az időt arra, hogy felvételét kérje a Magyar Dolgozók Pártja soraiba. Az ilyenkor szokásos lekáderezés során megkeresték a párt Zala megyei bizottságát is, ahonnan nem túl szép pedigrét állítottak ki róla. A jellemzést, a benne foglalt adatokat természetesen, annak jellegénél fogva csak támpontként, inkább tájékoztató jelleggel vehetjük figyelembe. Eszerint alapvetően dr. Dávid János alispán „fűrése” miatt váltották le B. Molnárt – ez a korábbiak alapján teljesen hihető - és mivel az NPP nem állt ki mellette, ezért a pártjából is kilépett. (Nem a jellemzésből

pontja dr. Papp Andor személyében, a szomszédos Somogy megyéből, Kaposvárról, egy ügyvédet szólított csatasorba. A kinevezés hivatalosan 1946. június 7-től élt.⁶⁰³ Dr. Papp Andor⁶⁰⁴ személyében, különösen jogász végzettségénél fogva egy minden szempontból rátermettebb, a közigazgatásban tájékozottabb, politikailag, diplomáciailag rutinosabb vezető került a zalai főispáni székbe.⁶⁰⁵ Egyik első ténykedése, látva különösen a közellátás terén lévő kusza helyzetet, elődjének „feljelentése” volt a felsőbb hatóságoknál, amivel önmagát előre is biztosította ezen a különösen csúszós területen.⁶⁰⁶ Az új főispán, a pozícióját felhasználva intenzíven képviselte a Nemzeti Parasztpárt érdekeit is. Rendszeresen tett személyi javaslatokat a pártközpontja felé, kiket kellene magasabb pozícióba helyezni,⁶⁰⁷ illetve minden olyan magánszemély ügyét felkarolta, aki fel tudott mutatni legalább egy községi NPP-titkári protezsá-

derül ki, de az 1947-es választások idején, mint látni fogjuk, a teljesen marginális Független Magyar Demokrata Párt zalai listáján próbált meg oldalról visszaszívárogni a zalai politikai életbe.) Visszatérve a jellemzésre: „főispánsága idején régi iskolatársait, értelmiségieket alkalmazott a hivatalokban. Több autóra is szert tett, ezekkel fusított (bérfuvar). [Közellátási] Kormánybiztosként is támadták, mivel részrehajló volt az elosztásnál. A végén dölyfös és fennhéjázó volt”. Ebből a káderjellemezésből annyi bizonyosan kiderül, hogy az MKP berkeiben nem szívlelték B. Molnárt és pozíciójából való kibillentésében a kommunisták tevőleges szerepét sem lehet kizárni. Az iratból nem derül ki, de az MDP-tagság ezzel bizonyosan ugrott. MNL ZML XXXV.63. 2. fcs. Káder iratok 26. ő. e. 1953. február 13.

⁶⁰³ Káli 2000a. 451., 459.

⁶⁰⁴ Dr. Papp Andor (1899–?) református kaposvári családból származott, nős emberként, két kisgyermek apjaként érkezett Zalaegerszegre. Különösen a nem nyilvánosságnak szánt magán, illetve a főispán elnöki iratai között fennmaradt félhivatalos, félmagán iratai árulkodnak a posztjal való szinte folyamatos elégedetlenségével, különösen a város, a vidék taszítóan szegényes voltát és az alacsony fizetést kritizálta. Többször kifejtette posztja anyagilag ráfizetőségét, az ügyvédi állásának jobb jövedelmezőségét, illetve magasabb, országos posztra való elvágódását.

⁶⁰⁵ Kiterjedt kapcsolati hálóját mutatják többek között a hozzá intézett újévi üdvözlőkártyák tömege, vagy éppen az elnöki iratok között elfekvő félhivatalos iratok megszólításai: „Kedves Józsim!” (Német József veszprémi kisgazda főispán), „Kedves Pistám!” (Kossa István MKP politikus) MNL ZML IV.401.c. és 401.i.

⁶⁰⁶ A főispánok egyúttal közellátási kormánybiztosok is voltak a vármegyékben. Ezt a feladatot, az állandóan változó jogi és pénzügyi környezet miatt, különösen a pengő inflálódásnak idején szinte lehetetlen volt szabálykövető módon végezni, főként akkor, ha az illető nem volt szakmabeli, mint a megelőző főispán B. Molnár József. (Dr. Papp Andor szerint elődje többek között játszadozott a pengő árfolyammal, nem a megfelelő banknál vezette a számlát, hanem egy „baráti” pénzintézetnél, nepotizmus volt jellemző a közellátási munkatársak kiválasztásánál.) MNL ZML IV.401.a. 961/1946.

⁶⁰⁷ Mivel viszonylag kevés NPP-s közigazgatási szakember volt Zalában, ezért is fordított kiemelt figyelmet ezek „magasabb polcra” helyezhetőségére. A tapolcai járási főjegyzőt, dr. Horváth Józsefet például a veszprémi és a soproni alispáni székbe is protezsálta, míg a háború után pártmegbízatással Zalaegerszegre került Hegedüs Rajmundot Bajára, a párt által birtokolt Bács-Bodrog vármegyei főispáni székbe, a zalaegerszegi polgármester-helyettes főjegyzőt, dr. Mikula Szigfridet pedig szintén egy konkrétan meg nem nevezett főispáni székbe ajánlotta. MNL ZML IV.401.c. 130/1947., IV.401.i. sz. n. Dr. Papp Andor, ha kellett a zsarolásba hajló alkudozástól sem riadt vissza a pártérdek érvényesítése terén. Szabó Pál NPP-s nemzetgyűlési képviselő, író egy ízben Hévízen szeretett volna nyaralni, amit a főispán felkarolt, jelentősen „lealkudva” a nyaralási költségeket. Nepotizmusért – amit elődje szemére vetett – neki sem kellett a szomszéd vármegyébe menni. MNL ZML IV.401.c. 139/1947. A párttagság és/vagy a pártalapú protekció nélkülözhetetlen volt ebben az univerzumban az érvényesüléshez. A főispán egy párttársát (Gondy Károly) szövetségi felügyelővé akarta megtenni, de dr. Jócsik Lajos államtitkár nem tudott jó hírekkel szolgálni: „Sajnálattal értesítelek, hogy a párt a reá eső helyeket már betöltötte”. MNL ZML IV.401.a. 473/1947. A legkisebb régi vagy újonnan szervezett közigazgatási poszt elnyeréséért is mindent megtettek a pártpolitikusok: „...különösen Bak körjegyzői székhellyé tétele éppen a mi pártunk szempontjából hihetetlenül fontos” – írta a belügybe a főispán. MNL ZML IV.401.a. 122/1947. Adott esetben MKP-s embereket is beajánlott, így pl. Gerencsér Györgyöt a parasztpárti Keresztury Dezső VKM miniszternek: „...jó képességű, 6 gimnáziumot végzett, rendben tartja Keszthelyt és vidékét”. MNL ZML IV.401.c. 68/1946.

lást.⁶⁰⁸ Humánpolitikai megközelítésében lényegében egyetlen nem szívlelt személy volt a látóterében, Baráth Ferenc zalaegerszegi polgármester.

Pontosan nem állapítható meg, hogy – képletesen szólva - a két, egy csárdába keveredett dudás között miért szikrázott már az első pillanattól kezdve a levegő. Lehetett ez generációs feszültség, jellembeli különbözőség, hatalmi kakaskodás vagy mindezek keveréke, de annyi bizonyos, hogy rövid idő alatt eszkalálódott a köztük kialakult konfliktusmag. A habitusbeli különbségek még az iratokon keresztül is áttűnnek. Baráth ekkor még csak harminc éves, de ahhoz képest is egy impulzív, lobbanékony jellemű ember benyomását kelti, míg dr. Papp Andor, már csak életkoránál fogva is (ekkor 47 éves volt) egy nyugodtabb, rutinosabb, előbb gondolkodó aztán cselekvő emberként jelenik meg a kutató lelki szemei előtt. Ezek a karakterjegyek összefügghetnek a foglalkozásukkal – előbbi újságíró, utóbbi ügyvéd - okként és okozatként egyaránt. Baráth Ferenc annyiban előnyösebb pozícióban volt, hogy ő már több mint egy éve Zalaegerszegen polgármesterkedett, itt született, ismerte a vidék karakterológiáját, míg a főispán végig idegenként mozgott a terepen. Persze Baráth esetében a hosszabb, alapvetően (párt)politikai posztion eltöltött idő a kifáradás oldaláról negatív elemként is felvethető. A polgármester mindenesetre már kiépített egy a párt szellemiségével azonosuló értelmiségi holdudvart, melyben a már megismert Hegedüs Rajmund mellett az elsődleges partnere Fülöp István tanító lett, aki a párt védőernyőjét kihasználva intézményesített keretekben gondolkodott, ennek köszönhetette létrejöttét például a Zalai Táj- és Népkutató Munkaközösség. A szerveződés első jelentősebb megmozdulása az 1946. november közepén megrendezett zalaegerszegi kultúrhét volt, amelynek a szervezésében és lebonyolításában a főszervező Fülöp István mellett Baráth Ferenc is kivette a részét és nem csak protokolláris jelleggel. A polgármester hathatós közreműködésével ez alkalomból próbálták meg beindítani a Göcseji Múzeumot is, amely ekkor még meglehetősen szerény körülmények között, mindössze egy szobára korlátozódott.⁶⁰⁹ Baráth hosszas levelezést folytatott Gönczi Ferencsel, Göcsej elismert kutatójával, egyfajta kultuszt próbált meg számára a városban kialakítani.⁶¹⁰

A korszak azonban finoman szólva sem kedvezett a kulturális viszonyok felvirágoztatásának, pláne intézményes kereteinek megerősítéséhez vagy egyáltalán a kiépítéséhez. Egy-két év ebben a korszakban egy ilyen „veszélyes üzem”-ben, mint a polgármesterség egy meg-

⁶⁰⁸ Egy ízben a főispán egy hadirokkant számára, akinek megtámogatta a kérelmét a helyi NPP-szervezet vezetője, személyesen járta ki dr. Cseh-Szombathy László népjóléti államtitkárnál a múltábat. MNL ZML IV.401.c. 83/1946.

⁶⁰⁹ MNL ZML IV.401.a. 711/1947. Ezt nem sikerült intézményesíteni, a Göcseji Múzeum 1950-ben alakult meg önálló intézményként. Németh 2001, 7.

⁶¹⁰ GM Zalaegerszeg, AT Fülöp István hagyatéka.

szállt, lerabolt, politikailag szétszabdalt, diktatúrába hajló országban nem kis fizikai és lelki megterhelést jelentett. A főispán és a polgármester hamar elmérgesedett viszonyára világít rá egy levélváltás 1946 augusztusából, amikor is két hónappal az ideérkezése után, a főispán már a következő stílusban fogalmazta meg kérését a polgármesterhez: „a felesleges levelezés elkerülése céljából mindjárt közlöm, hogy nem arra vagyok kíváncsi, hogy [a zalaegerszegi] szállodákban ez idő szerint politikai pártok nyertek elhelyezést, mert ezen segíteni pillanatnyilag nem tudok és ezzel a kérdést nem is oldjuk meg, hanem szálloda vagy szállodai szoba megnyitását, továbbá szállóhelyek kijelölését várom”.⁶¹¹ 1947 elejétől már napi szintűvé váltak a konfliktusok a két elsőszámú vezető között. Nyíltan még nem lehetett ellenezni, de ekkor már nem nézték jó szemmel például Baráth egyik hitbuzgalmi megmozdulását, melynek keretében, a város két évvel korábbi „felszabadulásának” napján (előnapján), 1947. március 28-án éjjel két órakor „felajánlotta a Várost Jézus Szentséges Szívének oltalmába”.⁶¹² A folyamatos helyi, pártbéli intrikák, fúrások, a mozgástér beszűkülése és nem utolsósorban a főispánnal, dr. Papp Andorral való súrlódásai miatt – aki végül a lemondásra is felszólította – polgármesteri székének elfoglalása után bő két évvel, Baráth Ferenc távozott a posztjáról.

A városi napilap, az Új Zala első oldalon, az újságcím feletti szalagcímbe tudósított a hírről, miszerint Baráth Ferenc 1947. június 11-én, szeptember 2-i hatállyal lemondott a polgármesterségről.⁶¹³ Ugyanekkor már azt is közölte a lap: „értesülésünk szerint rövidesen sor kerül az új polgármester kinevezésére, ezzel kapcsolatban dr. Mikola [helyesen: Mikula] Szigfrid és Hegedüs Rajmund, a zalaegerszegi népi kollégium igazgatóját emlegetik”. Dr. Mikula Szigfrid⁶¹⁴ és Hegedüs Rajmund egyaránt a Nemzeti Parasztpártot erősítette, előbbi a

⁶¹¹ MNL ZML IV.401.a. 941/1946. Még csak egy momentumot idéznék kettejük egyre konfliktusosabb kapcsolatából. 1947. február elején a főispán felelősségre vonta Baráthot, amiért nem jelent meg és nem hívta meg a SZEB, valamint a szovjet parancsnokság vezetőit a köztársaság kikiáltásának első évfordulója alkalmából Zalaegerszegen rendezett ünnepségre. Más szempontból, de nem közömbös Baráth magyarázkodása, miszerint Nagykanizsán volt előző nap, késett az őt hazahozó teherautó, ráadásul betegen keveredett haza, melynek fizikai tüneteit – igazolandó magát - megmutatta (!) az orosz parancsnokoknak. MNL ZML IV.401.c. 34/1947.

⁶¹² MNL ZML V.1607.c. 3550/1947. A polgármester szerint az akcióra a pártközi értekezleten kapott hozzájárulás birtokában került sor. (Nagykanizsán a szocdem polgármester május 13-án Szűz Mária Szívének ajánlotta fel a városát. Zala, 1948. január 3. 2.) Pár nappal később, „a felszabadulási emlékünnepeket Zalaegerszeg lakossága nagyon közömbösen fogadta [...] szervezeten egy párt sem vett részt.” Nem derül ki, hogy ezért Baráth kapott-e fejmosást, de korábban mindig – ahogy a két hónappal azelőtti köztársasági ünnepnél is - őt tették felelőssé a városi ünnepségek szervezési hiányosságaiért. MNL ZML XVII.57. 1947. április 8. jkv.

⁶¹³ Új Zala, 1947. június 13. 1. A polgármester a június 11. és szeptember 2. közötti időre szabadságot vett ki.

⁶¹⁴ Dr. Mikula Szigfrid (Nagyszeben, 1895–Budapest, 1970) nagyszebeni katonacsalád sarja, jogász diplomát szerzett, a közigazgatásban kezdett dolgozni. Fokozatos rangemelkedése során először Zala vármegye, majd 1927-től Zalaegerszeg polgármester-helyettes főjegyzőjeként a város szolgálatában állt 1944 novemberéig, amikor kényszernyugdíjazták. 1945-ben, immáron az NPP tagsági könyvével a zsebében visszahelyezték állásába. Fatér et al. (szerk.) 2005, 192–193. Elektronikusan lásd: <http://tudastar.dfmk.hu/zalaiak?p=619> Letöltés ideje: 2019. február 7. Vö. Káli 2018a, 121–125. Felesége, Mikuláné Ötvös Magdolna (1903–1988) újságíró, lapszerkesztő, ebben az időszakban az Új Zala munkatársa volt. Fatér et al. (szerk.) 2005, 208–209. Elektronikusan lásd: <http://tudastar.dfmk.hu/zalaiak?p=665> Letöltés ideje: 2019. február 7.

város polgármester-helyettes főjegyzőjeként tevékenykedett, ezért nem véletlen, hogy az eleve a parasztpárt holdudvarába tartozó – és nem melleleg 1945–1946-ban a Hegedüs által is szerkesztett - lap őket nevesítette az első körben.

Erdei Ferenc a hír vétele után azonnali jelentést várt a főispántól, amit az egy nappal később már továbbított is egy hét oldalas memorandum formájában a Nemzeti Parasztpárt elnökségének, amelyben részletesen kifejtette álláspontját a polgármester lemondásával kapcsolatban.⁶¹⁵ Magyarázkodó és egyben önigazoló ízü levelét saját kezűleg vitte Budapestre, így minden bizonnyal szóban is referált a pártvezetőségnek, ami az ügy nem jelentéktelen súlyát mutatja. Papp Andor főispán Baráth Ferencet egy „rakoncátlan, fegyelmezetlen, rossz gyerek”-nek írta le, akit, nyilván a közigazgatási tapasztalatlanságára utalva, mindemellett még „laikus”-nak is titulált. A főispán, önmagát a baloldali pártokkal állandóan súrlódó polgármester védőügyvédjeként aposztrofálta, mondván, hogy ő mentette meg Baráthot a kijelentései miatt az államvédelem által ellene indítani akart eljárástól, megakadályozta a B-listázását, továbbá azt, hogy ellene bizalmatlansági indítványt nyújtsanak be a képviselő-testület ülésén. A főispán arról is panaszkodott, miszerint az oroszokkal kezdetben jó viszonyt ápoló Baráthról hamar kiderült, hogy ez a viselkedése nem őszinte, így például folyamatosan akadályozta – Papp állítása szerint – az orosz hősi temető elkészítését, amit valóban csak 1946 őszén avattak fel. Jelentésében még számos dehonesztáló esetet ír le a gépirónőjével folytatott állítólagos viszonyától kezdve a vélt korrupción át a folytonos, mindenkivel való veszekedésig bezárólag.

A főispán, Baráth Ferenc szakmai és emberi kvalitásaira nézve nem éppen hízelgő, negatív jelzőkkel és esetekkel bőven tarkított levele, ahogy fentebb céloztam rá, egyfajta önigazolás lehetett. Nyilván neki is felelni kellett, ha ennyi rosszat tett Baráth, akkor mégis miért lehetett polgármester két évig, amely mögött leginkább pártérdeket, pontosabban a pártot esetlegesen érintő botrány minden áron való elkerülését kell vélelmeznünk. Nem véletlenül fogalmazott a főispán levele végén a következőképpen: „...pártunknak és a köznek hasznára lesz, ha ebből a pozíciójából szép csendben eltávozik”. Baráth Ferenc gördülékeny és botránymentes távozását pártja azzal is elősegítette, hogy Budapesten a Nemzeti Parasztpárt által „birtokolt” Építés- és Közmunkaügyi Minisztérium sajtófőnöki állását ajánlották fel neki, amit Baráth el is fogadott.⁶¹⁶

⁶¹⁵ MNL ZML IV.401.a. 653/1947. és 710/1947. Erdei a június 16-i táviratában szólította fel dr. Papp Andort jelentéstételre.

⁶¹⁶ Az itteni tevékenysége azonban sajnálatosan rövid ideig tartott, mivel 1949-ben agyhártyagyulladását kapott és a gondos fővárosi majd helybeli kezelés ellenére Baráth Ferenc 1950. július 4-én, mindössze 34 évesen, a zalaegerszegi kórházban elhunyt. Káli 2018a, 115–121.

A polgármesteri poszt betöltése több szempontból is sürgetővé vált. Egyrészt az általános helyzet nem tűrte, hogy egy megyeszékhely város ezen állása huzamosabb ideig betöltetlen maradjon, de volt ez mellett egy másik, közvetlen politikai ok is, nevezetesen a már levegőben lógó újabb országgyűlési választás. Ennek tükrében nem volt megengedhető, hogy szeptember 2-ig, vagyis a nem sokkal később augusztus 31-re kitűzött parlamenti választásig polgármester, azaz első számú közigazgatási vezető nélkül maradjon Zalaegerszeg. Ez minden pártnak érdeke volt és nem merült fel senki részéről, hogy felhasználva az alkalmat a Nemzeti Parasztpártot kitúrja ebből a pozíciójából. A gyors, vagyis a szeptember 2. előtti betöltés azonban okozott egy pénzügytechnikai problémát. Baráth Ferenc ugyanis a jelzett időpontig a felhalmozott szabadságát töltötte, aminek idejére természetesen járt neki a fizetés, viszont ha előbb töltik be az állást, akkor egy ideig párhuzamosan két polgármesteri fizetést kellett volna biztosítani. Papp Andor főispán ez ügyben is interveniált Rajk László akkori belügyminiszternél, tájékoztatva arról, hogy mind Baráth lemondását, mind pedig a párhuzamos fizetésekkel kapcsolatos pénzügyi konstrukciót egyeztette a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt helyi vezetőivel, ráadásul az általa ajánlott Hegedüs Rajmundot is készek elfogadni a nevezett pártok, vagyis kb. 2500 Ft rendkívüli költségvetési támogatás folyósítása esetén problémamentesen megtörténhet Zalaegerszegen a polgármester-váltás. A főispán végül Rajk szóbeli engedélyére hivatkozva, elindította az új polgármester idő előtti megválasztásával kapcsolatos teendőket.⁶¹⁷

A Baráth Ferenc lemondását hivatalosan is tudomásul vevő, egyúttal az idő sürgetése miatt az új polgármestert is beiktató városi képviselő-testületi ülést 1947. július 15-re hívták össze. Mint említettem, a lehetséges jelöltek köre meglehetősen szűkre szabódott, tekintettel egyrészt a megfelelő városi intelligencia csekély voltára, másrészt a pártok által leosztott lapokra, mely szerint a zalaegerszegi polgármesteri poszt változatlanul a Nemzeti Parasztpártot illette meg, vagyis a párt – egyeztetve persze a többi párttal is – adhatott jelölést a posztra. Baráth távozása után egy-két héten belül össze is ült a megyei pártközi értekezlet, hogy megvitassa a helyzetet és javaslatot fogadjon el a polgármester személyére vonatkozóan. Ezen a fórumon már dr. Mikula Szigfrid volt a befutó, amit az Új Zala első oldalon, szalagcímként közölt a június 27-i számában.⁶¹⁸

Egy nappal korábban a Városi, Vármegyei és Községi Alkalmazottak Országos Szövetségének (VAOSZ) zalaegerszegi csoportja is hallatta hangját az új polgármester kérdésében.

⁶¹⁷ MNL ZML IV.401.a. 710/1947.

⁶¹⁸ Új Zala 1947. június 27. 1. Vélhetően nem sokkal ezt megelőzően kerülhetett sor az ominózus pártközi értekezletre.

Dr. Mikula Szigfrid megválasztását tényként kezelték, ezért ezt nem is vitatták, viszont az így megüresedő főjegyzői állásra dr. Pócza Lajos városi tanácsost, az ő helyére dr. Andorka Tibor városi aljegyzőt, míg végül az így megüresedő aljegyzői helyre az orosz hadifogságból frissen visszatért Beiczi Istvánt javasolták. A szakszervezet kifejezetten hangsúlyozta javaslata szakmaiságát, kitérve arra is, hogy ez által a pártok a városi közigazgatásban „kielégítően lennének képviselve”.⁶¹⁹ A polgármesterváltás mentes volt ugyan a nyíltszíni botránytól, de az intrikától nem. Baráth lemondása után bizonyos körök, akik a volt polgármester híveinek számítottak, intrikálni kezdtek dr. Mikula Szigfrid ellen, megakadályozandó annak polgármesterré választását. Ez azonban nem vezetett eredményre, a pártközi politikai érdek, nevezetesen a gyors vezetőváltás magasabb rendű volt, mint az intrikákban foglaltak részletes vizsgálata. Ráadásul Mikula megnyugtatónak látszó módon tisztázta magát a vádak alól (MÉP-tagság, MOVE főtitkárság, németbarátság, majd reakciósság).⁶²⁰ A pártok közötti megegyezés után dr. Dávid János alispán nem késlekedett, 1947. június 27-én kiírta a pályázatot Zalaegerszeg megyei város polgármesteri állására.⁶²¹ A felhívásra egy pályázat érkezett 1947. július 5-én, amelyet dr. Mikula Szigfrid adott be. A korábbi polgármester lemondását elfogadó és az új városvezetőt megválasztó képviselő-testületi ülést, ahogy fentebb említettem, július 15-én este hat órára hívták össze, ahol dr. Mikula Szigfridet – a hetekkel korábbi pártközi megállapodásnak megfelelően – egyhangúlag Zalaegerszeg polgármesterévé választották. A választás tényét a minisztertanács az 1947. szeptember 12-i ülésén jóváhagyta, ezzel az végérvényesen jogerőre emelkedett.⁶²²

Mint azt említettem, dr. Papp Andor sem karrierje csúcsaként tekintett zalai főispánságára, elvágyódását többször is megfogalmazta félhivatalos leveleiben. 1947 áprilisában a lemondását is kilátásba helyezte, ha nem kap megfelelőbb juttatást, mivel panasa szerint nem egészen egy éves főispánsága alatt 20.000 Ft mínuszt produkált, amit a kaposvári – ezek szerint nem teljesen feladott – ügyvédi praxisa kompenzált, de vég nélkül ezt nem látta folytathatónak.⁶²³ Egy hónappal később, 1947. május végén az előbbieken alapján vélhetően fellélegezve jelentette be Rajk László belügyminiszternek, hogy az NPP főtitkára, Erdei Ferenc Budapest-

⁶¹⁹ MNL ZML IV.401.a. 710/1947. Ennek alapján a pártok által birtokolt posztok a következőképpen alakultak volna. NPP: 3 (polgármester, tűzoltóparancsnok, egy aljegyző); SZDP: 4 (számvéző főnök, v. tisztiorvos, segédorvos, v. állatorvos); FKGP: 2 (v. főjegyző, v. tanácsnok); MKP: 1 (v. aljegyző); PDP: 2 (v. műszaki tanácsos, v. tisztii főügyész). A javaslatból semmi nem valósult meg.

⁶²⁰ MNL ZML IV.404.a. 25/1947.; IV.401.a. 803/1947.

⁶²¹ MNL ZML V.1607.c. 9647/1947.; Zalai Világosság, 1947. június 29. 4.

⁶²² MNL ZML IV.404.b. 16.695/1947.; V.1607.c. 9547/1947.; MNL OL XIX-A-83-a 201. jkv. 1947. szeptember 12. 44. napirendi pont. Vö. G. Vass (szerk.) 2004, 68. Elektronikusan lásd: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MolDigiLib_MOLsegedl_11_2/?pg=70&layout=s Letöltés ideje: 2019. február 11.

⁶²³ MNL ZML IV.401.a. 373/1947.

re, az újonnan alakuló Magyar Országos Szövetkezeti Központba (MOSZK) „delegálja”, mely állását egy hónapon belül el kell foglalnia, így a főispáni székétől magától értetődően meg kell válnia.⁶²⁴ A főispán és a polgármester párharca tehát mindkettejük, igaz irányában különböző vektorú, de szinte egyidejű távozásával ért véget. Mivel azonban a főispán helyére nem tudtak vagy nem akartak 1947 júliusában, a közelgő választásokat közvetlenül megelőzően új embert állítani, ezért dr. Papp Andornak a választási „hadműveletet” és annak lecsengetését végig asszisztálva, 1947 novemberéig maradnia kellett.⁶²⁵

Mindeközben Nagykanizsán is a polgármester személyének változása/változtatása volt az egyik legfontosabb helyi politikai kérdés, csak mindez jóval korábban és némileg más metódusban zajlott. 1945. december 19-én a rendőrség letartóztatta Windisch Dénes polgármestert. Pontosán nem derül ki az iratokból, hogy mivel gyanúsították, annyi bizonyos, a helyi népiügyszétség elé került az ügye „népellenes bűntett” gyanújával.⁶²⁶ Windisch ugyan pár nap múltán kiengedték, szabadlábon védekezhett, viszont állásából felfüggesztették, ellene az alispán már december 20-án megindította a fegyelmi eljárást, amely csak a pár hónappal későbbi B-listázásával szűnt meg, ezzel véglegesen lekerült a helyi politikai sakktábláról.⁶²⁷ Mivel érzékelhetően váratlan volt Windisch Dénes posztjáról való likvidálása, a helyi politikai erők sehonnét sem tudtak hirtelenjében előkeríteni egy épkezláb polgármestert. Ráadásul ezt a posztot az országos leosztásban az SZDP kapta, tehát a párt jelölhetett erre a tisztségre a soraiból, ami jelentősen beszűkítette a kört és nem ment egyik napról a másikra. A polgármester hiánya azért is okozott problémát, mert eleve üres volt a főjegyzői poszt is, ugyanis dr. Balla István a nyíregyházi törvényszéki fogdában várta már hónapok óta a helyi népbíróság ítéletét.⁶²⁸ A két első számú vezető nélkül komoly nehézségekbe ütközött a város irányítása,

⁶²⁴ MNL ZML IV.401.a. 146/1950. Egészen pontosan vezérigazgató-helyettesnek szemelték ki. Egyik ez idő tájt keletkezett levelében szörméntén megemlítette, hogy talán Sopronból Szigethy Attila – akit később az 1956-os forradalom győri eseményeiben való részvétele miatt kivégeztek – kerül a helyére. MNL ZML IV.401.i. sz. n.

⁶²⁵ Hivatalosan 1947. szeptember 30-án távozott, de „ügyvivő” főispánként november közepéig, az új főispán érkezéséig ellátta feladatát. Ezután pályája mégsem a MOSZK-nál folytatódott, hanem a Pénzügyminisztériumban lett államtitkár. Káli 2000a, 383., 459.

⁶²⁶ MNL ZML V.1513.b. 7982/1948., XXV.6. 2/1947. Mivel később ez a vád nem állt meg ellene, ügyét áttették az államügyszétségre, de a fennmaradt iratokból nem derül ki a vád pontos mibenléte. Annyi bizonyos, hogy ugyanebben az időben Szabó Gyula, a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (MADISZ) nagykanizsai titkára és Reiner György, a szervezet szombathelyi kerületi titkára ellen hivatalból eljárás indult rágalmozás címén, aminek a sértettje Windisch polgármester volt. Ez az ügy, mely erősen hiányos és nem hozható közvetlen összefüggésbe a polgármester elleni üggyel, csak 1947-ben jutott nyugvópontra, a vádlottak elismerték a rágalmozás tényét. MNL ZML VII.1.b. 699/1945. Nem lehet kizárni, hogy Windisch ezen rágalmozás miatt tartóztatták le, de ez csak vélelmezés.

⁶²⁷ Ügyével kapcsolatban évekig ostromolta a különféle hatóságokat, egy 1947 elején a belügyminiszternek írt levelében alaptalan, rosszindulatú személyeskedésnek nevezte az ellene indított eljárást, állítása szerint minden vád alól tisztázta magát, alapvetően a B-listázását tartotta jogtalannak. MNL ZML V.1513.b. 7982/1948.

⁶²⁸ Dr. Balla István (1911–1989) tősgyökeres nyíregyházi családból származott, az ottani városházán dolgozott aljegyzőként, amikor 1944. augusztus közepén a belügyminiszter váratlanul áthelyezte és kinevezte Nagykanizsa

így legalább a főjegyzői posztot be akarták tölteni. Az MKP minden követ megmozgatott, hogy ezt megszerezze magának, mivel a város közigazgatásában szinte semmilyen pozícióval nem rendelkezett, mindössze egy II. osztályú aljegyzőt tudott felmutatni.⁶²⁹ A párt először egy szakavatott, régi, de alacsonyabb beosztásban dolgozó közigazgatási szakembert akart benevezni Gáspár József személyében, aki korábban a városházán a szociális ügyeket intézte, így volt már igazgatási rutinja és a pártban is aktív szerepet játszott. Gáspár mellett az MKP-ban képbe került a szintén aktív pártéletet folytató, de banktisztviselői múltja miatt a közigazgatásban gyakorlattal nem rendelkező Pongrácz József is. A képviselő-testület 1945. december 18-án tartott ülésén sor került a „tisztújításra”, melynek során sikerült keresztülvinni az MKP akaratát és a főjegyzői székbe ültetni Pongráczot.⁶³⁰ Megválasztása valóságos tiltakozáscunamit indított el. Elsőként az FKGP élén dr. Fülöp György fellebbezett a megyei hatóságoknál, de hallatta hangját a Városi, Vármegyei és Községi Alkalmazottak Országos Szövetségének (VAOSZ) nagykanizsai csoportja is. Utóbbi rámutatott, hogy egyre nő a szakképzetlen, gyakorlatlan politikai kinevezettek aránya a városházi apparátusban, a fontosabb posztokon csak az egyik tanácsnok és egy I. osztályú aljegyző bírt megfelelő szakképesítéssel. Ez utóbbi titulus dr. Paizs Ferencet takarta, aki szintén pályázott az állásra, mivel a rangidősség alapján - véleménye szerint – egyértelműen neki járt volna ez a poszt. December utolsó napján ő is beadta a fellebbezését a döntés ellen, sérelmezve, hogy a képviselő-testület még csak tárgyalás alá sem vette a „pályázatát”. A szó idézőjelbe vételét indokolja, hogy dr. Paizs nemesen vagy éppen spártaian egyszerű pályázatot nyújtott be: „Kérem a főjegyzői állásra való behelyettesítésemet”.⁶³¹ A hármas fellebbezés – és pontosan nem tudhatóan még minek a hatására a vármegyei törvényhatósági bizottság kisgyűlése 1946. június 5-én megsemmisítette a nagykanizsai főjegyző megválasztását.⁶³²

polgármester-helyettes főjegyzőjének. 1945 júniusában itt fogták le és vitték vissza Nyíregyházára, ahol népbíró-ság elé állították az ottani ténykedése miatt. Összességében két évet töltött börtönben. Balla 2010., MNL ZML V.1513.b. 21.390/1945.

⁶²⁹ MNL ZML X.22. 1945. 24. ő. e. 1945. november 15. Közölve: Káli 2015a, 308.

⁶³⁰ MNL ZML V.1513.b. 21.390/1945. Részlet a jegyzőkönyvi határozat indoklásából: „A párt [MKP] benne a legrátermettebb embert jelölte a főjegyző-helyettesi [sic! Helyesen: polgármester-helyettes főjegyző] állás betöltésére, aki rövidesen be fogja magát dolgozni, ha nem is szakember. Ma a legfontosabb, hogy demokratikus gondolkodású emberek kerüljenek a közhivatalokba”. (Pongrácz József 1917-ben született, felsőkereskedelmi érettségivel rendelkezett, banktisztviselőként dolgozott. MNL ZML XVII.403. 604/1945.) Ugyanezen az ülésen egyhangú határozattal megfosztották nagykanizsai díszpolgárságától Imrédy Bélát.

⁶³¹ Dr Paizs Ferenc (1911–1996) 1935-től dolgozott jogászként Nagykanizsa városnál, fokozatosan emelkedve a ranglétrán 1944-ben polgármester-helyettes főjegyző lett, de még ebben az évben leváltották, helyére dr. Balla került. 1946–1948 között újra főjegyző lett, majd alacsonyabb beosztásba helyezték. 1950-ben a tanácsrendszer bevezetése során menesztették akkori posztjáról, de megmaradhatott a közigazgatásban. 1956-os szereplése miatt több évi börtönt kapott, miután már csak segédmunkásként, majd adminisztrátorként tudott elhelyezkedni. 1994-ben Nagykanizsa díszpolgára címmel tüntették ki. Rikli (szerk.) 1999, 253.

⁶³² MNL ZML IV.402.b. 1946. június 5. jkv. 15. napirendi pont és V.1513.b. 21.390/1945.

Még a kardinális helyi politikai kérdések (polgármester személye, képviselő-testületi arányszámok) dülőre vitele előtt az FKGP városi szervezete tisztújító közgyűlést tartott 1946. február 3-án, ahol Varga Bélát ügyvezető elnökké, dr. Szabad Lajost pedig központi tikárrá választották. Ennél is fontosabbak voltak azok a határozatok, amiket a sajtó útján nyilvánosságra is hoztak, melyek nem teljesülése esetén – finom presszióként – azoknak a kormány-szervekhez való eljuttatását helyezték kilátásba. A párt legfőbb követelése az arányosítás volt, hivatkozva a városban elért csaknem kétharmados eredményükre. Ezen kívül a közellátás terén tapasztalt visszasságok megszüntetésére szólítottak fel, ne a pártállás vagy szakszervezeti tagság számítson a kenyér és egyéb élelmiszerek elosztásánál, aminek pártalapú működtetéséről vagy legalábbis az erre való törekvésről már korábban is szót ejtettem. Harmadik pontként a malmok községezési terve ellen tiltakoztak, ami az MKP már korábbról meglévő ötlete volt. Tény, hogy sok visszaélés történt ezen a téren – mint a közellátás minden területén –, amelynek szankcionálását az FKGP sem vitatta, de a magántulajdon védelmére hivatkozva büntetőszankcióként az államosítást/községezést elfogadhatatlannak tartotta. A malomtulajdonosok között vélhetően több volt az FKGP szimpatizáns, mint a kommunista, az MKP éppen emiatt akart ezen a ponton is a Kiszgazdapárton ütni a tulajdon átrendezés radikális, populista jelszava alatt. Végül az FKGP követelte a MAORT által a földgáz bevezetését a város közintézményeibe, ami – általában a gázbevezetés - az egyik legfontosabb és legnépszerűbb, valamint legnagyobb várakozást kiváltó városfejlesztési elemnek számított ez idő tájt Nagykanizsán.⁶³³

Az új polgármester megválasztása a városi képviselő-testület 1946. február 16-i ülésén került napirendre. Az előterjesztő Kirschner Béla (MKP) volt, aki az előzetes – baloldali – egyezségnek megfelelően Varga Józsefet⁶³⁴ (SZDP) javasolta a város első emberének. Dr. Fülöp György a Kiszgazdapárt részéről már a szavazás előtt elvetette a javaslatot, nem tartván legitimnek a képviselő-testületet, mivel az nem tükrözi a nemzetgyűlési választáson nyilvánvalóvá lett választói akaratot, utalva a képviselői helyek pártonkénti aránytalan elosztottságára. Ráadásul szerinte Varga József, akit „sáska” – tehát kiskanizsai – „gyereknek” nevezett, nélkülözötte a kellő szakképzettséget is. Dombai János az SZDP nevében magától értetődően támogatóan nyilatkozott Varga személyéről, mire a kiszgazdák kivonultak az ülésteremből.

⁶³³ Zala, 1946. február 8. 2., MNL ZML XVII.28. 1946. sz. n. Közölve: Káli-Mikó (szerk.) 1995, 167–168. Pár nappal később a kiszgazdák visszahívták eddigi tagjaikat a nemzeti bizottságból és oda négy új tagot delegáltak, köztük Varga Bélát és dr. Szabad Lajost. MNL ZML XVII.28. 1946. február 15. jkv.

⁶³⁴ Varga József (1907–1986) életrajzi adatait lásd: Rikli (szerk.) 1999, 337., MNL ZML XVII.403. 603/1945. A meghozott határozat szerint egészen pontosan a képviselő-testület: „Windisch Dénes polgármester felfüggesztésével ideiglenesen megüresedett polgármesteri állásra Varga József nagykanizsai lakost behelyettesíti”. Hivatali esküjét 1946. április 16-án tette le dr. Dávid János alispán előtt. MNL ZML V.1513.b. 7982/1948.

Ezen intermezzo után a teremben maradt képviselők egyhangúlag megszavazták az új polgármestert.⁶³⁵ A kisközség válaszképpen ismét a megyei hatóságokhoz fellebbeztek, amelyben lényegében megismételték az ülésen már elmondottakat, illetve azt kiegészítették a konkrét, alternatív személyzeti javaslatukkal, melynek értelmében – alkalmasságánál fogva – a korábbi polgármestert, dr. Simonfay Lajost⁶³⁶ látták volna legszívesebben a polgármesteri székben, mely elképzelésük azonban nem realizálódott.⁶³⁷

A Kisközségi „frakciója” a februári polgármester választás után nem vett részt a képviselő-testület munkájában. Az 1946. október 14-i ülésen Dombai János SZDP-vezér – jelenlétük hiánya miatt persze csak színpadiasan – újólapon felkérte a kisközségeket, hogy vegyenek részt a testület munkájában. Dombait és „elvtársait” több ok is motiválta ebben. A konkrétabb ok a város jövő évi költségvetésének küszöbön álló elfogadása volt, amelyet nem akartak az FKGP ellenében/nélkül tárgyalni és elfogadni, mivel ezzel lehetőséget adtak volna a Kisközségi pártoknak a valódi ellenzék megtestesítéséhez.⁶³⁸ A baloldali pártok tudatában voltak annak, hogy a testületben a kisközség nélkül ugyan 100%-os az arányuk, de a helyi társadalom kétharmada nem áll mellettük, így az FKGP (igazi) ellenzékbe szorítása veszélyes játék lett volna a vészterhes gazdasági helyzetben lévő város esetében. Tulajdonképpen ebből következett az általános ok az FKGP mindenáron való együttműködésre kényszerítésében, hiszen ha vagy így vagy úgy, de benn tartják a pártot a városi koalícióban, akkor a súlyos döntéseknél neki is osztoznia kell a felelősségben, nem bujtozhat a város vezetése ellen a társadalmi többség birtokában, mely működési logika megfelelt az országos szintű pártpolitikai mechanizmusnak is. A Kisközségi párt nem zárkózott el a képviselő-testület munkájában való részvételtől, ennek kapcsán a felelősségtől, de csakis az arányosítás után. Mint ismert, 1945 nyarán a 76 fős városi testületben a nemzeti bizottság mindössze nyolc helyet juttatott a Kisközségi pártnak, ami ettől kezdve folyamatos konfliktust eredményezett a testületi munkában. A februári kivonulás óta fennálló helyzetben az imént ismertetett október 14-i ülés jelentett elmozdulást, minekutána október 23-án a marginalizált, csak alapszinten működő Nagykanizsai Nemzeti Bizottságot⁶³⁹ aktivizálták és ismét (komolyabb) feladatot kapott: a képviselői helyek arányo-

⁶³⁵ MNL ZML V.1511.a. 1946. február 16. jkv.; Zala, 1946. február 19. 1–2.

⁶³⁶ Dr. Simonfay (Strommer) Lajos (1893–?) Újvidéken született, 1920-ban kötött házasságot. A Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett diplomát 1927-ben, nevét 1933-ban magyarosította. 1944. június 22-én nevezték ki polgármesternek, mely tiszteletet formailag 1945. április 5-ig töltötte be. MNL ZML V.1513. 3157/1947., XVII.403. 372/1945.

⁶³⁷ MNL ZML V.1513.b. 7982/1948.

⁶³⁸ MNL ZML V.1511.a. 1946. október 14. jkv.

⁶³⁹ A munka ugyan ellanyhult, de nem szűnt meg. Ritkán, de bizonyos országos, a nemzeti bizottság hatásköréhez képest persze csak szimbolikus ügyekben hallatták hangjukat. Példának okáért egyhangúlag határoztak arról, hogy tiltakozó táviratot küldenek a Külügyminisztériumba a csehszlovák hatóságok magyarellenos intézkedései

sabb elosztása kapcsán folyamatosan zajló pártközi értekezleteken kimunkált kompromisszumos megoldást neki kellett formailag bejelenteni és szentesíteni. A megegyezés értelmében az FKGP 31, az MKP és SZDP 12–12, a Szakszervezetek 14, míg az NPP 7 képviselői helyet kapott.⁶⁴⁰

A kiskgazdapárti bevonulásra az október 28-i ülésen került sor. Mindenki üdvözölte a párt képviselőit, mindenki örömének adott hangot. Megalakították a szakbizottságokat, majd a tavaly decemberi ülésen megválasztott, de azt követően ismeretlen időben leléptetett MKP-s főjegyző helyére megválasztották a korábban is, de talán az esélyessége, szakértelme és rutinja miatt önmagát favoritnak tekintő és akkoriban emiatt mindössze egy mondatos „pályázatot” beadó dr. Paizs Ferencet polgármester-helyettes főjegyzőnek.⁶⁴¹ Az FKGP visszatérte fölött érzett – a blokkpártok által korántsem biztos, hogy őszinte – öröm hamar elpárolgott, már a következő üléseken szikrázni kezdett a pártok között a levegő, ami ettől kezdve a normál üzemmód része lett, a Kiskgazdapárt és a blokkpártok közötti kölcsönös adok-kapok hangulat uralta el az üléstermet. Jellemzően az MKP és szövetségesei voltak offenzívában, de ha egy MKP-s keveredett lisztpanamába, akkor az FKGP sem volt rest napirend előtt felszólalni és ütni egyet az MKP-n.⁶⁴²

Valódi hatáskör és mozgástér híján az önkormányzati testületekben igen gyakran a szimbolikus terekbe nyomult be a pártpolitika. Az utca- és intézménynevek átváltoztatása, szobrok eltávolítása vagy „korszerűsítése”, az ünnepek koreográfiája mindig hálás téma volt a

miatt MNL ZML XVII.28. 1946. augusztus 9. jkv. A rendszerváltás okozta paradigma-váltás és nyelvi fordulat, pontosabban az arról való szándékos vagy szándéktalan meglepedkezés időnként Örkényen is túltevő groteszk jeleneteket produkált, amelyek „lakossági bejelentés” formájában landoltak kivizsgálás céljából a nemzeti bizottság asztalán. Idézet az egyik jegyzőkönyvből: „Dr. Borsa Béla a helyi kereskedelmi iskola igazgatója bejelentést tett önmaga ellen, mert a negyedik évfolyam búcsúztatásánál a kitarás szót használta, melyre valaki Szálasira vonatkozó megjegyzést tett. Kéri, hogy a nemzeti bizottság küldjön ki egy vizsgálati (!) bizottságot az ügynek a kivizsgálására”. Ugyanekkor a nemzeti bizottságnak egy másik szóhasználattal is foglalkoznia kellett: „Az egyik órán – szintén a kereskedelmi iskolában – dr. Szűcs Lászlóné tanárnő a demokráciáról nevetve kezdett előadást tartani úgy, hogy az előadás általános nevetésbe fulladt”. Egy héttel később a „kivizsgálás” eredményeként a következő bölcs határozati javaslat született: „A nemzeti bizottság mindkét ügyben térjen a dolog felett napirendre”. MNL ZML XVII.28. 1946. május 24. és május 31. jkv.

⁶⁴⁰ MNL ZML XVII.28. 1946. október 23. jkv. A közvéleményt is felkészítendő a változásra Dombai János egy cikket jelentetett meg a Zala 1946. október 20-i számában, ami – szerinte – alapvetően hozzájárult a megegyezéshez.

⁶⁴¹ MNL ZML V.1511.a. 1946. október 28. jkv. A testületi ülések, felszólalások talán legjellemzőbb elemei a dilettantizmus, amatőrizmus és demagógia voltak, különösen a kevésbé iskolázott, emiatt szűkebb látókörrel rendelkező képviselők részéről, akik összességében a többséget alkották. Különösen az MKP képviselői, élükön Kaufer Sándorral, aki a „polgári” életben kocsmáros volt, álltak elő irreális vagy populistának is nevezhető tervekkel, ötletekkel. Általában is a spontán, rövidlátó, pillanatnyi hatalmi érdekeket szolgáló ötletelgetés volt a jellemző attitűd a stratégiai gondolkodás helyett. A radikális túlzókat általában a józan ítélőképességéről tanúságot tevő, a realitásokkal tisztában lévő polgármester hűtötte le, akinek személye így egyre inkább kényelmetlennek, szalonképtelenné vált az MKP szemében. Ez a mechanizmus nemcsak Nagykanizsán volt jellemző, hanem szinte minden jelentősebb településen erre a kaptafára ment a testületi munka.

⁶⁴² MNL ZML V.1511.a. 1946. december 30. jkv.

mindössze néhány méterre, napra előre látni képes „városatyák” és – ritkán, de már előforduló – „városanyák” számára. 1946 tavasza a szinte egymásba érő ünneplés jegyében telt, kezdve március 15-tel, ahol sem a közös ünneplésben, sem a szónokok számában, sem pedig a helyszínen nem tudtak a pártok megegyezni. A kérdést március 8-án napirendre tűző – ünnepek szervezéséért felelős - nemzeti bizottság egyetlen előremutató döntést hozott: mihamarább határozni kell arról, hogy április 1-jén vagy 2-án érte a „felszabadulás” Nagykanizsát, vagyis mikor legyen az ünneplés.⁶⁴³ Szintén a nemzeti bizottság melegítette fel az irredenta szoborcsoport kérdését májusban,⁶⁴⁴ ami a képviselő-testület következő ülésén napirendre is került. A vezérszónok, a kommunista párti Kaufer Sándor volt, akinek ez volt az egyik kedvenc témája. Talán maga is meglepődött, amikor felvetése nyomán nem is a korábbi, állandó vita-partnerével, az üléseket ez idő tájt opponáló kisgazdapárti dr. Fülöp Györggyel bonyolódott szópárbajba, hanem a szocdem polgármesterrel, aki megpróbálta leinteni, mondván: „most nem ez a legfontosabb feladat”.⁶⁴⁵ Szintén a nemzeti bizottság volt – legalábbis formailag – az ősforrása az emlékmű-kérdés pozitivista változatának is, amennyiben a testület tett javaslatot az 1919-ben mártírokká lett nagykanizsai munkásmozgalmárok emlékének legalább egy városházán elhelyezendő emléktábla és utcaelnevezések szintjén való megörökítésére.⁶⁴⁶ Ismerve a blokkpártok arányát a nemzeti bizottságban és a képviselő-testületben nem a politikai akarat, hanem inkább a pénzhiány okozhatta, hogy még év végén sem történt semmi a kultuszépítés terén.⁶⁴⁷ 1947 elején felgyorsulni látszottak az események, több baloldali vezető a nemzeti bizottságban és a képviselő-testületben is erőszakot helyezett kilátásba, ha továbbra sem történik semmi: „...a munkásság már türelmetlen [...], ha március 1-ig [az irredenta szobor és az országzászló] nem lesz eltüntetve, akkor kalapácsot fogunk és a koronát eltávolítjuk” fenyegetőzött Csepregi Zoltán a nemzeti bizottság ülésén – MKP-tagként - a Szakszer-

⁶⁴³ MNL ZML XVII.28. 1946. március 8. jkv. A március 22-i ülésen jelentették be, miszerint az orosz parancsnokság a nemzeti bizottságot bízta meg az április 4-i felszabadulási ünnepély megrendezésével, azzal a megkövetéssel, hogy a szervezésbe a Magyar-Szovjet Művelődési Társaságot is be kell vonni.

⁶⁴⁴ MNL ZML V.1513.b. 8067/1946. A Nagykanizsai Nemzeti Bizottság a polgármesterhez intézett beadványában az irredenta szoborcsoport „korszerű” átalakítását kérte.

⁶⁴⁵ MNL ZML V.1511.a. 1946. május 25. jkv. Kaufer egyszerűen le akarta döntetni a szobrot, mire Varga József polgármester közölte: „Az is pénzbe kerül!” Varga – ahogy korábban céloztam rá – meglepő határozottsággal nyesegette le az MKP radikalizmusát, aminek hamarosan meg is lett a következménye a személyére nézve.

⁶⁴⁶ MNL ZML XVII.28. 1946. augusztus 2., V.1513.b. 11.943/1946. Sneff József, Polai János, Wortmann Géza és András Lajosné került be az első körbe. Közülük mindössze Sneff József kapott - Hamburger Jenővel közösen – emléktáblát az egykori lakóházuk falán, de csak jóval később, 1969-ben. Rikli (szerk.) 1999, 113.

⁶⁴⁷ MNL ZML V.1511.a. 1946. december 30. jkv. Németh László MAORT mérnök tette szóvá, hogy a kérdésben semmi előrehaladás nem történt, sőt még az ún. „bakónaki emlékmű” is állt. (Polai János kazánkovács, 1919-ben a „nagybakónaki ellenforradalom”-ban részt vettek közül, mint a Nagykanizsai Forradalmi Törvényszék bíróját, Nagykanizsán több embert kivégeztetett. Polait a Tanácsköztársaság bukása után emiatt kivégezték, így lett 1945 után mártír. 1937-ben a nagykanizsai köztemetőben a Nagybakónakon kivégezetteknek emlékművet állítottak, ennek meglétét bírálta a felszólaló, amit végül csak 1952-ben bontottak le.) <http://www.nagybakonak.hu/hu/history/1945> Letöltés ideje: 2019. február 10.

vezetek képviselőjében.⁶⁴⁸ Pár nappal később, már a képviselő-testület ülésén dr. Eichner Árpád (SZDP) azt kérte, legalább az országzászlóról vegyék le a Turult, (!) és a „demokrácia egyik halhatatlanjának szobrát állítsák oda”. Javasolta továbbá, az irredenta szobrot alakítsák át a munkásegység emlékművének: „...helyet kapnának az összes dolgozók, tehát az ipari, mezőgazdasági és a haladó értelmiség alakjai is” – mely elképzelés már egy szocreál kompozíció vorlaufereként is értelmezhető.⁶⁴⁹

Mivel hivatalos úton továbbra sem történt ezen a téren „előrelépés”, ezért a nem hivatalos úton közlekedők vették kezükbe az „ügyintézést”. 1947. április 27-re virradóan ismeretlen személyek elvégezték mindazt, amit a munkáspártiak követeltek. Az országzászlón lévő bronz címet „durva, kíméletlen” módon eltávolították és az Eötvös téren lévő irredenta szobron lévő koronát a címről leverték, továbbá az emlékművön lévő szobrokat és feliratokat is durva módon megrongálták.⁶⁵⁰ Emiatt dr. Fülöp György a Kisgazdapárt nevében a képviselő-testület soron kívüli összehívását kérte, ahol minden korábbinál élesebb szóváltás alakult ki a Kisgazdapárt és a baloldali pártok között. Elsőként Tóth Béla (FKGP) szólalt fel, aki a nemzet és a kereszténység megbecstelenítésének nevezte a cselekményt. Beszédét a baloldali képviselők pfújolása miatt lényegében be sem tudta fejezni, akik le is fasisztázták. Hegyi János (MKP) ingerülten kérte ki Tóth Béla szavait, visszautasítva a munkáspártok nem is egészen burkolt meggyanúsítását, fasiszta provokációnak bélyegezve a szoborcsonkítást. Dombai János pártja és a szakszervezetek nevében szintén visszautasította Tóth Béla szavait. Palkó József (MKP) ennél is tovább ment, kérte, hogy Tóth Béla jegyzőkönyv által rögzített szövegét adják át a népjóléti bizottságnak, amit a polgármester viszont nem bocsájtott szavazásra.⁶⁵¹ Ebben a kérdésben a helyi MKP és SZDP láthatóan még egy malomban örölt, talán csak a polgármester került egyre kijebbe ebből az együttműködésből. Ahogy azonban közeledett az újabb parlamenti megmérettetés lehetősége, azzal arányosan jelentkeztek a mind nagyobb és a nyil-

⁶⁴⁸ MNL ZML XVII.28. 1947. február 14. jkv. Csepregi azt is kifogásolta, hogy a gimnáziumban még koronás bélyegzőt használnak. Javasolta, hogy a nemzeti bizottság keresse fel az iskolákat és vizsgálják felül a bélyegzőket. A képviselő azonban itt sem állt meg, a „korszerűsítés” jegyében – saját szellemi horizontjáról is tanúságot téve – kérte a nemzeti bizottságot: „Úgyszintén írjon a sörgyárnak, hogy a Király Sörfőzde nevet sürgősen változtassa meg.” Nem tudni pontosan milyen okból, de Csepregit 1947 októberében kitétték az MKP-ból. Zala, 1948. január 3. 2.

⁶⁴⁹ MNL ZML V.1511.a. 1947. február 18. jkv. Dr. Eichner a már szóba került „bakónaki emlékművet” is lebontatta volna, exhumálta és falujukba szállítatva az oda temetetteket, egyúttal felszólított: „...ott a demokrácia nagykanizsai halottjainak állítsunk az ércnél is maradandóbb emléket”. Érdekes, hogy első nekirugaszkodásra az egyébként meglehetősen monumentális irredenta szobron szükséges „korszerűsítési” munkálatokat, annak eredeti alkotójával, Hübner Tiborral szerették volna elvégeztetni.

⁶⁵⁰ MNL ZML V.1513.b. 7562/1947.

⁶⁵¹ MNL ZML V.1511.a. 1947. május 2. jkv. Mindeközben az utcanév-változtatások békésebb mederben, de beindultak. Így lett például Pilsudskiból Kétház, Leventéből Farkas József utca (a nem sokkal korábban, fiatalon elhunyt első vármegyei rendőrkapitányra emlékeztetve). MNL ZML V.1511.a. 1947. március 24. jkv.

vánosság számára is látható repedések a helyi MKP és SZDP szövetségén. A két párt között már-már a „kenyértörés” szóval jellemezhető viszony éppen a szocdemek saját nyilvánosságának, azaz saját orgánumuk megteremtésével függött össze. A Zalai Világosság című szocdem lap 1947. június 1-jén indult Nagykanizsán, lényegében az országgyűlési választások kampányába robbant bele, de erről majd egy kicsit később.⁶⁵²

Keszthely jogilag ugyan nem volt város, de funkciói, vonzáskörzete és nem utolsó sorban a mérete miatt – e tekintetben alig maradt el a megyeszékhelytől – mindenképpen érdekes arra, hogy ebben a körben pár gondolat erejéig kitérjek az ottani, helyi politikai élet fejleményeire. A „város” egyik legfőbb politikai törekvése a korszakot illetően éppen a státuszával függött össze, mint arra korábban céloztam, Keszthely is a közigazgatási rangemelkedésre vágyott, kérelmét tolmácsolta is 1945-ben a Belügyminisztérium felé, de ezekben az években csak az egyre kevésbé megnyugtató „intézése folyamatban van” típusú válaszok érkeztek a kérdést firtató beadványaira.⁶⁵³ Keszthelyen, ha nem is monopolizáltan, de a hatalom változatlanul nagyjából – a kezdeti időszakra emlékeztetően – a nemzeti bizottságban, azon belül is a baloldali pártok kezében összpontosult, más oldalról közelítve, a blokkpártok uralma első sorban a nemzeti bizottság kulisszáin keresztül érvényesült. A képviselő-testület csak egy másodhegedűs benyomását keltette, ami abból az aspektusból érthető is, hogy 1945 végén, 1946 elején még mindig az volt a téma, hány tagot küldjön/küldhet a Kisgazdapárt a testületbe. Ráadásul a leendő képviselők személyének eldöntése sem tartozott az FKGP autonóm döntései közé, a nemzeti bizottság változatlanul gyakorolta a minden jogalapot nélkülöző „vétójogát” ebben a kérdésben. Így 1946 elején a vita azon csúcsosodott ki, hogy dr. Reischl Marcellt és Torma Lászlót, a kisgazdák jelöltjeit a blokkpártok elfogadják-e vagy sem.⁶⁵⁴

Az 1946. március 15-i ünnepség - és általában a protokolláris rendezvények - körül kialakult mizéria – hasonlóan a többi településhez - mikroszintű, de árnyalatokban gazdag képet nyújt a helyi politikai viszonyokról. Keszthelyen az eredeti terv szerint valamennyi politikai tényező együtt, egy helyen ünnepelt volna, igaz mindenki külön szónokot állíthatott.⁶⁵⁵ Ez volt az a pont, ahol kezdtek szétszúzni az események. Szimeiszter János (MKP) a nemzeti bizottság elnöke március 13-án rendkívüli bizottsági ülést hívott össze, mivel tudomására jutott, hogy a Kisgazdapárt szónokául, a helyi kommunisták szemében vörös posztónak számító

⁶⁵² Káli 2017a, 249–250.

⁶⁵³ Keszthely végül csak a tanácskorszakban, már mint Veszprém megyei település nyerte el a városi rangot 1954-ben. Fejes 1982, 64.

⁶⁵⁴ MNL ZML XVII.25. 31/1946., 1946. január 7. jkv. A Keszthelyi Nemzeti Bizottságban többséget alkotó baloldali pártok szerint a nevezett személyeket: „...az előző érában tanúsított magatartásuk miatt nem tartjuk kívánatosnak”. Bővebb és szabatosabb indoklást nem kapott az FKGP.

⁶⁵⁵ MNL ZML XVII.25. 1946. március 11. jkv.

dr. Pócza Lajost, az FKGP járási titkárát kérték fel. Szimeiszter tiltakozott ez ellen, kijelentve, hogy ez esetben „nem tudják garantálni az ünnep zavartalanságát”, arra célozva ezzel, miszerint készek verekedést is provokálni, ha a Kisgazdapárt nem tágít dr. Pócza személyétől. Erre válaszul a kisgazdák a nemzeti bizottságból és a képviselő-testületből való végleges kivonulásukat helyezték kilátásba, ha Pócza nem beszélhet. Teljesen abszurdnak tartották, hogy ők nyerték meg a választást és még egy olyan szónokot sem állíthatnak ki szabadon, aki ellen semmilyen eljárás nem folyik, semmiben nem marasztalta el egyik hatóság sem. Keresztury István az FKGP nemzeti bizottságbeli képviselője felállt és a következő mondat kíséretében elhagyta a termet: „Szégyellem magam, hogy ilyen társaságban vagyok, ilyen társasággal nem dolgozunk együtt”.⁶⁵⁶ A patthelyzet oldására másnap, március 14-én este 7 órakor újra összeült a nemzeti bizottság. Az FKGP változatlanul ragaszkodott Pócza személyéhez, kinyilvánították, ha másként nem megy, akkor külön tartanak ünnepséget. A munkáspártok erre válaszképpen kilátásba helyezték az FKGP ünnepségének a feloszlatását. A heves vita után végül az FKGP, tulajdonképpen az ultima ratio-ként használt erőszakkártya – vélhetően a politikai rendőrség, megspékelve a szovjet városparancsnoksággal – baloldali kijátszása után retirált, és belement a Pócza nélküli közös ünnepsébe.⁶⁵⁷ Már az ünnepség után – melynek lefolyása önmagában egy marginális esemény volt –, március 17-én hivatalosan is bejelentette dr. Kúthy László, a Kisgazdapárt keszthelyi szervezetének elnöke, hogy ezután addig nem vesznek részt a nemzeti bizottság és a képviselő-testület munkájában, amíg ezekben a testületekben az FKGP által elért nemzetgyűlési választási eredményeknek megfelelő arányosítás meg nem történik.⁶⁵⁸ Ebből is fakadóan, az április 4-i ünnepségen már csak az MKP szónoka tartott beszédet.⁶⁵⁹ Miután a nemzeti bizottságban és a képviselő-testületben is csak a baloldali pártok maradtak, ezért szerepük, hatalmuk automatikusan megnövekedett, melynek intézményesített centrumát változatlanul a nemzeti bizottság képezte, amely egy közigazgatási „előminősítő-előszűrő” szervként működött. A bizottság alapvetően politikai megbízhatósági igazolásokat adott ki, afféle erkölcsi bizonyítványokat, mely munkájában a rendelkezésére álló, volt helybeli nyilasok listájának birtoklása is segítette. Ezen kívül véleményezte például az iparigazolványok kiadását, de hatalmát és tekintélyét mutatja, hogy Schossberger István ma-

⁶⁵⁶ MNL ZML XVII.25. 1946. március 13. jkv. Pócza Lajossal szemben a szokásos „vádakat” ismételtették: „a múltban nem viselkedett demokratikusan”.

⁶⁵⁷ MNL ZML XVII.25. 1946. március 14. jkv.

⁶⁵⁸ MNL ZML XVII.25. 1946. március 18. jkv. Az FKGP 1947 júliusában tért vissza a nemzeti bizottságba, de ennek akkor már vajmi kevés jelentősége volt. MNL ZML XVII.25. 1947. július 28. jkv.

⁶⁵⁹ MNL ZML XVII.25. 1946. március 28. jkv. Egy évvel később a március 15-i ünnep szervezésébe már be sem vonták a kisgazdákat, ott is csak az MKP szónoka, Gerencsér György emlékezett a 99 évvel korábban történetekre. A szervezés során vitát már csak az indukált, hogy a Talpra magyar! külön elszavalását ki kellene venni a programból, mivel azt a Dalárda úgyis el fogja énekelni. MNL ZML XVII.25. 1947. március 3. jkv.

gántisztviselő a névváltoztatási kérelmével is ehhez a „hatósághoz” fordult.⁶⁶⁰ Időnként országos politikai ügyekben állásfoglalást adott ki, mint például a csehszlovákiai magyarok jogfosztása, de e téren „taktikusabb” volt, mint a Nagykanizsai Nemzeti Bizottság, amelynek egyhangúan kiadott elítélő véleményével szemben a keszthelyiek augusztusban még kivártak, de decemberben már a tiltakozók oldalára álltak.⁶⁶¹

IV.1.3. Kispolitika

A kisebb települések közösségei vagy éppen a nagyobb települések szűkebb társadalmi csoportjai, egyénei a legkülönbözőbb módon próbálták meg a kialakult párt-univerzumot felhasználni kisközösségi, csoport, családi, vagy személyes érdekeik érvényesítésére. Az ismert gazdasági helyzetben ezt a csatornát nem kevesen használták a legális mellett féllegális vagy egyenesen törvénytelen üzelmekre, előnyök szerzésére, „kishaszonvételekre” vagyis igyekeztek a politikai kapcsolataikat mil-, bil- és adópengőre, majd ropogós új forintra váltani. A többség azonban, a lehetőséggel élők, pláne visszaélők ellenében egyszerűen csak túlélni szeretett volna és egyéni, családi, kisközösségi körében a legszükségesebb mértékben akarta beleejtani magát a „nagypolitika” dzsungelébe, megmaradva aktívan vagy passzívan a „kispolitika” szintjén. A következőkben ennek a kispolitikának titulált túlélési praktikák ezernyi alakváltozatából mutatnék be néhány jellemző vagy éppen egyedi esetet.

⁶⁶⁰ MNL ZML XVII.25. 97/1946., 133/1946., 152/1946.

⁶⁶¹ MNL ZML XVII.25. 1946. augusztus 12. jkv. Dr. Sebestyén László (SZDP) vetette fel a kérdést, amit Gerencsér György (MKP) halasztani akart, mondván: „...nehogy a sovinizmus vádjával illessenek, várjunk, ha az országban nagyobb lesz a tiltakozás, akkor csatlakozzunk hozzá”. Decemberben végül az Országos Nemzeti Bizottságnak küldött levélben fejezték ki tiltakozásukat a „szlovákiai magyarüldözések” miatt. MNL ZML XVII.25. 1946. december 9. jkv. 1946 februárjában – másokhoz hasonlóan - Keszthely is csatlakozott az első komolyabb, már felülről irányított Mindszenty ellenes kampányhoz. Balogh 2015. I. köt. 545–548. Augusztus végén, a tanévkezdet előtt Bartoss József nagyközségi főjegyző javaslatot tett a bizottság ülésén az iskolák államosítására, a hivatalos indoklás ekkor még nem politikai, hanem prakticista volt: „...mert így a község sok költségtől szabadulna meg”. MNL ZML XVII.25. 1946. február 18. jkv. és 91/1946., valamint 1946. augusztus 29. jkv. Ezzel szemben, szinte ugyanekkor a szomszédos Hévízszentandrás (Hévízi) Nemzeti Bizottság 8:1 arányban határozati javaslatot fogadott el, miszerint ragaszkodik a felekezeti iskolák további fenntartásához. Tudni kell, hogy a nemzeti bizottságnak, dr. Pócza Lajos is tagja volt. Életrajzi adatait lásd: Marelyn–Vida (főszerk.) 2005, 325. Elektronikusan lásd: <http://tudastar.dfmk.hu/zalaiak?p=699> Letöltés ideje: 2019. február 13. A Hévízi Nemzeti Bizottságban, több korabeli jegyzőkönyv egybehangzó adata alapján, 1946 tavaszán a „Demokratikus/Demokrata Néppárt”-nak is voltak képviselői az FKGP mellett. További érdekesség, hogy itt, részben az előbbi miatt is – az általános képlettel ellentétben – az MKP számított ellenzéknek és maradt rendre kisebbségben a szavazásoknál, így nem véletlenül akarták a kommunisták dr. Póczát folyamatosan kiiktatni a politikai életből. MNL ZML XVII.22. 1946. jkv. Az Országos Nemzeti Bizottság későbbi, 1947. április 21-i állásfoglalása alapján – reagálva a Kisgazdapárt leszállamizálásából keletkezett új pártokra – egyértelműsítette, hogy a nemzeti bizottságokban semmiféle új párt nem foglalhat helyet az engedélyezett öt párton és a szakszervezeteken kívül. MNL ZML XVII.25. sz. n. 1947. április 21.

A Kisgazdapárt arányosítást követelő politikája a felsőbb szintekről idővel eljutott a falvakba is, ami – más felosztható politikai szerveződés híján - rendszerint a képviselő-testületek pártok szerinti újabb arányszámainak megállapításában merült ki. A koreográfia lényegében a városoknál megismert mintázatot követte. Zalaszentmihály esetében – csak önkényesen kiragadva egy falut a sok közül – a nagyközséggé alakulás szándéka miatt is új testület felállításában gondolkodtak, amelyben az FKGP 50%-os arányt kért magának. Korábban a másik, a forrásokban nem nevesített két párttal egyetemben egyenlő arányú képviselőletük volt a testületben. A változásba nem ment bele a másik két párt, mely nagy valószínűséggel az MKP és az NPP lehetett.⁶⁶² A heves vita után a kisgazdák kivonultak a felosztást végző nemzeti bizottság üléséről azzal, hogy: „alakítsa meg a képviselő-testületet a másik két párt és ebben az ügyben még név szerinti szavazásra sem hajlandók”.⁶⁶³

A párttagság és karrierépítés – egyébiránt korszaktól független - kombója, valamint mások karrierjének rombolása a vizsgált időszakunkban is tankönyvbe illő klinikai eseteket produkált. A számos lehetőség közül csak egy történetet emelnék ki, amely tipizált formában, számos más politikatörténeti dimenziójával a következő alfejezetekben is előkerül. Choma Géza tótszentmártoni körjegyző, aki bevallottan a Kisgazdapárt tagja volt, végső elkeseredésében, hosszú tortúra után 1946 februárjában feljelentette saját magát a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányságánál. A történet 1945 nyarára nyúlt vissza, amikor a körjegyző egyik beosztott írnoka, ifj. Kaszás József értesült arról, hogy felsőbb rendelet alapján, megfelelő képesítés nélkül is lehet bárkiből körjegyző. A fiatalember vérszemet kapott és körjegyzője posztjára tört, valamint jól megérezve az idők szavát úgy okoskodott, hogy az MKP tagságon keresztül vezethet leggyorsabban az út a körjegyzői stallumig. Belépve a kommunista pártba, biztos, ami biztos alapon az NPP-t is elkezdte szervezni a körjegyzőség területén. Ezután hozzákezdett főnöke módszeres mószerolásához, kezdve az igazoló bizottsággal, ami azonban eredménytelennek bizonyult, mert az intrikák és igaztalannak bizonyult pletykák, végül haragos tanúk felvonultatása ellenére sem sikerült a körjegyző igazolásának keresztbe tennie. Ekkor a hűtlen írnok taktikát változtatott, már nem is a körjegyzői poszt megszerzése lett a fő cél, hanem a főnöke tönkretétele. Úgy gondolta – nem teljesen alaptalanul -, hogy az MKP tagságot legintenzívebben a politikai rendőrség kötelékében tudja használni kettő az egyben jelleggel. Nem volt nehéz felvételt nyernie a Letenyei Járási Rendőrkapitányság politikai osztályára, ahol rögtön egy feljelentést „komponált” a körjegyző ellen, amit a megyei főkapitányságra postázott és az onnét kapott nyomozási utasítást a maga nevére kiszignáltatva

⁶⁶² MNL ZML IV.401.a. 146/1946.

⁶⁶³ MNL ZML XVII.64. 1946. július 13. jkv. Zalaszentmihály végül nem lett nagyközség. Gaál 1986. 91.

meg is kezdhette volt főnökének vegzálását. A különböző, nem valós tartalmú, rágalmakkal telített irományok elkészítése után elérte, hogy a kapitányságra bekísérjék Chomát. Itt a rendőrkapitány azonban rövid tájékozódás után szabadon engedte a körjegyzőt, mire Kaszás jelentette a rendőrkapitányt is. Célját el nem érven, de időközben megkapván a jegyzői oklevél alóli felmentést, 1945. szeptember végén kivált a rendőrség kötelékéből és a szomszédos körjegyzőségbe került, mint helyettes segédjegyző és csak az alkalomra várt, mikor foglalhatja el a közelebbisége miatt kényelmesebb tótszentmártoni körjegyzői széket.

Kaszás rövid idő múltán a letenyei politikai rendőrségen korábban kialakított kapcsolatai révén, az újonnan kinevezett politikai osztályvezetőnél végre sikerrel járt és október közepén elérte Choma letartóztatását és népügyészség elé citálását. Közvetlenül a letartóztatását megelőző napon azonban a körjegyzői irodában egy MKP-titkár, a Chomára vonatkozó terhelő rendőrségi iratokat lobogtatva (!) arra kényszerítette a körjegyzőt, hogy kérje a nyugdíjazását, amit Choma a kényszer hatására meg is tett. Miután a vádak ismételten igaztalannak bizonyultak és a nyomozást jogerősen megszüntették ellene, a körjegyző kiszabadulva üldözői markából, a lemondó nyilatkozatát semmisnek tekintve újra elfoglalta a posztját. Ezután már nem is kellett Kaszásnak törnie magát, a hoppon maradt politikai osztályvezető is mindent elkövetett, hogy Choma kerüljön ki vesztesen ebből a macska-egér „játékból”. A politikai osztályvezető 1945 decemberében kerek-perec megmondta Chomának, ha így vagy úgy, de ha állomáshelyét nem hagyja el, akkor nem kirúgatja, hanem egyenesen „leinternáltatja”. Ez így is történt, a körjegyzőt 1946. március 4-én internálták, ami nem sokkal később automatikus B-listázást vont maga után, valószínűleg ez is volt a cél. Felesége – aki négy kisgyermekkel maradt otthon – többször is írt a főispánnak és úgy tűnik, hogy az 1946. november 14-én kelt levele valahogy meghallgatásra talált, mivel férje, Choma Géza november 20-án személyesen jelent meg a főispáni hivatalban, bejelentve – a vélhető köszönetnyilvánítás mellett -, hogy november 20-án kiengedték, de megmaradt rendőri felügyelet alatt.⁶⁶⁴

A beszolgáltatás intézménye egyrészt a korrupció, a visszaélés, a törvénytelen meggazdagodás táptalaja, másrészt az új társadalmi igazságtalanságok szülőhelye lett,⁶⁶⁵ ahol a párttagsági könyv polarizáló hatással bírt. Ennek birtoklója számára jelenthetett előnyt is, de a kiszűrés céltáblájává is válhatott, ahogy azt az alábbi eset is tükrözi. 1946 tavaszán Nemesbük községben is megalakult a jóvátételi állatbeszolgáltatás intézésére egy bizottság, amelybe a helyben is szervezetekkel bíró FKGP, MKP, SZDP és NPP 8–8 tagot küldött be, valamint a községi előljáráóság is képviseltette magát a bíró és négy előljáró személyén keresztül. A fele-

⁶⁶⁴ MNL ZML IV.401.a. 431/1946.

⁶⁶⁵ Erdmann 1992, 22–27.; Tóth 2011, 17.

lősség ódiumának lehető legnagyobb szétterítése miatt volt ilyen nagy létszámú a bizottság, melynek - nem túl hálás – feladata volt a falura kirótt mennyiség konkretizálása a gazdák között. Ez sosem ment érdeksérelem nélkül, mindenki igyekezett valamilyen indokkal kibújni a beszolgáltatás alól. Amikor elkészült a bizottság részéről a kirovási tervezet, a Zalaegerszegi Állattenyésztő Egyesülettől meg is érkeztek a „billogosok”, akik hozzákezdték a beadásra kiszemelt állatok lebélyegzéséhez, nehogy azok eltűnjenek az elszállítás idejére. A stemplizés közben lépett színre a Szociáldemokrata Párt keszthelyi járási titkára – mely járásba Nemesbük is tartozott – és leállította a műveletet, mondván, hogy új felosztás lesz, mire abba is maradt a munka. A járási titkár az SZDP helyi vezetőjével egy új ad hoc bizottságot alakított, amelybe egyetlen kiskazda pártit sem vettek be. A következmény könnyen kitalálható, nem hogy a szocdemeknek, de még kommunistáknak és parasztpártiaknak sem kellett beszolgáltatni, hanem csak a kiskazdapártiaknak, illetve pártonkívülieknek.⁶⁶⁶

Egy másik, 1946-os ügyben az NPP kért védelmet a parasztpárti főispántól egy MKP-s bántás miatt. Rezi község NPP elnöke, Sándor József, lényegében feljelentette a helybeli pártok viszonyát rendre megrontó MKP-titkárt. Sándor szerint a „bevándorolt, sváb származású, több mint egy év óta dologtalan, henyélő, Bartal János nevű kommunista párttitkár állandóan felborítással fenyegeti néhány dolgozni nem akaró társával a község békéjét”. Az NPP helyi titkára nem véletlenül utalt a kommunista párti titkár származására, hiszen a legélesebb svábellenes vonalat, még 1945-ben éppen az NPP üttötte meg, amely ekkorra sem változott, sőt inkább kiteljesedett a németek kitelepítésének beindulásával. A panasz alapvetően a parasztpárti jegyző, dr. Kiss Aladár érdekében íródott, akit a nevezett MKP-titkár minden áron szeretett volna eltüntetni, ezzel is gyengíteni az NPP-t, de a levél szerint az SZDP is Bartal célkeresztjébe került, melynek helyi vezetőjét sikerült is leváltatnia. A levélíró szerint az MKP-titkár az internálással való fenyegetőzéssel és az ennek alapjául szolgáló politikai rendőrséghez fűződő kapcsolatainak érvényesítésével ér cél.⁶⁶⁷

Ugyancsak a Nemzeti Parasztpárt a főszereplője egy tipikusnak is mondható tulajdonátrendezési technikának. Még a háború idején, a rendeletileg felosztatott Zalaegerszegi Kereskedelmi Kör bútorait a helybeli Baross Szövetség kapta meg. A háború utáni politikai váltóállítás után a felosztatott Baross Szövetség javait gyakorlatilag az „aki kapja marja” alapon igé-

⁶⁶⁶ MNL ZML IV.401.a. 500/1946. Nem kevesen csak azért menekültek valamilyen párt oltalmába, hogy ne legyenek pártonkívüliek, akiket például ilyen esetekben senki nem védett meg. Erre a helyi pártvezetők kifejezetten biztatták is az embereket, a tagtoborzás egyik eszköze volt a(z) (in)direkt zsarolás vagy a mézesmadzag elhúzása. Az eset után, amit jelentettek a főispánnak, a parasztpárti községi bíró és az előjáróság tagjai lemondtak posztjukról.

⁶⁶⁷ MNL ZML 401.a. 764/1946. Dr. Kiss Aladárt végül B-listázták.

nyelték ki, foglalták le maguknak az új politikai széljárással keletkezett szerveződések, legfőképpen a pártok. Így tett szert a Nemzeti Parasztpárt zalaegerszegi szervezete is jó néhány olyan bútorra, ami eredendően az 1945 után újjáéledő Kereskedelmi Kör tulajdonát képezte, de az felül volt pecsételve a fasisztának minősített Baross Szövetség stemplijével. A Kereskedelmi Kör természetesen szerette volna visszakapni eredendő tulajdonát, mely kérelmét 1946-ban a parasztpárti főispánhoz terjesztette be, tudván, hogy a helyi NPP birtokába (is) került a kérdéses javakból. Az NPP tudomást szerezve a visszaigénylés szándékáról, „szigorúan bizalmas” levélben tájékoztatta a pártbéli főispánt, hogy szintén bizalmas úton szerzett értesülések szerint a fasisztának minősített szervezetek bútorait, és legfőképpen ingatlanait örök tulajdonul az MNFF-be tömörült pártoknak fogják juttatni rendeletileg, így jelen pillanatban nem lenne taktikus dolog forszírozni ezek visszaadását az eredeti tulajdonosnak.⁶⁶⁸

Egzisztenciális érdekvédelem áll a fókuszában annak az alapvetően tiltakozó levélnek, amit Lenti nagyközség iparosai és kereskedői, megtámogatva azt a helyi pártvezetők aláírásával, juttattak el a főispánhoz. A tiltakozás tárgya szerint egy minisztériumi rendelkezés értelmében a házasság előtt állóknak kötelező orvosi vizsgálaton, tüdő- és nemibeteg-szűrésen kellett megjelenni, amit a lenti illetőségűeknek Zalaegerszegen kellett elvégezni. Miért volt ez probléma a lenti és környékbeli kereskedőknek és iparosoknak? Mert azt gondolták, a fiatal házasulandók így nem Lentiben, hanem bizonyára Zalaegerszegen fognak bevásárolni a házassághoz készülődve. A vizsgálatot tehát szerintük Lentiben kellene megejteni, aminek a kiharcolásában számítottak a pártok segédelmére.⁶⁶⁹

Végezetül következzen a „kispolitikák” sorában egy olyan ügy, amely már előrevetíti a negyvenes évek végére jellemző, akkor már szakmányban művelt gleichschachtolási manővereket. Egy 1946-os miniszterelnöki rendelet értelmében az ipartestületekben tisztújítást kellett tartani, amit a Nagykanizsai Ipartestület vonatkozásában 1947. február 23-ra tűztek ki.⁶⁷⁰ A közgyűlés levezető elnöki teendőit, iparbiztosi titulussal dr. Paizs Ferenc városi főjegyző látta el, aki Husz József elnök expozéja után rövid szünetet rendelt el és visszavonult tanácskozássra a polgármesterrel, az iparügyi előadóval és az ipartestületek ez alkalommal Kanizsára utazó miniszteri biztosával. A szünet után visszatérve megállapította a tisztújító szavazás előtt, hogy formailag két lista érkezett. A teremben lévők közül sokak meglepetésére bejelentette, misze-

⁶⁶⁸ MNL ZML IV.401.a. 992/1946. Az ügyiratban nincs adat az esetleges későbbi visszaadásra vonatkozóan.

⁶⁶⁹ MNL ZML IV.401.a. 1195/1946.

⁶⁷⁰ 1110/1946. M. E. rendelet az ipartestületi választásokkal kapcsolatos egyes kérdések szabályozásáról. Magyar Közlöny, 1946. évi 33. szám, 1946. február 9. „1. § Az 1945. vagy 1946. évben tartott ipartestületi tisztújító közgyűléseken választott személyek megbízatása az 1947. évi január hó 1. és február hó 28. napja között megtartandó újabb tisztújító közgyűlésig tart.”

rint a Molnár Gyula és társai – az „ellenzéki kihívók” - által beterjesztett lista nem teljes, mivel azon csaknem tucatnyi olyan név is szerepel, akik közül „több ellen olyan kifogás merült fel, amely demokratikus szempontból való választásukat kizárja”. Mivel az így kiesők hirtelen pótlására megfelelő számú póttag nem szerepelt a listán – ezért lehetett a főjegyző-iparbiztos megfogalmazásában nem teljes –, emiatt ezt a listát a levezető elnök érvénytelennek minősítette. Így viszont csak egy lista maradt, ennél fogva dr. Paizs szerint az azon szereplő személyeket megválasztottnak kellett tekinteni. A döntést „zajos nem tetszés” fogadta, más megfogalmazásban „olyan botrány tört ki, amilyen az ipartestület 60 éves történetében még nem fordult elő”. Az említett Molnár Gyula által vezetett, ellenzékiiségét nyíltan felvállaló csoport természetesen fellebbezéssel élt a városi tanácshoz. Első érvük szerint éppen fordítva, a hivatalos, Husz Józsefet és tisztikarát hatalomban tartani akaró lista volt érvénytelen, mivel a választást megelőző kötött határidőre nem érkeztek be a jelöltséget elfogadó, kötelezően előírt nyilatkozatok. Kifogásolták továbbá, hogy senki nem indokolta meg, miért estek éppen annyian „demokratikus szempontból kifogás alá”, hogy a póttagokkal együtt is híján legyen a listájuk az érvényességet illetően. A panasz kivizsgálásának nincs semmilyen nyoma az aktában, az ügy záróeleme, Varga József polgármester 1948. január 27-én (!) kelt ad acta zárómondatai „méltó” módon koronázták meg az egész eljárást: „A megfellebbezett határozat érdemi elbírálását politikai okok nem teszik kívánatossá. Az érdekelt iparos társadalom túlnyomó többsége a tisztújítás eredményében megnyugodott. Irattárba”.⁶⁷¹

IV.2. A közigazgatás pártosodása

Ebben az alfejezetben a fenti történetekre rímelve, de más eszközökkel, más aspektusból, kvantitatívan mutatom be a közigazgatáson keresztül, az élet minden terén jelen lévő és azt – sok esetben károsan - átszövő pártosodást. A közigazgatásban megszerzett vagy elérni vágyott hatalmi pozíciókért valamennyi párt és a mögöttük álló politikai közösség különböző intenzitással és módszerekkel, de a konfliktusokat vállalva küzdött.⁶⁷² Zala megyében több speciális oknak köszönhetően különösen két párt, a Magyar Kommunista Párt és a Nemzeti Parasztpárt közigazgatásbeli potenciálódása, még inkább annak kísérletére tett politikai manőverek rajzolhatók meg az események folyamatát tekintve a legrészletgazdagabban. Ennek okai már ismertek: egyrészt a korabeli pártok által keletkeztetett iratok közül egyedül az MKP doku-

⁶⁷¹ MNL ZML V.1513.b. 4522/1947.

⁶⁷² Vö. Káli 2017b.

mentumai maradtak ránk, legalábbis a közgyűjteményekben, nyilvánosan ezek érhetők el. A Nemzeti Parasztpárt esetében pedig a főispáni és a zalaegerszegi polgármesteri szék birtoklása miatti, a vonatkozó közigazgatási iratokban visszatükröződő pártbéli ügyek engednek bepillantást a zsákmányszerzés folyamatába. Természetesen elszórtan, különböző időpillanatokat rögzítő források a többi pártról is rendelkezésre állnak, de a continuum ezen esetekben kevésbé ragadható meg.

A Nemzeti Parasztpárt már az első pillanattól kezdve maga köré kristályosított egy értelmiségi holdudvart, ahol nem egy személynél a radikális társadalom-átalakító eszmék termékeny talajra hullottak.⁶⁷³ Ennek következménye lett a parasztpárt részéről a közigazgatás személyi téren való radikális megbolygatásának szándéka a főispáni posztot kihasználva, előtérbe tolva természetesen a párt érdekeit, melyben hű társává, sőt később general constructorává lépett elő az MKP is.⁶⁷⁴ A parasztpárti főispánhoz folyamatosan futottak be a protekciót kérő levelek még a kevésbé jelentős posztokat illetően is, másrésről az ügymenetbe való beavatkozás kérvényezése sem volt ritka.⁶⁷⁵ A közigazgatás szempontjából laikus főispán, ezen kéréseknek természetesen igyekezett eleget tenni. Ez a ténykedése azonban hamar konfliktusforrássá vált a megyei adminisztráció szakembergárdájával szemben, két okból is. Egyrészt az állandósuló kézi beavatkozás zavarta a közigazgatásban dolgozók munkáját, másrészt ez éppen ellenük irányult, hamar rájuk sütvé a „reakciós” és más stigmákat, a megfélemlítéssel indítva a kiszorításukat, gyengítésüket. Ez a folyamat – mint arra korábban céloztam – már 1945 májusában kiváltotta a több évtizedes közigazgatási gyakorlattal rendelkező, az FKGP-ben vezető pozíciót vállaló alispán lemondását.

A közigazgatási szakemberek stigmatizálása, szorosan ezzel együtt a „régigárda” lecserélésének igénye, a „tisztogatás, pucolás” iparszerűen jelentkezett az MKP országos és helyi politikájában egyaránt. A kommunista párt járási titkárai által rendszeresen adott jelentésekben állandóan visszatérő téma volt a közigazgatásban való térfoglalás igénye, amely természetesen kapcsolódott össze az igazgatási apparátus bírálatával.⁶⁷⁶ Agresszivitásukat csak

⁶⁷³ Ezek közé tartozott a már megismert Páldy Róbert, aki a harmincas években elindult falukutató mozgalom keretében több zalai faluban is megfordult, 1945-ben pedig a Nemzeti Parasztpárt egyik aktív szervezője lett Zalában. Életrajzát lásd: <http://tudastar.dfmk.hu/zalaiak?p=1124> Letöltés ideje: 2019. február 17.

⁶⁷⁴ MNL ZML IV.401.a. 789/1945.

⁶⁷⁵ MNL ZML IV.401.a. 474/1945., 692/1945., 1056/1945., 49/1946., 764/1946.

⁶⁷⁶ MNL ZML X.22. 1945. 15. ő. e. Részlet a lenti járási MKP titkár jelentéséből: „Sajnos az úgynevezett haladó értelmiség nagyon kicsi... főleg jegyzők, tanítók, ...nem ide [MKP] tartoznak. Márpedig a faluban a jegyző vagy a tanító a tekintély... Ezek mielőbbi kicserélése lenne indokolt... vagy legalább az áthelyezésük”. 1945. augusztus 27.; 16. ő. e. Részlet a letenyei járási titkár jelentéséből: „...a 25 éves reakciós rendszert mindenkor kiszolgáló főbírók, jegyzők és más beosztású közemberek [sic!] még mindig a helyükön vannak”. 1945. szeptember 5.; 15. ő. e. Részlet a lenti járási titkár jelentéséből: „Az egész járás területén kivétel nélkül a körjegyzőségek a reakciónak fellegvárai... Bízom abban, hogy a választás után itt alapos pucolás lesz.” 1945. október 16.;

növelték azok a riposztok, amit az általánosan bírált tisztviselői kartól kaptak, akik szerint azért nem tudnak a közigazgatásba szakembereket adni, mert a pártjuknak nincsenek tanult tagjai.⁶⁷⁷ A tágabb értelemben vett „káderezés”, a jellemzések készítése, adatgyűjtés és minősítés szakmában folyt az MKP helyi szervezeteinek berkeiben, melynek különösen a falusi (kör)jegyzők voltak a céltáblái.⁶⁷⁸ Ezt a beavatkozási kísérletet a közigazgatási vezetők folyamatosan szóvá is tették, ami a fegyelmik, internálások és a politikai rendőrség - rövidesen tárgyalandó - állandó vegzálásai közepette bizony már bátorságot igényelt.⁶⁷⁹

A közigazgatásban dolgozók párttagsági viszonyait vizsgálva meglepően lukratív forrásadottságokkal találkozunk. Több különböző időpontban és tematikában keletkezett forrás is tartalmazza a közigazgatásban dolgozók párthovatartozását, illetve ugyanezek vagy más források a hivatalokon túl az intézményekben (iskolák, kórház stb.) dolgozók párttagságáról is tájékoztatást adnak.⁶⁸⁰ A következőkben a különböző forrásokból összeállítottan, a megyei, járási és (kör)jegyzőségi szinteken dolgozó vezető beosztású köztisztviselők vagy a teljes kar politikai párthovatartozását mutatom be.⁶⁸¹

23. ő. e. Részlet a zalaszentgróti járási titkár jelentéséből: „Legnagyobb baj ott van, hogy a közigazgatásban nincsenek párttagjaink... Szomorú tény, hogy járásom területén egyetlen egy községi jegyző nincs, aki MKP tag lenne”. 1945. december 31.; 14. ő. e. Részlet a keszthelyi járási titkár jelentéséből: „Elgondolásom szerint egyik legfontosabb feladatunk a közigazgatást befolyásolni és ezért szoros kapcsolatot fenntartani azon elvtársakkal, akik valamilyen közügyi tisztséget [sic!] töltenek be”. 1946. január 2.

⁶⁷⁷ MNL ZML X.22. 1946–1948. 22. ő. e. Zalaszentgróti járási titkár jelentése 1946. január 22.

⁶⁷⁸ MNL ZML X.22. 1945. 47., 48. ő. e.

⁶⁷⁹ MNL ZML IV.404.b. 7876/1946. Részlet a zalaegerszegi járási főjegyző jelentéséből: „...Nagyobb nézeteltérés az egyes pártok között nincs. Valamennyi pártnak, de talán legjobban a Magyar Kommunista Pártnak a sajátága az, hogy a közigazgatásba beleavatkoznak”. 1946. április 20.

⁶⁸⁰ MNL ZML IV.401.a. 147/1946.

⁶⁸¹ Forráskritikai oldalról nehéz válaszolni arra a kérdésre, hogy a párttagsággal kapcsolatban citált és az abban kvantitatívan bemutatott tények valójában mennyire tények, vagyis a források hitelessége mennyire erős. Nem tudjuk, hogy az adatoknak mi volt az ősforrása, azt valamilyen hiteles dokumentum vagy bemondás, esetleg vélelmezés alapján jelenítették-e meg.

10. táblázat

A vármegyei önkormányzati és egyes államigazgatási szervezetekben dolgozók párttagsága⁶⁸²

Hivatal Megnevezése	Ténylegesen szolgáló tisztviselők száma	Párttagság					
		MKP	SZDP	NPP	FKGP	PDP	pk
Alispáni hivatal ⁶⁸³	137 (100%)	1 (0,7%)	24 (17,5%)	7 (5,1%)	30 (21,9%)	7 (5,1%)	68 (49,7%)
Főispáni Hivatal	4 (100%)	0	1	1	0	0	2 (50%)
Terményhivatal Zalaegerszegi Kirendeltsége	16 (100%)	0	2	0	1	1	12 (75%)
Közellátási Felügyelőség	22 (100%)	0	1	0	4	1	16 (72,7%)
Gazdasági Felügyelőség	13 (100%)	0	0	1	0	0	12 (92,3%)

Forrás: MNL ZML IV.404.b. 5807/1946. 1946. március 25.

A következő táblázat, a fenti táblázat „Alispáni hivatal” rovatában benne foglalt járási főjegyzői hivatalok (vármegyei kültisztviselők) párttagsággal összefüggő adatait részletezi egy másik, de nagyjából ugyanakkor keletkezett forrás alapján.

⁶⁸² MNL ZML IV.404.b. 5807/1946. 1946. március 25. Nem tudni, miért került be ebbe a forrásba a táblázatban is megjelenített állami hivatalok – közel sem teljes - köre, de a trendvonal hitelesebb megrajzolása érdekében magam is meghagytam.

⁶⁸³ A forrás az alispáni hivatal megnevezés alatt a szűkebben értelmezett hivatal (központi tisztviselők) mellett az árvaszék és a járási főjegyzői hivatalok (kültisztviselők) adatait is tartalmazza. A főjegyzői hivatalok tekintetében az állami tisztviselők nélküli szűkebb hivatalt (főjegyző, jegyző, segédszemélyzet) tartalmazza.

11. táblázat

A Zala vármegyében működő járási főjegyzői hivatalok (önkormányzati és állami) személyzetének pártállása

Járás ⁶⁸⁴ neve	Létszám ⁶⁸⁵	Párttagság					
		MKP	SZDP	NPP	FKGP	PDP	pártonkívüli
Keszthelyi járás ⁶⁸⁶	18	0	3	0	0	0	15
Lenti járás ⁶⁸⁷	12	1	8	1	0	0	2
Letenyei járás ⁶⁸⁸	11	0	3	0	4	0	4
Nagykanizsai járás ⁶⁸⁹	16	0	1	1	0	0	14
Pacsai járás ⁶⁹⁰	11	0	0	1	0	0	10
Sümei járás ⁶⁹¹	14	0	1	0	1	0	12
Zalaegerszegi járás ⁶⁹²	12	0	2	2	3	0	5
Zalaszentgróti járás ⁶⁹³	9	0	2	1	2	0	4
Összesen	103	1	20	6	10	0	66
Összesen százalékban	100	1	19,4	5,8	9,7	0	64,1

Forrás: MNL ZML IV.401.a. 147/1946. 1946. február.

⁶⁸⁴ A táblázatban az 1946. január 1-jén már elcsatolt Balatonfüredi mellett, a Novai és a Tapolcai járások adatai sem szerepelnek a források hiánya miatt. Ennek megfelelően az összesítés csak részleges, de a százalékos adatok vélhetően megállnák a helyüket a megyei szintű kiterjesztésben.

⁶⁸⁵ A létszámadatokban a szűkebben vett járási főjegyzői hivatal (főjegyző, jegyző és segédszemélyzete) mellett – ellentétben a 10. táblázat adataival - a megyei állami hivatalok járási szakközegei is benne foglaltatnak (járási tisztí orvos, állatorvos, gazdasági felügyelő, szociális titkár és ezek esetleges segédszemélyzete).

⁶⁸⁶ A három SZDP tag között egy járási jegyző és egy tisztiorvos volt. Dr. Buzás Béla főjegyzőt pártonkívülinek nevezi a dokumentum.

⁶⁸⁷ MKP: dr. Hetés Ferenc járási tisztiorvos, SZDP: Bittera Béla jegyző, valamint itt említik a járási gazdasági felügyelőt, szociális titkárt és a tisztí állatorvost is. NPP: dr. Balogh Géza járási főjegyző.

⁶⁸⁸ FKGP: járási főjegyző (dr. Vida Ferenc), jegyző (dr. Mesterházy István), tisztí orvos, állatorvos. Lényegében a négy legalacsonyabb rangú tisztviselő nem volt tagja semmilyen politikai pártnak a dokumentum szerint.

⁶⁸⁹ SZDP: járási gazdasági felügyelő, NPP: járási tisztí orvos.

⁶⁹⁰ NPP: Kasza Ferenc járási főjegyző.

⁶⁹¹ FKGP: Karsai Antal járási főjegyző.

⁶⁹² NPP: dr. Horváth József járási főjegyző.

⁶⁹³ NPP: dr. Liptai Jenő járási főjegyző.

A fenti két táblázat számadataiból jól érzékelhető és önmagában is érthetővé válik az MKP éhsége a közigazgatási pozíciók iránt. Ugyanakkor igazolódik egy korábban tett megjegyzés, miszerint a főispáni szék NPP általi megszerzésének voltak a közigazgatás vonalán továbbgördülő hatásai. Ez természetesen nem különleges dolog, a magasabb pozíciók megszerzésének pontosan ez volt az egyik fő célja, hogy ezt felhasználva szerezzenek az alsóbb szinteken még több posztot. A tíz járási főjegyzői állásból a dokumentum keletkezésének idején, 1946 februárjában minimum négyet olyan főjegyző töltött be, aki az NPP tagja volt, ami a párt zalai társadalmi beágyazottságához képest – e posztokat tekintve - igen nagy felülreprezentáltságot tükrözött.⁶⁹⁴ Ugyanez a hatás magyarázhatja az SZDP felülreprezentáltságát is, hiszen az alispáni széket dr. Dávid János személyében egy SZDP tag töltötte be.⁶⁹⁵ A pártok részéről tehát egyáltalán nem volt öncélú a közigazgatás vezető posztjainak megszerzése, az alsóbb szinteken az új kinevezések mellett, annak igazoltan idomító hatása volt a régebben ott dolgozókra.

A következő táblázat a megyei és járási szint után a közigazgatás legalsó szintjén, a községi (kör)jegyzőségekben mutatja a tisztviselők pártokhoz való viszonyát. A forrásadottságok és ebből fakadóan a későbbi összehasonlíthatóság miatt ezen a szinten csak a (kör)jegyzők adatait tüntettem fel, nélkülözve a Balatonfüredi járást. A Tapolcai járásra nézve három olyan körjegyzőséget tartalmazott a dokumentum, amelyben nem voltak adatok a párttagságra nézve. Ez a három körjegyzőség hiányzik a táblázatból a Tapolcai járás soránál és a százalékos végösszesítésnél. Előfordult, hogy a felmérés pillanatában (1946. február) a körjegyzői állásban behelyettesített, megbízott vagy más módon helyettesítő személy állt, ebben az esetben a nála feltüntetett párttagságot vettem figyelembe.

⁶⁹⁴ Az NPP az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választásokon Zalában elért 5,17%-os eredményével nem szerzett a megyéből mandátumot. A párt tagjai révén a járási hivatalokban lévő összesített aránya nagyjából egybevág ezzel az adattal, nem számítva a tisztségek minőségét.

⁶⁹⁵ Az SZDP a nemzetgyűlési választásokon Zalában 11,53%-os eredményt produkált. Az alispán személyén túl a felülreprezentáltságnak lehetett még egy oka. A „rég” garnitúra képviselői, amennyiben megpróbálták a blokkpártok kegyeit keresni, akkor leginkább a legszalonképebbnek tartott SZDP-t választották. Gyarmati 1996, 531.

12. táblázat

Zala vármegye (kör)jegyzőinek pártállása 1946. (január)–február

Járás neve	(Kör)jegyzőségek száma	Községi (kör)jegyzők párttagsága ⁶⁹⁶					
		MKP	SZDP	NPP	FKGP	PDP	pártonkívüli
Keszthelyi járás	13	0	3	1	2	1	6
Lenti járás	7	1	4	0	1	1	0
Letenyei járás	11	1	1	1	2	0	6
Nagykanizsai járás	17	2	4	1	0	0	10
Novai járás	9	1	3	0	2	0	3
Pacsai járás	12	0	6	6	0	0	0
Sümegei járás	13	2	1	1	3	0	6
Tapolcai járás	19	1	7	2	0	0	6
Zalaegerszegi járás	14	1	2	5	1	0	5
Zalaszentgróti járás	10	0	0	0	2	0	8
Összesen	125	9	31	17	13	2	50
Összesen százalékban	100	7,2	24,8	13,6	10,4	1,6	40

Forrás: MNL ZML IV.401.a. 147/1946. 1946. február.

Ha a táblázat adatait összevetjük a megelőző kettőével, jól érzékelhetően a (kör)jegyzőségek szintjén is folytatódik az a trendvonal, ami a megyei és járási szinten volt megfigyelhető. Ahogy a megelőző kettőnél, úgy a közigazgatás legalsó hierarchia-szintjén is a pártonkívüliek

⁶⁹⁶ Vö. Gyarmati 1996, 502–503. A szerző ebben a munkájában hasonló szerkezetű adatokat közöl országos viszonylatban, megyei bontásban, 1946 tavaszi állapotokat tükröztetve. Zala megye esetében összesen 197 jegyzőt tüntet fel, ami közel sem vág egybe a fenti táblázat megfelelő adatával. Ennek ellenére a párttagságra vonatkozó százalékos részadatai, ha számszakilag nem is, de trendvonalukat tekintve megegyeznek az általam közölt eredményekkel. Még egy apró forráskritikai megjegyzés az országos összeírások lehetséges adattorzulására: a citált munka következő, a főispánok pártmegoszlását mutató táblázatában a zalai főispán nevét helytelenül rögzítették, Molnár Sándor helyett B. Molnár József a helyes névalak.

hasították ki a legnagyobb részarányt. Ugyanígy feltűnő az SZDP és az NPP felül-, illetve az FKGP alulreprezentáltsága.⁶⁹⁷

IV.3. Rendőrség a rendőrségben, avagy állam az államban.

A politikai rendőrség tevékenysége

A vidéki csendőrség és a városi rendőrség helyére lépő egységes rendőrségi szervezet kialakítását Zala megyét illetően a belügyminiszter egy 25 éves partizánra, Farkas Józsefre bízta, aki 1945. május 2-án kiadott első rendelkezésében tudatta mindezt, megemlítve, hogy székhelyét ideiglenesen Nagykanizsán alakította ki.⁶⁹⁸ Pár nappal korábban, nem várva a felsőbb utasításra, a megyébe szintén csak néhány nappal azelőtt megérkezett új főispán saját hatáskörben már elkezdte szervezni az új „demokratikus” rendőrséget, kinevezve annak élére dr. Horváth István rendőrfogalmazót.⁶⁹⁹ Miután Farkast kinevezték, a főispán által beindított szervezés annulálódott. A kezdeti anarchisztikus időkben a felosztatott csendőrség, de a még meg nem alakult rendőrség helyett a helyi polgárőrsegek látták el a rendfenntartó feladatokat vagy legalábbis próbálták meg ellátni.⁷⁰⁰ Szinte minden hatóság, szerv, személy a főispántól kezdve a nemzeti bizottságokon át a pártokig bezárólag jogot formált arra, hogy beleszóljon a rendőrségi ügymenetbe, részben hatalmának fitogtatása, részben pedig annak növelése érdekében.⁷⁰¹ 1945 nyarára összeállt az új megyei rendvédelmi struktúra, amely kettő városi és tíz járási rendőrkapitányságra, valamint ezeken belül 119 rendőrbiztosságra tagolódott.⁷⁰² A rendőrség

⁶⁹⁷ A reprezentativitást minden esetben az adott párt által az 1945-ös nemzetgyűlési választásokon elért eredményhez képest értettem. A közigazgatásban legnehezebb helyzetben a kisgazda értelműek voltak, akiknek nyíltan a legkevésbé volt tanácsos felvállalni párhovatartozásukat, ezért a minden szinten legnagyobb részarányt képviselő pártok kivüliek körét vélhetően nagyrészt ők alkották.

⁶⁹⁸ MNL ZML IV.401.a. 32/1945. Közölve: Káli–Mikó (szerk.) 1995, 78–80. Székhelyét a belügyminiszter utasítására 1945. május végén Zalaegerszegre helyezte át. Zala, 1945. május 19. 1., Új Zala, 1945. május 23. 1. Farkas József (1920–1946) vélhetően nagykanizsai származása miatt került vissza a megyébe, de 1946-ban már Heves vármegye rendőr-főkapitányának nevezték ki. Ott pár hónappal később egy kézígránát megsemmisítése közben életét vesztette. Később Zalaegerszegen és Nagykanizsán is utcát neveztek el róla. Jakabfi–Tóth Antal–Tóth Lászlóné 1980, 94–95.

⁶⁹⁹ MNL ZML IV.401.a. 32/1945.

⁷⁰⁰ Uo.

⁷⁰¹ Egy jellemző adalék a kézi vezérlésre: B. Molnár József 1945 nyarának elején Kővágóórsön járt, amikor a szomszéd faluban, Balatonrendesen nyaraló Bajcsy–Zsilinszky Endréné elpanaszolta neki, hogy a község volt katonai parancsnoka, Rosta István ny. OTI tisztviselő, egyben tartalékos százados „durván viselkedett az elmúlt korszakban”, mire a főispán személyesen intézkedve, ott helyben szóbelileg elrendelte Rosta letartóztatását. Pár hónappal később a tatolcai járási rendőrkapitányság politikai osztálya jelentette, hogy terhelő bizonyítékot nem találtak, így Rostát szabadlábra helyezték. MNL ZML IV.401.a. 413/1945.

⁷⁰² MNL ZML IV.401.a. 757/1945. A Zalaegerszeg (Nekeresd-major) és Nagykanizsa területén kialakított/megörökölt internálótáborok őrszemélyzete is a rendőrség állományából került ki. Egyes források szerint

új állománya zömében fiatal, tapasztalatlan, szakképzetlen, mondhatni szedett-vedett társaság volt, ahol a bűn üldözése helyett nem egyszer annak pártolása vagy éppen elkövetése volt a fő foglalatosság. A tapolcai járási főszolgabíró 1945. május 25-én kelt jelentése kvintesszenciálisan foglalja össze a rendőrség helyzetét, társadalmi megítélését: „A közbiztonságot és a nyugalmat sajnos az államrendőrség egyes tagjai ahelyett, hogy annak megszilárdítását segítenék elő, éppen az ellenkezőjét érik el. [...] Mindaddig, amíg a politikai rendőrség vagy más közbiztonsági szervek személyzetének kijelölése a politikai pártok kedve szerint és az illetékes közigazgatási hatóságok megkérdezése nélkül történik, a rend, a nyugalom, és a közbiztonság helyre nem állhat és ilyen körülmények mellett a magam részéről ezekért felelősséget nem is vállalok”.⁷⁰³ A közigazgatási funkciókban helyben szűkölködő, de a belügyi vonalat szinte monopolisztikusan megragadó MKP a nemzetgyűlési választások után, éppen a frusztráltságából eredően egyre agresszívebben próbált meg teret nyerni az előbbi téren, amelyhez egyre durvább eszközöket, köztük a rendőrséget, azon belül is a politikai rendőrséget kezdte egyre nyíltabban felhasználni. Mivel a választások után érzékelhette, hogy békés eszközökkel nem tud pozíciót szerezni, ez is bizonyára szerepet játszott a tanúsított magatartásában. Közvetlenül a – később részleteiben is tárgyalandó – B-listázások előtt is számos olyan rendelkezést sikerült a Belügyminisztérium útján kieszközölnie, amely a saját és időnként a szövetségesei, a többi blokkpárt érdekeit is képviselte az FKGP-vel szemben. Az elbocsátások, fegyelmi, internálások, rendőri felügyelet alá helyezések előszobája volt az úgynevezett „kitolás”, amely a korabeli szakzsargonban az áthelyeztetést jelentette.⁷⁰⁴

Gyakorlatilag bárki ellen lehetett fegyelmit indítani, amihez egy kisebb hiba vagy rágalom elegendő volt. A közigazgatás alsóbb szintjén állókra, különösen a községi (kör)jegyzőkre a megnövekedett munka miatt óriási fizikai és pszichikai teher nehezedett. Az adóbehajtás, a terménybeszolgáltatás, különösen a megszálló Vörös Hadsereg ellátása egy állandóan változó és ráadásul nem egyértelmű jogi környezetben lehetetlenné tette a hibátlan munkavégzést. Ezért lényegében bármelyik köztisztviselőnél találhattak valamilyen mulasztást, mely büntetést vonhatott maga után. A rosszindulatú rágalomokkal szemben nem lehetett

rövid ideig Keszthelyen is működött internálótábor. Az itteni parancsnok Nagykanizsán szerezte be a szükséges szakmai tapasztalatokat. MNL ZML XVII.25. 1945. május 14. jkv.

⁷⁰³ MNL ZML IV.401.a. 25/1945.

⁷⁰⁴ MNL ZML X.22. 1945. 48. ö. e. Lenti járási titkár jelentése 1945. október 3. Huhn Béla lenti körjegyzőtől szeretett volna szabadulni a helyi MKP, javasolva a „kitolást”, az alispánnal való áthelyeztetést. Ebben az időszakban az áthelyezések javarészt még járáson belül történtek, de ha esetleg mégsem, akkor is megyén belül.

védekezni, viszont a politikai rendőrség számára egy névtelen bejelentés, vagy arra hivatkozás is elegendő volt a nekik nem tetsző tisztviselők végzéséhez.⁷⁰⁵

Közvetlenül a B-lista rendelet előtt jelent meg a kommunista párt által uralt Belügyminisztérium 153.902/1946/III. 8. sz. körrendelete, amely alapján azok ellen a vármegyei és községi alkalmazottak ellen, akik 1946. február 26. vagy utána rendőri felügyelet alatt álltak, internálva voltak, vagy népbíróság elé állították őket, azokat fegyelmi eljárás alá kellett vonni és egyidejűleg állásukból fel kellett függeszteni. Ezzel az intézkedéssel jó pár olyan közigazgatási vezetőt vagy beosztottat félre lehetett állítani legalább időlegesen, akik ellen sokszor csak mondvacsinált okokból indított eljárást, illetve „leinternálta” a (politikai) rendőrség.⁷⁰⁶ A Keszthelyi járásban, Rezi községben egy a rendelkezésünkre álló forrásban meg nem nevezett párt által tartott gyűlésen a szónok arra buzdította a helybelieket, „ha nem tetszik nekik a községi jegyző, akkor nyugodtan hordják ki a faluból, ezért senkit nem fognak felelősségre vonni és a rendőrség sem fog közbelépni”. Több sem kellett a jegyző haragosainak, felszólították őt, hogy 48 órán belül távozzon, míg a járási jegyző utasította hivatali helyének megtartására.⁷⁰⁷

A már korábban jelzett „hivatásos” köztisztviselők és a politikai alapon kinevezettek közötti konfliktus is mélyülni látszott. Ez a probléma a gyakorlatban leginkább a főispán és a tisztviselői kar között jelentkezett. B. Molnár József főispán, mint laikus politikai kinevezett, természetesen eredményt akart felmutatni, illetve megtalálni a „demokrácia építésének hátráltatóit”, akiket nem egyszer a „reakciós”, a „régí tisztviselői gárda” tagjai között vélt felfedezni. Ennek lecsapódásai voltak az általa sorozatban indított fegyelmi és felfüggesztések, amelyek közül viszont nem egy az alispán vagy a tisztí főügyész által felmentéssel ért véget.⁷⁰⁸

A közigazgatási szakemberek végzésének „élharcosa” az erős kommunista befolyás alatt álló rendőrség, azon belül is a politikai rendőrség volt.⁷⁰⁹ Az államrendőrség és annak

⁷⁰⁵ Szinte provokációnak is felfogható a politikai rendőrség egyik utasítása a közigazgatás felé, amelyben tíz pontból álló adathalmazt kértek a teljes közigazgatási karra vonatkozóan, mindössze egy napos határidővel. MNL ZML IV.401.a. 576/1946.

⁷⁰⁶ MNL ZML IV.404.b. 6008/1946., 6009/1946., 6013/1946., 10.988/1946. Utóbbi eset a legabszurdabb: Halmos László zalaszentgróti községi jegyzőt a nevezett rendelet alapján felfüggesztették, egyúttal fegyelmit rendeltek el ellene, mivel 1946. május 21-én a járási politikai rendőrség internálta megokolás nélkül. 1946. június 30-án az internálását megszüntették, augusztus 21-én B-listázták, december 3-án visszavették. Ehhez lásd még: MNL ZML IV.401.a. 709/1946.

⁷⁰⁷ MNL ZML IV.404.b. 7876/1946. Ugyanitt a nagykanizsai járási főjegyző 1946. november 5-i jelentése szerint: „...egyes helyeken pártpolitika címen ártatlan embereket igyekeztek befeketíteni”. Egy másik dokumentum szerint Taliándörögd község előjárósága 1946. augusztus 5-én testületileg lemondott a körjegyzőt ért atrocitások miatt: „Pálmay Jenő körjegyző alaptalanul, minden ok nélkül, egy-két ember személyes bosszúja következtében 1946. február 20-tól állásából fel van függesztve. Az egész község lakossága száz százalékkal mellette áll...egy-két piszkos jellemű ember áskálódása miatt nem lehetett visszahelyezni...” Taliándörögd község előjáróságának levele az alispánhoz. MNL ZML IV.404.b. 16.468/1946.

⁷⁰⁸ MNL ZML IV.404.b. 5973/1946., 15.164/1946., 16.320/1946.

⁷⁰⁹ Krahulcsán–Müller 2009, 51–52.

politikai osztályai Zala megyei egységeinek MKP általi befolyásoltságát az alábbi két táblázat szemlélteti.

13. táblázat

A Zala vármegyei államrendőrség járási rendőrkapitányai és pártállásuk⁷¹⁰

Járási kapitányság neve	Járási kapitány neve	Pártállása
Balatonfüredi	Kalmár Béla	MKP
Keszthelyi	Oláh Dénes	NPP
Lenti	Fazekas Antal	MKP
Letenyei	Baranyi Károly	SZDP
Novai	Éliás Ferenc	MKP
Pacsai	Szőkrönyös László	NPP
Sümei	Pásztor Ágoston	MKP
Tapolcai	Balika István	MKP
Zalaszentgróti	Dombóváry Gyula	SZDP

Forrás: MNL ZML IV.401.a. 32/1945. 1945. október 12.

14. táblázat

A Zala vármegyei politikai rendőrség állományi létszáma és ezen belül az MKP tagok száma 1945-ben⁷¹¹

Magyar államrendőrség vármegyei, járási és városi politikai osztályának neve	A politikai osztály létszáma	A politikai osztály létszámából MKP tag	
		fő	%
Zala vármegyei	13	12	92,3
Keszthelyi járási	5	5	100

⁷¹⁰ MNL ZML IV.401.a. 32/1945. 1945. október 12. A kimutatásból eredendően hiányzik a nagykanizsai és zalaegerszegi városi kapitány, mivel ott összevont járási-városi kapitányságok működtek. Vö. Gyarmati 1996, 530–532.

⁷¹¹ MNL ZML X.22. 1945. 59. ő. e. A dokumentum dátum nélküli, annyi bizonyos, hogy 1945-ben keletkezett. A politikai osztályok vezetőinek párttagságáról nincs összefoglaló adatunk, de az egyes források adatolása alapján a vezetői körben sem lehetett alapvetően más reprezentativitású az MKP megjelenése. Egy 1945. október 4-én, az MKP megyei bizottsága által keletkeztetett meglehetősen árulkodó dokumentum szerint: „Mivel a rendőrség gépezetének felépítésénél nem vehetünk figyelembe kizárólag Párt [sic!] szempontokat, a főkapitány a vármegye területén ideiglenesen nemcsak kommunista vezetőket nevezett ki”. Uo. 50. ő. e.

Lenti járási	5	3	60
Letenyei járási	5	4	80
Nagykanizsai járási és városi	12	7	58,33
Novai járási	7	6	85,71
Pacsai járási	6	3	50
Sümegei járási	6	4	66,66
Tapolcai járási	5	1	20
Zalaegerszegi járási és városi	12	6	50
Zalaszentgróti járási	5	5	100
Összesen:	81	56	69,13

Forrás: MNL ZML X.22. 1945. 59. ő. e.

A politikai rendőrség által elkövetett törvénytelenések időnként már az MKP egyes helyi vezetőit is zavarták. 1945 végén a Zalaszentgróti járásban a rendőrség politikai osztálya vezetőjének, Szaksz Gyulának a visszahívását az összes politikai párt, köztük az MKP is követelte.⁷¹² Az államrendőrség helyi politikai osztályai már ekkor szinte állam az államban működtek. Egy-egy körjegyző, pap vagy bárki érthetetlen letartóztatása, internálása ügyében hiába interveniált az alispán vagy a főispán, a járási politikai osztály vezetője megtehetette, hogy ezeket a megkereséseket még csak válaszra sem méltatta.⁷¹³ Dr. Papp Andor főispán 1946. július

⁷¹² MNL ZML X.22. 1945. 23. ő. e. Részlet a dokumentumból: „...[Szaksz Gyula]...mindenkit fenyegetett és anélkül tartóztatott le, hogy annak valami oka is lett volna”.

⁷¹³ MNL ZML IV.401.a. 663/1946. Részlet a pacsai járási főjegyző 1946. április 19-én az alispánnak tett jelentéséből: „A járás területén az egyes hatóságok a legszorosabb együttműködésben vannak, kivéve a rendőrkapitányság politikai osztályát, amely mindenkitől függetlenül magát, intézkedéseiben kizárólag a pártpolitika a fontos és más egyéb ügyekben legalábbis igen sok esetben komoly tevékenységet nem fejt ki. A politikai osztály vezetője az MKP tagja és azokat a nyilasokat, akik komoly tevékenységet fejtettek ki [...] akik jelenleg a MKP tagjai egyáltalán nem vonja felelősségre, ezzel szemben ártatlan embert minden komoly indok nélkül elítél”. MNL ZML IV.404.b. 7876/1946. Más esetekben teljesen tetten érhető a politikai megrendelés. Részlet az MKP lenti járási titkárának a megyei bizottsághoz tett 1945. november 28-i jelentéséből: „Valószínűleg a járási jegyző a közeljövőben le lesz tartóztatva és annak a helyére kellene valakit szerezni. Általánosságban a most lefolyt tisztogatás miatt szükségünk volna két körjegyzőre és legalább két segédjegyzőre”. MNL ZML X.22. 1945. 15. ő. e. A lenti járási jegyzőt, dr. Bittera Bélát (SZDP) 1946. február 16-án le is tartóztatta a járási politikai osztály. MNL ZML IV.401.a. 275/1946. Részlet Zalaegerszeg polgármesterének 1946. október 9-én tett jelentéséből: „A

közepén – nem egészen két hónapos regnálása után - négyoldalas, sűrűn telegépelte levélben számolt be dr. Szebenyi Endre (MKP) belügyminiszteri osztályfőnöknek – későbbi belügyi államtitkár – a zalai rendőrség működéséről. Farkas József vármegyei rendőr-főkapitányt túl fiatalnak, ebből eredően tapasztalatlannak tartotta, más beosztásba helyezését kérte. Ezután hosszan értekezett a vármegyei politikai osztály vezetőjéről - a már szintén ismert - Balla Alajos őrnagyról, akire nagyon sok panasz érkezett: „Balla szektáns, aki annyira rabja a hivatásának, hogy emberekkel nem érintkezik és [nem] áll szóba, mert azt hiszi, hogy ez már reá kompromittáló, minden csekélységért, pártkülönbségre való tekintet nélkül internál és amikor a pártok egyesített panaszára szeretné tudni az ember, hogy mi történt, választ nem ad. [...] Egy olyan ember, akire olvasatlanul lehetne bízni értéket, azt megőrzi, túlzásaival azonban a megyét rettegésbe tartja. [...] Jöjjön ide erélyes ember, vigyázzon a dolgokra, ez ellen nem lehet senkinek kifogása, de egy köhintésre internálni nem lehet. [...] Ha a rendőrség vezetésében ilyen változások állnának be, akkor hiszem, hogy annak működése is erősen megjavulna, mert jelenleg igen gyatra, Balla a világon mindenben, még a falevelek hullásában is politikumot lát. [...] Kijelenti, hogy a politikai rendőrség önálló független alakulat, mely belátása szerint jár [el] és senkinek sem tartozik elszámolni. Tudom, hogy ezt az álláspontját az utóbbi időben általános kiadott utasítások részben alátámasztják, de nem hiszem, hogy a politikai rendőrség teljesen állam lehetne az államban.”⁷¹⁴

A főispán a levelében konkrét ügyekről tett jelentést, a rendőrök önkényes lakásfoglalásaitól kezdve a lovak és más közlekedési eszközök elvételén át az egyházi személyek ellen elkövetett atrocitásokig bezárólag. Néhány rövid szemelvény ezek közül: „Süle Antal muraszemenyei plébánost június 7-én a politikai rendőrség internálta. Érdekében megmozdultak a nemzeti bizottságok, érdeklődésemre válasz nincs.”⁷¹⁵ „Monostorapáti községben egy kapolcsi rendőr belevesztett a községi legényekbe, a rendőrség úgy intézte el a dolgot, hogy

közigazgatás nem egyszer zavarba jön jelentéktelennek látszó dolgok miatt. Legutóbb [...] egy városi altiszt meghalt és a városházára egy fekete zászlót tűztünk ki. Az orosz városparancsnok ez ellen erélyesen tiltakozott, mondván, hogy az orosz nép nem tűri a fekete zászlót. Áttették az ügyet a Politikai Rendőrségre, ahonnan a vármegyei politikai rendőrfőnök (Balla Alajos őrnagy) telefonált, hogy mindaddig nem teszi le a kagylót, amíg a zászlót el nem távolítom”. MNL ZML IV.404.b. 7876/1946. Egy másik esetben Baráth Ferenc hívta fel udvariasan, de határozottan Balla őrnagy figyelmét arra, hogy a lakásügyek területén ne avatkozzon bele a városi adminisztrációba, mivel ebben a kérdésben nem kompetens. MNL ZML IV.401.c. 11/1946. Balla iránt még a nevükben és elvben az érdekükben eljáró munkások is bizalmatlanságukat fejezték ki a Szakmaközi Bizottságon (szakszervezetek) keresztül. Nem sokkal később, még 1946-ban sikerült Ballát leváltatni, helyére Barna Endre őrnagy került, ami azonban a lényegen nem változtatott. MNL ZML IV.401.i. sz. n.

⁷¹⁴ MNL ZML IV.401.a. 664/1947.

⁷¹⁵ A plébánosok, körjegyzők és a falu más prominenseinek letartóztatása, internálása után rendszerint egyfajta kollektív, civil tiltakozásként aláírásgyűjtések indultak. MNL ZML IV.401.a. 238/1946.

pár legényt letartóztatott, akiket azután a feldühödött lakosság kiszabadított. Erre a rendőrség nagy csapatösszevonással 14 férfit és 2 nőt letartóztatott”.

A Magyar Kommunista Párt Zala Vármegyei Bizottsága iratai között lelhető fel egy sokatmondó összesítés, amely az „1946. évben eljárás alá vont nagyobb reakciók névjegyzéke” címet viseli. Ebben a dokumentumban 54 név szerepel és ebből 24-en valamilyen közigazgatási funkciót viseltek. Azt nem tudjuk, hogy valóban csak a „nagyobb reakciókat” sorolták-e itt fel, de esetünkben az arányok az érdekesek.⁷¹⁶ Egy másik forrás, ami szintén a politikai rendőrség tevékenységének nagyságrendjét és irányát érzékelteti, a Sümegi járás főjegyzőjének egy, az alispánnak tett 1946. április 19-ére keltezett jelentése, amely szerint a járás 13 (kör)jegyzője közül hat volt internálva.⁷¹⁷

IV.4. Amiben teljes volt az egyetértés.

Települések törekvése a közigazgatási rangemelkedésre

A politikai pártok által eluralt és megosztott helyi közpolitikának egyetlen olyan szegmense akadt, ami egységbe tudta rántani az egymással antagonisztikus ellentétben álló erőket: az adott település közigazgatási rangemelkedésére való törekvése(i) vagy veszélybe kerülése esetén annak megvédése. A legnagyobb horderejű változásoktól kezdve (pl. megyeszékhely áthelyezés, törvényhatósági jog megszerzése) a legkisebb rangú (pl. néhány négyzetméternyi terület átszatelése a szomszéd faluhoz) változásokig bezárólag minden ilyen jellegű kérdés képes volt felbolygatott méhkasszá varázsolni a települések életét és a pártpolitikai ellentéteket egyetlen szempillantás alatt egységes falanxba tudta szervezni. A települések vezetői vagy más prominensei az 1945. évi politikai rendszerváltás által előállított „új lapjárást” igyekeztek a településük hasznára, esetleg már egy régebb óta vajdó közigazgatási kérdés előnyös le rendezésére felhasználni. E téren elsőként az ekkor már csaknem háromnegyed évszázados Zalaegerszeg–Nagykanizsa vetélkedés⁷¹⁸ kapott egy újabb töltetet, egészen pontosan a délzalai város elérkezettnek látta az időt a „béklyóinak levetésére”.

Ebben a kontextusban válik különösen érthetővé, hogy a korábbi fejezetekben már részben kifejtett igazgatásszervezési változások elé - amely indirekte Nagykanizsa főségét mondta

⁷¹⁶ MNL ZML X.22. 1946–1948. 105. ő. e. A többi foglalkozási ág nagy szórást mutat, de feltűnő még a nyolc katolikus pap és a három különböző szintű FKGP pártvezető.

⁷¹⁷ MNL ZML IV.404.b. 7876/1946.

⁷¹⁸ MNL ZML V.1601. 437. 1874. április 12. Közölve: Gyimesi (szerk.) 1985, 135–145., A kérdéshez legújabbban lásd: Foki (szerk.) 2011.,

ki Zalaegerszeggel szemben, mint például a vármegyei rendőr-főkapitányság és vármegyei földbirtok-rendező tanács székhelye vagy éppen a központi szovjet katonai temető és emlékmű – miért nem gördített akadályt Nagykanizsa, még ha jelentős többletköltséget és gondot is róttak a városra ezek a feladatok. Meglátva a lehetőséget, azonnal ömleni kezdtek a város régi-új vezetőiből az ötletek Nagykanizsa közigazgatási hierarchiában betöltött szintjének emelésére. Természetesen elsőként a legrégebb óta dédelgetett, de az elmúlt háromnegyed évszázadban valamennyi alkalommal gellert kapott ötlet, a megyeszékhelyi rang elhódítása került terítékre, de ezzel párhuzamosan megjelent egy új, békésebb opció, mégpedig a törvényhatósági jog megszerzése. Utóbbi elem talán a dualista kor és a két világháború közötti, a megyeszékhelyi rangért vívott küzdelem kudarcossága miatt jelenhetett meg a színen, ami még világosabban fogalmazta meg a kanizsaiak vágyát, nevezetesen a vármegyei törvényhatóság alóli kikerülést. A Zala című újság már az 1945. május 1-jei számában hangot adott ennek a vagylagos kitörési vágynak, amelynek főszerkesztője, Bencze Jenő a későbbiek során valóságos élharcosa lett ennek a mozgalomnak.⁷¹⁹ Néhány nappal később, az alig egy hónappal korábban megalakult Nagykanizsai Nemzeti Bizottság is tárgyalás alá vette a kérdést. Az ülésen ügyesen a szükséghelyzetre hivatkoztak, mivel valóban nem volt még semmilyen összeköttetés a megyeszékhellyel, ezért önmagukra voltak utalva, így a működőképesség megőrzése, a szükséges gyors döntések meghozatala érdekében javasolták Nagykanizsát kivenni a megyei fennhatóság alól. Bölcs előrelátással, a szükséghelyzetből fakadó önellátási kényszerre hivatkozva nemcsak Nagykanizsa várost, hanem a MAORT olajtelepeit magában foglaló Nagykanizsai és Letenyi járást, valamint – a szintén olajlelőhely – Pusztaszentlászló községet kívánták leválasztani a vármegyei törvényhatóságról és ennek az így kiszakított területnek az élére kívántak egy külön, főispáni jogkörrel bíró kormánybiztost állíttatni, mely posztra egyből meg is nevezték a nem sokkal korábban kinevezett kanizsai polgármestert, Windisch Dénest.⁷²⁰ Erre a szükséghelyzeti megoldásra ráadásul a történelem már szolgáltatott is precedenst – ez érvként a bizottság ülésén is előkerült –, ugyanis 1918 novemberében Nagykanizsa város élére a vármegyei mellett külön kormánybiztost neveztek ki, sőt a Tanácsköztársaság idején a Forradalmi Kormányzótanács egy Zalaegerszeg központú Felső-Zalára és egy Nagykanizsa központú Alsó-Zalára osztotta Zala vármegyéjét.⁷²¹ Nem derül ki, hogy az előbbi, vagyis Nagykanizsa és környékét 1945-ben a vármegyei joghatóság alól kiemelni szándékozó tervet kiötlők mennyire ismerték az éppen regnáló parasztpárti belügyminiszter, Erdei Fe-

⁷¹⁹ Zala, 1945. május 1. 1.

⁷²⁰ MNL ZML XVII.28. 1945. május 4. jkv. vö. Káli 1997b, 186.

⁷²¹ Kéner 1971, 205–206.

rencnek a közigazgatás általános reformjára vonatkozó elképzeléseit, mindenesetre ez tökéletesen belesimult Erdei már csaknem egy évtizede dédelgetett koncepciójába, aki még a háború előtt, a Magyar Város című 1939-ben megjelent művében⁷²² fejtette ki a városokra épülő igazgatásszervezési reformelképzeléseit. Ennek magját az ún. városmegyék alkották volna, tehát egy-egy város és annak vonzáskörzete alkotott volna egy szimbiotikus közigazgatási egységet. Ezeket a megyéknél nagyobb területi egységekbe, hét kerületbe osztotta volna be az elképzelése szerint. Erdei Ferenc nem sokkal később, 1945. június 10-én Nagykanizsára látogatott, ahol a parasztpárti főispánnal megtartott nagygyűlésen, kifejtve a városmegye koncepcióját, kölcsönösen termékeny talajba hullottak a közigazgatás megreformálásáról vallott gondolatok.⁷²³ Ahogy azonban az önkormányzati választások, úgy a közigazgatási reform is lekerült a napirendről, különösen annak az NPP-s változata.⁷²⁴ Nagykanizsa ezért visszatért a törvényhatósági jog megszerzésének tervéhez, amely mellett 1948-ig kitartott, amit pártoktól függetlenül, minden politikai erő egységesen támogatott a városban. Különösen Rákosi zalai képviselőségéhez fűztek nagy reményeket, aki ígéretet is tett a jog megszerzésének támogatásához, bár hozzá kell tenni, e téren mindenki megígért mindent.⁷²⁵ 1947. május 22-én a városi képviselő-testület rendkívüli ülést tartott dr. Papp Andor főispán részvételével, ahol a törvényhatósági jog megszerzése volt a fő téma. A főispán kifejtette, annak ellenére, hogy a megye számára ez hátrányos lesz, mert csökkennek a bevételei, mégis támogatni fogja az ügyet: „Budapesten már tárgyaltunk [...] nyugodt szívvel állíthatom, hogy keresztülviesszük”. A képviselők név szerinti szavazással, egyhangúlag kérték a Belügyminisztériumot a törvényhatósági jog megadására.⁷²⁶

Mivel a megyeszékhely áthelyezésének gondolata az első kósza fellobbanás után teljesen elenyészett, ezért Zalaegerszeg passzívan figyelte Nagykanizsa törekvését a magasabb közigazgatási szint megszerzése terén. Számára szerepkörének és státuszának megőrzése volt a cél, melynek viszont a legkisebb potenciális sértésére is azonnal reagált. A rémhírek, téves híresztelések alapvetően szőtték át a közéletet, azok több esetben mozgatórugóul is szolgáltak. Egy ízben valóságos „tévedések vígjátéka” játszódott le a két város között e témában. Zalaegerszeg polgármestere 1947 közepén tudomást szerzett arról, hogy a honvédség átszervezése folytán a megyeszékhelyen működő honvéd kiegészítő parancsnokság megszűnik és feladat-

⁷²² Erdei 1939. Vö. Gyarmati 1992, 213–215.

⁷²³ Zala, 1945. június 12., 13. 1.

⁷²⁴ Gyarmati 1992, 215–216.

⁷²⁵ MNL ZML V.1511.a. 1947. március 24. jkv.

⁷²⁶ MNL ZML V.1511.a. 1947. május 22. jkv. A vármegyei törvényhatósági bizottság közgyűlése 1947. szeptember 20-i ülésén támogatásáról biztosította Nagykanizsát a törvényhatósági jogú várossá alakulása iránt MNL ZML IV.402.a. 1947. szeptember 20. 142. napirendi pont.

köre a Nagykanizsán meghagyni tervezett parancsnoksághoz kerül. Az ellentámadás azonnal beindult, a polgármester levélben tájékoztatta a főispánt: a parancsnokság jól működik itt, nem kell bántani, a város központibb fekvésű, a többi közhivatal is itt működik, így okszerűbb az együttműködés, a tisztek beintegrálódtak a város életébe, nem lenne célszerű ezt megbolygatni – szölt az érvrendszer.⁷²⁷ Ugyanebben az időben Nagykanizsán ellenben az a hír terjedt el, hogy az itteni honvéd kiegészítő parancsnokságot Zalaegerszegré akarják elvinni, ami ellen a nemzeti bizottság tiltakozott először egyhangúan, határozva arról is, hogy átiratot küldenek a maradás érdekében a Honvédelmi Minisztériumba.⁷²⁸ A nagy ijedelem után végül mind a két katonai szerv a helyén maradt. 1947 novemberében új főispán érkezett a megyébe, aki december közepén Nagykanizsára látogatott, ahol több kérelmet is elébe terjesztettek, többek között kérték a törvényhatósági jog megszerzésében is a támogatását. Bencsik István óvatosan nyilatkozott, nem tett felelőtlen ígéretet, de természetesen elutasító sem volt,⁷²⁹ mindenesetre ezután a kérdést már senki nem forszírozta, az 1948 elejétől új minőséget magára öltő politikai rendszerben ez csendben lekerült a napirendről.

A megye harmadik települése, Keszthely sem maradt ki a státuszemelés iránti igénybejelentések sorából. A nemzeti bizottság 1945. július folyamán több levelet is eljuttatott a belügyminiszterhez, amelyben üdvözölte Erdei közigazgatás-átalakítási koncepcióját. Reményüknek adtak hangot, hogy a Balaton vidékét nem szabdalták szét és az egész egy kerületbe fog tartozni, mégpedig a szombathelyi székhelyűbe. Felvetették ugyanakkor a Balaton vármegye gondolatát, azzal a hangsúllyal, hogy az egész Balaton térségét egységesen kellene fejleszteni és explicite ugyan nem mondták ki, de nyilván Keszthelyt szánták ennek központjául. Mivel ezt az újabb „nagy megyét”, kerületet ők sem látták reálisnak, ezért inkább a leendő kerületen belül egy alkerületi székhelyet kívántak a keszthelyiek. Mindezek mellett megfogalmazták a minimál programot is, mely szerint a leendő keszthelyi „kismegyének”, azaz városmegyének magában kellene foglalnia délen egészen Fonyódig, északon pedig Révfülöpig a Balaton nyugati medencéjét. Külön a városi rang megszerzését meg sem pendítették az elabórátumokban, talán annyira természetesnek vették annak elnyerését.⁷³⁰ Ahogy halványult Erdei programjának realitása, úgy került előtérbe a „sima” várossá alakulás. Ezen túlmenően a fürdővárosi címet is szerették volna elnyerni, legfőképpen Siófokkal szemben, Balatonfüredet

⁷²⁷ MNL ZML IV.401.a. 802/1947.

⁷²⁸ MNL ZML XVII.28. 1947. július 26. jkv.

⁷²⁹ MNL ZML V.1511.a. 1947. december 16. jkv.

⁷³⁰ MNL ZML XVII.25. 316/1945. A Keszthelyi Nemzeti Bizottság két héttel később már „megtárgyalta Keszthelynek mezővárossá átalakítását”. MNL ZML XVII.25. 361/1945. Ezt a vármegyei törvényhatósági bizottság kisgyűlése is jóváhagyta 1946. június 5-i ülésén. MNL ZML IV.402.b. 1946. június 5. jkv. 74. napirendi pont.

ekkor még nem tekintette Keszthely komoly vetélytársnak.⁷³¹ 1946 őszén újabb, minden korábbinál merészebb változata került terítékre Keszthely közigazgatási rangemelését illetően. A nagyközség, amely még város sem volt, teljesen komolyan belevágott a megyeszékhelyi rang elhódításába. A vaskos ügyiratból úgy tűnik, hogy az 1946 kora nyarán kinevezett új főispán, dr. Papp Andor ambicionálta leginkább a kérdést, a keszthelyi előljáróság inkább csak az alkalmon kapott. A főispán a - szinte hihetetlen módon – effektíve senki által el/le nem foglalt Festetics kastélyra, mint leendő vármegyeházára alapozta a tervet. Részletes igényfelmérést készítettek, hány tisztviselő kerülne a „városba”, azoknak milyen lakásigényeik vannak, majd pedig ennek tükrében felmérték a lehetőségeket is. Sajnos az egyenlet óriási mínuszt mutatott Keszthely rovására, amibe az is belejátszott, hogy a hivatalok által megadott lakás, pontosabban lakószoba igények irreálisan magasak voltak, ami valószínűleg tudatos felfelé srófolás volt a hivatalnokok részéről, nem akarván költözni, kimozdulni a megszokott környezetükből, hátrahagyva ezekben a vészterhes időkben különösen fontos és a megélhetésüket nem kis részben biztosító kapcsolati hálójukat.⁷³² A pár hónapos lázas izgalom után a keszthelyiek visszatértek az alapesethez, a várossá nyilvánítás forszírozásához. 1946 utolsó napján levelet írtak Rajk László belügyminiszterhez, amelyben kissé szemrehányólag jegyezték meg, hogy nem halad az ügy, noha korábban azt az ígéretet kapták, miszerint 1946. december 1-jén megkezdődik a hivatalos procedura és egy hónap múlva az be is fejeződik, vagyis az új évnek már városként vághat neki Keszthely. Mivel azonban még Szilveszter napján sem kaptak erről értesítést, így kissé szárnyaszegetten, az említett számonkérő levél megírásával foglalatostkodtak a vidám óévbúcsúztatás helyett/mellett.⁷³³ A következő években is szorgalmasan írogatta a nemzeti bizottság a sürgető leveleket a Belügyminisztériumba, de érdemi változás nem történt.⁷³⁴

A kisebb, egy adott körjegyzőségbe betagolt falvak a nagyközséggé alakulás útján vélték elérni a függetlenséget, ugyanis ez a státusz önálló, saját jegyzői hivatal létét feltételezte. Mivel a közigazgatás lényegében állami fenntartásban működött, ezért a költségek alapvetően az államot terhelték volna, így nem csoda, hogy a Belügyminisztérium ellenállásán ezek a törekvések rendre elbuktak. Több esetben azonban sikerült legalább részeredményeket elérni, ami legtöbbször az adott faluban egy körjegyzőségi kirendeltség létrehozásában testesült

⁷³¹ MNL ZML XVII.25. 437/1945.

⁷³² MNL ZML IV.401.a. 900/1946.

⁷³³ MNL ZML XVII.25. 322/1946.

⁷³⁴ MNL ZML XVII.25. 1947. augusztus 18. jkv. és 454/1947. (1948. január 8.).

meg.⁷³⁵ A függetlenedési törekvések motivációja többrétegű volt. Az a valós vagy vélt, az adott generáció számára már ismeretlen gyökerű „történelmi” sérelmekről kezdve a személyes ellentétén át a kedvezőbbnek ítélt beszolgáltatási kvóta megállapításáig terjedhetett. Előfordult, hogy a Belügyminisztérium kezdeményezte a nagyközség létrehozását, de két szomszédos falu egyesítésével - vagyis takarékosági okból -, ahogy az 1946-ban Kiskomárom és Komárváros esetében történt. A helybeliek felháborodása elemi volt, amit a politikai haszon-szerzés reményében a főispán is felkarolt a belüggyel szemben. Végül több mint egy éves – nem túl intenzív – küzdelem után a már jól ismert dr. Vida Ferenc az 1947. augusztus 14-én kelt levelében ejtette az ügyet.⁷³⁶

IV.5. A B-listázás

1946 első felében a fenti alfejezetekben tárgyalt politikai fejlemények után érte el a közszférát, benne a közigazgatást a vizsgált időszak legnagyobb egzisztenciális megrázkódtatása, a szakmainak fedett, de politikai alapon végrehajtott B-listázás. 1946. május 19-én hirdették ki hivatalosan az 5000/1946. M. E. sz. rendeletet, amely a politikailag szándékolt tartalmához képest a meglehetősen eufemisztikusan hangzó, „az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében szükséges egyes rendelkezések tárgyában” címet viselte. A rendelet hatálya kiterjedt az állami, vármegyei, városi, községi, államvasúti, postai, állami vas-, acél- és gépgyári, állami kőszén- és ércbányászati tisztviselők és egyéb alkalmazottak, valamint általában az állam és az önkormányzati testületek intézeteinek, közintézményeinek, közműveinek és üzemeinek tisztviselői és egyéb alkalmazottai, továbbá a közalapok és közalapítványok alkalmazottaira.⁷³⁷ A forrásadottságok, pontosabban azok hiánya nem teszi lehetővé, hogy az érintett kör teljes palettáját megjelenítsem Zala vármegye vonatkozásában, de szerencsés módon az eddig vizsgált nyomvonal, vagyis a belügyi tárca alá tartozó vármegyei (beleértve a

⁷³⁵ MNL ZML IV.401.a. 908/1947., 1733/1947. Bezeréd a Zalakoppányi körjegyzőségből, míg Szigliget a Nemestördemici körjegyzőségből akart nagyközségként kiválni, ami nem sikerült, de legalább kaptak kirendeltséget.

⁷³⁶ MNL ZML IV.401.a. 942/1947. Relatív a legnagyobb hullámokat a szomszédos községek közötti területátcsatolási tervek keltették, mint például Diszel és Sáska között. Ezek döntőrészt valamilyen zsebbe vágó gazdasági érdeket sértettek. MNL ZML IV.401.a. 637/1946.

⁷³⁷ Magyar Közlöny, 1946. évi 113. szám, 1946. május 19. A rendelet a közszerződési alkalmazottak létszámát az 1937–38. költségvetési évben alkalmazottak számának 90%-ában akarta maximalizálni. A kommunikált cél a költségvetési kiadások csökkentése, a látens politikai cél pedig a pozíciók pártalapú újraosztása volt.

járás) és a községi önkormányzati hivatalok közszolgálati alkalmazottai körében meglehetősen lukratívak a források, így nem kell megszakítanom ezt a logikai fonalat.⁷³⁸

A folyamat nem érthette teljesen váratlanul a közszférában, azon belül is különösen a közigazgatásban dolgozókat, mivel ennek már számos előjelét észlelhették, egyrészt politikai, másrészt gazdasági vonalon. Zala Vármegye Törvényhatósági Bizottsága közgyűlésén, 1945. december 29-én – a már ismert szellemi horizontú - Csepregi Zoltán, a Szabad Szakszervezetek képviselőjében szóvá tette az igazoló bizottságok „gyenge” teljesítményét. A „szabadon járkáló nyilasok”, a „hivatalokban tomboló reakció”, a „fasizmus helyükön lévő emberei” és a „Nyugatról visszaözlő tisztviselők” eltávolításának megfelelő eszközét egy új B-listázásban vizionálta.⁷³⁹ Az MKP megyei bizottságának 1946. február 18-i ülésén felvett jegyzőkönyvből kiderül, hogy helyben már készültek a B-listára, gyűjtötték az adatokat.⁷⁴⁰

A B-listázás előkészítő szakaszában először minden érintettnek ki kellett töltenie egy kérdőívet, amely az alapadatokon túl az illető közszolgálati viszonyaira, illetve különösen arra terjedt ki, hogy a háborús viszonyokkal összefüggésben elhagyta-e az országot. A kérdőívre rávezették a hivatalfőnök, majd a főispán, végül a nemzeti bizottság⁷⁴¹ rövid állásfoglalását.

⁷³⁸ Vö. Káli 2017b.

⁷³⁹ MNL ZML IV.402.a. 1945. december 29. jkv. Az MKP központjában 1945. november 22-én döntés született a B-listázás kikényszerítéséről. Gyarmati 1996, 513. Az MKP központja 1946. március elején részletesen instruíta az alsóbb szintű szerveit a küszöbön álló B-listázás technikai menetéről és leplezetlenül megjelölte az elérendő politikai célokat is. MNL ZML X.22. 1946–1948. 98. ő. e.

⁷⁴⁰ MNL ZML X.22. 1946–1948. 3. ő. e. 1946. február 18. Az ülés után a főispánnak konkrét névlistát küldtek, benne megyei és járási vezetőkkel. B. Molnár József főispán üdvözölte az MKP törekvését, de türelmet kért, hivatkozva arra, hogy Nagy Imre belügyminiszter a legutóbbi főispáni értekezleten már beharangozta a küszöbön álló B-lista rendeletet, mely „generális rendezés során lesz mód a reakciós tisztviselők eltávolítására”. MNL ZML IV.401.c. 3/1946.

⁷⁴¹ A már megismert okok miatt a baloldali pártok ezen a ponton tudtak politikailag leginkább beavatkozni a folyamatba. A Keszthelyi Nemzeti Bizottság például azonnal lecsapott erre a lehetőségre és már a rendelet kiadása előtt, a B-listázásról még csak szivárgó hírek hatására, 1946 márciusában eljuttatta támogató állásfoglalását az Országos Nemzeti Bizottsághoz. Ebben kifejtette abbéli elképzelését is, miszerint a nemzeti bizottságok jogkörét újfent ki kellene terjeszteni általános politikai, közigazgatási és gazdasági vonalon. MNL ZML XVII.25. 101/1946. A nemzeti bizottságok – a többi bírálóhoz hasonlóan – elvben a legnagyobb titoktartás mellett végezték a munkájukat, de viszonylag nagy testület lévén, szinte semmi sem maradt titokban. A Nagykanizsai Nemzeti Bizottság MKP-s tagja, Kaufer Sándor többször is figyelmeztette a bizottságot, hogy ne szivárogtassanak, mert „teljesen pontos információk keringenek a városban a B-listákkal kapcsolatban, még azt is pontosan tudják az érintettek, hogy ki szavazott ellenük, illetve mellettük”. MNL ZML XVII.28. 1946. május 10. jkv. A politikai szándék mellett a B-listázás lehetőséget adott az „egyéni számlák rendezésére”, vagyis a személyes bosszúra is. Keszthelyen az orvosok listázásánál lógott ki leginkább a lóláb. Dr. Szekeres György helybeli orvost elbocsájtandónak ítélték, mivel: „erős jobboldali politikai érzelmű és a helyi Keleti Bajtársi Egyesület [sic!] elnöke volt”. Ennek ellenére a baloldali érzelmű Építőmunkások Szabad Szakszervezete kérte, hogy kerüljön le a B-listáról, ami ellen leginkább dr. Magyar Gerő a Keszthelyi Nemzeti Bizottság PDP-s képviselője – civilben keszthelyi kórházigazgató - tiltakozott. MNL ZML XVII.25. 1946. október 21. jkv. Egy kórházi orvos volt a szereplője egy másik tanpéldának is. Sümegen 1946. december 11-én valamennyi létező párt részvételével pártközi értekezletet tartottak, hogy tiltakozzanak dr. Aczél Elemér sümegi közkórházi igazgató-főorvos B-listázása ellen. Dr. Aczél korábban az SZDP tagja volt, de a pártvezetőséggel támadt konfliktusa miatt átlépett a Kisgazdapártba. De nem is ez volt a lényeg. Egy másik orvos, aki autóján gyakran szállította dr. Dávid János alispánt, ez irányú – és talán még más - szolgálataiért cserébe kérte tőle, hogy ő lehessen a sümegi kórház igazgatója. Az alispántól kiindulva dr. Aczélt B-listára javasolták, de ezt sikerült az orvosnak eliminálnia, mire az alispán egy

Ezt követően került a háromtagú B-listázó bizottság elé az ügy. A gépezet már jóval a rendelet hivatalos kihirdetése előtt beindult, mivel már május 6-án Zalaegerszegen, az alispáni hivatalban a belügyi megbízott az általa korábban átadott 2000 kérdőívből 1988-at át is vett.⁷⁴² Zala megyében 126-134. sorszámmal kilenc B-lista bizottság alakult területi alapon. A három tagot a Miniszterelnökség, a Belügyminisztérium és a szakszervezetek által delegálták. A Miniszterelnökség rendre FKGP, a belügyi tárca, valamint a szakszervezetek pedig MKP-, és SZDP-tagokat delegáltak a bizottságokba.⁷⁴³ Több bizottságban kialakult valamilyen pártalapú konfliktus, ami nemhogy a munka menetét, de már a megkezdését is nehezítette. Emiatt az előzetesen kialakított személyi összetételek szinte végig és folyamatosan változtak.⁷⁴⁴

Az alábbi táblázatokban az összes szóba jöhető forrás egybedolgozásával kísérlem meg a B-listázás Zala megyére vonatkozó adatainak kvantitatív megragadását, ami biztonsággal inkább csak a nagyságrendi összevetésre alkalmas. Mivel a városok adatai vagy rendkívül hiányosak, vagy oly mértékben ellentmondásosak, ami azok összehasonlíthatóságát, sőt egyáltalán az értékelhetőségüket is végképp ellehetetleníti, ezért ezeket kénytelen voltam inkább elhagyni és csak jegyzetben utalni rájuk.

rendkívüli vizsgáló bizottságot küldött Sümegre, ami nem talált ugyan semmi érdemi kifogásolnivalót, de Aczélt mégis felfüggesztették 1946. december 8-án. Erre egész Sümeg felbolydult és pár nappal később szabályosan kikövetelték a pártoktól az egységes fellépést dr. Aczél Elemér érdekében. MNL ZML IV.401.c. 99/1946.

⁷⁴² MNL ZML IV.401.a. 662/1946.; IV.404.e. 51. doboz. sz. n. 1946. Vármegyei (központi), járási (községi) és városi tisztviselők alkották az 1988 főt. Az nem derül ki, hogy ebből mennyi volt a kitöltött kérdőív, de annyi bizonyos, hogy ennél nagyobb kört ebben a szférában nem érintett a B-listázás intézménye. Gyarmati György, a már többször citált munkájában, a Belügyminisztérium alá tartozó vármegyei, városi és községi önkormányzati hivatalok esetében Zala megyére vonatkozóan 1667 eljárás alá vont tisztviselőről ír. Gyarmati 1996, 528.

⁷⁴³ MNL ZML X.22. 1946–1948. 98. ö. e. A kilencből elvben négynek ugyanaz volt a tagsága, ugyanis miután végeztek az egyik területtel, utána kezdtek dolgozni egy másik térségben.

⁷⁴⁴ MNL ZML X.22. 1946–1948. 98. ö. e.; MNL ZML IV.401.a. 662/1946.; MNL ZML IV.404.e. sz. n. 1946. 51. doboz.

15. táblázat

Zala vármegye önkormányzati hivatalaira vonatkozó B-listázások részleges eredménye
(vármegyei, járási⁷⁴⁵ és községi eredmények a városok⁷⁴⁶ nélkül)

Zala vármegye önkormányzati hivatalaira vonatkozó B-listázások részleges eredménye (csak vármegye, járás és községek, a városok nélkül)				
Közigazgatási egység neve		1938. évi normállétszám	1946. évi létszám B- listázás előtt	1946. évi létszám B- listázás után ⁷⁴⁷
Vármegye (alispáni hivatal és árvaszék) ⁷⁴⁸		66	89	50
Keszthelyi járás	járási főjegyzői hivatal		11	6
	(kör)jegyzőségek	52	104	53
Lenti járás	járási főjegyzői hivatal		8	5
	(kör)jegyzőségek	24	36	17
Letenyei járás	járási főjegyzői hivatal		7	5
	(kör)jegyzőségek	37	52	35
Nagykanizsai járás	járási főjegyzői hivatal		9	3
	(kör)jegyzőségek	38	63	44
Novai járás	járási főjegyzői hivatal		7	2
	(kör)jegyzőségek	22	44	24
Pacsai járás	járási főjegyzői hivatal		7	4

⁷⁴⁵ A későbbi jobb összehasonlíthatóság érdekében a Zalától 1946. január 1-jén Veszprémhez csatolt Balatonfüredi járást nem vettem figyelembe.

⁷⁴⁶ Nagykanizsa esetében az 1938-as normállétszám nem ismert, a B-lista előtti létszám 312 és 326 között mozog a különböző iratokban, de ennél is nagyobb az elbocsátottak közötti szórás, amely 114 és 199 közötti, dokumentumtól függően. Zalaegerszegnél szintén nem ismert az 1938-as viszonyítási alap, a megtartottak számát az egyetlen rendelkezésünkre álló forrás 124-ben jelöli meg, míg az elbocsátottak száma 60 és 70 között mozog. MNL ZML IV.404.e. sz. n. 1946. 50. doboz.

⁷⁴⁷ A rovatba tartozó adatok egy 1947 áprilisában keletkezett iratsorozaton alapulnak, amelyben már benne foglaltatnak a revízió során visszavettek. MNL ZML IV.404.e. sz. n. 1946. 50. doboz.

⁷⁴⁸ A B-listázás előtti adatban (89) benne foglaltatnak a délvidéki területek visszacsatolása során keletkeztetett új státuszok, amelyek az 1945-ös elcsatolás után is megmaradtak.

	(kör)jegyzőségek	28	48	30
Sümei járás	járasi főjegyzői hivatal		8	5
	(kör)jegyzőségek	30	67	36
Tapolcai járás	járasi főjegyzői hivatal		8	6
	(kör)jegyzőségek	47	71	32
Zalaegerszegi járás	járasi főjegyzői hivatal		9	6
	(kör)jegyzőségek	39	84	47
Zalaszentgróti járás	járasi főjegyzői hivatal		7	5
	(kör)jegyzőségek	25	52	32
	Járasi főjegyzői hivatalok összesen ⁷⁴⁹	72		
Összesen		480 (100%)	791 (165%)	447 (93%)
Elbocsátottak száma és aránya összesen ⁷⁵⁰	344 (43,49%)			
Elbocsátottak száma és aránya a vármegyénél	39 (43,82%)			
Elbocsátottak száma és aránya a járási főjegyzői hivatalokban	34 (41,98%)			
Elbocsátottak száma és aránya a (kör)jegyzőségeknél	271 (43,64%)			

Forrás: MNL ZML IV.404.e. sz. n. 1946. 50. doboz; MNL ZML IV.404.g. sz. n. 7. doboz.; MNL ZML IV.401.a. 662/1946. alapján saját szerkesztés.

⁷⁴⁹ Az 1938-as kiindulási adatokat illetően a járási főszolgabírói hivatalok tekintetében nem állt a rendelkezésemre járásonkénti bontott adat, hanem csak egy összesítés. MNL ZML IV.401.a. 662/1946.

⁷⁵⁰ A B-listázás előtti státuszokat 100%-nak véve.

Mint a táblázat összegző sorából kiolvasható, az apasztás mértéke rendkívül drasztikusnak mondható, különösen ha figyelembe vesszük, hogy a végösszeg már a revízió során visszaveteket is tartalmazza. Gyarmati György központi forrásokból vett adatai megerősítik ezt az országosan is kirívó redukálást, tekintettel arra, hogy a Dunántúlon messze Zala megyében volt a legmagasabb az elbocsátottak számaránya.⁷⁵¹ Meg kell azonban jegyezni, hogy ezek a számadatok a státuszok megszüntetését takarják, amelyhez képest kevesebb volt a ténylegesen és éppen állományban levők száma. A különböző közigazgatási egységeket (megye, járás, község) tekintve nem találunk nagy szórást az elbocsátottak arányait illetően. Mindezek mellett megállapítható viszont, hogy a redukálás mértéke ebben a szegmensben szinte hajszál pontosan megegyezett a rendelet által támasztott igényekkel, vagyis az 1938. évi normállétszámot nagyjából hét százalékkal csökkentették, így a kívánatos tíz százalékot még el sem érték. A források hiánya miatt nem lehet ma már megállapítani, hogy a többi szférát mennyire érintette az apasztás, de a sporadikusan meglévő adatokból vélelmezhető, hogy nagyságrendi különbségek nem lehettek.

A B-listázás belső struktúrájának árnyaltabb megjelenítéséhez fontos adalék a vezetők és a beosztott tisztviselők elbocsátási arányainak vizsgálata. Ebből a szempontból a járási főjegyzői hivatalokról rendelkezünk egy olyan kimutatással, amely feltárja a különböző rangú tisztviselők közötti elbocsátási aránykülönbségeket. Szemügyre véve ezeket az adatokat megdöbbentő kép tárul elénk. A főjegyzői hivatalokat a B-lista során gyakorlatilag lefejezték, a tíz járási főjegyzőből négy, míg a 16 jegyzőből mindössze három (!) maradt meg.⁷⁵² A vármegyei árvaszéket nagyságrendileg hasonló „pusztítás” érte.⁷⁵³

A körjegyzőségek tekintetében is felért egy irtó hadjárat a B-listázás, különösen ami a községi (kör)jegyzőket illeti. A következő táblázatban, az időben kissé visszanyúlva szemléltetem a változások dinamikáját. Rendelkezésünkre áll a községi (kör)jegyzőkről egy 1943. második felében keletkezett összeírás, ami ekként az utolsó „békeév” állapotörögzítéseként is felfogható.⁷⁵⁴

⁷⁵¹ Gyarmati 1996, 528. A szerző Zala megye esetében a vármegyei önkormányzatokra vonatkozóan – nem teljesen tisztázva a „vármegyei önkormányzat” tartalmát - 1667 B-lista előtti létszámot ír, amely mellett 585 az elbocsátottak száma, melyek aránya 35,09%, ami szemlátomást alacsonyabb érték az általam vizsgált források adataihoz képest. Gyarmati ugyanitt a dunántúli átlagot 24,4, míg az országost 25,53%-nak jelezte.

⁷⁵² MNL ZML IV.404.e. sz. n. 1946. 50. doboz.

⁷⁵³ Ilyen mérvű redukció már a blokkpártokba tartozókat sem kímélte, különösen a leggyengébb pont, az NPP húzta a (leg)rövidebbet, részben azért is, mivel a társadalmi támogatottságához képest ez a párt volt a járási főjegyzői hivatalokban a legfelülreprezentáltabb. Lásd 11. táblázat, a tíz járási főjegyzőből 1946 februárjában négyet NPP tag töltött be.

⁷⁵⁴ MNL ZML IV.401.a. sz. n. 1943. 19. doboz. Az összehasonlíthatóság érdekében a Balatonfüredi járást, valamint a délvidéki járásokat (Alsólendva, Csáktornya, Perlak) elhagytam a táblázatból.

16. táblázat

Körjegyzők B-listázása Zala vármegyében, különös tekintettel az 1943-ban is pozíciójukban lévőkre

Járás neve	Körjegyzőségek száma [1943-ban üresedésben]	Szovjet meg- szállás után helyben maradt (kör)jegyzők száma (1943-ból) ⁷⁵⁵	B-listázott körjegyzők, akik		B-listázás után meghagyott, az 1943-as összeírásban is szereplő (kör)jegyzők, párttagság szerint				
			az 1943-as összeírásban is szerepeltek	az 1943-as összeírásban még nem szerepeltek	pártonkívüli	MKP	SZDP	NPP	FKGP
Keszthelyi	13 [2]	10	6	2	1	0	0	0	0
Lenti	7 [1]	5	4	0	0	0	1	0	0
Letenyei	11	9	7	0	0	0	1	0	1
Nagykanizsai	17	16	8	0	5	1	2	0	0
Novai	9 [1]	6	2	1	2	0	1	0	1
Pacsai	12 [1]	11	7	1	0	0	3	1	1
Sümegi	13 [2]	9	6	1	2	2	0	0	0
Tapolcai	19 [3]	11	9	0	0	1	0	0	0
Zalaegerszegi	14 [2]	12	5	0	4	0	1	0	0
Zalaszentgróti	10 [2]	5	3	0	2	0	0	0	1
Összesen	125 [14]	94	57	5	16 (47%) ⁷⁵⁶	4 (12%)	9 (26%)	1 (3%)	4 (12%)

⁷⁵⁵ Az 1943-ban is pozícióban lévők közül.⁷⁵⁶ Az utolsó öt oszlopban szereplő összegek végösszege (34) alapján számított százalékok.

Forrás: MNL ZML IV.401.a. sz. n. 1943. 19. doboz.; MNL ZML IV.401.a 31/1945.; MNL ZML IV.401.a. 555/1945.; MNL ZML IV.401.a. 147/1946. 1946. február alapján saját szerkesztés.

A táblázatban közölt adatokból több, egymással összefüggő következtetés is levonható. Elsőként megállapítható, hogy az 1943 végi állapotokhoz képest 1944-ben, a politikai fordulatok ellenére nem történt jelentős átrendeződés a körjegyzők személyében, hiszen az 1943-ban betöltött 111 körjegyzői hely közül 1945 tavaszán, közvetlenül a szovjet megszállás után az 1943-ban is e posztot betöltők közül 94 körjegyzőt a helyén találunk. A 7. táblázatban közöltek alapján mindössze hét körjegyzőt neveztek meg elmenekültként, de azt nem tudjuk, hogy ezek közül mennyien voltak 1943-ban is pozícióban. Ami a legfontosabb mondanivalója a táblázatnak, hogy azon túl, miszerint legalább 62 községi (kör)jegyzőt, vagyis hajszálpontosan az összes (kör)jegyzőség vezetőjének a felét B-listázták, ezek döntő része azok közül került ki, akik már 1943-ban is e pozícióban voltak, vagyis a „régí gárdát” véreztették ki, ami persze nem meglepő, hiszen egyrészt ez volt a politikai cél, másrészt másként nem is történhetett a korábbi rostálási kísérletek (igazolások, népbíróság, internálás) során rendre elmaradt „örségváltás” miatt. A táblázatban 34 olyan körjegyző szerepel, akik megmaradtak ekkor még az 1943-ban is körjegyzői posztot betöltők közül.⁷⁵⁷ Ha ezek pártválasztását összehasonlítjuk a 12. táblázatban feltüntetett adatokkal (körjegyzők pártválasztása 1946 februárjában) akkor azt tapasztaljuk, hogy a B-listázás után ebben a körben megnőtt az MKP (7,2-ről 12%-ra) és az SZDP (24,8-ről 26%-ra) részaránya, sőt valamelyest a Kisgazdapárté is (10,4-ről 12%-ra), míg az NPP tagoké jelentősen (13,6-ről 3%-ra) csökkent. Hangsúlyoznom kell, miszerint kis esetszámról van szó és a korábbiakhoz hasonlóan nem ismertek a párttagság rögzítésének körülményei. Mindenesetre ez a mikro-szelet sem mond ellent a két legerősebb baloldali párt B-listán keresztüli politikai céljának, vagyis a sikeres közigazgatási pozícióbővítésének.

A következő táblázat szintén a (kör)jegyzők B-listázást járja körül, de némileg eltérő aspektusból. A táblázat alapjául szolgáló forrás⁷⁵⁸ azt mutatja be, hogy a megmaradt községi tisztviselők mely pártnak voltak a tagjai. Mivel a forrásban nem szerepel minden járás, ezért a

⁷⁵⁷ Az ominózus 1943-as összeírásban feltüntetettek közül B-listázott és meghagyott községi (kör)jegyzők száma csak 91. Ennek a különbségnek – a helyben maradt 94-hez képest – több oka is lehet, például a két forrás keletkezése között történt változások, de ezek pontosan nem követhetők.

⁷⁵⁸ A B-listázás előtti (1946. február) állapotokra vonatkozó táblázatrész adatainak forrása: MNL ZML IV.401.a. 147/1946. (Lásd még 12. táblázat) A B-listázás utáni (1946. szeptember) állapotokra vonatkozó táblázatrész adatainak forrása: MNL ZML IV.404.e. sz. n. 1946. 50. doboz. A járási bontásban közölt adatolásból a B-listázás utáni időszakra vonatkozóan a Keszthelyi és a Zalaszentgróti járások megfelelő adatai hiányoznak, ezért az összehasonlíthatóság kedvéért ezeket az adatokat a B-listázás előtti forrásból sem közlöm. A B-listázás utáni (1946. szeptember) állapotnál a százalékszámítás a 49. pozíciójában megmaradt (kör)jegyzőre vonatkozik. Mivel a B-listázás után a Polgári Demokrata Pártnak nem maradt képviselője ebben a községben, ezért a táblázat második részéből kivettem a pártot.

már többször citált 12. táblázatban foglalt, 1946 februárjában keletkezett adatokból csak azokat vettem bele ebbe a táblázatba, amelyek adatait így össze tudtam hasonlítani és szintén az összehasonlíthatóság érdekében itt is csak a községi (kör)jegyzőkre fókuszáltam, a körjegyzőségi beosztottakra már nem.

17. táblázat

Zala vármegyei községi (kör)jegyzők pártállása a B-listázás előtt és után

Járás neve	(Kör)jegyzőségek száma	Községi (kör)jegyzők pártállása a B-listázás előtt (1946. február)						B-listázás után megmaradt (kör)jegyzők száma	Községi (kör)jegyzők pártállása a B-listázás után (1946. szeptember)				
		MKP	SZDP	NPP	FKGP	PDP	pártonkívüli		MKP	SZDP	NPP	FKGP	pártonkívüli
Lenti	7	1	4	0	1	1	0	2	0	2	0	0	0
Letenyei	11	1	1	1	2	0	6	3	0	1	1	0	1
Nagykanizsai	17	2	4	1	0	0	10	10	2	4	0	0	4
Novai	9	1	3	0	2	0	3	6	0	1	0	2	3
Pacsai	12	0	6	6	0	0	0	6	0	2	4	0	0
Sümegi	13	2	1	1	3	0	6	5	2	0	0	0	3
Tapolcai	19	1	7	2	0	0	6	7	1	2	1	0	3
Zalaegerszegi	14	1	2	5	1	0	5	10	1	1	3	1	4
Összesen	102	9	28	16	9	1	36	49	6	13	9	3	18
Összesen százalékban	100	8,82	27,45	15,69	8,82	0,98	35,29	100	12,24	26,53	18,37	6,12	36,73

Forrás: MNL ZML IV.401.a. 147/1946.; MNL ZML IV.404.e. sz. n. 1946. 50. doboz alapján saját szerkesztés.

A táblázatból kirajzolódik a közigazgatás eme szegmensében is a B-listázás egyik legfőbb politikai következménye, nevezetesen az MKP – igaz nem túl domináns - előretörése és a Kisgazdapárt visszaszorulása. Forráskritikai oldalról ismét hangsúlyoznom kell az olykor bizonytalan adatolást, továbbá azt a tényt, hogy egyazon tisztviselő politikai pártállása is megváltozhatott az idő múlásával. Bizonyos esetekben a pártváltozást éppen a B-listázás vagy annak meglegebgetése okozta, mint az egyik 1947 februárjában tett főispáni jelentés tanúsága szerint, midőn a rendőrség vonalán, ahol az MKP – mint láthattuk - igen nagy befolyással rendelkezett, nyíltan megfenyegettek „baráti” párthoz tartozókat is, ha nem lépnek át a kommunista pártba, akkor elbocsájtják őket. Máskor a már B-listázottakat keresték meg, ha pártot cserélnek, akkor már másnap visszakerülnek a rendőrség kötelékébe.⁷⁵⁹

Összefoglalva a pártok, a (politikai) rendőrség, a B-listázás és a megelőző átrostálási kísérletek, valamint a közigazgatás, mint hatalmi ág egymáshoz való viszonyát, a következő megállapítások tehetők. A közigazgatási apparátus, benne az önkormányzati igazgatás hominoidusokkal való feltöltése kezdettől fogva erős készletként jelentkezett a formálódó új politikai elit részéről. A „régí gárda” fokozatos cseréje gyorsan eszkalálódó, egyre agresszívebb formát öltő politikai kérdéssé vált a blokkpártok, különösen az MKP körében. Az FKGP és a baloldali pártok közötti antagonisztikus ellentét Zala megyében különösen élessé vált az 1945-ös nemzetgyűlési választások után, amelyet a Kisgazdapárt a megyében 75%-os fölényrel nyert meg. A baloldali pártok felismerték, hogy elért pozícióik megtartását, illetve továbbiak szerzését, társadalmi támogatottság, illetve beágyazottság híján csakis manipulatív, erőszakos politikai eszközökkel tudják véghez vinni.

A közigazgatási személyzet első, az igazolások alkalmával történt átrostálásakor az egyik legfontosabb fogáskereső kérdés lett az adott tisztviselőnek a háború alatti viselkedése, pontosabban az, hogy a végórákban elmenekült-e vagy sem. Zala megyében – mint láthattuk - alig akadt olyan tisztviselő, főként a vizsgálatba bevont körben, akik Nyugatra menekültek/menekülhettek volna. Ennek kettős következménye lett, egyrészt nem keletkeztek tömegével üres státuszok, ahová be lehetett volna helyezni az új embereket, másrészt kellő indok

⁷⁵⁹ MNL ZML IV.401.i. sz. n. 1947. február 26. Dr. Papp Andor főispán kétségbeesetten kérte pártközpontja segítségét az ügyben, mivel a nehezen „beépített” NPP-s rendőrök szinte eltűntek a szervezetből. A főispán az MKP megyei titkáranak, Lakatos Dezsőnek is szóvá tette az MKP által alkalmazott „tetterős terror”.

sem volt a régiék elmozdítására. A közigazgatás pártosodása kezdettől fogva több dimenziós konfliktusokat generált, ami a vizsgált önkormányzati szférában már egészségtelen méreteket öltött. A pártok magasabb közigazgatási pozíciók megszerzése iránti vágya nem volt öncélú, annak az alsóbb közigazgatási szintekre továbbgördülő, bizonyítottan idomító hatása volt. Az MKP a pozíciószerzésében messzemenően felhasználta az általa Zalában is uralt politikai rendőrséget, amelynek segítségével, ha kezdetben nem is tudta direkt módon, érdemben növelni részarányát ezzel az eszközzel, de legalább a többi párt - ideértve különösen az FKGP-t - pozícióját tudta rombolni. Zala megyében a B-listázás mérete messze meghaladta az országos átlagot és az összehasonlítható módon vizsgálható források is alátámasztják az MKP pozíciónövekedését a B-listázásnak köszönhetően. Mivel ezt megelőzően a háború előtti tisztviselői gárdát alig tudták megbolygatni, ezért Zala megyében láthatóan a B-listázásokban csapódott le mindaz a frusztráció, ami a blokkpártok, különösen az MKP által óhajtott és ahhoz képest megszerzett közigazgatási pozíciók közötti, számukra eleddig negatív különbség miatt képződött. Mindezek ellenére az eddigi politikai szűrések még mindig nem érték el azt a célt, amit a blokkpártok, közülük is különösen az MKP akart. Az igazolások lezárulta után szinte alig észrevehetően, a B-listázás után viszont már bizonyítottan nagyobb számban, de a vágyott elképzelésektől még mindig távol állt a kommunisták közhatalmi térben való jelenléte. Egyrészt a társadalmi szövet volt még olyan erős, hogy a politika által indukált folyamatoknak ellen tudott állni, illetve a deklarált politikai célok nem egy esetben egyéni célokká transzformálódtak (pl. személyes bosszú), amelyek így gyengítették az eredeti célkitűzéseket.

IV.6. Egy újabb megmérettetés. Az 1947. évi országgyűlési választások

IV.6.1. A választójogi törvény módosítása

A háború utáni közjogi átalakítások egyik alapeleme volt egy új, immáron állandó törvényhozó testület felállítása, amit az Ideiglenes Nemzetgyűlés által 1945 szeptemberében elfogadott választójogi törvény (1945. évi VIII. tc.) tett lehetővé. A korábbiakhoz képest példátlanul széles, majdnem teljesen általánosan megadott választójog alapján megválasztott nemzetgyűlésben a Független Kisgazdapárt szerzett abszolút többséget, de az a Szövetséges Ellenőrző Bizottság nyomására mégis nagykoalíciós kormányzásra kényszerült.⁷⁶⁰ A következő csak-

⁷⁶⁰ Káli 1997c, 299–303.

nem két év, külső erők beavatkozásával fűszerezett – zalai viszonylatban az előzőekben érzékeltetett - belpolitikai csatározásainak eredőjeként a Magyar Kommunista Párt vezetőinek sikerült kieroszakolni egy újabb – a javukra eltolódni vélt erőviszonyokat legalizáló - előrehozott választás megtartását.⁷⁶¹

Mivel az előző törvény deklarálta egy alkalomra szólt, ezért adódott a lehetőség, hogy egy új törvény keretei között tartsák meg az újabb voksolást. Pontosan ez volt az MKP célja, hogy „törvényesen”, de érdekeiknek megfelelően változtassanak a választójogi törvényen. A Rajk László vezette Belügyminisztériumban már 1947 tavaszán munkabizottság alakult az új jogszabály kidolgozására, amit a parlamenti vita előtt, a koalíciós erők által képviselt pártközi értekezlet vitatott meg. Minden fontosabb kérdés először itt került terítékre, lényegében csak a formális vitát és a szűkebb körben meghozott döntések legalizálását hagyva meg a nemzeti gyűlésnek. 1947 közepére ugyan a korábban 98%-os többséggel bíró koalíció, a Kisgazdapárt darabolása/darabolódása révén némileg veszített erejéből, ez azonban nem veszélyeztette a pártközi értekezleten született megegyezések parlamenten való sikeres keresztülvitelét.

Az új választójogi törvény tervezetét 1947. július 8-án, 10-én és 12-én tárgyalták meg részletekbe menően a pártközi értekezleten.⁷⁶² Ennek eredményeképpen mégsem teljesen új törvényt kívántak beterjeszteni, hanem csak a régi módosítását. Szintén inkább a formai elemek közé tartozott, hogy a leendő új törvényhozás nevét országgyűlésre tervezték változtatni, szimbolikusan jelezvén ezzel a rendkívüli helyzet megszűntét, egyúttal az egy mandátumhoz szükséges szavazatok számát 12.000-ről 14.000-re javasolták felemelni, csökkentendő az országgyűlés létszámát és annak költségeit, vagy legalábbis nem növelve azt, számítva a több szavazóra.

Lényeges, tartalmi változást hozott az úgynevezett prémiumos rendszer bevezetése. Ennek lényege, ha különböző pártok szövetségbe tömörülve megszerzik a szavazatok 60%-át, akkor elnyerik az országos listán megválasztandó képviselői helyek 80%-át, illetve 75% szavazat elnyerése esetén azok 100%-át. Ez a koalíciós pártoknak kedvezett, hiszen legnagyobb eséllyel e lehetőséggel ők tudtak élni, ráadásul ilyen szövetség kialakításából az új (ellenzéki) pártokat lényegében kizárták, ami durva beavatkozás volt az egyenlő vetélkedésbe. Az új választójogi törvény tervezete további hátrányokban is részeltette az 1945-ös választásokon részt nem vett pártokat, például a kizárólagosan számukra bevezetett ajánlási rendszerrel, ami nem volt teljesíthetetlen, de mégis egy újabb akadályt képezett, különösen a kisebb, szervezet-

⁷⁶¹ Gyarmati 2011, 106.

⁷⁶² Horváth et al. (szerk.) 2003, 517–634.

lenebb pártokat gátolta a választókerületenkénti jelöltállításban, ráadásul rést ütött a titkosságon is.

A tervezet legnagyobb horderejű új eleme azonban mégis a választójogból való kizárhatóság okainak jelentős szélesítése lett, amit leginkább az MKP forszírozott. A kommunisták arra törekedtek, hogy a lehető legtöbb olyan embert kizárják a választójogból, akik társadalmi és gazdasági helyzetüknél fogva potenciálisan nem az MKP-ra szavaznának.⁷⁶³ Az egyik konkrét cél explicite a Sulyok Dezső vezette Magyar Szabadság Párt ellehetetlenítése volt, ami miatt a törvényt Lex Sulyokként is emlegették. A választásból kizártak jogorvoslati esélyeit ráadásul tovább csorbították a jogsértések elleni felszólamlási lehetőségek beszűkítésével is. A névjegyzék-kivonattal – mely alapszínéről kapta a „kékcédula” elnevezést - történő szavazás lehetősége különösebb vitát nem ingerelt, egyrészt erre a konstrukcióra 1945-ben is lehetőséget adtak, regisztrált, tömeges visszaélés akkor nem történt, másrészt egy külső beavatkozás ellen megnyugtatónak tűnő garanciák voltak beépítve a rendszerbe. Arra azonban nem mindenki gondolt, mi történik, ha belülről, állami szinten hajtanak végre egy országos csalássorozatot, az ellen ugyanis nem volt hathatós védelem.⁷⁶⁴

A parlamenti vita az ottani erőviszonyok tükrében, a koalíciós pártok egyeztető fórumán, a pártközi értekezleten hozott döntésekhez képest – mint céloztam rá – már csak merő formalitásnak számított. A nemzetgyűlés július 22-én és 23-án tárgyalta a választójogi törvénytervezetet. A vita, és egyáltalán az ennek teréül szolgáló intézmény marginalizáltságát illusztrálta,⁷⁶⁵ hogy mindössze két napot szántak egy ilyen horderejű törvényjavaslat diskusszállására. A felszólalók sorát - még napirend előtt - Nagy Vince, a Magyar Szabadság Párt képviselője nyitotta meg, aki tiltakozásul a kifejezetten pártja és annak vezetője, Sulyok Dezső ellen irányuló törvényt módosító passzusok ellen, bejelentette a választásokról való távolmaradásukat. Ezután a megbeszélte koreográfia szerint dr. Bencze Imre (FKGP) előadóként felvezette a törvényjavaslatot, hosszasan és részletesen érvelve a módosítások szükségessége mellett. Ezt követően Reicher Endre pártonkívüli képviselő⁷⁶⁶ ismertette a kisebbségi véleményyt. A képviselő részletekbe menően szedte ízekre a javaslatot, rámutatva az összes anti-

⁷⁶³ A későbbi években, évtizedekben – már a „győztesek” tudatával – egyre többen szólták el magukat először csak freudi jelleggel, később már tudatosan is a „kékcédulás hadművelet” különböző mozzanatairól. Előbbi kategóriába sorolható az alispán egy 1949-ben - az akkori „választás” kapcsán - tett elejtése a belügyminiszternek küldött jelentésében annak kapcsán, hogy 1949-ben fél millióval többen szavaztak országosan, mivel: „...nem voltak pártversengések és emiatt nem kellett kizárni embereket a szavazásból”. MNL ZML IV.401.a. 977/1949. 1949. június 9.

⁷⁶⁴ Horváth et al. (szerk.) 2003. 517–613. Vö. Szerencsés 1992, 10–22.

⁷⁶⁵ A parlament valós közjogi státuszára – mélyseges alárendeltségére – vonatkozóan lásd Bihari 2005, 60.

⁷⁶⁶ Névváltoztatás után Ráth András, aki korábban az FKGP tagja volt, a választások után az MFP képviselője lett. Marelyn–Vida (szerk.) 2005, 345. Elektronikusan lásd: https://mpgy.ogyk.hu/mpgy/alm/almanach_1947-49/1947_ngy_a_t345.htm Letöltés ideje: 2020. január 4.

demokratikus elemére. A közbekiabálásokkal sűrűn terhelt felszólalás után jöttek a koalíciós pártok hozzászólói, majd pártonkívüliként még Futó Dezső kapott szót. Ezután hatvan koalíciós képviselő szintén előre megszerkesztett beadványa alapján, élve a házszabály adta lehetőséggel, az ellenzék tiltakozása mellett, gyakorlatilag le is zárták a törvényjavaslat feletti általános vitát.

Másnap a „részletes” vitában – a 15 percben maximalizált időtartamban – felszólalt többek között Pfeiffer Zoltán és Slachta Margit is, akik változatlanul a törvényjavaslat kirekesztő és egyenlőtlenséget teremtő passzusait bírálták. Utóbbi felszólalását szinte teljesen széttördeltek az olykor otromba beszólások a kommunista párti képviselők részéről. Ezután a parlament lényegi változtatások nélkül elfogadta a beterjesztett törvényjavaslatot, majd Tildy Zoltán köztársasági elnök pár nappal később, július 25-én feloszlatta a nemzetgyűlést.⁷⁶⁷

IV.6.2. Választási előkészületek

A kommunista vezetésű Belügyminisztériumban 1947 tavaszán felállított, a választójogi törvény kidolgozására hivatott – már említett - munkabizottság, vagyis a formális közigazgatási vonal mellett a szűkebb pártvonalon, informálisan is beindult a munka.⁷⁶⁸ Az MKP választási felelősei már 1947. június 13-án értekezletet tartottak a közigazgatásban dolgozó kommunista funkcionáriusok számára, ahol Kovács István – ekkor az MKP Központi Vezetősége (KV) Szervező Bizottságának helyettes vezetője – ekképpen instruálta a jelenlévőket: „[...] Az 1945-ös választási törvénynek van egy olyan pontja, amely kimondja, hogy a demokrácia ellenségei nem szavazhatnak. Ezt ügyesen ki kell használni, s akkor a reakciós elemek nagy részét kizárhatjuk a szavazásból”. Ebben a mondatban lényegre törően sűrűsödött össze az, ami ezután az MKP ténykedését a választásokat megelőző hetekben, hónapokban alapvetően meghatározta, vagyis törvényes és törvénytelen eszközök felhasználásával, a lehető legtöbb nem MKP szimpatizánst el kell ütni a választójogtól.

A vezérelnem törvényes részének konkretizálását illusztrálандó, érdemes idézni egy másik beszédes dokumentumot, egy 1947. június legvégén keletkezett levél részletét, amelyet Szirmai István – az MKP KV Tömegszervezési Osztályának vezetőjeként - írt Farkas Mihálynak, akit egy hónappal korábban a választás „pártvonalon” felelős szervezőjévé választott az

⁷⁶⁷ Nemzetgyűlési Napló 1945. VIII. kötet: https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1945_08/?pg=228&layout=s Letöltés ideje: 2019. február 24. Vö. Szerencsés 1992, 22–28.

⁷⁶⁸ Szerencsés 1992, 11.

MKP Politikai Bizottsága: „[...] A kommunista házmegbízottak teljesítsék rosszul a feladatukat és ne kézbesítsék az általuk ismert ellenünk szavazóknak, vagy legalább azok egy részének a számlálólapokat. [...] Házmegbízottaink a várhatóan ellenünk szavazók felénél tegyék meg a «fennálló kizáró okokra» vonatkozó megjegyzéseiket. Ez esetben azoknak a szavazati jogosultságát az összeíró bizottság állapítja meg. Az összeíró bizottságban dolgozó kommunisták különböző okmányok bemutatását kérhetik a választói jogosultság megadása előtt. A kért okmányok beszerzése időbe és utánajárásba kerül. Sokan nem lesznek majd hajlandók végigcsinálni egy ilyen eljárást. Az eljárás megkönnyítése [nehezítése] kedvéért az 1945-ben használt számlálólapok helyett hosszú és komplikált szövegű, nehéz kérdésekkel telített számlálólapot adjunk ki. [...] Az 1945. évi választáskor becslés szerint kb. 150 000 embernek nem volt választójogosultsága az akkori kizárási okok folytán. A kizártak száma a most konstruált kizárási okok figyelembevételével kb. 5–600 000 emberre tehető”.

Fentiek szellemében tartották meg egy héttel később, 1947. július 6-án, az ország egészéből összehívott, leendő helyi választási felelősök több napos tréningjét. Az eddig szűk körben kimunkált és terjesztett direktívákat ekkor osztották meg a tágabb plénummal. Kovács István ekkor már az esetleges túlteljesítéstől is óvott: „Ne legyenek az elvtársak túlzottan törvénytisztelők. Csinálják ezt bátran, de ne essünk túlzásba. Ezért bizonyos kereteket is megszeretnék az elvtársaknak szabni. Nem zárhatunk ki a választójogból mindenkit, aki nem ránk szavaz, mert ez visszafelé sülnet el. [...] Hogy néz ez ki megyénként? Minden választókerületben – összesen 16 van – annyiszor ezer reakciót kell kizárni, ahány jelölt van abban a megyében.⁷⁶⁹ [...] Kevesebbet ne zárjanak ki a választójogból, mint amennyit mondtam, valamivel többet lehet. [...] Persze itt nagyon kell vigyázni, nehogy a hangulatot magunk ellen fordítsuk, vagy esetleg alkalmat adjunk a kigazdáknak a kiugrásra. Ezért nagyon politikusán kell alkalmazni a kizárásokat, de keresztül kell vinni, hogy 15%-ot kizárjunk a szavazásból”. Ezt követően Szirmai István részletezte azokat a törvényen kívüli operatív technikákat – amiket a fentebb citált levelében Farkas Mihálynak is javasolt - amelyekkel az említett, kívánatosnak tartott kizárási arányt el lehet érni.⁷⁷⁰

A megyékben ezután, sőt már ezt megelőzően, vélhetően a – fentebb is idézett - június második felében tartott konzultáció(k) hatására gözerővel beindult az MKP választási felkészülése. Zala vármegyében a helyi kommunisták számára a megyei bizottság által készített és 1947. július 2-ára datált „Választási munkaterv” címet viselő, csaknem hét oldalas elaborátum

⁷⁶⁹ Pártlajstromonként a leendő törvény alapján, lásd később.

⁷⁷⁰ Gyarmati 1997, 145–148. Vö. Gyarmati 2000, 101–105. A citált feldolgozások szerint az MKP országosan 300.000–880.000 fő kizárásával kalkulált, amit a megyei „tervlebontások” során fokozatosan finomítottak.

játszotta a startpisztoly szerepét.⁷⁷¹ A manipulációra való törekvés már az első sorokban tetten érhető: „Szavazóközönségünk egy elvtárs kijelölése az összeíró bizottságokba. Az összeíró bizottságok szakszervezeti tagja kommunista legyen. Rendkívül fontos feladat, hogy a számláló biztos párttagjaink sorából kerüljön ki. Ott ahol ez lehetséges az összeíró bizottságok mellett működő segédszemély /jegyző/ is kommunista legyen. [...] A, B, C nyilvántartást fektessenek fel. Az A./ listára kerülnek a párttagok és a biztosan velünk szavazók. A B listára azok, akiknek a megnyerésével aprólékosan foglalkozni kell, tehát az SZDP becsületes rétege, a más pártbeliek és főleg a pártonkívüliek tömege. A C listára kerülnek azok, akik ellenségeink, ezeket el kell szigetelnünk. [...] Az 1945-ös választási listák alapján a névjegyzékeken külön meg kell jelölni azokat, akik a Nyilas párt, a MÉP, stb. tagjai voltak. Ugyancsak meg kell jelölni a nyugatosokat, volt csendőroket, internáltakat és azokat, akiknek jobboldali tevékenységükre bizonyítékaink vannak. [sic!] Készítsenek előre tanúk aláírásával jegyzőkönyveket ezek ellen. Ezt a munkát zaj nélkül, csendesen kell elvégezni. A feladat abban áll, hogy az összeíró bizottság, minél több reakciós szavazót fasszon meg a szavazás jogától”. Tiszta, világos beszéd, sapienti sat. Ekkor még csak talányos lehetett, de a későbbi események tükrében - melyre visszatérek – elnyerte értelmét az ukázyűjtemény egyik utolsó instrukciója is, amely így szólt: „Küldjék be haladéktalanul a megyei bizottsághoz azoknak a kommunistáknak a listáját /névjegyzékét/ akik a múltban nyilas párttagjai voltak”. Végül az utolsó operatív feladat, amely szinte természetesen következett az előbbiekből: „Be kell építeni a pártokba elvtársainkat és meg kell teremteni a lehetőségét, hogy a pártok üléseiről, fontos döntéseiről értesüléseket szerezzünk. Meg kell tudnunk ellenfeleink szándékát, mert csak így áll módunkban megelőzni őket”.⁷⁷² Úgy a közölt részlet, mint az egész dokumentum egyértelműen igazolja, hogy a kommunisták a központtól a legalsó pártszervig, az első pillanattól kezdve a leghatározottabban „irányt vettek” arra, hogy a törvényes és törvénytelen kizárásokkal indirekt módon növeljék a szavazatarányukat. Ellenben sem itt, sem az utolsó pillanatig egyetlen megyei vagy alsóbb szintű dokumentumban nincs szó a kékcédulaként elhíresült névjegyzék-kivonatokkal elkövetni szándékozott csalás tervéről.

A kizárások elvárt mennyiségének produkálásához vezető úton tehát az összeíró-biztosok (más néven házmegbízottak), továbbá a szavazóközönségként magalakítandó összeíró bizottságok, valamint a (városi, járási) központi összeíró bizottságok „megfelelő” személyi

⁷⁷¹ MNL ZML X.22. 1946–1948. 42. ő. e.

⁷⁷² MNL ZML X.22. 1946–1948. 42. ő. e. Az természetesen más kérdés, hogy az elhatározott feladatok – mint látni fogjuk – messze nem valósultak meg maradéktalanul. Példának okáért, a központi direktívákra adott Jász-Nagykun-Szolnok megyei reagálásokat lásd: Csöngé 2009, 94–99. Békés megye (különösen Békéscsaba és Gyula) esetében lásd: Ignácz 2004, 113–128.

összetételének elérése volt az első fontos lépés. Különösen az első fázis, vagyis az összeíró-biztosok között és azok fellebbviteli fórumának számító központi összeíró bizottságokban igyekezett az MKP – és természetesen minden más párt – a lehető legtöbb és legjobb pozíciót megszerezni. A feladat fontosságára utalt Rajk László belügyminiszter sietsége, midőn már a választási törvény 1947. július 24-i kihirdetése előtt, július 18-án kiadta 510.001/1947. B. M. számú rendeletét a választók névjegyzékének helyesbítésével kapcsolatban.⁷⁷³ Kihasználva azt, miszerint helyhatósági választásokat a háború után eddig csak Budapesten tartottak, a rendelet a helyi nemzeti bizottságot és a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült öt pártot (FKGP, MKP, SZDP, NPP, PDP) valamint a szakszervezeteket hatalmazta fel arra, hogy tagokat küldjenek az összeíró bizottságokba. Mivel a nemzeti bizottságokban a baloldal (MKP, SZDP, NPP és a szakszervezetek) a már ismert módon erős túlhatalommal rendelkezett az 1945-ös választásokon legalább nagyságrendileg láthatóvá vált társadalmi támogatottságukhoz képest, így ez a hatalomtöbbség transzmittálódott az összeíró bizottságokban is. Zala megyében a Baloldali Blokk említett pártjait, amelyek önmaguk pozícionálása közben – különösen alsóbb szinten, a frontvonalban - egymással is állandóan viaskodtak, a kezdettől fogva roppant erősnek látszó, majd az 1945-ös választások után adekvátan is azzá levő FKGP (ellenesség) integrálta esetenként közös platformra.

Az 1947. július 24-én megjelent új választójogi törvényben (1947: XXII. tc.) számszerűen meghatározták, hogy az egyes választókerületekben a különböző pártlajstromokon hány jelöltet lehetett állítani. A 3. számú, zalai választókerületben – Zala vármegye változatlanul egy választókerületet alkotott – egy párt legfeljebb 27 jelöltet indíthatott. Ezzel konkrét formát öltött Kovács István július 6-i instrukciója a kizárások terén elérendő célt illetően, vagyis a zalai kommunistáknak 27.000 potenciálisan nem MKP szavazót kellett így vagy úgy távol tartani az urnáktól. Másnap a belügyminiszter az 510.004/1947. B. M. sz. rendeletével megállapította az országgyűlési választások pontos idejét, augusztus 31-ben jelölve meg azt, amivel véglegessé vált a választás menetrendje is. Ennek megfelelően legkésőbb július 27-én, a szavazóköri összeíró bizottságokba kijelölt tagoknak már le kellett tenni az esküt vagy a fogadalmat, másnap pedig már meg kellett kezdeni a házmegbízottaknak, illetőleg az összeíró biztosoknak a számlálólapok szétosztását. A törvény értelmében, alapesetben minden magyar állampolgárnak, aki 20. életévét legkésőbb a névjegyzék összeállításának évében betöltötte választójoga volt és számlálólapot kapott, amelyet önbevallászerűen kellett kitölteni, azt is

⁷⁷³ Az országgyűlési választásokkal kapcsolatos valamennyi jogszabályt, segítő a választás lebonyolítását kis füzet formájában egyfajta számravezetőként ki is adták: dr. Benczur et al. (szerk.) 1947. A továbbiakban valamennyi jogszabályt ebből a kiadványból idézem.

megjelölve, ha a megnevezett kizáró okok valamelyike fennáll, vagyis ha választójogot mégsem kaphatott. Az előzetes spekulációk ellenére az 1947-ben alkotott számlálólap nem lett sokkal bonyolultabb, mint az 1945-ben alkalmazott – ennek kétélűségére egyébként is több MKP-s vezető figyelmeztetett.⁷⁷⁴

A választójogtól való elütés első hulláma ettől függetlenül a számlálólapokkal kapcsolatos manipulációkhoz köthető. Szirmai István az 1947. július 6-i – már többször idézett – összejegyzetében, a már ismertetett ötletei mellett a következő taktikai tanácsokkal is szolgált: „A számlálólapokat az összeíró bizottságok a házmegbízottak útján küldik szét. [...] Az összeíró biztos feladata, hogy megállapítsa kiknek nem szabad szavazni. Vagy el lehet felejteni a kitöltött számlálólapot leadni az összeíró bizottságnak. Menjen és keresse az illető. Van felhatalmazási joga, de az idő rövid és sok utánajárással jár”.⁷⁷⁵ Az idő valóban kevés volt a művelet lebonyolítására, hiszen az elvben július 28-án megkapott számlálólapokat augusztus 1-jén már össze is kellett szedniük az összeíró-biztosoknak. Ezeket aztán ők észrevételezték, gyakorlatilag „első fokon” elbírálták a szavazati jogot, majd továbbították a számlálólapokat a szavazóköri összeíró bizottságba.

Itt következett a második rosta, nem véletlenül törekedtek a pártok a lehető legjobb pozíciókra e bizottságokban, amelyek a számlálólapok feldolgozásával összeállították a választói névjegyzéket. Zala vármegyében összesen 535 szavazókört állítottak fel. A szavazóköri összeíró bizottságokban elfoglalt pozíciók pártok szerinti megoszlására vonatkozóan sajnos csak egy dátum nélküli MKP-s részjelentéssel rendelkezünk, ami azonban így is rendkívül informatív és plastikus képet ad a kialakult arányokról. A szóban forgó dokumentum 454 szavazóköri összeíró bizottság (vagyis az összes 85%-a) vezető pozícióit illetően ad tájékoztatást. Eszerint a 454 összeíró bizottságban a Magyar Kommunista Párt töltött be 170 elnöki, 155 alelnöki és 163 jegyzői posztot. Különösebb számítás nélkül, ránézésre is érzékelhető, hogy az MKP finoman szólva is némileg túl volt reprezentálva a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült másik négy párthoz képest, és ekkor nem is említettük a párt által Zala vármegyében 1945-ben elért, a társadalmi elfogadottságot mutató eredményét. Az MKP és az SZDP megyei csúcsvezetősége között, központi bábáskodás mellett, 1947. július 29-én létrejött egy titkos megállapodás a szavazóköri összeíró bizottságok szakszervezeti tagjait érintően, aminek a lényege, hogy felosztották egymás között a terepet, elkerülendő a súrlódásokat

⁷⁷⁴ Gyarmati 1997, 149. A számlálólap, az azt összesítő jegyzék, valamint a választójoggal rendelkezők névjegyzékének és a visszautasítottak külön-jegyzékének mintáját a 510.003/1947 B. M. sz. rendeletével adta ki a belügyminiszter 1947. július 25-én.

⁷⁷⁵ Gyarmati 2000, 103., Vö. Gyarmati 1997, 148.

és az egymás elleni küzdelmet.⁷⁷⁶ Még nagyobb aránytalanságokat tapasztalunk, ha a szavazóköri összeíró bizottságok „fellebbviteli hatóságát” képező, járasonként és városonként megszervezett 12 központi összeíró bizottság, hasonló pozícióinak pártonkénti megoszlását vesszük górcső alá, egy 1947. július–augusztus fordulóján keletkezett dokumentum alapján:

18. táblázat

A Zala vármegyei járási és városi központi összeíró bizottságok tagjainak és vezetőinek pártállása (1947. július–augusztus)

Funkció	Párttagság				
	MKP	SZDP	FKGP	NPP	PDP
elnök	7	4	0	1	0
alelnök	4	4	3	1	0
jegyző	6	1	0	5	0
tag	5	5	8	4	2
összesen	22	14	11	11	2

Forrás: MNL ZML X.22. 1946–1948. 42. ő. e. (d. n.)

Az adatokból mellérendelt százalékok nélkül is jól kiolvasható az MKP e terepen megnyilvánuló erőfölénye a többi párthoz képest, sőt még nagyobb a kiegyenlítetlenség, ha figyelembe vesszük, miszerint a megyében végül nyolc párt indult a választáson. Az első leckét tehát jól teljesítették az MKP zalai vezetői, minden készen állt arra, hogy a törvényes mellett, az azt súroló vagy egyenesen azt áthágó eszközökkel is érvényesíthessék a párt által a kihagyások tekintetében meghozott direktívákat.

Az összeíró bizottságok augusztus elején hozzákezdtek a névjegyzékek összeállításához, amivel elvben augusztus 10-re kellett végezni. Ebben a munkafázisban kétfajta jegyzéket kellett készíteni, a választójoggal rendelkezők (ideiglenes) névjegyzékét, és az elutasítottak, vagyis a választójoggal nem rendelkezők jegyzékét. Ezen a ponton a választójogtól való elütés érdekében olykor primitív, teljesen átlátszó, de mindenekelőtt törvénytelen eszközök

⁷⁷⁶ MNL ZML X.22. 1946–1948. 44. ő. e. A megállapodást augusztus 8-án megerősítették és pontosították.

garmadáját vetették be a potenciálisan nem kommunista szavazók ellen.⁷⁷⁷ E helyütt csak néhány jellemző példát sorolok az összeírók, a cél érdekében határt nem ismerő „kreativitására”. Zajk község visszautasítottak jegyzékén a visszautasítás oka rovatban – ahol rendszerint a jogszabályi helyet nevezték meg röviden – egy személynél a következő, meglehetősen cirkalmas indoklást olvashatjuk: „demokratikus ellenes [sic!], lesz a piszkos kommunistáknak, ha jönnek az angolok” – mondta vélhetően az illető, nem gondolván arra, hogy ezzel elveszítheti a választójogát. Ugyanitt egy másik személynél ez olvasható: „ön maga mondott le szavazati jogáról” – ami elképzelhető, de jogilag nem volt lehetséges. Zalameggyes község visszautasítottak jegyzékén szintén egy gyöngyszemre lelhetünk: „az elme időssége, a második gyermekkorba esett”. Az elmebetegek valóban nem rendelkeztek választójoggal, de az elme kóros elváltozásának diagnosztizálása nem tartozott az összeíró bizottság kompetenciájába. Bocföldén az összes vándorcigányt kizárták a választójogból, „idegen” megokolással. Nemesboldogasszonyfán valóságos tárházát találjuk az elutasítások nyilvánvalóan minden törvényi alapot nélkülöző variációinak: „demokrácia ellenes kijelentés”, „rémhírterjesztés”, „németekkel együttműködés”, „összeesküvőket dicsérte”, „szovjetellenes rémhírterjesztés”. A legszebb azonban a „férje után” szövegű bejegyzés, ugyanis a túlbuzgó összeíró a demokrácia ellenes kijelentést tevő férj mellett, ennek okán a feleségét is meg kívánta fosztani a választójogtól.⁷⁷⁸ A helyi pártkorifeusok közötti kakaskodás is szült időnként furcsa eseteket. Reziben a II. szavazó kör kommunista elnöke „első fokon” megvonta a választójogot az I. szavazó kör kispapja elnökétől, amit az később mégis visszakapott.⁷⁷⁹ A törvénytelen kizárási kísérlet típuspéldájaként tekinthetünk – a már többször aktorizált – dr. Pócza Lajos esetére. Őt 1945-ben nemzetgyűlési pótképviselővé választották és 1947-ben a Demokrata Néppárt színeiben indult a választásokon. Az MKP felé nem túl baráti megnyilvánulásai miatt Keszthelyen és környékén a kommunisták legfőbb ellenfelévé – hovatovább ellenségévé – nőtte ki magát, aminek a következményei – ahogy korábban – úgy most sem maradtak el. Már a számlálólapján jelezte az illetékes összeíró-biztos, hogy egykori hévízi lövész-egyleti titkári funkciója miatt nincs választójoga. Hosszas levelezgetés és vitatkozás után, melynek során igazolódott,

⁷⁷⁷ Szirmai István erről így beszélt a július 6-i eligazításon: „Az összeíró bizottságban dolgozó kommunisták különböző okmányok bemutatását kérhetik a választói jogosultság megadása előtt. Például az összeíró bizottság felszólítja: igazolja, hogy nem volt tagja mondjuk fasiszta pártnak [sic!], kérhet bármilyen iratot. A kért okmányok beszerzése időbe telik és utánajárásba kerül. Sokan nem lesznek hajlandók végigcsinálni egy ilyen eljárást. Ezen a módon jelentős tömegeket lehet kizárni. Kevesebb lesz a szavazó, és így pártunk százalékaránya nő”. Gyarmati 1997, 148.

⁷⁷⁸ MNL ZML IV.403. 1947. Zajk, Zalameggyes, Bocföldre, Nemesboldogasszonyfa községek visszautasítottak névjegyzéke. Nemesboldogasszonyfán a felszólamlások hatására a legtöbben visszakapták választójogukat, a többiekéről nincs információnk.

⁷⁷⁹ MNL ZML IV.401.a. 922/1947.

hogyan ez a funkciója 1941 előtt megszűnt, sőt 1945-ből antifasiszta magatartást igazolt, a névjegyzéket helyesbítették, így megkapta a választójogot. A tét nem volt kicsi, tekintettel arra, hogy végül a DNP színeiben országgyűlési képviselő lett.⁷⁸⁰

Az (ideiglenes) névjegyzékek elkészítésébe a különböző államigazgatási hatóságok is belefolytak. Ebben leginkább a Belügyminisztérium, illetve a szárnyai alá tartozó szervek, mindenekelőtt a rendőrség játszott főszerepet. Lázasan munkával összeállították azok névsorát, akik olyan egyesületeknek, pártoknak és egyéb szervezeteknek voltak a tagjai, vagy a választói törvényben meghatározott szintű vezetői, akik ennek okán elveszítették választójogosultságukat. Ebből a listából minden központi (járási, városi) összeíró bizottság megkapta a rá vonatkozó adatokat. A legkényesebb kérdés, ami a legtaktikusabb ügyintézészt igényelte, az a „kisnyilasok” problémája volt. A választási törvény ugyanis csak a passzív választójogból, vagyis a képviselővé választhatóságból rekesztette ki *ex pressis verbis* a nyilaspártok egyszerű tagjait. Ennek ellenére a külön jegyzéken, vagyis a választójogból kizártak listáján az egyik leggyakoribb okként, a nyilas párttagságot tüntették fel. Ez törvénytelen volt, mint ahogy természetesen az is, ahogy az MKP befolyása alatt álló közigazgatási és főként rendőri hatóságok próbáltak meg szelektálni a volt nyilasok között. E ponton nyer értelmet az MKP Zala vármegyei Bizottsága által összeállított „választási menetrend” egyik korábban már említett eleme, amely az MKP-ba átlépett nyilas párttagok listájának diszkrét összeállításáról rendelkezett.⁷⁸¹ Feltételezhetően ezeket a névjegyzékeket megkapták a helyi rendőrhatalóságok, akik ügyesen leválogathatták a rendelkezésükre álló központilag megkapott listáról az MKP-tag nyilasokat, míg a maradék, potenciálisan nem MKP szavazók, nyugodtan elveszíthették választójogukat.⁷⁸² A rendőrség mellett az igazságügyi szervek is gyártották a listákat, nekik alapvetően az volt a feladatuk, hogy akik ellen valamelyik népbíróság marasztaló ítéletet hozott vagy minimum a népügyészség már vádat emelt, azok adatait - választójoguk elvesztése miatt – közöljék az illetékes választási szervekkel. Emellett a hatóságok a rendőri őrizet (internálás) vagy felügyelet alatt állókról (álltakról), a Nyugatról 1945. október 31-e után visszatértekről is listákat állítottak össze, mivel ezek a „jogállások” és cselekmények is a választójog elvesztését eredményezték.

⁷⁸⁰ MNL ZML IV.403. 1947. Hévíz I. szavazóköre. Dr. Pócza Lajos vegzálása ettől kezdve folyamatosá vált, a megválasztása után Zalaegerszegen azonnal beszüntették a városi aljegyzői illetményének folyósítását, amit ő sérelmezett. MNL ZML IV.404.b. 29.740/1947.

⁷⁸¹ MNL ZML X.22. 1946–1948. 42. ó. e.

⁷⁸² MNL ZML IV.403. 1947. Sümegi Járási Központi Összeíró Bizottság iratai. Magyar Államrendőrség Sümegi Járási Kapitányságának államvédelmi megfigyelője által küldött nyilvántartások. A műveletre csak közvetett bizonyítékok állnak rendelkezésemre, valószínűleg ezt sehol sem sikerült vegytisztán megvalósítani, mindenestre tény, a végleges visszautasítás egyik leggyakoribb indoka – törvénytelenül - a nyilas párttagság volt.

Az ideiglenes névjegyzékeket tehát augusztus 10-ig kellett elkészíteni, majd ezt követően azokat három napig közszemlére kellett tenni. Ezzel párhuzamosan lehetett élni a felszólamlás jogával, egészen augusztus 18-ig. Az ismertetett extremitások mellett a leggyakoribb kizáró okok – mint láthattuk jogtalanul – a nyilas párttagság, a „nyugatos”-ság (vagyis 1945. október 31. után tért vissza Nyugatról), számlálólap hiányos kitöltése, rendőri felügyelet, illetve őrizet voltak.⁷⁸³ A választói névjegyzékek elsőkoros nyilvánosságra hozatala után meginduló tömeges felszólamlások elbírálásának végső határidejét augusztus 26-án jelölték meg, ennek tükrében két nappal később, vagyis 28-án kellett a végleges választói névjegyzéket közszemlére tenni. A következő két (három) táblázatban összefoglaltam a kizárások alakulásának folyamatát a különböző időpontokból származó, (rész)források alapján.

19. táblázat

A választójogban részeltettek és abból kizártak száma

Zala vármegyében 1947. augusztus 14-én⁷⁸⁴

Járás és város neve	Választójog	
	megadva	elutasítva (%) ⁷⁸⁵
Keszthelyi járás	19253	1225 (6,0%)
Lenti járás	12083	361 (2,9%)
Letenyei járás	14024	803 (5,4%)
Nagykanizsai járás	20013	764 (3,7%)
Novai járás	12593	433 (3,3%)
Pacsai járás	17836	648 (3,5%)
Sümegi járás	16702	548 (3,2%)

⁷⁸³ Vö. Ignácz 2004, 119.

⁷⁸⁴ MNL ZML X.22. 1946–1948. 42. ő. e. Az adatokat tartalmazó dokumentum az ideiglenes választói névjegyzék és a külön-jegyzék (visszautasítottak jegyzéke) augusztus 7–10. közötti összeállítása után készült. Lásd még: MNL OL M-KS-274. f., 9. állag 42. ő. e. Zala vármegyére vonatkozó adatok. Utóbbi országos összesítés adatai teljesen megegyeznek a megyei bizottság adataival, annyi különbséggel, hogy az országosan a megyei kizárási átlagot 4,4%-nak írták. A központi dokumentum keltezése: 1947. augusztus 20.

⁷⁸⁵ A forrásban megadott százalékos eredmény sok helyütt számszakilag hibás, ezért azokat itt korrigálva tüntetem fel. A százalékláb kiszámításánál a százalékalap itt és a következő táblázatnál is a választójogban részesültek és elutasítottak összege.

Tapolcai járás	23698	1191 (4,8%)
Zalaegerszegi járás	22484	956 (4,1%)
Zalaszentgróti járás	14140	532 (3,6%)
Nagykanizsa város ⁷⁸⁶	15202	915 (5,7%)
Zalaegerszeg város	8407	643 (7,1%)
Összesen	196435	9019 (4,39%)

Forrás: MNL ZML X.22. 1946–1948. 42. ő. e. adatai alapján saját szerkesztés

20. táblázat

A választójogban részeltettek és abból kizártak száma

Zala vármegyében 1947. augusztus 27-én és 31-én

Járás és város neve	Választójog 1947.08.27 ⁷⁸⁷		Választójog 1947.08.31 ⁷⁸⁸	
	megadva	elutasítva (%)	megadva	elutasítva (%)
Keszthelyi járás	19783	2037 (9,3%)	19783	2017 (9,3%)
Lenti járás	12314	359 (2,8%)	12316	360 (2,8%)
Letenyei járás	16574	2639 (13,7%)	16437	2911 (15%)
Nagykanizsai járás	20478	510 (2,4%)	20487	510 (2,4%)

⁷⁸⁶ A Nagykanizsán megjelenő, a helyi MKP-hoz közel álló Zala című napilap az augusztus 15-i számában Nagykanizsa város vonatkozásában 16.300 jogosultról és 800 választójogból kirekesztettéről ír. A cikkíró megjegyzi, miszerint vélhetően a kizártak fele fog felszólamlani. A lap Nagykanizsai járásra vonatkozó adatai egy vélhetően nyomdai hibát nem számítva, megegyeznek a táblázatban közöltekkel.

⁷⁸⁷ MNL ZML X.22. 1946–1948. 42. ő. e. Az elutasítottak végeredménye a dokumentumban 13.578, ami a részeredményeket tekintve számszakilag hibás, ezért a táblázatban a javított eredményt közöltem. Ugyanebben a forrásban található egy másik kimutatás is augusztus 29-i dátummal, ami ugyanezt az eredményt és a megelőző, augusztus 14-i adatokat együtt is közli.

⁷⁸⁸ Zala, 1947. augusztus 31. 4. Az újságcikk a férfi és női szavazók számát külön is megadta, ennek közlésétől eltekintettem. A választójoggal rendelkezők esetében a Nagykanizsai járás férfi és női részadatait összeadva az eredeti forrás adatai számszakilag hibás, amit itt korrigáltam. Az eredetiben a végösszeg sem korrelál a részadatokkal, amit itt szintén helyesbítve, a részösszegek összeadásával adtam meg. Az elutasítottak rovatában az eredeti forrás összegzése szintén számszakilag hibás, amit itt is a részösszegek összeadásával korrigáltam. Vö. Zalai Világosság, 1947. augusztus 27. 1.: „Nagykanizsán szavazati jogot kapott 6300 férfi és 9700 nő. 1000 egyént fosztottak meg szavazati jogától”.

Novai járás	12872	480 (3,6%)	12830	486 (3,6%)
Pacsai járás	19334	1652 (7,9%)	19322	1651 (7,9%)
Sümegei járás	16477	857 (4,9%)	16364	876 (5,1%)
Tapolcai járás	23898	1231 (4,9%)	23898	1510 (5,9%)
Zalaegerszegi járás	24330	1798 (6,9%)	23735	1599 (6,3%)
Zalaszentgróti járás	14682	666 (4,3%)	14682	666 (4,3%)
Nagykanizsa város	16875	741 (4,2%)	16875	951 (5,3%)
Zalaegerszeg város	8631	558 (6,1%)	8631	558 (6,1%)
Összesen	206248	13528 (6,2%)	205360	14095 (6,4%)

Forrás: MNL ZML X.22. 1946–1948. 42. ő. e. és Zala, 1947. augusztus 31. 4. adatai alapján saját szerkesztés

21. táblázat

A 19. és 20. táblázat vármegyei eredményeinek összesítése

Zala vármegye					
választójog 1947.08.14		választójog 1947.08.27		választójog 1947.08.31	
megadva	elutasítva (%)	megadva	elutasítva (%)	megadva	elutasítva (%)
196435	9019 (4,39%)	206248	13528 (6,2%)	205360	14095 (6,4%)
Összesen	205454	Összesen	219776	Összesen	219455

Forrás: A 19. és 20. táblázatnál megjelölt források adataiból saját szerkesztés

A táblázatok adatainak elemzése előtt előre kell bocsátani, hogy a több apró számszaki hiba miatt valamennyi forrás adatait leginkább csak nagyságrendiségükben és tendenciájukban lehet értelmezni. Még a logikailag egybetartozó és ennél fogva elvben egyezni kényszerülő adatok között is, jellemző módon az összesítésekben, több helyütt is található valamilyen –

kizárólag kisebb differenciát jelentő - számolási hiba, ami az adatok patikamérlegen való összehasonlítását és abból a túlságosan szoros következtetések levonását nem teszi lehetővé. A rendelkezésre álló helyi források azonban éppen elégségesek ahhoz, hogy a kizárások jellegét és trendvonalát érdemben érzékeltethessem.

Ha visszaidézzük Kovács Istvánnak a július eleji ankéton elmondott instrukcióit, miszerint választókerületenként a pártlajstromon induló jelöltek ezerszeresét kell kizárni, azt láthatjuk, hogy az ideiglenes névjegyzék augusztus eleji összeállítása során ez a tervmutató Zalában első ránézésre, látszólag messze nem teljesült. A választójogi törvény értelmében ugyanis a zalai választókerületben legfeljebb 27 jelölt lehetett egy-egy párt lajstromán, vagyis 27.000 „reakciót” kellett volna elütni a választójogtól, ehelyett az augusztus 14-i dátumot viselő összesítés csak 9019 visszautasítottat tartalmazott, ami 4,39%-os kizárási arálynak felelt meg. Igen ám, de ez a kizárási arány csak a visszautasítottak, valamint a visszautasítottak és a választójoggal rendelkezők összegének hányadosából eredt, ebből önmagában még nem derül ki az adminisztratív hiba útján vagy nyíltan törvénysértő módon – pl. nem kapott számlálólapot, vagy azt nem továbbították stb. – kizártak aránya és abszolút száma, hiszen ők azok, akik emiatt sem a választójogot kaptak, sem pedig a visszautasítottak jegyzékében nem szerepeltek. Szerencsére azonban rendelkezésünkre áll egy, a fellebbezések dandárja után, augusztus 27-re datált, véglegesnek szánt, de mégsem azzá váló – hiszem még a választás napján is kerültek fel-le a listákról személyek – dokumentum, amellyel összehasonlítva, ennek adatait visszafejtve árnyalni, pontosítani lehet az első körben a választójogból ténylegesen kihagyottak számát.

A későbbi, augusztus 27-i dokumentum adataihoz képest ugyanis a választójoggal rendelkezők száma augusztus 14-én csaknem tízezer fővel, egészen pontosan 9813 választóval volt kevesebb. Ők azok, akiket „elfelejtettek” összeírni vagy első körben az elutasítottak listáján landoltak. Logikailag az első körben kihagyottakhoz kell számolnunk a két dokumentumban szereplő elutasítottak számának különbözetét is, hiszen ők ugyanúgy „kimaradtak” először minden összeírásból, akiknek a száma 4509 fő. Mindehhez kell végül hozzáadnunk a visszautasítottak első listáján szereplő 9019 főt. Így már egészen más a kép, hiszen összeadva ezeket az értékeket azt mondhatjuk, hogy az első körben, az ideiglenes választói névjegyzék összeállítása során - a második körhöz képest - legalább 23.341 fő maradt ki az összeírásból vagy vették el eleve a választójogát. Ráadásul, igaz csak spekulatív, minden ezt alátámasztó adat nélkül, de a „nagy számok törvénye” alapján feltételezhetjük azt, hogy még emellett is maradhattak ki – végül soha össze nem írt – választók, akiknek a számát közelítőleg sem tud-

juk megbecsülni. Ezzel együtt viszont már szinte teljesültek is, legalábbis az első körben, az MKP által központilag megtervezett kihagyási hadművelet Zalára vonatkozó „tervmutatói”.

Elemezve az augusztus 27-i lista adatait, első látásra is jól érzékelhető, hogy az újonnan „előkerült” választók igen nagy hányada a visszautasítottak jegyzékén találta magát. Tudni kell, hogy a fellebbezéseket már a járási és városi központi összeíró bizottságok bírálták el és ha visszaidézzük e bizottságok pártok szerinti összetételét, példának okáért a 12 központi összeíró bizottságból hetet az MKP elnökölt, már érthetővé válik az előbbi eredmény. Ha a két vizsgált időpont (augusztus 14. és augusztus 27.) mindkét rovatának különbözetét megvizsgáljuk akkor azt úgy is értelmezhetjük, hogy $9813+4509=14.322$ fő jelezte kihagyottságát, akik közül 9813 fő (68,5%) a választójoggal rendelkezők listájára, míg 4509 fő (31,5%) a visszautasítottak jegyzékére került. (Természetesen az is előfordult, hogy időközben egyik listáról a másikra kerültek át egyének, de ezek analitikus vizsgálatára az eredeti források - választói névjegyzékek - részleges megléte/hiánya miatt nincs mód.)

A fellebbezések révén tehát nőtt a kizárási arány, mégpedig 4,39-ről 6,2%-ra, ami relatíve nem kevés. Mivel nem tudhatjuk, hogy mennyien maradtak ki ezen felül a választójogból - teljesen törvénytelenül, akik tehát a kizártak listájára sem kerültek fel - ezért a kizártak valós arányát és abszolút számát a második kör után már megbecsülni sem tudjuk.⁷⁸⁹ A kizárási arány növekedése azonban nem jelentette a kizártak abszolút számának legalább ilyen arányú növekedését, hiszen a kizárási arány csak a mindenkori választók és elutasítottak jegyzékén szereplők arányát fejezte ki. Márpedig a lényeg a választók, valamint az ilyen-olyan módon a választójogtól elütöttek abszolút számának arányában rejlik, ami a fellebbezések miatt egyértelműen romlott az MKP kizárási terveihez képest. Ha minden „előkerülő” a kizártak listájára került volna, akkor teljesülhetett volna csak az MKP kizárási direktívája. Az augusztus 14-i ideiglenes névjegyzékben első körben összeírt, legalább 23.341 fős kihagyást a dokumentumban szereplő 196.435 választóra vetítve 10,6%-os kihagyottság adódik, amihez képest a későbbi, augusztus 27-i 6,2%-os kihagyási arány valójában kudarc. Mindenesetre a Magyar Kommunista Párt vármegyei vezetősége által a Központi Vezetőséghez augusztus 29-re datáltan felküldött – imént már citált – dokumentumában, ahol mind a két fentebb elemzett és ösz-

⁷⁸⁹ Ha abból indulunk ki, hogy a 21. táblázat adatai alapján a törvényes felszólamlási lehetőségek során több, mint 14.000 polgár neve került fel újólág valamelyik listára, (ebből csaknem 10.000 a választók listájára) nem kizárt, hogy még minimum ezres nagyságrendben maradhettek ki további személyek az összeírásból, mivel logikailag kicsi annak az esélye, hogy ebben a rövid időtereminusban, ilyen fokú „pontatlan” összeírás után minden korábban sehová össze nem írt személy hiánytalanul bejelentkezett. Azt sem tudjuk megbecsülni, hogy a kizártak listájára hányan kerültek fel törvénytelenül. Mindenesetre a rendelkezésünkre álló névjegyzékek megfelelő rovatában a kizárási indokok felületes átfutása után is érzékelhető, hogy a kizárási okok igen jelentős része törvénytelen volt, tehát ebben az esetben is ezres nagyságrendről lehetett szó.

szehasonlított táblázat szerepel, ezt a kihagyási aránynövekedést egyértelműen sikerként láttatták. A célt és eszközt tekintve mindennél beszédesebb e dokumentumban a második (augusztus 27-i), a fellebbezések utáni állapotokat bemutató táblázatot bevezető, tulajdonképpen annak címéül szánt mondat: „[a] Központi összeíró bizottságok munkája”.

A sajtóforráson alapuló és augusztus 31-i dátumot viselő táblázat a fenti okfejtéseken és megállapításokon alapvetően nem változtat, ezért ennek adatsorát nem is vontam be az elemzésbe. Adatainak eredete bizonytalan és több ponton nyomdahibás, inkább azt érzékelteti, hogy a sajtóforrások kvantitatív adatai mennyire alkalmatlanok bármiféle komolyabb elemzésre és főleg - messzebb menő - következtetések levonására.

Az elemzett kimutatások részleteit vizsgálva a legfeltűnőbb, hogy milyen nagy különbségek vannak egyes járások kizárási arányszámai között. Ezek a különbségek különösen a fellebbezések után tovább nőttek, akár a többszörösükre is. Az ideiglenes névjegyzék elkészítése után a járások közül a Keszthelyiben volt a legmagasabb relatíve és abszolút számban is a kizártak aránya (1225 fő; 6%), míg a Lenti járásban a legalacsonyabb (361 fő; 2,9%). A fellebbezések után összeállított, véglegesnek szánt jegyzékek alapján szinte minden járásban nőtt a hivatalosan kizártak száma és aránya, mégpedig a legradikálisabban a Letenyei járásban, amelyik minden tekintetben rekorder lett (2639 fő; 13,7%). Feltűnő ugyanakkor, hogy Nagykanizsa és Zalaegerszeg városok esetében csökkent a kizárások mértéke, legalábbis a két levéltári dokumentum tükrében, mivel a sajtóforrást is beszámítva már változik a tendencia. A magas kizárási arányt mutató járások és az MKP-s vezetésű központi (járási) összeíró bizottságok között nincs teljesen szoros korreláció, de a kommunisták elhatározott szándékának sikeres megvalósítását támasztja alá az a tény, miszerint a legnagyobb kizárási növekedést produkáló Letenyei, Pacsai és Zalaegerszegi járásokban kommunista volt az elnök. Indirekt módon szintén igazolja ezt a tendenciát az, hogy mindkét városban, ahol csökkent a kizártak száma és aránya is, az SZDP adta az elnököket.⁷⁹⁰

⁷⁹⁰ MNL ZML X.22. 1946–1948 42. ő. e. A kizártak országos arányaihoz lásd: Gyarmati 1997, 150–154. Gyarmati 2000, 104–105., Békés megye: Ignácz 2004, 119., Jász-Nagykun-Szolnok megye: Csöngé 2009, 93–99. A Tolna megyei, azon belül is a völgyeségi eseményeket a lakosságcsere szempontjából, illetve ezzel összefüggésben a német nemzetiségűek kihagyásának specialitásait elemzi: Csekő 2001. és Csekő 2005.

IV.6.3. A kampány

A választók összeírásával párhuzamosan beindult a jelöltállítás, a programok ismertetése, vagyis a kampány. A központilag megfogalmazott programok,⁷⁹¹ amelyek inkább a jelmondatgyűjtemény nivóját érték el, helyi szinten még tovább egyszerűsödve, jelszógyűjteménnyé degradálódtak. A kampány pedig, különösen a választások időpontjához közeledve, az egyre szélsőségesebb demagógia szintjére süllyedt le, erősen megtűzdelve a negatív, a másik pártot és vezetőit ócsárló korteskedés elemeivel. A pártok kampányának bemutatathatóságát megnéhezíti a vonatkozó források egyoldalúsága. A legtöbb dokumentum a hatalmi pozíciókkal rendelkező koalíciós pártokhoz, azon belül is a közel teljességében és egyetlenként fennmaradt irattárának köszönhetően a Magyar Kommunista Párthoz köthető. A kampányesemények vonatkozásában nem mellékes az sem – de jelentőségét ugyanakkor túlbecsülni sem szabad –, hogy mely pártok rendelkeztek saját újsággal (napilappal) a megyében, hiszen a kor viszonyai közepette jószerével ez volt a tömegmédia egyetlen helyi eszköze.

A következőkben a pártok választási korteskampányának bemutatását a későbbi szavazólapon elfoglalt helyük sorrendjében teszem meg. A sorsolás révén a szavazólap első helyét (is) az MKP kapta. A párt a média tekintetében az országos mellett vidéken is relatíve erős pozíciókkal rendelkezett, hiszen a megye legfontosabb napilapjának tekinthető, Nagykanizsán megjelenő Zala című lap lényegét tekintve változatlanul az MKP - különösen annak helyi szervezete – szócsövénév vált. Formálisan ugyan a koalíciós pártok által működtetett helyi nemzeti bizottság lapja volt még ekkor is, de kiélezett helyzetekben, mint amilyen a választás időszaka is volt, menthetetlenül kilógott a lóláb. A lap megjelentetése azonban nem volt teljesen problémamentes, tekintettel arra, hogy a kiadást és egyben a nyomtatást is a helyi Közgazdasági Rt. végezte, mely vállalat viszont az SZDP holdudvarába tartozott. A személyes alapú ellenségeskedés odáig fajult, hogy 1947. május végén a nyomda megtagadta a lap ki nyomását, annak megjelenése ebben a kritikus időszakban (június 1. és július 19. között) majdnem két hónapig szünetelt.⁷⁹² A személyes ok mellett azonban lehetett egy még kézenfekvőbb ok is, nevezetesen a szocdemek új, saját lapjának, a Zalai Világosság június 1-jei megindítása, amelynek kiadását és nyomtatását természetesen a Közgazdasági Rt. végez-

⁷⁹¹ A pártok országos programjaihoz és kampányához lásd: Szerencsés 1992, 43–57., Izsák 2010, 252–258.

⁷⁹² Horváth 1978, 101. Az idézett mű szerint betiltották, de ez nem túl életszerű és inkább a fentebb taglalt okok állhattak a háttérben, amit más források is sejtetnek. Bencze Jenő főszerkesztő a főispánnál is interveniált az ügyben, vélhetően a választások közeledése oldotta fel a patthelyzetet. MNL ZML IV.401.a. 539/1947.

te. Nyilván nem szerettek volna maguknak konkurenciát sem üzletileg, sem politikailag, így – korábbi pártbarátság ide vagy oda – minden eszközt bevetett a helyi SZDP az MKP gyengítésére, a választások küszöbén.⁷⁹³ Az esemény töréspontot jelentett a kanizsai SZDP és MKP „testvérbarátságában”, ettől kezdve már ellenfélként tekintettek egymásra, beindult a kölcsönös karaktergyilkolás.

Az MKP megyei bizottsága által július 2-án kiadott – már idézett - „Választási munkaterv” teljesen konkrét feladatokat szabott a kampány előkészítésére.⁷⁹⁴ Ebben többek között ilyenek szerepeltek: „Közlekedési eszközök és hajtóanyagról /benzin/ való gondoskodás. /Kettő ezer liter benzinről kell gondoskodni. A hozzávaló hordókat be kell szerezni./ [...] Összes járási és körzeti titkárságunk jelentse, ha kerékpárján javítani való van, vagy kerékpárgumira van szüksége. [...] Nagykanizsára erősítő berendezés két hangszóróval, Zalaegerszegre egy hangszóró”. A tervezet pontos és részletes intenciókat tartalmazott a kampány társadalmi célterületére vonatkozóan is: „Alaposan meg kell vizsgálni minden város és község problémáit. Az legyen a törekvésünk, hogy mindenütt megtaláljuk a lakosság széles rétegét érintő problémákat, amelyet még a választások előtt eredményesen megoldhatnánk. Pl. villanyáram díjának leszállítása, javaslatot kell tennünk, [...] hogy az arra rászorulóknak gabonáját csépeljék el először stb. [...] Községenként [sic!] tervet kell készíteni, különös tekintettel az újjgazdák és a falusi kisbirtokosság érdekeire. [...] Pártunk országos követeléseit konkretizálnunk kell és meg kell szerveznünk alulról az akciókat az érdekelt rétegek bevonásával. [...] Legfontosabb réteg a falvakban, akikre választási politikánkat építeni kell: az újjgazdák. Mindent el kell követni, hogy a telekkönyvezést meggyorsítsuk. [...] A megyei pedagógusok szakszervezetének titkárával városokban, járási székhelyeken és nagyobb községekben értekezletet tartunk a pedagógusok részére. Megjelenésükre mindent el kell követni. Papokkal és jegyzőkkel jó viszonyt kell teremteni.” A vázlattevé természetesen nem nélkülözte a kampánytechnikára vonatkozó elemeket sem: „Agitációnk legfőbb eszköze az egyéni meggyőzés. Az egyéni meggyőzés legfőbb eszköze a népnevelőcsoport. [...] Ki kell jelölni azt a megbízható, hallgatni tudó elvtársat, aki a suttogó propagandát fogja terjeszteni a faluban. Ennek az elvtársnak a feladata, hogy egy-két nagyszájú öregasszonynak tudomására hozza azokat a híreket, amit el akarunk terjeszteni a községben. [...] A választásokig minden községben leg-

⁷⁹³ A Közgazdasági Rt. üzleti alapon próbált szabadulni a Zala c. laptól, 50%-kal, 40 fillérről 60 fillerre akarta emelni egy lap árát, ami az MKP számára elfogadhatatlan ajánlat volt. A Zalai Világosság lényegében csak a választási kampányban játszott szerepet, a választások után elhalványult, az első születésnapját sem érte meg, 1948. április 11-én megszűnt. Horváth 1978, 126.

⁷⁹⁴ MNL ZML X.22. 1946–1948 42. ő. e.

alább egy-egy gyűlést kell tartani. [...] Hadifoglyok megnyerése. [...] Pártsajtó, valamint a helyi sajtó megfelelő felhasználása.”

Az MKP Központi Vezetősége július 29-én döntött az országgyűlési képviselőjelölésekről. Előzetesen bekérték a megyéktől a helyi javaslatokat, de a végső döntést a pártközpont magának vindikálta és természetesen ugyanitt határoztak a fővárosi káderek vidéki allokációjáról is. Ennek értelmében a zalai listát – több másik mellett - az 1945-ös választásokhoz hasonlóan Rákosi Mátyás vezette, akit a keszthelyi illetőségű – 1945-ben is második helyre sorolt - Gerencsér György, majd Lakatos Dezső megyei titkár követett. A lajstrom még esélyesnek vélt helyeire Kiss Károly központi pártmunkást és Matécz Jánost az UFOSZ megyei titkárát tették.⁷⁹⁵ Az MKP megyei vezetése a július hónapot értékelő jelentésében még ujjongva fogadta a Kisgazdapárt megyei szervezetének széteséséről szóló híreket. A kedvezőnek vélt tendenciák által kiváltott örömködésbe azonban vegyült némi aggodás, tekintettel arra, hogy az ellenzéki – MNFF-be tömörült pártokon kívül – csak a PDP és a Demokrata Néppárt fejtett ki ekkor Zalában aktivitást, „így félő, hogy valamelyikőük [sic!] túlzottan erősödni fog” – vélelmezte vates módjára a beszámoló.⁷⁹⁶

A Magyar Kommunista Párt egyébként a központi és helyi titkos, illetve nyílt megállapodások ellenére a Szociáldemokrata Pártot tekintette egyik fő riválisának és ez a kampányban vissza is tükröződött. Pénzt és anyagot nem kímélő plakátháborút folytattak, messze a legtöbb energiát ölték ebbe a többi, főleg ellenzéki pártokhoz képest. Ezen kívül az egyéb propagandaanyagok, röpcédulák és brosúrák tekintetében is jól álltak - különösen az MKP -, amelynek terjesztési technikájáról így dicsekedett egy jelentés: „a fiatalság a [propaganda]anyagelosztást szinte sportszerűen végezte. Tetszett nekik a dolog, tekintve azt, hogy majdnem minden háznál vannak falun fiatal lányok és így alkalmuk volt az ismerkedésre. S ezen keresztül tág terük nyílt az agitációra”.⁷⁹⁷ A korabeli tömegtájékoztatás gyengesége miatt a korszakban lényegesen nagyobb súlyt kaptak a pártvezéri kortes-körutak és a gyűléseken előadott szónoklatok. Az MKP jelentései a „jól sikerült” gyűlések révén optimizmust sugároztak, a legtöbb esetben az SZDP helyi gyűléseivel hasonlítva össze azokat, rendre nagyobb tömegvonzó képességet állapítva meg önmagukról. A gyűlések előkészítésében, a hangulatfokozásban bizton számíthatott az MKP a Zala c. napilapra. Típuspéldája volt ennek a

⁷⁹⁵ MNL ZML X.22. 1946–1948 42. ö. e. Vö. Zala, 1947. augusztus 1. 1. A szavazólapra az első öt jelölt neve került fel.

⁷⁹⁶ MNL ZML X.22. 1946–1948 6. ö. e. 1947. augusztus 5.

⁷⁹⁷ MNL ZML X.22. 1946–1948 43. ö. e. A kellektárból az ijesztegetés sem hiányzott: „A suttogó propaganda ellensúlyozására mi is sok helyen suttogó propagandával feleltünk. Pl. a köztudatba dobtuk, hogyha a választáson nem az MKP győz, úgy nem jönnek haza a hadifoglyok és hogy akkor egy újabb háború lesz”.

kétségkívül legnagyobb attrakciónak szánt miniszterelnök-helyettesi látogatás, vagyis Rákosi Mátyás fellépése, melyre a kampány finisében, augusztus 24-én került sor Nagykanizsán. A lap már augusztus 2-án, igaz meg nem erősített hírként tálalva, de bejelentette a leendő 24-i látogatást. Ezután, főként a hónap közepétől szinte minden lapszámban, az eseményhez közeledve egyre bővebb terjedelemben foglalkozott az újság a témával. Az augusztus 22-i lapszámban már „történelmi jelentőségű”-ként beharangozott leendő Rákosi-beszéd egyes téziseit is idézte a lap. A 24-én vasárnap megjelent lapszám, mely valójában előző este készült, már az első oldalon közölte a (leendő) nagygyűlés tényét, kiegészítve Rákosi fényképével, ami igencsak ritka dolognak számított az újság hasábjain. Végül a 26-i, keddi – hétfőn mindig szünetelt a megjelenés - lapszám az egész első oldalt a vasárnapi eseménynek szentelte, részletesen ismertetve Rákosi beszédét, amely a lap szerint tízezres hallgatóságot vonzott.⁷⁹⁸ A Zala, a választásokig hátralévő napokon sorra közölte fényképpel is illusztrálva az MKP zalai jelöltjeinek életrajzát. Végül az augusztus 31-i lapszám 2. oldalán „Így kell szavazni” címmel közölt egy cikket, ahol pontokba szedték a választás menetrendjét. A korábbiak ismeretében a menetrend „f.” pontja már nem is feltűnő: „A szavazólapon az 1-es [MKP] számú kockába, amely felett ott van a csillagos nemzeti lobogó, olvashatóan berajzolja a keresztet”.

A szavazólapon második helyre sorolt Független Kisgazdapárt, a zalai lehetőségeit illetően augusztus végére légüres térbe került. Az a társadalmi támogatottsága, ami 1945-ben Zala vármegyében elsöprő győzelemhez segítette a pártot, a mostani választások előestéjére szinte teljesen elpárolgott. A párt 1946 augusztusától saját lappal rendelkezett a megyében Független Zala néven, ami hetente kétszer jelent meg.⁷⁹⁹ Az újságnak, karakán hangvétele miatt, kezdetben sok összetűzése volt a kommunistákkal és az általuk irányított vagy befolyásolt hatalmi szervekkel, de miután 1947. augusztus elején a megyei kisgazda vezérkar a Demokrata Néppártba ment át, az újság teljesen elvesztve önálló arculatát, a koalíciós partnerekhez lojális kampánykiadvánnyá redukálódott. A lap módszeresen beszámolt az összes kisgazda rendezvényről, nagygyűlésekről, párteseményről, negatív kampányt senki ellen nem folytatott, igaz, nagyon nem is adott hírt más pártokról. Fennmaradt saját, helyi iratok híján, szinte egyedül a lap nyújt tájékoztatást a párt helyi életéről, nem számítva az MKP saját irataiban, valamennyi pártot érintően tett reflexióit. Az újságból megtudhatóak a személyi változások, mint pl. a június 8-án megejtett tisztújítás, melynek következtében az elnök dr. Brand Sándor,

⁷⁹⁸ Zala, 1947. augusztus 26. 1. A Nagykanizsai járás MKP titkárának jelentése 8000 hallgatóról ír, míg egy másik pártokumentum már csak 6000 embert említ. MNL ZML X.22. 16. ö. e. és 43. ö. e. A létszámbeszámok olykor jelentősen túlozhattak a valósághoz képest.

⁷⁹⁹ Káli 2017a, 248–249.

társelnökök Bedő Károly, Magyar János, Kovács Ferenc és Farkas Dénes lettek, míg ügyvezető elnökké dr. Briglevics Istvánt, főtitkárrá pedig dr. Pócza Lajost választották.

A Független Zala 1947. július 31-i száma adta hírül, miszerint: „A Kisgazda Párt megkezdte a választási küzdelmet”. Ugyanitt közölték, hogy dr. Bencze Imre lett a párt zalai listavezetője.⁸⁰⁰ A közölt lista további helyein még ott voltak a régi - pár nappal később a DNP-be átmenő – kisgazda politikusok is. A pártsajtó rendszeresen közölte ugyan az FKGP gyűléseinek és egyéb rendezvényeinek helyszínét és időpontját, de különösebben nem részletezte ezek lefolyását és önértékelő eredményességét. Érthető módon a Demokrata Néppárt zalai szervezeteinek megalakulásáról nem, viszont ezzel együtt a Független Kisgazdapárt helyi vezérkarának DNP-be való „áttűnéséről” sem vett tudomást a lap, még negatív hír formájában sem.⁸⁰¹ A zavarodottságot azért mutatta, hogy még augusztus közepén sem volt biztos a pártlista, mivel az augusztus 13-i és 14-i lapszámok is kész tényként közölték Dinnyés Lajos miniszterelnök zalai listavezetőségét. Végül a Független Zala augusztus 17-én közölte a véglegesnek bizonyuló listát, amelyet dr. Antall József vezetett, őt dr. Bencze Imre, Bedő Károly, Gulyás József és Magyar János követték.

Az országos pártvezérek a kampány finisében, augusztus második felében tűntek fel a zalai helyszíneken. Augusztus 20-án Dobi István mondott beszédet Nagykanizsán,⁸⁰² de az igazi nagyüzem, mint a kommunistáknál, a választások előtti utolsó vasárnapra, augusztus 24-ére esett. Zalaegerszegen, Deák Ferenc szobránál 11 órakor kezdődött a kisgazdák nagygyűlése. A Himnusz közös eléneklése után a petrikeresztúri Gyöngyösbokréta elénekelte a Göcseji indulót, majd a helyiek közül dr. Bencze Imre és Bedő Károly beszélt az egybegyűltekhez. A szónoklatok után a Gyöngyösbokréta elénekelte a Szózatot, zárásként pedig a Kisgazdapárt választási nótáját. A nyílt rendezvényt egy szűkebb körű társas-ebéd követte, ahol felszólalt dr. Antall József, és Thúróczy Gézáné, a Kisgazdapárt női tagozatának országos elnökasszonya is. Ugyanekkor Hévízen, még jelentősebb potentátok jelenlétében zajlott a kampány, ugyanis maga Tildy Zoltán köztársasági elnök avatta fel a hadifogoly-üdülőt, amely a Magyar Vöröskereszt kezelésében működött. A választásokig hátralevő néhány napban a Független Zala folyamatosan buzdította hasábjain potenciális szavazótáborát, elsősorban a szavazólapon megkapott 2-es kockára alapozott – kissé bárgyú - rigmusokkal: „Egyet mondok 2 lesz belőle.”, „Szabadság szerelem, e 2 kell nekem.”, „Tudja minden elemista, Kisgazdapárt

⁸⁰⁰ Ez vagy eleve téves információ volt, vagy később változott a helyzet, mivel a választókerületi pártlajstrom élére végül dr. Antall József került.

⁸⁰¹ Ezt az MKP megyei titkára a párt központi vezetőségéhez írt augusztus havi jelentésében is megemlítette, így kommentálva a helyzetet: „a helyi kisgazdák lefekték Barankovicséknak”.

⁸⁰² Független Zala, 1947. augusztus 24. 1.

2-es lista”. Közben folyamatosan különféle rémhíreket is cáfolni kellett, mint például azt, hogy a hatvan éven felüliek nem szavazhatnak.⁸⁰³ Végül az augusztus 31-i lapszám főcímében ez szerepelt: „Szavazz félelem nélkül Isten nevében a Kisgazda Pártra”.

A Szociáldemokrata Párt helyi vezetői nagy reményekkel tekintett a választások elé, akik *vica versa* fő riválisuknak az MKP-t tartották. A városokban, különösen Nagykanizsán és az olajvidék falvaiban bírt jelentősebb pozícióval a párt. Közigazgatási hadállásai sem voltak komolytalannak nevezhetők, tekintettel arra, hogy Zala vármegye alispánja mellett a nagykanizsai polgármesteri posztot is ők birtokolták. Nagykanizsán ettől függetlenül mégsem a polgármester, hanem Dombai János, a MAORT Központi Üzemi Bizottságának elnöke és a vállalati SZDP szervezet titkára vitte a prímet az SZDP-ben, aki a jó fizetéseket adó, emiatt magas presztízű amerikai cégre alapozva szervezte meg a pártot. Dombai már 1945 júniusában az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe is bekerült és 1945. november 4-én is mandátumot szerzett a szociáldemokraták színeiben. 1947 közepétől már nem kokettált a kommunistákkal, minek következtében a részükről folyamatosan erősödő támadásoknak lett kitéve.

Mint arra már korábban, több ízben is utaltam, a kanizsai szocdemek 1947. június 1-jétől napilapot is indítottak Zalai Világosság címmel, melynek első szerkesztője Dombai János lett, kiadója pedig a már ismert Közgazdasági Rt.⁸⁰⁴ Ezzel tovább erősítették pozíciójukat és egyúttal a reményeik is egyre vérmesebbek lettek. A saját pártújságjukban érthetően nagyobb hangsúlyt kapott Dombai, valamint Dávid János alispán tevékenysége, ami a kampány célegyenesbe fordulás után vált különösen érzékelhetővé. A július 10-i lapszám első oldalán Dombai vezércikkével hivatalosan is megindult a helyi szocdemek kampánya, amit az alcím is kifejezett: „Induljon meg a választási agitáció”. Ez így is történt. Ettől kezdve a lap inkább hasonlított egy ad hoc választási kiadványhoz, mintsem a kiegyensúlyozott, „pártatlan” tájékoztatás eszközhöz, amivel - mint azt a korábbiak is tükrözték - nem rítt ki a többi (párt)lap sorából. Apró érdekesség, de plasztikusan szimbolizálja az MKP és az egyre többször jobboldalinak bélyegzett Dombai vezette SZDP közötti súrlódások növekvő intenzitását, miszerint a Zalai Világosság „párthírek” rovatából kezdtek kimaradozni az MKP rendezvényeiről szóló tudósítások. A lap nagy hangsúlyt helyezett a választói névjegyzék készítése során a jogtalan kihagyások megelőzésére: „Szocialista vagy? Ne hagyd elveszni a választójogodat. Csak a fasisztáknak, reakciósnak nincs választójoga, nézz utána, hogy ki ne maradj a választói névjegyzékből” – szolt az instrukció.⁸⁰⁵ A párt e célra külön panaszirodát állított fel a Sugár út

⁸⁰³ Független Zala, 1947. augusztus 28. 1.

⁸⁰⁴ Káli 2017a, 249–250.

⁸⁰⁵ Zalai Világosság, 1947. július 24. 1. és 26. 2.

3. alatti titkárságán, ahol az aktivisták átvállalták az adminisztratív ügyek intézését az ebben járatlan panaszosok helyett.⁸⁰⁶ Az anyagi alapok előteremtése céljából is folyamatosan agitáltak, választási bélyegek vásárlására buzdítva az elvtársaikat.

A Szociáldemokrata Párt országos választmánya 1947. augusztus 7-én döntött a képviselő-jelölti helyek elosztásáról. A zalai lista vezetője – 1945-höz hasonlóan – Marosán György lett, akit Kéthly Anna követett. Ők több helyen is listavezetők lettek bebiztosítandó a képviselőiségüket, így a harmadik helyre rangsorolt Dombai János, főként az előzetes – meglehetősen optimistának bizonyuló – szavazatbecslések alapján még biztos befutónak számított.⁸⁰⁷ A szavazólapon még olvasható negyedik és ötödik helyekre id. Dávid János⁸⁰⁸ (nem az alispán, hanem a Kispesten élő édesapja) és Horváth Zoltán a fővárosi anyalap, a Világosság főszerkesztője került. Dombai János kivételével az első öt helyet tehát nem zalaiak foglalták el, ami magas labda volt a többi rivális párt számára, amit leggyorsabban a kommunisták csaptak le, kihasználva a vidéki, főleg falusi emberek (fő)városiakkal szembeni ellenérzéseit, előítéleteit. Az MKP-val való szembenállás augusztus közepére már teljesen nyílttá vált, a két kanizsai napilap, a kommunista szellemiségű Zala és a szocdem Zalai Világosság már a címlapon üzengettek egymásnak, egyre inkább személyeskedésbe hajlóan kritizálva a másik pártot.⁸⁰⁹

A többi párthoz hasonlóan a szocdemek is a vasárnapokra időzítették pártrendezvényeik legjavát. A helyi erőkön kívül e téren komoly segítséget kaptak a budapesti pártközpontból, hiszen több tucatnyian is leköltöztek Zalába a kampányhetek idejére.⁸¹⁰ A zalai szocdemek, vagy ahogy önmagukat sokszor nevezték, szocialisták inkább a falusi aprómunkára, a kisebb rendezvényekre helyezték a hangsúlyt. A központból a „nagyok” közül csak a listavezető Marosán György látogatott el Nagykanizsára, viszonylag korán, az augusztus 17-i vasárnapon.⁸¹¹ Az utolsó héten már érezkelni lehetett, hogy a DNP a Kisgazdapárt korábbi szavazótáborának jelentős részét meghódíthatja a megyében, ezért – kicsit későn eszmélve – ösztözet zúdítottak a koalíciós pártok a Barankovics István vezette pártra. A korábbi mérsékelt vagy inkább elhallgató stílust feladva, nyíltan pocskondiázó vezércikk jelent meg a Zalai Világosság első oldalán: „Üres jelszavakkal, program nélkül indul Zalában a demokrácia ellenzéke” cím-

⁸⁰⁶ Uo. augusztus 2. 1.

⁸⁰⁷ Uo. augusztus 8. 1.

⁸⁰⁸ Id. Dávid János (1889–1958) cipésmester. Elektronikusan lásd: http://mpgy.ogyk.hu/mpgy/alm/almanach_1945-47/1945_ngy_a_t104.htm; <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=14543>

⁸⁰⁹ Zalai Világosság, 1947. augusztus 13. 1–2.

⁸¹⁰ MNL ZML X.22. 1946–1948 6. ő. e.

⁸¹¹ Zalai Világosság, 1947. augusztus 17. 1. Vö. Zala, augusztus 17. 3. A kommunista lap az előzetes összehirdülésekhez képest tárgyilagosan számolt be az Iparoskör kerthelyiségében megrendezett nagygyűlésről, ezer főre becsülve az ott megjelentek számát.

mel.⁸¹² Ez azonban nem jelentett összeborulást a Magyar Kommunista Párttal, így például az augusztus 24-i nagykanizsai Rákosi-nagygyűlés hatásosságát elismerve, de a Rákosi-beszéd szocdemekre vonatkozó részének kimért bírálata mellett, továbbra is megmaradt a különállás és a „versengés”.⁸¹³ A intenzitásából a végére némiképp veszíteni látszó SZDP kampányt tükrözte tudattalanul a Zalai Világosság augusztus 31-i vezércikkének címe is, ahol – egyfajta ultima ratio-ként - az egyik ismert jelszavukat vetették be: „Csak azért is! ...szavazz a szociáldemokratákra”.

A Nemzeti Parasztpárt a nem túl sikeres 1945-ös zalai eredményei⁸¹⁴ ellenére nem tartotta teljesen reménytelennek a helyzetét, aminek volt is alapja. A párt, a helyben meglehetősen gyenge társadalmi elfogadottsága ellenére még 1945-ben igen komoly közigazgatási pozíciókhoz jutott a főispáni, valamint a zalaegerszegi polgármesteri és főjegyzői posztok megszerzése révén. Mivel nem túl szerencsés módon már 1947 nyár elején közölték az ebbéli feladatát kezdetektől nem nagy lelkesedéssel végző, Zalában idegen terepen járó dr. Papp Andor főispánnal a „magasabb polcra” helyezésének lehetőségét – Budapesten a MOSZK (Magyar Országos Szövetkezeti Központ) egyik vezetői pozíciója, majd pénzügyi államtitkárság várt rá –, ennek következtében már nem teljes erőbedobással végezte az itteni közigazgatási és az azzal nem egyszer összemosódó pártfeladatokat. A közigazgatás mellett a tömegtájékoztatás terén is szerzett némi pozíciót az NPP azzal, hogy a Zalaegerszegen, formálisan a városi nemzeti bizottság lapjaként megjelenő Új Zala, a mindenkori főszerkesztőjének pártorientációja révén – ha szócsőnek nem is titulálhatóan, de – a Nemzeti Parasztpárt hangját némileg felerősítette, főként Zalaegerszeg és környéke viszonylatában. Augusztus közepétől azonban a lap teljesen leplezetlenül az MKP propagandakiadványává silányította le önmagát, emiatt az NPP helyi kampányáról alig tudunk valamit. A lap csak és kizárólag a kommunista jelölteket népszerűsítette, ráadásul fényképekkel, aminek a közlése e lapnál is ritka esetnek számított. A parasztpárt egyéni módon próbálta a járási titkárait hathatós agitációra készíteni, ugyanis mindenki kapott egy-egy kerékpárt, azzal a megkötéssel, ha a párt 20%-nál többet ér el az adott körzetben, akkor megtarthatják a kétkerekűt. 1948 januárjában a pártközpont mindenkitől visszakövetelte a járművet.⁸¹⁵

A Demokrata Néppárt Zala vármegyei szervezete 1947. augusztus 5-én alakult meg Zalaegerszegen, az Ady utca 8. számú ház udvarán. Az erről szóló jegyzőkönyv tanúsága szerint

⁸¹² Zalai Világosság, 1947. augusztus 24. 1.

⁸¹³ Uo. augusztus 26. 1.

⁸¹⁴ A Nemzeti Parasztpárt a zalai választókerületben (Zala megyében) az 1945. november 4-én megtartott nemzetgyűlési választásokon 9943 szavazatot (5,17%) kapott, nem szerezve innét mandátumot.

⁸¹⁵ MNL ZML IV.401.c. 23/1948.

kb. százan vettek részt a zászlóbontáson. Kováts Ferenc volt nemzetgyűlési képviselő beszéde után az egybegyűltek megválasztották a párt tisztikarát. Ennek alapján az elnök: Kováts Ferenc, társelnökök: Berkes János tanító, Keszler Aladár vegyiparos, Taschler Lajos gazdálkodó, Iszak Kálmán vasutas, Pörneczy József gazdálkodó, alelnök: dr. Andorka Tibor városi aljegyző, ügyvezető elnök: dr. Szalay Gyula vármegyei tiszti főügyész, főtitkár: Szabó Ferenc postatiszt, titkár: ifj. Száraz István, szervezési és gazdasági ügyek vezetője: Vörös Lajos vármegyei számvevőszéki tanácsos lettek.⁸¹⁶ Az egykori megyei kisgazdapárti vezetés legnagyobb része ezzel a DNP mellé állt, megpecsételve a helyi FKGP sorsát.

A Független Zalával szemben a Zala és a Zalai Világosság is azonnal hírt adott az eseményről. A Zala alapvetően csak tényeket ismertető, negyedik oldalra került cikke címének megfogalmazása egyúttal megadta az alaphangot a párthoz való viszonyuláshoz is: „Renegát kisgazdapárti vezetők a most megalakult zalai Demokrata Néppárt élén”.⁸¹⁷ Nagykanizsán dr. Szabad Lajos, az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának nagykanizsai kormánybiztosa szervezte meg a Demokrata Néppártot.⁸¹⁸ A párt választási kampányáról, az idő rövidsége és érdemi iratok híján nagyon kevés információval rendelkezünk. Leginkább a többi párt irataiból, illetve sajtójából bontakozik ki egy – a dolog jellegénél fogva tendenciózusan beállított – meglehetősen egyoldalú és sötétre színezett kép a DNP tevékenységéről. Annyi bizonyosnak tűnik, hogy a legjelentősebb nagygyűlést Nagykanizsán a Deák téren tartották augusztus 24-én vasárnap délután, Rákosi itteni fellépésével egy napon. Itt felszólaltak a párt országos vezetői közül dr. Eszterhas György a párt országos alelnöke, a helyiek közül pedig Pörneczy József.⁸¹⁹ A DNP 1947. augusztus 13-án terjesztette be választókerületi pártlistáját, amit Kováts Ferenc vezetett. Őt Pörneczy József, Berkes János, dr. Pócsa Lajos és Farkas Dénes követték. A Demokrata Néppárté volt Zalában az egyetlen olyan lista, ahol csak helyiek indultak a befutónak számító helyeken, sőt azon túlmenően is.

A Magyar Radikális Párt, a Független Magyar Demokrata (Balogh) Párt és a Polgári Demokrata Párt megyei kampánycselekményeiről csak néhány fozslányadattal rendelkezünk. A három legkisebb párt közül leginkább a PDP mutatott aktivitást, különösen Zalaegerszegen és Keszthelyen tudott a párt maga köré gyűjteni hiteles személyeket, főként értelmiségieket. Zalaegerszegen augusztus 3-án, vasárnap a Járum utcai sportpályán, illetve augusztus 19-én

⁸¹⁶ MNL ZML IV.404.b. 21.419/1947.

⁸¹⁷ Zala, 1947. augusztus 8. 4. Vö. Zalai Világosság, 1947. augusztus 8. 2.

⁸¹⁸ Zala, 1947. augusztus 19. 2. A lap így aposztrofálta az eseményt: „Dr. Szabad Lajos a nagykanizsai Kisgazdapárt jelentéktelen jobbszárnyával átlépett a Barankovics-féle Demokrata Néppártba”. Szabad Lajos ellen azonnal támadás indult a sajtóban és a közigazgatási hatóságok részéről a lejáratására. Körözést adtak ki ellene, eltűnéséről cikkeztek, letartóztatták, majd a választások után elengedték.

⁸¹⁹ Zala, 1947. augusztus 24. 4. és augusztus 29. 3.

Nagykanizsán tartottak nagygyűlést.⁸²⁰ A szavazólap végére sorsolt Polgári Demokrata Párt élére a fővárosi dr. Kabakovits József került. Az őt követő helyeken döntőrészt zalai, különösen megyeszékhelyi és keszthelyi értelmiségiek, iparosok, kereskedők, illetve kisebb számban gazdálkodók állottak. A Magyar Radikális Párt zalai listájának élére Peyer Károly vezetésével kizárólag fővárosiak kerülhettek. A Független Magyar Demokrata Párt lajstromát Zalában Parragi György budapesti újságíró vezette, mögötte a második helyen B. Molnár József állt, aki egy évvel korábban még az NPP színeiben főispánként tevékenykedett a megyében.⁸²¹ A pártlista további helyein zalai és budapesti illetőségű jelöltek sorakoztak vegyesen.

A zalai választókerületben az országosan induló tíz pártból csak nyolc tudta megmérgetetni magát, ugyanis a Slachta Margit vezette Keresztény Női Tábor és a Pfeiffer Zoltán elnökölte Magyar Függetlenségi Párt a rendelkezésre álló idő rövidsége miatt, okként és okozatként is magyarázható szervezeti elégtelenségeik révén nem tudták összegyűjteni a szükséges mennyiségű ajánlást a megyében való listaállításhoz. A Demokrata Néppárt itteni virulenciáját, későbbi eredményeit nagy mértékben köszönhette annak a stabil, a (politikai) katolicizmust középpontba helyező kulturális mentalitásnak, amelynek árnyékában még az ideológiájában és programjában hozzá közelálló Slachta-féle Keresztény Női Tábor, valamint a sokkal távolabb nem álló Magyar Függetlenségi Párt sem tudta az indulás jogát kiharcolni.⁸²²

A pártok kampányolásával párhuzamosan, az ad hoc választási szervek mellett a rendes közigazgatás is kivette részét a választási előkészületek adta feladatokból. A posztjáról 1947. július 15-én váratlanul lemondott zalaegerszegi polgármester, Baráth Ferenc helyét sikerült gyorsan betölteni az addigi főjegyző, dr. Mikula Szigfrid előléptetésével, viszont az így megüresedett főjegyzői pozíció betöltése már nem ment ilyen gördülékenyen. Választás helyett csak ideiglenes behelyettesítéssel lehetett a kérdést megoldani, ugyanis a Magyar Kommunista Párt helyi szervezete dr. Agárdi Tibor vármegyei másodfőjegyzőt szeretne volna ezen a poszton látni, de akaratát ekkor még nem tudta érvényre juttatni, a másik személlyel történő

⁸²⁰ Zalai Világosság, 1947. augusztus 22. 3. A lap szerint a párt fővárosi vezetői által megtartott kanizsai gyűlés teljes érdektelenségbe fulladt.

⁸²¹ B. Molnár József ellen éppen ez idő tájt indított eljárást a zalaegerszegi államügyészség lopás és sikkasztás vádjával, amit a hatóság szerint az itteni főispánsága alatt követett el. Dr. Papp Andor főispán – ahogy említettem – egyik első dolga volt jelezni a közellátás területén az előző főispán alatt történt visszasságokat. Az ügygel kapcsolatban iratok nem, csak sajtótudósítások állnak a rendelkezésünkre. Zala, 1947. augusztus 20. 2., Zalai Világosság, 1947. augusztus 14. 3., szeptember 4. 3.

⁸²² Slachta Margit egy 1947. augusztus 4-én kelt levelében dr. Lonecz Gyulát – akit a hivatalosan még nem is létező megyei lista vezetőjének titulált – bízta meg a Keresztény Női Tábor Zala megyei szervezeteinek kiépítésével. Lonecz az alispántól augusztus 7-én átvett ugyan ötven ajánlási ívet, de ténykedése nem volt sikeres. MNL ZML IV.404.e. sz. n. 53. doboz. Dr. Lonecz Gyula nevével nem sokkal később a Független Magyar Demokrata Párt zalai listáján találkozunk, ahol egy teljesen esélytelen ötödik hellyel jutalmazták átállását. MNL ZML IV.403. 1947. Pártlajstromok.

véglegesítést viszont képes volt blokkolni.⁸²³ Így a posztot ideiglenesen dr. Andorka Tibor városi jegyző kapta meg behelyettesítéssel, akinek FKGP-s, majd néppárti kapcsolatai 1948-ban viszont megtörték a karrierjét.

A közigazgatás oldaláról a választási felkészülés első számú operatív szakmai felelőse a megyében az alispán, politikai felelőse pedig a főispán volt. 1947. július 21-től már meg kellett szervezni az állandó nappali telefonügyeletet, július 25-től pedig éjjel-nappali távbeszélő és napközbeni rádióügyeletet kellett tartani. Július 25-én jelent meg az 510.003/1947. B. M. sz. rendelet, mint a választójogi törvény egyik végrehajtási utasítása, amely többek között a mellékletében közölte a számlálólap és ezek összesítő jegyzékéül szolgáló formanyomtatványok hivatalos leírását. Ebben az érdekes az, hogy az alispán megbízottja - több egybevágó dokumentum tanúsága szerint – már július 22-én átvette ezeket a formanyomtatványokat, így 246.000 számlálólapot, 32.000 összesítő jegyzéket, valamint 86.000 névjegyzék- és 56.000 külön (visszautasítottak) jegyzékívet.

A szükséges nyomtatványok előteremtése terén a szavazólapok kinyomtatása körüli bizonytalanságok születtek a legtöbb galibát. Első verzióban az 1945-ös választásokhoz hasonlóan, a rendelkezések szerint helyben kellett volna megszervezni a szavazócédulák nyomtatását, amihez központilag terveztek papírt biztosítani. A feladattal július végén az 1945-ös választások alkalmából már bizonyított, zalaegerszegi Kakas Ágoston nyomdáját akarták megbízni. Az e téren már referenciával rendelkező nyomda azonban kiesett a pikszisből és a megbízást a kanizsai Közgazdasági Rt. kiadó és nyomda kapta meg. Ha figyelembe vesszük, hogy a választási munka operatív közigazgatási felelőse a szocdem alispán volt, akkor nem lehet csodálkozni azon, hogy éppen egy SZDP holdudvarába tartozó nyomda lépett a képbe. Augusztus közepén Budapestről szét is küldték a szavazólapok nyomtatásához szükséges papírmennyiséget, ami az alispáni hivatal érintésével, meglehetősen hevenyészett, szétszórt állapotban érkezett meg augusztus 20-án a nagykanizsai nyomdába. Miután augusztus 16-án a budapesti IV. kerületi központi választási bizottság helyiségében kisorsolták a lajstromok sorrendjét, hozzákezdhettek a szavazólapok grafikai megtervezéséhez. Itt a problémát az jelentette, hogy még nem dőlt el, miszerint a zalai választókerületben mely pártok fognak indulni. A nyomtatás még sehogy nem állt, de az alispán figyelmét már felhívták a BM-ből, miszerint az üdülőhelyi szavazóköreibe „lényegesen több” szavazólapot küldjön. Nem tudni volt-e direkt összefüggés ezen intenció és a már megtervezett kékcédulás hadművelet között, tekintettel

⁸²³ Káli 2005, 53–54.

arra a tényre, miszerint - mint azt később részleteiben is látni fogjuk – a névjegyzék-kivonattal elkövetett visszaélések jelentős hányadát a Balaton környéki üdülő-településeken követték el.

Talán érzékelve a szavazólapok nyomtatása körül - vélhetően az ország más részén is - tapasztalható anarchiát, egy augusztus 18-án érkezett belügyminiszteri rendelkezés szerint a szavazólapok nyomtatását fel kellett függeszteni, mivel időközben döntés született azok központi előállításáról, amire a Magyar Állami Nyomda kapott megbízást.⁸²⁴ Ez az esemény rémhírek sorát generálta, amit a sajtóban igyekeztek visszaszorítani: „Nem lehet hamisítani, vízjeles papíron készítik a szavazólapokat” – számolt be erről a Független Zala.⁸²⁵ A kész szavazólapokat végül augusztus 24-én küldte meg a BM az alispáni hivatalnak, ahol megszervezték annak továbbosztását.

Ezzel párhuzamosan a választás egyéb technikai kellékeiről is gondoskodtak, így a szavazófülkék berendezéséről, a szavazóurnák kiszállításáról. Még ezt megelőzően azonban az egyik legnagyobb és leggondosabb technikai feladat a szavazókörök újbóli kijelölése volt, tekintettel arra, hogy az 1945-ös nemzetgyűlési választásokhoz képest a vonatkozó törvényhely módosítása révén a korábbi négyszáz helyett hatszázra emelték fel az egy szavazókörre maximálisan eshető választók számát, meghagyva azt az elvet, ha egy kisközség leendő szavazóinak száma ennél – akár lényegesen – kevesebb, az a létszámtól függetlenül egy szavazókört alkosson. A technikai előkészületek lezárulta előtt nem sokkal, augusztus 23-án dr. Papp Andor főispán sajtótájékoztatón összegezte az előkészítő munka eredményeit. Beszámolója szerint többen kaptak választójogot, mint 1945-ben.⁸²⁶ A főispán külön kitért a kihagyásokra: „Egyes pártok kortesfogásból beszélnek a választók tömeges kizárásáról. Szerintem nem igaz az, hogy tömegeket zárnának ki” – nyilatkozta dr. Papp Andor, aki a kihagyások egyik fő okaként a közösség nemtörődömségét jelölte meg.⁸²⁷

Szintén dr. Papp Andorhoz kapcsolható az a közvetlenül a választások előtti napokban lezajlott intermezzo, melynek során a főispán kísérletet tett az időközben PDP-ből szocdem pártivá lett megbízott vármegyei főjegyző, dr. Tivolt Elemér semlegesítésére azzal, hogy őt az árvaszékre próbálta meg áthelyezni.⁸²⁸ Az indíttatás okai bizonytalanok, de feltételezhető, hogy nem személyéből fakadt, figyelembe véve azt, hogy Tivolt helyére az MKP-hoz köthető

⁸²⁴ MNL ZML IV.404.e. sz. n. 53. doboz.

⁸²⁵ Független Zala, 1947. augusztus 24. 3. A szavazólapok a Balatonfüzfői Papírgyár céglogós rajzolatú vízjeles papírából készültek. A híráramlás esetlegességét és bizonytalanságát jól illusztrálja a lap augusztus 28-i cikke, amely kijelenti, hogy mégsem lesz vízjeles a szavazólap.

⁸²⁶ Zala, 1947. augusztus 26. 2. Az augusztus 31-i lapszám 4. oldalán ezzel szemben arról kapunk tájékoztatást – nem a főispántól - miszerint 1945-ben 205.375 volt, míg jelenleg 205.350 (számszakilag helyesen 205.360) tehát korrigáltan is kevesebb volt 1947-ben – a cikk szerint - a választójogosultak száma.

⁸²⁷ Zalai Világosság, 1947. augusztus 26. 3.

⁸²⁸ MNL ZML IV.401.a. 1732/1947.

– Zalaegerszeg város esetében egyszer már hasonló szituációba került - dr. Agárdi Tibor másodfőjegyzőt próbálta bevinni. Dr. Dávid János (SZDP) alispán határozott fellépésére azonban a főispán elállt ettől a tervétől.⁸²⁹ A szesztilalom előző napi életbe lépésével végül minden akadály elhárult a választások lebonyolítása elől.

IV.6.4. A választás és eredménye

Az augusztus 31-re vonatkozó időjárás-előrejelzés időnként erős északnyugati szelet, változó felhőzetet, futó esőt és hűvös időt jósolt, nem ígérkezett tehát kifejezetten jó idő a nyár utolsó napjára.⁸³⁰ A szavazóköri helyiségeket a helyi szokások szerint az elemi iskolában, a község-házán, a bíró házában, esetleg a tejcsarnokban vagy más, a település központjában, jól megközelíthető helyen lévő (köz)épületben jelölték ki. Már a választás előtt jó előre külön plakátokon is felhívták a figyelmet arra, milyen módon, milyen igazolványokkal, illetve igazolásokkal lehet a személyazonosságot hitelt érdemlően igazolni, ugyanis e nélkül elvben nem volt szavazásra bocsátható az illető. Egy faluban, pláne egy kicsiben ennek lényegében nem volt gyakorlati jelentősége, hiszen ott jószerével mindenki mindenkit ismert. Ettől függetlenül is lényegében elégséges volt a bizottságban helyet foglaló pártbizalmi „rábólintása”, míg ismeretlenek esetében a rendőri bejelentőlap vagy annak igazoló szelvénye volt az elégséges feltétel.⁸³¹ A lényeg, hogy kötelező jelleggel arcképes igazolványt nem kértek, ami jelentősen megkönnyítette a fiktív személyazonosságot igazoló kékcédulás csalók ténykedését. Aki megkapta a választójogot, de személyazonosságának nem kellő igazolása miatt nem szavazhatott, azokat egy külön listán, a „visszautasítottak jegyzéke” úrlapon kellett nyilvántartani, megjelölve a visszautasítás okát. Ez több esetben félreértésre adott okot, így ide írták be a választójog megvonása miatt elutasítottakat. Ez az adminisztrációs hiba azonban az eredmény helyes megállapítását sehol sem zavarta.⁸³²

A nap folyamán a szavazóköröknek meghatározott időnként jelentést kellett adni a járási központi választási bizottságoknak, akik a vármegyei központi választási bizottságnak, végző fokon a főispánnak juttatták el az összegző jelentéseket. Ennek fordítottjaként, a Belügyminisztériumtól kapott utasításokat továbbadva, a főispán folyamatosan instruálta - a szolgálá-

⁸²⁹ Zalai Világosság, 1947. augusztus 30. 1.

⁸³⁰ Zala, 1947. augusztus 31. 1.

⁸³¹ MNL ZML V.1513.b. 13.240/1947.

⁸³² Példa erre Dötk, Győrfiszeg községek, vagy Csabrendek IV., illetve Gógánfa I. és Rédics I. szavazókörei. MNL ZML IV.403. 1947.

ti út betartásával - a szavazóköröket. A nap folyamán rengeteg rémhír, illetve hamis információ látott napvilágot, ami a főispáni stábot állandóan munkában tartotta. Egyes szavazókörökben például szótöbbséggel ad hoc határoztak arról, miszerint a választói névjegyzékben nem szereplők is szavazhattak, mely gyakorlatot határozottan leállították. Előfordult, hogy a szavazatok összeszámlálásánál a nem lezárt borítékban lévő szavazatokat nem akarták érvényesnek elismerni, ami szintén szabálytalan volt.

A legtöbb instrukciót azonban a kékcédulás szavazókkal kapcsolatban kellett kiadni. Délután, amikor már tömegével érkeztek a bejelentések a csalásról, több ezzel kapcsolatos álhír is elterjedt. Egyik szerint a névjegyzék-kivonattal csak másnap lehetett volna szavazni, amit egyből körtáviratban cáfolta a főispán. Más esetben egyes szavazatszedő bizottságok aznap, de külön időpontot, külön helyiséget jelöltek ki a kékcédulával érkezők számára, amit szintén megtiltott a főispán a belügyminiszter rendelkezése folytán. Ezen a ponton késő délután meglehetősen kaotikus helyzet alakult ki, mivel a főispántól is ellentétes tartalmú utasítások érkeztek, de végül nem tettek kivételt a névjegyzék-kivonattal szavazókkal.⁸³³ Jól érzékelhetően a BM-től kiindulva minden instrukció oda futott ki, hogy a nyilvánvaló csalások – ideértve a hamisnak tűnő rendőri bejelentőlapot is – ellenére se akadályozzák a kékcédulával szavazókat.

Már az 1945-ös választásokkor is felfigyeltek az ún. láncszavazás veszélyére, aminek a lényege, hogy üresen bedobva az urnába a borítékot, kiviszik a szavazólapot, amit megfelelő díj ellenében a megbízó szeme láttára töltenek ki és ezt valaki más visszaviszi, kihozva egyúttal egy másik üres szavazólapot. Ha az urnában üres borítékot találtak, akkor gyanakodtak erre, de bizonyítani nem lehetett.⁸³⁴ A szavazási jegyzőkönyvben minden rendkívüli eseményt rögzíteni kellett, amelyek között, a kékcédulás anomáliákon kívül, alig fordult elő lényeges, a választások tisztaságát és eredményét befolyásoló incidens. Többször, de összességében nem releváns számban rögzítettek itt kisebb nézeteltérésekről tudósító bejegyzéseket. Ezek jellegére világítanak rá a következő példák. Csertalajos községben valaki az MKP kockájába – szavazatát így jelölve – egy nyilaskeresztet rajzolt, melynek elfogadhatóságáról polémia alakult ki, de végül a szavazatot elfogadták.⁸³⁵ Zalaszentgyörgyön az MKP járási titkára keveredett szóváltásba a bizottsággal egy 1928-ban született egyén leszavazása miatt, míg Rezi I. szavazókörében választójoggal nem rendelkezők szavaztak.

⁸³³ MNL ZML V.1513.b. 13.240/1947.

⁸³⁴ Jász-Nagykun-Szolnok vármegye egyes szavazóköreiben ez ellen úgy védekeztek, hogy a szavazófülkébe piros ceruzát helyeztek el és csak az ezzel kitöltött szavazólapokat fogadták el érvényesnek. Csöngé 2009, 99–100.

⁸³⁵ MNL ZML IV.403. 1947. Csertalajos.

A választójogi törvényben rögzítettek szerint reggel hét órakor nyitottak a szavazóhelyiségek és este nyolc óráig lehetett szavazni. Szükség esetén a zárórát egy órával ki lehetett tolni, amire több helyütt is sor került. Ez történt például Hévíz I. sz. szavazóköreben is, ahol egész nap nagy volt a forgalom. Az elnök ötszáz plusz szavazólapot rendelt az üdülővendégek miatt, amire szükség is volt, mivel csak ebben a szavazókörben 448-an szavaztak kékcédulával. Ugyancsak meghosszabbították az urnazárás idejét Karmacs II. sz. szavazóköreben is.⁸³⁶

1947. augusztus 31-én a zalai (3.) választókerületben, vagyis Zala vármegyében, a felállított 535 szavazókörben összesen 189.747 fő szavazott, amelyből 188.557 (99,37%) bizonyult érvényesnek.⁸³⁷ A választójogot szerzettek hivatalos, végleges számadatára nézve nem rendelkezünk teljesen megbízható és legfőképpen pontosnak elfogadható forrással, így bizonytalan annak megállapítása is, hogy a fenti számadat milyen arányú részvételt takar. Dokumentumok szintjén csak a korábban már említett MKP iratok,⁸³⁸ illetve a Zala c. napilap 1947. augusztus 31-i lapszáma ad erre vonatkozóan támpontot, amelyek 206.000, illetve 205.000 főben határozták meg a választójogot kapottak számát. Amennyiben 1947-ben is az 1945-ös részvételi aránnyal számolunk, amely akkor 91,34%-ot ért el, akkor 1947-re vonatkozóan 207.737 választójoggal rendelkezőt kapunk. Ha leszámítom az 1945-ös választáson az akkori Zala vármegyei választójogosultak számából (213.323) a Balatonfüredi járásban választójogosultsággal rendelkezők számát (9286), akkor az 1947-es területre vonatkozóan, 1945-ben 204.037 választásra jogosultat kapunk, tehát azonos területre vetítve 1947-ben több, mint 3000 fővel nőtt a választásra jogosultak száma – hangsúlyozom -, amennyiben az 1945-ös részvételi aránnyal számolunk 1947-ben is, aminek megvolt az esélye, legalábbis jelentős eltérést nincs okunk feltételezni. Ha megfordítjuk a gondolatmenetet és elfogadjuk a jelzett források 205.000, illetve 206.000 főnyi választójoggal rendelkezők számát, akkor 92,1–92,6%-ra tehető a részvételi arány. Érdekes körülmény, hogy míg 1945-ben 2482 (1,27%),

⁸³⁶ MNL ZML IV.403. 1947. Hévíz I., Karmacs II.

⁸³⁷ A szavazóköri jegyzőkönyvek sajnos nem állnak teljes számban a rendelkezésünkre. Az 535 szavazókörből 392-nek maradt ránk a jegyzőkönyve. Közvetlenül a választások után azonban a még teljes számban meglévő jegyzőkönyvek adatait járásonként és városonként, szavazóköronkénti részletességgel egy külön táblázatban is rögzítették, így az eredmények lényegében hiánytalanul fennmaradtak. Behasonlítva a meglévő szavazóköri jegyzőkönyvek eredményeit az említett táblázatban lévő eredményekkel, semmilyen eltérést nem tapasztaltam. Ennek megfelelően az eredmények elemzésénél az e táblázatban foglalt adatokat vettem alapul. MNL ZML IV.403. 1947. Járási és városi eredménytáblák. Az adatok könnyebb áttekinthetősége és az elemzési lehetőségek kitágítása érdekében e táblázatokban feltüntetett eredményekből egy adatbázist szerkesztettem, amiben a már korábban tárgyalt 1945-ös nemzetgyűlési választás eredményeit is rögzítettem. A továbbiakban minden eredmény adatot ebből az adatbázisból származtatok, amelynek elérhetősége: <http://www.zml.hu/adatbazisok/zalai.valasztasok/valasztas.bevezeto.php> Letöltés ideje: 2019. február 24. A zalai eredményekre vonatkozóan több országos kiadvány is közöl adatokat, melyek közül a legteljesebb: Hubai 2001.

⁸³⁸ MNL ZML X.22. 1946–1948 42. ö. e.

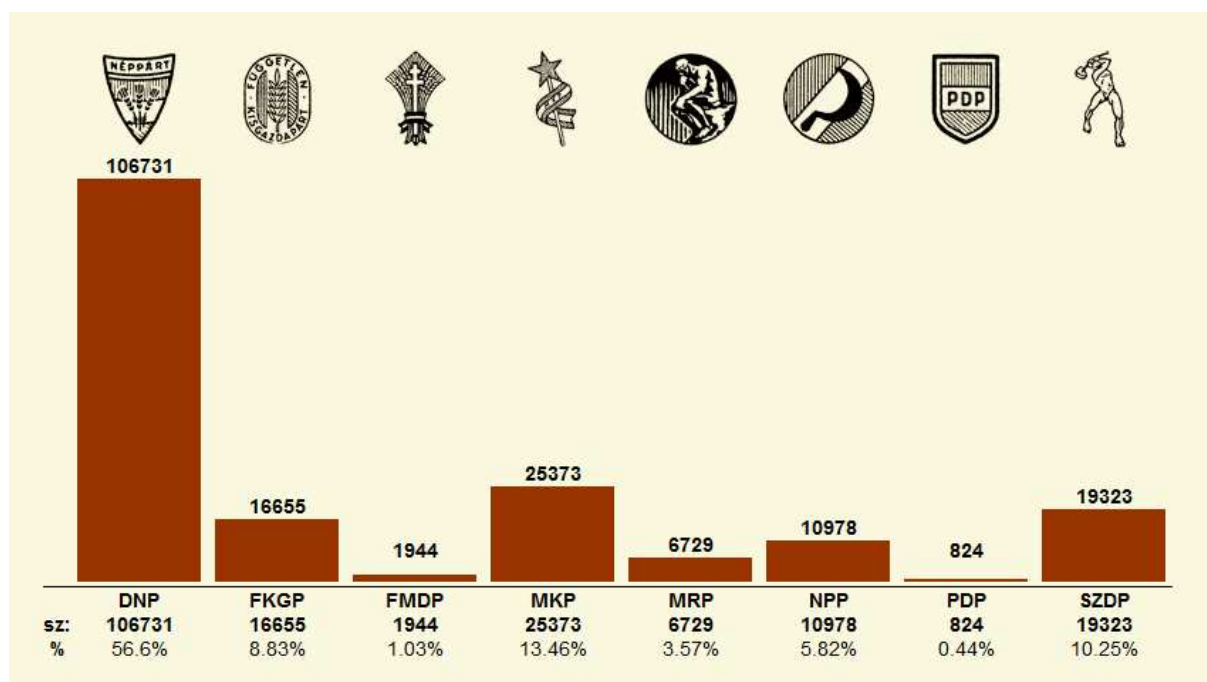
addig 1947-ben csak 1190 szavazat (0,63%), tehát kevesebb, mint a fele minősült érvénytelennek.

Az érvényes szavazatok közül 101.714-et a nők (53,94%), míg 86.843 (46,06%) szavazatot a férfiak adtak le. Érdekes ideidézni az 1945. évi nemzetgyűlési választások hasonló adatát, amikor Zala vármegyében 106.485 nő (55,36%) és 85.878 férfi (44,64%) szavazott érvényesen. A férfiak és nők közötti szavazatarány kiegyenlítettebbé válása az idő múlásával természetesnek is mondható. A férfiak abszolút számának, és ebből (is) eredően az arányuk növekedésére egyrészt a Szovjetunióbeli hadifoglyok nagyszámú hazatérése – ami az MKP egyik fontos kampányfogása volt – magyarázatul szolgálhat, másrészt a kizárások a baloldali pártpreferencia miatt kevésbé sújthatták őket. Az 1945-ben választójogot kapottak közül elhunytak és az 1945-höz képest „választókorba” lépettek száma, valamint a vándorlási különbözet - mely befolyásolhatta még esetleg a választói névjegyzékbe felvettek számát -, egyenlege nem ismert. A másik oka e növekménynek a nagyobb számú kizárások ellenére az lehet, hogy 1945-ben adminisztratív hiányosságok miatt megbecsülhetetlen számban, de a kelleténél többen maradhattak ki a választásból úgy, hogy már össze sem írták őket, akik közül sokan „bejelentkeztek” 1947-ben, de a „törvényes” és törvénytelen kizárások részint elfedhették, különösen a nőknél, kiegyenlíthették a számukat.⁸³⁹

⁸³⁹ Figyelembe véve a korabeli közigazgatási és egyéb más viszonyokat, a nagyságrenddel kiterjesztett választók számát, szinte kizárt, hogy minden - főleg újonnan – jogosultat, például a tanyákon, majorokban élő cselédeket, esetleg éppen távollévő somnasmunkásokat, tehát a társadalom korábban választójogban nem részesített, legel- esetleg tagját elérték volna 1945-ben a választási szervek. Mivel nagyon sokan korábban egyáltalán nem szavaztak, nem is tudhatták adott esetben, hogy ez a helyzet alapvetően megváltozott, tehát nem is reklamáltak a szavazati jogból való kihagyásuk miatt. Mivel ezt a vélekedésemet levéltári vagy más források (egyelőre) nem támasztják alá, ezért a teóriám csak spekulatív jellegű.

10. ábra

Az 1947. augusztus 31-i országgyűlési választáson a pártok által elért eredmények a zalai választókerületben

A 188.557 érvényes szavazatból, meglehetősen fölényesnek tekinthető győzelemmel, 106.731-et a Demokrata Néppárt (DNP) szerzett meg, amely 56,6%-os eredménynek felelt meg. A párt országosan 16,4%-ot kapott, amellyel a második legjobb szavazatarányt érte el az MKP után.⁸⁴⁰ Tekintettel arra, hogy a választójogi törvény szerint 14.000 szavazat eredményezett egy képviselői mandátumot, így a DNP számára Zalából hét parlamenti hely jutott, amelyeket Kovács Ferenc, Pörnczi József, Berkes János, dr. Pócza Lajos, Farkas Dénes, Fehér Ferenc és Iszak Kálmán töltöttek be.⁸⁴¹ Második helyen a Magyar Kommunista Párt végzett Zala vármegyében, 25.373 szavazatot szerezve, amely 13,46%-os eredménynek felelt meg. (Az MKP országos eredménye 22,3% volt, amellyel első helyen végzett.) Zalából első körben ez egy képviselői helyet jelentett, amit listavezetőként Rákosi Mátyás kapott meg. A pártvezérekhez hasonlóan Rákosi is több kerületben indult, rendszerint első helyen, de ahogy 1945-ben, ekkor is a zalai kerületből igazoltatta a mandátumát. A harmadik helyen a Szociáldemokrata Párt (SZDP) végzett 19.323 szavazattal (10,25%), amely szintén egy mandátumhoz volt elég. A párt országosan egyébként 14,9%-ot ért el. Mivel a zalai SZDP listajstrom első

⁸⁴⁰ Izsák 2010, 260–261. A további országos eredményeket is ebből a forrásból merítem.

⁸⁴¹ A Demokrata Néppárt képviselőinek életrajzi adatait - a már ismert forrásokon kívül - lásd még: Kovács K.–Rosdy 1996.

és második helyén álló Marosán György, illetve Kéthly Anna is több helyen indulva máshol is győzött és nem a zalai lajstromon elnyert helyüket választották, így a harmadik helyre rangsorolt Dombai János is képviselő lehetett. A Független Kisgazdapárt a zalai kerületben a két évvel korábbihoz képest önmaga árnyékává vált a maga 16.655 szavazatával (8,83%), amely az MKP-hoz és az SZDP-hez hasonlóan mindössze egy képviselői hely megszerzéséhez volt csupán elegendő. A zalai listavezető, dr. Antall József Somogyban is hasonló pozícióban indult és mivel azt a mandátumát igazoltatta le, ezért dr. Bencze Imre⁸⁴² is bekerülhetett az országgyűlésbe.⁸⁴³ A Független Kisgazdapárt országosan egyébként 15,4%-ot ért el.

A többi induló párt – közvetlenül - nem szerzett mandátumot Zalából, az ehhez szükséges szavazatmennyiséget legjobban a Nemzeti Parasztpárt (NPP) közelítette meg a reá leadott 10.978 (5,82%) szavazattal. A Magyar Radikális Párt (MRP) 6729 (3,57%), a Független Magyar Demokrata Párt (FMDP) 1944 (1,03%), míg az utolsó helyen végzett Polgári Demokrata Párt (PDP) 824 (0,44%) szavazatot kapott. (Előbbi pártok országos eredményei: NPP 8,3%, MRP 1,7%, FMDP 5,2%, PDP 1%.) A választókerület székhelyén alakult (vármegyei) választási bizottság elnöke, dr. Deme László szeptember 3-án hirdette ki a végeredményt. A korábbi sajtócitátumokhoz hasonlóan, az újságokban a véglegeshez képest némileg eltérő eredmények láttak napvilágot.⁸⁴⁴

Szeptember 9-én a belügyminiszter táviratozott a választókerületi választási bizottságnak, miszerint a töredékszavazatok összesámlálása után a zalai választókerületben az eddig elnyerteken kívül az MKP-t, az NPP-t, a DNP-t és az MRP-t még további egy-egy mandátum illeti meg.⁸⁴⁵ Ennek megfelelően az MKP listájáról bekerült az országgyűlésbe Gerencsér György, a Nemzeti Parasztpárt részéről a Veres Péter után második helyre sorolt Horváth János és a DNP-től Tasler Lajos. Az MRP listáját Peyer Károly vezette, aki nem tudta eldönteni, hogy melyik választókerületből igazolja a képviselőségét, ráadásul pár hét múlva szakított a radikálisokkal, nem sokkal később pedig emigrált.⁸⁴⁶

A zalai választókerület összesített eredményei kapcsán megjegyzendő, hogy abban egy település, a Letenyei járásba tartozó Valkonya szavazatai nem szerepelnek, mivel a már emlí-

⁸⁴² Vö. Független Zala, 1947. szeptember 21. 1.

⁸⁴³ A képviselők életrajzi adatait lásd: Marelyn–Vida 2005, elektronikusán: http://mpgy.ogyk.hu/mpgy/alm/almanach_1947-49/index.htm Letöltés ideje: 2019. február 24.

⁸⁴⁴ Független Zala, 1947. szeptember 4. 1. Közölve: Káli–Mikó (szerk.) 1995, 232–233.

⁸⁴⁵ MNL ZML V.1607.d. sz. n. 71. doboz. A választójogi törvény értelmében „a pártot megillető további képviselői megbízatás arra a lajstromra esik, amelyen a töredékszavazatok száma a legnagyobb”.

⁸⁴⁶ Helyét az országgyűlésben Peyer emigrálása után az MRP zalai listájának második helyén álló dr. Szekeres János ny. belügyi államtitkár foglalta el 1947. december 12-én. https://mpgy.ogyk.hu/mpgy/alm/almanach_1947-49/1947_ngy_a_t397.htm Letöltés ideje: 2019. október 2. Miután Pörnczi József (DNP) 1948. augusztus 4-én lemondott megbízatásáról, Keszler Aladár lépett a helyére. Életrajzát lásd uo.

tett – e településnél egyébként hiányzó – szavazóköri jegyzőkönyvek alapján készített járási táblázatokban sem szerepel a településnél semmilyen adat, melynek okát nem sikerült felderítenem.⁸⁴⁷ Az érvénytelen szavazatok száma különösebb elemzési lehetőségeket és abból következtetések levonását nem teszi lehetővé, csupán megjegyzem, miszerint az 1190 érvénytelen szavazatból 182-nek lehetett megállapítani a párthovatartozását, míg a többi szavazat esetében ez nem volt megállapítható. A párthoz köthető érvénytelen szavazatok számaránya korrelál a pártok eredményével. Az érvénytelen szavazatok kapcsán még egy apró, nem releváns, de feltűnő érdekességet lehet említeni, miszerint a Zalaegerszeg városban leadott érvénytelen szavazatok (41) között egyetlenegy sem minősítettek párthoz köthetőnek, amire máshol nem volt példa.

A választásokat megelőzően, profi közvélemény-kutatások és eredménybecslési módszerek híján, a pártok legfeljebb csak nagyságrendileg tudták megbecsülni a várható eredményüket. Az már más kérdés, hogy a nyilvánosság felé vagy akár az adott párt különböző szintjein ezt hogyan kommunikálták, mennyire rugaszkodtak el a szűkebb, bizalmas körben kapott és terjesztett előrejelzésektől, becslésektől. A legtöbb ezzel kapcsolatos dokumentum is az MKP részéről maradt fenn, a párt vezetői részletes jelentésekben latolgatták a várható eredményeiket, figyelve a többi pártra is. Az MKP járási és körzeti titkárainak, valamint a megyébe delegált választási kiküldöttek részvételével augusztus 18-án tartott értekezleten az előzetes becslés szerint 32.580 szavazatot vártak, ami 16,5%-os tervezett szereplésnek felelt volna meg.⁸⁴⁸ A választások előtt egy nappal, augusztus 30-án kiadott eredménybecslésük viszont már csak 29.450 szavazattal számolt.⁸⁴⁹

Az előjelek tükrében már csak kisebb meglepetést keltett a megyében a választások előtt mindössze pár héttel megalakuló DNP győzelme, viszont annál meglepőbb volt a lényegében a néppárt reciprokaként szereplő FKGP veresége. Azt reálisan senki sem gondolta a megelőző két év tükrében, különösen a DNP színrelépése után, hogy az FKGP megismételheti az 1945-ös eredményét Zalában, amikor 75,13%-kal 12 mandátumot szerzett, de ennél a gyászos eredménynél mindenki többre számított. Ha összeadjuk a DNP és az FKGP eredményét, ami

⁸⁴⁷ Valkonya lélekszáma az 1941. évi népszámlálás szerint 324 fő volt, így az itt leadott voksok hiánya az összegzett adatokat érdemben nem befolyásolják. KSH 1976, 164.

⁸⁴⁸ Ez alapján 197.455 érvényes szavazóval - vagy szavazásra jogosulttal (?) – számoltak, ami az általam vélelmezett, korábban kifejtettek alapján választásra jogosultak számához képest kevesebb, viszont a ténylegesen részt vett és érvényesen leszávozottaknál kicsivel több volt.

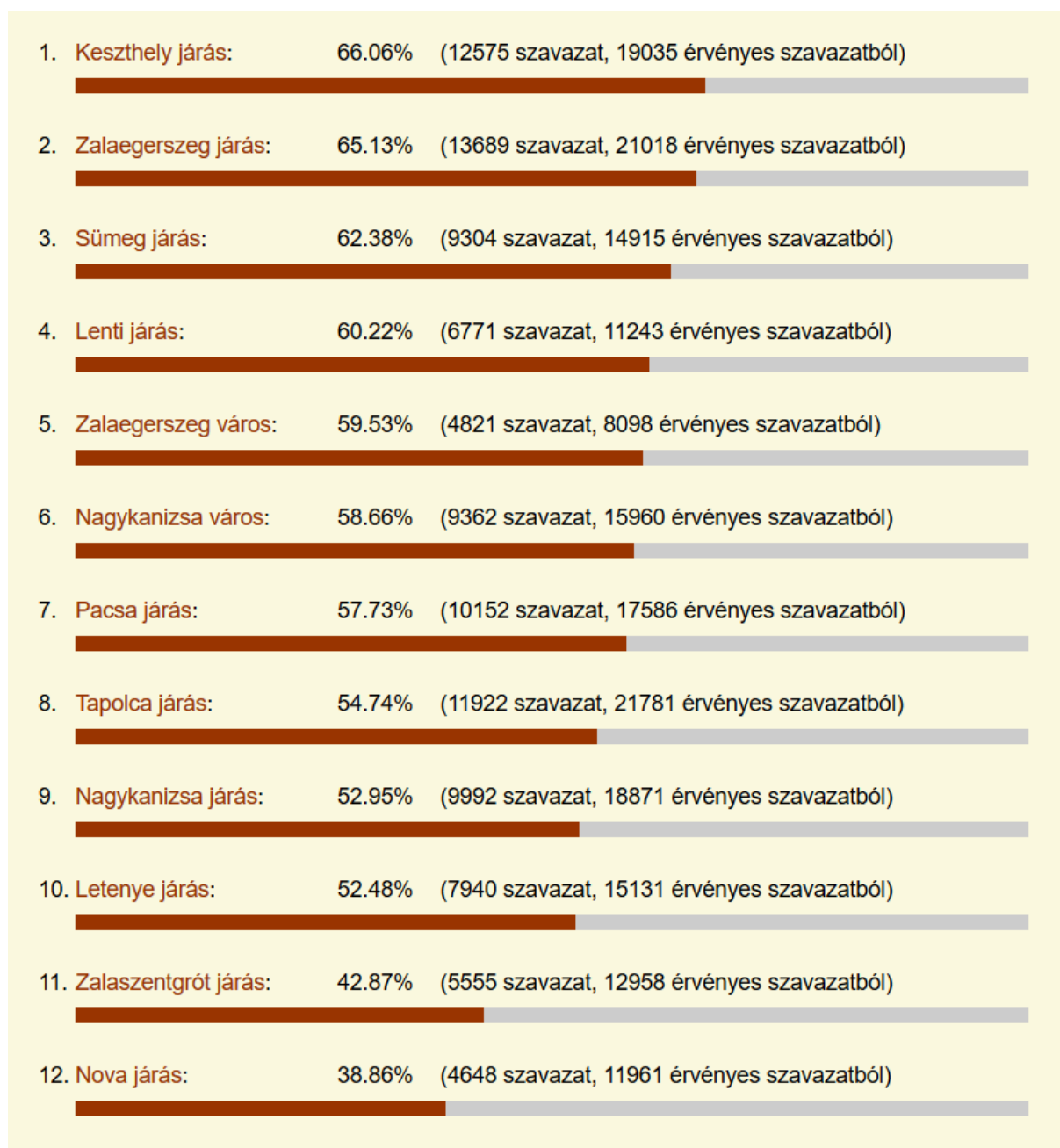
⁸⁴⁹ MNL ZML X.22. 1946–1948 42. ő. e. A többi párt reményeit illetően is leginkább a kommunista párt irataiból kapunk képet. Eszerint például a szociáldemokraták, akiket leginkább riválisuknak tekintettek a kommunisták, a dokumentum szerint: „biztosak voltak abban, hogy a választások során, mint a megye első pártja kerülnek ki”.

65,43% és tekintetbe vesszük a potenciálisan leginkább a jobboldali szavazókat érintő – már részben taglalt – kizárásokat, óvatos becslések szerint is legalább 70%-os eredményt kapunk, ami alig marad el a két évvel korábbiakhoz képest. Ez alapján talán nem túlzás kijelenteni, miszerint az 1945-ös választási eredményhez képest alapvetően nem változott meg a megye politikai orientációja.

Ha részleteiben vizsgáljuk az egyes pártok eredményeit, azonnal észrevehető, hogy azok egy része egymástól nem független, továbbá a megyén belül, a járások és városok szintjén olykor igen nagy szóródást mutatnak.

11. ábra

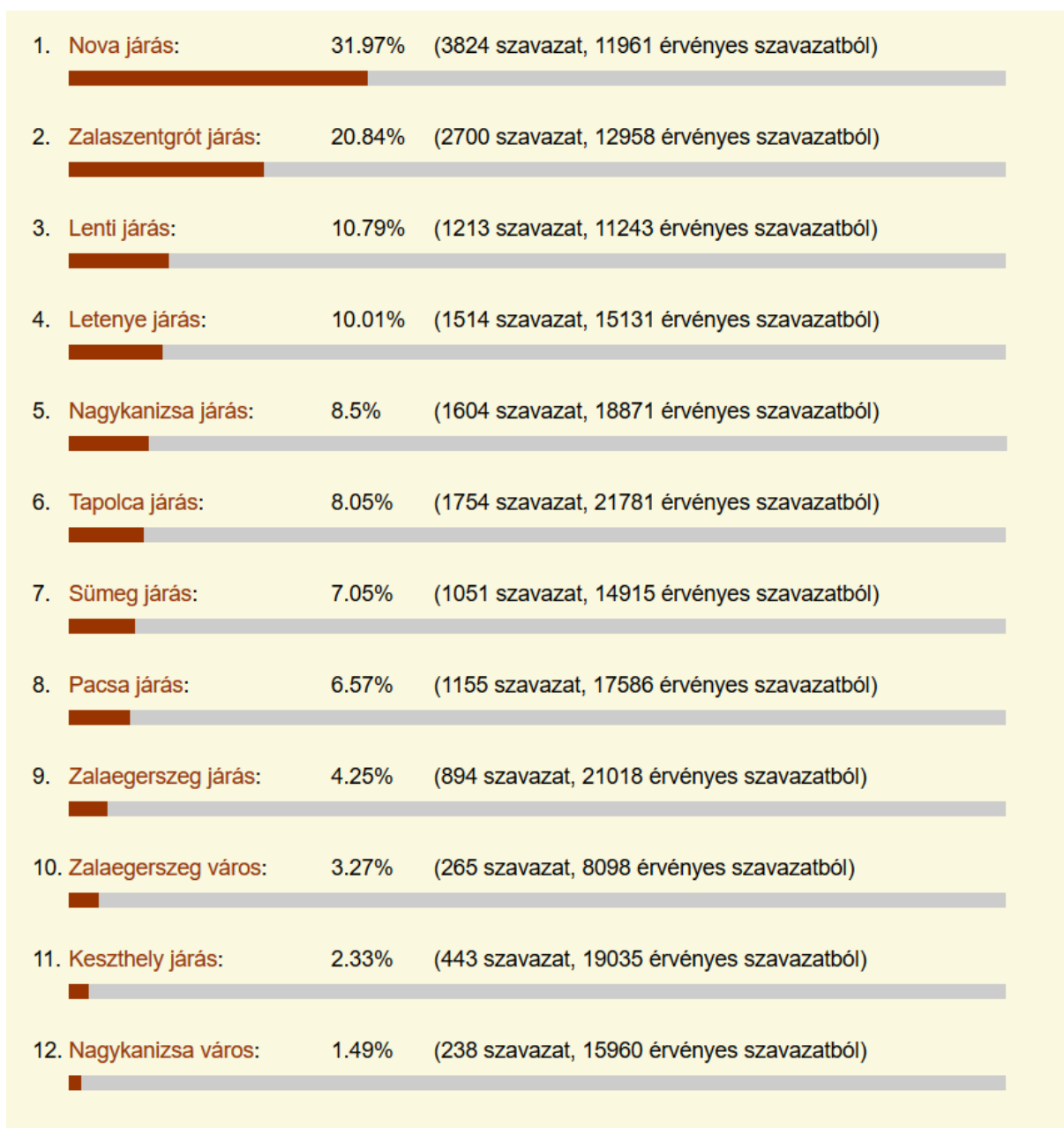
A Demokrata Néppárt választási eredménye 1947-ben a zalai választókerületben a járások és városok összehasonlításában

A Demokrata Néppárt 56,6%-os megyei eredménye sem egyenletesen oszlott meg, amit a leggyengébb és legjobb járási eredmények illusztrálnak a legplasztikusabban: Novai járás (38,86%), Keszthelyi járás (66,06%), melyek között nem elhanyagolható a különbség.

12. ábra

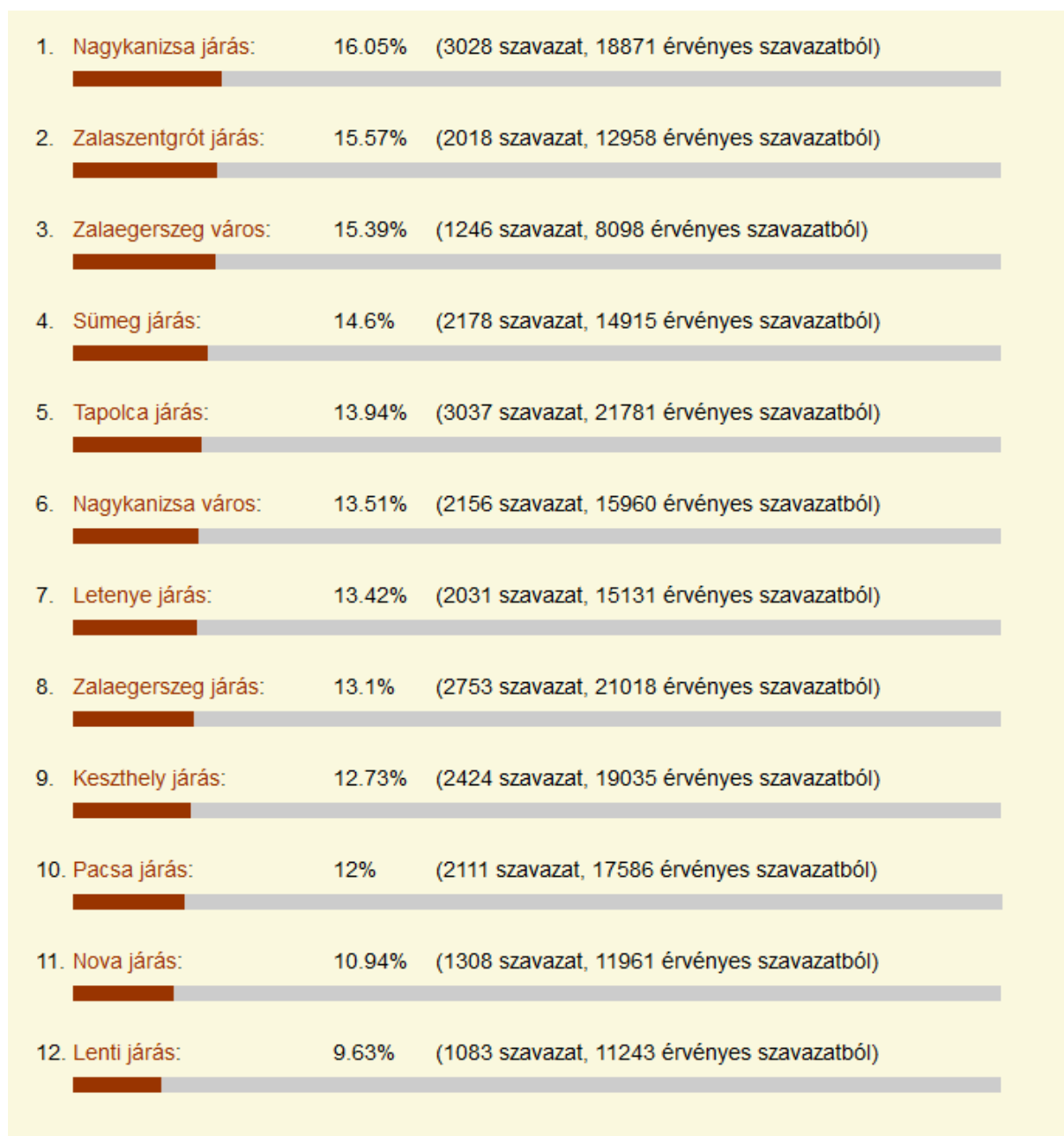
A Független Kisgazdapárt választási eredménye 1947-ben a zalai választókerületben a járások és városok összehasonlításában

A DNP és a Független Kisgazdapárt eredménye mutatja mennyire egymás függvénye volt e két párt, hiszen a DNP riválisának számító FKGP a járások között a Keszthelyi járásban érte el a leggyengébb eredményét (2,33%), míg a legjobbat éppen a Novai járásban produkálta 31,97%-kal.

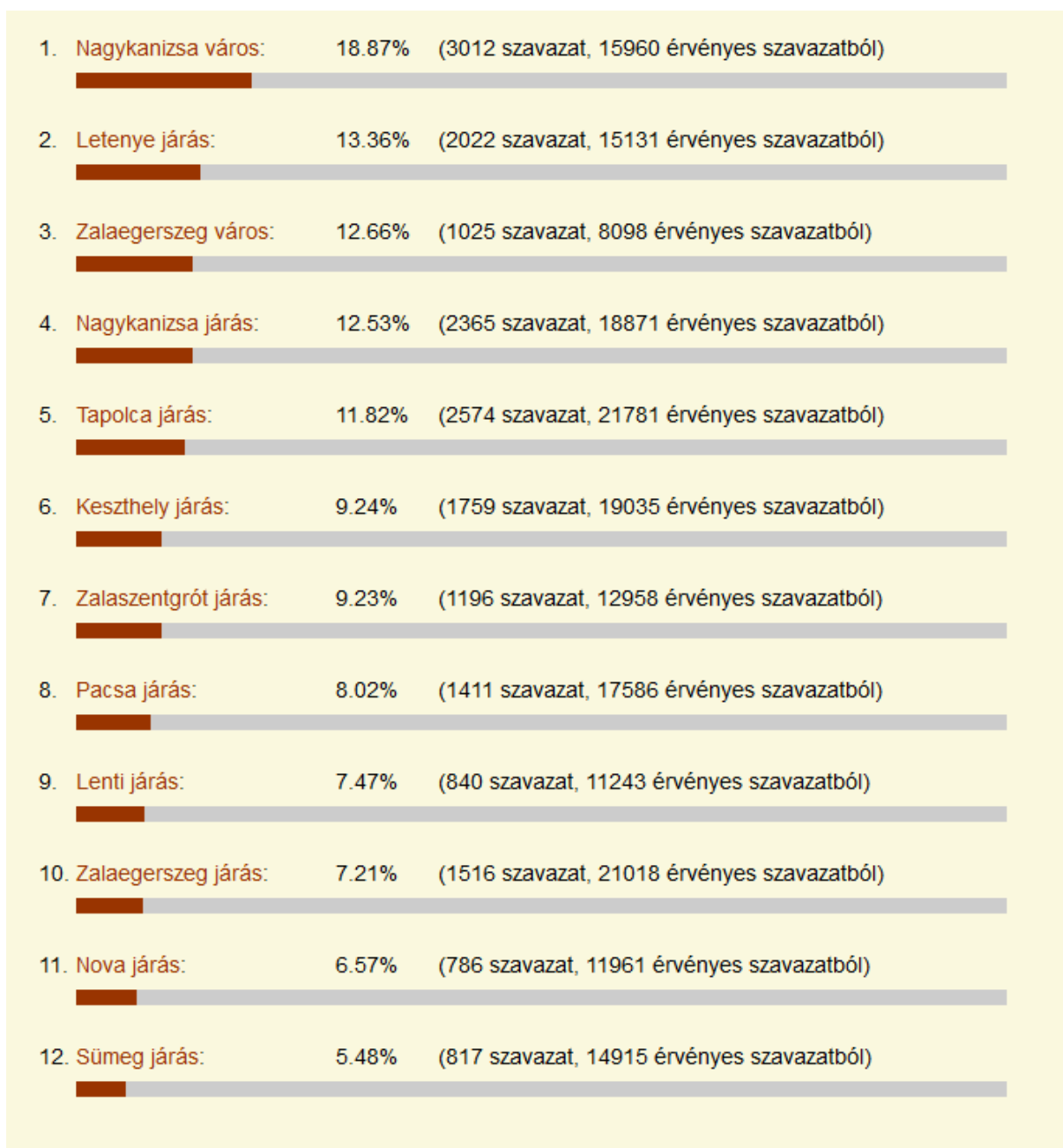
13. ábra

A Magyar Kommunista Párt választási eredménye 1947-ben a zalai választókerületben a járások és városok összehasonlításában

14. ábra

A Szociáldemokrata Párt választási eredménye 1947-ben a zalai választókerületben a járások és városok összehasonlításában

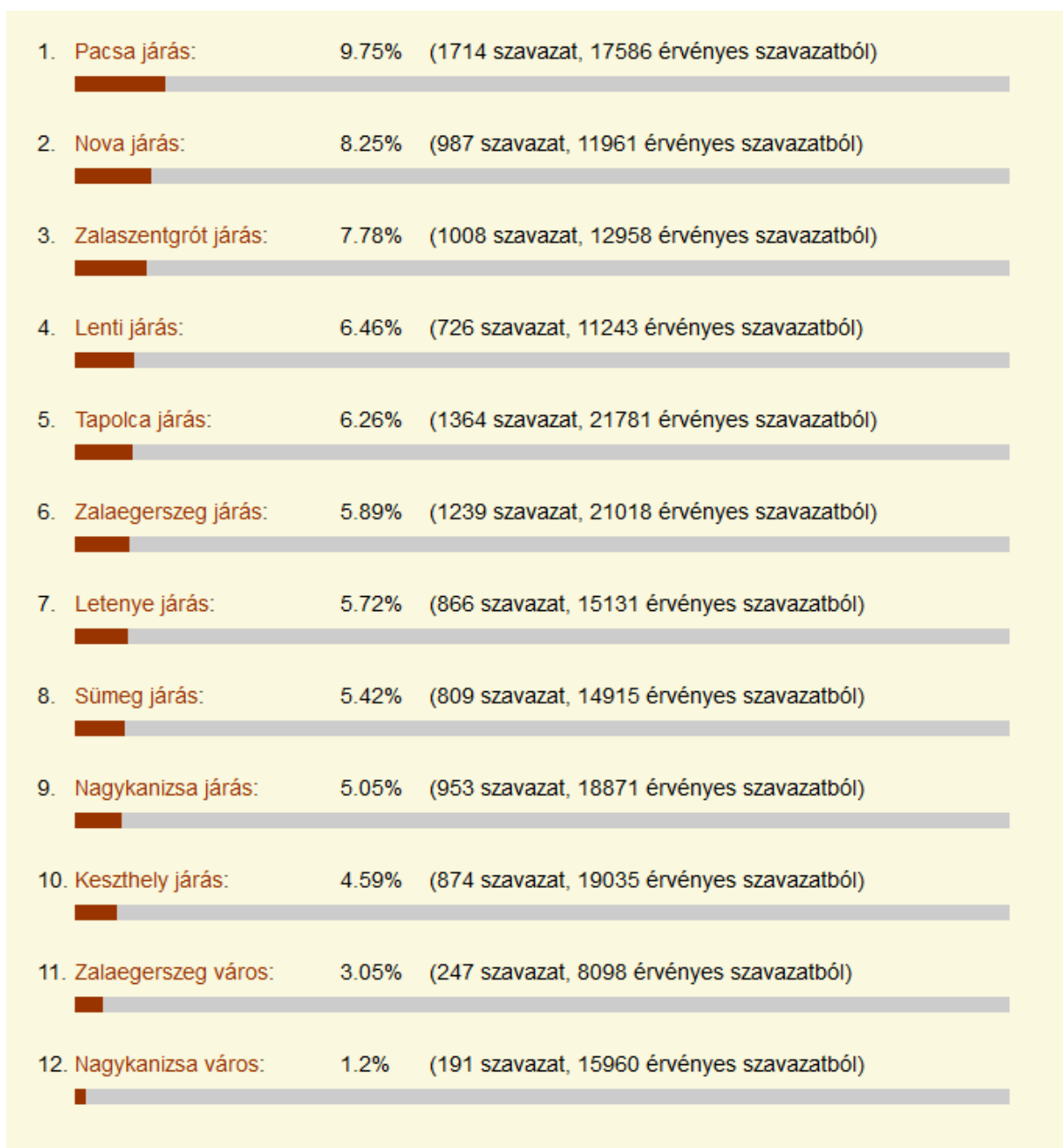

Az egymással szintén rivalizáló „munkáspártok”, vagyis az MKP és az SZDP viszonylatában nincs ilyen egyértelmű komplementaritás. Az MKP eredménye relatíve meglehetősen kiegyenlítetttséget mutat, hiszen a legrosszabb és legjobb produktuma között, amit a Lenti (9,63%), illetve a Nagykanizsai járásban (16,05%) ért el, kicsi a különbség az SZDP-hez képest, amely jóval nagyobb „kilengést” mutat e tekintetében, hiszen a leggyengébb Sümegei járás (5,48%) és a párt szempontjából legerősebb Letenyei járás (13,36%), pláne Nagykanizsa város

(18,87%) adatai között jelentősnek mondható különbség feszül. Az MKP relatíve óriásit javított zalai eredményein 1945-höz képest, hiszen akkor csak 13.946 szavazatot (7,25%) kapott, míg 1947-ben csaknem megduplázta a rá eső voksok mennyiségét (25.373), ami a szavazatarányban is majdnem kétszereződést jelentett (13,46%). Ezzel szemben a Szociáldemokrata Párt némileg veszített az erejéből, hiszen míg 1945-ben 22.179 szavazatot (11,53%) kapott, addig 1947-ben csak 19.323-at (10,25%). Az indirekt (választói névjegyzékből való kihagyás) és direkt (kékcédula) csalások „kedvezményezettje” az MKP volt, de ez önmagában nem magyarázza a viszonylag jelentős szavazatnövekményt. Annak oka inkább a párt által vitt radikális és demagóg kampány lehetett, ami 1945-höz képest több – elesett és csalódott - embert sodort – például a szocdemektől - a baloldali radikalizmus felé.

15. ábra

A Nemzeti Parasztpárt választási eredménye 1947-ben a zalai választókerületben a járások és városok összehasonlításában

A Nemzeti Parasztpárt eredménye mögött – önmagában – szintén nem elhanyagolható területi különbségek fedezhetők fel, különösen ha a városokat is figyelembe vesszük (Nagykanizsa város 1,2%, Keszthelyi járás: 4,59%, Pacsai járás: 9,75%). Az NPP lényegében tartotta az 1945-ben beállított szintjét, amit kisebb mértékben még növelt is nagyjából ezer szavazattal, mindenesetre az megállapítható, hogy az általa birtokolt jelentős közigazgatási pozíciókat nem nagyon tudta plusz szavazatokra váltani, ezen személyek által a párt hitelességét növelni.

A többi párt FMDP, PDP, MRP eredménye, vagy még inkább eredménytelensége mögött lévő járási szintű területi különbségek lényeges relevanciával nem bírnak.

IV.6.5. A választói magatartást meghatározó tényezők

Különösen a későbbi, de már a korabeli elemzések szempontjából sem volt haszontalan, hogy ismételten azonos tartalommal, de külön női és férfi szavazólapokat használtak ezen a választáson is. Ennek segítségével jól nyomon lehet követni a pártok nemek szerinti kedvezményezettségét. Az alábbi ábra mutatja a különböző pártokra 1947-ben leadott szavazatok nemek szerinti megoszlását százalékban és abszolút számban is.

16. ábra

A pártokra leadott szavazatok nemek szerinti megoszlása
a Zala vármegyei választókerületben 1947-ben⁸⁵⁰

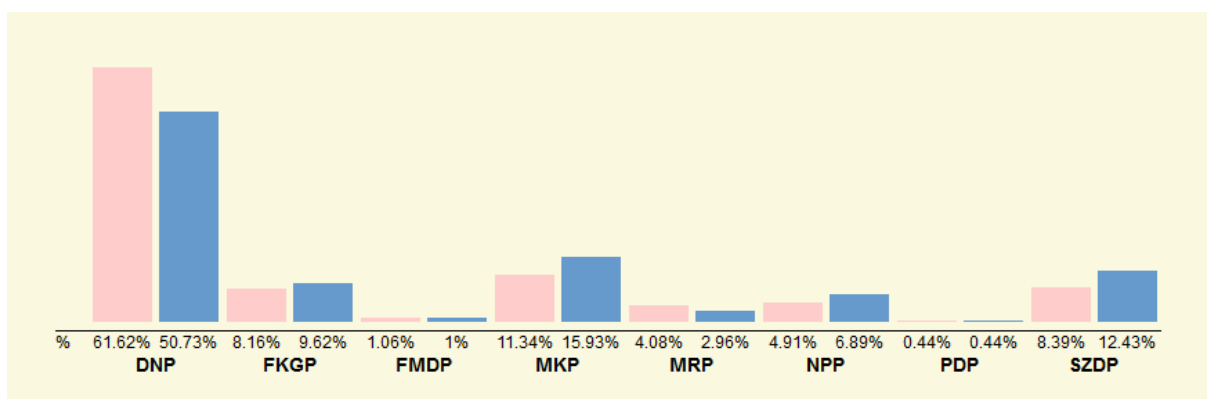
	DNP		FKGP		FMDP		MKP		MRP		NPP		PDP		SZDP	
	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi
sz:	62676	44055	8303	8352	1075	869	11538	13835	4155	2574	4993	5985	444	380	8530	10793
%	58.72%	41.28%	49.85%	50.15%	55.3%	44.7%	45.47%	54.53%	61.75%	38.25%	45.48%	54.52%	53.88%	46.12%	44.14%	55.86%
																

A következő ábra egy másik megközelítésben mutatja meg a nemek közötti pártpreferencia különbséget.

⁸⁵⁰ Az sávdiaagramm alsó, különválasztott része a választókerület egészében jellemző női-férfi szavazatarányt mutatja, így vizuálisan is azonnal látszik a nemek pártpreferenciájának eltérése a megyei átlag egészéhez képest.

17. ábra

A pártok százalékos eredményei a nemek szerinti összes szavazatból a Zala vármegyei választókerületben 1947-ben (rózsaszín/világos oszlop: nők; kék/sötét oszlop: férfiak)

A férfi-nő arányt tekintve a Magyar Radikális Párt szolgáltatta a legnagyobb extremitást, hiszen 6729 szavazójából 4155 volt a nő, ami 61,75%-os eredménynek felelt meg. A nemek szerinti százalékos megoszlást tekintve a női többség alapján a DNP-é a második hely, mivel e párt szavazóinak 58,72%-a volt nő. Ezenkívül enyhe női többséggel a Független Magyar Demokrata Párt, illetve a Polgári Demokrata Párt rendelkezett (55,3 és 53,88%). Érdekes módon a szavazótáborát tekintve összezsugorodott Független Kisgazdapárt esetében már enyhe férfitöbbség volt érzékelhető (50,15%). Ugyancsak férfitúlsúly jellemezte az MKP (54,53%), az NPP (54,52%) és az SZDP (55,86%) szavazótáborát. A háború miatt, a nemek között kialakult demográfiai egyensúlytalanság következtében azok a pártok, amelyeket a nők jobban preferáltak, eleve kedvezőbb helyzetbe kerültek, ahogy ezt láthattuk 1945-ben is. A nők megnyerése ennél fogva kulcskérdésnek számított, amivel – közvélemény-kutatás híján is - minden párt tisztában volt.

A férfi-nő szavazatarány mellett számos oka lehetett annak, ha valamilyen területi (megyei, járási) átlageredménytől eltérülés mutatkozott. Ezeket a tényezőket az 1945-ös választás bemutatásakor részletesen elemeztem. Mivel a hatásmechanizmus 1947-re sem változott meg, ezért e helyütt, elkerülendő az ismétlést, csak röviden utalok ezekre a tényezőkre. A település nagyság, a vallási és nemzetiségi viszonyok, a foglalkozási szerkezet, az adott párt jelenlétének minősége a településen vagy a tágabb térségben, esetleg a kampány intenzitásának eltérése mind-mind olyan faktorok, amelyek adott esetben igen jelentős mértékben is eltéríthetnek egy települési eredményt a megyei vagy akár a járási átlagtól. A település nagyság, a helyi társadalom differenciáltsága jól visszatükröződött a választási eredményekben. A pártok a legjobb (legrosszabb) eredményüket rendszerint olyan aprófalvakban érték el, ahol nagyjából

száz vagy ennél is kevesebb választó élt. Mennél nagyobb volt egy település, annál differenciáltabb és az átlagoshoz jobban közelítő, szélsőségektől mentes eredmények születtek.

Érdekesen módosították a területi átlageredményeket egyes települések markánsan eltérő vallási vagy nemzetiségi viszonyai.⁸⁵¹ A dél-zalai horvát falvakban (pl. Tótszentmárton, Tótszerdahely, Petrivente, Fityeház, Bajcsa) a DNP – olykor mélyen – ötven százalék, de mindenképpen a megyei átlag alatt teljesített, viszont az MKP és kisebb részben az SZDP, illetve az NPP itt rendkívül jó eredményeket ért el, ahogy az 1945-ben is történt. A Balatonfelvidéki sváb falvak közül Pula községben született extrém eredmény azzal, hogy az SZDP 54%-kal itt érte el a legjobb százalékos arányt. Csak valószínűsíteni tudjuk ennek okát, nevezetesen, hogy az SZDP kiállt a svábok jogfosztottságának enyhítése érdekében, amire az országban máshol is volt példa.⁸⁵²

Zala megye vallásilag meglehetősen homogénnek számított, a katolikusok aránya 90% feletti volt. Néhány markánsan református település (Szentgyörgyvölgy, Becsvölgye, Kustánszeg, Csonkahegyhát) választási eredményeiben a vallás, mint kulturális megkülönböztető jegy vissza is tükröződött, minimum annyiban, hogy a DNP ezeken a helyeken átlag alatt szerepelt és inkább az FKGP, illetve kisebb mértékben az NPP került helyzetbe. Kustánszegen és Csonkahegyháton például a több mint ötven százalékos eredményével maga mögé utasította a Kisgazdapárt a DNP-t is, ami igazán kivételes jelenségnek számított. Ez az egyik oka a – mellesleg Göcsejt lefedő - Novai járás már ismertetett eredményének, ahol a fenti református falvak többsége található.⁸⁵³ A foglalkozási szerkezetnek az általánostól való eltérései – vagyis a földművelésből élők kisebb aránya - is jól kitapinthatóak a választási eredményekben, melyek leginkább az SZDP szereplésében mutatkoztak meg. A párt a járások és városok viszonylatában Nagykanizsa városban szerepelt százalékosan (18,87%) és abszolút számban is (3012 szavazat) a legjobban. Ezután a Letenyei járás, Zalaegerszeg város és a Nagykanizsai járás következett, ezen kívül még a Tapolcai járásban szerepelt a párt a megyei

⁸⁵¹ Békés vármegyére vonatkozó analógiákhoz lásd Ignác 2004, 115. és 124.

⁸⁵² Az áttelepülésre kötelezett németek változatlanul nem rendelkeztek választójoggal, viszont nem minden német volt áttelepítésre kötelezett. Tolna megyei, völgyégi analógiákat lásd: Csekő 2001, 114. Az MKP Zala vármegyei titkára, az 1947. augusztusi havi jelentésében megemlíti az SZDP tapolcai járási titkárának Pulán elmondott kampánybeszédét, amelyet becsatolt a központba beküldött jelentéséhez. Ennek tartalmát nem ismerjük, de vélhetően az MKP titkár elsősorban annak kommunista-ellenes éle miatt tartotta fontosnak megemlíteni ezt az esetet. MNL ZML X.22. 1946–1948 6. ő. e.

⁸⁵³ Az FKGP e göcseji falvakban való jó szereplésében meghatározó szerepe lehetett a Becsvölgyén élő, református vallású Mileji Istvánnak, aki a maradék zalai FKGP vezetőségében tevékenykedett már ekkor is, ráadásul nem sokkal később – dr. Bencze Imre lemondása után – országgyűlési képviselő lett. 1948 tavaszától viszont – amiről még szó lesz – egyre inkább az MKP/MDP társutasává silányította pártját. Életrajzi adatait lásd: Marelyn–Vida (szerk.) 2005, 268. elektronikusan: https://mpgy.ogyk.hu/mpgy/alm/almanach_1947-49/1947_ngy_a_t268.htm Letöltés ideje: 2019. október 20.

átlagon felül. A városok, különösen Nagykanizsa esetében kézenfekvő a jó eredmény magyarázata, amely a megye legnagyobb városaként (a megyeszékhely Zalaegerszeget csaknem kétszeresen múlta felül lakosságában) jelentős iparral és kereskedelemmel bírt, ráadásul itt rendkívül erős pártszervezet létezett. Ebben az esetben az ok és okozat (szavazóbázis és pártszervezet) viszonyát nehéz pontosan meghatározni, vélhetően az oda-visszahatás kölcsönösen erősítette egymást. A Nagykanizsai járás, de különösen a Letenyei járás olajos falvainak jó eredményében benne van a nagykanizsai SZDP szervezet városon túlmutató kisugárzó hatása, hiszen maga a kanizsai szervezet is a Magyar-Amerikai Olajipari Rt. (MAORT) üzemi bázisára szerveződött Dombai János vezetésével. A Letenyei járásba tartozó Bázakerettyén és Kútfejen egyaránt harminc százalék felett teljesítettek a szociáldemokraták, viszont a járás két másik olajos falvában, Lisperzentadorjánban és Lovásziban épp, hogy átlag feletti eredmény jött ki. Utóbbi két faluban egyébként a DNP vitte el a szavazatokat. A Balaton-felvidéki kőbányák munkásainak köszönhetően kiugró, harminc százalék feletti volt Badacsonytomaj és Zalahaláp eredménye. Ebben a közegben – ellentétben az olajvidékkel – az MKP is meg tudta vetni a lábát.

A fenti, viszonylag jól adatolható és magyarázható eredmények mellett több olyan extrém eltérés is történt a megyei vagy járási átlaghoz képest, ami első ránézésre nem magyarázható. Ezekben az esetekben, ahogy 1945-ben, egy-egy apró egyedi momentum is kiválthatta a rendkívüli szavazatmegoszlást. Jellemzően ezúttal is olyan kisleányokról van szó, ahol egy-egy meghatározó ember (pap, tanító, nagygazda stb.) viselkedésének, állásfoglalásának normává emelkedése és annak társadalmi lekövetése meghatározónak bizonyulhatott. Természetesen ennek inverzeként adott esetben egyetlen hiteltelen személy is elegendő lehetett egy párt leszereléséhez, aki helybeli vagy kampányember egyaránt lehetett. Az így keletkezett űrbe ezután már szinte bárki benyomulhatott. Ahogy az 1945-ös választásnál, nagy valószínűséggel ekkor is lehetett jelentősége annak, hogy melyik pártnak létezett szervezete az adott településen, hiszen – per analogiam 1945 - pusztán a létezés ténye és ezen keresztül az ismertség, pláne ha ahhoz még hitelesség is járult, az szinte mindig hozott valami többletet a konyhá-⁸⁵⁴ra.

⁸⁵⁴ Káli 1997c, 316. Sajnos az 1947-es választások idejéből nem rendelkezünk olyan forrással, ami az említett 1945-ös választásokhoz kapcsolhatóan fennmaradt. (Kimutatás a pártszervezetekről közvetlenül a választás után.)

IV.6.6. A kékcédulával elkövetett csalások

Az 1947. évi választásokhoz a mai napig is elsődlegesen a névjegyzék-kivonattal, közkeletűbb elnevezéssel, a kékcédulával elkövetett csalásokat kapcsolja a köztudat. Noha a szakirodalom egyre inkább a nagyságrenddel nagyobb, a választói névjegyzékből való kihagyásokkal elkövetett csalásokra helyezi a hangsúlyt, a kékcédulákkal elkövetett visszaélések vizsgálata több szempontból sem elhanyagolható. A kérdést a közelmúltig szinte kizárólag országos összefüggésben tárgyalta a szakma és csak az utóbbi években vette kezdetét a kisebb területek, legevidensebb módon a megyék, pontosabban a választókerületek idevágó forrásainak kellően részletes vizsgálata. Márpedig a bizonytalanságot és a homályt leginkább az ilyen „mélyfúrások” oszlathatják el a legsikeresebben.⁸⁵⁵

Nemcsak az bizonytalan, hogy hány hamis szavazatot adtak le a kékcédulák segítségével, de az sem egyértelmű – egyúttal nem érdektelen –, hogy mennyit terveztek. Az eseményeket operatíván kézben tartó Farkas Mihály utasítására készítettek egy tervet, amely országosan csaknem 209.000 hamis szavazat leadását irányozta elő. A műveletbe bevonták a szociáldemokratákat is, de egyelőre ma sem tisztázott a nekik juttatni tervezett/juttatott családi lehetőség mértéke, illetve a bevonásuk horizontális kiterjedtsége. Mindenesetre a fenti terv Zala megyére vonatkozóan négyezer hamis szavazat leadását irányozta elő, amit kétszáz aktivistával, száz szavazókör bevonásával akartak véghez vinni.⁸⁵⁶

A zalai választókerületben forgalomba hozott kékcédulák többirányú vizsgálhatósága érdekében, egy külön – nem nyilvános - adatbázisban rögzítettem az MNL Zala Megyei Levéltára választási iratanyagában fellelhető összes (1636) kékcédula adatát. Alapvető célom az volt, hogy a lehető legpontosabban meg tudjam állapítani a hamisan leadott szavazatok számát. Másodlagos célként jelentkezett több, ehhez képest kevésbé lényeges, de nem érdektelen kérdés megválaszolása is, mint például a csalásban érintett települések, a csalást elkövetők száma és szociológiai jellemzőik, a kékcédula pro forma kiállítási helye.

Az MNL Zala Megyei Levéltárában fellelhető 1947. évi választási iratanyag rendezése után biztosan megállapítható, hogy az összes, a választókerületben, vagyis Zala vármegyében felhasznált kékcédula nem áll a rendelkezésünkre. Az 535 szavazókörből 392-nek van meg a szavazási jegyzőkönyve, ahol külön pontban kellett beírni a szavazókörben leadott kékcédulák számát. A fennmaradt 392 szavazási jegyzőkönyvben ily módon 1771 kékcédula leadását regisztrálták, ezzel szemben fizikailag 1636 kékcédula maradt fenn az iratanyagban. Arányo-

⁸⁵⁵ Csöngé 2009., Káli 2016b.

⁸⁵⁶ Szerencsés 1992, 61.

sítva a rendelkezésünkre álló adatokat, azokból kétirányú becslést tehetünk a felhasznált összes kékcédulára vonatkozóan. Ha a szavazókörök számát arányítjuk egymáshoz és az ismert számú kékcédula mennyiségéhez, akkor e számítás alapján - vagyis a 392 szavazókörhöz rendelhető 1771 kékcédula alapján - az 535 szavazókörben 2417 névjegyzék-kivonatot adhattak le. Amennyiben azt vesszük figyelembe, hogy a 392 szavazókörben összesen 130.465 érvényes szavazat született, és ezt arányosítjuk az 535 szavazókörben leadott 188.557 érvényes szavazathoz, akkor 2560 lesz a számított, potenciálisan felhasznált kékcédulák száma. Alapvetően, nagyságrendileg bizonyára nem módosítja a fenti számítások eredményét, de meg kell említeni, miszerint a hiányzó 143 szavazóköri (szavazási) jegyzőkönyv nem „egyenletesen” hiányzik, hanem ennek több mint felét a teljesen hiányzó Nagykanizsai járás 51, és Nagykanizsa város 25 szavazási jegyzőkönyve teszi ki. Márpedig arról a helyi sajtó is melegében beszámolt, hogy családok itt is történtek, sőt ami a lényeg, hogy – Zalaegerszeg és Keszthely mintájára – Nagykanizsán is az átlagosnál minden bizonnyal nagyobb volumenűek lehettek a visszaélések.⁸⁵⁷ Tekintettel a város közelségére, a környékén lévő, zalai viszonyokhoz mérten kifejezetten nagyobb falvakra és nem utolsósorban a jó közlekedési lehetőségekre, megalapozottan feltételezhetjük, hogy a Nagykanizsai járás falvaiban is az átlagoshoz mérten több visszaélés történhetett. Nem tudhatjuk pontosan, hogy a többi település esetében, ahonnét szintén hiányoznak a kérdéses jegyzőkönyvek - amelyek már jobban szóródnak a különböző járások között – mennyire térhetett el az átlagtól a (hamis) kékcédulák száma/aránya. A települések nagysága és elhelyezkedése okán ez esetben azt feltételezhetjük a környékbeli, idevonatkozó ismert adatokat is figyelembe véve, hogy ezeknél jó esetben is csak átlagos lehetett a (hamis) kékcédulák felhasználása, vagy inkább az alatti. Ebből következően ezek a szavazókörök (falvak) némileg kiegyenlítettebbé teszik a hamis kékcédulákkal az átlagnál minden bizonnyal jobban terhelt Nagykanizsai járás és Nagykanizsa város kékcédulákra vonatkozó adatait, így a fentebb, arányosítással számított értéket (2560 potenciálisan leadott – hamis és valódi - kékcédula, az érvényes szavazatokhoz arányítottan) nagyságrendileg elfogadhatjuk.

Nem biztos, hogy van relevanciája, de meg kell említeni azt a tényt is, miszerint vannak olyan szavazási jegyzőkönyvek, ahol az arra szolgáló rovatban nem regisztráltak névjegyzék-kivonattal leadott szavazatot, de ennek ellenére fellelhető bennük kékcédula. Ez természet-

⁸⁵⁷ Zalai Világosság, 1947. szeptember 3. 3. A szocdem orientáltságú nagykanizsai lap szerint: „Nagykanizsán választási kivonattal 350 ember szavazott, ezek közül 158-at Keszthely és Zalaegerszeg jelzéssel állítottak ki ugyanazon írással, ezek tehát feltétlen törvénytellenesen használt cédulák, de a jelek szerint kb. 200–250 ember szavazott le Kanizsán jogtalanul”. Közölve: Káli-Mikó (szerk.) 1995, 230–232.

sen fordítva is igaz, amit - ahogy említettem - a jegyzőkönyvekben rögzített (1771), valamint a fizikailag is meglévő kékcédulák száma (1636) közötti különbség is tükröz.

A kékcédulával történt szavazás helyszíneit vizsgálva egy korántsem váratlan kép rajzolódik ki előttünk. A legtöbb – adatokkal dokumentálható - kékcédulás szavazás Hévízen, annak I. számú szavazóköreben esett, ahol 448 névjegyzék-kivonat gyűlt össze a nap végére. A választókerület egészében, a szavazóköröket tekintve bizonyára ez a rekord, de nagy valószínűséggel települési szinten is elvitte a pálmát. (Csak emlékeztetnék rá, itt meg is hosszabbították a szavazóhelyiség nyitva tartását egy órával.)⁸⁵⁸ Második helyre valószínűleg Nagykanizsát kell sorolnunk, bár ezt alátámasztó adataink csak a már citált sajtóforrásból származnak. Harmadik helyen Zalaegerszeg végzett, ahol a 16 szavazókörből egy (XIII.) kivételével rendelkezésünkre állnak a szükséges adatok, eszerint a 15 szavazókörben összesen 197 kékcédulát adtak le. A rangsorban ezután Keszthely következik, amit bizonytalanná tesz az a tény, hogy 13 szavazóköréből négynek az adata hiányzik, mindenesetre a többi szavazókörében összesen 134-en szavaztak névjegyzék-kivonattal.⁸⁵⁹ A további helyeken a megye többi nagyobb települése (Sümeg, Tapolca) következik nagyságrenddel kevesebb, pár tucatnyi kékcédulával. Felülreprezentálódott még – érthető módon - néhány Balaton-parti település, mint például Badacsonytomaj (42), Balatonszepezd (38), Révfülöp (35), Gyenesdiás (33) vagy Nemestördemic (26).

Ezek után a fő kérdés az, hogy mindezen névjegyzék-kivonatos szavazatokból mennyi volt a hamis, továbbá ezek területi eloszlása mit mutat. Ehhez azonban le kell tudni határolni a csalással leadott kékcédulákat. Az említett adatbázis, amelybe tehát a fizikailag rendelkezésünkre álló 1636 kékcédula adatát felvittem, nagymértékben megkönnyítette ezt a munkát. Elöljáróban megjegyzendő, hogy a hamis és valódi kékcédulák nyomdailag teljesen egyformák, ez alapján nem lehet kiszűrni a csalással leadott szavazatokat. Alapesetben az azonos névvel és személyi adatokkal (születési hely, év) bíró kékcédulákat vettem hamisnak. Az azonos adattartalom mellett számos más tényező is segített felismerni, illetve megerősíteni a hamisság tényét. A csalással leadott kékcédulák jellemzően hiányosan, hevenyészetten, kézírással voltak kitöltve és rendre nélkülözték a hivatalos pecsétet. Ezek természetesen a nem csalárd módon leadott kékcéduláknál is előfordulhattak, de nem jellemzően. További jellegzetessége a hamis kékcéduláknak, és szinte csak ezekre jellemző, hogy egyazon cédulát jól látható-

⁸⁵⁸ MNL ZML IV.403. 1947. Hévíz I. szavazókör szavazási jkv.

⁸⁵⁹ A megjelölt választási iratanyagban meglévő 1636 db kékcédulából 982 található a szavazási jegyzőkönyvekben, míg 654 db egy külön csomóban maradt fenn. Adattartalma alapján joggal feltételezhetjük, hogy legnagyobb részt a nagyszámú hévízi és keszthelyi kékcédulák vannak ebben a csomóban elhelyezve.

an több tollal és/vagy több fajta kézírással töltötték ki. Ezen belül is leggyakrabban a születési név és év mutatott eltérő tintát vagy kézírást. Ennek megvolt a maga racionális oka. A személynevet nagyjából vagy akár teljesen központilag tölthették ki, ami valószínűleg a szintén központilag koordinált rendőri bejelentőlap hamisítás miatt történt.⁸⁶⁰ A hamis személyazonosságok központi konstruálását bizonyítja például egy Debrecenben felvett, a nyilvánvalóan csalással leadott kékcédulákon lévő neveket is tartalmazó jegyzőkönyv, amelyben tucatnál is több olyan – már-már furcsának is nevezhető teljesen egyedi - vezetéknev olvasható, amelyek Zalában is előfordultak az egyértelműen csalással leadott kékcédulákon.⁸⁶¹

A neveknel maradva a hamis kékcédula további gyakori attribútuma volt a „-né” szócska hozzáírása más tintával az „eredeti” névhez, nyilván abban az esetben, ha úgy jött ki a lépés, hogy egy nőnek kellett szavaznia. A hamisnak bizonyuló kékcédulákon feltűnően sok volt a Pálma keresztnév, amelyet jól láthatóan a Pál névből „képeztek”, ha az előbbi példa analógiájára a szükség úgy hozta. Ez a jelenség más, férfiből nőivé „jól képezhető” neveknel is előfordult (pl. György, Györgyi). Mindössze egy adatelem lehetett általában valódi vagy legalábbis valósághoz közeli a csalással leadott kékcédulákon, mégpedig a születési évszám, amit emiatt – szintén jól láthatóan – máskor és mások (más kézírással) írtak be a többi adathoz képest. Ha valamit utólag írtak be, az nyilván ez volt, hiszen az így megadott életkornak legalább megközelítően egyezni kellett a tényleges felhasználó életkorával, azt pedig központilag körülményes lett volna leszervezni, hogy minden kékcédula olyan emberhez kerüljön, akinek a valós életkora legalább megközelítően megfelel a kékcédulán feltüntetettnek. A vizsgálódás során az életkor egyébként a hamisság egyik lehatároló elemévé is vált, mivel a kétséget kizáróan megállapíthatóan csalással leadott kékcédulák életkori adatait elemezve, jól látszik, hogy döntően a húszas-harmincas éveikben járó, többnyire férfiak követték el a csalást. Olykor a kékcédula „megjegyzés” rovatában álló, meglehetősen árulkodó, gyenge helyesírású szöveg is kelthette önmagában a hamisság gyanúját, mint például a „választási körut” [sic!], vagy a „Hévizre. Megbízható demokr.” [sic!], ezeket azonban a minősítésnél kizárólagosan nem vehettem figyelembe. A személyi adatok egyezése mellett a névjegyzék-kivonat kiállító szavazókör száma és a választói névjegyzékben feltüntetett sorszám primitív módon variálódott időnként, aminek igazából semmi értelme nem volt. A hamis kékcédulák további jellegzetessége, hogy azokat – fiktíve – döntőrészt valamelyik budapesti vagy zalai

⁸⁶⁰ Vö. Szerencsés 1992, 60. Mint korábban utaltam rá, ezzel lehetett igazolni a személyazonosságot, amely azonban fényképet nem tartalmazott. A csalást elkövető kékcédulás szavazók által megadott személyazonosság minden esetben hamis volt. Sajnos ilyen rendőri bejelentőlapok nem maradtak fenn az iratok között.

⁸⁶¹ Földesi–Szerencsés 2001., 270–276.

szavazókör nevében állították ki. A szavazóköri elnökök nevei valódiak voltak, aláírásuk azonban nem.

A kékcédulák már az adatbázisban való rögzítésükkor kaptak egy címkét (hamis, kétes, valódi) amit a személynév szerinti sorba állítás után finomítottam, hiszen igazából ekkor kerültek egymás mellé a nagyobb részt a szavazóköri jegyzőkönyvekben szétagoltan, esetleg egyenként elhelyezett, de azonos adattartalmú névjegyzék-kivonatok, vagyis ekkor vált láthatóvá a hamisság. Ebben a fázisban jellemző módon pár tucat „kétes” besorolású kékcédula státuszát kellett egyértelműen „hamis”-ra változtatni. Ezután visszaellenőriztem olyan gyakori neveket, mint Kovács János, Horváth István stb., ahol keveredhetett a hamis és valódi személyazonosság. Érdekes módon azonban, a hamis nevek szinte mindig nem gyakori nevek voltak, aminek az ellenkezője – technikailag - kézenfekvőbb lett volna egy ilyen jellegű csalásban, pontosabban annak elkenésében. A hamis kékcédulák között az ugyanazon személyazonosságra kiállítottak maximális száma kilenc volt, és két ilyen sorozattal találkoztam. A többiek kettő-hét közötti egyedszámmal rendelkeztek. Mindezek mellett összesen hét olyan kékcédulát soroltam a hamisak közé, amelyből csak egy ugyanazon személyazonosságú létezett. Ezek besorolása volt a legbizonytalanabb, de az ismertetett gyanús jegyek alapján inkább ebbe a kategóriába kerültek, mint a másik kettőbe.

A „kétes” kategóriába általában azok a kékcédulák kerültek, amelyekből a személyazonosság alapján csak egy állt rendelkezésemre, de egyébként a hamis kékcédula legtöbb attribútumát magukon viselték. Ezt a kategóriát volt a legnehezebb önállóan értelmezni, itt inkább a maradékelv érvényesült. A „valódi” címkét azok a kékcédulák kapták, amelyek egyediek voltak, a hamisságnak még a látszatát sem keltették, pecséttel el voltak látva, egységes kézírással, ugyanazon tintával vagy írógéppel voltak kitöltve. Az idős kor, vagy házaspárok, főleg választókorú gyermekkel való jelenléte szintén hitelességet erősítő tényezőnek számított. Ugyancsak hitelesnek fogadtam el az összes „hadifogoly” pecséttel ellátott kékcédulát, mivel egyébként sem lehetett rajtuk felfedezni a hamisság jegyeit. A biztosan azonosítható szavazóköri bizottságok tagjainak kékcéduláit is hitelesnek fogadtam el és azokat is, amelyekkel ott szavaztak, ahol kiállították őket.

Mindezek alapján megállapíthatjuk, miszerint a rendelkezésünkre álló 1636 kékcédula közül 1227 igen nagy valószínűséggel hiteles, törvényes szavazatot takart. 93 került a kétes kategóriába és 316 kékcédula igen nagy valószínűség szerint csalás eredményeként keletkezett. A valódinak elfogadott kékcédulák közül egyébként 130 volt a „hadifogoly” pecséttel ellátottak száma. Százalékos megoszlásban ez azt jelenti, hogy az 1636 kékcédulát alapul véve szinte biztosan hamis 19% (316 db), ha ideszámítjuk az összes kétest (93 db), akkor kere-

ken 25% (409 db) ezek aránya. Ha arányosítjuk ezeket az abszolút számokat a korábban valószínűsített összes kékcédulák számához – ami az érvényes szavazatokon nyugvó arányosítás alapján 2560-nak adódott –, akkor megyei (választókerületi) szinten összesen a kétesek nélkül 494, azokat is beszámítva pedig 640 lehetett a vélelmezetten hamis kékcédulák száma. Ezek a szavazatok túlnyomó részt nyilván a Magyar Kommunista Pártra estek, de ezt az események és körülmények logikáján kívül, a választás titkossága miatt más bizonyítékkal nem lehet alátámasztani.⁸⁶² Nehéz pontosan megállapítani, hogy a csalásban mennyi volt a központi koordináció és mennyi volt rábízva a „helyi erőkre”. Nagy valószínűséggel sok volt az improvizáció és a felkészülés messze nem volt tökéletes, különösen ami a konspirációt illeti, hiszen szinte minden esetben az első pillanattól gyanússá váltak a csalást elkövetők, amelyekről a felvett jegyzőkönyvek tanúskodnak.⁸⁶³

Már kora délelőtt kiderült, hogy egyesek visszaélnék a névjegyzék-kivonatokkal, de csak délre kezdett körvonalazódni ennek nagyságrendje. Ebből mellékesen az is következik, hogy már előző nap vagy napokban megérkezhettek a kékcédulák és nem helybeli „tulajdonosaik” az adott választókerületbe, nagy valószínűséggel annak székhelyére, Zalaegerszegre, esetleg még Nagykanizsára és még talán Keszthelyre. Különösen a több szavazókörral rendelkező településeken, azon belül is a városokban és más nagyobb településeken lett hamar nyilvánvalóvá, hogy szervezett csalássorozatról van szó. Nem tudjuk pontosan, hogy a helyi rendőrség, a közigazgatási hatóságok vagy az alsóbb pártszervek mennyire voltak beavatva az akcióba, mindenesetre az iratokból erre vonatkozóan, különösen a választói névjegyzékből való kihagyással elkövetett csalás terveihez képest, semmi nem derül ki. Mindig felsőbb utasítást kértek és eszerint is cselekedtek, amit nem egyszer a jegyzőkönyvekben is rögzítettek. A csalás tényének regisztrálásán túl egyetlen olyan elkövetőről sem tudunk, akinek emiatt bármilyen bántódása esett volna. A csalások leleplezésében egyébként a szociáldemokrata aktivisták jártak élen, ad hoc jelleggel futárszolgálatot szerveztek és sok szavazókört értesítettek a visszaélésekről, megadva a csalók - egyébként hamis – személyazonosságát, esetenként a gép-

⁸⁶² Az arányosítással számolt adatok mellett érdekes a megyei MKP titkár augusztus havi jelentése, amelyben részletesen foglalkozott a választás ezen eseményével: „Pártunk a kék szavazócédulával nagyobb eredményt akart elérni, de ez a választások során kétélű fegyverré vált, mert ezzel mozgósítottuk a reakciót, ennek hiányában lettek volna olyan körök, akik nem szavaztak volna le, ezt látván ők is az urna elé álltak. Zala megyében 1900 ember szavazott kék cédulával, ebből le kell vonni Keszthely és Hévíz nyaralóit, így mintegy 500 szavazat jutott nekünk, ha összehasonlítjuk azt a fáradozást és erkölcsi veszteséget, melyet ez okozott, akkor láthatjuk, hogy a kék cédulának nemhogy eredményei, hanem veszteségei voltak ránk nézve”. MNL ZML X.22. 1946–1948 4. ö. e. Vö. Csöngé 2009, 110. A szakirodalomban gyakran idézett és egyúttal bírált, Péter Gábor nevéhez kapcsolódó forrás szerint Zala megyében összesen 1946 kékcédulát használtak fel. Szerencsés 1992, 69.

⁸⁶³ Vö. Csöngé 2009, 111.

jármű rendszámát.⁸⁶⁴ Érdekes módon előfordultak olyan esetek is, amikor a szavazási jegyzőkönyvben benne van legalább két azonos tartalmú, más szempontból is egyértelműen hamisnak bizonyuló kékcédula, mégsem találunk semmilyen utalást erre vonatkozóan a jegyzőkönyvben.⁸⁶⁵

A hamisan leadott kékcédulák jegyzőkönyvbéli elhelyezkedése, illetve jegyzőkönyvezése folytán rekonstruálni lehet a csalók „túraútvonalait” is. Mivel a nagykanizsai városi és járási jegyzőkönyvek teljesen, míg a Letenyei járás szavazási jegyzőkönyvei felerészt hiányoznak, ezért Dél-Zalára vonatkozóan nem térképezhető fel a csalók útvonala. A Lenti és Novai járások vonatkozó jegyzőkönyvei döntőrészt megvannak, de hamis cédulák, illetve jegyzőkönyvi bejegyzések innét nem kerültek elő, feltételezhetjük, hogy a megye nyugati, tehát legtovábbi, aprófalvas és utak tekintetében legrosszabbul járható részét elkerülték a törvénytelenül voksolni szándékozók, ami az erőforrásokkal való gazdálkodás miatt logikus lépésnek tekinthető. A legtöbb csalásban érintett település a Zalaegerszegről kiinduló fontosabb utak mentén helyezkedett el. Az egyik, a Türrén keresztül Sümegre vezető, jól kiépített út volt, amibe néhány kieső települést, mindenekelőtt a járási székhely Zalaszentgrótot is belekombinálták. A másik útvonal, a szintén jól kiépített közútnak számító Zalaegerszeg-Bak-Keszthely útvonal volt, amiről úgyszintén letértek egy-egy település erejéig, sőt valószínűleg itt Nagykanizsáig is elment egy vagy több csapat, de a járáshatárnál – a jegyzőkönyvek hiánya miatt – véget ér a rekonstruálhatóság. Keszthelyen és Sümegen túl a Balaton-part néhány települése is „érintetté vált” a csalásokban. Végül az utolsó „túraútvonal” szintén Zalaegerszegről indult, ami a Zala folyó völgyében nyugati irányban haladó közút mentén a Zalalövőig fekvő településeket ölelte fel. Összességében tehát megállapítható, hogy a csalók a választókerület központi településé(i)ről kiindulva – ami Zalaegerszeg mellett Nagykanizsa is lehetett – a jól járható közutak mentén található nagyobb településeket érintette. Zala megye esetében különleges lehetőséget adtak a Balaton-parti üdülőhelyek is, ahol előre tudhatóan az átlagosnál jóval nagyobb számban szavaztak legálisan is névjegyzék-kivonattal.

A különböző helyeken felhasznált hamis kékcédulák aránya nagyjából korrelál az összesen felhasználtak helyszíni arányaival. Messze a legtöbb hamis szavazatot ezek segítségével Keszthelyen és Hévízen, valamint – a már ismert sajtóforrás alapján – Nagykanizsán és

⁸⁶⁴ MNL ZML IV.403. 1947. Zalaacséb szavazóköri jkv.; Sümegi Járási Központi Választási Bizottság ir. 167/1947. Pár nappal a választások után az MKP ellentámadásba lendült és jegyzőkönyvbe foglaltan bizonyítékokat követelt a csalásra vonatkozóan. Uo. 170/1947. A szocdemek fellépésének hatékonyságát maga a megyei MKP titkár ismerte el: „A kékcédulára a szociáldemokraták teljesen felkészültek és így sikerrel akadályozták meg ennek felhasználását”. MNL ZML X.22. 1946–1948 4. ö. e. Vö. Csöngé 2009, 110–111.

⁸⁶⁵ MNL ZML IV.403. 1947. Zalaszentmihály I. szavazóköri jkv.

Zalaegerszegen adták le.⁸⁶⁶ A rendelkezésünkre álló kékcédulák elemzésével azt is megállapíthatjuk, hogy az azonos személyazonosságú kékcédulák döntőrészt egy meghatározott útvonal településein fordultak elő, vagyis lehetséges, miszerint egy személy (általában) egyező (de hamis) személyazonosságú kékcédulákat használt.⁸⁶⁷

Az 1947. évi országgyűlési választások törvénytelenégeit, azon belül is a legmarkánsabban kimutatható és az eredményeket érdemben befolyásoló két elemet (választói névjegyzékből való „törvényes” vagy törvénytelen kihagyások és a hamis kékcédulával leadott szavazatok száma) megvizsgálva és azok egymáshoz viszonyított arányát összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a zalai választókerületben, vagyis Zala vármegyében a kékcédulákkal elkövetett csalást erősen vélelmezhetően nagyságrendileg túlta felül a választójogtól való „törvényes” és törvénytelen megfosztással végrehajtott manipuláció. Mint azt korábban taglaltam, kevesebb mint 14.000 fölött alakult a nyilvántartottan elutasítottak száma és megbecsülhetetlen számban, de logikailag vélelmezhetően ezres nagyságrendben eleve kihagytak már embereket az összeírásból is. A rendelkezésünkre álló – hiányos - forrásokból nem tudjuk pontosan megállapítani azt, hogy a 14.000-ből mennyi volt a „törvényes” és a mondvacsinált okokból kihagyottak száma, egymáshoz viszonyított aránya - de mint korábban említettem – a kihagyási okok szűrőpróbaszerű vizsgálata is igen nagy arányú törvényteleniséget mutatott.⁸⁶⁸ Annyi azonban szinte bizonyosra vehető, hogy a számítások határértékeit kerekítve, nagyságrendileg kb. ötszáz hamis kékcédulával leadott direkt törvénytelen szavazat mellett sokkal – vélhetően legalább egy nagyságrenddel -, többet hozott az MKP konyhájára a potenciális ellenfelek törvénytelen elütése a választójogtól.⁸⁶⁹

⁸⁶⁶ A szavazóköri szavazási jegyzőkönyveken kívül, eredeti kontextusát elveszítve, létezik egy különálló kékcédula tömb (654 db) amelyek között a keszthelyi és hévízi, valamint kisebb mértékben zalaegerszegi legális és illegális cédulákat gyaníthatjuk, melyek közül 173 bizonyult hamisnak, míg a zalaegerszegi szavazási jegyzőkönyvekben legalább 64 hamis kékcédula lapul. Csak emlékeztetnék a Zalai Világosság című lap idevonatkozó információjára, mely szerint: „Nagykanizsán választási kivonattal 350 ember szavazott, ezek közül 158-at Keszthely és Zalaegerszeg jelzéssel állítottak ki ugyanazon írással, ezek tehát feltétlen törvénytellenesen használt cédulák, de a jelek szerint kb. 200-250 ember szavazott le Kanizsán jogtalanul.” Egy apró érdekesség miatt is idéztem újra szó szerint ezt a részletet, mivel Zalaegerszegen szinte kivétel nélkül nagykanizsai szavazóköröket adtak meg a kivonatokon.

⁸⁶⁷ A 316 biztosan hamisnak titulált kékcédula összesen 99 fiktív személyazonosságot takar, vagyis ha – ami egyáltalán nem biztos - ezt a szavazatmennyiséget ennyi ember helyezte el, akkor fejenként átlagosan három hamis szavazatot adtak le. Mivel személyazonosságuk hamis volt, ezért – a jogszabály értelmében is – nemcsak az egyen felüli, hanem minden szavazatuk hamisnak tekintendő, emellett büntetendő cselekménynek számított.

⁸⁶⁸ Amennyiben hiánytalanul rendelkezésünkre állnának – mint ahogy nincs így - a választói névjegyzékek és még inkább a kihagyottakat tartalmazó külön névjegyzékek, akkor aprólékos munkával ugyan, de pontosabb képet kapva a kihagyások okáról, jobban be lehetne határolni a külön (kihagyottak) névjegyzékbe törvénytelenül felvettek számát és arányát.

⁸⁶⁹ A törvénytelen kihagyásokkal kapcsolatban érdemes egy teoretikus gondolat erejéig, időben kissé előre ugorva idecitálni az 1949-es választás során névjegyzékbe felvettek számadatát. Ezen a választáson – lényegében ugyanakkora területen, azonos törvényi feltételek közepette – 230.137 fő szerepelt a választói névjegyzékben. Mint szó volt róla, az 1947-es választás ezen adata nem ismert, ebből következően a részvételi arányt sem ismer-

A választás után, a nyilvánvaló csalások csak rövid ideig kaptak publicitást. A leginformatívabb - már többször idézett - beszámoló a kanizsai szocdemek lapjában jelent meg szeptember 3-án a harmadik oldalon, a többi lap általában a választás országos és helyi eredményeivel letudta a dolgot, míg a kommunistákhoz legközelebb álló, szintén Nagykanizsán megjelenő Zala c. lap dr. Szabad Lajos helyi DNP vezető folyamatos rágalmazásával és a vele kapcsolatos híresztelések terjesztésével volt elfoglalva.⁸⁷⁰ Ugyanez a lap megnyugtató címmel leközölte Boldizsár Iván tájékoztatásügyi államtitkár szavait: „Az eddig befutott jelentések szerint mintegy 60-80.000 ilyen [kékcédulás] szavazat történt”.⁸⁷¹ A lap szeptember 10-i számában egy rövid, harmadik oldalon elhelyezett cikkben le is zárják a témát: „A nagykanizsai államrendőrség nem folytat eljárást választási visszaélések ellen”.

A választási csalások ügye ettől kezdve már csak a pártközpontokban szerepelt napirenden, ahol kezdetét vette a petíciók benyújtásának hosszú sorozata. Mind a tíz párt adott be petíciót a Választási Bírósághoz, összesen 52-t, amelyek közül a Polgári Demokrata Párt 3680/1947. és a Magyar Függetlenségi Párt 3706/1947. szám alatt nyilvántartott petíciói kérelmezték a zalai választókerület valamennyi eredményének megsemmisítését az elkövetett csalások miatt.⁸⁷² A Magyar Függetlenségi Párt – amely nem is indult a megyében – a beadványában sorra vette mindazokat az elemeket, amelyek szerinte csalárd módon befolyásolták a választás kimenetelét a kerületben/megyében.

A petíció első fejezete a kihagyások körüli törvényteleniségekkel foglalkozott, 13.800 főben jelölve meg Zalára vonatkozóan az érintettek körét, amely nagyjából megegyezik az általam tett megállapításokkal. Ezt követően a névjegyzék-kivonatokkal történt visszaéléseket taglalta, 16.000 kékcédulával leadott „sejthetőleg legnagyobb részben hamis” szavazatot említ, amely viszont jócskán távol áll a megállapításaimtól. A harmadik fejezet általában a Magyar Függetlenségi Pártot, különösen annak rendezvényeit ért diszkriminációval és erőszakkal foglalkozik, míg a negyedik fejezet a szavazás végeredményének, a koalíciós pártok javára

hetjük. Azonban ha – jó okkal – azt feltételezzük, hogy az 1945-ös választáshoz képest nem csökkent a részvételi arány, amikor is az 91,34%-os volt, akkor 1947-re vonatkozóan 207.737 fő lehetett felvéve a választói névjegyzékbe. A különbség nem egészen két év távlatában csaknem 23.000 fő, több mint 10%, ami első ránézésre nem kevés. A kizárás törvényes feltételei és a választói korhatár nem változtak, viszont nem tudjuk a koruknál fogva belépők és az időközben elhalálozott választók számát, ahogy a vándorlási különbözet sem rekonstruálható. Mindezeket egybevetve annyi megállapítható, hogy a kapott különbözet nagyságrendje direkt módon ugyan nem igazolja a törvénytelen kizárások nagy számát, de indirekt módon viszont nem is cáfolja azt. Ez akkor lenne így, ha minimális lenne a különbség a két választás során névjegyzékbe kerültek száma között, márpedig azt tudni kell, hogy 1949-ben – 1947-tel szemben – a hatalom éppen ellentétesen, arra törekedett, hogy mennél többen szavazzanak és ezzel legitimálják a rendszert.

⁸⁷⁰ Zala, 1947. szeptember 3., szeptember 11. 1.

⁸⁷¹ Zala, 1947. szeptember 4. Boldizsár Iván arra hivatkozott, hogy a 12.000 szavazó kör 60.000 választási bizottsági tagja is névjegyzék-kivonattal, kékcédulával szavazott, így maximum 20.000 lehetett a hamis szavazat.

⁸⁷² Földesi–Szerencsés 2001, 317–323.

történő megváltoztatásáról szól. A petíció a zalai kerület vonatkozásában 1500 jogtalanul átírt szavazattöbbséget említ a koalíciós pártok javára.⁸⁷³ Mint korábban kifejtettem, a szavazóköri jegyzőkönyvekben felvett eredmények és az ezeket összesítő megyei kimutatások között elhanyagolható az eltérés, az mindössze néhány érvénytelen szavazat utólagos felülbírálásából fakad. Az országosan összesített eredmények esetleges manipulálása egy-egy választókerület eredményeiből kiindulva nem bizonyítható. Az 1947 októberében beadott petíciót, az összes ellenzékivel együtt lesöpörte a Választási Bíróság, ellenben a koalíciós pártok – jogalapot sok esetben nélkülöző - felszólamlásainak helyet adott és novemberben megsemmisítette az MFP eredményét, ezzel együtt a mandátumait.

⁸⁷³ Uo. 333–342. A petíció valójában csak részben tartalmaz zalai elemeket, országos összefüggésben tárgyalja a visszaéléseket, valószínűleg más kerületek eredményeit is ennek a sablonszövegnek az aktualizált változatával támadták meg.

V. Úton a pártállam felé

V.1. Több pártból egy párt

V.1.1. Ellenzékben maradt győztesek

A Demokrata Néppárt a helyben aratott nagyarányú (56,6%) győzelme ellenére, a különböző pártok országos eredménye és azok kombinációja eredményeként, változatlanul ellenzékben maradt. Ezzel Zala megyében a mögöttes társadalmi töltet és a pártállamosodás felé rohamléptekkel közelítő politikai felépítmény között, a kezdetektől meglévő különbség szemernyit sem csökkent. Ahogy a választásokat megelőzően, úgy azután is a Magyar Függetlenségi Pártot tekintette legengesztelhetetlenebb ellenfelének, hovatovább ellenségének az MKP,⁸⁷⁴ így annak ellenére, hogy Zalában az MFP nem is indult, mégis a – petíciók sorát beadó - függetlenségi párttal szembeni ellenpetíciók bekezelését tették a központban a helyi kommunisták választások utáni első akciók feladatává.⁸⁷⁵

A DNP megyei vezetősége a helyben aratott győzelem után nem sokkal helyiségek kiutalását kérte a párt működési céljaira, hivatkozva arra, hogy a lényegesen kevesebb mandátumot szerzett pártok, csak Zalaegerszegen, összesen legalább ötven szobával rendelkeznek, míg ők egy albérleti szobában kénytelenek meghúzni magukat. A polgármester már szeptember 4-én ki is utalt a számukra két szobát a vármegyei és a városi szervezetük részére, amivel meg is elégedtek, azonban a szociáldemokrata alispán egy héttel később még ezt a keveset is vissza akarta tőlük venni, mire a párt a főispánhoz fordult panaszával, melynek révén nyugvópontra jutott az ügy.⁸⁷⁶ Mint cseppben a tenger mutatja meg ez a kis csörte is a pártok – különösen ellenzék vs. koalíciós pártok – közötti feszültséget.

Zalában elsősorban a DNP országgyűlési képviselői és más vezetői ellen irányult az MKP helyi vezérkarának frusztrált dühe. Személy szerint az elsődlegesen támadható célpont dr. Szabad Lajos lett, aki a választások előtt néhány héttel vált le a Független Kisgazdapárttól és alakította meg a Demokrata Néppárt nagykanizsai szervezetét. Az ellene irányuló intenzív

⁸⁷⁴ Izsák 1994, 117–124.

⁸⁷⁵ MNL ZML X.22. 1946–1948. 4. ö. e. Járási titkári értekezlet 1947. november 15. jkv. „Szegedi et.: Megkéri az elvtársakat, hogy első feladatuk legyen, hogy a Pfeiffer-párt feloszlata miatt [érdekében] jegyzőkönyveket küldjenek fel.” Nem lehetett könnyű feladat – nincs is nyoma az iratok között felküldött jegyzőkönyvnek –, mert ahogy említettem, az MFP nem fejtett ki Zalában érdemi tevékenységet. Az MKP megyei titkára a pártközpontnak tett november havi beszámolójában önkritikusan meg is fogalmazta, miszerint kevés felirat ment ez ügyben. MNL ZML X.22. 1946–1948. 6. ö. e. A megyei titkár jelentése 1947. november hónapról. 1947. december 6.

⁸⁷⁶ MNL ZML IV.401.i. sz. n. 1947. szeptember 13. Közlve: Káli (szerk.) 1999a, 43–44.

támadásokat az is segítette, hogy az MKP legnagyobb példányszámú, legolvasottabb lapja, a Zala, Nagykanizsán jelent meg. Dr. Szabad Lajos – mint azt korábban említettem – az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának nagykanizsai irodáját vezette és ezen keresztül próbálták kikezdeni, mondván, hogy több elhagyott vagyontárgyat szabálytalanul adott illetéktelenek kezébe.⁸⁷⁷ Több hónapos nyomozás és vádaskodás után, bizonyítékok hiányában 1947 decemberében az ügyészség kénytelen volt megszüntetni az eljárást.⁸⁷⁸ Szabad Lajos politikai porondról való levadászása azonban eldöntött tény volt, hiszen nem sokkal ezután eljárást kezdeményeztek ellene a Pécsi Népbíróság előtt egy állítólagos 1946-ban Magyarszerdahely községben elmondott „demokráciaellenes” beszéde miatt, amiért őt a népbíróság 1948 februárjában két év börtönre, öt év politikai jog- és hivatalvesztésre, valamint vagyona egyhuzadának elkobzására ítélte.⁸⁷⁹

A személyes konfliktusok mellett, rögtön az 1947-es választások után jelentkezett egy azokon túlmutató, „rendszerszintű” jelenség is, melynek a számára politikailag kedvezőtlen voltát az MKP azonnal felismerte. A DNP-nek a Kisgazdapártot negatívan érintő szívóhatása a választások után tovább folytatódott és kezdett áttérjedni a nemzeti bizottságokban és a képviselő-testületekben helyet foglaló kisgazdapártiakra is.⁸⁸⁰ Többek között ez volt az egyik oka a nemzeti bizottságok és képviselő-testületek következő évi - később részletezendő – többszöri rostálásának. A DNP 1947 szeptemberében elkezdte kiépíteni szervezeteit, de az anyagiak hiánya, valamint az államhatalom folyamatos ellehetetlenítési kísérletei miatt csak a nagyobb településeken, illetve az azok kisugárzásába eső kisebb falvakban tudta szervezetileg is megvetni a lábát.⁸⁸¹ Lakatos Dezső MKP megyei titkár szerint a DNP elsősorban a papságra építette a politikai aktivitását és lényegében az egyház szervezeti kereteit használta fel a választó-

⁸⁷⁷ Zala, 1947. szeptember 3. 3., szeptember 11. 1., szeptember 12. 4.

⁸⁷⁸ Zala, 1947. december 31. 3.

⁸⁷⁹ MNL BaML XXV.8. 30/1948. Vö. Zala, 1948. február 14. 3. Mint ismert, a zalai népbíróságok ekkor már nem működtek, a Nagykanizsai Törvényszék, vagyis az egykori Nagykanizsai Népbíróság illetékességi területén keletkezett ügyek a Pécsi Népbíróságon folytatódtak/indultak.

⁸⁸⁰ MNL ZML X.22. 1946–1948. 4. ő. e. Járási titkári értekezlet jkv. 1947. szeptember 13. Az eseményeket előre látva, preventív jelleggel az Országos Nemzeti Bizottság Főtitkársága még 1947. április 11-én kiadott egy körlevelet, miszerint a „változatlanul csak a Függetlenségi Frontba tömörült pártok vehetnek részt a nemzeti bizottságokban, abban semmilyen új párt nem foglalhat helyet”.

⁸⁸¹ A Magyar Kommunista Párt, majd pedig a Magyar Dolgozók Pártja helyi szervezetei folyamatosan küldték jelentéseiket a központba a többi pártra vonatkozóan. Ahogy korábban is céloztam rá, a korabeli pártok közül lényegében csak a későbbi állampárt, az MKP és értelemszerűen - a későbbieket illetően – az MDP iratai maradtak fenn. Nagyságrendekkel kevesebb, csak visszatükröződő jellegű iratai maradtak fenn a koalíciós pártoknak, míg a valódi ellenzék, így a DNP iratai közül még ilyen módon is csak alig maradtak fenn nyomok. Így pl. a DNP-vel kapcsolatos eseménymorzsák leginkább az MKP irataiból, a korabeli sajtóból és írott visszaemlékezésekből maradtak ránk. A források jellege tehát óvatosságra inti a kutatót, így a korabeli politikum ezen részletét csak körvonalaiiban lehet megrajzolni/megkonstruálni.

ikkal való spirituális kapcsolattartásra.⁸⁸² Az MKP járási titkárai 1947 késő őszén már diadalittasan jelenthették a legtöbb járásból, hogy a DNP-nek szervezeti nincsenek, tevékenységet nem fejt ki.

A politikai indoktrinálás meglehetősen széles tárházából a gúny és a nevetségesség tételei eszközei sem hiányoztak, ha éppen más lehetőség hirtelen nem volt kéznél. A Zala című napilap 1947. november 25-i számában jelent meg először, egy többször is ismételt apróhirdetés a meglehetősen egzotikus élményt ígérő „brazíliai, élő, női fejű csodapók” Nagykanizsára érkezéséről, „aki mindent tud, és mindent lát, mindenkinek feltárja az élete sorsát”. 2–3 Ft ellenében lehetett kontaktálni a különleges teremtménnyel, mely nyilvánvaló szélhámosságra sokan áldoztak kevéske pénzükből a sajtóbeszámolók szerint.⁸⁸³ Bencze Jenő, a lap főszerkesztője először kis glosszát írt, majd pár nappal később „Csodapók és hatoslista” címmel erősen aktuálpolitikai vezércikkkel reflektált a szemérmetlen átverésre a lap első oldalán. A hatos lista, mint metonímia, a Demokrata Néppártot testesítette meg a cikkben, amely a megelőző választáson ezzel a sorszámmal szerepelt a szavazólapon. A főszerkesztő a szélhámoskodást összemosta a néppárttal: „A butaság élteti a csodapókot és a hatoslistát. Ugyanúgy tódulnak oda, ugyanúgy földöntúli erőt tulajdonítanak neki. Pontosan ugyanaz történt mind a két esetben: a butaság győzedelmeskedett a józan ész fölött”.⁸⁸⁴

Mint már szót ejtettem róla, a kommunista párt mindent megtett, hogy beépüljön más pártokba, megkörnyékezzon ellenfélnek/ellenségnek tekintett pártvezetőket, illetve ezen operatív műveletek első fázisaként felhívták a felsőbb szerveik figyelmét egyes megkörnyékeezhetőnek vélt személyekre. Az MKP sümegi járási titkára 1947. november havi jelentésében a megyei bizottság „figyelmébe ajánlotta” Berkes János tanítót, a DNP országgyűlési képviselőjét, aki a párt általános hangvételétől eltérően több községben is „konstruktív, demokratikus hangú” beszédet tartott.⁸⁸⁵ Berkest minden bizonnyal nem tudták megszerezni, mivel pár hónappal később, 1948 januárjában a Zala című lap már arról számolt be, hogy a képviselő ellen nyomozás indult, a vád szerint Imrédy-párti titkár volt a falujában, Zalaszentbalázson, ahol 1944-ben több embert is a feljelentése miatt hurcoltak el.⁸⁸⁶ A több mint fél évig tartó procedúra után az országgyűlés 1948. július 7-én Berkes Jánost megfosztotta mandátumától.⁸⁸⁷ A

⁸⁸² MNL ZML X.22. 1946–1948. 6. ö. e. Megyei titkár jelentése 1947. szeptember hónapról. 1947. október 9.

⁸⁸³ Zala, 1947. november 25. 3.

⁸⁸⁴ Zala, 1947. november 27. 3., november 30. 1.

⁸⁸⁵ MNL ZML X.22. 1946–1948. 19. ö. e. Sümegi járási titkár jelentése 1947. november. „A gyűlést az elvtársak és az ’államvédelmi megfigyelő’ is végighallgatta és egyöntetűen pozitív véleménnyel voltak róla.”

⁸⁸⁶ Zala, 1948. január 13. 3.

⁸⁸⁷ Marelyn–Vida (szerk.) 2005, 52. Elektronikusan lásd: https://mpgy.ogyk.hu/mpgy/alm/almanach_1947-49/1947_ngy_a_t052.htm Letöltés ideje: 2019. augusztus 27.

zalai néppárti képviselők közül azonban mégis dr. Pócza Lajos volt változatlanul a vörös posztó a kommunisták szemében.⁸⁸⁸ Az MKP és annak sajtója minden megmozdulására ugrottak, ami nem csoda, mert nem bánt kesztyűs kézzel a kommunista párttal.⁸⁸⁹ Dr. Pócza 1948. április 26-án kilépett a pártjából, 1949. január 13-án pedig családjával Nyugatra távozott, melynek végső állomása Ausztrália lett, ahol a nyolcvanas években megírta a Demokrata Néppárt általa megélt történetét.⁸⁹⁰ A DNP 1948 közepétől mint szervezet teljesen marginalizálódott a megyében, zalaegerszegi párhelyiségeit is feladta.⁸⁹¹ Parlamenti képviselői közül végül Kováts Ferencet is „megtalálták” 1948 novemberében, amikor is Konczos György, az NPP megyei titkára hívta fel az illetékesek figyelmét a „reakciós” Zala Vármegyei Hegyközségi Tanácsra, amelynek alelnöke volt Kováts.⁸⁹² Ezt 1949 januárjában még megtetézték egy a Zalaegerszegi Tejszövetkezetről „leleplezett bűnös visszaéléssel”, amibe szintén belekeverték Kovátsot, de mivel a DNP 1949 februárjában, vezetőjének, Barankovics Istvánnak a külföldre távozásával megszűnt, ráadásul nem sokkal később a parlamentet is feloszlatták, az ügy lényegében okafogyottá vált.⁸⁹³

A Polgári Demokrata Párt győztesnek ugyan finoman szólva sem volt nevezhető, de „ellenzéki jellege” és a logikai-kronológiai rend miatt inkább – jobb híján is – ebben az alfejezetben zárom le a történetét. A PDP az 1945. november 4-i választások után az egyetlen ellenzéki párt lett a parlamentben, annak ellenére nem vették be az új kormányba, hogy alapító tagja volt 1944-ben a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontnak és első elnöke, Teleki Géza miniszterként tagja volt az Ideiglenes Nemzeti Kormánynak is. Az 1947-es választásokon a párt országosan még rosszabbul szerepelt, mint korábban, kormányzati tényezőként szóba sem került, alig látható volta, gyors bomlásnak indulása miatt inkább csak pro forma tekinthetjük ekkor az ellenzék részének. 1947 szeptemberében dr. Ruttkai György, a Nagykanizsai Népi Ügyészség vezetője a sajtóban is kifejezte rosszallását amiatt, hogy a Polgári Demokrata Párt

⁸⁸⁸ Az MKP keszthelyi járási titkárának 1948. januári jelentése a helyi DNP-ről: „Mióta Pócza úr Pestre ment lakni, határozottan csendesebbek lettek.” MNL ZML X.22. 1946–1948. 13. ő. e. Keszthelyi járási titkár jelentése 1948. január.

⁸⁸⁹ Zala, 1948. február 11. 1. Zachar Lajos, az MKP keszthelyi járási titkára, aki a cikket is írta, a képviselőnek a köztársaság kikiáltásának második évfordulóján, Hévízen elmondott beszédét a népi ügyészség figyelmébe ajánlotta.

⁸⁹⁰ Egy másik zalai képviselővel, Fehér Ferencsel együtt léptek ki a pártból. Pócza 1989. Vö. Kovács K.–Rosdy 1996.

⁸⁹¹ Zala, 1948. március 7. 2. „Egy párt, amelynek sem helyisége, sem párttagjai nincsenek, csupán országgyűlési képviselői.” A cikkíró az SZDP „jobbszárnya” ellen ekkor már teljes fordulatszámon pörgő kampány hevében merész logikai összefüggést látott az SZDP kommunisták elleni „aknamunkája” és a DNP kanizsai győzelme között: „Az SZDP jobbszárnyának a munkásegység ellen folytatott élet-halál harca és a Magyar Kommunista Párt iránti gyűlölete volt végső fokon az oka annak, hogy a MAORT bányász dolgozói osztályellenségükre, a Barankovics-pártra adták le nagy számban a szavazatukat”.

⁸⁹² Zala, 1948. november 14. 2.

⁸⁹³ Zala, 1949. január 25. 3.

népbírói sorozatosan nem jelennek meg a tárgyalásokon, emiatt nem halad a munka.⁸⁹⁴ Pár nappal később, ugyancsak a helyi lap hasábjain jelent meg rövid hírként, miszerint a PDP bejelentette a népiügyszéknél a helyi szervezetének megszűnését.⁸⁹⁵ Pár hónappal később a párt zalaegerszegi „szervezete” is közölte a helyi népbírószékkal, hogy a pártszervezet nem tud delegálni népbírókat, mivel az megszűnt.⁸⁹⁶ 1948. április elején közölte a Zala, miszerint a PDP megyei szervezete is feloszlott, ezután lényegében eltűnt a forrásokból a párt neve.⁸⁹⁷

V.1.2. Hatalmon maradt vesztesek

A Nemzeti Parasztpárt társadalmi támogatottsága Zala megyében, mint azt az elért választási eredményein keresztül láthattuk, mindvégig marginális volt, ami miatt ehhez képest mégis kiemeltebb szerepet kapott, az a már ismert magas közigazgatási pozícióinak volt köszönhető. A tendencia ettől kezdve egyértelmű, az MKP mindent megtett, hogy helyben a főispáni posztot, valamint a zalaegerszegi polgármesteri széket elorozza a társutassá silányított, fokról-fokra engedelmességre idomított koalíciós partnerétől.⁸⁹⁸ A párt majdhogynem színtelen-szagtalan helyi történetébe, lényegében e két pozíció körül forgó események vittek némi színt.

Dr. Papp Andor főispán már a választások előtti hónapokban várományosa volt a Magyar Országos Szövetkezeti Központ (MOSZK) vezető posztjára, de végül a pénzügyi államtitkárságot nyerte el már a választások előtt, azzal a feltétellel, hogy azt még neki kell levezényelni. A helyi eredményükre kevésbé, de az országosan elértre támaszkodva az MKP megyei vezetői nagyon bíztak abban, hogy a főispáni széket a választás után el tudják hódítani a Nemzeti Parasztpárttól.⁸⁹⁹ Az időközben hat hónapos pártiskolára küldött MKP megyei titkár, Lakatos Dezsőt helyettesítő Szegedi Andor, a párt központi vezetőségéhez írott levelében magyarázkodott, hogy miért úszott el a zalai főispánság az MKP számára. Szerinte Lakatos azért nem szorgalmazta a főispáni tisztség megszerzését, mivel a pozíció betöltésére kiszemelt Gerencsér György országgyűlési képviselő helyét nem akarta elfoglalni a parlament-

⁸⁹⁴ Zala, 1947. szeptember 19. 3.

⁸⁹⁵ Zala, 1947. szeptember 23. 3. MNL ZML XXV.16.a. Eln. II. B 18. 10. 1947. szeptember 22.

⁸⁹⁶ Zala, 1947. november 12. 2.

⁸⁹⁷ Zala, 1948. április 9. 2. Ezt követően már csak a dr. Magyary Gerő kórházigazgató vezette keszthelyi szervezetről lelhető fel pár információ morzsa, melyek közül az utóbbi forrás szintén a pártszervezet felszámolásáról tudósít. MNL ZML X.22. 1946–1948. 13. ő. e. Keszthelyi járási titkár jelentése 1948. február.; XVII.25. 1948. november 18. A Keszthelyi Nemzeti Bizottságban a PDP megszűnése után újraosztották a helyeket.

⁸⁹⁸ Ezen kívül az államigazgatási vonalon dr. Hadnagy László vármegyei szabadművelődési felügyelő és Karácsny Imre vármegyei tanfelügyelő révén is nem jelentéktelen pozíciót birtokolt a párt. MNL ZML IV.401.a. 1734/1947. és 1738/1947.

⁸⁹⁹ MNL ZML X.22. 1946–1948 70. ő. e. 1947. szeptember 25.

ben, pontosabban – Szegedi interpretálásában – a látszatát is el szeretne volna kerülni annak, hogy így legyen képviselő. Szegedi szerint Lakatos neve is felmerült a főispánság betöltésénél, de részben szerényen, részben azonban szerénytelenül megvallotta, hogy ő - mármint Szegedi - pedig nem akart így Lakatos helyére lépve megyei titkár lenni.⁹⁰⁰ Dr. Papp Andort 1947. szeptember 10-én a köztársasági elnök felmentette főispáni tisztéből, de mivel pártja nem tudott azonnal megfelelő embert nominálni a posztra, ezért az új főispán beiktatásáig, november 22-ig már állandó budapesti tartózkodása mellett, de ügyvezető jelleggel még el kellett látnia a főispáni teendőket.⁹⁰¹ A Zala című lapban Ötvös Magda, a szintén parasztpárti zalaegerszegi polgármester, Mikula Szigfrid felesége vezércikkben búcsúztatta el még október végén a távozó főispánt.⁹⁰²

Bencsik István Békés megyéből, egy szarvasi középiskolából érkezett a zalai főispáni székbe 1947. november 22-én az NPP delegáltjaként.⁹⁰³ „Benyomásom, hogy együtt tudunk vele dolgozni” – jegyezte meg az első találkozás után Szegedi Andor az MKP ideiglenes megyei első embere.⁹⁰⁴ Ez így is lett, ezúttal senkit nem ért semmilyen csalódás. Bencsik maradtalanul, akár pártja érdekeinek rovására is eleget tett a kommunisták kéréseinek. Dr. Liptai Jenő zalaszentgróti járási főjegyző, az NPP tagja 1948 áprilisában a párttárs főispán segítségét

⁹⁰⁰ MNL ZML X.22. 1946–1948. 12. ő. e. 1947. október 30. Szegedi levelére válaszolva megnyugtatták, hogy „feljebb dőltek el a kérdések”.

⁹⁰¹ MNL ZML IV.401.a. 1748/1947.

⁹⁰² Zala, 1947. október 30. 1. „...az első igazán demokratikus főispánja volt ennek a megyének”. Homályosan célozgatott ugyan hibákra is, de a cikk a dicséret mellett a leendő új főispán személye körüli találgatásokra volt leginkább kihegyezve. A dr. Papp Andorról kialakított pozitív emlékképhez képest, pár hónappal később derült égből villámcsapásként kezdtek megjelenni róla vészjósló hírek a helyi sajtóban. A Zala 1948. február 26-i számának első oldalán közölte, először csak meg nem erősített hír formájában, majd másnap hivatalos közlésként, miszerint az NPP központja dr. Papp Andort „a párt politikai irányával meg nem egyező gondolkodása miatt” nem sokkal korábban kizárta a pártból, minekutána az államtitkárságáról is kénytelen volt lemondani. Ez azonban csak a lejtő kezdete volt, több mint fél évvel később ugyanezen lap, 1948. október 28-án már dr. Papp Andor letartóztatásáról adott hírt. A következő napokban aztán meglehetősen részletes, hangulatkeltő beszámolók következtek a zalai főispánsága alatt elkövetett „liszt-panamáról”, amelynek kapcsán több, fontos közigazgatási és gazdasági pozícióban lévő zalai személyt is letartóztattak az ügyben nyomozó budapesti gazdasági rendőrség nyomozói. Ennek mellékvonalán az - akkor már - MDP-ben is kezdetét vette egy kisebb kizárási hullám. (MNL ZML XXXV.63. Fegyelmi ügyek 2. ő. e. 1948. október 25.) „Túl nagystílú szélhámos volt ahhoz, hogy egy-két szóval elintézzük” – írta a lap október 28-án, külön cikksorozatba kezdve dr. Papp Andor ügyével kapcsolatban. Sajnos az eddigi kutatásaimból nem derült ki, hogy miért a kisaliforniai megyeszékhelyen, mindenestre november közepén a győri ún. munkásbíróság előtt kellett több társával egyetemben felelnie a „bűnszövetkezetben” elkövetett cselekményéért. (Zala, 1948, november 12. 1.) A per anyaga eddig nem került elő, így még inkább nehéz állást foglalni a per tárgyának a valósághoz való viszonyát illetően. A történet azonban még ezen a ponton sem ér véget, ugyanis dr. Papp Andort 1951-ben besorozták az állambiztonság („beszervezése pressziós alapon történt”), aki ekkor már megtört ember volt, felesége is elhagyta. További sorsa eddig ismeretlen. ÁBTL 3.2.1. Bt-862/1-6. és 3.2.3. Mt-671/7-16. dossziék. Itt szeretném megköszönni Balogh Margit segítségét, aki felhívta a figyelmemet ezekre a dossziéokra.

⁹⁰³ Bencsik István 1910. október 6-án született a Nógrád megyei Fülekpusztán evangélikus családban. 1933-ban szerzett középiskolai tanári oklevelet Budapesten, majd Nyíregyházán és Orosházán, az evangélikus gimnáziumokban, végül Szarvason a mezőgazdasági középiskolában tanított, ahonnan pártja hívására vállalta el a főispáni tisztelet. MNL ZML XXIII.37. 93. Bencsik István.

⁹⁰⁴ MNL ZML X.22. 1946–1948. 3. ő. e. 1947. november 24.

kérte az ellene, szerinte nem jogosan indított fegyelmi eljárás miatt, melynek hátterében a kommunistákat sejtette. A válasz már az új időket jelezte: „...pártunk nem tanúsíthat és nem is akar tanúsítani kommunistaellenes magatartást még akkor sem, ha egyes párttagjaink a megérdemelnél erősebb támadást kapnak. A támadás célja a kommunisták részéről mindenkor a demokrácia erősítése, nem a Nemzeti Parasztpárt gyengítése. [...] Ha bemutatkozásomkor azért lélegzetek fel tagtársaim, hogy támaszuk leszek a kommunisták elleni szervezkedésben és azért bízatták újult reménnyel egymást, akkor valóban tévedtek”.⁹⁰⁵ A pártszervezés, illetve legalább a szinten tartás, ezután olyan kevésbé harcosszerű eszközökkel folytatódott, mint például a háziipari szabó-varró tanfolyamok, amelyeket a falusi nőknek szerveztek a parasztpárt leágazásaként 1948 elején. Az ügy, mint ekkor már gyakorlatilag minden ügy, hamar politikai színezetet kapott azzal, hogy a szombathelyi kerületi háziipari főfelügyelő betiltotta a szerinte engedélyköteles tevékenységet. Mivel ezen államigazgatási intézkedés eliminálásában egyenes úton nem ért célt, ezért Bencsik főispán a vasi, majd győri párttársaihoz fordult esetleges terhelő információkért, amelyeket felhasználva jobb belátásra tudták volna bírni a hivatalnokot. A terv azonban nem vezetett eredményre, mivel a „lekáderezés” során nem találtak semmit, a főfelügyelőt egyszerű „beamter”-ként jellemezték.⁹⁰⁶

Mint arra korábban többször is céloztam, az NPP szervezeti, személyi keretének bármilyen módosulását a főispáni mellett majdnem kizárólag az MKP irataiból ismerhetjük meg, ami nem feltétlenül rossz dolog, mivel ezúton beavatódunk a két párt viszonyába is. Ezt jól szemlélteti az MKP megyei bizottságának 1948. március 19-i ülése, ahol Csáder Sándor a megelőző vasárnap lezajlott megyei NPP tisztújítással kapcsolatban meglepetésének adott hangot: „nem is tudtunk róla, és nem épültünk be, ez helytelen.”⁹⁰⁷ Szintén a két párt közötti nem egyenrangú viszonyt illusztrálja kicsit korábbról az MKP letenyei járási titkárának 1948. február 27-én kelt havi jelentésébe beleszórt kérelme, tulajdonképpen feljelentése az NPP járási titkára, Nikli György ellen, lehetetlennek tartva vele az együttműködést: „leváltja a régi baloldali vezetőket és a 6-os párt [vagyis a DNP] agitátorait teszi a helyükre”. Emiatt kérte az MKP megyei bizottságát, hogy járjanak el az NPP megyei titkáránál a parasztpárti járási titkár leváltása ügyében.⁹⁰⁸ Ennek kimenetele nem ismert, de az eddigiek alapján nagy valószínű-

⁹⁰⁵ MNL ZML IV.401.a. 398/1948.

⁹⁰⁶ MNL ZML IV.401.a. 372/1948.

⁹⁰⁷ MNL ZML X.22. 1946–1948. 3. ő. e. MKP megyei bizottságának ülése 1948. március 19. jkv.

⁹⁰⁸ MNL ZML X.22. 1946–1948. 15. ő. e. Letenyei járási titkár jelentése 1948. január. Egy másik alkalommal az NPP (országos?) nagyválasztmányába akarták bevonni Szabó Béla vármegyei levéltárost, aki 1938-ban került Zalába és óhatatlanul a vármegyei közigazgatás részévé vált. Erre a tényre – ami így automatikusan negatív felhangot kapott – a terepen ismeretlen Bencsik István figyelmét Szegedi Andor hívta fel, mire a főispán megkö-

séggel az NPP nem tért ki a kérés teljesítése alól. A párt megyei vezetője, titkára 1946. november 1-től Konczos György volt, aki 1948 második felében, végén eshetett ki szervilizmusa ellenére a pixisből,⁹⁰⁹ mivel 1949 januárjában már egy bizonyos Polgár Ernő említődik ezen a poszton, majd röviddel később, 1949 márciusában pedig Felső Pál lett a vármegyei titkár.⁹¹⁰ Az NPP teljesen simulékonnyá tételében fontos szerepet játszott a beépülés, amely egy fentebb említett esetben ugyan nem sikerült, de ettől függetlenül több esetben is van arra bizonyíték, hogy egyes parasztpárti vezetők titkos MKP, illetve MDP tagok lettek. Mindenekelőtt a már ismert Hegedüs Rajmundot kell említenem, aki a zalaegerszegi Batsányi János Népi Kolégium igazgatósága mellett, az NPP városi szervezetének is a titkára volt és az MDP gründolása közepette lépett át oda titkos tagnak, amiben a zalaegerszegi szervezet egy másik vezetője, Vörös Endre is követte.⁹¹¹

A zalai FKGP súlyos választási veresége után az MKP úgy gondolta, itt az idő a párt végső szétzúzására, illetve első körben minimum az engedelmes társutassá silányítására. Az MKP megyei bizottságának 1947 október végi ülésén az első és legfontosabb kérdésként vetődött fel a kisgazdapárt legalább oly mértékű átformálása, hogy végre be tudják vonni a vármegyei törvényhatósági bizottságba és a zalaegerszegi képviselő-testületbe, amellyel egyrészt a felelősség megosztását, másrészt a (túl)hatalmuk törvényességét kívánták - kezdettől fogva - demonstrálni.⁹¹² Az MKP először a megyei pártközi értekezleteken akart e kérdésben dűlőre jutni, de ez az 1947-es év hátralévő részében már nem sikerült, viszont az kiderült számukra, hogy a kisgazdák megyei szervezetében – az MKP-tól eltérően – nem a főtitkár, Farkas Lajos az erős ember, hanem az elnök, Bedő Károly.⁹¹³ Lakatos Dezső MKP megyei titkárnak a párt központi vezetőségéhez írt október havi jelentése szerint a tárgyalások kudarcra után Farkas Lajos informálisan megkereste őt azzal, ha a november közepén esedékes választmányi ülés-

szönte a figyelmeztetést, sőt kifejezetten kérte, hogy ilyen esetekben a jövőben is szóljanak neki. MNL ZML X.22. 1946–1948. 3. ö. e. Az MKP megyei bizottságának ülése 1948. április 1. jkv.

⁹⁰⁹ Petrák–Tóth (szerk.) 1985, 397. Konczos sértettsége még a majd négy évtizeddel később, felkérésre megírt, a kötetben szereplőkéhez képest hosszú, terjengős visszaemlékezésének kurta zárómondataiban is érződik: „1948 második felében az MDP megyei vezetőivel, akik az egyesülés utáni elfoglaltságukra hivatkoztak, mind nehezebbé vált a kapcsolattartás. Bár nem nyilvánították ki, de az volt a benyomásom, hogy már nem tartanak igényt a velünk való együttműködésre”. Figyelemre méltó, hogy a jelzett, 1985-ben megjelent évfordulónak szánt kötetben Konczos György mellett Bencsik István visszaemlékezése is helyet kapott.

⁹¹⁰ MNL ZML XXXV.57.ba. 115. ö. e. 1949. január 19.; IV.401.a. 243/1949. Felső Pál fiatalemberként, a jugoszláv határ melletti Lendvajakabfáról került előbb a Lenti járás titkári székébe, majd rövid idő elteltével a megyei titkári posztra helyezték.

⁹¹¹ MNL ZML XXXV. 57.bg. 40. ö. e. 1948. szeptember 21.; XXXV.101. 833. Vörös Endre.

⁹¹² MNL ZML X.22. 1946–1948. 3. ö. e. MKP megyei bizottságának ülése 1947. október 27. jkv.

⁹¹³ MNL ZML X.22. 1946–1948. 3. ö. e. MKP megyei bizottságának ülése 1947. november 3. jkv.; Bedő Károly (1896–1960) már 1935-től helyi vezetője volt az FKGP-nek, 1945-ben nemzetgyűlési képviselő lett, 1947-ben pedig pótképviselővé választották. Vida (főszerk.) 1994, 52–53., Elektronikusan lásd: https://mpgy.ogyk.hu/mpgy/alm/almanach_1945-47/1945_ngy_a_t052.htm. Letöltés ideje: 2019. augusztus 29.

sükön sikerül lemondadni Bedőt, akkor ő el fogja érni, hogy az említett testületekben való részvételüknek ne legyen akadálya.⁹¹⁴ A terv azonban nem sikerült, a kisgazdák november 14-i megyei választmányi ülése után is változatlanul - Szegedi Andor megfogalmazása szerint – a megyei vezetőség a „jobboldal kezén maradt”.⁹¹⁵

Mielőtt azonban bevonták volna a kisgazdákat a törvényhatósági bizottságba, a kommunisták érvényteleníttetni akarták a vármegyei nemzeti bizottsággal az 1946. március 10-én hozott határozatát, miszerint az FKGP, az előző évi választáson elért eredményére tekintettel, a többi párthoz képest több - de a szavazatarányához mérten viszont még mindig kevesebbnek számító -, ötven fővel képviselhesse magát a megyei közgyűlésben. Szegedi Andornak ugyan is az volt a félelme, ha az eredeti feltételek mellett viszik be a kisgazdákat a közgyűlésbe, akkor fennállhat annak veszélye, hogy a választások után már nagyon rossz szemmel nézett szociáldemokrata alispán, dr. Dávid János a kisgazdákkal összefogva nélkülözni tudja a kommunistákat a többségi irányításhoz.⁹¹⁶ Zala Vármegye Nemzeti Bizottsága 1947. december 12-i ülésén az MKP-NPP-SZDP tengely – Szegedi, Konczos, Stadinger vezérszónoklataival -, Bedő Károly véleménye ellenében dodonai határozattal („az FKGP számarányának megállapítását a folyamatban lévő pártközi tárgyalások eredményétől teszi függővé”) megsemmisítette az ominózus 1946-os döntését.⁹¹⁷ Ezzel viszont pár hónapra patthelyzet alakult ki, az álláspontok megmerevedtek, senki sem akart engedni, a kisgazdák Bedő Károly vezetésével nem vették tudomásul a döntést és nem nevezték meg jelöltjeiket. Az MKP ezzel kapcsolatban előre is bocsátotta, hogy csak „baloldali” kisgazda képviselőket hajlandó elfogadni bizottsági tagnak, mely elvárása minden jogalapot nélkülözött.⁹¹⁸ Mindeközben a december 11-re meghirdetett törvényhatósági bizottsági ülés időpontját is elhalasztották 19-re, hátha addigra lesz megegyezés, noha az FKGP végig azt kommunikálta a sajtón keresztül is, hogy szeretne részt venni a megyei közgyűlés munkájában, de nem minden áron.⁹¹⁹

Ebben a játszmában a következő év is a kölcsönös csörtékkal indult, Bedő Károly mellett már Magyar János, az FKGP nagykanizsai városi szervezetének elnöke is célkeresztbe került egy másik meghatározó kisgazda vezetővel, volt országgyűlési képviselővel, dr.

⁹¹⁴ MNL ZML X.22. 1946–1948. 6. ő. e. MKP megyei titkár jelentése 1947. október hónapról. 1947. november 7. (Ugyanitt: Keszthelyen ekkorra már sikerült bevonni az FKGP-t a nemzeti bizottságba és a képviselő-testületbe is.)

⁹¹⁵ MNL ZML X.22. 1946–1948. 3. ő. e. MKP megyei bizottságának ülése 1947. november 15. jkv.

⁹¹⁶ MNL ZML X.22. 1946–1948. 3. ő. e. MKP megyei bizottságának ülése 1947. december 9. jkv.

⁹¹⁷ MNL ZML XVII.1. sz. n. 1947. december 12. jkv.

⁹¹⁸ MNL ZML X.22. 1946–1948. 6. ő. e. MKP megyei titkár jelentése 1947. december. 1947. december 22.

⁹¹⁹ MNL ZML X.22. 1946–1948. 96. ő. e. 1947. december 3.; Zala, 1947. december 4. 2.

Mangliár Károllyal egyetemben.⁹²⁰ A Zala című lap 1948. március 11-i száma az első oldalon közölte a nyilvánvalóan kommunista instrukciót: „El kell végezni a nagytakarítást a Kisgazdapárt Zala megyei szervezetében is”. Az „is” szócska magyarázata, hogy a párt országos vezetői nem sokkal korábban, március 6–7-én Balatonkenesén tanácskoztak a jövőben követendő politikai irányvonalról és legfőképpen – mint arról rövidesen szó lesz - az SZDP-t ekkor már intenzíven daráló MKP-hoz való viszonyáról.⁹²¹ A kisgazda vezetők, talán látva az SZDP sorsát, a tanácskozás határozatai alapján lényegében a teljes behódolást választották. Ezen felbuzdulva az MKP helyi vezetői – amelyről szintén a fentebb említett lapszám ad hírt – az NPP-vel és a helyben frissen letarolt SZDP-vel közösen egy „memorandumot” intéztek az FKGP zalai vezetőségéhez: „Az FKGP demokratikus megújulása érdekében felhívjuk a Kisgazdapárt megyei szervezetét, hogy haladéktalanul távolítsa el soraiból Bedő Károlyt, Magyar Jánost, dr. Mangliár Károlyt, Németh Lajost, Vásáros Dezsőt, Dobri Sándort, Halász Kálmánt, Kontály Sándort és a többi jobboldali elemet”.⁹²² A sajtóhír megjelenésének napján Szegedi Andor ideiglenes megyei MKP vezető győzedelmesen jelentette a megyei bizottság ülésén, hogy a „memorandum” hatására a megyei kisgazda vezetés lemondott.⁹²³

A teljesen nyilvánvalóan megfélemlített, megszarolt Kisgazdapárt megyei nagyválasztmánya 1948. március 21-én, Kiss György központi kiküldött elnöklésével teljesen új tisztikart választott, ahonnét: „Bedő Károlynak még a szellemét is száműzték” – fogalmazott a Zala az eseményről szóló beszámolójában. A párt megyei elnöke Mileji István, társelnöke Póda Sándor, első alelnöke Hontváry Gyula, főtitkára Farkas Lajos lett.⁹²⁴ Az MKP vezetése végre kicsit hátradőlhetett a széken: „A Kisgazdapárttal a viszonyunk jó, a megyei vezetőség megválasztását úgy hajtották végre, ahogy megbeszéltük, pár személy kicseréléséről van még szó. A megyei vezetőségbe van egy beépített emberünk, de többre kell törekednünk” – mondta Szegedi Andor az MKP megyei bizottsága ülésén április 1-jén. Konkrétan nem nevezte meg a beépített emberüket, de az ülés jegyzőkönyve szerint később megemlítette, hogy Mileji és Póda „közel áll hozzánk”.⁹²⁵ Az FKGP megyei vezetésének MKP-kompatibilissé tétele után az alsóbb, járási és városi szervezetekben is megkezdődött a tisztogatás. A Zala című lap a

⁹²⁰ MNL ZML X.22. 1946–1948. 1. ö. e. MKP megyei pártkonferencia 1948. február 8. jkv.

⁹²¹ Izsák 1994, 138–139.; Izsák 2013, 63.

⁹²² Zala, 1948. március 11. 1.

⁹²³ MNL ZML X.22. 1946–1948. 3. ö. e. MKP megyei bizottságának ülése 1948. március 11. jkv. Szegedi: „Fontos, hogy a koalícióba tartozó pártokat mi irányítsuk.”

⁹²⁴ Zala, 1948. március 23. 1. Pár nappal korábban Magyar János, a nagykanizsai szervezet elnöke minden országos és helyi pártbéli tisztsége mellett lemondott a képviselő-testületi tagságáról és igazgatótanácsi tagságairól is. Zala, 1948. március 21. 2.

⁹²⁵ MNL ZML X.22. 1946–1948. 3. ö. e. MKP megyei bizottságának ülése 1948. április 1. jkv. Szegedi: „Okvetlenül össze kell írni a demokratikus kisgazdák nevét a járásokban is, be kell épülnünk, hogy közvetlenül befolyást tudjunk gyakorolni az alsóbb szervezeteknél is.”

nagykanizsai városi szervezet tisztújítása előtt, fenyegető élel, gyakorlatilag instruálta az FKGP-t a miheztartás végett.⁹²⁶ Április 25-én meg is történt a városi tisztújítás Csurgai István központi kiküldött felügyelete mellett, aki a következő nyilatkozatot adta a helyi sajtónak: „A tisztogatásokra szükség volt és szükség van a Kiszgadzapártban, s ezt a tisztogatást addig folytatjuk, amíg minden demokráciaellenes elemet el nem távolítunk az élről”.⁹²⁷ A purifikált városi vezetés eleddig ismeretlen és ezután is az maradó tagjaiból csak egyetlen nevet emelnék ki, aki korábban főszerepet játszott a párt politikájának helyi megjelenítésében, ez pedig dr. Fülöp György, aki érdekes módon nem esett ki a vezetésből, hanem egy kisebb szerepkört kapott/vállalt, pártügyész lett. Az MKP járási titkárainak jelentései is a Kiszgadzapárt erőteljes bomlásáról, „elfoszlásáról” számoltak be, illetve kérték a megyei bizottság segítségét a még esetenként előforduló ellenálló, „együttműködésre képtelen” kiszgazda vezetők eltávolításában.

Az események után az MKP immáron nem emelt semmilyen kifogást a kiszgadzának a megyei közgyűlésbe való bejövetele elé, „tekintve, hogy a jobboldaliakat eltávolították”. Farkas Lajos, az FKGP régi-új főtitkára még március 25-én levélben kérte a vármegyei nemzeti bizottságot a pártok arányszámának újabb megállapítására, mert minden szándékuk szerint részt kívántak venni a törvényhatósági bizottság munkájában.⁹²⁸ A vármegyei nemzeti bizottság az április 8-án tartott ülésén meg is határozta az arányszámokat, amelynek alapján az FKGP, az MKP, az NPP, az SZDP és a szakszervezetek 31–31 tagot küldhettek be a testületbe. Más, a függetlenségi fronton kívül álló pártok esetleges részvételi lehetősége szóba sem került.⁹²⁹ A többi párthoz hasonlóan az FKGP is leadta április 14-én a kívánatos tagnévsort és csaknem három év után, 1948. május 13-án első ízben vett részt Zala Vármegye Törvényhatósági Bizottságának közgyűlésén.⁹³⁰ Igaz, ez a párt már teljesen más volt a három évvel korábbi énjéhez képest, de bármennyire is jelentéktelenné zsugorodott és a törvényhatósági bizottság is bármennyire inkább csak szimbolikus politikai térré vált erre az időre, az MKP (lassan MDP) már nem tűrte meg, hogy az általa uralni igyekezett politikai mezőkből kicsit is kilógó „ellenzéki” pártok, szervezetek legyenek jelen a politikai parketten.⁹³¹

⁹²⁶ Zala, 1948. április 23. 3.

⁹²⁷ Zala, 1948. április 28. 2.

⁹²⁸ MNL ZML XVII.1. sz. n.

⁹²⁹ MNL ZML XVII.1. 7/1948.

⁹³⁰ MNL ZML IV.402.a. 1948. május 13. jkv. Ezzel párhuzamosan az MKP megoldotta a másik „gordiuszi csomót”, 1948. május 10-én sikerült beintegrálni a már megtisztított FKGP-t a zalaegerszegi városi képviselő-testületbe is. MNL ZML V.1607.c. sz. n. A polgármester 1948. május havi jelentése. Káli 2005, 52–53.

⁹³¹ 1948. május 13-án az MKP Zala megyei bizottságának kádervezetője levélben kérte pártja központi vezetésétől kilenc részben már kibuktatott, részben még vezető pozícióban lévő kiszgazda kizárását (!) „akikkel az együttműködés lehetetlen”. Vélhetően arra gondolhatott a levélíró, hogy ériék el az FKGP-nál a kizárásukat, de

Az 1947-es választási kampány során a megyében teljesen felbomlott az MKP-SZDP együttműködésnek még a látszata is. A kölcsönös adok-kapokban olyan sebeket ejtettek egymáson a szereplők, hogy az érintettek közötti megbékélésről szó sem lehetett. „Az SZDP-vel úgy tűnik már nem tudunk testvérpárként bántani” – jegyezte meg a választások után a szokásos havi beszámolójában az MKP megyei titkára. Ugyanitt azt is megjegyezte, hogy Stadinger István, az SZDP 1946 szeptembere óta fungáló megyei elnökének – mint a Marosán vezette balszárny feltétlen hívének – a pozíciója, az ebben a kontextusban jobbra pozícionálódott zalai szociáldemokraták, mindenekelőtt a kanizsai szervezet vezetője, Dombai János – nemcsak formális, hanem azon messze túlmutató informális beágyazottsága – miatt veszélybe kerülhet. Ezt elkerülendő, felhívták Stadinger figyelmét – bár nyilván ezt ő is tudta –, hogy egyes járá-
sok élén „nem megfelelő” titkárok állnak, akiket tanácsos lenne azonnal leváltani.⁹³² Így tulajdonképpen már közvetlenül a választások után kezdetét vette az SZDP megyei szervezeteiben a leszámolódsdi, amelyet az országos események már csak katalizáltak. Mivel – mint azt korábban fejtegettem – a zalai SZDP elsősorban a MAORT révén volt erős, főleg Nagykanizsán és a környező olajvidéken, ezért a magyar-amerikai olajvállalat elleni fokozódó támadások, annak létezéséig az SZDP ellen is irányultak, de ez fordítva is igaz volt. A szociáldemokraták vállalaton belüli erőssége pedig – mint említettem – elsősorban az ottani jó fizetéseknek volt köszönhető, amit Geröly József az MKP nagykanizsai városi titkára ekként kommentált, magyarázva az MKP városon és vállalaton belüli relatív sikertelenségét: „...a MAORT munkások anyagi gondokkal nem küzdenek, nem problémájuk az élelem, ruha, fűtés, lakás stb. ... így képzeletük és politikai felfogásuk csapongó és fogékonyak a legképtelenebb híresztelésekre”.⁹³³

A Dombai vezette „jobbszárny” mellett dr. Dávid János alispán és a körülötte csoportosuló képezték a másik, az MKP számára kiiktatandó, jobboldalinak címkézett szociáldemokrata gócot. A „likvidálási” művelet receptje lényegében ugyanaz volt, amit az NPP-nél és még inkább a kiscgazdáknál megfigyelhettünk, nevezetesen a párt vezetőválasztását akarták befolyásolni, beépülni és így létrehozni egy olyan többséget, ami nem lesz többé gátja az „együttműködésnek.” A zalai SZDP, készülve a február eleji kongresszusára, december második felében választotta meg a küldötteit, aminek befolyásolására Szegedi Andor megyei MKP titkár azt találta ki, hogy a kommunista vezetésű BM segítségével a helyi kongresszus idejére ren-

ez a lerövidített utas megfogalmazás is több mint árulkodó. MNL ZML X.22. 1946–1948. 50. ö. e. 1948. május 13.

⁹³² MNL ZML X.22. 1946–1948. 6. ö. e. MKP megyei titkár jelentése 1947. szeptember hónapról. 1947. október 9.

⁹³³ MNL ZML X.22. 1946–1948 23. ö. e. Nagykanizsai városi titkár jelentése 1947. november.

deljék fel Dávidot Budapestre, így akarván őt semlegesíteni.⁹³⁴ Bárhogya is történt, annyi bizonyos, hogy a december 21-én megtartott megyei kongresszusán az SZDP többségében olyan küldötteket választott, akik megfeleltek az MKP szájízének, ráadásul, ami a legfontosabb volt, a megyei választmányuk új összetétele is elnyerte a kommunisták tetszését, különösen az a tény, hogy Dombai János kimaradt a párt megyei végrehajtó bizottságából is.⁹³⁵ A következő feladat ezután az alispán kiiktatása lett, amiben szintén a BM sietett a helyi erők segítségére. Rajk László belügyminiszter 1948. február 11-én fegyelmit rendelt el dr. Dávid János alispán ellen, melynek lefolytatásával, hogy kétség se merüljön fel a végeredményt illetően, Tömpe István (MKP) – akkor éppen - somogyi alispánt bízta meg.⁹³⁶ Előtte napokban a budapesti gazdasági rendőrség letartóztatta dr. Egry Gyula zalaegerszegi városi állatorvost – közismerten SZDP-s volt – a városi vágóhídon észlelt szabálytalanságok okán. Nyilván nem szűrőpróbaszerű ellenőrzésre ugrott le Zalaegerszegre a fővárosi nyomozócsoport, hanem biztosra mentek.⁹³⁷ A következő támadást az ipartestületek és a Kereskedők Országos Központi Szövetsége (KOKSZ) szervezetei szenvedték el, ahol a kettős cél érdekében egyrészt az itt lévő, „jobboldali” szocdemek eltávolítása, másrészt az említett szervezetekből a már kommunista ellenőrzés alatt álló KIOSZ-ba és KISOSZ-ba akarták áttéríteni a kisiparosokat és kiskereskedőket. Területileg, a város erős kisiparos és kiskereskedői társadalmának köszönhetően, szintén Nagykanizsa lett a főszereplő. A sors/politika fintoraként a Nagykanizsai Ipartestület 1947 eleji meglehetősen zajosra sikeredett tisztújításán nyílt erőszakkal újjáválasztott, – akkor még szalonképes szociáldemokrata - Husz János ekkor már az SZDP kegyvesztett feléhez tartozott a kommunisták szemében, így most ő kapott ízelítőt abból, milyen érzés

⁹³⁴ MNL ZML X.22. 1946–1948. 3. ő. e. MKP megyei bizottságának ülése 1947. december 16. jkv.

⁹³⁵ MNL ZML X.22. 1946–1948 4. ő. e. Járási titkári értekezlet 1947. december jkv.; Uo. 6. ő. e. MKP megyei titkár jelentése 1947. december hónapról. 1947. december 22.

⁹³⁶ MNL ZML IV.401.a. 185/1948. Ürügyként bizonyos vagyon- és pénzkezelési szabálytalanságokat, illetve egyes felsőbb utasítások – pl. hivatalnoki ügykörkiosztások – végre nem hajtását hozták fel ellene. Az időzítés szempontjából figyelemre méltó, miszerint február 8-án tartotta az MKP Zala megyében a III. konferenciáját, melyen részt vett Rákosi Mátyás is. Vélhetően szűkebb körben is szóba került a helyi SZDP és annak személyi vetülete, de erre nincs bizonyíték. Egy azonban biztos, Stadinger dicséretet kapott az SZDP-ben eddig elvégzett „munkájáért”. MNL ZML X.22. 1946–1948. 1. ő. e. MKP Zala megyei konferenciája 1948. február 8. Az alispán vegzálása egyébként egy horizontálisabb folyamatba illett bele, ugyanis az egész országban ebben az időszakban kezdődött meg a jobboldalinak bélyegzett szociáldemokratáknak a közigazgatásból való eltávolítása, amelynek hatékonyabb vitelére 1948. április 1-jén az MKP és az SZDP létrehozta az Országos Közigazgatási Egységbi-zottságot. Gyarmati György szerint: „1948 első felében a szociáldemokraták szelektív bekebelezésének adminisztratív előkészítése volt a közigazgatás metamorfózisának legmarkánsabb jellemzője.” Gyarmati 1995, 246–247.

⁹³⁷ Zala, 1948. február 10. 3. Az állatorvos ellen később „csak” fegyelmit indítottak, állásáról a majd egy évig tartó vegzálás után 1949 februárjában végül lemondott. MNL ZML IV.401.a. 212/1949. és 362/1949.

számkivetettnak lenni. Először a pártjából zárták ki az egyesítés előtt, majd az év végén távozni kényszerült az ipartestület elnöki székéből is.⁹³⁸

Ezzel párhuzamosan, folyamatos nyomás alatt tartották Dombai Jánost és dr. Dávid János alispánt is, sorsuk párhuzamosan futott egymás mellett, mielőtt teljesen lekerültek volna a politikai sakktabláról. Mint emlékezhetünk rá, 1948. február 11-én rendelték el az alispán ellen a fegyelmi vizsgálatot, másnap pedig már a megyei közgyűléstől is kapott egy kis fricskát azzal, hogy a grémium leszavazta az alispán soron kívüli előléptetését a fizetési fokozatot illetően.⁹³⁹ Tömpe István somogyi kommunista alispán, kirendelt fegyelmi biztos két héttel később meg is érkezett Zalaegerszegre. A fegyelmi ügy pontos részletei nem ismeretesek, mindenesetre dr. Dávid János alispán, egészségügyi állapotára hivatkozva március 5-én beadta lemondását a belügyminiszternek.⁹⁴⁰ Az MKP március 11-i megyei bizottsági ülésén Szegedi Andor ezzel kapcsolatban azonnal meghatározta az újabb célt: az alispáni tisztséget meg kell szerezni!⁹⁴¹ Mivel az új alispán személyének kérdésében, a régi alispán távozását leigazoló, március 20-ra összehívott rendkívüli törvényhatósági bizottsági ülésig nem sikerült dűlőre jutni, ezért ezen az ülésen egyelőre csak dr. Dávid nyugdíjazásáról dönthettek.⁹⁴²

A poszt MKP számára való biztosításának ekkor már nem volt alternatívája, az 1945-ben kimunkált, pártok közötti pozíció-felosztások teljesen értelmüket veszítették. Az események menetében nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy 1948. március 6-8. között tartották meg az SZDP XXXVI., egyben utolsó kongresszusát, ahol a MKP-val való egyesítést feltétel nélkül támogató Marosán-féle vonal diadalmaskodott, kizárva a pártból minden ellentétes nézetet képviselő személyt, ami tovább fokozta a vidéki tisztogatások lendületét is. Dr. Dávid János lemondása után az MKP először dr. Gábor Ernő vármegyei tiszti orvost nominálta erre a posztra, aki már 1919-ben is exponálta magát, de mint ahogy Szegedi Andor

⁹³⁸ Zala, 1948. február 22. 3., december 12. 3.

⁹³⁹ MNL ZML IV.402.a. 1948. február 12. jkv., 36. napirendi pont. vö. Zala, 1948. február 14. 3.

⁹⁴⁰ Zala, 1948. február 26. 1., március 6. 3. Egy ekkortájt az SZDP által készített, de végül az MKP-nál landolt káderjellemezés szerint dr. Dávid alispán Szélig Imre híve volt, akinek 1948. február 18-án kellett lemondania minden tisztségéről. Dávidnak, az szdp-s jellemezése szerint „rengeteg differenciája van a kommunista párttal”, továbbá „mozgalmi érdekeinket sem tudjuk mindig biztosítani a közigazgatásban, minden esetben ’törvényekre és rendeletekre’ való hivatkozásai miatt”. MNL ZML XXXV.57.bg. 53. ő. e. d. n.

⁹⁴¹ MNL ZML X.22. 1946–1948. 3. ő. e. MKP megyei bizottságának ülése 1948. március 11. jkv.

⁹⁴² MNL ZML IV.402.a. 1948. március 20., 72. és 79. napirendi pontok. Dr. Dávid János alispánt március 31-i hatállyal nyugdíjazták egy nevetséges összeggel (234 Ft), amit ráadásul nem is vehetett fel, mert még nem volt 45 éves. Ugyanekkor helyezték át egy másik beosztásba bizalmasát, dr. Józsa János járási főjegyzőt is. Ő az SZDP-s káderjellemezése szerint először az FKGP-be lépett be, majd B-listázás előtt átlépett az SZDP-be, de ennek ellenére B-listázták, ezután újra az FKGP-be lépett vissza, majd újra az SZDP-be. „Rendkívül ügyes szakember, de mozgalmi szempontból különösebb értéket nem képvisel. [...] A vármegyházán még az SZDP-sek sem szerették. Pökhendi, raccsoló, sok a kiszállása.” MNL ZML XXXV.57.bg. 53. ő. e. d. n. Kicsivel később, a Zala 1948. május 1-jei száma tudósított dr. Dávid Jánosné leváltásáról, akit – tipikus politikus-feleségi posztról – a Zalaegerszegi Vöröskereszt Egyesület éléről csaptak el. Zala, 1948. május 1. 6. o., Új Zala, május 9. 2.

óvatosan, de sokat sejtetően megjegyezte: „...figyelembe kell venni azonban azt, hogy zsidó”.⁹⁴³ Az április 1-jei ülésen újra előkerült a kérdés, ahol dr. Gábor Ernő személyét a származása, de lehet, hogy más, ki nem mondott okok miatt elvetették, helyette dr. Agárdi Tibor vármegyei főjegyző lett az új jelölt.⁹⁴⁴ Megválasztására a főispán a vármegyei törvényhatósági bizottság rendkívüli közgyűlését 1948. május 27-re hívta össze, ahol gond nélkül megtették dr. Agárdit a vármegye alispánjává, ezzel ez a poszt is az MKP kezébe került.⁹⁴⁵

Visszatérve Dombai János sorsára, 1948. február végén az SZDP nagykanizsai városi szervezete végrehajtó bizottságának ülésén megjelent Stadinger István megyei elnök és lemondásra szólította fel a teljes vezérkart, ami meg is történt, így Dombainak a megyei vezetés után szűkebb pátriájának szervezetétől is búcsút kellett vennie.⁹⁴⁶ Mivel azonban még számos tisztséggel rendelkezett, ezért vesszőfutása korántsem ért véget. A Zala március 6-i száma öles betűkkel, az első oldalon közölte főcímként: „Dombai János mondjon le!” Elsőre nem, csak a cikk elolvasása után válik világossá, hogy a MAORT üzemi bizottságának elnöki tisztségéről való lemondását követelte ilyen harsányan a lap.⁹⁴⁷ Az SZDP 1948. március 6–8. között zajló országos kongresszusára időzített akció keretében, másnap meg is történt a „trónfosztás”.⁹⁴⁸ A kongresszus után gyorsultak csak fel igazán a történések, amelyeket a nemzetközi események (prágai kommunista puccs, a Kuomintang sorozatos vereségei Kínában és a többi leendő kelet-európai kommunista rezsimekből érkező hasonló tematikájú hírek) csak tovább fokoztak és transzmittálták azt a világvégi hangulatot, amely a nem kommunista ér-

⁹⁴³ MNL ZML X.22. 1946–1948. 3. ö. e. MKP megyei bizottságának ülése 1948. március 22. jkv.

⁹⁴⁴ MNL ZML X.22. 1946–1948. 3. ö. e. MKP megyei bizottságának ülése 1948. április 1. jkv. Ugyanezen az ülésen tárgyalták az új nagykanizsai polgármester keresését is – amire rövidesen rátérek – mely posztra az előző ülésen és most is Kirschner Béla, az MKP nagykanizsai járási titkára neve vetődött fel, de zsidó származása miatt őt is ódkodtak felterjeszteni. Dr. Agárdi Tibort, aki az MKP embere volt – mint arról szó esett – az 1947-es választások előtt már be akarta vinni főjegyzőnek az akkori főispán az SZDP-s alispán gyengítésére, de ez akkor nem sikerült. A választások után azonban már nem tudott az SZDP ellenállni, így Agárdi 1947. szeptember 3-án elfoglalhatta belügyminiszteri jóváhagyással a főjegyzői hivatalt, míg ennek korábbi posztosa, dr. Tivolt Elemér a megyei árvaszék vezetését vette át behelyettesítéssel. Zala, 1947. szeptember 5. 2., MNL ZML IV.402.a. 1947. szeptember 20. jkv. 134. napirendi pont. Jellemző módon a megválasztásra hivatott vármegyei törvényhatósági bizottság csak 1948. február 12-én tudott sort keríteni a hivatalos főjegyző választásra (2. napirendi pont), miután az SZDP ekkorra már annyira meggyengült, hogy a korábban szóba jöhető dr. Józsa János – dr. Dávid János, ekkorra már éppen bukottnak tekinthető alispán bizalmasa – nem indult harcba a posztért. MNL ZML X.22. 1946–1948. 3. ö. e. MKP megyei bizottságának ülése 1948. február 3. jkv.

⁹⁴⁵ Zala, 1948. május 29. 1. (Az ülés jegyzőkönyve sajnos hiányzik a vonatkozó levéltári állagból.) Az így megüresedett főjegyzői posztot csak 1948. július 11-én töltötték be dr. Molnár Mihály által, akit Gyuláról helyeztek át. Káli 2000a, 451. Dr. Agárdi Tibor Zala (vár)megye történetének utolsó alispánja lett, mely tisztséget annak megszűnéséig, 1950. június 15-ig viselte. Pályája mondhatni töretlenül folytatódott, mivel az akkor felálló Zala Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának titkárává választották, mely poszton 1953 júliusáig tevékenykedett. Káli 2000a, 375. és MNL ZML XXIII.37. 4. Agárdi Tibor, dr.

⁹⁴⁶ Zala, 1948. február 27. 1. A városi szervezet irányítását – ahogy máshol is – őt főből álló intéző bizottság vette át.

⁹⁴⁷ Zala, 1948. március 6. 1.

⁹⁴⁸ Zala, 1948. március 7. 1.

zelmű embereket elfogva, őket harc helyett a dermedtségre, vagy menekülésre készítette. Pár nappal később a kanizsai kiadású Zala már arról tudósított, hogy Dombai Jánost azonnali hatállyal elbocsájtották a munkahelyéről a MAORT-tól.⁹⁴⁹ Ezzel párhuzamosan felterjesztés indult az új városi szocdem vezetés részéről Dombai pártból való kizárására is: „Nem lehet kétséges, hogy a[z SZDP] központi vezetőség helyt ad a nagykanizsai intéző bizottság indítványának, ami együtt jár Dombai János képviselői mandátumának elvesztésével is”.⁹⁵⁰ A dr. Dávid János nyugdíjazásáról döntő 1948. március 20-i vármegyei törvényhatósági bizottsági ülésen bejelentették Dombai közgyűlési tagságáról való lemondását is. Az országgyűlési képviselői mandátumáról hivatalosan 1948. április 26-án mondták le, ami után nem sokkal Dombai János a családjával együtt az Amerikai Egyesült Államokba emigrált.⁹⁵¹

Az SZDP másik nagykanizsai erőssége nem egy konkrét személyhez, hanem egy poszthoz, mégpedig a polgármesterséghez kapcsolódott. Mint arról korábban szó esett, a várost az SZDP kapta meg, ő jelölhette a polgármestert, mely tisztséget 1946. február 16. óta Varga József töltötte be. A Zala című lap 1948. március 3-án első oldalon hozta a hírt, miszerint „Varga József polgármester távozik állásából”. A lap szerint a pártja központjában ekkor már döntöttek sorsáról, mint ahogy több más polgármester, alispán stb. sorsáról is, akiket a szocdemek delegálhattak.⁹⁵² Ezután egy sajátos „béna kacs” állapot alakult ki, mivel Varga Józsefet ugyan folyamatosan legitim polgármesterként kezelték, ennek ellenére március közepén az említett lap egyrészt arról cikkezett, hogy még nincs polgármester-jelöltje a városnak, másrészt „azt a jövő héten Nagykanizsán megalakuló egységbizottság dönti majd el”, mintha Vargát már menesztették volna.⁹⁵³ Ez nem is váratott magára sokáig, a polgármester 1948. április 6-án betegségére hivatkozva benyújtotta hivatalosan is a lemondását.⁹⁵⁴ A helyzetet, a nem önszántából való lemondást, az a tény egyértelműsítette, hogy tisztségéről való távozása után Varga Józsefet az SZDP-ből is kizárták.⁹⁵⁵ Közben a már korábban megüresedett főjegy-

⁹⁴⁹ Zala, 1948. március 13. 3.

⁹⁵⁰ Zala, 1948. március 14. 3.

⁹⁵¹ Utódja a parlamentben – az eredetileg is a párt Zala megyei listáján pótképviselőnek választott Horváth Zoltán, lett. Dombai János 1957-ben hunyt el New York-ban. Marelyn–Vida (szerk.) 2005, 93. Elektronikusan lásd: http://mpgy.ogyk.hu/mpgy/alm/almanach_1947-49/1947_ngy_a_t093.htm Letöltés ideje: 2019. szeptember 1.

⁹⁵² Zala, 1948. március 3. 1.

⁹⁵³ Zala, 1948. március 14. 3.; március 18. 3.

⁹⁵⁴ MNL ZML V.1513. b. V 5257-6/1950. Ideiglenes helyettesítésével dr. Szőnyi Sándor tanácsnokot bízta meg.

⁹⁵⁵ Zala, 1948. április 8. 1. Az SZDP beolvasztásának operatív feladatát végző, ekkor már működő ún. „egységbizottság” a polgármesterrel együtt zárta ki az SZDP-ből Barbarits Lajost is, aki már az ismert szocdem nyomdánál, a Közgazdasági Rt-nél dolgozott, mivel még az egyesítés előtt – állítólag - egy „álszövetkezetbe” akarták bevinni a nyomdát, így akarván azt kimenteni a leendő MDP karmaiból.

zói szék betöltésére április közepén Nagykanizsára vezényelte a belügyminiszter Noll János, ekkor pestszentlőrinci főjegyzőt, aki egyébként Nagykanizsa szülötte volt.⁹⁵⁶

Mindeközben az említett egységbizottságban, valójában az MKP vegykonyhájában, már gőzerővel keresték az új polgármestert, akinek személyét Nagy József, formálisan még SZDP-tagban lelték meg, leplezni igyekezték a teljes bedarálást. Őt egyébként nem sokkal korábban, március 25-én választották meg a városi nemzeti bizottság élére egy tisztogatási akció keretében, mikor is a bizottságot kezdettől fogva vezető Hackler Jánosnak sem kegyelmeztek, noha ennek a szervnek ekkoriban már vajmi kevés szerep jutott a politikai életben.⁹⁵⁷ Nagy József 1899-ben született a Nagykanizsához közeli, de már Somogy megyéhez tartozó Gyékényesen, 4 polgárit végzett, biztosító társaságoknál dolgozott tisztviselőként. „Megjelenése megnyerő, tisztességes, becsületes ember benyomását kelti. [...] Politikailag megbízhatónak ismerik, de nem képzett. Nem is érzi szükségét, hogy képezze magát. Nem fejlődőképes” – szövegezte a káderjellemezése, ami magában rejtette pusztán intermedier szerepét.⁹⁵⁸ Pro forma az alispán – hiányában a vm. főjegyző – május 12-én kiírta a pályázatot a nagykanizsai polgármesteri állás betöltésére, május 19-i beadási határidővel, május 22-ben jelölve meg a döntés napját.

Ezen a napon nemcsak a polgármesteri állásra egyedül jelentkező Nagy Józsefet iktatták be, hanem a teljes városvezetői garnitúrát is reorganizálták. Első körben, május 19-én a városi nemzeti bizottság – tehát még Nagy József elnöklésével – megállapította az MDP megalakulásával előállott új helyzet alapján a képviselő-testületi helyek pártok szerinti új elosztását: MDP 30, FKGP 15, NPP 15 és Szakszervezetek 16.⁹⁵⁹ Május 22-én az újjáalakított képviselő-testület a forgatókönyvnek megfelelően először megválasztotta Nagy Józsefet polgármesternek, majd Noll Jánost hivatalosan is behelyettesítették – dr. Paizs Ferenc helyett – a főjegyzői

⁹⁵⁶ Zala, 1948. április 13. 2. Noll János 1898. január 14-én született Nagykanizsán, négy polgárit végzett, 1945-ig lényegében munkásként, lakatosként dolgozott, ráadásul 1921 és 1941 között jugoszláv emigrációban, mivel tagja volt az 1919-es Fabik-féle terror-különítménynek. A háború után közigazgatási alkalmassági majd képesítő vizsgát tett, így lényegében „munkáskáder”-nek számított. MNL ZML V.1513.b. 4034/1949.

⁹⁵⁷ MNL ZML XVII.28. 1948. március 19. és 25. jkv.; Zala, 1948. március 27. 1. Szinte napra pontosan ugyanekkor került terítékre a Zalaegerszegi Nemzeti Bizottság elnökének, Marancsics Józsefnek (SZDP) az eltávolítása is, akit dr. Gábor Ernő vármegyei tiszti főorvos a helyi MKP egyik keményvonalasa váltott. Zala, 1948. március 31. 3. Az MDP megyei bizottsága, a megalakulása után nem sokkal felülvizsgálta Hackler és Varga József polgármester ügyét – akiket a funkciójuktól való megfosztásuk után a pártjukból is kizár(at)tak – és visszavételüket javasolták az MKP Központi Vezetősége Káder Osztályához (!) június 2-án írt levelükben. (Ekkor a megyékben már MDP volt, de országos szinten formálisan még MKP és SZDP.) De ennél lényegesebb, hogy nem a korábbi formális kizárást végrehajtó SZDP-nek írták a levelet, hanem az MKP-nak. MNL ZML XXXV.57.bg. 40. ő. e. 1948. június 2.

⁹⁵⁸ Rikli (szerk.) 1999, 227. Vö. MNL ZML X.22. 1946–1948. 30. ő. e. Nagy József káderjellemezése. 1948. április 13. A jellemezés majdnem fele a feleségével foglalkozott: „Nemrégén nősült, felesége ellenzi, hogy pozíciót vállaljon. Felesége még arra sem alkalmas, hogy mint egy polgármester feleségének kell, nemhogy reprezentáljon, de egyáltalán bármilyen közszereplést vállaljon. Szörnyű külsejű, piszkos ember látszatát kelti.”

⁹⁵⁹ MNL ZML XVII.28. 1948. május 19. jkv.; V.1511.a. 1948. május 22. jkv.

tisztségre, megbízva őt egyúttal – az ilyenkor szokásos - polgármester-helyettesi funkcióval is, ezzel a pár nappal később MDP-vé vedlett MKP megszerezte magának a várost is.⁹⁶⁰

„Folytatódjék a tisztogatás!” – adta ki a jelszót a Zala című napilap, igaz ez még 1948. március 20-án történt és egészen konkrétan arra vonatkozott, hogy Nagykanizsán ideje lenne a - még hátralévő, de már lefutottnak gondolt - fontosabb posztok megtisztítása mellett például a szocdemek, de rajtuk keresztül a MAORT kezében lévő sportegyesületek vezetőségéből is „eltávolítani a náluk meghúzódó jobboldali, reakciós elemeket”.⁹⁶¹ Stílusosan szólva, az egészpályás letámadás keretében már erre is kiterjedt a kommunisták figyelme, egyetlen zugot sem hagytak, ahová ne a „saját szocdemjeiket” tették volna a párt lehető leggyorsabb beolvasztása előtt. Nagykanizsa mellett természetesen Zalaegerszegen és a megye többi járásában, sőt a falvakban is folyt a nem megfelelőnek ítélt SZDP-vezetők, sőt tagok eltávolítása, nemcsak a pártból, de olykor a munkahelyükről is. Megtisztították azokat a szakszervezeteket és más érdekvédő szövetségeket, ahol a szociáldemokráciának hagyományosan erős hadállásai épültek ki még a két világháború közötti időben, így például a MÉMOSZ szervezeteiben. Zalaegerszegen március végén a városi SZDP-vezetés lefejezése mellett az előbbi szervezet megtisztítása, illetve a város értelmiségi-tisztviselői közül SZDP által érintett részének a párttagok sorából való kizárása volt a megfélemlítés legfontosabb eszköze.⁹⁶² A folyamat végeredményeként már jellemzően az MKP tapolcai járási titkárnak alább idézett jelentéseihez hasonló tónusúak születtek mindenhol: „Az SZDP baloldalával az együttműködés jó az egész járásban. A jobboldali elemek kizárása már lassan befejeződik. NPP: semmi mozgás, FKGP: teljesen felmorzsolódott”. A DNP pedig már szóra sem volt érdemes.⁹⁶³ Szegedi Andor ideiglenes megyei MKP titkár még erre is rátromfolt, kiemelve a lényegét: „SZDP-ről nem nagyon beszélhetünk már a megyében”.⁹⁶⁴

⁹⁶⁰ MNL ZML V.1513.b. 10.056/1948; 5208-1/1950.; Zala, 1948. május 25. 1. Nagy József 1948. június 8-án lemondott a városi nemzeti bizottság elnöki tiszteréről, helyére – a bizottságban végzett újabb tisztogatás után – Brónyai Lajos, az 1919-ben már bizonyított kommunista került. MNL ZML XVII. 28. 1948. június 8. jkv.

⁹⁶¹ Zala, 1948. március 20. 2.

⁹⁶² Új Zala, 1948. március 6., 3. március 28. 3. A Zalaegerszegen megjelenő lap, fokozva a megfélemlítést, mindig leköszölte a „kizárt jobboldali szocdemek” névsorát. Utóbbi lapszám például több mint ötven nevet közölt, köztük voltak a város ismert és elismert orvosai, ügyvédei, tanárai, kisebb tisztviselői, iparosai, vállalkozó és egyszerű munkások. Ez még a finomabb eljárás volt, mivel az MKP városi titkára a március havi jelentésében „önkritikusan” megjegyezte, miszerint eddig csak általánosan, tömbösítetten közölték a kizárások okát, de eztán egyéni, személyre szabott indoklás lesz a sajtóban. Az SZDP-ből kizártak – a jelentés szerint – a városban az NPP felé orientálódtak, olyan tömegben, hogy egy külön megállapodást kellett kötni az MKP-nak a parasztpárttal, a náluk jelentkező vagy már fel is vett volt szocdemek, esetleg MKP-ból kizártak felvételének elutasításáról. MNL ZML X.22. 1946–1948. 24. ő. e. MKP zalaegerszegi városi titkárnak 1948. március havi jelentése.

⁹⁶³ MNL ZML X.22. 1946–1948. 20. ő. e. MKP tapolcai járási titkárnak 1948. március havi jelentése.

⁹⁶⁴ MNL ZML X.22. 1946–1948. 3. ő. e. MKP megyei bizottságának ülése 1948. április 1. jkv.

Az 1947-es választások és nagyjából az MDP formai létrejötte közötti időszak pártcentrikus fejleményeinek bemutatása sorában a végére hagytam az események első számú machinátorának, az MKP, mint párt politikai viszonyainak bemutatását. Bár már eddig is sok minden kiderült a kommunista párt lokálisan viselt politikai akcióiról, hiszen vegytisztán, önálló entitásként nem értelmezhető egyik párt tevékenysége sem.

Közvetlenül a választások után Hegyi János, az MKP nagykanizsai városi szervezetének titkára írt vezércikket a Zala című lapba „Erőben meggyarapodva” címmel.⁹⁶⁵ A nyilvánosságnak szánt szövegekben, propagandában nem jelentkezett az a kétségbeesés, ami a választások után lett úrrá az MKP funkcionáriusain. A járási és városi titkárok jelentései az év hátralévő részében egyöntetűen a lakosság rossz hangulatáról számoltak be, aminek több oka is volt. Ezek közül a legfontosabb az volt, ami a kommunisták választások előtti féktelen demagógiája, pozitív ígéret-cunamija és a rögválóság között feszülő különbségekből fakadt. A párt olyan vágyakat növesztett választói körében, amit jobb gazdasági viszonyok között sem lehetett volna rövid időn belül teljesíteni. Az alap nélküli ígéretek visszahullottak a pártra, egészen konkrétan annak helyi vezetőire, ráadásul a többi párt - élén a már nem baráti SZDP-vel - szíttották az elégedetlenkedők hangulatát, illetve minimum az MKP-ra mutogattak a bevádatlan ígéretek kapcsán. A felgyorsuló infláció, a drágulás, az áruhiány, ötvözve a fokozódó adóbeajtással, elszámoltatással, helyben hamar kikezdték az MKP vélt/valós „erőgyarapodását”.⁹⁶⁶

A választások utáni lelombozódást és fáradságot a központ is érzékelte, de nem a rekreációra adott engedélyt, hanem ellenkezőleg, a „meglazult munkafegyelem” miatt inkább szigorításokat rendelt el az MKP KV Szervező Bizottsága az 1947. október 17-i határozataiban. Ennek jegyében például a funkcionáriusok csak az SZB engedélyével hagyhatták el munkahe-lyüket (véltetően az adott településre gondoltak), a megyei bizottság gépkocsija csak a megyén belül volt eztán használható (hosszabb távra, Budapestre vonattal kellett utazni), utólag a nem indokolt utazások költségét nem térítették meg.⁹⁶⁷ Az MKP a saját funkcionáriusait egyre

⁹⁶⁵ Zala, 1947. szeptember 5. 1.

⁹⁶⁶ Csak tallózó jellel: MNL ZML X.22. 1946–1948. 13., 17., 19. és 23. ö. e. 1947. szeptember havi járási titkári jelentések. A Sümegi járás titkára eleinte büszke volt rá, hogy a párt országos győzelme ellenére még sincs kolhoz, senki nem jár csajkával a közös konyhára és nem dőltek össze a templomok sem. A nagykanizsai városi titkár még finoman fogalmazott: „A városban a választások után a hangulat nem a legjobb.” Az (ideiglenes) megyei titkár a MAORT-telepeket illetően „antiszemita, fasiszta hangulat”-ról számolt be, minek keretében az MKP-t azzal vádolták meg, hogy azért nem akar eljárni a feketézőkkel szemben, mert védik a zsidókat. MNL ZML X.22. 1946–1948. 6. ö. e. MKP megyei titkár jelentése 1947. szeptember hónapról. 1947. október 9. Egy másik esetben, egy kocsmai összeszólalkozás következményeként, a pacsai járási titkárt ki is zárták a pártból: „...mert kommunista pártfunkcionárius léte a nyilvánosság előtt faji gyűlöletet szító kijelentést használt akkor, amikor éppen neki kellett volna az ilyen áramlatok [sic!] ellen a legélesebb harcot folytatnia. MNL ZML X.22. 1946–1948. 127. ö. e. 1947. december 31., 4. sz. irat.

⁹⁶⁷ MNL ZML X.22. 1946–1948. 9. ö. e. 1947. október 20.

inkább olyan fáradhatatlan pártkatonáknak tekintette, akik vakon teljesítik a pártfeladatokat. Ez fizikailag és szellemileg egyaránt megterhelte ezeket a vezetőket, akik egyre könnyebben engedték meg maguknak e fokozott teljesítménykényszer miatt az egyre terrorisztikusabb eszközöket, melynek rendszerszintű mechanizmusára, ok-okozat kapcsolatára még vissza fogok térni. A párton belüli frusztráltságot szemlélteti egy apró esemény, midőn 1947 októberében a nagykanizsai járási titkár dicsérő okleveleket osztott az arra érdemesült pártmunkásoknak, ami több sérelmet okozott, mint örömet, mivel nem mindenki kapott, aki jogosan vagy jogtalanul számított rá, így sértődöttek többen ki akartak lépni a pártból.⁹⁶⁸ Az „erőgyarapodást” nem egy esetben a más pártbéli MKP-hoz közeledése is okozta/követte, persze a legtöbbször nem ideológiai meggondolásból, meggyőződésből, hanem sokkal inkább egzisztenciális okok miatt, amit a szimpla gazdasági haszonszerzés mellett a félelem is motiválhatott. Ha egy SZDP-s munkahelyen valaki átlépett a kommunistákhoz, azt a szocdemek azonnal kinézték maguk közül, nem tartották becsületes lépésnek, így a csoportnyomás eleinte sokakat visszatartott ettől a lépéstől. Ez is közrejátszott abban, hogy a már ekkor képbe került „munkásegység” gondolata messze nem aratott osztatlan sikert a szociáldemokraták többségénél.⁹⁶⁹ A már többször idézett „erőgyarapodás” féloldalasságát mutatta az állandó káderhiány is, amivel 1945 óta folyamatosan küzdött az MKP Zalában és ez a helyzet a választás után sem változott meg egy csapásra, ez még hosszú évekig jellemző maradt.⁹⁷⁰ Főleg azok a szervezetek mutattak bomlékonyságot, amiket nem szervesen, hanem „rohammunkában” hoztak létre a később még inkább elharapózódó mennyiségi szemlélet következtében.⁹⁷¹ Azt is helytelennek tartották egy novemberi megyei bizottsági ülésen, hogy minden baloldali szocdemet „át-

⁹⁶⁸ MNL ZML X.22. 1946–1948. 23. ő. e. Nagykanizsai járási titkár jelentése 1947. október hónapról. Ez a kis intermezzo is rámutat arra, hogy az emberek hangulata mennyire befolyásolható volt, illetve a jelentést író párttitkárok az emberek hangulatát mennyire hullámszerűnek találták, ami a gazdasági viszonyok pillanatnyi állásával korrelált. A megyei titkár október havi összefoglaló jelentése is az elvtársak közötti elkeseredést emelte ki, amit azzal jellemezett, hogy sokan közülük felültek a háborús rémhíreknek. „Kicsit sokat ígértünk a választás előtt.” – jegyezte meg önkritikusan jelentésében a megyei titkár. MNL ZML X.22. 1946–1948. 6. ő. e. Megyei titkár jelentése 1947. október hónapról. 1947. november 7.

⁹⁶⁹ MNL ZML X.22. 1946–1948. 13. ő. e. Keszthelyi járási titkár jelentése 1947. október.

⁹⁷⁰ Az öntudatos káderok és főleg párttagok területi sűrűsödését és ritkulását sajátos logikával magyarázta meg egyik jelentésében a Pacsai járás titkára: „...a járásnak azon területén, ahol kevesebb vagy csak gyengébb minőségű bor terem sokkal öntudatosabb, értelmesebb és természetesen demokratikusabb gondolkodásúak az emberek. Nézzük meg a járás keleti felében lévő községeket, sokkal kevesebb a párttagunk, mint azokban a községekben, ahol nem annyira alkoholisták az emberek”. MNL ZML X.22. 1946–1948. 18. ő. e. Pacsai járási titkár jelentése 1947. december. A hatalom által keletkeztetett szövegek egyik jellemző momentumja, miszerint a falusiak „tudatlan, buta” parasztemberek, ha nem rendszerkonform módon nyilatkoztak, de abban a pillanatban ugyanaz a közeg azonnal „becsületes, öntudatos” dolgozó parasztsággá vált, amint helyeselték az MKP politikáját.

⁹⁷¹ Szegedi Andor: „A gyakorlat bebizonyította, hogy nem lehet rohammunkával, hanem csak szívós, kitartó alapossággal jó pártszervezeteket építeni”. MNL ZML X.22. 1946–1948. 4. ő. e. Járási titkári értekezlet. 1947. november 15. Uő: „Járási bizottságaink csak papíron működnek az esetek túlnyomó többségében.” MNL ZML X.22. 1946–1948. 6. ő. e. MKP megyei titkár jelentése 1947. december

hozzanak” az MKP-ba, „meg kell nekik magyarázni, hogy inkább maradjanak ott és szervezzék a baloldalt”.⁹⁷² Az MKP keszthelyi járási titkára, Zachar Lajos, jó viszonyt ápolt az SZDP ottani járási titkárával, akit – Zachar szerint – éppen ezért ki is fúrtak onnan és elkerült Keszthelyről, de üzent, ha az MKP révén állást kapna, akkor „átjönne” a kommunistákhoz.⁹⁷³

Az MKP 1947 szeptemberében 17.942 tagot számlált a megyében, ami inkább csak nagyságrendileg lehet helyes, a tagnyilvántartás mindig kritika tárgyát képezte. Egy szintén 1947-es, de pár hónappal későbbi adatsor szerint a párt 296 községben rendelkezett szervezettel, ezen kívül 20 tanyasi, 20 üzemi szervezettel bírt. Kimutatása szerint 78 községben nem volt szervezete és 22 községben párttaggal sem rendelkezett.⁹⁷⁴ Az MKP 1948. január 10–11-én tartotta kétnapos országos konferenciáját Budapesten, ahol Kovács István bejelentette a tagkönyvcserével összekötött tagfelvételi zárlatot, ami valójában egy a „munkásegység” előkészítésének ürügyén végrehajtandó tisztogatási akciót rejtett magában.⁹⁷⁵ Egyes vidéki helyszíneken a párt helyi vezetői nem fogadták kitörő örömmel a hírt, mint például Seben Mátyás zalaegerszegi városi titkár sem, aki február havi jelentésében elsietettnek nevezte a zárlatot, tekintettel arra, hogy éppen „offenzívában” voltak, „sikerült volna utat törni” például a bírói kar felé, „ahol eddig a legnagyobb erőfeszítések árán sem tudtunk eredményt elérni”.⁹⁷⁶ Központi rendelkezések alapján Zala megyében február 23. és április 10. között kellett végrehajtani a tagkönyvcserét, vagyis a párt előkészítését, kicsiszolását az SZDP-vel való egyesítésre.⁹⁷⁷

Központi utasításra az MKP Zala megyei bizottsága még 1947 decemberének végén, 1948. február 1-jére tűzte ki a párt III. megyei konferenciájának időpontját Nagykanizsa helyszínnel, eligazítani, rendezni a sorokat és kiadni a központi instrukciókat a pártegyesítési hadművelet előtt.⁹⁷⁸ Mivel azonban a köztársaság kikiáltásának második évfordulója is erre a napra esett, amikor a helyi és központi pártembereknek egyaránt elfoglaltságuk akadt, az időpontot áttették február 8-ra és fokozandó a készülődés komolyságát, egy január végi körleve-

⁹⁷² MNL ZML X.22. 1946–1948. 3. ő. e. MKP megyei bizottság ülése 1947. november 24. jkv.

⁹⁷³ MNL ZML X.22. 1946–1948. 13. ő. e. Keszthelyi járási titkár jelentése 1947. november.

⁹⁷⁴ MNL ZML X.22. 1946–1948. 6. és 54. ő. e.

⁹⁷⁵ Zala, 1948. január 13. 1.

⁹⁷⁶ MNL ZML X.22. 1946–1948. 24. ő. e. Zalaegerszegi városi titkár jelentése 1948. február. A nők felé nyitás jegyében – ahogy azt az NPP-nél is láthattuk – a szabásztanfolyamok szervezésével próbálkoztak Zalaszentgróton, ráadásul a párthelyiségben „hetven állandó női hallgatóval, amelyre ez ideig még Pártunkban sose járt nők járnak [sic!]”. MNL ZML X.22. 1946–1948. 22. ő. e. Zalaszentgróti járási titkár jelentése 1948. február.

⁹⁷⁷ MNL ZML X.22. 1946–1948. 3. ő. e. MKP megyei bizottság ülése 1948. február 20. jkv. A tagkönyvcseré, de különösen a tagfelvételi zárlat másodlagos célja volt annak megakadályozása is, hogy a párhuzamosan, de jóval erősebben tisztogatott SZDP-ből, az onnan kiesettek még az egyesítés előtt átszivároghassanak az MKP-ba.

⁹⁷⁸ MNL ZML X.22. 1946–1948. 9. ő. e. 1947. december 22.

lében a megyei pártbizottság azt is közölte az alsóbb pártszervekkel, hogy a konferencián Rákosi Mátyás személyesen is részt fog venni.⁹⁷⁹ Biztos, ami biztos, Szegedi Andor ideiglenes megyei titkár február 3-án kelt levelében megküldte a párt Központi Vezetősége Káder Osztályának a tervezett zalai konferencián, a megyei választmányba megválasztandók adatait (!) egyeztetésre, praktikusán vélhetően amiatt, ha esetleg menet közben korrigálni kell valakit, akkor még legyen idő és mozgástér.⁹⁸⁰ A III. megyei pártkonferenciára összesen 559 küldöttet delegáltak az alapszervezetek. Mint ezelőtt és ezután is mindig, részletes statisztikákat készítettek a küldöttekről főként nem, életkor és foglalkozás szerint. Ennek megfelelően a rendelkezésre álló adatok szerint 435 férfi és 124 nő vett részt az eseményen, életkor szerint: 0–24: 66, 25–45: 338, 45– : 155 fő. A legproblematisabb a foglalkozás szerinti besorolás, mivel a megadott kvótáknak való megfelelési kényszer leginkább itt adott mozgásteret a kedvezőbb értékek felé hajlításra, emiatt – mint szinte végig a leendő állampárt történetében – a pártforrások által megadott adatok legfeljebb nagyságrendi tájékoztatásra szolgálhatnak. Eszerint: munkás: 93, paraszt: 198, értelmiségi: 94, kisiparos, kiskereskedő: 42, egyéb: 132 fő. Később már nem lesz jellemző, de talán a kivételes alkalom, némi túlbuzgóság és a nem túl távoli múlt miatt ezúttal azt is közölték a statisztikában, hogy az 1918–19-es eseményekben a küldöttek közül 65-en vettek részt, majd az illegalitás évtizedeiben 33-an voltak letartóztatva, elítélve, akik összesen 56 évet és 9 hónapot ültek börtönben.⁹⁸¹

Az 1948. február 8-án tartott megyei konferencián a vendégek (a már részben megtisztított „koalíciós” pártok vezetői, polgármesterek, egyéb helyi notabilitások) és küldöttek köszöntése után Szegedi Andor az expozéjában értékelte az elmúlt egy év eseményeit. Ebben külön is hangsúlyozta a legutóbbi parlamenti választáson Zalában elért – relatív - sikert, mi szerint - a párttagság számát alapul véve – csaknem 10.000 pártonkívüli is az MKP-ra szavazott, amivel a DNP mögött ugyan messze leszakadva, de az SZDP-t megelőzve, az MKP a második helyen végzett a megyében. Tételgondolata szerint: „Eldőlt a harc a reakció és a demokrácia erői között. Véglegesen rátértünk a demokrácia útjára”. Fordított kontextusban, de reagált egy közkeletű és nem alaptalan jelenségre is: „A tagkönyvcserével a pártunkba nem való, korrupt, antiszemita, pártellenes, karrierista elemek – ha volnának ilyenek – eltávolítása a célunk”. Szegedi beszámolója után „tapsvihar” közepette lépett a terembe az éppen akkor megérkező Rákosi Mátyás, akit a nép egyszerű leányaként, ekképpen köszöntött az egyik

⁹⁷⁹ MNL ZML X.22. 1946–1948. 9. ö. e. 1948. január 29.

⁹⁸⁰ MNL ZML X.22. 1946–1948. 120. ö. e. 1948. február 3.

⁹⁸¹ MNL ZML X.22. 1946–1948. 1. ö. e. 1948. február 8. Küldöttek statisztikája. A letartóztatás és elítélés pontosabb okait nem bontotta ki a statisztika.

zalaújlaki elvtársnője: „Isten éltesse Rákosi Mátyás elvtársat pártunkban sok számos esztendőn át!” A nyelvtanilag és tartalmilag is terhelt mondat – no persze, ha hihetünk a jegyzőkönyvnek – hűen tükrözte azt az ideológiai zavart, ami egy paradigmaváltásnál rendszerint fennáll. Az ilyenkor szokásos ajándékatadási ceremónia során is hangzottak el nyelvtanilag vitatható mondatok, ami nyilván az első számú pártvezérrel való találkozás lámpalázával (is) magyarázható. A pákai szervezet nevében például egy üveg helyi borral örvendeztették meg Rákosit: „A munkásegységet úgy egyesítse össze, mint amilyen erős az üveg tartalma” – szölt a nép egyszerű fiától az instrukció. Egy „fekete fejkendő s nénike” a zalaszentiváni cukorrépa-termelő újgazdák nevében egy cukorból készült bárányt adott át egy versikével körítve: „Szabad vagyok szabad / Semmi bajom nincsen / Aranylelkű Rákosi / Áldjon meg az Isten!” Amint látható, nehéz volt az elsődleges imprintinget hirtelen, adekvát módon felülírni.

Ezután minden helyi potentát röviden felszólalt, köszöntötte Rákosit, aki viszontköszönve egyúttal válaszolt a felmerült kérdésekre, illetve attól függetlenül instrukciókat adott az egybegyűlteknak a soron következő feladatokhoz. Rákosi, a későbbi zalai látogatásai során mutatott reakcióihoz képest szokatlanul megengedő és dicsérő kedvében volt, alapvetően elégedettségét fejezte ki a zalai elvtársai által elvégzett munkát illetően. A koreográfia szerint ezután a megyei választmány „megválasztása” következett, akik ezután külön ülés keretében megválasztották a párt megyei bizottságát a következő összetételben: Szegedi Andor megyei titkár, Csáder Sándor megyei kádervezető, Németh Károly⁹⁸² megyei tömegszervező, Hegedüs Magda szakszervezeti felelős, Horváth László közigazgatási felelős, Geréb Sándor ifjúsági felelős, Gerencsér György országgyűlési képviselő, Seben Mátyás zalaegerszegi városi titkár.⁹⁸³

A pártkonferencia után, különösen Rákosi pozitív megnyilatkozása miatt, aminek több mint félezer kommunista küldött volt a tanúja - az iratok szerint - mindenkinek nőtt az önbi-zalma, a magabiztossága. A fél évvel korábbi letargiának már nyoma sem volt a szövegekben, mindenki optimistán, megerősödve tekintett a jövőbe. „Pártnapjainkon tömegesen jelennek meg olyan személyek, akik eddig teljesen távol tartották magukat pártunktól” – jegyezte meg a zalaegerszegi városi titkár a februári összegző jelentésében.⁹⁸⁴ Az MKP ettől kezdve egyre

⁹⁸² Németh Károly (Páka, Zala megye, 1922 – Budapest, 2008) eredetileg hentessegéd, több helyi (körzeti, járási és megyei), majd országos párttisztviselt 1987–1988 között az Elnöki Tanács elnöke volt.

⁹⁸³ MNL ZML X.22. 1946–1948. 1. ö. e. 1948. február 8. Pártkonferencia jkv. Életrajzaikat – többek között - lásd: Petrák-Tóth (szerk.) 1985.

⁹⁸⁴ MNL ZML X.22. 1946–1948. 24. ö. e. Zalaegerszegi városi titkár jelentése 1948. február. „Különösen a közigazgatási vonalon érzékelhető, hogy közelednek a pártunk felé, simulékonyabbak és lojálisabbak pártunkkal szemben. [...] Próbálkozást tapasztalunk a járási főjegyző, a keszthelyi vezetőjegyző, várvölgyi jegyzőség részé-

érzékenyebb lett minden olyan dologra, jelenségre, amely leendő egyeduralmát akárcsak potenciálisan is veszélyeztethette. Jó példa erre a zalaegerszegi járási titkár jelentése egy nőnapünnepségről „...amely igen szépen sikerült, bár a Budapestről küldött előadó nem a legjobb volt, mert például neves nőpolitikusok sorolásakor Ana Pauker⁹⁸⁵ után Kéthly Annát is megemlíttette”. A jelentés margójára oda is írták: „Hiba!”⁹⁸⁶

AZ MKP Politikai Bizottsága a március 11-i ülésén feloldotta a tagfelvételi zárlatot,⁹⁸⁷ április 14-én pedig befejeződött a tagkönyvcseré is a megyében. Szegedi Andor az április 26-i megyei bizottsági ülésen ismertette a végeredményt, melynek értelmében a taglétszám 16.822-re módosult, ami 8,9%-os csökkenésnek/csökkentésnek felelt meg a folyamat elején rögzített állapothoz képest.⁹⁸⁸ Szerinte „a tagkönyvcserével hatalmas paraszti tömeg esett ki”, amit különösebben nem kommentált. Egyúttal bejelentette, hogy Lakatos Dezső visszatért a hathónapos pártiskoláról és újra átvette „hivatalát”, a megyei titkár posztját.⁹⁸⁹ Egy másik fontos funkcióban is csere történt a döntő „ütközet” előtt, mivel 1948. április 25-én a nagykanizsai városi szervezet élére Geröly József helyére – érdemei elismerése mellett, más fontos beosztásba helyezve – Ferenczi Szabó Bélát nevezték ki.⁹⁹⁰

V.1.3. MKP+(SZDP)=MDP

A fenti (ál)matematikai képlet kvintesszenciálisan, kis szójátékkal, képletesen mutatja azt a folyamatot, ahogy az MKP-ból kifejlődött az MDP. A vizsgált lokális térben nemhogy – két egyenrangú fél közös elhatározását tükröző – egyesülésről, de szemantikailag még – az oktro-

ról is. A teljes PDP párti kórház [lásd dr. Magyar Gerőt] is felvetette azt a kérdést, hogy mindenestől belép a Pártba.” MNL ZML X.22. 1946–1948. 13. ő. e. Keszthelyi járási titkár jelentése 1948. február.

⁹⁸⁵ Ana Pauker (1893–1960) román kommunista politikus, ekkor külügyminiszter.

⁹⁸⁶ MNL ZML X.22. 1946–1948. 24. ő. e. Zalaegerszegi járási titkár jelentése 1948. március.

⁹⁸⁷ Zala, 1948. március 14. 1.

⁹⁸⁸ A tagkönyvcseré orve alatt végrehajtott kizárások leggyakoribb indokai: politikailag megbízhatatlan, egoista érdekeiért használja a pártot, korrupt, súlyos beteg, Hunyadi páncélos volt, Gestapo besúgója volt, nyilas volt, büntetett előéletű, összeférhetetlen, terrorisztikus fellépésű, részeges, lakóhelyén nem szerették, erkölcstelen életet él, erősen jobboldali, DNP-nek agitál, nem fizet tagdíjat, férjével egyeztetni magatartását, pártellenes. Nem kevesen azért estek ki, már a folyamat végén, mivel nem tudták/akarták kifizetni az új tagkönyv árát, ugyanis azért is pénzt kértek. Különböző okokból, de nem mindenki nyugodott bele a kizárásba, ezek ügye eljutott a pártközpontba is, ahonnan közvetlenül az MDP megalakulása előtt jött egy levél nevekkal, akiknek az ügyét feltétlenül meg kellett vizsgálni. MNL ZML X.22. 1946–1948. 48. ő. e.

⁹⁸⁹ MNL ZML X.22. 1946–1948. 3. ő. e. MKP megyei bizottság ülése 1948. április 26. jkv., Zala, 1948. április 23. 3.

⁹⁹⁰ MNL ZML X.22. 1946–1948. 23. ő. e. Nagykanizsai városi titkár jelentése 1948. május. Zala, 1948. április 28. 1. Ferenczi az első jelentésében a legnagyobb teret a párt és az antiszemitizmus/filoszemitizmus kérdésének szentelte: „Hiba volt nem meglátni az antiszemitizmus és a filoszemitizmus kérdését. Az előbbi burkolt formában jelentkező valami, a másik az okozója, hogy az még egyáltalán létezik.”

jáltságot magában hordozó – egyesítésről sem beszélhetünk.⁹⁹¹ Mint látni fogjuk, és részben már láttattam is, az MKP helyben lényegében zárójelbe tette az SZDP-t, mielőtt annak szétvert, felmorzsolta, kriptokommunista vezetőkkel telerakott maradékát magába olvasztotta, sőt – ezt sem túlzás állítani – likvidálta volna.⁹⁹² Annál is inkább ez a képlet érvényesült, mivel – talán az egyik legszemléletesebb bizonyítékként – a létrejövő Magyar Dolgozók Pártja a Magyar Kommunista Párt szervezeti felépítését vette át. Ahogy a központban, úgy vidékünkön is a vezető szervekbe, testületekbe bevettek a megbízható „szocdemek” közül pár embert mutatóba, de az apparátus lényegében változatlan maradt.⁹⁹³

A felszínen, a propagandában a folyamat eufemisztikusan a „munkásegység megteremtése” néven futott. Ennek jegyében például a nagykanizsai MKP női tagozata 1948 január közepén közös délutáni teázásra hívta a helyi SZDP asszonytagjait, amit ők nemcsak elfogadtak, hanem pár hét múlva viszonzottak is, amiből a sajtó le is vonta az eleve el(meg)rendelt következtetést: „A nagykanizsai munkáspártok női szervezetei már gyakorlatilag megvalósították a munkásegységet”.⁹⁹⁴ A pártok központi elhatározásai alapján, vidéken is kezdetét vette 1948 március közepén a különböző szintű egységbizottságok létrehozása, melyek feladata nagyobb részt az SZDP, kisebb részt az MKP még hatékonyabb tisztogatása és ezáltal előkészítése az „egységes munkáspárt” létrehozására. Az „egységbizottságok” felülről lefelé alakultak meg, éppen fordítva a majdani összeolvasztási irányhoz képest. Az MKP és SZDP megyei egységbizottsága 1948. március 12-én alakult meg Zalaegerszegen – ahogy az lenni szokott – egy központi kiküldött, ezúttal Palenyik Ferenc által instruálva. A bizottság hét főből állt, négy kommunista (Csáder Sándor, Németh Károly, Seben Mátyás és Szegedi Andor), valamint három szociáldemokrata (Nemes István, Stadinger István és Szabados István) rész-

⁹⁹¹ Vö. Strassenreiter 2000, 270.

⁹⁹² A szövegekből, a szóhasználatból is kiérezhető a jellemző attitűd: „Mindenütt igyekszünk a községekben az SZDP-t felszámolni s annak baloldalát átállítani a mi oldalunkra.” [...] „A körzetben az SZDP-nek számottevő szervezete egyedül Szeptetnek községben van, de ott is megindítottuk ellenük a támadást s fel fogjuk őket ott is morzsolni”. MNL ZML X.22. 1946–1948. 16. ö. e. Nagykanizsai járási titkár jelentése 1948. február. Mint arról már korábban szót ejtettem, a Nagykanizsa környékén lévő Szeptetnek községben jelentős számú német kisebbség élt, akik közül – a Balaton-felvidéki Pula község németjeihez hasonlóan – különösen az 1947-es választások előtt az SZDP által tett, sorsuk méltányosabb kezelésére vonatkozó ígéretek hatására sokan beléptek a Szociáldemokrata Pártba. Ennél fogva Szeptetneken egy nagyságrendjében százfős szocdem pártszervezet volt jelen, ami messze meghaladta egy átlagos falusi pártszervezet méretét. Mivel mindenkit, egyszerű párttagokat nem lehetett kiszórni a szervezetből, később ez lesz a magyarázata, hogy a sváb falvakban, a többirányú büntetés ellenére, eleinte jelentős számú MDP-szervezet működött. Szeptetneken az is segítette az SZDP hatékony szerveződését, hogy a községi jegyző, Pék József SZDP-tag volt, de mivel jobboldalinak címkézték, ezért az első lépés az ő eltávolítása volt. MNL ZML X.22. 1946–1948. 16. ö. e. Nagykanizsai járási titkár jelentése 1948. március.

⁹⁹³ Izsák 1998, 5. A továbbiakban a gyakori szóismétlés elkerülése végett használni fogom az egyesítés, illetve egyesülés szavakat is, ráadásul a gyakorisága miatt vizuálisan zavaró idézőjelek következetes használata nélkül.

⁹⁹⁴ Zala, 1948. január 14. 3., január 27. 2.

vételével.⁹⁹⁵ Egy nem sokkal később keletkezett dokumentumból kiderül, hogy Szabados István 1948. március 18-tól, míg Nemes István április 13. óta az MKP titkos tagja volt. A bizottság harmadik „szociáldemokrata” tagja, Stadinger István titkos MKP tagságára nem került elő konkrét utalás, de előéletének ismeretében ezt korántsem lehet kizárni. Mindenestre megállapítható, hogy az úgynevezett megyei egységbizottságnak majdnem minden tagja végső soron az MKP tagja, Stadinger esetében minimum szimpatizánsa volt, minek tükrében nem csoda, hogy a továbbiakban gördülékenyen haladt az SZDP felszámolása.⁹⁹⁶

A megyei egységbizottság létrehozása után március második felében megkreálták a városi és járási egységbizottságokat is,⁹⁹⁷ ahol fő kritériumként biztosítani kellett az MKP kétharmados többségét, bár Szegedi Andor kifejtette, miszerint nem ragaszkodnak ehhez mereven, kivéve a még mindig szenzibilisnek tartott olajvidék falvait, ahol az SZDP biztos legyűréséhez minden biztosítékra szükség volt. Az alsóbb szintű egységbizottságok átfésülték az SZDP tagságát, döntésük ellen a megyei fórumhoz lehetett fellebbezni.⁹⁹⁸ Szegedi külön felhívta a figyelmet az „empátiára”, nehogy azt érezzék az SZDP-sek, hogy lenézik őket azzal, hogy az egységbizottság tagjait az MKP válogatta ki.⁹⁹⁹ Ezzel párhuzamosan az egységbizottságok munkáját segítő, feladatot kaptak az MKP járási és az azon belüli körzeti titkárok is. Az SZDP vezető funkcionáriusairól kivétel nélkül kádernyilvántartást kellett felfektetni, melyben elsődlegesen jelölni kellett, hogy kit kell egyértelműen eltávolítani, ki az aki „átnevelhető” és végül kik azok, akik alkalmasak lehetnek az – ekkor még csak munkacímen futó – „Egységes Munkáspárt” alsóbb szerveinek vezetésére is. Ugyanezeket az adatokat ekkor még az FKGP és az NPP vezetőinek vonatkozásában is kérték. Ezen személyek közül meg kellett jelölni azokat, akiket helyben esetleg nem tudnak eltávolítani, „hogy mi gondoskodhassunk a menesztésükről”.¹⁰⁰⁰ Az operatív végrehajtás a városi és járási egységbizottságokban folyt. Az SZDP-ből való eltávolításnak három fokozata létezett, melyek közül a legenyhébbnek a kihagyás számított, ami a párttagtól való egyfajta passzív megszabadulást jelentett, ezt követte

⁹⁹⁵ MNL ZML X.22. 1946–1948. 29. ő. e. 1948. március 12. Vö. Zala, 1948. március 14. 4.

⁹⁹⁶ MNL ZML X.22. 1946–1948. 30. ő. e. 1948. április 16. A dokumentum szerint Nemes István 1903-ban született, az egységbizottsági szereplése után a Zalaegerszegi MDP vezetőségébe jelölték, jellemzése szerint: „anyagi, [ha] jobbat találunk, kimarad.” Szabados István 1911-ben született, bankigazgató volt, jellemzése szerint értelmiségi származású, mindig az SZDP baloldalához tartozónak mondták.

⁹⁹⁷ Zala, 1948. március 24. 1. o., Új Zala, 1948. március 28. 5.

⁹⁹⁸ MNL ZML X.22. 1946–1948. 29. ő. e.

⁹⁹⁹ MNL ZML X.22. 1946–1948. 3. ő. e. Megyei bizottság ülése 1948. március 22. jkv.

¹⁰⁰⁰ MNL ZML X.22. 1946–1948. 9. ő. e. 1948. március 22. A megyei egységbizottság másnapi ülésén Szegedi Andor kijelentette: „Inkább többet zárjanak ki, minthogy egy jobboldali is bent maradjon [az SZDP-ben]”. Ugyanitt Seben Mátyás javasolta továbbá, hogy az SZDP könyvtárakat vizsgálják át és a pártból – főleg az országos vezetésből – kizártak könyveit szedjék össze. MNL ZML X.22. 1946–1948. 29. ő. e. Megyei egységbizottság ülése 1948. március 23. jkv.

a kizárás, míg a harmadik fokozat a kizárást megspékelte a munkahelyről való eltávolítással is.¹⁰⁰¹

Jellemző a keszthelyi járási titkár március hónapról adott jelentése, miszerint az egységbizottságon keresztül lényegében az MKP irányítása alá került a Szociáldemokrata Párt. A második fázisban az SZDP tömegszervezetei, köztük a sportegyesületek, valamint a szocdemek által dominált szakszervezetek felett szereztek meg az irányítást. A jelentés végkövetkeztetése szerint az SZDP keszthelyi és járási vezetése teljesen „kapitulált”.¹⁰⁰² A szomszédos sümegi járási MKP titkár szerint a „pártegyesítés” a helyi szocdemek részéről nem öröm, hanem bánat.¹⁰⁰³ A pacsai járási titkár a március havi jelentésében arról számolt be, önkéntelenül is jellemezve a „munka” jellegét, miszerint a járási egységbizottságot „vészbíróságnak” nevezték el.¹⁰⁰⁴ Az ukki körzeti titkár rátapintott az SZDP beolvasztása körüli manőverek egy fontos, ki nem mondott aspektusára, nevezetesen az SZDP és „kapcsolt részei” infrastruktúrájának, mindenekelőtt az ingatlanok megkaparintásának látens céljára.¹⁰⁰⁵

A megyei egységbizottság 1948. április 8-i ülésén ismertették Rákosi intését, miszerint túl sok a kizárás, mint eltávolítási forma, javasolták inkább a kihagyás sűrűbb alkalmazását, különösen a mezei, jobboldalisággal nem vádolható, de valamiért nem tetsző, nem megbízható SZDP-tagok esetében. Az továbbra sem képezte vita tárgyát, miszerint a „jobboldali vezetőket” egyértelműen ki kellett zárni, illetve azokra sem voltak tekintettel – oldal meghatározástól függetlenül - akik bármikor az MKP-ból léptek át. Szabados István kifejtette, hogy ha lehet, rövid úton zárják le ezt a „kizárásosdit”, mivel a munkahelyeken mindenki ezzel foglalkozik a munkája helyett.¹⁰⁰⁶ Április második felében az MKP Központi Vezetőségének Káder Osztálya levélben tájékoztatta a megyei bizottságot a leendő párt testületeivel szemben központilag támasztott néhány kvóta-jellegű elvárásról. Eszerint az új 31–41 fős megyei pártválasztmánynak kétharmad-egyharmad arányban kellett MKP-s és SZDP-s eredetű tagokat tartalmaznia. Egzakta női kvótát nem határoztak meg, mindössze annyi volt az instrukció, hogy azok minél nagyobb arányban legyenek. A 7–9 fős járási és körzeti pártbizottságoknál már szerepelt a női kvóta, de csak alsó határ jelleggel, minimum két főben jelölve meg az elvtárs-

¹⁰⁰¹ MNL ZML X.22. 1946–1948. 29. ő. e.

¹⁰⁰² MNL ZML X.22. 1946–1948. 13. ő. e. Keszthelyi járási titkár jelentése 1948. március.

¹⁰⁰³ MNL ZML X.22. 1946–1948. 19. ő. e. Sümegi járási titkár jelentése 1948. március. A titkár kihasználva hatalmi helyzetét, javasolta a száz főnél nagyobb üzemek államosítása keretében, hogy az uzsai bazaltbánya üzemvezetőjét, egy bizonyos Kislakit, távolítsák el. A városi, járási, körzeti párttitkárok által adott jelentések nem egy esetben, műfajilag inkább feljelentéseknek minősültek, amelyben alkalom nyílt a közérdekbe csomagolt személyes bosszúra is. Ennek lélektanához lásd legújabban: Horváth 2017.

¹⁰⁰⁴ MNL ZML X.22. 1946–1948. 18. ő. e. Pacsai járási titkár jelentése 1948. március.

¹⁰⁰⁵ MNL ZML X.22. 1946–1948. 19. ő. e. Ukki körzeti titkár jelentése 1948. március.

¹⁰⁰⁶ MNL ZML X.22. 1946–1948. 29. ő. e. Megyei egységbizottság ülése 1948. április 8. jkv.

nők jelenlétét. Ahol volt „kipróbált” rendőrkapitány, (fő)jegyző, járási FÉKOSZ vagy szak-
szervezeti titkár, esetleg gazdajegyző, őket okvetlenül „be kellett állítani” a járási pártbizott-
ságba.¹⁰⁰⁷ 1948. április 23-án a helyi sajtón keresztül jelentették be a tágabb közvéleménynek
is az új párt nevét: Magyar Dolgozók Pártja.¹⁰⁰⁸

Április végétől kezdtek felgyorsulni az események. Az instrukció szerint ott is meg kel-
lett tartani - legalább formálisan - az „egyesítő taggyűlést”, ahol nem volt/maradt SZDP-
tagság. Az alsóbb szervek beszámolója szerint erre az időre már sikerült úgy leredukálni az
SZDP-tagságot, hogy mindenütt jelentős, legalább kétharmados többségbe kerültek a kom-
munisták a leendő új pártban.¹⁰⁰⁹ Lakatos Dezső megyei titkár május 7-én a megyei bizottság,
másnap pedig a járási, városi, körzeti titkárok számára adta meg a végső eligazítást. A főmun-
ka végeztével ekkora már jobbára csak az apróbb technikai részletek megtárgyalása került
napirendre. Felhívta például a figyelmet arra, hogy Rákosi mellett Szakasits és Marosán képe
is legyen kitéve az egyesítő gyűlés helyszínéül szolgáló teremben. Meg kellett előre szervezni
a hozzászólásokat és ügyelni kellett arra, miszerint „az SZDP-sek ne azt érezzék, hogy beol-
vadnak, ez az egyesülés egyenrangú”, ugyanakkor azt is meghatározták, hogy a szociálde-
mokratákat külön kell ültetni. A nagyobb szervezeteknek táviratot kellett küldeni Rákosinak,
illetve az alsóbb szervek egyesítésekor megjelenő MKP-s megyei kiküldötteknek pedig aján-
dékkal kellett kedveskedni, „hogyan az SZDP tagság lássa, az MKP tagok megbecsülik a veze-
tőiket”.¹⁰¹⁰ Az alsóbb szervezetek összeboronálása közben május első napjaiban, a sajtóban
látványosan kitűzték a jelentősebb szervezetek, így a két városi és a megyei bizottság „egyesí-
tő konferenciájá”-nak időpontját.

A Zala című napilap május 9-i számának címlapján Ferenczi Szabó Béla, a városi
(még éppen) MKP szervezet titkára írt vezércikket lakonikus tömörséggel megfogalmazott
címmel: „1948. május 12.”. A propaganda által előkészített terepen nyilván úgy vélték, ezt a

¹⁰⁰⁷ MNL ZML X.22. 1946–1948. 32. ö. e. 1948. április 19.

¹⁰⁰⁸ Zala, 1948. április 23. 1. Vö. MNL OL M-KS-274-3-II. 152. ö. e. 1948. április 21. jkv. Az MKP és az SZDP
közös politikai bizottsága ezen az ülésen döntött az új párt nevééről a szovjetek által favorizált Magyar Munkás-
párt név ellenében.

¹⁰⁰⁹ Például a zalaegerszegi városi titkár szerint 550–600 fő kerül át az SZDP-től, így kb. 1500 fős lesz az MDP
zalaegerszegi szervezete, minekutána rögtön javaslatot is tett körzetek kialakítására. „A felvételeknél komoly
százalékarányban kell visszautasítást tennünk, mivel nem kívánatos elemek tömege kéri a felvételét.” MNL
ZML X.22. 1946–1948. 24. ö. e. A szövegekben a tettek helyességét érintő önigazolás és önnyugtató legváltó-
zatosabb formái között néha egészen banális „indokok” is feltűnnek: „Az egyesüléssel kapcsolatban sokan he-
lyeslik a két párt egyesülését és azt mondják, hogy felesleges is az a sok párt.” MNL ZML X.22. 1946–1948. 22.
ö. e. Zalacsányi körzeti titkár (Zalaszentgróti járás) jelentése 1948. április. Nagykanizsán az MKP taglétszáma
2041 (melyből fizető 1498) volt, míg az SZDP már csak 900 főt számlált. MNL ZML X.22. 1946–1948. 23. ö. e.

¹⁰¹⁰ MNL ZML X.22. 1946–1948. 3. ö. e. Megyei bizottság ülése 1948. május 7. jkv., Uo. 4. ö. e. Járási, városi,
körzeti titkári értekezlet 1948. május 8. Lakatos végül azt is bejelentette, hogy június 1-től lehet majd szabadság-
ra menni.

színekdochét mindenki érteni fogja, nem kell megmagyarázni a dátum spirituális jelentőségét, ami nem volt más, mint a nagykanizsai MDP megalakulásának időpontja. A városi egységbi-zottság az újságon keresztül május 11-én felkérte Nagykanizsa lakosságát, hogy másnap, a nagy eseményre való tekintettel házaikat lobogózzák fel. A lap egy napnyi fáziseltolódással, május 13-án a bal felső sarkában nemzeti színekkel jelezte az aznapra aposztrofált, de valójá-ban már előző nap megtörtént városi egyesítő konferenciát.¹⁰¹¹ A május 16-i, vasárnapi lap-számban összegezte Ferenczi Szabó Béla, immáron az MDP nagykanizsai városi bizottságá-nak titkára a fejleményeket. Mindez az első oldalon kapott helyet, de az is érdekes a párhúza-mos történések miatt, hogy még mi kerülhetett ez mellett a címlapra. A vezércikk mellett az éppen hazatérő zalai hadifoglyok névsorát közölték, míg ez alatt egy Tatabányáról származó hír volt olvasható, miszerint az egyházi iskolák államosítását kérték az ottani katolikus taní-tók.¹⁰¹² A felsőbb pártszerveknek, vagyis nem a nyilvánosságnak szánt összegzőjében az em-lített városi titkár már jelezte a negatívumokat is. Bírálta a levezetést, de legnagyobb problé-maként azt emelte ki, hogy a résztvevők között mindössze 17 százalék volt a szocdem, ráadá-sul a „kimondottan baloldali szociáldemokrata párttagság távol tartotta magát az egyesítő tag-gyűléstől”. A már említett 900 fős „SZDP-s egyesültek” közül ráadásul hivatalosan csak azo-akat fogadhatták be, akik a tagkönyvüket felülbélyegeztették, kiknek száma mindössze kb. 200 volt az egyesülés pillanatában.¹⁰¹³ A szintén május 12-én lezajlott zalaegerszegi pártegyesítés után, a felszínen SZDP-s, a felszín alatt titkos MKP-tag Seress János¹⁰¹⁴ – róla még lesz szó – lett a város MDP-titkára, aki az eseményt taglaló, hasonlóan a felettes, megyei pártszervhez írt jelentésében, nagykanizsai kollégájához hasonlóan, úgy ő is az ipari munkásság „lelkese-dése” mellett, az SZDP-sek részéről, különösen az értelmiség köréből gyanakvást és bizalmat-lanságot tapasztalt.¹⁰¹⁵

Az általános képlet szerint a megalakult MDP szervezetekben a volt SZDP-sek legfel-jebb a súlytalan elnöki, vagy más kevésbé fajsúlyos pozíciót kaptak, mindenesetre a titkári posztot szinte kivétel nélkül a „becsületes”, „megbízható” és „kipróbált” MKP genezisű tagok kapták meg, amely alól vélhetően csak a Seress Jánoshoz hasonló titkos tagok képezhettek

¹⁰¹¹ Zala, 1948. május 9. 1., május 11. 3., május 13. 1.

¹⁰¹² Zala, 1948. május 16. 1.

¹⁰¹³ MNL ZML X.22. 1946–1948. 23. ő. e. Nagykanizsai városi titkár jelentése 1948. május.

¹⁰¹⁴ Seresst először még a leendő MDP városi szervezete függetlenített propagandistájának javasolták Seben Mátyás megmaradó titkári posztja mellett, valamikor később azonban megváltozott a konstelláció. MNL ZML X.22. 1946–1948. 30. ő. e. 1948. április 16.

¹⁰¹⁵ MNL ZML X.22. 1946–1948. 24. ő. e. Zalaegerszegi városi titkár jelentése 1948. május.

kivételt.¹⁰¹⁶ Mindeközben a látványos városi egyesítő gyűlések mellett a járási egyesítő bizottságok is alig pár zökkenővel lebonyolították az összeolvasztást a mindkét irányból jól előkészített alapanyagból. Az ukki körzeti titkár május havi jelentése szerint több helyen szerettek volna az agilisabb SZDP-sek titkári rangot szerezni, de ez végül csak egy helyen, Szalapa községben sikerült, míg Rigácson nem jött létre az egyesülés a szocdemek tiltakozása miatt.¹⁰¹⁷ A nagykanizsai járási titkár, jelentésének első felében egy teljesen rózsaszín képet rajzolt a „munkásegység” létrejöttéről, ami a járás községeiben ünnepélyes formában, egységesen május 13-án este nyolc órakor következett be. A beszámoló szerint mindenütt virágokkal, zászlókkal, pártjelvényekkel dekorált termek fogadták az előadókat, több faluban táncmulatságot is rendeztek. Majd a jelentés második felében a munkásegység hirtelen kétséggé változott annyiban, hogy az egyházi iskolák államosítása során a járási titkár szerint az MDP-ben azonnal szakadás következett be egyes falvakban, az említett kérdésben kiobbant viták során. A reakció, mármint a párt reakciója már az új érárt idézte, ahol kellett a pártvezetőséget azonnal leváltották és engedélyt kértek a kizárásokra is.¹⁰¹⁸ A lenti járási titkár az egyesítések kapcsán egy egészen megmosolyogtató esetről is beszámolt. Resznekén a vezetőség megválasztásánál sok pártonkívüli érdeklődő is jelen volt, akik szerettek volna beleszólni az események menetébe. A járási titkár erre megmagyarázta nekik, hogy ebben a kérdésben csak a párttagok az illetékesek, ez a Magyar Dolgozók Pártjának belügye, mire a nép egyszerű gyermekei nem értették, hogy miért ne szólhatnak bele a „dolgozók pártjának” ügyeibe, mikor ők is dolgozók.¹⁰¹⁹

Az összes alsóbb szervezet létrehozása után, május 30-ra tűzték ki a megyei egyesítő gyűlést. Kovács István, az MKP KV Szervezési Osztályának vezetője még május elején közölte levelében zalai elvtársaival a megyei egyesítő konferencián megválasztandó központi küldöttek nevét, aminek értelmében Kiss Károlyt,¹⁰²⁰ (MKP), Lugossy Jenőt (SZDP) és Hor-

¹⁰¹⁶ Csak példaként említeném meg a nagykanizsai járás egyik körzetébe tartozó falvakban felállított MDP szervezetek vezetőségi tagjainak MKP/SZDP megoszlását. Bajcsa: 7/3, Bagolasánc 8/1, Eszteregnye 8/2, Fityeház 10/0, Murakeresztúr 7/3, Murakeresztúr határvadász század 6/0, Palin-Korpavár 11/0, Rigyác 10/1, Sormás 7/3, Szepetnek 8/3, Újudvar 7/3. Láthatóan a vezérelvként meghirdetett kétharmad/egyharmad aránynál jóval felülreprezentálta magát az MKP az alsóbb régiókban. Más helyről sajnos nem áll rendelkezésünkre ilyen jellegű adat, de más szegmensek alapján az vélelmezhető, hogy máshol is hasonló arányok születhettek. MNL ZML X.22. 1946–1948. 30. ő. e.

¹⁰¹⁷ MNL ZML X.22. 1946–1948. 19. ő. e. Ukki körzeti titkár (Sümegi járás) jelentése 1948. május.

¹⁰¹⁸ MNL ZML X.22. 1946–1948. 16. ő. e. Nagykanizsai járási titkár jelentése 1948. május.

¹⁰¹⁹ MNL ZML X.22. 1946–1948. 14. ő. e. Lenti járási titkár jelentése 1948. május.

¹⁰²⁰ Kiss Károly (1903–1983) ekkoriban és az MDP korszakában is Zala megye területi referense volt, sokszor látogatott a megyébe, az 1947-es választáson előkelő, de nem bejutó helyet kapott a megyei MKP listán. Nem tudni volt-e ebben szerepe annak, hogy 1944-ben, Marosán Györggyel együtt, Nagykanizsára internálták. Legújabb életrajzi adatait lásd: <https://neb.hu/asset/phpuruk2C.pdf> Letöltés ideje: 2019. szeptember 5.

váth Zoltánt (SZDP) – aki mint ismert, Dombai János helyét kapta meg az SZDP-től az országgyűlésben – kellett feltétlenül az országos küldöttek közé megválasztani.¹⁰²¹

„Virág, virág mindenütt az utak szélén, az ablakokban, az emberek gomblyukaiban. Leírhatatlan lelkes hangulat volt az egész városban.” Ha az újságíró túlzott is valamelyest, de annyi bizonyos, hogy ilyennek szerették volna látni, láttatni Zalaegerszeget, az 1948. május 30-ra kitűzött megyei pártegyesítő gyűlés helyszínét. A megye minden szegletéből összesereglett 335 küldött¹⁰²² a város legreprezentatívabb helyiségeinek egyikében, az Arany Bárány Szálló - az elmúlt években a békebeli fényéhez képest kicsit megkopott - de az aktushoz még így is méltónak gondolt Télikertjében várta az akkor történelminek gondolt pillanatot. Az erről tudósító újságcikk szerint „a terem egyik sarkában háromméteres kör alakú térkép, amelyen külön színezték ki a békeszerető országokat”. A konferenciát fél tízkor nyitották meg, melyen a legmagasabb szintű vendégek Kiss Károly és Ries István igazságügy-miniszter voltak. Lakatos Dezső megyei titkár megnyitója után „szünni nem akaró tapsorkán közepette Rákosi Mátyást – távollétében – a konferencia díszelnökévé választották”. Ezután a jelenlévő vendégek, a főispán és a „koalíciós pártok” képviselői, vezetői üdvözölték az egybegyűlteket. Amikor Kiss Károly emelkedett szólásra és bejelentette, hogy Rákosi Mátyás üdvözlét hozza az egyesítő taggyűlésnek „szavai leírhatatlan lelkesedést váltottak ki, a hallgatóság helyéről felemelkedve percekig tartó tapsviharral éltette Rákosi Mátyást, az MDP vezérét”. Ezután Ries István beszélt, majd Agárdi Tibor alispán megnyitotta a vitát az iskolák államosítása felett. Érdekes módon az egyesítő konferencia nemcsak magára a szűkebb egyesítésre fókuszált, hanem más aktuális programpontokkal is színesítették a konferencia repertoárját. Az iskolák államosításával összefüggésben - állandó legitimitási deficittel küzdve - a mindenáron való hitelesítés jegyében, a konferencia „külön szenzációjaként” felléptettek egy papot is Mundi János gógánfai plébános személyében. „Talán csodálkoznak, hogy mit keres egy pap az egyesítő konferencián? Itt hívők vannak, akik hisznek Istenben és Krisztusban.” – kezdte mondandóját az atya, aki beszédében lényegében a főpapságot szapult a alsópapságot védve. Nem melleleg később ez lesz az a kijátszható törésvonal, amelyet a pártállam ki is fog használni az egyház megtörése során. A konferencia végén megválasztották a párt elvben legfőbb megyei testületét, a pártválasztmányt, mely másnap, május 31-én megválasztotta a szű-

¹⁰²¹ MNL ZML X.22. 1946–1948. 32. ő. e. 1948. május 4.

¹⁰²² A pártiratok ezúttal is akkurátusan közlik a küldöttek statisztikáját, kivéve az esetleges börtönvekre vonatkozókat. Eszerint a küldöttek között 55 volt a nők száma, az életkori eloszlás pedig a következőképpen alakult: 24 éves korig: 34 fő, 25–35: 124 fő, 36 év felett: 177 fő. A már szubjektíválható foglalkozás szerinti megoszlás így alakult: paraszt: 142, munkás: 62, kisiparos és kiskereskedő: 36, egyéb: 31. De ami talán a legfontosabb, hogy a küldöttek közül 250-en képviselték az MKP-t és mindössze 85-en (25%) az SZDP-t, pontosabban annak maradványát. MNL ZML X.22. 1946–1948. 32. ő. e.

kebb, operatív vezető testületet, a megyei pártbizottságot és annak első számú vezetőjét, a megyei titkárt, aki a folytonosság jegyében Lakatos Dezső, volt megyei MKP titkár lett.¹⁰²³

V.1.4. A „pártelit”

Az elitek kutatása régi törekvése a történettudománynak, azon belül is a társadalomtörténetnek. Mindig érdekes feladat a történész számára feltárni a mindenkori „upper class” keletkezését, származását, mozgását, összetételét, a belső rétegzettségét vagy éppen a bukását, az eltűnését. Ebben az alfejezetben az előzőekben jellemző kronologikus, politikatörténeti narratíva után egy másik aspektusból szeretném megrajzolni a zalai MKP és az MDP 1945–1950 közötti viszonyait, kibontva több, inkább társadalomtörténeti elemet, amely a korábban alkalmazott logikai rend miatt elmaradt. Az elméleti, historiográfiai felvezető után először a legfontosabb első számú vezetőket mutatom be, majd a vezető testületek és az apparátus „pártelit”-hez sorolható elemeinek néhány jellemző, a rendelkezésre álló forrásokból megfogható szegmensét kívánom elemezni, végül az előbbi társadalmi halmazok egyfajta dekonstrukciójaként egyetlen személy, a már nevesített első zalaegerszegi MDP-titkár életének néhány állomását rajzolom fel mikrotörténeti perspektívából.

A korszak társadalmi elitjét nem könnyű egzakt módon, fogalmilag, tartalmilag megragadni, amit több tényező is nehezít. Jelen alfejezet keretei között a pártelitet a politikai elit fontos, meghatározó részének, de hangsúlyozottan csak részhalmazának tekintem és ugyanígy, ebben a megközelítésben a politikai elitet, mint a hatalmi elit részét értelmezem. A területiség okán máris relativizálható az elit fogalma, hiszen az országot véve alapul, a most vizsgálható társadalmi csoport nem tekinthető elitnek, így a fogalmi zavarokat elkerülendő csak viszonylagosan, a megyei keretek között tekintem elitnek az itt bemutatandó pártvezetőket.

A témakör kutatása az 1990-es évek elejétől vett komolyabb lendületet, különösen ami a modern társadalomtörténeti kutatási metodikák megjelenítését illeti. Ezen történeti megközelítések általános jellemzője, hogy a nyugati szakirodalom korábbi évtizedekben nyújtott teljesítményét bemutatva, elsősorban országos összefüggésben tárgyalják a kommunista elit kiformálódását, rétegződéseit és transzformációit.¹⁰²⁴ A kommunista diktatúrákkal foglalkozó diskurzusokban az „elit” fogalom nem véletlenül kerül sokszor idézőjelbe. E szociológiai,

¹⁰²³ Zala, 1948. június 1. 1–2. MNL ZML XXXV.57.ac. 1. ő. e. 1948. május 31. jkv.

¹⁰²⁴ Munkám során a következő szerzők célirányos kutatási eredményeit használtam elsősorban: Gyarmati 2009, Huszár Tibor 2007, Rác 2013, Rác 2018.

társadalomtörténeti kategória használatakor a szerzők ezzel is érzékeltetni kívánják azt a dichotómiát, önellentétet, ami a fogalom megjelenítésekor indukálódik. Ez az önellentét adott esetben több réteget is magában rejthet. Gyarmati György is rámutatott arra, hogy ezen uralmi csoport reprezentánsai sem vagyoni, sem képzettségbeli szempontból nem sorolhatók a tradicionális polgári elitek meghatározó részét képezők sorába (Besitzbürgertum, Bildungsbürgertum). A kommunista rendszerek, a létrejöttük és működésük önlegitimálása során elutasították a korábbi elitekkel való kapcsolatot, azok ellenében, lényegében azok tagadásaként jöttek létre, sőt ideológiájukban kifejezetten elitellenesek voltak. Mindezek ellenére a pártelit, funkcionális helyzetét és akaratérvényesítését tekintve, hatalmi elitként működött.¹⁰²⁵

Huszár Tibor az elit és a nómenklátúra fogalmak tartalmi összehasonlításával próbálta lehatárolni és megkülönböztetni a kommunista diktatúra „elit”-jét a korábbi társadalmi elitektől. Huszár szerint az elit egyik fő jellemzője, különösen ami a hatalmi, politikai elitet illeti, hogy az demokratikus körülmények között, szabad választással választódik ki. Ezzel szemben a kommunista diktatúrák - sokszor konspiratív körülmények között – kinevezett vezetőrétege inkább a nómenklátúra fogalommal írható le. Ebben a politikai közegben nincsenek pályázatok, a társadalmi nyíltság megszűnik, a vezető posztokon a kinevezés, áthelyezés, leváltás joga az arra kijelölt párttestületé, még inkább azon belül egy szűkebb informális klikké, esetleg egyetlen személyé lesz.¹⁰²⁶

A diktatúrában ily módon pusztán nómenklatúrává süllyedt elitben lényegében mindenki kinevezett és kinevező is volt egyben. A pártelitet alkotó káderek a pártállam intézményrendszerében csereszabatos módon kerülhettek a különböző vezető pozíciókba. A szelekciós szempont elsősorban a rendszerhűség volt.¹⁰²⁷ A nómenklátúra-rendszer a felfelé mobilitásban új csatornát nyitott meg a pártiskolai képzéssel, amely tulajdonképpen az állami iskolai végzettség kiváltását is szolgálta. A legfőbb vezetőknek elsősorban nem szakembereknek kellett lenniük, hanem politikailag lojálisnak, mely lojalitás elmélyítésének, az ideológiai meggyőzésnek – más kontextusban agymosás, átnevelés – a pártiskola volt az eszköze. Ezzel egyúttal egy új karrierminta is született.

Lényegében ugyanerre a megállapításra jutott Rácz Attila is, aki a fővárosi pártelitet, mint a hatalmi elit részét vizsgálta a prozopográfia módszerével. Megállapítása szerint a vezető pozícióba kerülés szempontjai közül a lojalitás és megbízhatóság mellett a megfelelő poli-

¹⁰²⁵ Gyarmati 2009, 76.

¹⁰²⁶ Huszár Tibor 2007, 24.

¹⁰²⁷ Gyarmati 2009, 77–78.

tikai képzettség volt a legfontosabb. A kinevezéseknél a személyi függőség érvényesült, mindenki úr és szolga volt egyúttal.¹⁰²⁸ Ideológiai síkon a rendszer ideáltipikus kádere a politikailag kellőképpen iskolázott nagyüzemi szakmunkás volt.¹⁰²⁹ Egy gondolat erejéig - láttatni igyekeztél egy markáns ívet - kicsit túllépve a választott korszakon, elmondható, miszerint 1956 után az állampárt a teljes személyi megújítást favorizálta, ez azonban hiú remény maradt. Az MSZMP akkori vezetősége a korábbi MDP tagok helyett újonnan belépőkre számított, ehelyett például Budapesten az MSZMP pártmunkásainak 95%-a korábban is az MDP apparátusában dolgozott.¹⁰³⁰ Gyarmati György vizsgálódása szerint is a forradalom után újjászerveződő MSZMP-nek az MDP egykori második és harmadik vonalából kellett válogatnia.¹⁰³¹ Huszár Tibor ezt úgy fogalmazta meg, miszerint „a konszolidálódó Kádár-rendszer nem kereste az új erőket, inkább a meglévő átcsoportosításával élt”.¹⁰³² Elsősorban annak következtében, hogy új erők egyszerűen nem léteztek. Huszár László egy 2005-ös cikkében még plasztikusabban jelenítette meg ezt a folyamatot. A szerző az 1957 utáni központi hatásköri listákban szereplő 4120 fős mintából építette fel adatsorait. A kutatás során alapvetően a karrierállomásokat vizsgálta, nevezetesen, hogy a nómenklatúrában szereplő káder mikor töltötte be az első, második és harmadik karrierállomását. Ez alapján arra a megállapításra jutott, hogy az első karrierállomásnak két nagy „boom”-ja volt, egyszer 1945-ben, majd 1949-ben, vagyis a káderek meghatározóan nagy hányada ekkor lépett be az apparátusba. A második és a harmadik karrierállomás messze kiemelkedő csúcspontja volt az 1957-es év, amiből a szerző arra következtet, hogy a forradalom után nem kerültek tömegesen új káderek a különböző vezető posztokra, hanem a régieket csoportosították át, akár előléptetéssel a szalonképtelenné vált rákosisták, illetve az 1956-ban „megingottak” helyére.¹⁰³³

Zala megye 1945–1950 közötti kommunista pártelitjére¹⁰³⁴ vonatkozóan több kérdésre is kerestem a választ. Szemléletesen három rövid kérdésben is összefoglalható a kutatás tárgya:

¹⁰²⁸ Rácz 2013, 186–190. A szerző a képzettség vizsgálata során arra jutott, hogy különbséget kell tenni az elit azon tagjai között, akik eleve diplomásként, szakértelmiségiként léptek át a pártelitbe, illetve akik pártkáderként tettek szert diplomára, de szakértelmiségiként lényegében nem működtek. Különösen ennek az utóbbi új elitnek nem volt elittudata, nem tartották magukat értelmiséginek v. ö.: Majtényi 2005, 80–85. Rácz Attila prozopográfiai megközelítése arra is példát szolgáltat, hogy a korabeli kvantitatív források összegző, de több esetben pontatlan adatait e módszerrel sikeresen lehet korrigálni, az adatokat újra lehet strukturálni.

¹⁰²⁹ Gyarmati 2009, 80. Ez inkább a Rákosi-érában volt a jellemzőbb, bár ennek a gyakorlati implementációja, különösen vidéken, nevesül Zala megyében, komoly nehézségekbe ütközött.

¹⁰³⁰ Rácz 2018.

¹⁰³¹ Gyarmati 2009, 82.

¹⁰³² Huszár Tibor 2007, 68.

¹⁰³³ Huszár László 2005, 135–138.

¹⁰³⁴ 1950 valójában nem tekinthető semmilyen szempontból valamiféle korszakhatárnak ebben a kérdéskörben, pusztán az értekezés időköre miatt húzom meg itt a határt, amit pár esetben így is túllépek a plasztikusabb és logikusabb jellemezhetőség miatt. A bemutatott társadalmi csoport időben kiterjesztett, a hatvanas évekig tartó bemutatását Zala megyére vonatkozóan lásd: Káli 2018b, 59–79. Országosan: Káli 2018c., Vö. Káli 2018d.

Kik voltak? Honnan jöttek? Hová mentek? Az alapvető szociológiai tényezők (életkor, nem, foglalkozás, iskolai végzettség) mellett a politika- és társadalomtörténet kapcsolódási pontjai érdekeltek. Mekkora volt a fluktuáció, mikor gyorsult, mikor csillapodott? A központban zajló változások, hatalmi küzdelmek, mennyire éreztették hatásukat a megyékben, konkrétan Zala megyében? A korábbiakhoz képest különleges, új elem a nők megjelenése a felelős, vezető posztokon. Kérdés lett, hogy a pártapparátusban mennyire állták meg a helyüket „saját jogon” vagy csak egy kitalált ideológiai „kvóta” miatt vették be őket oda?

Az archontológiai és prozopográfiai megközelítést sem nélkülöző kutatómunkát több speciális tényező is nehezítette. Közismert - az elitváltás egyik káros mellékhatásaként - a korszak hivatali írásbeliségének hanyatlása a megelőző érához képest. Az adott tisztségben eltöltött idő határnapjainak pontos megállapítása nemegyszer lehetetlen vállalkozásnak tűnt. Nem szabad ugyanis elfelejtenünk, hogy különösen 1948-tól egy állampártról, egy centralizált diktatúra megtestesítőjéről van szó, amelyik a saját, egyébként önmagában is antidemokrati- kus működési szabályait sem tartotta be. Ennélfogva, aki a különböző testületi ülések jegyző- könyveiben a párt szervezeti szabályzatában¹⁰³⁵ foglaltaknak megfelelően keresi a vezetők megválasztását, az csalódni fog. Ezeknek sok esetben nyoma sincs, a változás ténye abban ragadható meg, hogy egy következő ülésen már más áll az adott párttestület, poszt élén.¹⁰³⁶

V.1.4.1. Vezetők és vezető testületek

A centralizáció révén a megyei (párt)elit lényegében a megyei (első) titkár személyének függvényeként exitált, a személyi döntéseknél a testületek szerepe formális volt. Mennél magasabb szinten helyezkedett el a szervezeti szabályzat szerinti formális hierarchiában egy párttestület, a gyakorlati életben annál kisebb szerepe volt az események alakításában.

A megyei szinten 1948. május 30-án egyesített MKP és SZDP utódjaként megalakított MDP megyei bizottságának titkára Lakatos Dezső lett, aki – ahogy az már kiderült - már korábban is az MKP megyei titkáráként működött.¹⁰³⁷ Lakatos Dezső Kolozsváron született 1905. szeptember 26-án, de hároméves korában szüleivel Debrecenbe költöztek. Alapfokú iskolái után a cipőfelsőrész-készítő szakmát tanulta ki, a segédlevél megszerzése után belépett

¹⁰³⁵ Izsák 1998, 33–41.

¹⁰³⁶ Az 1948–1989 közötti állampárt országos archontológiai kutatásának a Magyar Nemzeti Levéltár megyei tagintézményeinek, valamint a Nemzeti Emlékezet Bizottságának együttműködésében közzétett legújabb eredményeit lásd: <http://www.paap.hu/apex/f?p=2013:1>; Letöltés ideje: 2019. szeptember 6.

¹⁰³⁷ MNL ZML XXXV.57.ac. 1. ő. e. 1948. május 31. jkv.

a bőripari munkások szakszervezetébe, 1928-ban pedig a szociáldemokrata pártba is. 1935-ben szakszervezete debreceni csoportjának elnöke, majd rövidesen függetlenített titkára lett. 1938-ban Budapestre költözött, ahol különböző gyárakban dolgozva, továbbra is aktív szakszervezeti életet élt. A második világháborúban behívták munkaszolgálatra, ahonnét a frontra vitték, majd visszakerülve a fővárosba megszökött és a háború végéig bujkált. 1945 tavaszán belépett a Magyar Kommunista Pártba, ahol először a VI. kerület aktivistája lett, majd a Nemzeti Segély kerületi titkárává nevezték ki. Az MKP Központi Vezetősége 1946 májusában megbízta a Zala megyei bizottság titkári teendőinek ellátásával. 1947 októbere és 1948 áprilisa között pártiskolán tanult, ekkor Szegedi Andor helyettesítette. A káderforgó révén 1950 februárjában a szomszédos megyébe, az MDP Veszprém Megyei Bizottsága élére került, amivel megszakadt a zalai ténykedése. Karrierje tovább emelkedett, de már nem szorosan a pártelitben, mivel még 1950 novemberében az Államvédelmi Hatóság Személyzeti Főosztályának vezetőjévé nevezték ki, ebben a minőségében az ÁVH egyik helyettes vezetője volt. Nem sokkal később tagja lett az MDP Központi Bizottságának és a Központi Ellenőrző Bizottságnak is. Péter Gábor 1953 eleji bukása Lakatost is magával rántotta, letartóztatták, de 1953 júniusában szabadon engedték. Ezt követően pár évig az eredeti szakmájában dolgozott, többek között a Duna Cipőgyárban és csak 1957-ben került vissza a pártapparátusba. 1957 májusától a Magyar Szocialista Munkáspárt Budapesti Pártbizottsága politikai munkatársa, majd osztályvezetője lett. 1961-ben kapott megbízást az MSZMP Központi Bizottsága Pártgazdasági és Ügykezelési Osztályának vezetésére, rá egy évre pedig megválasztották a Központi Bizottság póttagjának. 1966 decemberében vonult nyugdíjba, életének további állomásai nem ismeretesek, 1993-ban hunyt el Budapesten.¹⁰³⁸

Mint láthattuk, 1950 februárjában változás történt a megyei titkár személyében. Lakatos Dezsőt ekkor a korábbi Szatmár megyei titkár, Darabos Iván követte. Darabos 1911. augusztus 3-án született a Pest megyei Kakucs községben, ahonnét nem sokkal később a főváros peremére, Pestszentlőrincre költöztek. Apja gipszszobrász-segéd volt, amit fia is követett. Segédlevelét 1928-ban szerezte meg, később elvégezte az Iparművészeti Iskolát is. Szobrászként és keramikusként dolgozott, 1939-ben önálló kiállítása volt a Múcsarnokban.¹⁰³⁹ 1942

¹⁰³⁸ Tóth Lászlóné 1975, 8–12.; Petrák–Tóth 1985, 319.; Boreczky 1999, 103.; Müller 2010.

¹⁰³⁹ Darabos Iván iskolai végzettségével kapcsolatban vannak bizonytalanságok. A különböző lexikális – jellemzően egymásból építkező – források a kőfaragó-segédől a szobrászig határozzák meg a szakképzettségét és ezzel közvetve az iskolai végzettségét is. A levéltári források több esetben a végzettségét érintően főiskolát neveznek meg (Iparművészeti Főiskola), ahogy a Népszabadságban és a Pártéletben megjelent nekrológia is. Ezt azonban eddig igazolni nem sikerült, a MOME jogelődjeinek vonatkozó iratai sajnos hiányoznak, míg az esetleg még szóba jöhető másik intézmény, a Magyar Képzőművészeti Egyetem jogelődjeinek nyilvántartásában a neve nem

januárjában belépett a Szociáldemokrata Pártba. 1944-ben megtagadva a katonai behívást, a szovjet csapatok bevonulásáig akkori lakóhelyén, Pestszenterzsébeten bujkált. 1945. januárban átigazolt a Magyar Kommunista Pártba, ahol először a pestszentlőrinci szervezet propagandistája, később káderese, a hathónapos pártiskola elvégzése után 1947. júliustól ugyanott városi párttitkár lett. 1947. decembertől az MKP, illetve 1948. júniustól a Magyar Dolgozók Pártja Szatmár vármegyei bizottsága titkáráként tevékenykedett, majd 1950 februárjában a Zala megyei pártbizottság élére helyezték. Rákosi 1953. júniusi, időlegesnek bizonyult (részleges) bukásával Darabos Iván karrierje is fordulatot vett.¹⁰⁴⁰ Már június végén elkerült a megyéből és 1953. július 3-án az országgyűlés megválasztotta őt a Népköztársaság Elnöki Tanácsa titkárának. Ebbéli funkcióját 1956. február 8-ig látta el, amikor az országgyűlés felmentette, egyúttal az Elnöki Tanács kinevezte népművelési miniszterhelyettesé. A forradalom idején leváltották, majd 1956. november 4. után rövid ideig, rangidős tisztviselőként irányította a minisztériumot.

1957 elején először a Magyar Szocialista Munkáspárt szervezőjeként, majd január végétől megbízott megyei (első) titkárként kapott újra pártfeladatot Zala megyében. Az MSZMP 1957. júniusi országos pártértekezletén a Központi Bizottság póttagjának, majd a párt VII. kongresszusa után rendes tagjának választották. Darabos Iván második Zala megyei pártküldetése 1962. február 8-ig tartott, amikor is a megyei pártbizottság rendkívüli ülésén Marosán György közölte vele, hogy más feladatot szánt neki a párt.¹⁰⁴¹ Darabost ezután az MSZMP KB Tudományos és Kulturális Osztályának vezetőjévé tették meg, ami formailag nem számított bukásnak. Csillagzata azonban túljutott ezzel a váltással a kulminációs pontján, ugyanis ebből a tisztségéből viszonylag hamar, 1963. december 5-én leváltották és 1964 januárjától a Budapest XIX. Kerületi (kispesti) Pártbizottság első titkárává degradálták. Nem sokkal később, 1965 szeptemberében kérte a nyugdíjazását, amit előljárói akceptáltak. Az MSZMP 1966-os IX. kongresszusán kimaradt a Központi Bizottságból és az 1949 óta fennálló parlamenti képviselőségétől is megvált 1967-ben. Darabos Iván 1983. január 14-én hunyt el Budapesten.¹⁰⁴²

szerepel. (A középfolkú Iparművészeti Iskola jogutódjának tekinthető ún. Kisképző vonatkozó iratai is csak 1944-től állnak rendelkezésre, esetlegesen csak középfolkú művészeti végzettsége hitelesen innét nem igazolható.)

¹⁰⁴⁰ Darabos Iván bukásával együtt távozott a megyéből a másodtitkára, Tóth István, illetve a vele informálisan is jó kapcsolatokat ápoló megyei ÁVH vezető, Thomann Ferenc.

¹⁰⁴¹ A pártkáderek ide-oda dobálása korántsem volt ínyére az érintett vezetőknek. Ezt – Marosán György interpretálásában – Darabos ekkori kifakadása is jelzi: „az isten [sic!] áldja meg magukat, hagyjanak nyugodtan”. MNL ZML XXXV.1.ac. 17. ő. e. 1962. február 8. jkv.

¹⁰⁴² Életrajzához lásd: Vida Sándor 1986, 90–92.; Népszabadság, 1983. január 15. 6.; http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=3843&catid=45%3Ad&Itemid=67&lang=hu; <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC03014/03083.htm;>

Összehasonlítva a vizsgált korszak, különösen annak állampárti időszaka két legfőbb pártvezetője életrajzának néhány, a történetünk szempontjából fontos elemét, több hasonlóságot is felfedezhetünk, amit az 1956-ig tartó időszakra is ki lehet terjeszteni. A születési hely tekintetében nem meglepő, hogy egyikőjük sem zalai, hiszen Zala megye, különösen a vizsgált időszakban, társadalmi-gazdasági képlete miatt általában importra szorult a megfelelően „fejlett”¹⁰⁴³ kommunista vezetők közül. Annak vizsgálata sem érdektelen, hogy a megyei titkári funkció elvégződésével hová kerültek az érintett személyek. A szolgálati idő egyikükénél sem haladta meg az öt esztendő, ami a korszak fluktuációját jellemzi. Mindkettejük hathónapos pártiskolai végzettséggel rendelkezett, ez egyébként a megyei titkárság kritériuma volt.¹⁰⁴⁴ Mindketten a párt középgenerációjához tartoztak, mindenesetre – mint láttatni fogom - idősebbek voltak a megyei pártbizottság átlagéletkorához képest. Hasonlóan, a megyei titkári posztról való letétel után, mind a ketten azonnal távoztak is a megyéből.¹⁰⁴⁵

Testületi szinten a megyei pártbizottság - 1954 utáni új nevén, a párt-végrehajtóbizottság - számított informálisan a legmagasabb operatív döntéshozó szervnek, melynek általában tucatnyi tagja volt.¹⁰⁴⁶ E fontos grémium személyi összetételének, a változások jellegének és dinamikájának még hitelesebb megrajzolása érdekében szintén érdemes visszanyúlni az MKP-s időkbe. Csaknem egy évig – vélhetően központilag - kinevezett emberekből állt az MKP Zala megyei bizottsága (mint testület) és a dokumentumok tanúsága szerint 1946. március 3-án „választott” először a megyei pártválasztmány pártbizottságot.¹⁰⁴⁷ Az alábbi táblázat összefoglalja az első ismert (vár) megyei pártbizottság tagjainak – rendelkezésünkre álló - legfontosabb adatait.

<https://www.neb.hu/asset/phpVv87bs.pdf>; <http://tudastar.dfmk.hu/zalaiak?p=194> Letöltés ideje: 2019. szeptember 6. Magyar Közlöny, 1953. évi 28. szám, 1953. július 7.; 1956. évi 11. szám, 1956. február 9.

¹⁰⁴³ A pártzsargon értelmű elemzését lásd: Jobst 2010.

¹⁰⁴⁴ MNL ZML X.22. 1946–1948. 3. ő. e. 1948. március 19. jkv.

¹⁰⁴⁵ Figyelemre méltó tény, miszerint Darabos Iván személyében egy Rákosi által személyesen kiválasztott és ide helyezett pártvezető, aki Rákosival együtt 1953. június végén kibukott a funkciójából, 1957-ben öt évre újrázhatott, és az ez utáni távozása sem nevezhető bukásnak.

¹⁰⁴⁶ Izsák 1998, 38.

¹⁰⁴⁷ MNL ZML X.22. 1946–1948. 2. ő. e. 1946. április 14. jkv.

22. táblázat

Az MKP Zala Vármegyei Bizottsága tagjai 1946. március 3.

Név	Születési idő	Születési hely	Iskolai végzettség a politikai karrier előtt	Honnét érkezett Zala megyébe?	Zala megyei tevékenysége után hová került és mikor?
Lakatos Dezső	1905.03.19.	Kolozsvár	iparossegéd	Budapest	Veszprém, 1950.02.
Bujtor László	1913.05.23.	Budapest	iparossegéd	Budapest (Kispest)	Szombathely, 1946.12.31.
Erb Ferenc	ismeretlen	ismeretlen	ismeretlen	Budapest	Budapest, 1946
Farkas József	1920.03.28.	Nagykanizsa	reálgimnázium, iparossegéd	Szovjetunió	Eger, 1946
Gerencsér György	1902.12.17.	Szombathely	hat gimnázium	helyben (Keszthely)	ismeretlen
Hegyí János	1914.11.03.	Ungvár	ismeretlen	Budapest	Budapest
Horváth Etelka ¹⁰⁴⁸	1920.02.16.	Kislengyel (Zala vm.)	elemi iskola	Budapest, Békéscsaba	Szombathely, 1946.12.31.
Nemecz Lajos	ismeretlen	ismeretlen	ismeretlen	Budapest	Budapest, 1946
Rakos József	1921.01.15.	Hegyhátkisbér (Vas vm.)	négypolgári	ismeretlen	Budapest, 1948

Forrás: Petrák–Tóth (szerk.) 1985.; Jakabfi et al. (szerk.) 1980.; MNL ZML XXXV.101. alapján saját szerkesztés

¹⁰⁴⁸ Bujtor László felesége volt.

Az első ismert megyei pártbizottság néhány összehasonlítható prozopográfiai elemét vizsgálva, több következtetés is adódik. Az ismert adatú testületi tagok 1902 és 1921 között születtek, ami 19 év különbségnek felel meg, ez a későbbiek tükrében átlagos számadatnak nevezhető. A születési hely esetében feltűnő, hogy – az ismert adatúak közül - mindössze ketten születtek Zalában, de egyéb életrajzi adataikból megállapítható, hogy ők is már egészen fiatalon elkerült a megyéből. Az ismeretlen születési helyű pártbizottsági tagoknál pedig – a táblázatnál feltüntetett forrás alapján - közvetett adatokból feltételezhető, hogy nem zalai származásúak voltak. Az általában alacsony, befejezetlen iskolai végzettségeknél is tipikusabb a zalai pártfeladat végzése előtti tartózkodási hely, ami egy kivétellel nem Zala megye, hanem jellemzően Budapest. A kezdeti erős fluktuációt mutatja, miszerint legalább öten még ugyanabban az évben, vagyis 1946-ban távoztak a megyéből. A vizsgált grémium – igaz csak csírájában – egy másik érdekes, nem elhanyagolandó jelenséget is mutat, nevezetesen a nők, sőt azon túlmenően a férj-feleség viszony megjelenését a pártmunkában, így a pártelitben, azon keresztül a hatalmi elitben.

A következő, 23. számú táblázat a megyei pártbizottságot egy fontos időpillanatban, mégpedig a pártegyesítés időkeresztmetszetében mutatja. Zala megyében – mint már ismert - 1948. május 30-án tartották meg ünnepinek láttatott kulisszák között a megyei pártegyesítő kongresszust, ahol az új pártválasztmányt még aznap, míg az a saját kebeléből a megyei pártbizottságot másnap, május 31-én választotta meg. Az egyesítés jellegét mutatja, hogy az új, 11 tagú megyei pártbizottságban csak az SZDP-ből átkerült három tag számított akkor új embernek.¹⁰⁴⁹

¹⁰⁴⁹ MNL ZML XXXV.57.ac. 1948. május 31. jkv. Részlet a jegyzőkönyvből: „[Lakatos:] Alakulásnál el kell mondania, hogy a Megyebizottság tagjai majdnem mind régi tagok, Stadinger, Seress és Deák elvtársak kivételével.” Mint korábbról már tudhatjuk, Seress biztosan, Stadinger pedig nagy valószínűséggel titkos MKP-tag volt.

23. táblázat

Az MDP Zala Megyei Bizottsága tagjai 1948. május 31.

Név	Születési idő	Születési hely	Iskolai végzettség a politikai karrier előtt	Honnét érkezett Zala megyébe?	Zala megyei tevékenysége után hová került és mikor?
Lakatos Dezső	1905.09.26.	Kolozsvár	iparossegéd	Budapest	Veszprém, 1950.02.
Gerencsér György	1902.12.17.	Szombathely	hat gimnázium	helyben (Keszthely)	ismeretlen
Szegedi Andor	1915.	ismeretlen	fodrászsegéd	Budapest	Budapest
Hegedüs Magda	ismeretlen	ismeretlen	ismeretlen	ismeretlen	ismeretlen
Seben Mátyás	1922.01.23.	Békéscsaba	kárpitossegéd	Békéscsaba	Budapest, 1949
Deák Sándor	1914.07.20.	Taksonyfalva (ma: Szlovákia)	négy gimnázium	ismeretlen	Zalaegerszeg
Németh Károly	1922.12.14.	Páka (Zala megye)	hentessegéd	helyben	Budapest, 1952
Csáder Sándor	1923.09.06.	Alag (Pest megye)	műszaki egyetem I. évf.	Budapest	Budapest, 1951
Bártfai Tibor	ismeretlen	ismeretlen	ismeretlen	ismeretlen	elhunyt 1949-ben
Stadinger István	1927.01.27.	Keszthely	repülőgép-szerelő	helyben	Pécs, 1949
Seress János	1920.02.11.	Sátoraljaújhely	gimnáziumi érettségi	Sátoraljaújhely	Budapest, 1951

Forrás: Petrák–Tóth (szerk.) 1985.; MNL ZML XXXV.101. és XXXV.121. alapján saját szerkesztés

A 22. és 23. táblázat összehasonlításából azonnal érzékelhető a pártelitet sújtó egyik legrelevánsabb jelenség, az intenzív fluktuáció. Az 1946 és 1948 közötti két évben a titkár és egy tag (Gerencsér György) kivételével teljesen kicserélődött a megyei pártbizottság, mint operatív vezető testület tagsága. Sőt, az 1948-as pártegyesítéssel létrehozott „új” vezetőségből újabb három év elteltével – a két ismeretlen életsorsú tagot nem számítva – már csak Németh Károly volt a helyén, de hamarosan ő is Budapestre került. A másik azonnal észrevehető jellemzője az újabb grémiumnak, hogy 1948-ban is ugyanúgy egy szem nőtagja volt a testületnek, aki ráadásul nem játszott befolyásos szerepet. Az életkori adatokat összehasonlító módon vizsgálva megállapítható, hogy míg 1946-ban – születési évük szerint 1902-1921 között szóródva – az átlagos életkora 33 év volt a testületbe bekerült tagnak, addig 1948-ra ez némileg, de nem releváns módon – születési évük 1902 és 1927 között szóródása mellett – lecsökkent 32-re, de lényegében úgy is fogalmazhatnánk, hogy alig változott. Úgyszintén – az ismeretleneket nem számolva – nincs lényeges változás a születési helyet illetően sem, az 1946-os és az 1948-as testületben is kettő zalai születésűvel találkozhatunk.¹⁰⁵⁰ Az iskolai végzettség változatlanul meglehetősen heterogén, de enyhén emelkedő tendenciát mutatott 1948-ban 1946-hoz képest.

1950-re még nem kristályosodott ki teljesen, csak pár évvel később üzemelték be a megyei pártbizottságnak, mint testületnek két további jellegzetességét. Az egyik, hogy egyre kevésbé számított önmagában a személy a testületbe választáskor, sokkal inkább az adott káder a funkciója miatt került a testületbe. Ennek megfelelően, ha például a legkülönbözőbb okok miatt valaki kikerült a testületből és a testületi tagságát biztosító funkciójából is – ami sokszor együtt járt – akkor rendszerint az került be a testületbe, aki az adott posztot újonnan megkapta. A legfontosabb ilyen posztok három csoportba voltak sorolhatók. Az egyik a pártapparátusban dolgozóké, akik megyei osztályvezetőket/titkárokat¹⁰⁵¹ és városi titkárokat jelentettek a gyakorlatban. A másik csoportot a legfontosabb tömegszervezetek vezetői alkották, így különösen a DISZ és a Szakszervezetek Megyei Tanácsa kötelékéből kerültek be a pártbizottságba, de ide lehet még sorolni egyes állami szervek vezetőit is, legfőképpen a megyei tanács elnökét. A harmadik releváns csoportot az erőszakszervezetek vezetői alkották, ahol mindenekelőtt az ÁVH megyei vezetőjének volt „bérelt” helye, illetve az 1953-as átszervezés után a megyei rendőrkapitány foglalta el ezt a széket a megyei pártbizottság asztalá-

¹⁰⁵⁰ Ebben az esetben már az ötvenes évek közepén megfigyelhető egy trendforduló, amennyiben folyamatosan és szakadatlanul nőtt a pártbizottság tagjainak autochton jellege. Káli 2018b, 71–77.

¹⁰⁵¹ Kezdetben az osztályok kialakítása előtt a „reszort”-nak is nevezett kvázi-osztályok élén is titkár megnevezéssel álltak az apparatcsikok. Így létezett kezdetben a megyei (első) titkár mellett szervező titkár vagy propaganda titkár is. Lásd: <http://www.paap.hu/apex/f?p=2013:1>; Letöltés ideje: 2019. szeptember 7.

nál.¹⁰⁵² A pártbizottságon belül volt még egy hierarchikus jellegű törésvonal is, ami az apparátusban dolgozók és a többiek között húzódott, ahol természetesen az apparátusbeliek számítottak az erősebb félnek, mely alól talán csak az ÁVH megyei vezetője volt kivétel.¹⁰⁵³

V.1.4.2. Az apparátus

A pártok és azok politikai, valamint technikai apparátusai igen jelentős szerkezeti átalakuláson mentek keresztül a 20. század első felében. A különböző politikai hatások, jelenségek, mint például a választásra jogosultak számának és minőségének változása mellett a nemzetközi környezet politikai hullámverései is egyre intenzívebben szóltak bele – főként az első világháború után, még inkább a harmincas évektől — ebbe a hatalompolitikai szegmensbe. Az államhatalomba belenövő, a társadalmi és politikai tér minden négyzetcentiméterét idővel uralni kívánó pártok szervezetrendszerei különböző nemzetközi előképek alapján jelentek meg a magyar politikai életben már az 1930-as évek elejétől. A második világháború utáni szovjetizálással, az új hatalomgyakorlási struktúra részeként, az annak működtetője képében kitermelődött párteliten belül a pártapparátusnak, az abban dolgozó politikai munkatársaknak soha nem látott hatalmi játszótérre keletkezett.¹⁰⁵⁴

A 19–20. század fordulóján találkozunk először olyan pártszervezési kísérletekkel, amelyeknek már nem, vagy nemcsak az országgyűlés volt az origója, mint a dualista korban általában, amelyre jó példa a politikai katolicizmust zászlajára tűző Katolikus Néppárt vagy éppen a különböző agrár- avagy gazdapártok. Az alapvetően országgyűlési képviselőket tömörítő pártklubok mellett léteztek az ún. „országos” pártok is, amelyek leginkább a választások alkalmával jöttek létre vagy váltak inkább jobban láthatóvá. Ez a szerveződési forma már jobban közelített a mai értelemben vett pártszervezetekhez, azok kvázi-apparátussal is rendelkeztek. Elsősorban az ellenzéki pártok éltek ezzel a szervezeti opcióval, hiszen a kormánypártoknak a közigazgatásban meglévő kulcspozíciójuk révén rendelkezésükre állt egy olyan háttér-apparátus, amely pártügyekben is a segítségükre lehetett. Emellett a különböző egyesületek, egyletek szervezeti, társadalmi és infrastrukturális elemeit (pl. székház) is felhasználták a párt aktív (választási) időszakában.¹⁰⁵⁵

¹⁰⁵² MNL ZML XXXV.57.ac. 1948–1956. jkv.

¹⁰⁵³ MNL ZML XXXV.57.ac. 36. ő. e. 1953. augusztus 19. jkv.

¹⁰⁵⁴ Lásd: Káli 2019a.

¹⁰⁵⁵ Szabó 1992, 199–215.

A két világháború között, a harmincas években, a Gömbös Gyula által gründolt Nemzeti Egység Pártja, mint előkép, már szinte minden olyan szimptomát magán viselt, amely a bolsevik tömegpártok jellegzetességei lettek a későbbiekben.¹⁰⁵⁶ A tömegesség két legfontosabb iránya a totális szervezeti keretrendszer kiépítése lett, illetve ezek megtöltése aktív tagokkal, korábban nem látott nagyságrendben. Lényeges különbség volt azonban a későbbiekkel összehasonlítva, hogy Gömbös pártjában – az országos központtól és a vármegyei titkároktól eltekintve – még nem voltak jelen a függetlenített pártfunkcionáriusok, hanem a pártszervezés lényegében „társadalmi munka” keretében folyt.¹⁰⁵⁷ A Magyar Kommunista Párt szervezeti szabályzatát és így lényegében a szervezeti kereteit átvevő Magyar Dolgozók Pártjában formálisan is, de még inkább informálisan megnőtt a függetlenített pártfunkcionáriusokból álló végrehajtó apparátus szerepe.¹⁰⁵⁸

A következőkben a zalai pártelitnek ezt a részletét mutatom be 1950-ig terjedően, vagyis lényegében annak szerkezeti kifejlődését. A Magyar Dolgozók Pártja, mint állampárti apparátus valós történetével, anatómiájával, különösen a lokalitásokat illetően jobbra még adós a történettudománnyal. A pártállami időszak megközelítései inkább brosúra szintű, üdvtörténeti ábrázolások voltak vagy olyan műhelymunkák, amelyek egy-egy apróbb, speciális szempontot vettek górcső alá, de az állampárt és annak – különösen a mostani téma szempontjából fontos – apparátusának modern történeti-szociológiai értelmezése, elemzése még várat magára.¹⁰⁵⁹

¹⁰⁵⁶ Megjegyzendő, hogy 1945 után valamennyi működési engedélyt kapott párt természetes törekvése volt a közigazgatási hierarchiát letükrözve, az egész ország pártszervezetekkel való lefedése. Ebből a sorból nem rítt ki az MKP és mint láttuk, nem is ő járt az élen. Az viszont nem mindegy, hogy a „totális” pártszervezésnek mi volt a (titkolt) célja.

¹⁰⁵⁷ Vonyó 1998, 13–15. A közigazgatási hierarchiának megfelelően kiépíteni szándékozott Nemzeti Egység Pártja egyik közvetlen politikai célja a közigazgatás kormánypártot érintő szervezési feladatainak a kiiktatása volt. A közigazgatás ezen funkciójának gyengítése Gömbös idején természetes törekvés volt az ő és követői részéről, hiszen abban Bethlen kormányzati rendszerének hívei voltak óriási túlsúlyban és lényegében akadályozták a gömbösi totális társadalom víziójának érvényre juttatását. 1945 után nem lehet nem észrevenni a Magyar Kommunista Párt hasonló törekvését a közigazgatás gyengítésére, majd saját képére formálásában, részben hasonló okok miatt.

¹⁰⁵⁸ Izsák 1998, 33–41.

¹⁰⁵⁹ Az MKP és az MDP szervezeti fejlődésével tényszerűen elsőként Rákosi Sándor foglalkozott. Lásd Rákosi 1964. Jellemző, hogy az előbbi kiadványt „Bizalmas” jelzéssel, számozottan adták ki. A párthatározatokból építkező művet, a viszonylag ismert tényelemek ellenére sem volt kíváncsian a nagyobb nyilvánosság elé tární. Később a megyei pártbizottságok mellett létrehozott központi archívumok módszertani periodikájában is több szervezettörténeti vagy arra is kitérő munka jelent meg, de megmaradva a kanonizált párttörténet keretei között. Lásd például: Ozsvárt 1976, 14–26. Pest megye vonatkozásában röviden foglalkozik szervezettörténeti kérdésekkel az MKP-t és az MDP-t érintően Balázs Gábor és Tóth Judit a testületi jegyzőkönyvek adatbázisához készített bevezetőjében. http://mnl.gov.hu/mnl/pml/az_mdp_pest_megyei_bizottsaganak_jegyzokonyvei Letöltés ideje: 2019. szeptember 7. Az MDP Fejér megyei szervezettörténetéhez lásd Czetz 2010, 101–105. Elektronikusán lásd: <http://phd.lib.uni-miskolc.hu/document/6340/1720.pdf> Letöltés ideje: 2020. január 5.

Az MKP megyei bizottsága, mint testület és mint apparátus kezdetben szinte két egybe-
vágó halmazt alkotott. Idővel a reszortok számának bővülésével és folyamatos átalakításával
ez az egybevagóság állandóan változott, pulzált, de annyi bizonyos, hogy éles határvonal nem
volt köztük húzható. Ez a megyei bizottság – tehát mint testület és egyben apparátus is – már
kezdetől fogva nagyjából hivatásos, vagyis fizetett pártmunkásokból, pártalkalmazottak-
ból állt.¹⁰⁶⁰ A kis létszám miatt az MKP ideje alatt mindvégig megmaradt az apparátus tagjai
között a területi beosztás is a reszortok leosztása mellett. Ez összefüggött a megyei szint alatti
apparátusok még ennél is redukáltabb létszámával, ennél fogva a megyei apparátusban az
egyes tematikai részterületek mellett területi alapon, a járásokkal is foglalkozniuk kellett az
apparátusoknak. A későbbi „klasszikus” állampárti időszak apparátusi osztályainak ekkori-
ban még csak a csíráját fedezhetjük fel, a „kvázi-osztályvezető” reszortfelelősök képében, akik
a munkamegosztásuk révén már az MDP leendő megyei apparátusi osztályszerkezetét vetítet-
ték előre. A valóságban az elméletileg lehetséges apparátusi létszámhoz képest a gyakorlatban
mindig kevesebben voltak, köszönhetően a káderhiánynak és az azzal részben összefüggő
fluktuációnak.

Járási szinten kezdetben még a pártszervezetet sem tudták azonnal létrehozni, ezt a
funkciót a járási székhelyeken megalakult szervezetek gyakorolták nagyjából 1945 nyaráig. A
járási apparátus és a járási bizottság már közel sem volt annyira egybevagó, mint a megyei
bizottság esetében. Ekkoriban a járási bizottság, mint testület tagjai társadalmi munkában vé-
gezték reszortfeladataikat, a fizetett apparátust a járási titkár, valamint a járáson belüli – járá-
sonként rendszerint kettő - körzeti titkár és járásonként általában egy adminisztratív dolgozó
alkotta. A járási szinthez hasonló apparátussal rendelkeztek – helyesebben nem rendelkeztek
– a városi bizottságok, ahol egyedül a titkár dolgozott függetlenített pártmunkásként.¹⁰⁶¹

Mint említettem, a Magyar Dolgozók Pártja szinte teljes egészében az MKP szervezeti
szabályzatát másolta le. Mindemellett, az egyesítés után beválasztottak ugyan néhány lojális,
„baloldali” szociáldemokratát is mind a központi, mind pedig a helyi vezetésbe, de az appará-
tus személyi összetétele – központilag és helyileg is - alapvetően az MKP-től öröklődött át.
Mindezek ellenére, de talán ettől függetlenül is, az MDP vezetői azonnal hozzákezdtek régi-új
pártjuk átszervezéséhez, aminek fő célja a centralizáció növelése volt, amit összekötöttek a
permanens forradalom jegyében egy újabb tisztogatással.¹⁰⁶²

¹⁰⁶⁰ Tóth Lászlóné 1975.

¹⁰⁶¹ Tóth Lászlóné 1975, MNL ZML X.22. és XXXV.57.

¹⁰⁶² T. Varga 2005, 8.

A Magyar Dolgozók Pártja Politikai Bizottsága 1948. szeptember 2-i ülésén határozott egy újabb tagfelvételi zárlatról 1948. szeptember 1. és 1949. március 1. közötti időszakot illetően.¹⁰⁶³ A helyi sajtó azonnal magyarázta is a határozat okát: „laza, liberális tagfelvétel volt eddig ... rossz a szociális összetétel”.¹⁰⁶⁴ Pár nappal később ugyanezen lapban jelentette meg cikkét a nagykanizsai városi titkár, Ferenczi Szabó Béla, aki továbbfűzte a tagfelvételi zárlat indoklását: „...befurakodottak olyan elemek, akik csak egyéni céljaiknak, fedőszervnek használták és használják a Pártot a tagkönyvön keresztül”.¹⁰⁶⁵ Erre az okfejtésre kvadráltak a járási, városi titkárok jelentései is, így például a tapolcai járási titkár szeptember havi beszámolójának a tagfelvételi zárlatot érintő részében úgy fogalmazott, hogy a pártot meggyőződésből támogatók lelkesedéssel, míg az érdekvezéreltek félelemmel, rettegéssel fogadták a hírt.¹⁰⁶⁶ A novai járási titkár is hasonló módon láttatta a PB határozat jelentőségét és indoklását, egyből meg is címkézte és egy platformra hozta az értelmiséget és a spekulánsokat, mivel: „ők egyéni érdek miatt furakodtak be a Pártba”. Megjegyezte továbbá, hogy a kizárástól és (tagjelöltté való) visszaminősítéstől azért is féltek, mert ezen keresztül leginkább az állásukat féltették, ezért tömegesen jelentkeztek pártmunkára, illetve alkalmazkodóbbak lettek.¹⁰⁶⁷

A PB határozat megjelenése után azonnal elkezdődött az operatív munka, megalakultak a felülvizsgáló bizottságok, amelyek közül a legfőbb megyei, járási és városi vezetőket felülvizsgáló bizottságba a fővárosból delegáltak „megbízható, becsületes” kádereket, az esetleges helyi összefonódásokból eredő megalkuvások elkerülése végett.¹⁰⁶⁸ Mivel 1948 szeptemberében már a propagandában is erősen pörgött az előző hónapban indult MAORT-ügy, ezért a MAORT pártszervezetét kiemelték és a Politikai Bizottság által összeállított, Kiss Károly által vezetett külön bizottságot menesztettek Nagykanizsára, megvizsgálandó, hogy „miért nem

¹⁰⁶³ MNL OL M KS-276-53. 8. ő. e. 1948. szeptember 2. jkv. 2. napirendi pont. Elektronikusan lásd: https://adatbazisokonline.hu/pdfview2?file=static/documents/mszmp_mdp/HU_MNL_OL_M-KS_276_53_008.pdf Letöltés ideje: 2020. február 26.

¹⁰⁶⁴ Zala, 1948. szeptember 5. 1.

¹⁰⁶⁵ Zala, 1948. szeptember 12. 3.

¹⁰⁶⁶ MNL ZML XXXV.57.ba. 32. ő. e. Tapolcai járási titkár jelentése 1948. szeptember.

¹⁰⁶⁷ MNL ZML XXXV.57.ba. 29. ő. e. Novai járási titkár jelentése 1948. október.

¹⁰⁶⁸ MNL ZML XXXV.57.bg. 30. ő. e. 1948. november 3. és 13. A felülvizsgáló bizottságok részletes instrukciókat kaptak a felülvizsgáló személyhez való kommunikációs viszonyuláshoz: „A tárgyalás lefolyása elvtársias legyen, feszélyezetlen légkört teremtsenek és kerüljék el, hogy a felülvizsgálás megalázó jellegű legyen. Ne zavarják meg a felülvizsgálás alatt álló elvtársakat furfangos kérdésekkel. A bizottság legyen éber, ne üljön fel semmilyen befolyásolási szándékra. Számolnunk kell azzal, hogy a felülvizsgálás megzavarása céljából lesznek hamis intrikák és ezért minden bejelentést óvatosan kezeljenek. Névtelen feljelentést ne vegyenek döntő értékűnek, de a benne foglaltakat ne hagyják figyelmen kívül. Öndicsérő adatokban ne bízzanak, és azokat vizsgálják felül. Az ÁVO-t a bizottság nem veheti igénybe.” MNL ZML XXXV.57.bg. 27. ő. e. Fenti instrukciók felettébb beszédesek, hiszen minden bizonnyal azért hívták fel a figyelmet ezek elkerülésére, mivel ezek inverze a korábbi felülvizsgálatoknál, egyáltalán a pártbéli ügykezelésnél vélhetően gyakran előfordulhatott.

látták a pártszervezet területén folyó nagyarányú szabotázszt”.¹⁰⁶⁹ Nagykanizsán azonban más rendkívüli tényezőkkel is meg kellett küzdeni. Ferenczi Szabó Béla városi párttitkár 1948. december havi jelentése szerint az e havi párttaggyűlésen volt egy „veszélyes hang” is. Az egyik felszólaló talán az előre menekülés jegyében a következő kijelentést tette: „...mi deportáltak fogjunk össze, mert csak minket lehet elsősorban előnyökben részesíteni, mi szenvedtünk a legtöbbet, tehát nekünk vannak a legtöbb jogaink. [sic!]” A városi titkár ezt úgy aposztrofálta, hogy a felszólaló „faji kérdést” akart csinálni a felülvizsgálatból, de ő „leszerelte”.¹⁰⁷⁰ A párt nem tűrte meg semmilyen formában és fórumon a zsidóság önálló identitásának kiemelését.

Az illetékes felülvizsgáló bizottságok decemberre lényegében elvégezték a feladatot. Sajnos az ezt összesítő dokumentumokkal nem rendelkezünk és a járási, városi részjelentések is hiányosak, így azokból sem lehetséges a kvantitatív összegzés. Az említett részadatokból azonban úgy tűnik, hogy a felülvizsgálat előtti tagságnak kb. a 60–70%-a tarthatta csak meg a párttagsági könyvét, nagyjából 20%-ot kizártak és 10–20%-ot pedig tagjelöltté minősítettek vissza, tehát meglehetősen nagy volt a rostálás, amit a vezetőkre és vezetettekre egyaránt alkalmaztak.¹⁰⁷¹

Mindezek után, 1949 tavaszára vélte a pártközpont megérettnek a helyzetet arra, hogy a megyei apparátusokat is átszervezzék, egyúttal megerősítsék. A központban már ezt megelőzően, folyamatosan készítették a tervezeteket a megyei és az alsóbb szintű apparátus kereteinek át-, illetve kialakítására. Az MDP KV Politikai Bizottsága már 1948. július 28-i ülésén foglalkozott a járási pártbizottságok, mint apparátusok kialakításával. Az optimálisan kilenc-tizenegy tagú pártbizottságnak, mint testületeknek - a körzeti titkárságok megszüntetése után - három-öt, a párt által függetlenített tagja kellett volna legyen, míg a pártbizottság többi tagját más szervek (FÉKOSZ, UFOSZ) függetlenítettjei, illetve a közigazgatás helyi emberei alkották volna. Minimum a titkár, a népnevelés és oktatás reszortosa, valamint a káderes lett volna

¹⁰⁶⁹ MNL ZML XXXV.57.bg. 30. ő. e. 1948. szeptember 29.

¹⁰⁷⁰ MNL ZML XXXV.57.ba. 35. ő. e. Nagykanizsai városi titkár jelentése 1948. december.

¹⁰⁷¹ MNL ZML XXXV.57.ba. 25., 28., 35. ő. e. A kizárások formai okai rendkívül variábilisak voltak, csak néhány példa: repülőőrmesterként a háborúban kitüntetést kapott a Szovjetunió bombázásáért, iszákos, korrupt, csendőrvolt, a párttal szemben ellenséges magatartást tanúsított. Zala, 1948. december 5. 5. A zalai pártvezetőség „elitje” alapvetően átvészelte a tisztogatást, inkább jellemzően alacsonyabb beosztású harmad-, negyedvonalbeli vezető funkcionáriusoktól szabadultak meg. A legmagasabb rangú, a pártból és állásából egyaránt kirúgott személy nem is annyira a pártból, hanem a közigazgatásból esett ki, nevezetesen dr. Molnár Mihály vármegyei főjegyző, akit – ahogy említettem 1948. július 11-én nevezték ki erre a posztra – 1948. november 20-án léptettek le. Káli 2000a, 451. MNL ZML IV.404.c. Molnár Mihály, dr. A kizárás formális oka: „Kulák családból származik, magának is földje van, amit mással műveltet”. MNL ZML XXXV.57.bg. 30. ő. e. 1948. november 13.

az elsődleges elképzelés szerint függetlenített pártmunkás.¹⁰⁷² A rendelkezésre álló dokumentumok nem igazolják vissza ezen ideáltipikus állapot ekkori, azonnali megvalósulását, de nem egészen egy évvel később már alapvetően ez lett a felállás.¹⁰⁷³

A megyei apparátus profilírozására és bővítésére végül több nekirugaszkodás után 1949 késő tavaszán került sor. Az MDP Szervező Bizottsága először 1949. január 27-én tárgyalta az erre vonatkozó előterjesztést, amely az eddigi egy fős reszortokat osztályokká kívánta növesztetni, nagyságrenddel megnövelve a párt fizetett alkalmazottainak számát. Az előterjesztés különbséget tett kis és nagy megyék között, a tényleges megvalósulás tükrében Zala megye a nagy megyék közé sorolódott ebben a kontextusban.¹⁰⁷⁴ Ennek megfelelően Zalában öt osztály felállításával számoltak: szervezési osztály, tömegszervezeti osztály, káderosztály, agitációs és propaganda osztály, valamint mezőgazdasági és szövetkezetpolitikai osztály. Az öt osztályvezető mellett tizenegy politikai munkatárs foglalkoztatását tervezték a nevezett szervezeti egységekben. Ezen felül a(z első) titkár mellett egy titkári referens, egy irodavezető és egy gazdasági referens, valamint öt adminisztratív munkaerő alkotta volna a megyei pártbizottság apparátusát.¹⁰⁷⁵

A Szervező Bizottság 1949. február 21-én újra elővette a kérdést, némileg módosítva a nem egészen egy hónappal korábbi előterjesztését. Ez az újabb verzió az oktatásával együtt hatra növelte a megszervezendő osztályok számát, továbbá kimondták a határozatban, hogy a megyei titkár helyettese a szervezőtitkár, aki a leendő szervezési osztály vezetője is lett egy személyben. A fizetett politikai munkatársak számát a nagy megyés verzióban húsz, míg az adminisztratív dolgozókat hét főben határozták meg. A határozat még annyiban hígította a tervezetet, hogy az apparátus létszámát végső fokon – egzakt határpontokat nélkülözve – a megye párttagságának létszámához, a megye nagyságához, vagy például az iparban foglalkoztatottak létszámához mérten rendelte kialakítani.¹⁰⁷⁶ Kicsivel később, a Szervező Bizottság

¹⁰⁷² MNL OL M-KS-276-53. 3. ö. e. 1948. július 28. jkv. 3a. napirendi pont. Elektronikusan lásd: https://adatbazisokonline.hu/pdfview2?file=static/documents/mszmp_mdp/HU_MNL_OL_M-KS_276_53_003.pdf#search=&page=3 Letöltés ideje: 2020. február 26.

¹⁰⁷³ MNL ZML XXXV.57.ac. 12. ö. e. 1949. május 24. jkv.

¹⁰⁷⁴ Ekkor még Zala megyéhez tartozott a Keszthelyi, Sümegi és Tapolcai járás, amelyek 1950. március 16-án kerültek Veszprém megyéhez.

¹⁰⁷⁵ MNL OL M-KS-276-55. 54. ö. e. 1949. január 27. jkv. 2. napirendi pont. Elektronikusan lásd: https://adatbazisokonline.hu/pdfview2?file=static/documents/mszmp_mdp/HU_MNL_OL_M-KS_276_55_054.pdf#search=&page=2 Letöltés ideje: 2020. február 26.

¹⁰⁷⁶ MNL OL M-KS-276-55. 59. ö. e. 1949. február 21. jkv. 3. (2.) napirendi pont. Elektronikusan lásd: https://adatbazisokonline.hu/pdfview2?file=static/documents/mszmp_mdp/HU_MNL_OL_M-KS_276_55_059.pdf#search=&page=2 Letöltés ideje: 2020. február 26. Az MDP KV Politikai Bizottsága 1949. március 17-én tárgyalta ugyanezt az előterjesztést, amit lényegében változtatások nélkül elfogadott. Vö. Rákosi 1964, 55. MNL OL M-KS-276-53. 23. ö. e. 1949. március 17. jkv. 3. napirendi pont. Elektronikusan lásd:

1949. április 11-i ülésének napirendjén szerepelt egy általában szemérmesen kezelt, de láten-
ciája ellenére fontos, sőt időnként meghatározó kérdés, nevezetesen a pártfunkcionáriusok
fizetésének mértéke. Az előterjesztés nem rejtette véka alá a fizetés motiváló, illetve a konkrét
esetben a demotiváló jellegét, példaként hozva az ideáltipikus apparátusi utánpótlásnak tekin-
tett szakmunkások fizetését, amely 800-900 Ft-ot, sőt 1000 Ft-ot is elérhetett, melyhez képest
a 600-800 Ft-os hivatásos pártmunkási – osztályvezetői, titkárhelyettesi - fizetést az érintettek
nem élték meg „kiemelésként”, ráadásul a gazdasági vonalra kerültek ennél lényegesen többet
kaptak már új karrierjük elején is.¹⁰⁷⁷

Visszatérve a Szervező Bizottság fentebb említett 1949. február 21-i határozatára, azt a
megyékben csak az országgyűlési választások után, május végén kezdték el végrehajtani. Za-
lában a megyei pártbizottság az 1949. május 24-i ülésén tárgyalta a kérdést. Lényegében ezen
az ülésen jelentették be az új szervezeti modellt, megnevezve a leendő osztályvezetőket és a
beosztott politikai munkatársak nagyobb részét is. Az ülésen ismertetett szervezeti keret telje-
sen leképezte a Szervező Bizottság február 21-i tervzetét.¹⁰⁷⁸ Ténylegesen azonban mégsem
ebben a struktúrában és létszámban állt fel a megyei apparátus, tekintettel arra, hogy nem
sokkal később, az MDP KV Titkársága egy még újabb verziót fogadott el az 1949. július 6-i
ülésén.¹⁰⁷⁹ Ennek megfelelően az MDP Zala Megyei Bizottságának apparátusa a következő
szerkezetet mutatta:

https://adatbazisokonline.hu/pdfview2?file=static/documents/mszmp_mdp/HU_MNL_OL_M-KS_276_53_023.pdf#search=&page=1 Letöltés ideje: 2020. február 26.

¹⁰⁷⁷ MNL OL M-KS-276-55. 65. ő. e. 1949. április 11. jkv. 5. napirendi pont. Elektronikusan lásd: https://adatbazisokonline.hu/pdfview2?file=static/documents/mszmp_mdp/HU_MNL_OL_M-KS_276_55_065.pdf#search=&page=3 Letöltés ideje: 2020. február 26. A megyei titkárok fizetése a dokumen-
tum szerint 1400-1500 Ft volt, a többi funkcionárius – így pl. a rangsorban utána következő szervező titkár is -
messze kevesebbet, esetenként a felét kapta ennek az összegnek.

¹⁰⁷⁸ MNL ZML XXXV.57.ac. 12. ő. e. 1949. május 24. jkv.

¹⁰⁷⁹ MNL OL M-KS-276-54. 52. ő. e. 1949. július 6. jkv. 4. napirendi pont. Elektronikusan lásd: https://adatbazisokonline.hu/pdfview2?file=static/documents/mszmp_mdp/HU_MNL_OL_M-KS_276_54_052.pdf#search=&page=4 Letöltés ideje: 2020. február 26.

24. táblázat

Az MDP Zala Megyei Bizottsága apparátusának tervezett szerkezete
az MDP KV Titkárság 1949. július 6-i ülésén elfogadott határozata szerint

Osztály, funkció neve	Titkárok, osztályvezetők száma	Politikai munkatársak száma	Adminisztratív dolgozók száma
Megyei titkár	1		
Titkári referens		1	
Gazdasági vezető		1	
Irodavezető		1	
Szervezési osztály	1	4	
Káderosztály	1	2	
Agitációs és propaganda osztály	1	5	
Mezőgazdasági és szö- vetkezeti politikai osztály	1	3	
Összesen	5	17	7

Forrás: MNL OL M-KS-276-54. 52. ö. e. 1949. július 6. jkv. 4. napirendi pont
https://adatbazisokonline.hu/pdfview2?file=static/documents/mszmp_mdp/HU_MNL_OL_M-KS_276_54_052.pdf#search=&page=4 Letöltés ideje: 2020. március 13.

Összehasonlítva a fenti táblázat adatait a Szervező Bizottság 1949. február 21-i, majd a Politikai Bizottság március 17-i ülésén elfogadottakhoz képest, a változás jelentősnek mondható. A tervezett osztályok száma négyre csökkent, nem jött létre külön tömegszervezeti osztály, ennek feladatait a szervezési osztályhoz delegálták és nem alakult meg az oktatási osztály sem, amelynek funkciói és kiszemelt funkcionáriusai – eléggé árulkodó módon – az agitációs és propaganda osztályhoz kerültek, továbbá összességében 20-ról 22-re nőtt a fizetett vezető és beosztott politikai munkatársak összlétszáma.¹⁰⁸⁰

¹⁰⁸⁰ Megjegyzendő, hogy a szervezési, a káder és az agitációs osztályok élén titkár megnevezéssel álltak a vezetők.

A ténylegesen megvalósult formát illetően nem rendelkezünk egzakt módon összesített adatokkal, de az ezzel egy időben vagy nem sokkal később keletkezett források alapján bizonyosra vehető, hogy szerkezetében ez a tervezet valósult meg és az állományi létszám is nagyjából egyezhetett. Utóbbi pontos megállapítását nehezíti a korszak egészére jellemző szándékolt és spontán mobilitás, ami miatt az állomány a legritkább esetben volt egy időpillanatban teljesen feltöltve. Szinte mindig voltak betöltetlen státuszok a „káderforgó”, vagyis a permanens leváltások, áthelyezések miatt.¹⁰⁸¹ Az MDP Központi Vezetőségéhez az átszervezés tárgyában küldött beszámoló szerint 1949. augusztus közepére a megyei pártbizottság osztályainak kiépítése nagyrészt befejeződött. A jelentés íróját érezhető büszkeség töltötte el az elvégzett munka egyik szelete kapcsán: „az osztályátszervezés egyik jelentős pozitívumaként meg kell említeni, hogy az eddigi eggyel szemben, hamarosan négy elvtársnő lesz politikai munkatárs”.¹⁰⁸² Sajnos a megyei apparátus más szociológiai eleme a vonatkozó források hiánya, illetve felderítetlensége miatt ebből a kezdeti időszakból nem rajzolható meg.

Az első részletezőbb adatsor, ráadásul a megye összes függetlenített politikai munkatársára vonatkozóan, 1950 márciusából származik. Ennek összefoglaló adatait mutatja be az alábbi táblázat.

25. táblázat

A Magyar Dolgozók Pártja megyei, járási és városi bizottságai függetlenített vezető és beosztott politikai munkatársainak egyes jellemzői Zala megyében (1950. március)¹⁰⁸³

¹⁰⁸¹ A megyei pártbizottság már citált 1949. május 24-i ülésén nem fogalmaztak meg kritikát a központból leosztott státuszokkal kapcsolatban, ilyenre más helyi dokumentum sem utal, vélhetően tehát nem alulról indult a nem sokkal későbbi változtatás igénye. Annál is inkább feltételezhető ez, mivel a jegyzőkönyv tanúsága szerint egyedül az adminisztratív dolgozók alacsony számát tette szóvá a gazdasági terület felügyeletével megbízott funkcionárius, viszont éppen ezen a területen nem történt változás. Az átszervezés kérdése még hónapokig izgalomban tartotta a megyei pártbizottságot, 1949. július 18-án és augusztus 30-án is napirendi pontként szerepelt a kérdés. MNL ZML XXXV.57.ac. 13. ő. e. Egy dátum nélküli, de egyéb adatok alapján, megállapíthatóan 1949 júliusa és 1950 februárja között keletkezett, témába vágó dokumentumban mindössze az agitációs és propaganda osztály beosztott politikai munkatársainak száma különbözik, ahol öt helyett hat státusz van megnevezve. MNL ZML XXXV.57.bg. 19. ő. e. A politikai munkatársak archontológiájához lásd: http://www.paap.hu/apex/f?p=2013:5:0:SEARCH:NO:RP:P5_SEARCH_ISSUED:P5_INDEX:P5_NEVTER_O_BJEKTUM_TIPUS:P5_SEARCH_TYPE:P5_KULCSSZO.ACTIVE_TAB:Y.ALL.PERSON.KEYWORD..PERSON

¹⁰⁸² Letöltés ideje: 2019. szeptember 12.

¹⁰⁸³ MNL ZML XXXV.57.ag. 10. ő. e. 1949. augusztus 16. A megelőző jegyzet végén citált (levélári) forrás valóban négy női pártmunkást sorol fel.

¹⁰⁸³ A táblázat alapjául szolgáló forrásban csak politikai munkatársak szerepelnek, tehát az adminisztratív és technikai dolgozók nem. A kimutatás nevesítve tartalmazza a funkcionáriusokat, a bemutatott jellemzők mellett a pontos funkció, az elvégzett pártiskola, valamint a politikai munkatárs szakmája és az apja foglalkozása rovatok jelennek meg a dokumentumban. Utóbbi kettő hitelessége kétséges és nehezen is tipizálható, ezért azokra sem a táblázatban sem annak elemzésében nem tértem ki. Az eredeti táblázatban szerepel még három MAORT üzemi titkár, akik felvételétől szintén eltekintettem. Nem derül ki egyértelműen, de közvetve úgy tűnik, hogy nem az elméletileg létező, hanem az éppen betöltött státuszok alapján képzett pillanatnyi állapotot tükrözi a forrás.

Pártapparátus szintje	Politikai munkatársak száma	Átlag-életkor	Párttagság kelte ¹⁰⁸⁴					Függetlenítés ideje ¹⁰⁸⁵					
			1945 előtt	1945	1946	1947	1948	1945	1946	1947	1948	1949	1950
megyei	26	28,5	2	16	4	4	0	2	5	1	3	9	4
járási	26	29,2	0	14	8	3	1	0	1	1	9	13	2
városi	4	32	1	2	1	0	0	0	1	0	1	2	0
összesen	56 (100%)	29,9	3 (5,4%)	32 (57,1%)	13 (23,2%)	7 (12,5%)	1 (1,8%)	2 (3,7%)	7 (13%)	2 (3,7%)	13 (24,1%)	24 (44,4%)	6 (11,1%)

Forrás: MNL ZML XXXV.57.bg. 19. ő. e. alapján saját szerkesztés

¹⁰⁸⁴ Mivel a felvett személyek között nem volt olyan, akinek a párttagsága 1949-1950 során keletkezett volna, ezért ezeket a nulla elemszámú oszlopokat kihagytam. A forrás mindössze két esetben jelöl a párttagsági rovatban - odaszúrt jelleggel – SZDP-s előéletet. Ezek közül ráadásul az egyik a zalaegerszegi városi párttitkár volt (Seress János).

¹⁰⁸⁵ A pártapparátus megyei szintjénél, a függetlenítés ideje vonatkozásában két funkcionárius esetében a forrás sérültsége miatt nem olvasható ki biztonságosan az időpont, ezért ebben a táblázatrészben csak 24 a megyei politikai munkatársak száma, ebből fakadóan 54 a végösszeg. Az „Összesen” rovatban ennek megfelelően a „Párttagság kelte” oszlopokban 56, míg a „Függetlenítés ideje” oszlopokban 54 a százalékalap.

A 25. táblázat alapjául szolgáló forrás igen értékes, mivel nagyon ritka, hogy egy időkeresztmetszetből ennyire teljes és az adatoltsága révén több szempontból is elemezhető képet kapjunk az apparátusról. A politikai munkatársak számán azonnal látszódik az egyik jellemző trendfolyamat, nevezetesen az apparátus burjánzása. Az átlagéletkor vizsgálatának eredménye az előzmények - vezető testületek - ismeretében nem meglepő, ami az összapparátust tekintve 29,9 évet mutat. A különböző közigazgatási szinteken elhelyezkedők által képzett halmazok között alig van eltérés, a majdnem teljes homogenitásból a városi szint lóg ki kissé, de figyelembe véve az itteni alacsony elemszámot (4), ebből túlzás lenne mélyebb következtetéseket levonni. Az életkort vizsgálva megállapítható az is, hogy az átlagéletkor nem egy nagy szóródásból eredő átlag, hanem az egyes személyek életkora a legtöbb esetben alig tér el a számított átlagtól.

Az 56 apparatcsikot figyelembe véve a legfiatalabbnak egy 19 éves – a megyei pártbizottság egyik beosztott politikai munkatársa –, míg a legidősebbnek, szintén a megyei pártbizottság apparátusából, egy 48 éves mozgalmár¹⁰⁸⁶ számított. Ezzel kapcsolatban megemlíthető még, hogy a második legidősebb személy Darabos Iván megyei titkár volt a maga 39 évével, aki mindössze néhány héttel a citált forrás keletkezése előtt érkezett Zala megyébe. Összehasonlítva az átlagéletkor szempontjából a megyei apparátust a korabeli legfontosabb vezető testületben, a megyei pártbizottságban helyet foglalókkal, megállapíthatjuk, hogy azok átlagéletkora 1948-ban - és összehasonlításképpen a következő rendelkezésünkre álló időkeresztmetszetben, 1952-ben - valamivel magasabb volt (32 és 33 év) ami természetesnek mondható, sőt inkább az ellenkezője lenne furcsa. A viszonylag kis különbség többek között azzal is magyarázható, hogy az említett vezető testületben helyet kapók, valamint az apparátusban dolgozók halmaza – mint arról szó esett - nem kis mértékben egybevágtott. A nemek szerinti megoszlás alapján elmondható, hogy a meghirdetett elvek ellenére a nők bevonása a pártelitbe, pontosabban a pártapparátusba, meglehetősen mérsékelt eredményességet mutatott. Összesen négy hölggyel találkozhatunk az összeírásban, akik közül három a megyei és egy a járási apparátusban tevékenykedett.¹⁰⁸⁷

A párttagság keltét górcső alá véve jól érzékelhető elsődlegesen az 1945-ben (57,1%), míg másodlagosan az 1946-ban (23,2%) belépettek dominanciája. E tekintetben, különösen a megyei pártapparátus esetében a párttagság kelte és a viselt tisztség viszonylatában egyértel-

¹⁰⁸⁶ Gerencsér György. Életrajzát lásd: https://mpgy.ogyk.hu/mpgy/alm/almanach_1947-49/1947_ngy_a_t133.htm Letöltés ideje: 2020. március 13.

¹⁰⁸⁷ A megyei apparátusban az irodavezetői, a nyilvántartási alosztály vezetője, valamint az egyik beosztott politikai munkatárs, míg a járási apparátusban az egyik járás propagandistája volt nő.

műen a „szeniorátus” rendszere működött. A megyei apparátusban egyetlen személynek igazoltak 1945 előtti párttagságot (1942), mégpedig a már említett, ekkor frissen debütált megyei első titkár, Darabos Iván esetében.¹⁰⁸⁸ Ugyancsak a szeniorátus intézményét erősítik a megyei osztályvezetők sora, akik „alapító atya”-ként kivétel nélkül 1945-ben, de már az MKP legális korszakában léptek be a kommunista pártba. Megvizsgálva a táblázat utolsó részét, a függetlenítés idejét, az apparátus kiépítésének menetét az előzőekben megismerve már nem lepődhetünk meg az adatok láttán, teljesen természetesen 1949-ben (44,4%) kulminálódik a függetlenítés ideje. Mind a megyei, mind pedig a városi és járási apparátusról elmondható, hogy egy korosztályilag és nemileg majdnem homogén, valamint a „kiemelés” időpontját tekintve is eléggé egyöntetű elitcsoporttal, még pontosabban fogalmazva, egy „elitesedő” hatalmi csoporttal van dolgunk.

A dokumentum formailag is érdekes annyiban, hogy a párttagság kelte rovat után találjuk a pártiskolai végzettséget taglaló oszlopot, míg a táblázat legvégére sorolódott a szakma és a származás megnevezése, ami jelezhetette a pártiskolai végzettség hierarchikusan magasabb értékét az állami oktatásban megszerzett végzettséghez és képzettséghez képest. A pártiskolai végzettségnek nem is mindig önmagában, abszolút módon, hanem viszonylagosan volt szerepe az apparatcsikok mozgásában/mozgatásában. Mennél magasabb pozícióba került valaki, annál magasabb pártiskolai végzettség volt az elvárás, és – részben – fordítva is igaz volt, ha valakit „kiemeltek” és „iskolára került”,¹⁰⁸⁹ akkor ő a pártiskola sikeres elvégzése után joggal várhatott magasabb pozíciót. Később, időben előre haladva már ugyanahhoz a pozícióhoz egyre magasabb pártiskolai végzettség szükségeltetett, az effajta iskolázottság tehát predesztinálta a kádert az apparátusban elfoglalt helyét illetően. Ennek megfelelően a megyei titkár rendelkezett az apparátuson belül a legmagasabb pártiskolai végzettséggel, ami - 1950 elején - a hat hónapos pártiskolának felelt meg. Rajta kívül csak egy személy végzett ugyanilyen szintű pártiskolát, a nagykanizsai városi titkár, aki azért is érdekes, mivel – ahogy említettem - a megyei titkáron kívül ő volt az egyetlen, akinek 1944 előtti párttagságot igazoltak (1941).¹⁰⁹⁰

Az apparátusi státuszok, ideértve a politikai munkatársak és az adminisztratív dolgozók körét, állandó mozgásban voltak. A dolog természeténél fogva alulról a burjánzás, felülről pedig ennek visszanyesése volt a jellemző érdektörekvés. A kérdés emiatt állandó vitatéma

¹⁰⁸⁸ Az egész grémiumra nézve egyetlen személy volt, aki még őt is felülmúlta, Ferenczi Szabó Béla nagykanizsai városi titkár, akinek a neve mellett a megfelelő rovatban az 1941-es évszám szerepelt. A harmadik személy 1944. novemberi párttagságot igazolt.

¹⁰⁸⁹ Jobst 2010, 109.

¹⁰⁹⁰ Nem feltétlenül függ ezzel össze, mindenesetre ennek tükrében érdekes tény, miszerint a megyeihez képest alsóbb pártszervek vezetői, titkárai közül egyedül Ferenczi Szabó Béla volt az, aki az általa rendszeresen adott jelentésekre kapott megyei „kiértékelés”-eket bírálni merte.

volt az apparátus felsőbb és alsóbb, jellemzően az országos és a megyei szintek között, amit a kommunikációs problémák is eszkaláltak időnként. 1950 szeptemberére sikerült többszöri levélváltás után letisztázni, hogy akkor mennyi is az annyi, vagyis hány politikai munkatársi státusszal rendelkezik a Zala megyei pártbizottság apparátusa.¹⁰⁹¹ Ezt és egyúttal az apparátus további burjánzását szemlélteti az alábbi táblázat.

26. táblázat

A Magyar Dolgozók Pártja Zala Megyei Bizottsága vezető
és beosztott politikai munkatársi státuszai¹⁰⁹² (1950. szeptember 25.)

Szervezeti egység neve	Státuszok száma ¹⁰⁹³	Tisztség neve	Státuszok száma
Szervezési osztály	5	Megyei titkár	1
Káderosztály	3	Titkári referens	1
Agitációs és Propaganda osztály	9	Ügykezelés vezető	1
Mezőgazdasági osztály	4	Nyilvántartási vezető	1
Gazdasági osztály	3		
Összesen			28

Forrás: MNL ZML XXXV.57.bg. 14. ő. e.

Ugyanebben az időben a járási apparátus is növekedésnek indult, 1950 májusában járásonként, a titkárral együtt hat fő volt a fizetett politikai munkatársi apparátus (járási titkár, szervező titkár, káderes, propagandista, szövetkezeti felelős, gazdasági felelős), így az elérte összességében a harminc főt. Megjegyzendő, hogy a 25. táblázatban közölt adatokhoz képest fajlagosan nagyobb a növekedés, mivel az ottani 26 fő létszám még hét járást takar, míg a

¹⁰⁹¹ MNL ZML XXXV.57.bg. 14. ő. e. 1950. szeptember 9. „...a félreértések miatt közöljük a MB [Megyei Bizottság] státuszengedélyeit...”; 1950. szeptember 25. „...a státuszokat a szeptember 9-én és 12-én kiküldött levelek sem tisztázták, ezért újólal közöljük...”.

¹⁰⁹² A nem politikai státusznak minősülő, de fizetett adminisztratív és kisegítő alkalmazottak számáról és minőségéről egy kicsivel korábbi, 1950. április 12-én keletkezett dokumentumból kaphatunk képet. Eszerint ebben a körben a megyei pártbizottságon egy irattáros, kettő telefonkezelő, egy gondnok, három takarítónő, nyolc adminisztrátor, három gépkocsivezető, egy küldönc és egy fűtő dolgozott, akik összlétszáma így a húsz főt érte el.

¹⁰⁹³ Az osztályok esetében a státuszok számában az osztályvezetők (osztálytitkárok) száma is benne foglaltatik.

közigazgatási változások – a Novai és a Pacsai járások megszüntetése - után ez a nagyobb létszám már csak öt járás között oszlott meg.¹⁰⁹⁴ Nem sokkal később a járási pártbizottságokon is megszervezték az osztályokat, ami további státusznövekedésekkel járt. Egy központi előterjesztés szerint járásonként a korábbi hathoz képest már hét-kilenc politikai munkatársi státusszal terveztek, ami a párt- és tömegszervezetek osztálya, valamint az agitációs és propaganda osztályok létrehozása, vagyis a korábbi egyszemélyes reszortok két-három fős osztályokká szervezése miatt vált szükségessé.¹⁰⁹⁵

V.1.4.3. Jelenetek egy párttitkár életéből

A korai zalai pártelit kontúrjait megrajzoló narratíva vége felé közeledve, a fentről lefelé haladás jegyében, ezúttal egyetlen személyre kívánok fókuszálni, akit már többször is említettem különböző kontextusokban. A forrásadottságok lehetővé teszik, hogy az ő személyén keresztül egy mikroszintű hatalmpolitikai korrajzot is készítssek a pártelit dekonstrukciójaként. Seress János zalaegerszegi városi MDP-titkár néhány éves fungálása több tekintetben is a korra jellemző, tipikusnak mondható jeleneteket produkált.¹⁰⁹⁶ Az igyekvő, de inkább csetlő-botló, néha Švejk világát és gondolati horizontját megidéző párttitkár egyes viselt dolgai önmagukban humorosak is lehetnének, de őszinte és jóízű nevetésünket az összességében büntetőjogi kategóriákat is kimerítő cselekményei, valamint az események háttéréül szolgáló politikai diktatúra tudata akasztja meg.

Seress János huszonéves, nőtlen fiatalemberként került Sátoraljaújhelyről Zalaegerszegre 1948-ban, de 1951 elején már távozni is kényszerült a városból. A párt- és állami vezetők sűrű cserélgetése, egyik országrészből a másikba dobálgatása még akkor is jellemző volt, ha egyébként nem követtek el semmi olyat, ami esetleg efféle (párt)büntetést vont volna maga után. A szovjet világban már jól bevált pártbürokrácia-technikát, ideológiai vonalon az úgynevezett permanens forradalom víziójához kapcsolódó személyzeti politikát Magyarországon is meghonosította az állampárt. Az adott településhez, térséghez semmilyen rokoni, baráti, ismerősi szállal nem kötődő vezetők ugyanis sokkal könnyebben, az előbbieket esetleges megletéből fakadó pszichikai teher nélkül hajtották végre az olykor kegyetlen, húsbavágó rendelkezéseket, különösen a beszolgáltatás, kollektivizálás, adóvégrehajtás, békekölcsönjegyzés

¹⁰⁹⁴ MNL ZML XXXV.57.ac. 16. ö. e. 1950. május 24. jkv.

¹⁰⁹⁵ MNL ZML XXXV.57.ag. 10. ö. e. 1950. június 29.

¹⁰⁹⁶ Vö. Káli 2019b.

területén, mint azok, akik bennszülöttként saját családjukon (is) érezték volna döntésük, cselekedetük következményeit.

Ez a fajta rotáció viszont igazgatástechnikai oldalról óriási veszteségeket okozott, hiszen egy vezetőnél, a hatékony munkavégzéséhez elengedhetetlen az alapos helyismeret, a közösség elismerése és a társadalmi kapcsolatok megléte. A diktatúra politikai érdeke azonban ezzel ellentétesen hatott, hiszen a „megmelegedés”, a helyiekkel való baráti, egyáltalán az emberi kapcsolat, nem is beszélve az esetlegesen kialakuló korruptív viszonyrendszerekről, a „szemet hunyás” jelenségéről, elemi szinten veszélyeztethették a fentebb kifejtett politikai célok elérését.¹⁰⁹⁷

Az úgynevezett „káderforgó” során, Seress János esetében a három év „szolgálatot” ugyanazon poszton és ugyanazon helyen még relatíve hosszú időnek is tekinthetjük. Nem egy esetben még jószerével ki sem csomagolhatott az illető az új állomáshelyén és máris, néhány hónap múltán egy másik városban, megyében, országrészben egy másik poszton, alacsonyabb vagy magasabb rangban találhatta magát. Ez a fajta életmód azonban lelkileg és testileg is nagyon megviselte az embert, gyorsan erodálódtak a káderek. Ezért is – mint azt az előző alfejezetekben is láthattuk – a fiatal, életerős, alakítható, mindemellett nőtlen férfiak voltak az ideáltipikus alanyai az új rendszer gyorsan cserélődő elitjének utánpótlása terén. Ez némileg ellentmondásban állt a kommunista propaganda által vizuálisan is indoktrinált családeszménnyel, ahol anya, apa és a gyerekek (minimum kettő) mindig vidáman tekintettek a brosúrákban és plakátokon a szebb jövő felé.

Nyilván nem a propagandisztikus családeszmény és a valóság dichotómiája miatt, de a káderforgó áldozatainak sok esetben antiszociális, pszichésen sérült, megcsömörlött emberekké váltak. A családtól való tartós távollét, vagy annak hiánya, a családalapítás kilátástalansága, megspékelve önmagában a politikai munka idegőrlő jellegével, nem egyszer deviáns viselkedésminták megjelenését és tartóssá válását eredményezték, amely személyiségtorzuláshoz, illetve egyéb lelki majd testi bajok kialakulásához vezettek. Ennek a létformának két jellegzetes tünete volt: az alkoholizmus, és a nők – ritkábban, de női káderek esetén férfiak – szexuális kihasználása. A kommunista diktatúra ezen „kulturális hagyományok” ellen komoly kampányba kezdett, felismerve ezen devianciák káros hatását a békés termelőmunka és a politikai hitelesség frontján. A második világháború minden korábbi felülmúló embervesztesége, azon belül is a férfiak arányának számottevő csökkenése, amely ráadásul különösen a fiatalabb korosztályokat érintette, objektíven is hozzájárult a férfi-nő kapcsolatok (időleges) megválto-

¹⁰⁹⁷ Szakadát 1992, 97–120.; Gyarmati 2011, 215–216.

zásához. A fiatal, egészséges férfi populáció csökkenése erősebb versenyt szült a nők körében a házasság, a családalapítás mielőbbi véghezvitelében vagy egyáltalán a megfelelő férfi partner megtalálásában. Ez a fajta versengés a nőket szociális, emocionális értelemben nem egy esetben egészségtelen kompromisszumokra, még inkább megalkuvásra készítette, amit a másik oldalon egyes férfiak hajlamosak voltak kihasználni és olyan helyzetekbe manőverezni a nőket, amely az adott korban a bevett társadalmi normákba nem fért bele és azt ráadásul az új politikai kurzus sem tűrte meg.

Történetünk hőse, Seress János, a Magyar Dolgozók Pártja Zalaegerszegi Városi Bizottságának titkára is pontosan ebbe a hatalom által kriminalizált térbe tévedt be, amely zalaegerszegi karrierállomásának végét is jelentette. Alkoholizálása és főként alkoholos állapotban véghezvitt nőszerzési kísérletei egyre hangosabb botrányokat szültek a városban, melyeket egy idő után már nem lehetett szőnyeg alá söpörni. No persze a büntetés – mint ahogy az a pártfunkcionáriusok és általában a nómenklatúra tagjaival szemben megesett - nem polgári értelemben, bírósági úton érte utol, hanem csak pártvonalon, leváltás és áthelyezés formájában. A nem túl dicső és hősies tettek ismertetése előtt tekintsük át röviden történeti aktorunk fellelhető életrajzi adatait.

Seress János Sátoraljaújhelyen született 1920. február 11-én. Apja, Seress Ferenc géplakatossegédként dolgozott a MÁV-nál egészen a nyugdíjazásáig, míg anyja, Konderman Margit a helyi dohánygyár munkása volt. Származása tekintetében látszólag tökéletes volt a pedigre, életkora is passzolt az ideális mozgalmárról rajzolt képhez.¹⁰⁹⁸ Seress az elemi és a középiskolai tanulmányait Sátoraljaújhelyen végezte. A gimnáziumi érettségét követően – saját bevallása szerint – a család anyagi helyzete nem tette lehetővé a felsőfokú tanulmányait. Ahogy több önéletrajzában is fogalmazott, „szellemi ínségmunkás” lett a sátoraljaújhelyi városházán, ami nem egészen egy évig tartott. Ezt követően 1939 februárjában bevonult katonának a 21. honvéd gyalogezredhez, majd tartalékos tiszti iskolát végzett és tartalékos hadnagyi rendfokozatot ért el. Életrajzaiban ez az 1939-1944 közötti időszak eléggé el van nagyolva, mint később látni fogjuk, nem biztos, hogy ok nélkül.

1944 őszén Ungvár mellett - állítása szerint - átszökött a Vörös Hadsereghez, ahol először hadifogoly lett, majd 1945 februárjában Debrecenbe érkezve, bekapcsolódott az úgyne-

¹⁰⁹⁸ Az életrajzi adatok forrásai: MNL ZML XXXV.101. Seress János.; Petrák-Tóth (szerk.) 1985, 467-475. Előbbi forrás csak az 1951-es távozásáig történt eseményeket rögzíti. Seressnek az utóbbi, kötetben is megjelent visszaemlékezése csak az 1948-as pártegyesítés körüli eseményekre szorítkozik „csak a szépre emlékezem” stílusban. Az 1948 utáni életrajzi elemek a kötetben megjelent visszaemlékezést bevezető életrajzból származnak, amit feltehetően Seress írt a szerkesztők kérésére. A tökéletes pedigreben lehet némi csavarintás, ugyanis a kádernyilvántartásában szereplő, a következőkben részletezendő fegyelmi tárgyalása során kifejezetten felróták neki polgári származását és ebből fakadó attitűdjeit.

vezett demokratikus hadsereg 6. hadosztályának szervezésébe. A hadosztály kötelékében az ausztriai Burgenlandig jutott, ahol „tisztoगतó hadműveletekben” vett részt. Katonai szolgálata 1946. március 1-ig tartott, és mint nevelőtiszt szerelt le a 6. hadosztálytól. Ezt követően hazatért a szülővárosába és pár hónappal később – ezt fontosnak tartotta későbbi életrajzaiban napra pontosan kiemelni – 1946. szeptember 1-jén belépett a Szociáldemokrata Pártba. December 1-jén központi státuszba vették, vagyis fizetett pártmunkás lett, egyúttal megbízták a sátoraljaújhelyi városi titkárság vezetésével. 1947 tavaszán-nyarán elvégzett egy háromhónapos központi vezetőképző iskolát, majd tovább vezette az SZDP sátoraljaújhelyi városi titkárságát egészen 1948. március 15-ig, amikor is Zalaegerszegre helyezték át.

Ezen áthelyezési momentum is meglehetősen talányosan jelentkezik a különböző ön/életrajzaiban, ennek lehetséges okaira még visszatérek. A legtöbb esetben neutrálisan ír erről a tényről, míg egy esetben célzatosan megjegyezte, miszerint nem politikai, hanem személyi okai voltak a távozásának.¹⁰⁹⁹ Zalaegerszegen függetlenített városi SZDP titkár lett és már a pártegyesítés előtt – mint láthattuk – titkos tagja lett az MKP-nak is, így nem volt akadálya, hogy látszólag szocdemként MDP titkári sarzsit kapjon. 1951 januárjában azonban rapid módon leváltották és el is helyezték Zalaegerszegről. Ezt követően Budapestre került, ahol különböző vállalatoknál dolgozott alacsonyabb beosztásokban, így például közvetlenül a fővárosba kerülésekor a TŰZÉP központban, ahonnét még az MDP Zala Megyei Bizottságától kértek információt távozásának okairól.¹¹⁰⁰ Seress a visszaemlékezéséhez írt életrajzában külön kiemelte az 1956-os „ellenforradalom” felszámolásában és a párt újjászervezésében való részvételét, ami kötelező kelléke volt az 1956 utáni ön/életrajzoknak. Nem sokkal ezt követően került a Magyar Rádióhoz, ahol hosszabb ideig, mint bementő dolgozott. 1968-ban a Rádió és Televízió Kereskedelmi Igazgatóságára került, mivel eközben a Marx Károly Közgazdaság-tudományi Egyetemen közgazdász oklevelet szerzett.¹¹⁰¹ Életének további alakulásáról nem rendelkezünk információval, annyi bizonyos, hogy 1998. április 26-án hunyt el Budapesten.¹¹⁰²

Seress nem túl hosszú, bár ahogy fentebb ecseteltem, relatíve nem is annyira rövid zalaegerszegi pályafutása során nem egyszer kapott fejmosást az alkoholizálása és ezzel összefüggésben a nőkkal szembeni viselkedése miatt. 1951 eleji bukása előtt – a rendelkezésünkre

¹⁰⁹⁹ Petrák–Tóth (szerk.) 1985, 468. Visszaemlékezésében azt írja, ő maga kérte az áthelyezését.

¹¹⁰⁰ MNL ZML XXXV.101. Seress János. Részlet a megyei pártbizottság 1951-es válaszeleveléből: „Seress János elvtárs elvitelét javasoljuk a [TŰZÉP] központhoz, de nem felelős funkcióba.” Ezt formailag maga Seress kérte egyébként, hivatkozva arra, hogy Budapesten egyetemi tanulmányokat szeretne folytatni.

¹¹⁰¹ Petrák–Tóth (szerk.) 1985, 467.

¹¹⁰² MNL BAZML XXXIII.2.b. Sátoraljaújhely, 1998. évi UB. Oláh Tamás szíves közlése, amit ezúton is köszönök.

álló dokumentumok szerint – 1949. augusztus 26-án állt először fegyelmi bizottság előtt a fenti cselekményei miatt. A fegyelmi tárgyalás a megyei pártbizottságon, Lakatos Dezső megyei titkár elnökletével zajlott.¹¹⁰³ A grémium tagjai az MDP Zala Megyei Bizottságának legfontosabb vezetői közül kerültek ki, úgy mint Csáder Sándor, Zachar Lajos, Fekécs Imre és Farkas József.

A fegyelmi tárgyalás jegyzőkönyve szerint – vélhetően csak formailag – Seress kérte a fegyelmit önmaga ellen. A tárgyalás során természetesen előkerültek a múltbéli cselekedetek, kezdve a Sátoraljaújhelyről való áthelyezését kiváltó „nőüggyel”, amit Seress nem is tagadott, mint valós áthelyezési okot. Bizonyára nem egy könnyű és ártatlan flört lehetett ez az ügy sem, ha az ország másik végébe került miatta, mindenesetre érdekes az a fajta társadalmi vagy még pontosabban pártkontroll, ahogy a vezetők figyeltek a beosztott pártkatonáikra. Erről tanúskodik, ahogy Lakatos Dezső megyei titkár külön meg is kérdezte, hogy az a bizonyos nő ír-e még leveleket, mire Seress azt válaszolta: „Nincs kapcsolatom vele, levelet se ír azóta, mikor utolsó ízben Lakatos elvtárs adta át.” [sic!] A fegyelmi szeánsz során az is kiderült, hogy Seressnek a tárgyalást megelőzően, már zalaegerszegi titkároskodása idején is voltak botlásai, amelyek inkább csak botrányos lerészegedéseiből fakadtak. Ezek közül a legsúlyosabb akkor történt, amikor az 1949. májusi országgyűlési választások után a vármegyeházán mulattak, midőn Seress kiment az erkélyre, ahol abban az állapotában nem kellett volna beszédet tartania...

A fegyelmi tárgyalás fő témája azonban az 1949. augusztus 19–20-i újabb mulatozás volt, amelynek során a városi titkár az idegfeszültsége oldásán túl, az egyedüllét kérdését is rapid módon szeretne volna megoldani. A mozgalmas nap során Seress összefutott barátjával, Szabó Istvánnal, aki akkor a megyei pártbizottság irodavezetője volt. Seress a vallomása szerint nem akart nagyobb mennyiségű alkoholt fogyasztani, ennek ellenére fokozatosan eszkalálódott a helyzet. Először a Horváth-féle vendéglőbe mentek, ahol első körben fél liter bort ittak, amit megtoldottak egy újabb fél literes körrel. Utána lementek az ún. Szabadságharcos sportpályára, ahol szintén fél liter csúszott le a vallomásuk szerint. Ezután következett a Korona vendéglő egy-egy fröccs erejéig - elmondásuk szerint ekkor még nem voltak részegek – majd a Gosztanyi-féle vendéglőbe tértek be, ahol Seress verziója szerint ketten négy liter bort

¹¹⁰³ MNL ZML XXXV.101. Seress János. A jegyzőkönyv közölve: Káli 2006a, 57–61. A fegyelmi vizsgálat tárgyát képező történet több, jellemzően durvább részlete nem bontódik ki a jegyzőkönyvből, hanem csak egy későbbi, 1951. január 25-én, Seress végleges leváltásának napján kelt, az Államvédelmi Hatóság helyi vezetője által készített vizsgálati jelentés fedi fel a súlyosabb részleteket. Ezt az újabb vizsgálatot a Seress által zaklatott nőknek a Rákosi titkárságra eljuttatott, majd onnét az ügy kivizsgálásának igényével a megyei pártbizottsághoz visszajutott levél váltotta ki. (A levél kivételével – mely nincs az iratok között – lásd ezeket is a fenti jelzet alatt.)

ittak meg. Itt a zenekar késő esti távozása után végül már csak ők ketten maradtak. Éjfél után felkerekedtek és ivócimborájává degradálódott elvtársával a sportpályára mentek.¹¹⁰⁴ Itt egy kisebb kártyázó társaságba botlottak, a lapjárásba nem avatkoztak bele, de tovább folytatták az ivászatot.

Seressben ezután, ebben az állapotában támadt fel a nők iránti vágya és hajnalban egy Tischlérné nevezetű asszony házához hajtatott a sofőrje vezette szolgálati autóval, ahol felzörgette a lakókat.¹¹⁰⁵ Tischlérné beengedte Seresst, aki molesztálni, majd miután elutasításban részesült, fenyegetni kezdte az asszonyt, majd utasította, hogy öltözzön fel és menjen vele a VIT-tel kapcsolatos munkára.¹¹⁰⁶ Az asszonnyal együtt lakott a felnőttkorú lánya, Tischlér Rózsa¹¹⁰⁷ is, aki szem- és fültanúja volt az esetnek. Kettejük elmondása szerint Seress a „kéresét” úgy adta elő, miszerint az „Sztálin és Rákosi elvtárs parancsa”, továbbá azzal áltatta őket – minden alap nélkül -, hogy ő már járt egyetemre, sőt erre a hazugságára még rá is tromfolt azzal, hogy tanulmányait a Szovjetunióban fogja folytatni.¹¹⁰⁸ Tischlérné azonban ez sem hatotta meg és ezután sem akart elmenni Seressel sehová sem, a veszélyes helyzetben jobb híján rosszulállásra hivatkozott. (Más variáció szerint a lánya hivatkozott erre.) Seress a gavalérságát és/vagy hatalmát bizonyítandó orvosért ment és nemsokára vissza is érkezett dr. Rotschild Jánossal. Míg az orvos a leányhoz bement, Seress ölelgetni kezdte Tischlérné és szerelmi ajánlatait különböző más ígéretekkel is fűszerezte. Tischlérné a szomszédokhoz próbált meg segítségért folyamodni, de azok még a lakásukból sem mertek kijönni. Az orvos is megpróbálta leválasztani Seresst a szerencsétlen asszonyról, ezért orvosságért küldte, de az autóba a titkár beszállíttatta az asszonyt is. Elindultak a városi pártbizottság felé, mire az autóban Seress közölte, hogy nem oda, hanem a lakására viszi a nőt. Tischlérné erre felszólította a sofőrt, hogy azonnal álljon meg, amit viszont Seress megtiltott, mire a nő kiugrott a mozgó autóból. Tischlérné szerencséire nem sérült meg, gyalog hazafelé indult, de kisvártatva Seress gyalogosan elé került és a lakása felé kezdte vonszolni a nőt, aki folyamatosan segítségért kiáltozott, de senki nem mert a segítségére kelni. Seress egy ideig még erőszakoskodott, fe-

¹¹⁰⁴ Ez valószínűleg a Járum utcai sportpálya lehetett.

¹¹⁰⁵ A közelebről nem azonosítható Tischlérné – máshol Tislérné –, aki a Jókai út 4. alatt lakott, 1949-ben került Zalaegerszegre és a megyei vagy városi pártbizottságon találkozott először Seressel, aki felajánlotta neki a korábbi lakását Kaszaházán. (Az egykor önálló település Zalaegerszeg északi, Zala folyón túli városrésze volt.)

¹¹⁰⁶ Világifjúsági Találkozó. A szocialista, illetve a baloldali ifjúsági szervezetek világtalálkozója, amit 1949-ben Magyarországon, Budapesten rendeztek meg.

¹¹⁰⁷ Tischlér Rózsa a megyei pártbizottságon dolgozott adminisztratív beosztásban, jegyzőkönyvvezető volt. MNL ZML XXXV.57.bb. 8. ő. e.

¹¹⁰⁸ Seress János tette mentségül többször is hivatkozott amiatti elkeseredettségére, miszerint szeretett volna tovább tanulni, de erre egy betegsége és munkájából eredő leterheltsége miatt eddig nem volt módja.

nyezetőzött, majd magára hagyta az asszonyt, aki egy Radó nevű pártfunkcionárius lakásába menekült be.

Mint az a fegyelmi tárgyalás során elejtett mondatokból kiderült, Seress korábban inkább Tischlérné lányára, Tischlér Rózsára pályázott, akit feleségül szeretett volna venni.¹¹⁰⁹ Másnap reggel megjelent Tischlérék lakásán Neuwald Dezső – röviddel később a Textilkereskedelmi Nemzeti Vállalat vezetője, ekkor Seress egyik legjobb barátja - és presszionálni próbálta Tischlérnét, hogy ne tegyen jelentést az esetről senkinek. Következő nap Neuwald és Seress együtt jelentek meg, ahol a titkár bocsánatot kért a viselkedéséért és újólág „megkérte” az asszonyt, hogy az incidenst ne mondják el senkinek, ne csináljanak belőle ügyet. Miután persze az egész városban híre ment a dolognak, a fegyelmi tárgyalást megelőző oknyomozás során Tischlér Rózsa is kihallgatták, aki – feltételezhetően a megfélemlítettsége miatt – nem akart semmit sem mondani.

Az egész várost felbolygató incidens után Seress János pártbüntetésként megrovást kapott, de a helyén maradhatott. Lakatos Dezső megyei titkár a fegyelmi bizottság legtöbb tagjával szemben védeni próbálta a városi titkárt, némi önkritikát is gyakorolva, mondván, hogy ők is felelősek, hiszen már a legelső alkalommal, de főleg a városszerte szintén emlékezetessé vált, vármegyeházi erkélyről kapatosan elmondott beszéde után elő kellett volna venni Seress.¹¹¹⁰ Lakatos ugyanakkor előrevetítette azt is, hogy hosszabb távon mindenképpen kell találni Seress helyére egy megfelelőbb kádert. Jellemző módon az fel sem merült senkiben, hogy az elkövetett cselekménynek büntetőjogi vagy más jogi következménye is legyen.

Seress azonban hiába fogadkozott, hiába kapott újra bizalmat a párttól, ezzel nem tudott élni és bő egy évvel később az ismétlődő erőszakoskodásai végül a bukásához vezettek. 1951 januárjának első napjaiban az MDP Zala Megyei Bizottsága egy rövid, pár soros levelet kapott a Központi Vezetőségtől, közelebbről a Rákosi Titkárságról, Liszkai Imre aláírásával, melyhez csatoltak egy „dolgozói levelet” is, amely részletekbe menően tartalmazta Seress nőkkel kapcsolatos, Zalaegerszegen elkövetett ügyeit. Ez a fejlemény is rávilágít a korszak egyik jellegzetességére, miszerint az egyszerű emberek nem a közvetlen (párt)vezetőkhez, hanem egyenesen Rákosi Mátyáshoz fordultak a legapróbb panaszaikkal is. Ennek legfőbb

¹¹⁰⁹ „Tischler Rózsával nem volt viszonyom, kétszer, háromszor beszéltem vele, gondoltam arra, hogy elveszem feleségül. Nem tudom elképzelni, hogy az anyjával mit akarhattam” – vallotta Seress. A fegyelmi bizottság egyik tagja, Zachar Lajos kissé epésen megjegyezte: „Egy hét alatt harmadszor találkoztam Tischler Rózsa nevével, egyik elvtársnak sincs vele viszonya és [mégis] minden funkcionárius beleesik.”

¹¹¹⁰ Lakatos Dezső: „Szabó és Seress korcsmába mentek, ez eléggé elítélendő dolog, nem arról van szó, hogy nem ihat bort egy funkcionárius. Elég rendetlen életet él, ezért mi is felelősek vagyunk, nem tudunk segíteni, hogy rendes környezetbe kerüljön és van nála egy olyan probléma, hogy szeretett volna elmenni iskolára, volt egy betegsége, ami most már gyógyulóban van, de ezeket figyelembe véve sem mentheti, hogy egy városi titkár ilyet csinál, egy magánlakáshoz megy, kizörget nőket és viszi magával.”

okául a helyi vezetők hiteltelensége, korruptsága mellett a vezérkultusszal megteremtett – megteremteni óhajtott – „jó király” mítosza szolgált. Azt persze nem tudták ezek a levelezők, hogy a panaszuk a kivizsgálás igényével visszakerül a megyei, majd azon keresztül a járási és városi pártbizottságokhoz, vagyis panaszuk pont azon az íróasztalon landol, amit mindenáron szerettek volna elkerülni.

Ebben az esetben azonban relatíve komolynak nevezhető vizsgálat indult, amibe bekapcsolódott a helyi ÁVH is. Mint ismert, 1950 februárjától már nem Lakatos Dezső, Seress protektora volt a megyei első titkár, hanem Darabos Iván, aki úgy tűnik már nem volt érdekelt Seress mindenáron való megmentésében. De térjünk vissza az ominózus levélhez.¹¹¹¹ Az írója Borsos Mária – akinek a neve ismerősen csenghet Szakály Ferenc népbíróági tárgyalása kapcsán –, úgy tűnik maga is az egyik áldozata volt a szexuális ragadozó életmódjával szakítani nem tudó Seress Jánosnak. A levél, amely 1950. december utolsó napjaiban keletkezhetett, megírásában segédkezett Németh Margit bírósági tisztviselő is, akinek szintén lehetett törleszteni valója Seressel szemben. Elképzelhető, hogy mások is részt vettek a tulajdonképpen feljelentő levél megfogalmazásában, de az „adatszolgáltatásban” biztosan több érintett nő is közreműködött. Mint említettem, a panaszlevél megyei pártbizottsághoz passzolása után azonnal beindult a gépezet és az ÁVH közreműködésével sorra meghallgatták a levélben érintett nőket, akikkel szemben a végül megszületett vizsgálati jelentés meglehetősen empatikus volt, amiből arra is következtethetünk, hogy Seress elmeszelése már kész tény volt, csak ezt alá kellett támasztani kellő súlyú vagy legalábbis elfogadható bizonyítékokkal. Az Államvédelmi Hatóság nem bajlódott a mindenre kiterjedő bizonyítással, láthatóan – ezúttal is – elég volt a „tanúvallomás”. Kizárni nem lehet, hogy a leírt esetekben lehettek túlzások, utólagos színezések, de az ügyek nagy száma és egyáltalán a körülmények önmagukon túlmutató logikai láncolata inkább alátámasztja az esetek leírt vagy attól alapvetően nem eltérő módon való megtörténtét.

Először természetesen a levél aláíróját, Borsos Máriát hallgatták meg, majd Németh Margit következett. Az nem tudható, hogy mi volt esetükben a sérelem pontos tárgya, mindössze annyi derül ki, hogy Németh Margit is járt Seress lakásán, aki ugyan – elmondása szerint – nem konkrét fenyegetés hatására ment oda, de úgy érezte, ha nem tesz eleget Seress kívánságának, akkor a munkahelyén, a bíróságon – a párttitkár ráhatására – rossz minősítést fog kapni és elbocsájtják az állásából. Egy másik asszony, Tóth Imréné a meghallgatása során – a jelentés szavaival – „beteges félelemmel” próbált meg kibújni a vallomástétel alól. Arra

¹¹¹¹ Ez sajnos nincs a birtokunkban, de az ennek alapján lefolyt vizsgálat úgy tűnik, visszatükrözi a benne foglalt eseteket vagy azok egy részét.

hivatkozott, hogy kérdezzenek másokat, annyit mindenki tud Zalaegerszegen, mint ő. Azt is közölte, miszerint nem hiszi, hogy Seress ne tudna meg mindent azonnal, mivel „Seress Zalaegerszegen mindenkinek a főnöke”. Tóthné azért sem akart beszélni, mert nem tudta elhinni, hogy most tényleg Seress ellen megy a játék és azt hitte csak „be akarják ugratni”. Ő mindenestre továbbadta a nyomozókat Kecskés Irma népbüfés alkalmazotthoz, mondván „aki ha mer beszélni, mindent el tud mondani Seressről”.

Ebben a nyomozati jelentésben került elő újfent a Tischlérnével kapcsolatos, fentebb részletezett erőszakoskodás is, de jóval részletesebben és durvább elemekkel fűszerezetten, mint az a már citált 1949. augusztusi jegyzőkönyvben eredendően szerepelt,¹¹¹² ráadásul Tischlérné az újabb meghallgatása során előadta a történet folytatását is. Életszerűsége miatt nem zárhatjuk ki, hogy többször is vegzálta őt Seress, mindenesetre az asszony egy több mint egy évvel későbbi, 1950. december 21-ei történetet is elmesélt. Vallomása szerint aznap a késő esti órákban találkozott Seressel, aki „drasztikus szavak kíséretében és szerelmi ajánlatok közben” invitálta őt az egyik vendéglőbe. Tischlérné menekülni igyekezett, mire Seress birkózni kezdett vele, minek tanúja volt az éppen arra járó Siklósi Mihályné, aki a Zala Megyei Tanács elnökhelyettese volt akkor.¹¹¹³ Siklósiné segítségével Tischlérné megszabadult Seresstől, hazafutott és a párttitkártól való félelmében – elmondása szerint – lakásának ajtaját is eltorlaszolta.

Az Államvédelmi Hatóság vizsgálata során egymás után dőltek ki a csontvázak a szekrényből. Az ÁVH Zala Megyei Osztályának vezetője, Thoman Ferenc a vizsgálati anyag mellékleteként külön „szolgálati jelentést” készített azokról az esetekről, amelyek során a korábbi években Seressre vonatkozó terhelő vagy bármilyen negatívnak számító adatokat szolgáltatott neki. Eszerint 1949-ben egy hölgy jelentette, hogy ő el tudja hozni azt a Magyar Futár¹¹¹⁴ lap-számot, amelyben Seress János főhadnagyi egyenruhában van lefényképezve és bevetésre indul a szovjet frontra.¹¹¹⁵ Szintén 1949-re teszi azt a bejelentést Thoman, ami közvetve, egy informátor által jutott el hozzá, miszerint egy hölgy azért került jó beosztásba a Textiltereskedelmi Nemzeti Vállalathoz, mert jóban volt Seress Jánossal. Az információ szerint a jelentésben megnevezett hölgy és Seress egyszer úgy berúgtak, hogy közösülés közben leestek az

¹¹¹² MNL ZML XXXV.101. Seress János. Ahogy azt korábban is jeleztem, az eseményeket a két anyag, az 1949-es fegyelmi ügy és az 1951-es ÁVH jelentés egybedolgozásával mutatom be.

¹¹¹³ Siklósi Mihályné (1921–1983), aki férjezett neve ellenére egyedül élt, 1949-ben került Zalaegerszegre pártiskolai előadónak, majd 1949. július 2-án a város polgármestere lett. Káli 2018a, 125–127.

¹¹¹⁴ A Magyar Futár a nyilas Rajniss Ferenc lapja volt, 1941–1944 között jelent meg.

¹¹¹⁵ Thoman Ferenc ÁVH főnök saját mentésére így kommentálta az esetet: „Az ügyel én azonban nem foglalkoztam, mivel Pártfunkcionárius [sic!] ellen nyomozni csak utasítással lehet és az ügyel kapcsolatban utasítást nem kaptam”.

ágyról. Mivel a nő ezt elpletykálta, Seress felelősségre vonta és büntetésből áthelyeztette egy népboltba, ahol a fizetése viszont nem változott, mivel Seress is tartott attól, hogy a nő tovább meséli közös élményüket.

1950-ig még léteztek legális nyilvánosházak Magyarországon, csak ezután kriminalizálódott a prostitúció.¹¹¹⁶ Seress János, amíg lehetett, élt ezzel az opcióval is, de vesztére az ÁVH ekkorra már ezen a terepen is be volt kanalizálva, amit a fenti Thoman-féle jelentés is bizonyít. Seress és egyik barátja, akiről fontosnak tartotta megjegyezni az ÁVH-főnök, hogy gépállomási párttitkár volt, de mivel nyilaskeresztes pártszolgálatossága napvilágra került, eme népellenes büntetéért a pártból is eltávolították, nos, ők ketten stabil kuncsaftjai voltak egy Edit nevű kéjnőnek. Seress egy alkalommal kikotyogta ennek a nőnek, hogy milyen üzletek lesznek államosítva, ami az érintetteken kívül Buchwald Béla államvédelmi hadnagyhoz, ekképpen Thoman Ferenchez is eljutott. Egy másik alkalommal Seress és említett barátja a bordélyban a dorbézolásuk közepette össze-vissza törtek mindent, de ahogy az előbbi esetnek, úgy ennek sem lett semmilyen következménye.

Thoman szerint egy alkalommal az egyik helybeli, Árvai nevű rövidáru-kereskedő azzal fordult hozzá, hogy ő ismeri Seresst még 1944-ből. Munkaszolgálatból való sikertelen szökése után a sátorlajújhelyi katonai fogházba vitték be, ahol egy este bement hozzá egy főhadnagy, aki jól lehordta őket: „piszkos gazemberek, amiért a hungarista Magyarország ellen támadatok, meg fogtok dögleni valamennyien”. A kereskedő, elmondása szerint, amikor először meglátta Zalaegerszegen és főleg hallotta beszélni Seresst, azonnal felismerte benne a fogházban látott és hallott főhadnagyot. Thoman leírja, hogy Árvait is magával vitte Lakatos akkori megyei titkárhoz ezzel az információval, aki jól letolta a kereskedőt, hogy miért nem jutott ez előbb az eszébe, egyúttal azt az utasítást adta, hogy ne merjen róla beszélni, különben pártfunkcionárius rágalmazásáért bíróság elé lesz állítva. A hír persze eljutott Seresshez, aki kézzel-lábbal próbálta meg bizonygatni ártatlanságát, mondván akkor ő már szovjet fogságban volt.

Thoman a részletes „vallomásában” ezután a Docska-ügyet vette elő. 1949-ben helyezték Zalaegerszegre Vad Margitot, akit csak Docska becenéven ismertek, aki egyébként – mit hoz a véletlen – sátorlajújhelyi lakos volt és Seressel együtt jártak iskolába. Docska zöldkeresztes nővér lett a Zalaegerszegtől északra lévő Ságod nevű faluban és természetesen hamar „megtalálták egymást” Seressel. Szerelmi viszonyukra alapozva Docska meglehetősen fel-

¹¹¹⁶ A nyilvánosházakat 1950-ben zárták be, mivel Magyarország is csatlakozott az 1950-es New York-i egyezményhez, amely megtiltotta az emberkereskedelmet és a prostitúciót, bár az egyezményt hivatalosan csak 1955-ben hirdették ki az 1955. évi 34. tvr. keretében. Magyar Közlöny, 1955. évi 130. szám. 1955. december 24.

lengzősen bánt a gondozására bízott állapotos nőkkel, akiket degradálóan csak „pocakos”-oknak nevezett. Végül a ságodi pártszervezet feljelentette Docskát, de Seress, dr. Gábor Ernő tiszti főorvosnál – aki az MDP városi elnöke is volt egyben, de mint 1919-es kommunista, ennél nagyobb informális hatalommal bírt – kijárta, hogy ne bocsássák el, pusztán áthelyezéssel büntessék a lányt. Végül Thoman futólag megemlítette, hogy Seressnek viszonya volt a már említett Siklósi Mihálynéval, az akkori polgármesterrel is, ráadásul a fentebb felsorolt eseteket csak töredékeknek aposztrofálta.¹¹¹⁷

Thoman Ferenc megyei ÁVH vezető memoár jellegű szolgálati jelentése és a Borsos Mária levelével kapcsolatban indított vizsgálat zárójelentése egyaránt az 1951. január 25-i dátumot viseli. A korszak hierarchikus viszonyait, pontosabban az Államvédelmi Hatóságnak a politikai hierarchiában elfoglalt helyét jól mutatja, miszerint az utóbbi jelentés ezekkel a sorokkal zárul: „a fent leírt állítások további kivizsgálást igényelnek, ezért javaslom a vizsgálat idejére Seress János felfüggesztését.” Nem sokkal ezután az MDP Központi Vezetőségétől, a Rákosi Titkárságról az ügy referense, Liszkai Imre újabb levelet írt a Zala megyei pártbizottságra, sürgetve a választ. Az erre adott válaszból tudjuk meg, hogy Seress Jánost a megyei pártbizottság 1951. január 25-én – vagyis a fent említett államvédelmi jelentések datálása napján – felfüggesztette és javasolta a leváltását, mivel „magatartása a kommunista erkölcsbe ütközik.”¹¹¹⁸

A jelentések szövegkontextusából érződik, hogy Seress a nyomozás során már bukott embernek számított, eltávolításához lényegében csak ürügyeket kerestek. A nőügyek mellett kibukott a csontvázas szekrényből egy másik ügysorozat is, amely a zalaegerszegi kollektivizáláshoz kapcsolódott és – szemforgató módon – Seress erőszakos viselkedésére hegyezték ki az egyébként kudarcos történetet. Az államvédelmisek nyomozása ez ügyben még 1951. februárban is folyt, melynek zárójelentésében Tarcsai Sándor államvédelmi őrmester Seresst már

¹¹¹⁷ Sajnos a jelentés is töredékes és ennél a mondatnál hirtelen véget ér, de a szöveggörnyezetből úgy tűnik, hogy az érdemi „visszaemlékezés” is lezáródott ezen a ponton. Thoman szerint ezt Siklósiné személyesen mesélte neki, megemlítve azt is, hogy – mármint Siklósiné - Lakatos elvtárrsal is „jóban van”. Az igaz, hogy Lakatos Dezső ekkor már nem volt zalai megyei titkár, de ettől függetlenül érdekes ez az említvény az ÁVH zalai vezetőjétől, tekintettel arra, hogy egy rövid Veszprém megyei titkárság után 1950 novemberétől Lakatos volt az Államvédelmi Hatóság Személyzeti Főosztályának vezetője, ebben a minőségében a hatóság egyik vezetőhelyettese, a formális rangsorban az ötödik embernek számított. Lásd Petrák-Tóth (szerk.) 1985, 319., Vö. Boreczky 1999, 103.

¹¹¹⁸ MNL ZML XXXV.101. Seress János. Szintén jellemző kortünet, hogy Seress említett leváltásának a jegyzőkönyvekben semmi nyoma nincs, aznap a megyei pártbizottság nem is ülésezett és a másnapi, 1951. január 26-i ülésen sem került elő a kérdés vagy legalábbis ennek nincs írásos nyoma. MNL ZML XXXV.57.ac. 20. ő. e. 1951. január 26. jkv. Az MDP Szervező Bizottsága 1951. március 19-i ülésén fogadta el Seress János leváltását. MNL OL M-KS-276-55. 160. ő. e. 1951. március 19. jkv. 8. napirendi pont. Elektronikusan lásd: https://adatbazisokononline.hu/pdfview2?file=static/documents/mszmp_mdp/HU_MNL_OL_M-KS_276_55_160.pdf#search=&page=5 Letöltés ideje: 2020. február 26.

volt MDP városi titkárnak aposztrofálta. Beszámolója szerint a volt párttitkár a nekeresdi és kaszaházai (Zalaegerszeg külterületei) majorokban lakó egyénileg dolgozó kisparasztoakat ígérgetésekkel és fenyegetésekkel vegyítetten próbálta meg korábban a tszcs-be kényszeríteni részben kint a majorban, részben pedig a városi pártszervezet irodájában. A repertoár meglehetősen széles volt, így például az egyik asszonynak azt ígérte, hogy meggyógyíttatja, majd „megfogta a kezét és így íratta alá vele a belépési nyilatkozatot”. Egy másik embert, aki fuvaros volt, azzal nyugtatott, hogy a belépése után is szabadon gyakorolhatja az iparát. Megint másokat azzal áztatott, hogy 600 Ft értékű ajándékot kapnak, ráadásul leméri a lábukat és csizmát varrat nekik és csak a munkadíjat kell majd kifizetni. Ezen kívül volt, akinek egy öltönyt ígért, majd amikor az illető még így sem akart belépni, megfenyegette, hogy fasisztának minősíteti, „megköpdösteti úton-útfélen”, majd a sértett szerint újra az ígérgetésekre visszaváltva Seress kijelentette: „Mindenkor ura leszek a szavamnak! Ha nem tetszik majd a csoport, akkor jöjjenek be és összetépem a nyilatkozatot”. Másik esetben a delikvenst azzal fenyegette meg, hogy kirúgja a fiát az állásából, ha nem lép be a tszcs-be, végül másokat egyszerűen kitelepítéssel riogatott.¹¹¹⁹

Seress János városi MDP titkár zalaegerszegi életszakasza finoman szólva sem volt eseménytelen. Mint cseppben a tenger táru fel előttünk a kor és annak (párt)embere. A történet számos korréteget tár fel előttünk az előélet fabulálásától kezdve az egyidejű dokumentumból feltáruló életeseményeken át az utókor megszépítő visszaemlékezéséig bezárólag. Minden rétegét e mikroszintű történéssorozatnak ma már sajnos szinte lehetetlen feltárni, szétszálazni, de a már ismert makrofolyamatok mellett remélhetőleg sikerült ráközelíteni egy pártfunkcionárius „jeleneteinek” segítségével az őt körülvevő miliőre és megrajzolni a színpalakon túli informális hatalomgyakorlás néhány lokális, hétköznapi szeletét.

V.2. Pártállami expanzió

A következő alfejezetekben több, egymással szoros kapcsolatban lévő párhuzamos történet fogok bemutatni, amit technikailag némileg megnehezít a papír kínálta két dimenzió, hiszen

¹¹¹⁹ MNL ZML XXXV.101. Seress János. Ebben a történetelmében több leágazás is felsejlik. A citált dokumentumok között fellelhető egy hivatalos levélbe foglalt panasz, amely szintén Seresszt vádolja, de ellenkező előjellel. A nekeresdiek a kilépési szándékukat kérvény formájában Budapestre akarták küldeni, mely tényről a panaszos szerint Seress tudomással bírt, de azt mégsem akadályozta meg. A végeláthatatlan szövevényességre jó példa, miszerint Seress káderanyagában található két kézzel írt, láthatóan egyszerű emberektől származó levél is, amelyben kiállnak a már leváltott párttitkár mellett és további altörténetekre, személyközi sérelmekre tesznek célzást.

az események térben, ennek megfelelően három, sőt ha teoretikusan az időtényezőt is idevesz-
szük, akkor azok legalább négy dimenzióban zajlottak. Elkerülendő a csapongást és a
narratíva szétfolyását, célszerűbbnek láttam, ha egy-egy résztémát időben végigviszek, ami
ezúttal nagyjából az 1948 és 1950 közötti időszakot öleli fel, természetesen a legfontosabb
kapcsolódási pontoknál - óhatatlanul - utalva a vele szorosan párhuzamban futó többi törté-
zésre is. Ezúttal tehát a már kialakult állampárt pártállamot megcélzó expanziójának legfonto-
sabb elemeit veszem sorra, ami a kollektivizálási kísérletet, az iskolák államosítását, az egy-
ház elleni manővereket foglalja leginkább magában. Ezek az elemek tulajdonképpen felfűzhe-
tők egy logikai vonalra, amely nem más, mint a hagyományos, rurális társadalom felbomlasz-
tásának, illetve felszámolásának igénye a diktatúra részéről. Zala megye alapvetően falusi
társadalmi a kommunisták számára eleddig egy majdhogynem intakt, ellenséges terepnek
számított, viszont 1948-ban elérkezettnek látták az időt, hogy megkezdjék a falvak bekeríté-
sét, majd azok teljes birtokbavételét és politikai uralását.

V.2.1. Az első kollektivizálási kísérlet

Ebben az alfejezetben arra teszek kísérletet, hogy a politikatörténet kulisszáit felhasználva
érzékeltessem a zalai kollektivizálás első éveinek egyes társadalomtörténeti relevanciáit, an-
nak megannyi árnyalatát.¹¹²⁰ A monografikus feldolgozás eredendő kerülése mellett kevésbé
foglalkozom az események gazdaságtörténeti, kvantitatív jellegű megközelítésével, egyrészt a
felvállalt tematika, másrészt az ez irányú feldolgozások viszonylag bőséges rendelkezésre
állása miatt. Már önmagában sem véletlen - a téma korábbi tabusítottságának historiográfiai
következményeként -, hogy a zalai kollektivizálás történetének Kádár kori feldolgozása az
üdv történetiségen belül elsősorban ökonomikus szemléletet tükröz, az elhallgatást a szenvte-
len neutralitásba burkolózó adattár jellegű feldolgozások szemléltetik.¹¹²¹

Az 1989/1990-es politikai változások utáni három évtized alatt elkészült, helyben szüle-
tett (hely)történeti feldolgozások közül leginkább a községtörténeti monográfiák foglalkoztak
a kérdéssel, amelyek összességében a mai napig meglepően marginálisan kezelik a kérdést. A
vegyes színvonalú, több tucat falukrónika többségében a szerzők megelégedtek a pár monda-
tos szikár tényközléssel, beleszöve néhány paradigmaváltás utáni „korszerű” hangulatfestő

¹¹²⁰ A téma 1960-as évek elejéig tartó – tehát a forradalom utáni második kollektivizálási hullámot is magában
foglaló - kifejtését lásd: Káli 2015b.

¹¹²¹ A legillusztratívabb művek: Kapiller 1984., Gaál–Vass 1988.

szót vagy szószerkezetet.¹¹²² A kortárs falutörténetek olykor még ma sem nélkülözik az egykori források ritualizált nyelvezetének kritikátlan átvételét, melyből óhatatlanul is, a rosszul értelmezett objektivitás okán, esetenként nem is szándékoltan, de egy üdvtörténeti megközelítés formálódik ki.¹¹²³ Az árnyalatlan vagy egyenesen retrográd témakezelés mellett akadnak elismerésre méltóan kimunkált feldolgozások is, amelyek értő társadalomtörténeti megközelítésről tanúskodnak.¹¹²⁴ A művek szinte egyöntetű közös jellemzője, a kollektivizálás során kárt szenvedettek arctalansága. Ennek magyarázata többretegű, melyek között nem elégedhetünk meg a személyiségi jogok tiszteletben tartásával – azokat a szerzők máskor tételesen megszegik –, vagy esetlegesen az ismerethiánnyal. Okkal feltételezhetjük viszont az erőszak és a megaláztatás – a helyhez rendszerint kötődő szerzőket is ideértve - emlékezetének reflexszerű (ön)blokkolását, amellyel együtt az ábrázolásmód kauzalitásaiban paradox módon jelen lehet a kollektivizálás félig-meddig legitimmé avanszálódása, azzal szoros szimbiózisban a jelentőségének redukálása, az eredendően diszkontinuitásként megélt empíriák kontinuitássá cselekményesítése.

A vizsgált korszakban, különösen a választott téma felől közelítve, Zala megye több olyan szingularitást is hordozott, amely elkülönítette nemcsak az ország többi nagytérségétől, hanem a vele legtöbb közös entitást felmutató nyugat-dunántúli régiótól is. Az elkülönülést, egyúttal a belső, kistáji szintű passzív – tágabb értelemben vett - kulturális homogenizációt csak erősítette a Balaton-felvidék 1950-ben történt elcsatolása Veszprém megyéhez. Mint azt láthattuk, az 1945-ös földosztás sem változtatott alapvetően a megye birtokstruktúráján, domináns maradt az 5 kh alatti kis- és törpebirtok. A reform során juttatott föld átlagos nagysága Zalában 2,8 katasztrális hold (kh, hold) volt, ennél alacsonyabb értékek csak Heves (2,6 kh) és Nógrád (2,7 kh) megyékben alakultak ki. Ennek alapvető okául a kevés szántó profilú felosztható nagybirtok, az – államosított – erdők átlagosnál nagyobb részaránya és szintén az éghajlati adottságok miatt jelentősebb – nem kis mértékben községestett - rét, legelő arány szolgált. Az eleve kisméretű birtokok miatt a földosztás után a zalai gazdaságok 88,4%-a tartozott a 10 holdon aluli birtokcsoportba, míg a – később fontos határértékké minősülő - 25 hold feletti kategóriába 1,1% került/maradt. További fontos adalék, hogy a domborzati viszonyok következtében a birtokok relatíve nagyobb tagoltságot mutattak, amit a művelési ágak

¹¹²² Csak pár jellemző munkát citálva: Tantalics 2000., Goór 2009.

¹¹²³ Tóth 2009 [2012], 137–144.

¹¹²⁴ Szabó 2010, 54–65.

mozaikossága is tovább fokozott és mindezek mellett általában a szántóföldek minősége, azok aranykorona értéke sem volt kedvező.¹¹²⁵

A földdel kapcsolatos tulajdon- és társadalmi, valamint politikai viszony 1945 óta nem tudott nyugvópontra jutni. A szereplők közül mindenki bizonytalanságban volt, a politikai helyzet állandó változása és legfőképpen annak iránya folyamatosan izgalomban tartották a vidéki népeiséget. Ráadásul a „kolhoz/kolhosz-rendszer”, „csajka-rendszer” - hiszem is meg nem is – híre már a szovjet csapatok beérkezése előtt bogár lett az emberek fülében. Hiába küzdöttek eleinte a kommunisták a „kolhoz-mese” és a „csajka-mese” ellenpropagandájával, nem sikerült kioltani a parasztság bizalmatlanságát. A felszínen először csak a szövetkezetek által biztosított racionálisabb és gazdaságosabb termeléssel, végső fokon az elérhető magasabb életszínvonallal operáltak, elfedve a radikális társadalom-átalakító célzatot. Rákosi Mátyás 1948 februárjában még a magyar agrárszféra nemzetközi versenyképességének közeljövőben – változatlan viszonyok mellett - várható romlása miatti látszólagos aggódása okán propagálta a szövetkezetesítést, nem akarván tudomást venni a jelenében létező régebbi szövetkezetekről, mely önmagában is árulkodó jel volt. A kommunisták a falusi társadalomban elsődleges bázisuknak tekintett kisparasztnak és újjgazdák felé a közelmúlt, a harmincas évek rémképével riogattak, miszerint a versenyképesség romlásával csődbe menő kisbirtokokat a falu módos gazdái fogják megkaparintani, újra bér munkássá téve a frissen földhöz jutottakat.¹¹²⁶

A nem nyilvánosságnak szánt iratokból azonban már 1947-ben világos koncepció rajzolódt ki a szándékolt, szovjet mintájú társadalompolitikai célról, nevezetesen – nem mellesleg a háború vége óta fennálló akut gazdasági válság demagóg kezeléseként – „szembe kell állítanunk a falu szegény néprétegét a tehetőségekkel”. Más kontextusban, egy nem sokkal későbbi megfogalmazásban: „ki kell robbantani a falusi osztályharcot”.¹¹²⁷ Az MKP megyei bizottságának 1948. április 5-i ülésén Pálenyik elvtárs, központi kiküldött egyértelművé tette mindenki előtt: „Az az elgondolás, hogy szövetkezeti alapon fogjuk virágzóvá tenni a mezőgazdaságot.” Slágvortokban vázolta is a programot, mely szerint 50 hold maradhat egy kézben, „kulákok” elleni harc, azok progresszív adóztatása (lásd később „mezőgazdaság-

¹¹²⁵ Béli 1977, 202.

¹¹²⁶ MNL ZML X.22. 1946–1948. 1. ö. e. 1948. február 8. jkv. és XXXV.57.bc. 138. ö. e.

¹¹²⁷ MNL ZML X.22. 1946–1948. 6. ö. e. MKP megyei titkár jelentése 1947. szeptember.

fejlesztési járulék”), tehát lényegében a módos gazdák ellehetetlenítése, politikai és gazdasági kiiktatásuk mellett a javaik megszerzése jelentette a kollektivizálás első lépcsőfokát.¹¹²⁸

A mezőgazdaságban domináló magántulajdon és a tervbe vett tervgazdálkodás közötti szakadék fokozatos – de egyre gyorsuló ütemű – áthidalása érdekében 1948 nyarától sorra jelentek meg azok a rendelkezések, amelyek a falvak kollektivizálása és politikai bekerítése irányába hatottak. A beszolgáltatás politikai és adminisztratív felügyeletének intenzifikálására létrehozták a megyei, járási és községi népi bizottságok rendszerét, melynek vezetői megyei szinten a főispán, az alispán, az MDP megyei titkára, valamint a koalíciós pártok megyei vezetői lettek.¹¹²⁹ Feladata lényegében a beszolgáltatás társadalmasítása lett, ami hamar népszerűtlenné tette, senki sem vállalta szívesen a saját falujában a rokonok, szomszédok, ismerősök zaklatásig fajuló ellenőrzését, vegzálását ebben a kényes, húsbavágó ügyben.¹¹³⁰

A Kominform 1948. júniusi, Jugoszláviát elítélő határozata, melyben – mások mellett – a kollektivizálás elmaradását is hibaként rótták fel, Rákosit is részleges színvállásra készítette. A július 2-i budapesti aktíva-értekezleten a főtitkár dodonai válaszában kifejtette, miszerint „nem elég a szocializmust a városban építeni – amiről a jugoszláv elvtársak is megfélemeztek –, és nem is lehet a szocializmust megvalósítani, ha a faluban nem építjük a szocializmust”.¹¹³¹ Rákosiék ezután gyakorlatilag eliminálták a nagy nehezen megalkotott szövetkezeti törvényt (1947. évi XI. tc.) a 8.000/1948. kormányrendelet augusztus 13-i kiadásával, amely egyoldalúan a zömében 1945-ben alapított földműves-szövetkezeteket hozta helyzetbe.¹¹³² Mindezen

¹¹²⁸ MNL ZML X.22. 1946–1948. 3. ő. e. MKP megyei bizottság ülése 1948. április 5. jkv. Matécz János, ekkor az UFOSZ megyei titkára, a megyei bizottság május 10-i ülésén nem hagyott kétséget az általa vezetett szervezet célja felől sem: „...az UFOSZ is erre a célra alakult, hogy a szövetkezeti mozgalmat megfelelően kiépítsék.”

¹¹²⁹ MNL ZML XXXV.57.bc. 11. ő. e. Nem tévesztendő össze, az 1949. február 1-jén megalakult Magyar Függetlenségi Népfront hasonló nevű vidéki szervezeteivel. Nem sokkal később a községenkénti személyi átfedés miatt össze is vonták őket, de 1949 nyarán megyei, községi operatív bizottság néven újra külön szervként támadtak fel. MNL ZML XXXV.57.bc. 12. ő. e. 1949. június 20. A beszolgáltatás és begyűjtés magyarországi rendszerének eddigi legjobb összefoglalását lásd: Erdmann 1992. Ennek egyik vidéki, konkrétan Pest megyei megvalósulását lásd: Tóth 2011.

¹¹³⁰ MNL ZML XXXV.57.ba. 33. ő. e. Zalaegerszegi járási titkár jelentése 1948. augusztus. Az aratással, illetve csépléssel szinkronizált beszolgáltatás nem egy helyen pattanásig feszülő helyzeteket eredményezett. 1948. július 21-én Szentkozmadombján a cséplés alkalmával a helyi rendőrség visszaélést kiáltott az egyik cséplőgéptulajdonosnál, akit letartóztattak, mire a falu népe összefutott és ki akarta szabadítani a szerintük vétlen embert. A helyzet súlyosságát, egyúttal a hatalom idegességét is mutatta, miszerint a rendőri erősítés mellett azonnal a helyszínre érkezett az alispán és Lakatos Dezső, az MDP megyei titkára. A beszámoló szerint is csak csillapítani, de meggyőzni nem tudták a tömeget. MNL ZML XXXV.57.bf. 20. ő. e. A Zala című lap 1948. szeptember 8-i számában ugyanazon az oldalon számolt be két rendkívüli halálesetről. Az első hír szerint felakasztotta magát egy cséplőgéptulajdonos, mivel nem tudott elszámolni a gabonával. A második hír arról számolt be, miszerint a zalaegerszegi fogházban szintén felakasztotta magát egy „módos gazda”, akit gabonarejtegetéssel vádoltak. A hírlapi cikk által felvetett ok-okozati összefüggésre más bizonyíték nincs, de legfontosabb itt a miliő, nem is beszélve a dátumról, amely a későbbiekben kap jelentőséget. Zala, 1948. szeptember 8. 2.

¹¹³¹ Zala, 1948. július 4. 2. és július 6. 1. Vö. Szabad Nép, 1948. július 3. 3.

¹¹³² Magyar Közlöny Rendeletek Tára, 1948. évi 182. szám, 1948. augusztus 13.

előjelek tükrében Rákosi Mátyás 1948. augusztus 20-án, Kecskeméten elmondott beszéde¹¹³³ a beavatottak számára egyáltalán nem volt meglepetés, sőt természetes következménye volt az eddigieknek.¹¹³⁴ A kívülállók közül azonban – és ők alkották a döntő többséget – nem kevesen fordulatként élték meg a beszédet, pontosabban annak interpretációit, de hozzátartozik az összképhez, hogy annak igazi jelentőségét a pártvezetők közül sokan nem értették meg azonnal, nem is beszélve a leendő elszenvedők tömegeiről.¹¹³⁵

A kollektivizálás rávezető terepeként szolgáltak, a földműves-szövetkezetek (fmsz) oldalvívén szervezni kezdett bérlőcsoportok mellett, az attól független földbérlő-szövetkezetek is. 1948 augusztusában a politikai hatalom újfent felrúgta a magántulajdon szentségének polgári jogi alapelvét és augusztus 29-én megjelentették a 9.000/1948. kormányrendeletet¹¹³⁶ az állam előhaszonbérleti jogáról. Ez a rendelet kimondottan a már szakmányban „kulák”-nak bélyegzettek, valamint a földműveléssel nem élethivatásszerűen foglalkozó személyek földjeire és a jogi személyek tulajdonában lévő földekre mondta ki az állam előhaszonbérleti jogát. Mivel az állami gazdaságok e nagymennyiségű föld műveléséről hirtelen nem tudtak gondoskodni, a 12.000/1948. kormányrendelettel¹¹³⁷ – átmenetinek szánva – életre hívták az fmsz-ektől független földbérlő-szövetkezeteket. Ezek lettek a termelő-szövetkezeti csoportok „csírái”.¹¹³⁸ A megyei pártbizottsághoz adott jelentések szerint: „az igénylők kevés kivétellel mindenhol egyénileg akarják igénybe venni a haszonbérbe vehető földet”. Gerencsér György, az MDP egyik megyei országgyűlési képviselője, nem fedte el az akció szinte teljes kudarcossá-

¹¹³³ Rákosi 1945-től kezdve minden augusztus 20-án beszédet mondott Kecskeméten, mely 1948-ra szinte már hagyománnyá vált. Tánczos-Szabó 2012, Lásd: http://www.bacs-kiskun-leveltar.hu/V3/SP07_mbn/Tanulmanyok/tsza-04t-1.html Letöltés ideje: 2019. szeptember 15. Rákosi beszédével kapcsolatban a helyszín, az időpont és a téma mélyebb összefüggéseinek kibontását legújabbán lásd: Szilágyi 2018, 194–199.

¹¹³⁴ 1948. augusztus 20-a egy egészen másik oldalról is mitikus dátummá vált, ugyanis már hetekkel korábban megyeszerte elterjedt és szilárdan tartotta magát egy „rémhír”, miszerint Horthy Miklós az angolok/amerikaiak segítségével ezen a napon visszatér az országba, véget vetve a kommunista uralomnak. 1945 után a rémhíreknek szinte külön kultúrtörténete alakult ki, amely a rendszer hitelességi deficitjével arányosan kerítette hatalmába az embereket. A különböző szintű közigazgatási és pártiratokban folyamatosan beszámoltak ezekről, de a fent említett híresztelés tartóssága és macacssága minden korábbi mértéket felülmúlt. A hatalom számára a fő probléma inkább gazdasági vonalon jelentkezett, mert annyira elhitték ezt az emberek, hogy már a jelentősebb kihágásoktól, adófizetés, beszolgáltatás megtagadásától sem riadtak vissza, mondván a rendszerváltás után úgylis eltörlik a büntetéseket. MNL ZML XXXV.57.ba. 33. ö. e. Zalaövöi körzeti (Zalaegerszegi járás) titkár jelentése 1948. július.

¹¹³⁵ A járási titkárok egy része felfogta az augusztus havi jelentéseik szerint a beszéd jelentőségét, beszámolva az emberek arra adott – kivétel nélkül negatív elemeket sorjázó – reakciójáról, míg jó páran nem tulajdonítottak annak különösebb jelentőséget, illetve akadt, aki be sem számolt annak hatásáról. MNL ZML XXXV.57.ba. 33. és 35. ö. e., XXXV.57.bf. 4. és 7. ö. e. Járási titkárok és más funkcionáriusok jelentései 1948. augusztus-szeptember.

¹¹³⁶ Magyar Közlöny Rendeleték Tára, 1948. évi 194. szám, 1948. augusztus 29.

¹¹³⁷ Magyar Közlöny Rendeleték Tára, 1948. évi 247. szám, 1948. november 7.

¹¹³⁸ Tóth 2010. 863. Ez a tulajdonátrendezés valójában egy újabb mini-földosztásként is értelmezhető, ahol a földosztásból kimaradt, de politikailag megnyerhető szegényparaszti, nincstelen rétegeket akarták földhöz juttatni a nagygazdák kárára, egyúttal a szövetkezeti gazdálkodás felé is terelték őket – mérsékelt sikerrel.

gát: „...gyengén állunk jó példák tekintetében... nagy nehézséget jelent, hogy a parasztság úgy a régi, mint az új, beállítottságánál fogva individuális és mindent hasznossági, jövedelmezőségi szempontból vizsgál. Ideál a kulák!”¹¹³⁹ Év vége felé, december 19-én adták ki a 14.000/1948. kormányrendeletet, amely megszüntette a különbséget a földműves-szövetkezeti bérlőcsoportok és a földbérlő-szövetkezetek között. Ezután a szövetkezetek három típus közül válogathattak (I., II., III. típusú tszcs), de jogi önállóságot még nem kaptak, továbbra is a földműves-szövetkezetek égisze alatt működtek, ezért is maradt meg elnevezésükben a „csoport” szó, mint az fmsz szervezeti egysége, a teljesen – jogilag is – önálló termelőszövetkezetek 1950-től alakulhattak.¹¹⁴⁰

A termelő-szövetkezeti csoportokat az MDP Szervező Bizottságának 1948. december 3-án kiadott határozata alapján 1949 januárjában felülvizsgálták, amely zalai vonatkozásban lesújtó eredménnyel zárult.¹¹⁴¹ A bizottság az akkor működő 14 kezdeményezés közül mindössze hat olyat talált, amelyek többé-kevésbé életképességet mutattak.¹¹⁴² A csoportok elutasíttottságának csökkentésére az első pillanattól kezdve széles társadalmi fegyelmező-felügyelő eszközrendszert épített ki magának az államhatalom. Kihasználva, hogy Rákosi Mátyás 1945-től Zala megye országgyűlési képviselője volt, részben elkötelezettségből fakadóan, illetve önös haszonszerzési és karrierérdekből sokan kérték fel a megyéből gyermekeik keresztapjának. Nem érezhette magát esélytelennek Figler (másutt: Figla) Béla sem, aki 1949 januárjában írt levelet Rákosinak, de a környezettanulmányozással megbízott járási pártvezetők nem javasolták a kegy megadását: „...a szövetkezetek ellensége, kijelentette, hogy ezzel a demokrácia a már kiosztott földeket vissza akarja venni az újgazdáktól. A felülvizsgáló bizottság előtt szemtelenül viselkedett, miért is kizárásra javasolták”, amivel automatikusan ugrott a keresztapasági kérvény pozitív elbírálása is.¹¹⁴³

A bekerítési hadművelet egyik következő szakasza a régtől meglévő Hangya-, tej-, hitel-, valamint egyéb fogyasztási és értékesítési szövetkezetek gleichschaltolása lett, amit rapid módon, nagyjából 1948 végén, 1949 elején hajtottak végre. A pártzsargonban „a szövetke-

¹¹³⁹ MNL ZML XXXV.57.bc. 44. ő. e. Gerencsér György beszámolója, 1948. november 17.

¹¹⁴⁰ Honvári (szerk.) 1996, 530–538.

¹¹⁴¹ MNL OL M-KS-276-55. 45. ő. e. 1948. december 3. jkv. 3. napirendi pont. Elektronikusan lásd: https://adatbazisokonline.hu/pdfview2?file=static/documents/mszmp_mdp/HU_MNL_OL_M-KS_276_55_045.pdf#search=&page=3 Letöltés ideje: 2020. február 26. A határozat elsősorban a politikai irányításnak a párt kezéből való „kicsúszását” rótta fel a szövetkezetek jelentős részénél, ezért rendelték el a felülvizsgálatot, majd a „szanálást”.

¹¹⁴² MNL ZML XXXV.57.bc. 44. ő. e. Összefoglaló jelentés a megyében megvizsgált bérlő illetve táblás csoportok helyzetéről. 1949. január 16.

¹¹⁴³ MNL ZML XXXV.57.bj. 1. ő. e. Figler (Figla) Béla Rákosi Mátyás keresztapasága iránti kérelmének véleményezése. 1949. január 13. Vö. Czapári Istvánné sikeres kérvényét Rákosi keresztapaságára vonatkozóan. Káli (szerk.) 1999a, 99–101.

zetek demokratizálásaként” kommunikált folyamat részeként a földosztás során létrehozott – és mint láttuk, helyzetbe is hozott – zömében, de még korántsem teljesen balos irányultságú földműves-szövetkezetek bázisán olvasztották össze ezeket a szövetkezeteket, ami jó ürügyet teremtett a hatalom számára a megfelelőbb új vezetés kialakítására, vagyis a kuláknak bélyegzett módosabb gazdák kiebrudalására, gazdasági ellehetetlenítésük folytatására.¹¹⁴⁴ Technikailag úgy képzeltek a műveletet, hogy ha csak földműves-szövetkezet (fmsz) működött a településen – ez volt a legegyszerűbb verzió – akkor szimplán azt kellett „demokratizálni”, vagyis a rendszer szempontjából politikailag nem megfelelő személyeket, leginkább a „kulák”-nak számítókat/mondottakat el kellett távolítani. Ha az fmsz-en kívül létezett más szövetkezet, pl. Hangya, akkor azt be kellett olvasztani az fmsz-be, ha pedig fmsz nem volt, hanem pl. csak Hangya, akkor azt át kellett alakítani földműves-szövetkezetté. A második, beolvasztási műveletnél arra kellett ügyelni, hogy lehetőleg egy időben és ugyanazokat válasszák meg a két vagy több szövetkezet vezetőségébe, ami garanciát jelentett a könnyű és súrlódásmentes összeolvadásra. Külön figyelni kellett arra, hogy a vezetőségben a „sógor-komaság” ne legyen jelen, vagyis minden tradicionális gazdasági szálát el akartak szakítani és a hatalom számára megfelelő, új társadalmi hálót akartak szőni.¹¹⁴⁵ A bankok 1947 novemberétől zajló államosítása befejezéseként ez idő tájt kezdték meg a falusi hitelszövetkezetek „demokratizálását”

¹¹⁴⁴ Káli 1999b, 26. Zala megyében az 1948/49-es gazdasági évben 1152 gazdát nyilvánítottak kuláknak. MNL ZML XXXV.57.bc. 18. ő. e. 1948. augusztus legvégén, Hegedüs András aláírásával, aki ekkor az MDP KV Szövetkezetpolitikai Osztály helyettes vezetője volt, érkeztek meg az első instrukciók a szövetkezetek „demokratizálása” kapcsán. A feladatot szeptember 20-án kellett kezdeni és a mezőgazdaság szempontjából holtidőnek számító késő ősz-tél fordulóján kellett végrehajtani. MNL ZML XXXV.57.bc. 138. ő. e. 1948. augusztus 28. Még a nagyhaszonbérletek „államosítása” előtt nem sokkal, június 27-én vezették be a 7.090/1948. kormányrendelettel az ún. „kulákadót”, eufemisztikusabb nevén a mezőgazdaság-fejlesztési járulékot, aminek a fizetési kötelezettségét ekkor még 15 kh és 150 aranykorona felett progresszíven határozták meg. Magyar Közlöny Rendelet Tára, 1948. évi 144. szám, 1948. június 27. A főispán szomorúan jegyezte meg november havi jelentésében, miszerint Zala megyében a 15 hold feletti gazdaságok száma alig több 3000-nél, emiatt „a parasztságot nem érdekli ez a harc”. „Hátrítják a gépállomásokat is: Jó, jó, de legyen inkább máshol”. MNL ZML IV.401.a. 1120/1948.

¹¹⁴⁵ MNL ZML XXXV.57.bc. 138. ő. e. A cél a már említett „falusi osztályharc kirobbantása” volt, a jelentésírók valósággal ujjongtak, amikor azt tapasztalták, hogy a kisparasztok aktivizálták magukat és sorra zárták ki a módos gazdákat. Külön öröm volt a hatalom helyi képviselői számára, amit a legnagyobb meglepedéssel jelentettek felfelé, ha nők is részt vettek a „demokratizáló”, illetve „fúziós” gyűléseken és aktívan hallatták a hangjukat. Persze ha másként nem ment, akkor a rendőrség vagy az ÁVO „kiemelte” és internálta a „kulákokat”, mint ahogy az Murakeresztúron is történt. MNL ZML XXXV.57.ba. 28. ő. e. Nagykanizsai járási titkár jelentése 1949. március.

is.¹¹⁴⁶ A szövetkezeti homogenizáció záróakkordja a tejszövetkezetek hasonló metodika alapján elvégzett beolvasztása volt az fmsz-ekbe, amely 1950 elején fejeződött be.¹¹⁴⁷

A táblás csoportok megjelenése óhatatlanul hozta magával a kollektivizálási „útiterv” első olyan ütközetét, a tagosítást, amelyben már nemcsak a módos gazdák és az „úri földbirtokosok” érdekei sérültek, hanem a megnyerhetőnek kanonizált kis- és középparasztság is ízelítőt kapott a földindulás gyakorlati mikéntjéről.¹¹⁴⁸ Az első részleges tagosítást megelőző hetekben már teljes készületben állt a helyi államvédelem, 1949 augusztusától naponta számoltak be öt-hat oldalas jelentésekben az előkészületekről, amelyek az ellenségkeresés mellett leginkább az önnyugtató és önigazoló szimptomáit viselték magukon.¹¹⁴⁹ 1949 késő nyarán, kora őszén az aratás után, de még az őszi talajművelés előtt akarták végrehajtani az első, kollektivizálással összefüggő tagosítást, Zalában egyelőre csak nyolc községben. A BM Államvédelmi Hatóság Szombathelyi Osztálya (Zalában ekkor még csak kirendeltség működött megyei szinten) mind a nyolc községről dossziét nyitott, amiben a község földrajzi viszonyaitól kezdve a gazdasági és társadalmi jellemzőkön át az egyes baráti és ellenséges személyekig lebontva mindenről és mindenkiről adatokat gyűjtöttek odáig bezárólag, hogy ki melyik párt mellett agitált 1947-ben és hogyan szavazott 1949-ben.¹¹⁵⁰ Az ÁVH megyei kirendeltségének vezetője, Takács Ferenc szerint „...nem szabad sem jobb, sem baloldali elhajlást elkövetni... a paraszttal inkább mézes-mázasan kell beszélni... ne ellenségeskedést csináljunk.” Németh Károly¹¹⁵¹, a megyei pártbizottság agitációs osztályának vezetője nem osztotta ezt a nézetet, szerinte igenis harcosan és pártosan kell fellépni, éreztetve a feladat súlyát is: „...a felszabadulás óta először nyúlunk a parasztság földjéhez.”¹¹⁵² A tagosításra, mint hadműveletre tekintettek a végrehajtók, teljes hírzárlat mellett, maximális „éberséggel” a kedvezménye-

¹¹⁴⁶ A vidék számára a kezdőjelet itt is Hegedüs András adta meg 1949. június 1-jén kelt levelében, aki ekkor már az MDP KV Mezőgazdasági és Szövetkezetpolitikai Osztályának a vezetője volt. A fővárosból leküldött szervezők helyben „demokratizáló bizottságot” alakítottak, amelyek megállapították az eltávolítandókat, de a névsort Budapesten hagyták jóvá. Meghagyták az új vezetőség MDP részarányát (60%) és külön felhívták a figyelmet a balos elhajlás kerülésére. MNL ZML XXXV.57.bc. 147. ő. e. 1949. június 1.

¹¹⁴⁷ Zala, 1950. január 11. 5., február 3. 5.

¹¹⁴⁸ 1949. évi 3. tvr. Magyar Közlöny Törvények és Törvényerejű Rendeletek Tára, 1949. évi 180–181. szám, 1949. augusztus 30.

¹¹⁴⁹ MNL ZML XXXV.57.ah. 2. ő. e. Napijelentések 1949. augusztus–szeptember. Előfordult, hogy naponta kétszer is jelentettek. Ha valaki kilépett a szövetkezetből, azt név szerint jelentették. A főispán a belügyminiszternek 1949. augusztus–szeptember folyamán adott rendszeres havi jelentésében első helyen és kiemelten foglalkozott a tagosítás menetével, jelezve annak kiemelt politikai jelentőségét. MNL ZML IV.401.a. 977/1949.

¹¹⁵⁰ MNL ZML XXXV.57.ah. 2. ő. e. Mindössze négy község dossziéja maradt fenn.

¹¹⁵¹ Németh Károly (Páka, Zala megye, 1922 – Budapest, 2008) eredetileg hentessegéd, több helyi (körzeti, járási és megyei), majd országos párttisztviselő mellett 1987–1988 között az Elnöki Tanács elnöke volt.

¹¹⁵² MNL ZML XXXV.57.bc. 67. ő. e. 1949. augusztus 27.

zettek óvatos informálása mellett, rajtaütésszerűen kezdték el azt végrehajtani.¹¹⁵³ Az ellenszegülés nem várt politikai mezőkben is teret nyert, a helyi párttitkárok, községi bírók és más lojalitásra kötelezettek ugyanúgy „hallani sem akartak” földjük elvételéről, mint ahogy természetesen azok sem, akik ellenállására eleve számítani lehetett.¹¹⁵⁴ A tagosítás az esetek döntő részében „kitagosítással” fajult, a tszcs-k általában a legjobb minőségű és fekvésű földekre tették rá a kezüket.

A panaszlevelek jelentős részét – a már ismert módon – „a jó királyba” vetett hit, egyúttal a helyi vezetőkkel szembeni bizalmatlanság jegyében egyenesen Rákosinak írták, esetleg a Szabad Néphez, később a Magyar Rádióhoz. Nem tudták, hogy panaszukat visszapasszolják a megyei pártbizottságra, ahonnan azt továbbították a területileg illetékes járási pártvezetőknek, az ügyintézés operatív szintjére. A panasz így lényegében ott landolt – ahogy Seress János ügyénél is láthattuk –, ahol a panaszos a legkevésbé szeretne volna azt látni.¹¹⁵⁵ A kitagosítottak érdekében végrehajtott korrekció nem volt jellemző, így maradt a passzív ellenállás: nem mentek el a cseretárgyalásokra, a csereföldet nem vették birtokba, azokat nem voltak hajlandók megművelni. Mások – büntetés terhe mellett – a betagosított földjüket kezdték művelni, a mezsgyekarókat lesüllyesztették ekeméltség alá, „hogya megfordul a helyzet meg tudja találni, hogy hol volt a földje”.¹¹⁵⁶

A következő tagosítás, 1950 őszén, az időközben felgyorsult kollektivizálás miatt nagyságrenddel nagyobb területet érintett, immáron több mint hatvan községet vontak be a műveletbe, ráadásul ez már a Balaton-felvidék nélküli Zala megye adata. 1950 szeptember 10-ig, amikor már döntőrészt lezárultak a tagosítások, 4440 földművessel „sikerült megállapodni”, viszont 241 parasztgazda nem adta be a derekát, „azonban az agitáció és a népnevelő munka folyamán ezen személyek is jobb belátásra lettek bírva”.¹¹⁵⁷ Mindeközben a „kulák”-nak¹¹⁵⁸

¹¹⁵³ MNL ZML XXXV.57.ah. 2. ő. e. Napijelentések 1949. augusztus–szeptember „Balatonederics községben a hangulat teljesen nyugodt. A lakosság a községben a tagosításról még ezideig semmit sem tud, mivel a táblás csoport tagjai tegnap ki lettek oktatva, hogy a tagosításról egy ideig még ne beszéljenek.” 1949. augusztus 29.

¹¹⁵⁴ Uo. 1949. augusztus 28. Batyk, Zalaszentbalázs.

¹¹⁵⁵ MNL ZML XXXV.57.bj. 1-10. ő. e.

¹¹⁵⁶ MNL ZML XXXV.57.bc. 66–70. ő. e. Becsehelyen például 41 gazda írta alá a beadványt. Panaszuk végki-csengése ez volt: „Az ősi földet elvenni lehet, de lemondani róla soha!” Vaska Miklós későbbi novai iskolaigazgató kissé patetikusán így ír visszaemlékezésében: „Mennyi átok, káromkodás hullt a tagok fejére azok részéről, kiknek földje beleesett a tagosításba? – arról nem készült feljegyzés.” Gaál–Vass 1988, 48.

¹¹⁵⁷ MNL ZML XXXV.57.ah. 4. ő. e. 1950. szeptember 10. Ezek között nem egy esetben, ahogy korábban is, pártfunkcionáriusok is akadtak: „Bezeréd községben Nagy Gyula MDP titkár teljesen ellenséges magatartást tanúsít, nem fogadta el a részére kiutalt földet és követelődzik, hogy adjanak neki helyébe másikat, egy jobbat.” „Zalatárnokon Kocsis József MDP titkár olyan szavakat használt a rendőrségre és az ÁVO tagjaira, ami nem egy kommunistához méltó. Kijelentette, hogy ezek nem rendőrök és nem ávósok, hanem szarok és kijelentette, hogy nem is segít ezeknek a szaroknak többet semmiben.” Az 1950. évi tagosítás végső summázata a következő sárokszámokkal jellemezhető: 65 községben 70 tagosítás történt 57 tszcs (12.666 kh) és 13 állami gazdaság (3.893

minősített gazdák – 1949-től 25 kh és 300 aranykorona volt a határ – az elviselhetetlen adóteher alól menekülve elkezdtek „felajánlani” a földjüket az államnak. Azt gondolhatnánk, hogy ennek örült az állam, hiszen ez volt a célja, de a helyzet a gyakorlatban ennél mégis komplikáltabb volt. Ahol már működött tszcs, de kevés földdel rendelkezett, ott valóban örültek neki, de ahol nem volt szövetkezet, ott gondot jelenthetett a „felajánlott” földek művelése, ráadásul az ott dolgozó „kizsákmányolt” bér munkások munkanélküliek lettek, ami szintén feszültséget okozhatott. A felajánlás nem feltétlenül történt közvetlen (fizikai) erőszak hatására, egyesek alkudozni is próbáltak, így például – a szimpla eladás mellett – szerették volna elérni, hogy a tszcs fizesse ki az adósságaikat vagy a bérleti díjat. A hatalom képviselői helyenként attól is tartottak, ha a „kulák” eladja a földjét, akkor lényegében megszűnik ellenségként létezni, ami az „osztályharc” lankadását vonhatja maga után.¹¹⁵⁹ 1949 közepén már olyan mértéket öltött a nagygazdák földtől való menekülése, hogy külön kormányrendeletet kellett kiadni a földfelajánlások mikéntjéről.¹¹⁶⁰ A tanú című film kultikus jelenetei elevenednek meg lelki szemeink előtt a következő eset kapcsán, amely bepillantást enged a hatalom és az igazságszolgáltatás újrakonfigurálódó kapcsolatába is. A „kulákok” bíróság előtti meghurcolása, példás büntetése eleinte még „akadozott”, de a gépezet beüzemelése nem sokat várattott magára. 1948 szeptemberében éppen ennek lehetünk tanúi egy bírósági tárgyalásról szóló megyei pártbizottsági jelentés kapcsán: „A második nap még furcsább ítéletek születtek [...] dr. Csermák védőügyvéd elmondta, hogy neki tulajdonképpen nem kell védőbeszédet mondania, mert az államügyész úr már elmondta. [...] Tárgyalás közben dr. Sikót [államügyész] telefonhoz hívták, minden bizonnyal az igazságügyi minisztérium hívatta és ezután az ítéletet megfellebbezte. [...] Mi a rendőrhatalommal megbeszélve arra az álláspontra jutottunk, hogy a legnagyobb gazdákat, dacára az enyhe ítéleteknek internálni fogják. Helyesnek tartanánk, ha az elvtársak az igazságügyi minisztériumban utána néznének és a két ügyésszel (Kőrössy Rudolf és Sikó) szemben gondoskodnának a vizsgálat megindításáról”.¹¹⁶¹

kh) javára, mely 4553 dolgozó paraszt mellett 180 „kulákot” és 30 „úribirtokost” érintett. MNL ZML XXXV.57.bc. 68. ö. e. Közlve: Káli (szerk.) 1999a, 176–191.

¹¹⁵⁸ A fogalom tartalma gyorsan relativizálódott, tágult. Fogalomtörténeti kifejtését lásd: Bolgár 2011.

¹¹⁵⁹ MNL ZML XXXV.57.ba. 28. és 29. ö. e., XXXV.57.bb. 11. ö. e.

¹¹⁶⁰ 4.091/1949. sz. kormányrendelet. Magyar Közlöny Rendeletek Tára, 125–126. szám, 1949. június 16. A jogszabálynak éppen a preambuluma árulkodik freudi módon a felajánlások nem éppen önkéntes voltáról: „az állam csakis minden kényszertől mentes és szabad akarathatározásból eredő felajánlás alapján köt jogügyletet.” A felajánlásokat rögzítő dokumentumokból is árad a cinizmus: „Értesítjük az elvtársakat, hogy járásunk területén a következő felajánlások történtek a kulákok részéről: Szentgyörgyvölgy: Major Zsigmond fűrészüzemét teljes felszereléssel, teherautóval, földjét, személygépkocsiját [...] Nemes Kálmán cséplőgépét, állatait, lakását és 70 kh földjét, minden felszereléssel együtt. A felajánlók arra a kérdésre, hogy miért adják át a vagyonukat, azt válaszolták, hogy nem látja értelmét a vagyonnak, úgyis sok gond volt vele, de volt olyan is, aki azt mondta, hogy meggyőződésből.” MNL ZML XXXV.57.bc. 86. ö. e. Közlve: Káli (szerk.) 1999a, 96.

¹¹⁶¹ MNL ZML XXXV.57.bc. 11. ö. e. 1948. szeptember 3.

Ne gondoljuk azonban, hogy az adóteher csak a nagygazdák számára volt elviselhetetlen, ettől ugyanúgy szenvedtek a néhány holdas kisparasztok is, akiket viszont igyekezett a hatalom kimenteni a bírósági eljárás alól, vagy legalábbis kedvezőbb elbírálást próbált meg kiharcolni számukra. A Magyar Függetlenségi Népfront megyei bizottságának 1949. február 28-i ülésén Lakatos Dezső megyei titkár hozta szóba a témát, a kisparasztok tömeges végzésének lehetőség szerinti elkerülését: „Baráti alapon beszéljünk meg [a bíróság vezetőivel] ezt a kérdést anélkül, hogy beleavatkoznánk a független magyar bíróság szuverenitásába”.¹¹⁶²

A „vasaltnadrágosok” és „aktatáskások” vagy más kontextusban „népnevelők” megjelenése a falvakban már önmagában konfliktust gerjesztett. Az ad hoc jelleggel kiküldött tszcs-szervezők a negyvenes-ötvenes évek fordulóján még sokszor egyedül, esetleg párban, de mindenképpen kiscsoportos keretek között, különösebb előkészítés nélkül tévedtek be a falvakba.¹¹⁶³ Csak a megszervezett csoportok száma volt lényeges, ez mögött minden más paraméter elsikkadt. A kényszerítés eszközei széles repertoáron mozogtak, a fizikai erőszaktól kezdve a verbális agresszióig át a lelki terrorig, zsarolásig terjedtek. Az adózási szabályok, a már ismert tagosítás, a beszolgáltatás, a békekölcsönjegyzés, az állatvágási, határsáv-belépési engedélyek feletti rendelkezés, a gyermekek továbbtanulása, a „meseautó” emlegetése - és folytatnám a sort - ostor és mézesmadzag is volt egyben.¹¹⁶⁴ A kollektivizálás ezen formája, mint a „színlelt szocializmus”¹¹⁶⁵ falvakat érintő, a hagyományos vidéki organikus közösségeket társadalmi korlátként megélő kommunista diktatúra részéről nemcsak a gazdasági expanzió, hanem a helyi mikrotársadalmakba való behatolási, átformálási kísérletként is értelmezhető. A rezsim alullévő, végrehajtó katonái a lehető leggyorsabban eredményt akartak elérni, de leginkább azt kommunikálni. A déli határsávból 1950 júniusában történt első kitelepítési hullám után készült államvédelmi napijelentések büszkén számoltak be a parasztok tömeges tszcs-be lépéséről, a „retrográd” erők jelentős részének eltüntetése után a többiek „visszahúzódásáról”.¹¹⁶⁶ A kollektivizálás arra is alkalmat kínált egyeseknek, hogy a korábban, jellemzően a

¹¹⁶² MNL ZML XXXV.57.ba. 100. ő. e. 1949. február 28. jkv.

¹¹⁶³ MNL ZML XXXV.77. Kiss Sándor a két évtizeddel későbbi visszaemlékezésében 1949 és 1951 között egyedül, illetve másodmagával több, mint ötven tszcs megszervezését vindikálta magának. Ha túlzott is, mégis jellemző a nagyságrendi különbség az 1958 utáni szervezési módszerhez képest. Vö. Káli 2015b, 190–202.

¹¹⁶⁴ MNL ZML XXXV.57.ah. 6. ő. e.

¹¹⁶⁵ A „színlelt szocializmus” fogalmának bevezetéséről és bővebb kifejtéséhez lásd: Ö. Kovács 2012, 50.

¹¹⁶⁶ MNL ZML XXXV.57.ah. 4. ő. e. Hangulat- és helyzetjelentések. A retorziók hatására a színlelt alkalmazkodást, mint valóságos meggyőződést tüntették fel, így kerültek „jó hangulatú”, a „nagyüzemi gazdálkodás előnyeit tömegesen belátó”, „az ország szocialista eredményeit elismerő” parasztok a jelentésekbe. Ha a káderek érdeke úgy kívánta, másnap vagy akár ugyanazon jelentés másik részében – teljes önellentmondásba keveredve – az „ellenség aknamunkájának fokozódása” került elő. E ritualizált nyelvi világ elméleti megközelítéséhez lásd: Apor 2010. A déli határsávból, Zala megyét is érintve 1950. június 23-án hajtották végre a korszak legnagyobb szabású és legösszehangoltabb kitelepítését, amely a nagygazdákat érintette elsősorban, de egyúttal mód nyílt minden „gyanús elem” kiiktatására és nem mellesleg javainak megszerzésére, amelyek nem egy esetben a helyi

háború alatt ténylegesen elkövetett vagy koncepcionálisan rájuk aggatott, esetleg utóbb kriminalizált „bűneiket” megváltásuk. Így például esetenként meg lehetett szabadulni a nyilas, csendőr múlt hátrányaitól, bár az érintettek zsarolhatósága nem egyszer így is megmaradt.¹¹⁶⁷ A háború, a holokauszt, a megszállás, valamint a rákövetkező számonkérések és nem utolsósorban az ország szovjetizálása folyamatosan napirenden tartották az állami erőszakot, ami beépült a mindennapokba, az élet részévé vált, a jogbizonytalansággal való együttélés, az állandó (színlelt) alkalmazkodás és a kibúvási kísérlet jellemző attitűd lett.¹¹⁶⁸ A kollektivizálással szembeni ellenállást hamar kriminalizálta a pártállam,¹¹⁶⁹ bevonva ezzel az igazságügyi szerveket is a gépezetbe. A tszcs elleni izgatás értelmezése tág határok között mozgott, ahogy a büntetés mértéke is néhány hónaptól néhány évig is terjedhetett, tekintettel az illető osztályhelyzetére, ami egyúttal a polgári jogegyenlőség megszűnését is látványosan demonstrálta.¹¹⁷⁰

1950 végén, az akkor már redukált területű Zala megyében 107 tszcs működött 3540 családdal, 6020 taggal 24.613 kh-al, vagyis a megye területének alig 6%-án sikerült megszervezni ezt a termelési formát.¹¹⁷¹ A folyamatot pár mondat, gondolat erejéig tovább futtatva, az 1948 és 1956 közötti zalai kollektivizálás mérlegeként megállapítható, hogy a forradalmat közvetlenül megelőző hetekben a megye szántóterületének mindössze 14%-án – az összes terület 9,5%-án - folyt közös gazdálkodás. Ez mindössze egy százalékponttal kisebb – az összterület és a szántó tekintetében egyaránt - az 1952 szeptemberében, a kulminációs ponton felvett statisztikai adathoz képest, vagyis az utána következő politikai hullámvázások kollektivizálásban lecsapódó eredője lényegében nullára futott ki.¹¹⁷²

A zalai kollektivizálás első hulláma megállapíthatóan teljes kudarccal végződött. A politikai és gazdasági sikertelenséget az 1956-os forradalom mutatta meg igazán, amikor rövid

termelő-szövetkezeti csoport tulajdonába kerültek. Több, kitelepítésben érintett falu vezetője, élén a helyi MDP titkárokkal - mit sem sejtve az akció valódi mozgatóiról és kiterjedtségéről – levelet írtak Rákosinak, az ügy sürgős kivizsgálását kérve. Ez meg is történt, de éppen ellenkezőleg, a bejelentőket vizsgálták meg, akik közül mindenkit leváltottak. Közölve: Káli (szerk.) 1999a. 152–155. és 159–161. A zalai kitelepítések eddigi legteljesebb feldolgozását lásd: Erős 2009.

¹¹⁶⁷ MNL ZML XXXV.57.bj.

¹¹⁶⁸ MNL ZML XXXV.57.bf. 45. ö. e. Összefoglaló jelentés a határsávból való kitelepítésekről. 1950. június 23. Részlet a jelentésből: „...az vár ránk, mint 44-ben a zsidókra”

¹¹⁶⁹ Termelőszövetkezetek elleni izgatás büntette: A termelőszövetkezeti csoportok, tagjaik és vagyonuk fokozott büntetőjogi védelméről szóló 2560/1949. sz. kormányrendelet (Magyar Közlöny Rendeletek Tára, 1949. 61. szám, 1949. március 19.), valamint a Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása (BHÖ) 31-32. §.

¹¹⁷⁰ Káli 2018e.

¹¹⁷¹ MNL ZML XXXV.57.ac. 26. ö. e. 1951. december 30. jkv. 2. napirendi pont előterjesztése. Közölve: Káli (szerk.) 1999a, 243.

¹¹⁷² MNL ZML XXXV.1.bd. 29. ö. e. Jelentés a megye termelőszövetkezeteinek helyzetéről 1957.; XXXV.57.bc. 49. ö. e. Jelentés a termelőszövetkezetek felfejlesztéséről és a tagosításról. 1952. szeptember 18.

idő alatt lényegében az összes gazdaság megszűnt.¹¹⁷³ A kollektív gazdaságok karakterükben inkább az államhatalom falvakba lenyúló politikai szerveiként „funkcionáltak”, de semmiképpen sem egy alulról építkező, önkéntességen és autonomitáson alapuló gazdasági egységként. Terméseredményeikben soha nem tudták felülmúlni az egyéni gazdákat, így lényegében egyetlen olyan szelete sem volt ennek a képződménynek, amely a parasztság szélesebb, különösen a módosabb – középparaszti - csoportjaira vonzó hatással lett volna.¹¹⁷⁴ A kollektivizálás ezen szakasza leginkább a nincstelen agrárproletárokat és az újgazdákat vette célba, így a falvak társadalmi hálójának legerősebb kötelékeit képező, többgenerációs birtokosi öntudattal rendelkező kis- és középparaszti tömböket még nem tudta alapvetően megbontani.¹¹⁷⁵

V.2.2. További államosítások a gazdasági szektorban

A helyi társadalom döntő részét közvetve-közvetlenül érintő „földindulás” mellett a gazdaság más szektoraiban végbement állami expanzió, zalai viszonylatban nagyságrendekkel kisebb jelentőséggel bírt. Zala megye ipari, kereskedelmi és egyéb nem mezőgazdasági szektorai lényegesen kevesebb munkaerőt foglalkoztattak. Az 1949. évi népszámlálás adatai szerint a mezőgazdaság 66,4, a bányászat 2,9, míg az ipar 12,7%-át foglalkoztatta a megye népességének.¹¹⁷⁶ Zala megye szekunder, tehát ipari-bányászati szektorából egyetlen vállalat tűnt ki minden szempontból, ez pedig a már többször említett Magyar-Amerikai Olajipari Rt. (MAORT) volt, amely a termelési értéket, a műszaki színvonalat és több mint 3500 munkavállalóját tekintve szigetként emelkedett ki a jellemzően kisipari körülmények között működő téglagyárak, malmok, szeszfőzdék és egyéb kis műhelyek közül.

Az erdők 1945-ben történt államosítása után a nagybankok 1947. novemberi államosítása érintette közvetlenül is Zala megyét, pontosabban Nagykanizsát, ahol a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, a Néptakarékpénztár és az Angol-Magyar Bank városbéli leányintézetei és fiókjai kerültek társadalmi tulajdonba.¹¹⁷⁷ Titkos, konspiratív szervezés után, 1948. március

¹¹⁷³ MNL ZML XXXV.1.bd. 29. ő. e. A fentebb már idézett dokumentum szerint 22 tsz maradt meg a forradalom után, 317 családdal 630 taggal és 3600 kh szántóterülettel.

¹¹⁷⁴ MNL ZML XXXV.57.bc. 49. ő. e. Kimutatás a tszcs és egyéni átlagtermés eredményekről. 1952. december 11.

¹¹⁷⁵ MNL ZML XXXV.57.bc. 15. ő. e. Jelentés a tszcs-k, állami gazdaságok, gépállomások helyzetéről. 1950. január 26., lásd még 44–65. ő. e.

¹¹⁷⁶ KSH 1950, 7., 269.

¹¹⁷⁷ Zala, 1947. november 25. 2., Tomka 1996, 108–109., A bankállamosítások, illetve általában az államosítások és más gazdaságtörténeti események politikatörténeti beágyazottságához lásd Pető–Szakács 1985, 95–103. Az 1948 nyár közepén végrehajtott bankfúziók Zalaegerszezen gördülékenyen, míg a jelentősebb bankhálózattal

25-én de facto államosították a száznál több munkást foglalkoztató vállalatokat, mely intézkedés ugyancsak nem okozott alapvető változást a térség gazdasági képletében.¹¹⁷⁸ Országosan összesen 594 céget, ebből Zalában mindössze öt társaságot érintett az intézkedés: Stern Téglagyár, Nagykanizsa; Zalavölgyi Iparművek Rt.,¹¹⁷⁹ Zalaszentgrót; Kerkavölgyi Fűrészüzem Rt., Lenti; Badacsonyi Bazaltbánya Rt., Badacsonytomaj, Nemestördemic; Dunántúli Mész, Téglá és Kőipari Rt., Sümeg.¹¹⁸⁰

Zala megyében az iparvállalatok államosítása kapcsán messze a legnagyobb jelentőségű és egyúttal a legnagyobb port kavarázó esemény az amerikai tulajdonban lévő MAORT államosítása jelentette. A MAORT-ot 1945-től kezdve folyamatosan és egyszerre több dimenzióban is támadták annak stratégiai jelentősége miatt. Ennek egynémely rétegét már érintettem a különböző politikai események kapcsán, az SZDP – benne Dombai János – és az MKP-nak a MAORT-ot közvetve, illetve közvetlenül érintő egymásnak feszülése révén, mely történések bonyolult rétegrendszerében¹¹⁸¹ kezdettől fogva megjelent a „szabotázs” kezdetben csak lapangó, majd mozgósító jelszóvá érő vádja.¹¹⁸² A vállalat a kommunista térfoglalás szimbolikus, országosan is kiemelkedő terepévé vált, így nem véletlen, hogy a hidegháborúra váltó nemzetközi környezetben a cég megszerzése az egyik legelső koncepciók pert eredményezte.¹¹⁸³ Főbűnösnek Papp Simont, a vállalat egyik legfontosabb szakmai, de akkor már éppen nyugdíjas vezetőjét szemelték ki, akit 1948. augusztus 12-i letartóztatása után a Budapesti Népbíróság december 9-én kihirdetett elsőfokú ítéletében halálra,¹¹⁸⁴ majd másodfokon 1949.

rendelkező Nagykanizsán némi politikai felhangokkal kísért döccenőkkel ment végbe. Zala, 1948. július 1. 2., július 25. 2., július 30. 3., augusztus 6. 2., szeptember 3. 3.

¹¹⁷⁸ Magyar Közlöny Rendeletek Tára, 1948. évi 71. szám, 1948. március 26. A valódi államosítást – de jure – az 1948. XXV. tc. mondta ki 1948. március 26-ra visszamenőleges hatállyal. Országos Törvénytár 1948. május 11.

¹¹⁷⁹ A vállalat alapvetően egy téglagyárat működtetett.

¹¹⁸⁰ Bencze 1980, 32–33., Vö. Lakó 1985. 88–96.

¹¹⁸¹ Csak egyetlen apró adalék: 1948 januárjában a Vas megyei Szakszervezeti Tanács a MAORT 200.000 Ft-os megbüntetését követelte, mivel egyes Vasból származó munkásait nem a szakszervezeten keresztül vette fel a vállalat. A cég jogi képviselője a Körmenyi Járásbíróságon lefolytatott eljárásban – a sajtóbeszámoló szerint – ezt mondta: „Nem amerikai vállalat ez kérem – előbb vagy utóbb úgyis államosítják”. Zala, 1948. január 27. 2.

¹¹⁸² MNL ZML V.1511.a. 1947. október 23. jkv.

¹¹⁸³ A MAORT történetével, benne a perrel foglalkozó jelentősebb összefoglaló munkák: Srágli 1998, Katona 2002., Srágli 2008. A vállalatot először csak állami kezelésbe vették, de jure állami tulajdonba 1949. december 31-én került. Implicite a MAORT „szabotázs”-ról készült 1951-ben a Gyarmat a föld alatt című film, amely ezzel az eszközzel próbálta alátámasztani és a nagyközönség felé propagálni a perben megfogalmazott szabotázs-koncepciót. Érdekes tény, hogy a filmnek nem volt egyszemélyi rendezője, legalábbis a stáblista szerint: „Írta és rendezte a Magyar Filmgyártó V. dramaturgiai és rendezői munkaközössége” https://videa.hu/videok/film-animacio/gyarmat-a-fold-alatt-1951-GIB6m4JMq94m1p2e_0:22 mp-nél. Letöltés ideje: 2019. szeptember 17. Még éppen a per előtt készített dokumentumfilmet „Képek az épülő Zalából” címmel Herskó János, amelyben szintén jelentős szerepet kapott az újjáépülő olajipar bemutatása.

¹¹⁸⁴ A Zala című lap minden korábbinál nagyobb betűmérettel közölte első oldalán a hírt. Zala, 1948. december 10. 1.

január 20-án a Népbíróságok Országos Tanácsa, Jankó Péter elnökletével életfogytiglani börtönbüntetésre ítélte.¹¹⁸⁵

Az elsőfokú ítélet kihirdetése után nem sokkal, az 1948. december 30-án tartott ülésén a nagykanizsai képviselő-testület praktikusán az amerikai kertvárosokra emlékeztető stílusú – a vállalat által építtetett - MAORT-lakótelepnek helyet adó utcát Papp Simonról Tolbuchin-sétányra változtatta.¹¹⁸⁶ Még előtte, a szabotázs-koncepció hivatalos megjelenése - a beszámolók szerint – „általános lelkesedést” váltott ki a helyi dolgozókból, de hamar megbizonyosodott, hogy annak oka sokkal földhözragadtabb volt, mint ahogy azt a párt teoretikusai vélelmezték. Az államosítást a dolgozók ugyanis azonnal úgy dekódolták – más helyeken is a „lelkesedést” elsősorban ez váltotta ki -, hogy a fizetésük emelkedni fog, hiszen a tőkések zsebében landoló profit eztán az ő zsebükbe fog vándorolni. „Gyűléseken kellett megmagyarázni, hogy ez nem így lesz, [hanem az államosítás] annyit jelent, hogy a munkájuk a jövőben biztosítva van. [...]

Ennek ellenére meg kell mondani, hogy az a lelkesedés, amely a szabotázs leleplezése után volt, lényegesen alábbhagyott és politikailag nem tudtuk eléggé kihasználni az eseményeket”.¹¹⁸⁷

A következő államosítási hullámig, a tíz főnél többet foglalkoztató vállalatok társadalmasításáig sem szünetelt az állam effajta gazdasági expanziója. Ha szükség mutatkozott rá, akkor ad hoc jelleggel is állami tulajdonba vettek üzemeket, így például 1949 júniusában Nagykanizsán a Dunántúli Szeszgyárat (Dunántúli Gazdasági Szeszgyárosok Likörgyára), amely alig foglalkoztatott tíz embernél többet,¹¹⁸⁸ vagy a Szegő-féle mezőgazdasági „gépgyár”-at, amely 15 munkást foglalkoztatott¹¹⁸⁹ és ezek mellett még féltucatnyi kisebb, csődbe ment vagy egyéb okok miatt egyáltalán nem vagy csak részlegesen működő gazdasági szervet is „leállamosítottak”.¹¹⁹⁰

Az 1948. március végi akcióhoz hasonló konspiráció mellett szervezték meg a legalább tíz főt vagy annál több munkást foglalkoztató gazdasági egységek államosítását is 1949 de-

¹¹⁸⁵ Papp Simon az 1960-as években a Magyar Tudományos Akadémia felkérésére, nem nyilvánosságnak szánva, megírta élete történetét: Papp 1996.

¹¹⁸⁶ MNL ZML V.1513.b. 616/1949.

¹¹⁸⁷ MNL ZML XXXV.57.ba. 102. ő. e. 1948. november 2. Ferenczi Szabó Béla városi MDP titkár filozofikus mélységgel elemezte a helyzetet 1948. októberi jelentésében, hogy miért nem tudnak a MAORT munkásai örülni az új helyzetnek: „...nem igazi ipari munkások, földmunkások voltak, nincs a húsukban, a vérükben az osztály-öntudat”. MNL ZML XXXV.57.ba. 35. ő. e. Nagykanizsai városi titkár jelentése 1948. október. A titkár egy hónappal korábban tett jelentésében, a korábbi jelentéseiből vett idézetekkel igyekezett bizonyítani, hogy ő már akkor figyelmeztetett a MAORT-nál fennálló problémákra.

¹¹⁸⁸ Rikli (szerk.) 1999, 67., Zala, 1949. június 16. 4.

¹¹⁸⁹ Zala, 1949. október 7. 2.

¹¹⁹⁰ Bencze 1980, 32–33.

cemberének legvégén.¹¹⁹¹ Az ötéves terv indulásának előestéjén állami tulajdonba került üzemek közül a Népgazdasági Tanácstól központilag leküldött zalai listára 44 „üzem” neve került fel, de köztük nem egy pontatlanul, indokolatlanul szerepelt, míg az MDP megyei bizottsága szerint egyes vállalatok viszont hiányoztak a sorból.¹¹⁹² Ebben az államosítási etapban jellemzően malmok, téglagyárak, nyomdák, villamos-művek, gépműhelyek és asztalos üzemek, építkezési vállalatok kerültek az állam tulajdonába.¹¹⁹³ Utóbbi kategóriánál maradva éppen egy petőhenyei építési vállalkozó „üzemének” listára kerülését kifogásolta a megyei pártbizottság, mivel mint kiderült, ez a vállalkozás „két létrából és három bakból áll, munkás egyáltalán nincs foglalkoztatva”. A telephelyek megnevezése körül is voltak bizonytalanságok, így például Badacsonymást hiába keresték a térképen, ilyen nevű település nem létezett. A ki-nevezett vállalatvezetők számára az államosítás napján, december 28-án reggel 9 órakor tartottak eligazítást, majd mindenkit kiküldtek a vállalatához, kettő kivételével, akik nem vállalták a megbízatást, de a „tartalékból” azonnal pótolták a vezetőket. Az említett problémák mellett több olyan eset is akadt, amikor egy pár héttel korábban már államosított üzemhez újból kirendeltek egy másik vállalatvezetőt is. Lemaradt a listáról a Bakonyi Bauxit Rt. szöci üze-me, de egy nap alatt ezt a problémát is megoldották.¹¹⁹⁴

„Meg kell említeni, hogy a konspiráció igen jó volt és sehol nem találkoztunk azzal, hogy ne érte volna meglepetésként az államosítás az érdekelteket.”¹¹⁹⁵ Az átvétel bejelentésén túl effektíve a legfontosabb feladat a vállalatnál kint lévő készpénz lefoglalása volt.¹¹⁹⁶ A kirendelt vállalatvezetőket óvták attól, hogy túlzásokba essenek, nehogy pánikot keltsenek a magánszféra még megmaradt szereplőinél, de egyúttal féltették is őket nehogy a volt tulajdonos átverje őket. Az új vezetőknél elsősorban a politikai lojalitás volt a meghatározó a kinevezésük kapcsán és kevésbé a szakértelem. Így például a galamboki villanytelepre kikerkező vállalatvezető engedélyt kért a megyei pártbizottságról, hogy ideiglenesen továbbra is a volt tulajdonos kezelhesse a gépeket, mert saját bevallása szerint ő nem értett hozzá. Az államosítás utáni napokban sokan vérszemet kaptak és sorra jelentették az illetékesnek vélt szerveknek,

¹¹⁹¹ 1949. évi 20. tvr. Magyar Közlöny Törvények és Törvényerejű Rendeletek Tára, 265–268. szám, 1949. december 28.

¹¹⁹² MNL ZML XXXV.57.bd. 4. ő. e. Közölve: Káli (szerk.) 1999a, 112–115.

¹¹⁹³ Bencze 1980, 34.

¹¹⁹⁴ MNL ZML XXXV.57.bd. 4. ő. e. „Vagy ugyanígy nem szerepelt a tapolcai fűrésztelep, ahol szintén több munkást foglalkoztatnak. Még ezen kívül engedélyt kértünk Zalaegerszegen Szalai és Dankovics épület és műbútorüzem államosítására, amely ugyan az üzemben csak 9 alkalmazottat tart, de a vele összefüggő raktárral együtt, olyan objektívumot [sic!] képez, amely beleesik az államosítási törvényrendeletbe.[sic!]”

¹¹⁹⁵ MNL ZML XXXV.57.bd. 4. ő. e. 1949. december 29.

¹¹⁹⁶ MNL ZML XXXV.63. 1. fcs. 5. ő. e. Dr. Gábor Ernő, az MDP Zalaegerszegi Városi Bizottságának elnöke: „...a készpénz fontosabb az árunál is. Ha kell, a bankoknál nézzenek utána – a titoktartás ellenére –, hogy van-e bankbetétje az államosítottaknak”.

leginkább a megyei pártbizottságnak, hogy még ki mindenkit kellene”leállamosítani” függetlenül az alkalmazottak számától, mert például korszerű a felszerelése, mely ürügyek mögött inkább már a személyes bosszú vélelmezhető.¹¹⁹⁷

V.2.3. Egy káderház anatómiája

Ebben az alfejezetben a már többször is alkalmazott alulnézeti perspektíva segítségével mutatok be egy zalaegerszegi bérház építésén keresztül egy olyan kompozit történetet, melyben a vizsgált korszakban tapasztalt változás, átalakulás minden szimptomája megmutatkozik egy mikrokozmoszban az államosítástól kezdve a voluntarizmus és realitás dichotómiáján vagy a holokauszt során meggyilkoltak ingatlantulajdonának sorsán át a hatalmi elit fizikai térfoglalásáig bezárólag.¹¹⁹⁸

Már a második világháború végóráiban és a romeltakarítás legelső fázisában sok építész és más rokon szakember, illetve politikus fejében – például kirendelt közmunkásként a törmenlék lapátolása közben – régi–új víziók jelentek meg az adott település leendő új fiziognómiája kapcsán. A romhalmaz látványa a kétségbeesés, valamint a reménytelenség mellett a tervezők számára egyben inspirációt, kihívást is jelentett. A helyreállítás vagy újjáépítés dilemmája kevés helyszíntől eltekintve hosszú évekig inkább csak teoretikus kérdés maradt, mivel az anyagi lehetőségek zömmel a helyreállításhoz bizonyultak elégségesnek.¹¹⁹⁹ A formálódó új hatalmi erőterek az ötvenes évek legelejéig nem gátolták, illetve megtűrték az építészetben, a stílus és szemlélet tekintetében a modern irányvonalat. E ténynek annak tükrében van jelentősége, hogy míg a külön irányzattá izmosodó (háborús) emlékmű-építészet szintjén már 1945-ben – kevés kivételtől eltekintve – szinte azonnal kanonizálódott a szocialista realista ábrázolásmód, vagy amíg más művészeti ágakban, például az irodalomban már 1946-ban kezdetét vette az ún. realizmus-vita, addig az építőművészet egészét csak az ötvenes évek elején kényszerítették rá kötelezően az új norma követésére.¹²⁰⁰ Részben azért is maradhatott fenn egészen 1951-ig, az akkor ex cathedra formalistának, dekadensnek, kozmopolitának, haladás-

¹¹⁹⁷ MNL ZML XXXV.57.bd. 4. ő. e. 1949. december 31. Mindentől függetlenül a dokumentum szerint a megyében létező harminc ékszerész és órás „üzemben” az aranyat és a platínát felleltározták és letétbe kellett helyezni az illetékes takarékpénztárnál.

¹¹⁹⁸ Vö. Káli 2010a, 225–242., Káli 2010b, 53–57., Káli 2011a, 103–122.

¹¹⁹⁹ Prakfalvi 1998, 294.; Prakfalvi 2009, 124.; Fehérvári et al. (szerk.) 9–18.

¹²⁰⁰ Prakfalvi 1998, 293–294.; Potó 2003.

ellenesnek stb. bélyegzett modern stílus,¹²⁰¹ mivel a viszonylag kevés új (modern) épülettel még nem lehetett reprezentálni a szocializmus győzedelmes jellegét, illetve más, fontosabb területeken több volt az államhatalom számára a tennivaló.

Ilyen területnek számított például a köztulajdonba vétel, ami az építészetet, azon belül a tervezőirodákat is idejekorán elérte. 1947-től megkezdődött az építészeti tervezés szervezeti és tulajdonosi struktúrájának a következő évtizedre nézve permanenssé váló átalakítása. Állami tervezőintézeteket, irodákat, vállalatokat hoztak létre, míg ezzel együtt lényegében felszámolták, legalábbis marginalizálták a magántervezést.¹²⁰² 1948 májusában egy kormányrendelettel felállították az (Állami) Építéstudományi és Tervező Intézetet, aminek az átszervezésével ugyanezen év decemberében létrehozták az Építéstudományi Intézetet, az Ipari Épülettervező Intézetet és a Magasépítési Tervező Intézetet (MATI).¹²⁰³ 1948-ban megszüntették a Tér és Forma című építészeti szaklapot, ami a főleg Gropius, Le Corbusier és Mies van der Rohe által megteremtett új építészeti formanyelvet követő hazai építészgenerációk legfőbb orgánumának számított.¹²⁰⁴ Ez jelzés volt mindenki számára, mely a legkülönbözőbb reakciókat váltotta ki. A külföldre távozás és pályafeladás mellett az építészek derékhadja a kényszerű behódolást volt kénytelen választani egzisztenciájuk megtartása érdekében.

A magán építő cégeket, államosításuk mellett rendszerint összevonták és eleinte több, majd egy-egy megyét kiszolgáló építőipari konglomerátummá gyúrták.¹²⁰⁵ Ettől kezdve a lakásépítés számára kizárólag a központi költségvetésből vagy azon keresztül biztosítottak pénzeszközöket. A hazai modern építészet háború utáni termése – különösen a lakóházak tekintetében - leginkább Budapesten összpontosult. Vidéken az adott város nagyságrendje, tehetősége és nem utolsósorban az egyre inkább központosított gazdaság(politika) szövevényeiben mutatott érdekérvényesítő képessége döntötte el, hogy mekkora beruházási forráshoz tudott hozzájutni. Az 1945-tel kezdődő új politikai éra építészeti szofisztikáját a rendeltetésből kiinduló funkcionalizmus, a házak stílusát a modern formanyelv jellemezte.¹²⁰⁶

A fenti séma redukált változata jelent meg a korabeli Zalaegerszeg építészeti programjában is. A későbbi évtizedhez képest a negyvenes évek végén még kezelhetőbbnek tűnő lakáskérdést a városvezetők először a magánérős lakásépítkezésekkel próbálták meg orvosolni. Hamar kiderült azonban, hogy a magánérős építkezések érdemben nem enyhítik, pláne nem

¹²⁰¹ Bonta 2008, 116–143.

¹²⁰² Prakfalvi 1998, 288.

¹²⁰³ Prakfalvi 2009, 124–126. A negyvenes–ötvenes évek fordulóján, közel egy évtizeden keresztül a tervezőirodák életében a folyamatos átszervezések képviselték egyedül az állandóságot. Schéry–Jeney 2001.

¹²⁰⁴ Pamer 2001, 65–68.

¹²⁰⁵ Hajós–Kreszán (főszerk.) 2005.

¹²⁰⁶ Lőrinczi (szerk.) 2003, 11–12.

oldják meg a lakáskérdést, hiszen nagyon sokan nem rendelkezvén a szükséges pénzzel, nem tudtak belevágni a munkálatokba, ráadásul a központi anyagkiutalás egyre elhatalmasodó bürokratikus rendszere nem a magánosokat preferálta. Zalaegerszegen 1949 végéig, a kiosztott csaknem hatszáz telken mindössze negyven ház épült fel.¹²⁰⁷

Mivel a lakásínség a multiplikációs hatásai miatt számos más területre is átsugárzódott, emiatt Zalaegerszegen - ahogy nyilván az ország legtöbb városában -, rövid időn belül a lakáskérdés vált az első számú szociális, sőt (város)politikai kérdéssé. Az Építés- és Közmunkügyi Minisztérium (ÉKM) 1948-ban hatvan millió Ft-ot irányzott elő bérházak építésére, mely megmozgatva a város vezetőinek fantáziáját, ringbe szállította őket a szükséges források megszerzéséért. Az eleinte homályos, majd egyre jobban konkretizált ötlet egy városi bérház felépítésében öltött egyre határozottabb alakot. Az építkezés gondolatának megfogantatásától a lakók beköltözéséig terjedő időszak eseményei olyan állatorvosi lóként tárulnak elénk, melyben e „fordulatokban gazdag” évek jellemzői kvintesszenciaként sűrűsödtek. Mindezek parabolisztikusan tükröződtek vissza az építés menetén, ahol a folyamat majd minden szegmense, alapvető átalakulást szenvedett a kiindulási állapotokhoz képest. Panta rhei – ami az alábbi (minta)történetben többszörösen is igazolódott.¹²⁰⁸

A városnak a központtal való alkupozíciói nem voltak túlzottan fényesek, de kivételesen az ÉKM tekintetében egy sajátos, a koalíciós időkre jellemző pártpolitikai aspektus miatt reménytelennek sem volt mondható. Mint az már ismert, Zalaegerszeg polgármesteri posztját a Nemzeti Parasztpártnak osztották le, ami a történetünk szempontjából azért fontos, mivel ugyanez a párt kapta meg az Építés- és Közmunkügyi Minisztériumot is. A szimplán pártalapú összejátszási lehetőséget igazából egy személyes kapcsolat tudta megtermékenyíteni, ugyanis mint arról már szintén szó esett, Zalaegerszeg első háború utáni polgármestere, Baráth Ferenc, 1947 közepén lemondott tiszteről és az ÉKM sajtófőnöke lett.¹²⁰⁹

Veres Péter, majd Darvas József minisztersége mellett az NPP az államtitkári székbe Borbíró (Bierbauer) Virgilt, a modern mellett elkötelezetten kiálló, de a népi építészetet is akceptáló építészt, a Tér és Forma egyik korábbi szerkesztőjét delegálta.¹²¹⁰ Az államtitkár, Baráth által előkészítetten, 1948 májusában ellátogatott Zalaegerszegre, így a párttárs polgármester, dr. Mikula Szigfrid előterjeszthette szóban is a bérházépítésre vonatkozó elképzeléseket.¹²¹¹ A város szempontjából sikeres tárgyalások nyomán, a kapott ígéret birtokában több

¹²⁰⁷ MNL ZML V.1607.b. 58/1949.

¹²⁰⁸ Káli 2010a, 229.

¹²⁰⁹ Fatér et al. (szerk.) 2005, 27.; Káli 2018a, 120–121.

¹²¹⁰ Prakfalvi 2009, 128.

¹²¹¹ MNL ZML V.1607.c. 72/1949.

szálon is felgyorsultak a történések. Vélhetően már ekkor megmutatták az államtitkárnak azt a városközponti telket (is) ahová a bérházat tervezték. Ha volt is több alternatíva, mindenesetre hamar eldőlt, hogy a leendő bérház a város központjában, részben a Komlós-féle kiégett üzletek és raktárak helyén fog állni. Borbíró ugyanis már 1948. június 16-án táviratozott, miszerint napokon belül harmadmagával Zalaegerszegre érkezik, hogy személyesen jelölje ki az építendő bérház helyét.¹²¹²

Az építkezést az Eötvös József és Tompa Mihály utcák, valamint a Széchenyi tér által határolt két magántulajdonú, városközponti telekre tervezték. Itt a Széchenyi téri fronton egy földszintes „üzletsor” (Eötvös utca 1., Vámosy működőszőrűs, Komlós M. Miksa üzlete), mellette pedig egy egyemeletes épület állt (Tompá Mihály utca 2a., Pál és Indra divatáruüzlet, valamint a „Szentháromság” gyógyszertár, felettük lakás) melyek a város által 1945. augusztus 1-re datáltan elkészített sérültségi térképen – sárgára satírozottan – „rombadólt” minősítéssel szerepeltek. Az Eötvös utcai földszintes üzleti épület mögött állt Komlós M. Miksa kétemeletes kereskedelmi raktára (külön házszám nélkül), amit a sérültségi térképen pirosra satírozottan „közepesen sérült” épületként tüntettek fel. A jelzett területen lévő épületek közül egyedül a gyógyszertárnak is helyet adó emeletes ház mögött álló (Tompá Mihály utca 2b.) földszintes házat jelezte a térkép sértetlennek.¹²¹³ A helyzetet bonyolította, hogy a tulajdonosok egy része a háború áldozatává vált vagy „ismeretlen helyen tartózkodott”, így a megegyezésen alapuló vételnek nem volt esélye. A Tompa Mihály utca felé eső (oda is házszámozott) telek az 1208. számú telekkönyvi betétben, 946. helyrajzi szám alatt, 145 négyzetöl nagyságban fele-fele arányban özv. Grünbaum Gézáné (Vermes Katalin) és dr. Mike Zoltánné (Komlós Erzsébet) tulajdonában állt. Előbbiek tulajdonába – a holokauszt áldozatává vált előző tulajdonosoktól - hagyatékátadó végzéssel került az ingatlan 1948-ban, amit a város az építkezés megkezdése előtt 30.000 Ft-ért megvásárolt. A leendő bérház építkezés kapcsán felhasznált másik, Eötvös József utcára eső (oda is házszámozott) telek az 1020. telekkönyvi betétben, 945. szám alatt nyilvántartva 128 négyzetöl nagyságú volt, rajta egy (üzlet)házzal, hátsó traktusában pedig a kiégett üzleti raktárral. A kisajátítás kezdetekor, 1948-ban ennek az ingatlannak – a holokauszt áldozatává vált eredeti tulajdonosok után - örökösödés és vásárlás révén hat tulajdonosa volt. Békési (Brandl) László egyedülként 2500 Ft-ért eladta az egyötöd tulajdonrészét a városnak, míg a szintén egyötöd-egyötöd részt birtokló Ritscher Samuné (Neu-

¹²¹² Uo. Borbíró a táviratában azt is kérte, hogy értesítsék a Nemzeti Parasztpárt helyi vezetőségét a találkozás végett.

¹²¹³ GM Zalaegerszeg, TDGY 1980.94.1.1-2. lelt. sz.

mann Reneé), Ritscher Endre, Singer Emilné (Neumann Melánia), valamint az egytized-egytized részt birtokló Pál József és Indra János tulajdonrészét kisajátította a város.¹²¹⁴

Az ügy végére hivatalosan 1949. augusztus 27-én került pont, amikor már majdnem a ház is elkészült. A kisajátítási eljárást lefolytató Zalaegerszegi Törvényszék ítélete értelmében 10.200 Ft-ot kaptak a tulajdonosok. Pál József a - források megnevezése szerint - ismeretlen helyen tartózkodott, Ritscher Endre részét letétbe helyezték, Ritscher Samuné és Singer Emilné részét dr. Weszely József ügyvéd kezéhez fizették ki. Az ítélet pikantériája, hogy a törvényszék nem küldte meg a kisajátítási tervet a kisajátító tulajdonjogának bejegyzése végett a járásbírósághoz, mint telekkönyvi hatósághoz, minek folytán a szóban forgó ingatlan egészen 1975-ig, a hiba korrigálásáig a korábbi tulajdonosok nevén állt.¹²¹⁵

Az elhúzódo kisajátítás és kártalanítás azonban nem befolyásolta a projekt pénzügyi bonyolítását, a tervezést és a kivitelezést. A képviselő-testület 1948. július 29-én tárgyalta a bérház ügyét és döntött hivatalosan is az építkezés megindításáról.¹²¹⁶ A minisztérium ehhez egymillió Ft kölcsönt ígért, amiből az egyezség szerint 540.000 Ft-ot még 1948-ban megkapott volna a város, amit 25 év alatt, évi három százalékos kamatteher mellett kellett volna az államnak visszafizetni. Ez a koncepció azonban rövid időn belül megváltozott, mivel a város számára előnyösebbnek tűnt, még a tulajdonjog arányos részének lemondása árán is, ha a kölcsönt állami támogatásként számolják el. 1948 júniusában az előzetes tervek egy 24 lakásos, egészen pontosan egy kétszer 12 lakásos iker bérházzal szoltak, amelynek a bekerülési költségét ekkor 1.520.000 Ft-ra taksálták.¹²¹⁷ Az épület terveit eredendően az Állami Építéstudományi és Tervező Intézetben (ÁÉTI) készítették, a rajzokon egy önmagában álló ún. pontház körvonalazódott. Ez az építészeti terminus technikus a helyi köznyelvben fokozatosan tulajdonnévi alakot öltött, az épület a mai napig határozott névelős Pontházként szerepel a városi köztudatban. A tömbformálás e módja megfelelt a korszerű építészeti elveknek, amely elvette a két világháború között gyakorlattá vált keretes beépítést.¹²¹⁸ Az új, modern építészet hadat üzent a hagyományos utcaserkezetnek, a keretes és soros beépítésnek. Pont-, sáv- és szalagházaival igyekezett olyan egészséges lakókörnyezetet teremteni, amely kiküszöböli például a kizárólag északra néző lakásokat, mindenkinek biztosítani igyekezett a benapozottságot, a parkosított zöld felületeket. Ezeket az elveket azonban csak egy új telepénél lehetett maradék nélkül érvényesíteni, ott ahol nem kellett számolni a megelőző korok építészeti ter-

¹²¹⁴ MNL ZML VII.10.f. 9. doboz (1020. telekkönyvi betét), 10. doboz (1208. telekkönyvi betét).

¹²¹⁵ MNL ZML XXIV.218.a. 6970/1975.

¹²¹⁶ MNL ZML V.1606. 1948. július 29. jkv. 138. sz.

¹²¹⁷ MNL ZML V.1607.c. 72/1949.

¹²¹⁸ Prakfalvi 2009, 124. Vö. Bonta 2008, 66–67.

mékeinek jelenlétével és az abból fakadó kötöttségekkel, alkalmazkodási kényszerekkel. Egy 19. század végi, zárt utcasorú, magastetős beépítés esetében azonban meglehetősen furcsán hatott egy foghíjbeépítés szándékával odaaplikált, az utcafronthoz képest még vissza is ugrott, lapostetős modern pontház, még ha az önmagában, kvalitásait tekintve meg is állta a helyét. A vizuális disszonanciát csak tetézte, hogy a tervezett épület a maga négy emeletével eléggé kirítt a belváros akkori egy, maximum kétemeletes átlagmagasságából. Az építkezés után nem sokkal később készült távlati fotókon különösen jól megfigyelhető az épület korabeli várossziluettbe való határozott beleszólása, ami viszont a későbbiek tükrében erősen relativizálódott, hiszen a következő évtizedekben a városközpont magassága nemcsak elérte, hanem túl is haladta ezt a szintmagasságot.

Az épülettel, sőt a környezetével kapcsolatos korabeli vázlattervek azonban még ennél is grandiózusabbak voltak. Az engedélyezett homlokzati terveken¹²¹⁹ is jól látszik, hogy az elsődlegesen tervezett és kivitelezett épületnek az ikersziluettjét is felrajzolták szaggatott vonallal. Ezen a terven már egy kétszer 15 lakásos épület szerepelt. A kapcsolódó dokumentumok szerint ezen kívül még három hasonló tömbbel számoltak, egymás mögé sorolva őket, amelyek közül egy harminc, míg a másik kettő 24 lakásos lett volna, így négy épület 108 lakásában mintegy négyszáz lakó elhelyezésével számoltak.¹²²⁰ E nagyszabású terv, amely teljesen átformálta volna Zalaegerszeg belvárosának évszázadok során kialakult utcaszerkezetét, az emiatt lényegében torzónak is tekinthető bérház felépülte után nem folytatódott. Az illeszkedési problémák ellenére az épület kétségtávolú reprezentatívna, és részben egyedinek számított, amelyet a kor neves építész-team-je tervezett. Az ÁÉTI-nél dolgozó Németh Pál, Scultéry János és Szilágyi Jenő alkotta csapatból különösen az első kettő rajzasztaláról került ki számos országos jelentőségű, a hazai építészettörténet által is előkelő helyen jegyzett modern, színvonalas alkotás.¹²²¹ Nem sokkal korábban ugyanez az alkotóhármas készítette el a budapesti Fő út 61. sz. alatt felépített nyolcemeletes pontház (közkeletű neve: Duna-parti Pontház) terveit, amelyből számos elem átsugárzódott a zalaegerszegi épületekre is.¹²²²

¹²¹⁹ MNL ZML V.1607.c. 72/1949. Az épület tervei 1948. augusztus 30-i dátumot viselnek, amit a helyi építés és közmunkaügyi igazgató szeptember 15-én hagyott jóvá.

¹²²⁰ Uo. A dokumentum keltezése: 1948. december 21.

¹²²¹ Uo. Homlokzati tervek, költségvetési iratok. Ugyanitt fellelhető egy levél, amely már az építkezés végső fázisában keletkezett és a csúszás okait próbálta meg kideríteni. Ebben kérdésként szerepel, hogy igaz-e, miszerint a tervek késedelmes továbbításának egyik oka a tervező disszidálása lett volna, a válasz azonban némileg pontatlan: „Az építkezés felelős művezetője nem disszidált.” Egyes források szerint a trióból Szilágyi Jenő távozott külföldre. <http://budapest100.hu/house/fo-utca-61/> Letöltés ideje: 2019. szeptember 27.

MNL ZML V.1607.c. 365/6/46/1950. Talán nem mellékes idécitálni a tervezői díjat, ami 52.443 Ft-ra rúgott. Ez mellé még 373 Ft sokszorozási díjat is felszámoltak. MNL ZML V.1607.c. 365/6/30/1950.

¹²²² Bonta 2008, 66–67.

A Pontház építtetője az első variáció szerint az Építési- és Közmunkaügyi Minisztérium lett volna, azonban ezt a jogát, nagyobb anyagi hozzájárulása ellenére átruházta a városra. Az építkezést 1948 augusztusában szerették volna elkezdni, de a munkahely átadása az építő vállalat részére csak szeptember 27-én történt meg, a tényleges munka pedig két nappal később kezdődött. A kivitelezőt még a minisztérium választotta ki a frissen államosított szombathelyi Andráskey Müller Ede Fiai Államosított Építési Vállalat személyében, mely nem sokkal később a „szebb hangzású” Szombathelyi Magasépítési Nemzeti Vállalat elnevezést kapta.¹²²³ A képviselő-testület 1949. július 13-án tartott ülésén elhangzottak szerint, a kivitelezői szerződés csak 1949. május végén kötött meg a város és a szombathelyi cég között. A szerződés szerinti vállalati összeg 1.670.000 Ft-ról szólt.¹²²⁴ A műszaki ellenőrnek először a neves soproni építész, Winkler Oszkárt kérték fel, végül azonban a helybeli Wölfer István városi mérnök kapta ezt a feladatot heti 150 Ft-ért.¹²²⁵

Az építkezés során az első jelentős technikai probléma már a kezdés előtti napon előállt. A bérházat vasbetonvázassal szerkezettel tervezték, viszont Zalaegerszegen az idő tájt nem volt betonkavics és a szükséges vasanyag biztosítása is kétséges volt. Mivel azonban téglát a három helybeli gyárnak köszönhetően szinte korlátlanul rendelkezésre állott, ezért felvetődött, hogy teljesen téglából épüljön a ház. A tervezők kénytelenek voltak ezt elfogadni és a korszerűnek számító szerkezet helyett a hagyományos utat választva, ad hoc átdolgozták a terveket. Ettől fogva az áttervezés, még inkább az építés során alkalmazott improvizálás a munka elválaszthatatlan kellékévé vált. A módosított terveket csak decemberben kapta kézhez a kivitelező vállalat, amely addig a pinceszint kiemelésével és felfalazásával foglalatossá vált. A részlettervek általában az épülettel együtt készültek, egyetlen fázis előnyel.¹²²⁶ Az építők 1949 első felében már a harmadik emelet falazási munkáit is befejezték. Ekkor úgy tűnt, a szerződésben vállalt befejezési határidőt, amit 1949. augusztus 31-én jelöltek meg, tartani tudják. Nem számoltak viszont az év tavaszán, nyarán, Zalaegerszegen és a vállalat hatókörébe tartozó más városokban beinduló katonai (laktanya) építkezésekkel, amelyek feltétlen elsőbbséget élveztek a polgáriakkal szemben. A város és a kivitelező között állandósultak a viták a folyamatos csúszások miatt, mindenki a másikra vagy egy harmadik félre mutogatott. A módosított

¹²²³ Hajós–Kreszán 2005, 509. A fővállalkozó egyes szakipari munkálatok tekintetében alvállalkozókat alkalmazott, így a vízvezeték az Épületszerelő Nemzeti Vállalat (Bp.) a villanyszerelési munkákat pedig a Villanyszerelő N. V. végezte el, a kútúrát is egy másik vállalat végezte.

¹²²⁴ MNL ZML V.1607.c. 72/1949. és 365-6/48/1950.

¹²²⁵ MNL ZML V.1607.c. 365/6-9/1949.

¹²²⁶ MNL ZML V.1607.c. 72/1949. Jellemző az egyik itt található távirat szövege: „Pincefalazás a héten elkészül, földem és részletterveket azonnal express kérem küldeni. 1948. november 4.”

befejezési határidő 1949. október 8. lett, de ennek sem tudott megfelelni a vállalat, helyette október 27-én készült el a ház és aznap meg is kezdődött a lakók beköltözése.¹²²⁷

A földszintre tervezett üzletek kialakítása azonban még váratott magára. Itt eredetileg hét üzletet és egy raktárt kívántak elhelyezni, még alapvetően a magánkereskedők érdeklődésében bízva. Ez nem is maradt el, az építkezés indulása előtt, 1948 augusztusában a következő kereskedők szerettek volna üzletet létesíteni a Pontház keleti frontján: Baráth Károly a Nép-bútor Szövetkezet nevében, Bordács Béla illatszerész, Horváth Józsefné rőfösáru-kereskedő, Indra János kereskedő, Indra László optikus, Nagy László olajáru-kereskedő, Albert Károly cukrászmester. Többen még anyagi hozzájárulást is ígértek, de az időközbeni (gazdaság)politikai fordulat(ok) miatt alábbhagyott a lelkesedés. 1949. június végén a Zalában is „illetékessé” vált Vas megyei Népbolt N. V. jelezte a város felé, miszerint szeretné bérbe venni a leendő épület földszintjén kialakítandó üzlethelyiségeket. Mivel a vállalat két nagyobb üzletet akart nyitni, ezért áttervezték a földszintet és az igényeinek megfelelően alakították át a helyiségeket.¹²²⁸ Ennek ellenére a Népbolt N. V. lemondta, de rövid idő múltán mégis újra elfogadta a bérletet. Az üzletek átadása a portálok leszállításának csúszása miatt – az e munkát végző cég (Klonkay Gyula Fiai, Bp.) szintén katonai megrendelést kapott – szenvedett késedelmet, így az üzletekre a polgármester csak 1950. március 1-jével adta meg a használatba-vételi engedélyt, de teljesen csak április 7-én fejeződtek be a munkálatok. A Népbolt N. V. egy fűszer-csemege boltot, illetve egy eszpresszó-cukrászdát alakított ki. A cukrászda belsőépítészeti, az épület egészével összhangban, modern dizájnt kapott, amit a vaskos hengeroszlopok és a pultoknál kialakított hullámszó falfelületek érzékeltettek.

A tervezett és a tényleges bekerülési ár viszonya végül – az előzmények tükrében szinte hihetetlen módon - egészen szépen alakult. Az 1950. május 8-án valamennyi érdekelt fél képviselőjének jelenlétében, a városháza műszaki részlegén felvett felülvizsgálati jegyzőkönyv szerint az építkezés fedezetére végül összesen 2.018.000 Ft állt rendelkezésre, amiből 390.000 Ft-ot tett ki a város hozzájárulása, a többi 1.628.000 Ft-ot pedig az Országos Tervhivatal utalta ki több részletben. A Szombathelyi Magasépítési Nemzeti Vállalat 1950. március 25-én küldte meg a végszámlát, amely 1.381.869 Ft 75 fillérről szólt, igaz ez nem tartalmazta a portálok, vagyis az üzletkirakatok költségét, amelynek a szerelése ekkor még folyamatban volt. A megtakarítás terhére az Építési Minisztérium, Zalaegerszeg hozzájárulásából 240.000 Ft-ot visszautalt a város kasszájába, amit további lakásépítésre kellett fordítani. Mivel a csúszás

¹²²⁷ MNL ZML V.1607.c. 365/6/2/1949. A sietséget és a szükségét az is mutatta, hogy a polgármester már november 1-jén kiadta a lakhatási engedélyt.

¹²²⁸ MNL ZML V.1607.c. 72/1949. és V.1606. 1949. július 13. jkv. 77. sz.

okai az építtető, azaz a város előtt is egyértelműen bizonyítást nyert – a helyben párhuzamosan beindult laktanyaépítés –, valamint a keletkezett megtakarításra való tekintettel, a város vezetése eltekintett a pönálétól. A bizottság kívül-belül megtekintette az épületet, amelyen lényeges szerkezeti vagy műszaki hibát nem talált, azt általánosan jónak minősítette és - a kisebb hibák orvoslásáig - ideiglenesen átvette.¹²²⁹

A korra jellemzően alakult a ház első lakószériájának összetétele. A Honvédelmi Minisztérium az építés záró szakaszában, a városba frissiben telepített csapatok tisztjeinek elhelyezési nehézségeit enyhítendő, megpróbált 11 lakást megkaparintani, de ez csak részben sikerült neki.¹²³⁰ A ház iránti „nagy érdeklődésre” való tekintettel a képviselő-testület a lakáelosztást végző eseti bizottság tagjainak kilétét nem kívánta nyilvánosságra hozni, „minthogy a pályázók részéről zaklatásnak lennének kitéve”.¹²³¹ Az alábbiakban az 1950. évi választói névjegyzék alapján adom közre a(z első) lakásbérelőket, azok foglalkozását, beosztását. A jegyzék nem egészen egy évvel a beköltözés után készült, így nagy valószínűséggel a bérlők első lakói lehettek az adott lakásnak.¹²³² Ha mégis volt fluktuáció e rövid szakaszban, amit a kor viszonyai közepette nem lehet kizárni, a lakáelosztás szempontjai vélhetően nem változtak, így maradt a káderpozíció elsődlegessége, melynek tükrében a konkrét név szinte lényegtelen.

1. Dr. Albert Sándor (Csorna, 1892) OTI tisztviselő, orvos
Dr. Albert Sándorné (Bethlen, 1897) háztartásbeli
2. Bodai István (Nagyveteg [?], 1902) honvéd főhadnagy
Bodai Istvánné (Bocsota [?], 1906) háztartásbeli
3. Budai Mihály (Bályog [?], 1914) honvéd főhadnagy
Budai Mihályné (Szegvár, 1920) háztartásbeli
4. Csóri János (Kapolcs, 1923) Mezig¹²³³ csoportvezető
Csóri Jánosné (Körmend, 1925) háztartásbeli
5. Deák Ferenc (Kispest, 1915) t. katona [?]
Deák Ferencné (Kispest, 1920) háztartásbeli

¹²²⁹ MNL ZML V.1607.c. 365/6/48/1950. Kisebbségi hibaként a következőket állapította meg a szemlebizottság: a tetőfedés vízlevezetőjének illesztési hibája, ennek okán a beázásból előadódó salétromkiütés, néhány ablak be-
dagadása, az üzletekben a wc-csészék hiánya.

¹²³⁰ MNL ZML V.1607.b. 47/1949.

¹²³¹ MNL ZML V.1606. 1949. július 13. jkv. 76. sz.

¹²³² MNL ZML V.1607.d. 1950. évi választói névjegyzék.

¹²³³ A „Mezig.” a vármegyei gazdasági felügyelőségek helyébe, 1949-ben szintén megyénként létrehozott Mezőgazdasági Igazgatóság közkeletű rövidítése volt, melynek jogutódja a megyei tanács mezőgazdasági osztálya lett. Az illető ekkor már inkább a megyei tanács mezőgazdasági osztályának csoportvezetője lehetett.

6. Fehér Ferenc (Budapest, 1918) MDP járási bizottság tagja
Fehér Ferencné (Monostorapáti, 1916) MNDSZ megyei szervező
7. Horváth Lajos (Alsólendva, 1906) Mezig. osztályvezető¹²³⁴
Horváth Lajosné (Varasd, 1906) háztartásbeli
8. Lüllik Miklós (Hidashollós, 1920) állami tisztviselő¹²³⁵
Lüllik Miklósné (Pécs, 1927) háztartásbeli
9. Pogacsics Károly (Batyk, 1908) mezőgazdasági osztály [?] vezetője¹²³⁶
Pogacsics Károlyné (Batyk, 1901) háztartásbeli
10. Palkó József (Nagykanizsa, 1922) villanyszerelő¹²³⁷
Palkó Józsefné (Jászapáti, 1925) népbolt pénztárosa
11. Simon Ferenc (Nagykanizsa, 1930) MDP oktatási felelős¹²³⁸
Simon Ferencné (Körmend, 1930) népbolt pénztáros
12. Siklósi Mihályné (Adács, 1921) megyei tanács osztályvezetője¹²³⁹
13. Trombitás Dezső (Várvölgy, 1923) DÉFOSZ megyei titkár
Trombitás Dezsőné (Keszthely, 1930) adminisztrátor
14. Tóth János (Csonkahegyhát, 1900) vízvezeték-szerelő
Tóth Jánosné (Boncodfölde, 1904) háztartásbeli
Tóth Imre (Zalaegerszeg, 1929) tanuló
15. Vatulik Lajos (Kaposvár, 1914) Gyümért¹²⁴⁰ vállalatvezető
Vatulik Lajosné (Ságod, 1926) Gyümért tisztviselő
16. Horváth Aranka (Zágráb, 1930) N. V. (Nemzeti Vállalat) pénztárkezelő

Az listát végigolvasva kétség sem fér hozzá: az új házat az új hatalmi elit szállta meg. Nagyonalakban elemezve az első (rendelkezésünkre álló) lakónévsort, a káderház jelleg mellett látszik, hogy nagyobb részt fiatal-középkorosztályi házaspárok kaptak itt lakást. A 31 válasz-

¹²³⁴ Valójában ekkor már a Zala Megyei Tanács V. B. Mezőgazdasági Osztályának vezetője volt. Káli 2000b, 357.

¹²³⁵ A Zala Megyei Tanács Tervosztályának vezetője volt. Káli 2000b, 356.

¹²³⁶ Nem megállapítható mely szerv mezőgazdasági osztályának lehetett a vezetője. Később a megyei tanács egyik elnökhelyettese lett. Káli 2000b, 353.

¹²³⁷ Az MDP Zala Megyei Bizottsága Ipari és Közlekedési Osztálya munkatársa, 1952-től osztályvezetője volt. http://www.paap.hu/apex/f?p=2013:4:6568838748675::4::P4_CORP_ID:10428 Letöltés ideje: 2019. szeptember 27.

¹²³⁸ Az MDP Zala Megyei Bizottsága politikai munkatársa, 1954-től az Adminisztratív Osztály vezetője volt. http://www.paap.hu/apex/f?p=2013:3:0::NO:3:P3_PERSON_ID:54120 Letöltés ideje: 2019. szeptember 27.

¹²³⁹ A Zala Megyei Tanács Igazgatási Osztályának vezetője volt, később a VB egyik elnökhelyettese lett. Káli 2000b, 471. Ezt megelőzően Zalaegerszeg polgármesteri tisztségét töltötte be. Káli 2018a. 125–127.

¹²⁴⁰ Gyümölcs és Zöldség Felvásárló és Értékesítő (Nemzeti) Vállalat.

tőjoggal rendelkező lakó (legidősebb 58, a legfiatalabb 20 éves) átlagéletkora 34 év (férfiak: 35,6; nők: 32,1) volt. A bérlemények lakói jellemzően fiatal házaspárok voltak, akikkel csak egyetlen esetben lakott felnőtt korú - vagyis a választói névjegyzékbe bekerült - gyermek, illetve két lakásnak volt szülő felnőtt lakója két nő személyében. A káderház titulust mindössze két lakás bérlői gyengítik, az egyik a 14. sorszám alatt felvett vízvezeték-szerelő és felesége, valamint a 16. sorszámon szereplő fiatal hölgy. Utóbbi mindössze húsz éves volt, talány, hogy miként tehetett szert önálló lakásra, nem kizárt, hogy a házfelügyelői lakást lakta. A káderház jelleg elsősorban a férfiak foglalkozásából ered, a nők többségét – kilenc fő – háztartásbeliként (htb.) tüntették fel a névjegyzékben. Öten bérért dolgoztak, jellemzően beosztotti (pénztárosi, adminisztrátori) állásban, míg ketten az államigazgatásban, illetve tömegszervezetnél voltak vezető állásban. Zalaegerszeg háború utáni, szocreál előtti modern lakóház-építésze a Pontházzal kezdődött és azzal is fejeződött be.

V.2.4. Az egyházak kiszorítása a szellemi szférákból

Az állam(párt) a materiális világgal párhuzamosan a szellem világát is uralni kívánta, melynek érdekében folytatott hadjárata Zala megyében egy sajátos színt kapott ama ténynek köszönhetően, hogy Mindszenty József 1919 és 1944 között Zalaegerszeg apátplébánosa volt. A megye erősen vallásos érzületű, döntőrészt katolikus lakosságának - távollétében is - spirituális vezetője, már veszprémi püspökként és nem sokkal később esztergomi érsekként, hercegprímásként még inkább démotikussá vált a lokális hatalom szemében.¹²⁴¹

Az 1947-es választások után országosan győztes, helyben vesztes MKP megyei vezetői egymás között belátták, hogy saját erőből nem tudnak ideológiailag felülkerekedni a helyi társadalmon. Lakatos Dezső megyei titkár a választási vereség friss élményének hatása alatt az 1947. szeptember 13-án megtartott járási titkári értekezleten kijelentette: „...a papsággal a harcot felvenni nem helyes. A népet nem lehet elvonni a templomból, a katolikus egyház kétezer éves és ez az elgondolásunk így nem helyes. [...] Próbálják a papokat megnyerni, hívják oda a [párt]helyiségbe, mutatkozzanak vele a faluban, hogy lássa a nép, hogy a kommunisták nem ellenségei a papoknak”.¹²⁴² Még a következő év elején, 1948 januárjában is hasonló politikai taktikáról értekezett Szegedi Andor ideiglenes megyei titkár, aki szerint az a fajta erős támadás, amit a pártközpont vitt Rákosival az élen az egyház ellen, itt helyben nem volt meg-

¹²⁴¹ Mindszenty (Pehm) József zalaegerszegi éveire lásd: Balogh 2015, Uő 2019.

¹²⁴² MNL ZML X.22. 1946–1948. 4. ö. e. 1947. szeptember 13. jkv.

engedhető, véleménye szerint „nem biztos, hogy jó hatást váltana ki”.¹²⁴³ A tömegrendezvények, a „tömegek megmozgatása” terén a párt és az egyház valóságos „párosverseny”-ben álltak egymással. Az MKP zalaegerszegi járási titkára őszintén bevallotta saját és a járás párttitkárainak összegzett empirikus megfigyeléseinek végeredményét, miszerint az 1948. március 15-i ünnepségeken - a Zalaegerszegi járást illetően – ugyan nagy tömegeket mozgattak meg, de az egyház a rákövetkező húsvéti ünnepkör során erre méltó és sikeres választ adott.¹²⁴⁴

Míg hagyományosan a húsvéti ünnepkör, március-áprilisban az egyház terepe volt, addig a május, a munka ünnepével kezdődően a baloldal erősségének számított. Nem volt köze a (szovjet) győzelem napjához, nem is vált az ünneplése hagyománnyá, mindenesetre 1948. május 9-én avatták fel Zalaegerszeg „nagytemploma”, a Mária Magdolna plébániatemplom árnyékában az 1944 novemberében elhurcolt és meggyilkolt tucatnyi baloldali mártír emlékművét. Vasárnapról lévén szó, a délelőtt 11-kor kezdődő ünnepség, az erős túlhangosítás, és nemkülönben az elhangzott provokatív tartalmak megzavarták a templomban zajló istentiszteletet. Dr. Galambos Miklós plébános néhány nappal később tiltakozó jegyzéket juttatott el a város polgármesteréhez, amelyben nehezményezte az emlékmű avatásán elhangzott egyház és Mindszenty-ellenes beszédeket.¹²⁴⁵

Már az iskolák államosításának bejelentése előtti hetekben, hónapokban lehetett érezni, hogy a kormány dűlőre akarja azt vinni, mivel az országos mellett a helyi sajtóban is megszorodtak az egyházi iskolák elleni propagandisztikus támadások, kirohanások, rágalmozások. Áprilisban a Zala című lap „példátlan pedagógiai botrány”-ként tálalt egy, mint később kiderült teljesen ártatlan esetet, egy igaztalan vádat, amely ráadásul nem is egyházi intézményben, hanem a zalaegerszegi állami gimnáziumban történt, egy irodalmi önképzőköri.¹²⁴⁶ A felekezeti iskolák államosítása valójában már az 1945-ös földosztás óta - amikor azok az intéz-

¹²⁴³ MNL ZML X.22. 1946–1948. 3. ö. e. 1948. január 19. jkv.

¹²⁴⁴ MNL ZML X.22. 1946–1948. 21. ö. e. Zalaegerszegi járási titkár jelentése 1948. március. A zalaegerszegi városi titkár azonban az MKP-t hozta ki győztesnek a saját területén, mivel szerinte a párt ünnepségére 4000–5000 fős tömeg vonult fel, míg a húsvéti körmeneten csak 2000 ember vett részt. MNL ZML X.22. 1946–1948. 24. ö. e. Zalaegerszegi városi titkár jelentése 1948. március.

¹²⁴⁵ MNL ZML V.1607.b. 12/el/1948. Vö. Káli 2005, 34–35. A fenti eseménysor közvetlen előzményéhez tartozik, hogy a Zalaegerszegi Munkások Betegsegélyező Egyleténél – nyilván nem minden hátsó szándék nélkül - megejtett alispáni vizsgálat az egylet teljes vezérkara, köztük a díszelnöki tisztet betöltő plébános ellen „kifogást emelt”, minek következtében az alispán utasította a polgármestert, hogy az utasítsa az egyletet a vezetőség eltávolítására. MNL ZML IV.401.a. 463/1948.

¹²⁴⁶ Kékesy Antal tanárt felfüggesztették a vizsgálat idejére, de mint kiderült, semmiféle „fasiszta gyalázkodás” nem érte a részéről Ady költészetét, a kommunista vezetésű pedagógus szakszervezet is megvédte, ráadásul a vizsgálatba bekapcsolódó államvédelmi kirendeltség (!) sem talált semmi kézzelfogható bizonyítékot a tanár ellen, így állásába visszahelyezték és a lapot helyreigazításra kérték, amit az pökhendi módon elutasított. Zala, 1948. április 25. 1., április 27. 2.

ményeik fenntartásához alapot adó földjeiket, pontosabban az abból származó bevételeiket elvesztették -, Damoklész kardjaként lógott az egyházak felett.¹²⁴⁷ Nem volt kockázatmentes az éppen formálódó állampárt számára, hogy az SZDP annektálásával egy időben, május-júniusra bevállalta az iskolák államosításának levezénylését, mégpedig a lényegében tárgyalások nélküli gyors, radikális államosítást forszírozva. De taktikailag ez volt a legkedvezőbb időszak, hiszen éppen véget ért a tanév, a mezőgazdaságban a legderekasabb munka, az aratás következett, így éppen el lehetett kerülni egy jelentősebb társadalmi ellenmozgást.¹²⁴⁸

A kommunisták minden lehetséges propagandaeszközt bevetettek a közigazgatási apparátustól kezdve a tanítók és szülők megdolgozásán át a sajtóig bezárólag annak érdekében, hogy a lehető legzökkenőmentesebben történjen meg a fenntartó váltás. Először mindkét fél aláírásgyűjtésbe kezdett, bizonyítván, hogy kinek nagyobb a tábor.¹²⁴⁹ Mindszenty május elején levélben figyelmeztette a tanfelügyelőkön keresztül a katolikus pedagógusokat, miszerint fegyelmi vétséget követ el az, aki a hitvallásos iskolák államosítását kívánja, majd egy újabb, május 11-én kiadott körlevelében „egyházi átkot” helyezett kilátásba az államosításban közreműködőkkel szemben, melyet május 16-án ismertettek a templomokban. Előtte egy nappal Ortutay Gyula kultuszminiszter hivatalosan is bejelentette az iskolák államosításának szándékát.¹²⁵⁰ A körjegyzőségekben, járásokban tiszti értekezleteket hívtak össze, ahol mindenki megkapta az agitáció frontján a feladatát.¹²⁵¹ Lakatos Dezső megyei – ekkor még – MKP titkár, a párt megyei bizottságának május 24-i ülésén, jó fél évvel korábbi véleménye felett némi önkritikát gyakorolva, megadta az alaphangot: „Az államosítás döntő harc, meg fog történni, de a lakosság szimpátiája feltétlenül szükséges. Ez harc! Nem szabad az eszközben válogatni. Meg kell nyerni a harcot!”¹²⁵² Ezen ügy kapcsán is világossá válhatott az élesebb szeműeknek, hogy az MKP/MDP miért tartotta fenn a „koalíció” látszatát, miért tartotta életben a társutas pártokat, pontosabban azok maradványait: őket is bevonták a folyamat társadalmasításába, így próbálván legitimitást, egyfajta osztársadalmi akaratot megjeleníteni

¹²⁴⁷ A Zala megye keleti felét lefedő Veszprémi Egyházmegye birtokában állt földek tulajdonváltásához lásd: Horváth 2018, 55–85.

¹²⁴⁸ MNL ZML X.22. 1946–1948. 13. ő. e. Keszthelyi járási titkár jelentése 1948. május.

¹²⁴⁹ MNL ZML X.22. 1946–1948. 19. ő. e. Ukki körzeti titkár jelentése 1948. május.

¹²⁵⁰ Balogh 2015. 727–728.

¹²⁵¹ MNL ZML X.22. 1946–1948. 17. ő. e. Novai járási titkár jelentése 1948. május.

¹²⁵² MNL ZML X.22. 1946–1948. 3. ő. e. MKP megyei bizottság ülése 1948. május 24. jkv. Ahogy a pártegyesítésnél láthattuk itt is a legjobb hitelesítő az egyházi ember volt: Lakatos: „...megbeszélni a pappal, mit beszéljen az államosítással kapcsolatban. Természetesen lefényképezni és a sajtóban lehozni.” Még az évtizedekkel később született történeti munkákban is katonai műveletként tekintettek az iskolák államosítására: Kovács 1974.

például az iskolaállamosítás frontján.¹²⁵³ A házi agitáció során feladatot kapott a már említet-
teken kívül az összes épkézláb tömegszervezet, népi szervek, érdekvédelmi szervezetek
(UFOSZ, FÉKOSZ, nemzeti bizottságok) ami csak létezett egy faluban. A másik oldal sem
hagyta magát, szervezetesen járták a vidéket házról-házra és kitartásra, az államosítást kérő ívek
aláírásának megtagadására buzdították a híveket.¹²⁵⁴ Aktiválták a népi kollégistákat is, mely
szerv létrehozásának egyik éle éppen az volt, hogy az egyház uralta falusi környezetükből
kiszakítva a szekularizációra nagyobb esélyt kínáló városokba vonják a fiatalokat. Velük leve-
leket írtak az otthon maradt hozzátartozóiknak, amelyekben azt kellett ecsetelniük, hogy
milyen jó dolga lesz majd a tanulóknak az állami iskolákban.¹²⁵⁵

A közigazgatás minden szintjén készültek a memorandumok, táviratok és „egyhangú”
állásfoglalások, amiket Rákosinak, Ortutaynak vagy éppen Mindszentynek postáztak. A vár-
megyei törvényhatósági bizottság 1948. május 28-i rendkívüli közgyűlésének egyetlen napi-
rendi pontját, az iskolák államosításának követelését egyhangúlag szavazta meg a grémi-
um.¹²⁵⁶ A „jó példát” rövidesen követte a nagykanizsai képviselő-testület is, amelyik június 4-
i ülésén, jellemző módon egy kisgazda, Pataki Lajos előterjesztése után, szintén egyhangúlag
biztosította támogatásáról a felekezeti iskolák államosítását.¹²⁵⁷ Zalaegerszeg képviselő-
testülete némi spéttel, de még éppen időben, az (ál)parasztpárti Hegedüs Rajmund előterjesz-
tésében „nagy lelkesedéssel foglalt állást az iskolák államosítása mellett”.¹²⁵⁸ A megye két
városában azért sem bontakozott ki nagyobb társadalmi ellenállás, mivel Zalaegerszegen egy,
Nagykanizsán pedig kettő egyházi (katolikus) fenntartású iskola működött, igaz ezek viszony-
lag jelentősebbek voltak.¹²⁵⁹ Emiatt nem véletlen, hogy az iskolaállamosítással szemben in-
kább a falvakban bontakozott ki ellenállás, noha többségükben az említett okok mellett, az

¹²⁵³ MNL ZML X.22. 1946–1948. 19. ő. e. Ukki körzeti titkár jelentése 1948. május. Hiába építették be az embe-
reiket a kommunisták a pártokba vagy választattak hozzájuk lojális vezetőket, azért még mindig akadt egy-két
nyakasabb kisgazda vagy parasztpárti, aki „csak az erőszakos rábeszélés alapján írta alá az ívet”.

¹²⁵⁴ MNL ZML X.22. 1946–1948. 19. ő. e. Sümegi járási titkár jelentése 1948. május.

¹²⁵⁵ MNL ZML XXXV.57.bb. 130. ő. e. 1948. június 2.

¹²⁵⁶ Zala, 1948. június 2. 1. Sajnos ez a jegyzőkönyv nem található meg a közgyűlési jegyzőkönyvek levéltári
sorozatában.

¹²⁵⁷ MNL ZML V.1511.a. 1948. június 4. jkv. Vö. MNL ZML XXXV.57.bb. 130. ő. e. 1948. június 12. Ferenczi
Szabó Béla egy kis feljelentésre is felhasználta az alkalmat, amikor feljebbvalója, Lakatos megyei titkár figyel-
mébe ajánlotta az „ellenállást szervező” Vajay József prépost neve mellett dr. Almásy Gyula törvényszéki ta-
nácselnököt is, mondván ő a Szent Ferenc plébánia egyházközségének világi elnöke és ebben a minőségében
„világi vonalon” szervezi az ellenszegülőket, egyben kérte „mielőbbi kиеbrudalását”. MNL ZML XXXV.57.ba.
35. ő. e. Nagykanizsai városi titkár jelentése 1948. június.

¹²⁵⁸ MNL ZML V.1606. 1948. június 7. jkv 1. napirendi pont.

¹²⁵⁹ Zalaegerszegen a Mindszenty József gründolta Notre Dame tanítórendnek volt egy elemi iskolát, polgári
iskolát, tanítónőképzőt és internátust magában foglaló hatalmas és modern iskolakomplexuma, mely még kap
szerepet a történetben. Nagykanizsán a piarista fiúgimnázium és a Notre Dame leánylíceum állt a katolikus egy-
ház fenntartásában. MNL ZML X.22. 1946–1948. 23. ő. e. Nagykanizsai városi titkár jelentése 1948. május., 24.
ő. e. Zalaegerszegi városi titkár jelentése 1948. május.

emberek kifáradására is aspirálva sikerült végigvinni a közigazgatási szervezetben a hatalom akaratát.¹²⁶⁰ A helyi sajtóban a nyílt fenyegetések mellett azt is megmagyarázták, hogy ez tulajdonképpen jó az egyháznak is, hiszen nem kell a továbbiakban az iskolafenntartás nyűgével foglalkoznia, hanem teljes erővel végezheti spirituális feladatait, a lelki gondozást.¹²⁶¹ A legkényesebb helyzetbe, az üllő és a kalapács közé a tanítók kerültek, akiket munkáltatójuk, az egyház is erősen igyekezett fogni, de a leendő új fenntartó is presszionálta őket egyszer a korbácsot mutogatva, másszor a mézesmadzagot húzva el előttük. Ortutay kijelentésére hivatkozva a Zala leköszölte, miszerint húsz százalékkal növelik a pedagógusok fizetését, illetve megnyugtattott a miniszter minden érintettet, hogy az államosítás kapcsán nem helyeznek át egyetlen tanítót sem.¹²⁶² Pókaszeptek községben a helyi tanítók feladták a leckét a falu párttitkárának. Még májusban egy államosítással kapcsolatos gyűlés után mind a három tanító jelentkezett az MKP-ba, akikről tudták, hogy nyilasok voltak, egyikőjük a község katonai parancsnoka volt a háború végén, ráadásul korábbi próbálkozási helyükről, az SZDP-ből is kizárták őket. Mindezen „terheltségek” ellenére a titkár közölte velük, nem zárkoznak el a felvételük előtt, de először bizonyítaniuk kell. „Nem lett volna politikus, amikor az iskola államosítás ügye napirenden van, szembe mondani nekik, hogy a pártba nem vesszük fel [őket], mert az egyházi reakció mellé állítottuk volna őket” – indokolt „politikusan” feljebbvalóinak a falu MKP titkára.¹²⁶³ Tilajban a (már) MDP titkár került a rossz oldalra, ugyanis az iskolák államosítása ellen szavazott, ami a körzeti titkár fülébe jutott, aki azonnal ki is zárta őt a pártból. Mint sok más esetben, ezúttal is azonnal előkerült a delikvens múltjából egy becsületén esett folt, midőn állítólag Zalaszentgróton egy vendéglőből egyszer fizetés nélkül távozott. „Több hasonló ilyen dolog is van a rovásán, mellyel aláássa Pártunk tekintélyét.”¹²⁶⁴

¹²⁶⁰ Kivételek azonban mindig akadtak, ahogy például Tornyiszentmiklóson is, ahol a képviselő-testület egyhangúlag megszavazta ugyan az államosítást, de az aláírás közben a négy-öt NPP és FKGP tag „kisompolygott” a teremből. „El lesznek távolítva a testületből” – szölte a hatalom. Ugyanebben a faluban a pap az ellenagitálása mellett a „demokrácia ellenességét” a jelentés szerint azzal is alátámasztotta, hogy „Rákosi elvtárs keresztfiát is csak nagy nehezen akarta megkeresztelni.” MNL ZML XXXV.57.bb. 130. ö. e. 1948. június 7. és 10. Zalaszentmihályfán az FKGP helyi elnöke és egy másik vezetője, valamint a községi bíró határozott fellépésének következtében a képviselő-testület nem foglalt állást az államosítás mellett. Határozottságot igyekezett mutatni a körzeti MDP titkár is: „A szükséges intézkedéseket megtettem a bíró leváltása tekintetében”. MNL ZML XXXV.57.ba. 33. ö. e. Nagylengyeli (Zalaegerszegi járás) körzeti titkár jelentése 1948. június. Pusztamagyaródon szintén megtagadta az ív aláírását a helyi bíró, azonnal leváltották. MNL ZML XXXV.57.ba. 33. ö. e. Baki (Zalaegerszegi járás) körzeti titkár jelentése 1948. június. Az államosítás elfogadásának formája sem volt mindegy. Az alispán helytelennek mondta a szótöbbséggel való elfogadást, ha a többség igent mond, akkor „közfelkiáltással” kell a határozatot kimondani, szölte az utasítás. MNL ZML IV.401.a. 963/1948.

¹²⁶¹ Zala, 1948. június 3. 1.

¹²⁶² Zala, 1948. június 8. 1., június 15. 1. Az más kérdés, hogy már ebben a lapszámban és a továbbiakban is folyamatosan közzölték a pedagógus-áthelyezéseket.

¹²⁶³ MNL ZML X.22. 1948–1948. 21. ö. e. Zalaegerszegi járási titkár jelentése 1948. május.

¹²⁶⁴ MNL ZML XXXV.57.ba. 34. ö. e. Zalacsányi (Zalaszentgróti járás) körzeti titkár jelentése 1948. június. Az egyszerű falusi párttagok is a helyzettől, a csoportdinamikától függően változtatták álláspontjukat a kérdéssel

Az államosítás időszakához köthetően, főként következményeiben, a legsúlyosabb eset Alsóbagod községben történt. 1948 májusában az egyik esti litánia után, az államosítás bejelentésének hírére azonnal mozgolódás indult a faluban, sokan a párttitkár háza elé vonultak, ahol az irodája is volt. A falusiak és a titkár között szóváltás alakult ki, de verekedésre vagy más súlyosabb atrocitásra nem került sor. Még aznap este az ÁVO hat embert bevitt Zalaegerszegre, ahol nagyon megverték őket, mivel a párttitkár azt jelentette, hogy őt majdnem agyonverték a faluban.¹²⁶⁵ Ezután a lefogottakat Budapestre internálták, a helyi sajtóban a „zalai pócspetri”-ként¹²⁶⁶ tálalt alsóbagodi ügyet a Győri Népbíróság tárgyalta Zalaegerszegen, 1948 szeptemberében. Ekkor több mint fél tucat embert ítéltek el, a legsúlyosabb büntetést, öt évet, a plébános kapta.¹²⁶⁷

„A pócspetri ítélet után egy bizonyos visszavonulást tapasztaltunk a papok részéről. [...] A kongresszus lezajlása után¹²⁶⁸ letompult az él és miután megszavazták és törvényerőre emelkedett az államosítás, teljesen elcsendesedett a kérdés” – írta júniusi havi jelentésében az MDP keszthelyi járási titkára.¹²⁶⁹ Valóban, a hatalom számára tökéletesen kapóra jött a Pócspetriben történt szerencsétlenség, amit a kommunista propaganda maximálisan igyekezett kihasználni, elrettentő légkört teremtve az iskolák államosítása körül.¹²⁷⁰ Az országgyűlés 1948. június 16-án alkotta meg „a nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvétele” kezdetű 1948: XXXIII. tc-et.¹²⁷¹ „Maga az átvétel teljesen simán folyt le és mondhatjuk

kapcsolatban: „...falusi párttagjaink úgy az államosítás mellett, mint az államosítás ellen körözött ívet aláírták”. MNL ZML XXXV.57.ba. 25. ő. e. Keszthelyi járási titkár jelentése 1948. június.

¹²⁶⁵ Farkas Dénes a DNP egyik zalai képviselője 1948 júniusában ez ügyben interpellációt nyújtott be a belügyminiszterhez, amit éppen 1948. június 16-án, mint a „házzabályoknak meg nem felelőt” elutasították. Országgyűlési Napló 1948. IV. kötet. Elektronikusan lásd: https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1947_04/?pg=226&layout=s Az elutasítás rendkívüli esetnek számított. Baráth 1991, 206.

¹²⁶⁶ A Pócspetriben történt eseményekről legújabbán lásd: Mikó [2013] 107–120. Elektronikusan: <http://doktori.btk.elte.hu/hist/mikozsuzsanna/diss.pdf> Letöltés ideje: 2019. szeptember 23.

¹²⁶⁷ Béres (szerk.) 2006, 35–46. Az 1948. június 9-én, Rezi községben megtartott MDP pártnapon az esti litánia után többszáz fős csoport vonult a párt helyiség elé, sőt az épületbe is benyomultak és követelték az iskolák államosításának visszavonását. „Ekkor ért be a járőrszolgálatot teljesítő két rendőr a helyiségbe. Gerencsér a járőr fegyverét megragadta, hogy tőle elvegye. A rendőr azonban a földre terítette az illetőt. Majd a verekedő tömeget a rendőrök feloszlatták.” Itt is féltucat embert vettek őrizetbe, további sorsuk nem ismert. A másnap, Zalaváron tartott államosítással kapcsolatos értekezletre 150 helybeli asszony ment el és gyakorlatilag ellehetetlenítették azt. MNL ZML XXXV.57.bb. 130. ő. e. Az említetteken kívül még nagyon sok faluban voltak különböző szintű tiltakozások, aláírás megtagadások, spontán felvonulások, vagy éppen szervezett gyűlések. MNL ZML IV.401.a. 963/1948. A főispán összefoglaló jelentése a járási tisztí értekezleteken elhangzottokról. 1948. június 11.

¹²⁶⁸ Az MDP I. alakuló kongresszusa 1948. június 12.

¹²⁶⁹ MNL ZML XXXV.57.ba. 25. ő. e. Keszthelyi járási titkár jelentése 1948. június.

¹²⁷⁰ A Zala című lap több első oldali vezércikket is szentelt a Pócspetriben történtek kapcsán indított hecckampányában. Zala, 1948. június 8. 1., június 9. A június 11-én tartott és a rádió által közvetített statáriális tárgyalás idejére a belügyminiszter elrendelte, hogy minden rádióval rendelkező nyilvános helyen a készülék maximális hangerőn a Budapest I. adó hullámhosszára legyen beállítva. MNL ZML IV.401.a. 963/1948.

¹²⁷¹ Országos Törvénytár 1948. XXXIII. tc.

napirendre tértek a kérdés körül” – írta fentebb citált jelentésében a keszthelyi járási titkár.¹²⁷² Még ha figyelembe is vesszük a titkár önnyugtatóból fakadó látszólagos magabiztosságát, akkor is elmondható, különösen a többi jelentés egybevetésével, hogy alapvetően helytálló volt a megállapítása, az emberek elfáradtak, amit a terrorisztikus légkör csak tetézett, ráadásul közelgett az aratás, ami a parasztember számára mindennél fontosabb volt.¹²⁷³

Az iskolák államosítását számszaki oldalról nehéz hajszálpontosan megragadni, mivel a források sem pontosak, illetve ellentmondóak, mindenestre a vármegyei tanfelügyelőség által 1948 júliusában készített részletgazdag hivatalos kimutatást alapul véve, a folyamat sarokszámait - az alapfokú iskolákra nézve - az alábbi táblázatban foglalom össze.

27. táblázat

A Zala megyei alapfokú iskolák fenntartó szerinti megoszlása közvetlenül az államosítás előtt

Iskola-fenntartó	Római katolikus egyház	Református egyház	Evangélikus egyház	Község	Állam	Magántársulat ¹²⁷⁴	Összesen
Iskolák száma	249 (61,2%)	9 (2,2%)	10 (2,5%)	67 (16,4%)	70 (17,2%)	2 (0,5%)	407 (100%)

Forrás: MNL ZML VI.501.a. 4668/1948. alapján saját szerkesztés.

Zala megye mintegy 407 elemi és népiskolája közül, külön számolva a csak alsó tagozatos fiókiskolákat is, 337-et államosítottak, melyek közül 249 a római katolikus egyház, 9 a református egyház és 10 az evangélikus egyház fenntartásában működött, míg 67 iskolát a községek, kettőt pedig a MAORT tartott fenn.¹²⁷⁵ Az állam, mint az új fenntartó, a nyári szünet alatt a gondosabb gazda szerepében tetszelegve próbálta meg rohammunkában felújítani az intézményeket, 318 iskolára 713.000 Ft-ot költve, ami akkori árakon számítva sem volt egy hatalmas

¹²⁷² MNL ZML XXXV.57.ba. 25. ő. e. Keszthelyi járási titkár jelentése 1948. június.

¹²⁷³ MNL ZML IV.401.a. 963/1948. A legtöbb faluban harangoztak az átvétel idején, ennek esetleges következményeiért már jó előre a papokat tették személyileg felelőssé, de talán emiatt is semmilyen ellenállás nem történt. A hatalom attól tartott, hogy testőrgárdát szerveznek a papok köré, de erről sem futott be semmilyen hír. A főispán hat községi bírót leváltását kezdeményezte és három körjegyző ellen indított fegyelmet az államosítás után.

¹²⁷⁴ A két magántársulati fenntartású iskolát a MAORT működtette Bázakerettyén és Kútfejen (Lovászi mellett).

¹²⁷⁵ MNL ZML VI.501.a. 4668/1948. Vö. Zala, 1948. szeptember 11. 2. Középfokon a már említett zalaegerszegi és nagykanizsai intézmények mellett a keszthelyi premontrei gimnázium került állami fenntartásba.

mas összeg, hiszen iskolánként valamivel több, mint 2000 Ft jutott.¹²⁷⁶ 1948. szeptember elején Zala megyében 45.722 tanuló kezdte meg tanulmányait, a beiratkozásnál különösebb el-
lenállásra nem került sor.¹²⁷⁷

1948 szeptemberében a helyi állami és pártszervek már javában egy másik, igaz ezúttal alapvetően defenzív jellegű akcióterven dolgoztak. 1947. augusztus 15-én kezdetét vette az Actio Catholica által meghirdetett Boldogasszony Éve, mely a 20. század legnagyobb magyar lelkiismereti eseményévé vált.¹²⁷⁸ Ennek keretében rendezték meg Mindszenty József és több dunántúli püspök részvételével a zalaegerszegi Mária-napokat 1948. szeptember 7-én és 8-án, Kisboldogasszony napján, ami egyben az országos ünnepsorozat őszi nyitánya volt.¹²⁷⁹ Az anyagi alapjaitól, intézményeitől megfosztott katolikus egyház ezzel a rendezvénysorozattal is demonstrálni kívánta, hogy az elszenvedett veszteségek ellenére, szellemi kitartása és társadalmi beágyazottsága nem rogyant meg. A meghirdetett időpont előtt már hetekkel megkezdődött a szervezés, a falvakat, különösen a Zalaegerszeg környékieket végigjárták a papok és a szerzetesek, felmérve a szállás, szállítási és étellemezési kapacitást. Az nyilvánvaló volt, hogy a várt hatalmas, több tízezres tömeget egy időben, csak Zalaegerszegen – melynek lakossága alig érte el 15 ezer főt és egyébként is súlyos lakásgondokkal küszködött – nem lehet elhelyezni, ezért a környező községekre is számítottak a zarándokok fogadásában.¹²⁸⁰

Mindezekkel ellentétben az MDP helyi szervei igyekeztek mindent megtenni annak érdekében, hogy a lehető legkisebb tömeg érkezzon a városba. Az elrettentési, távoltartási taktika többirányú volt, a falvakban például a kérdéses napokra sportrendezvényeket szerveztek, amellyel az ifjúságot próbálták meg leválasztani, míg a lányok, asszonyok elterelésére a gazdaasszony-kiállítások szolgáltak volna. Ezen kívül a már erősen kézben tartott községi és járási közigazgatás segítségével tájékoztató gyűléseket szerveztek a legújabb rendeletek ismertetésének céljából, valamint kötelező lóvizsgálatot rendeltek el, ezzel remélve a szekérrel menők számának csökkenését. Az iskolákban, keddről és szerdáról lévén szó, tanítási napok voltak,¹²⁸¹ de a nagyobb nyomaték kedvéért kötelező orvosi vizsgálatot is elrendeltettek.¹²⁸² Magától értetődő volt, hogy a közigazgatási kart eltiltották a rendezvény látogatásától. A MÁV

¹²⁷⁶ MNL ZML XXXV.57.bb. 27. ő. e. 1948. szeptember 13. Az iskolai ingatlanok 1950-ben kerültek állami tulajdonba. MNL ZML XXIV.701.c.

¹²⁷⁷ MNL ZML IV.401.a 963/1948.

¹²⁷⁸ Balogh 2015, 693., Mészáros 1994. Mindszenty Józsefet 1947 júniusában Kanadában, többek között az ottani Mária Világkongresszuson tett látogatása inspirálta a Boldogasszony Éve megrendezésére. Mindszenty 1989, 195.

¹²⁷⁹ Mészáros 1994, 191–198., Mindszenty 1989, 201.

¹²⁸⁰ MNL ZML XXXV.57.ba. 33. ő. e. Zalaegerszegi járási titkár jelentése 1948. augusztus.

¹²⁸¹ Ebben az évben volt először munkanap Kisboldogasszony napja.

¹²⁸² MNL ZML XXXV.57.bf. 7. ő. e. Keszthelyi járási közigazgatási felelős jelentése 1948. szeptember.

természetesen nem vett tudomást a potenciálisan megnövekedő vasúti személyforgalomról, plusz kocsikat, pláne különvonatokat nem biztosított a vonattal utazni kívánók számára. Mindezek mellett tudatos rémhírterjesztésbe kezdtek¹²⁸³ az MDP funkcionáriusai: száj- és körömfájás járvány van Zalaegerszegen, fertőző tífusz ütötte fel a fejét a városban, a gyűlést Mindszenty hirtelen Rómába rendelése miatt elhalasztják.¹²⁸⁴ A sajtó egyetlen szóval sem számolt be a nagy esemény előkészületeiről, egyszerűen tudomást sem vett róla. Az „ellenrendezvényekről” persze bőven tudósított, így a zalaegerszegi „nagyszabású” sportnapokról,¹²⁸⁵ a gazdaasszony-kiállításról és arról, hogy ekkor rendezik a 700 éves Zalaegerszeg emlékünnepeit is.¹²⁸⁶

Az egyháziak minden hívet, zarándokot arra kértek, hogy ne üljenek fel semmilyen provokációnak, az egy faluból jövők vagy rokonsági alapon szerveződők maradjanak egy tömbben, ne kószáljanak a városban egyedül, főleg este, továbbá az ünnepség menetéről, a legfontosabb tudnivalókról programfüzetben adtak tájékoztatást. Az ünnepségre külön himnuszot komponáltak, kitűzőket készítettek, az épületeket feldíszítették és kulturális programokkal is készültek.¹²⁸⁷ Az előnap, szeptember 7-e délutánja, estéje inkább a csendes elmélyedés ideje volt, míg a következő nap délelőtt kezdődött a fő ünnepség, amelyen Mindszenty Józsefen kívül megjelent Grósz József kalocsai érsek, továbbá Bánáss László veszprémi, Kovács Sándor szombathelyi, Papp Kálmán győri és Shvoy Lajos székesfehérvári püspök, valamint számos más egyházi méltóság. A város főterén, a Mária Magdolna plébániatemplom mellett felállított szabadtéri oltárnál Mindszenty celebrálta a misét, a prédikációt Grósz József mondta hangosítás nélkül, mivel azt a hatóságok nem engedélyezték. A tömegben és az MDP megyei bizottságának irodáiból, amely a főtéren álló Arany Bárány Szállóban voltak ekkor, folyamatosan provokálták a tömeget – pl. 1919-es mozgalmi dalokat játszottak be gramofonról, illetve bekiabáltak – de komolyabb atrocitásra, összetűzésre nem került sor.¹²⁸⁸

¹²⁸³ Az ország más részén is ugyanezekkel az eszközökkel operált a helyi hatalom. Mindszenty 1989, 199. Más oldalról ekkor járt csúcsra a már ismertetett „rémhír”, Horthy 1948. augusztus 20-i, angolszászok kíséretében történő visszatéréséről.

¹²⁸⁴ MNL ZML XXXV.57.ba. 28. ő. e. Nagykanizsai járási titkár jelentése 1948. augusztus. Az MDP járási titkárai sorra jelentették a járásukból várható résztvevők számát, általában bagatellizáló felhanggal.

¹²⁸⁵ Ez valóban nem volt jelentéktelen, részt vett rajta például Papp László, friss londoni olimpiai bajnok is.

¹²⁸⁶ Zala, 1948. szeptember 5. 4. Zalaegerszeg első írásos említése 1247-ből való, így egy évet késett az erre emlékező ünnepség.

¹²⁸⁷ MNL ZML XV.41.b. 53/334. tétel. 10.

¹²⁸⁸ Uo. 12–14., Balogh 2019, 464–468.

Az MDP megyei bizottsága már másnap értékelte a helyzetet. Ahogy a később befutó járási titkári és más jelentések,¹²⁸⁹ úgy a megyei értékelés alaphangja is a sikeres akadályozás, a jól végzett munka feletti öröm és önnyugtató volt. A tömeg nagyságát 20–25.000 főre becsülték – más jelentésekben 15.000-tól 30.000-ig szóródott a becslés – itt eredményként azt könyvelték el, hogy 60.000–80.000 ember bejövetelét akadályozták meg, melyre - állításuk szerint - az egyháziak számítottak. Sorjázta a(z ön)dicséretet, minden egyes, korábban említett akadályozó tényezőt sikeresnek értékelték, de némileg ellentmondva önmaguknak elismerték, hogy az előnap eső jelenthette a legnagyobb segítséget a nagyobb tömeg elmaradásában. Annak ellenére, hogy - bevallásuk szerint – 480 agitátort mozgósítottak, mégsem sikerült a zárt tömegbe behatolniuk, azt megbontaniuk. „A tervezett kérdéseket elég jól oldottuk meg. Eső is segített. Úgy kell értékelni, hogy szervezetenként eredményes volt. Az ellenség részéről vereség volt, mert nem jött be olyan tömeg, mint amire számítottak” – összegezte a pártbizottság munkáját Lakatos Dezső megyei titkár. A látszólagos elégedettség mögött azonban mégis egy sikertelenségből fakadó, frusztrált düh munkált, ami majd minden hozzászólóból kibukott és emiatt is a végső szentencia az lett, miszerint legközelebb az ilyen gyűléseket be kell tiltani.¹²⁹⁰

Az elhatározottak gyakorlatba ültetése szinte azonnal meg is kezdődött, ugyanis a szeptember 12-i, helyben nagy tömegeket vonzó sümegi búcsút betiltották, ürügyül azt hozva fel, hogy járványos betegség ütötte fel a fejét a városban.¹²⁹¹ A hatalom láthatóan ekkor még ürügyek mögé bújt, nem vállalta fel önmagát. Ha valakiről megtudták, hogy állami tisztviselőként részt vett a zalaegerszegi ünnepségen, azt azonnal kirúgták, vagy minimum fegyelmit indítottak ellene.¹²⁹² Az önkormányzati testületek – az iskolaállamosításnál már megismert koreográfia szerint – sorra „ítélték el a Mindszenty-féle ellenforradalmi uszítást”, mely javaslatok betervezésének ódiáját rendre az FKGP tagjaira hárították.¹²⁹³

¹²⁸⁹ MNL ZML XXXV.57.ba. 36. ő. e. Zalaegerszegi városi titkár jelentése 1948. szeptember., XXXV.57.bf. 4. ő. e. megyei közigazgatási felelős jelentése 1948. szeptember., XXXV.57.bf. 7. ő. e. Keszthelyi járási közigazgatási felelős jelentése 1948. szeptember.

¹²⁹⁰ MNL ZML XXXV.57.ac. 1948. szeptember 9. jkv. 1. napirendi pont.

¹²⁹¹ Még a területileg nem illetékes keszthelyi járási pártszervezet közigazgatási felelőse is helytelenítette a „tömeg eltántorításának ezt a módját”, mivel ez csak olaj volt a tűzre. MNL ZML XXXV.57.bf. 7. ő. e. Keszthelyi járás közigazgatási felelős jelentése 1948. szeptember.

¹²⁹² „A zalaegerszegi Mindszenty fasiszta [sic!] gyűlésen engedély nélkül részt vett városházi dolgozót állásából elbocsájtottuk.” MNL ZML XXXV.57.bf. 10. ő. e. Nagykanizsa város közigazgatási pártszervezetének jelentése 1948. szeptember. Dömök József petrikeresztúri és Bukovics Vilmos pákai körjegyzők ellen fegyelmit indítottak: „Bukovics részt vett a zalaegerszegi Mindszenty-gyűlésen és olyan elemekkel tart fenn kapcsolatot, akik a demokrácia ellenségei.” MNL ZML XXXV.57.ba. 29. ő. e. Novai járási titkár jelentése 1948. szeptember.

¹²⁹³ A megyei törvényhatósági bizottság 1948. szeptember 11-i ülésén Mileji István kisgazda képviselőre testálták az előterjesztői feladatot, de a túlzott sietség sem volt szerencsés. Miután az MDP országos központja tudomást szerzett erről, tájékoztatták a megyei pártbizottságot, legközelebb először egyeztessenek erről a Központi

„Ki kell irtani az egerszegi zárdából Mindszenty szellemét” – ezzel a címmel jelent meg a Zala című napilap harmadik oldalán egy újságcikk 1948. november 11-én annak apropójából, hogy két héttel korábban az immáron államivá lett tanítóképzőben a diákok nyíltan, demonstratívan kifejezték a politikai rendszerrel szembeni nemtetszésüket.¹²⁹⁴ A hercegprímás ellen folytatott propagandakampány által keltett felfokozott hangulatban a hatalom hisztérikusán reagált a véleménynyilvánításra. Az események október 29-én vették kezdetüket, amikor egy diáklány felírta az iskolában még működő Mária Kongregáció táblájára: „Ma mindent lehet Krisztus nélkül, csak magyarnak lenni nem”.¹²⁹⁵ Aznap éjjel pedig a november 7-i plakátot firkálta össze valaki vörös tintával. Az eset miatt két diáklányt kiutasítottak az iskolából, mire a többiek szolidaritásból szintén elhagyták az intézményt. Az ÁVO azonnal megjelent az iskolában és a városban is összeszedték a hangadónak vélt, illetve annak kikiáltott diáklányokat, akiket a laktanyájukba vittek kihallgatásra. „Az egyik kihallgató megállt előttem, mint egy Gólem, szétvetett lábakkal, kezében törrel, vagy ilyesmivel hadonászva, egyik tenyerét csapkodta a törrel és azt ordította: El fogjuk tiporni, mint egy férget az apjával együtt”.¹²⁹⁶ A lányokat másnap reggel elengedték, majd pár nappal később összeült az iskola fegyelmi bizottsága, mely az ítéletében többeket kitiltott az intézményből, másokat az ország összes tanítóképzőjéből, míg a négy „főbűnösnek” mondott növendék ügyét Ortutayhoz terjesztették fel, aki az ország összes középiskolájából kitiltotta őket. Rajtuk kívül még két tanárnőt és a hittanárt is eltávolították az iskolából.¹²⁹⁷

1948 őszétől vidéken is érezhetően szűkült a hatalom által az egyházak mozgástere. Ez a bemutatott eseteken kívül az élet legapróbb területén is kezdett megnyilvánulni, amiben a közigazgatási-intézményi szervezetrendszer (látszólag) totális uralása miatt önmagát sikeresnek és erősnek érző, de a társadalom, különösen annak spirituális és nem különben intellektuális eluralásában sikertelen hatalom frusztráltságából eredő kicsinyessége érhető tetten. Míg korábban a nagyobb, jellemzően városi önkormányzatok rendszeres támogatást adtak valami-

Vezetőséggel. MNL ZML XXXV.57.bf. 4. ő. e. 1948. október 9. „A kormány vessen véget a reakciós megmozdulásoknak és a vallási mezbe öltöztetett demokráciaellenes politikai tüntetéseket tiltsa be” – javasolta egy nagykanizsai kisgazda képviselő a város képviselő-testületi ülésén. Ferenczi Szabó Béla városi MDP titkár azonnal „támogatásáról biztosította” a javaslatot, amit megküldtek a köztársasági elnöknek, a miniszterelnöknek és másoknak. Az FKGP központja november 3-án, egy volt államtitkár (olvashatatlan) aláírásával kelt levelében köszönte meg a város vezetőinek támogatását a határozati javaslat elfogadásában nyújtott segítségükért. MNL ZML V.1511.a. 1948. október 23. jkv. Vö. Zala, 1948. október 24. 1., október 26. 3.

¹²⁹⁴ Zala, 1948. november 11. 3.

¹²⁹⁵ MNL ZML XXXV.57.ba. 88. ő. e. 1948. november 1. Egy másik jelentés szerint ez állt a táblán: „Krisztus nélkül nem lehet országot építeni.” MNL ZML XXXV.57.ba. 87. ő. e. 1948. november 12.

¹²⁹⁶ Kováts Ferenc DNP-s országgyűlési képviselő lányának visszaemlékezése. Major 1997, 165–166.

¹²⁹⁷ MNL ZML XXXV.57.bb 160. ő. e. A fegyelmi bizottság jegyzőkönyve 1948. november 5. és MNL ZML XV.41.b. 53/334. tétel. 16–19. „A város lakossága a tanítónőképzőben történekekkel foglalkozik és az eltávolított tanulók mellett van” – jelentette a polgármester a főispánnak. MNL ZML IV.401.a. 1120/1948.

lyen formában még a szűk költségvetésükből is a helyi egyházaknak, addig az 1949. évi költségvetések 1948. őszi tárgyalásánál ezek a tételek rendre kimaradtak a büdzsékből.¹²⁹⁸ Ugyanekkor sorra visszavonták vagy az újabb engedélyek kiadását megtagadták az egyház javára végzett alamizsna-gyűjtőktől.¹²⁹⁹ Tágabban, de ezzel lehetett összefüggésben a Vöröskereszt szervezeti kereteinek átalakítását célzó állampárti elképzelés, amely szerint 1948 szeptemberétől a vidéki szervezést, különösen a falvakban és kisebb városokban le kellett állítani. Ezen a terepen ugyanis, ha nem is intézményes, de személyes jelenléttel az egyházak, illetve a nekik elkötelezett civil személyek fontos posztokat birtokoltak, ráadásul az adományok révén egy viszonylag jelentős anyagi alap felett diszponáltak, amit az állam ekkortól már nem tolerált.¹³⁰⁰

Ebbe a sorba illeszkedett a keszthelyi apátplébános, dr. Szerecz Józef ellen indított eljárás, akit letartóztattak és bíróság elé citáltak azért, mert 98 kh földjén nem végezte el a szükséges őszi mezőgazdasági munkálatokat. A Nagykanizsai Törvényszék ún. Uzsorabírósága azonban csak 1000 Ft pénzbírsággal sújtotta az egyházfit, mivel nem látta megalapozottnak a közellátás érdekét veszélyeztető büntetést, ezért őt gondatlanságban és mulasztásban mondta ki vétkesnek.¹³⁰¹ Az MDP helyi vezetői sorra szervezték a felülről kapott instrukcióknak megfelelően a „mindszentyizmus” elleni akciókat. A taktika abból állt, hogy üzemi dolgozókból, fiatalokból álló küldöttségeket menesztettek a helyi plébánosokhoz, akiket színvállásra akartak bírni Mindszentyvel kapcsolatban. Az újabb hecckampány a helyi sajtó erős támogatása mellett zajlott.¹³⁰² December közepén, Mindszenty József letartóztatása előtt pár nappal csúcsra járatták a bíboros elleni kampányt, minden apró kínálkozó ürügyet felhasznált a hatalom az egyház ellen. Példának okáért, december közepén, Keszthelyen „Mindszenty-ellenes” felvonulást rendeztek, melynek során dr. Szekeres György háza elé (is) vonultak, ahol követelték, hogy az „ismert jobboldali beállítottságú orvos” mondjon le az FKGP-ben viselt választmányi tagságáról. Szekeres a sajtóbeszámoló szerint beszédet mondott, amibe a lap szerint „súlyos demokráciaellenes kijelentések vegyültek”, ami miatt rendőrségre adták az ügyét. Mindezt a

¹²⁹⁸ MNL ZML V.1511.a. 1948. október 23. jkv. A vármegyei törvényhatósági bizottság kisgyűlése elvi állásfoglalást hozott, mely szerint a községek költségvetéséből következetesen törölte azokat a tételeket, amelyeket azok a helyi papok, illetve egyház támogatására megszavaztak. MNL ZML IV.401.a. 1120/1948.

¹²⁹⁹ MNL ZML IV.401.a. 1145/1948.

¹³⁰⁰ MNL ZML XXXV.57.ba. 87. ö. e. 1948. november 6. és 95. ö. e. 1948. szeptember 24.

¹³⁰¹ Zala, 1948. november 14. 1. és november 24. 3.

¹³⁰² Zala, 1948. november 23. 2., december 14. 2., december 15. 2. „Egymás után születnek meg a határozatok, egymást érik a megmozdulások a zalai falvakban.” MNL ZML XXXV.57.ba. 102. ö. e. 1948. december 14.

Zala című lap a cikk címében így foglalta össze: „Eljárást indítottak a népellenes dr. Szekeres György keszthelyi orvos ellen”.¹³⁰³

„Mindszenty letartóztatása a munkásság körében, de az egész becsületes dolgozó nép körében osztatlan megaláztatást keltett” – foglalta össze lényegretörően Ferenczi Szabó Béla nagykanizsai városi MDP titkár a hercegprímás letartóztatása után a helyzetet, ahogy látni, de még inkább láttatni szeretne volna az MDP az eseményeket.¹³⁰⁴ Szinte az összes járási titkár hasonló hangokat véltek kihallani a „dolgozók” köréből, ami inkább volt egy konstruált, a felsőbb pártszerveknek szóló önigazoló vélemény, mintsem a közvélemény objektív interpretálása.¹³⁰⁵ Szintén közös elem volt a „Mindszenty-kérdés felett gyorsan napirendre tértek” kitétel, akár önmagában, a felszínen igaz is lehetett, hiszen komolyabb fizikai vagy szellemi ellenállás nem bontakozott ki a megyében szinte sehol sem, de elszigetelten felbukkantak a hatalom által konstruált szövegekben is ellenállási pontok. Baglad községben a bíró a letartóztatás hírére összehívta a képviselő-testületet és elítélték a kormány intézkedését. „A reakciónak egyik gócpontja ez a község, melyet a rendőrség már előzőleg is figyelt. Itt található volt főbíró [?], jegyző, ezredes, mérnök stb. Intézkedtünk a jegyzőn keresztül, hogy vizsgálja felül a bíró működését, akad hiba a költségvetésben vagy egyéb helyen és még ebbe az évben függesse fel.”¹³⁰⁶

1949 elejétől, kezdetben a Mindszenty-per, majd annak kifutása után a legkülönbébb ürügyekkel, de folyamatosan és egyre intenzívebben folyt az egyházak, azok papjainak, valamint más klerikusok és a hozzájuk kapcsolódó világi személyek egzecíroztatása, megfélemlítése, egzisztenciális majd személyi ellehetetlenítése, büntetése. 1948 karácsonya - közvetlenül Mindszenty letartóztatása – előtt arra kényszerítették a papokat, hogy az ünnepi miséken térjenek ki a „demokrácia eredményeire”.¹³⁰⁷ Ez még az elviselhetőbb „kérések” közé tartozott, de a párttitkárok messze nem voltak megelégedve az eredménnyel, beszámolóik szerint a papok „vegyesen” szóltak, sokan eleve nem vállalták, mások „mellébeszéltek”, de olyan is akadt, akivel meg voltak elégedve a hatalom emberei.¹³⁰⁸ A per kapcsán a hatalom újra végig-

¹³⁰³ Zala, 1948. december 22. 3.

¹³⁰⁴ MNL ZML XXXV.57.ba. 35. ő. e. Nagykanizsai városi titkár jelentése 1948. december.

¹³⁰⁵ MNL ZML XXXV.57.ba. 25. ő. e. Keszthelyi járási titkár jelentése 1948. december, 36. ő. e. Zalaegerszegi városi titkár jelentése 1948. december.

¹³⁰⁶ MNL ZML XXXV.57.ba. 26. ő. e. Lenti járási titkár jelentése 1948. december.

¹³⁰⁷ A főispán, az alispán és a polgármesterek keresték fel a két város meghatározó egyházi vezetőt, a falvakban már nem egy helyütt csak a rendőrség jelent meg, „ami rossz hatást váltott ki” – a pártiratok szerint is. MNL ZML IV.401.a. 977/1949. 1949. január 3.

¹³⁰⁸ „Volt aki szépen dicsért, de a szentgyörgyvölgyi volt a 'legszemtelenebb', aki a jegyzőnek azt mondta, hogy annak idején a nyilasok is ezt akarták, azoknak sem volt hajlandó megtenni.” A járási titkár megjegyzése: „Természetesen az illető 100 holdas kulák.” MNL ZML XXXV.57.ba. 26. ő. e. Lenti járási titkár jelentése 1948. december. Egy főispáni felmérés alapján három klaszterbe rendezték a papokat Mindszenty letartóztatásával

játszotta a már ismert repertoárját a felülről szervezett tüntetésektől kezdve a memorandumok szerkesztésén át a képviselő-testületek elítélő nyilatkozataiig bezárólag.¹³⁰⁹ A Zala vármegyei Tanfelügyelőség koordinálásával 283 általános iskolai szülői munkaközösségben tudtak gyűlést szervezni a „Mindszenty-üggyel” kapcsolatban, mely alapján a beérkezett jegyzőkönyveket három csoportba osztották. Az első csoportba tették azokat a községeket, szám szerint 94-et, ahol „a szülők érzékelhetően megértették a népi demokrácia eljárását”. A második csoportba került az iskolák derékhada, 179 intézmény, ahol a „szülők nem kaptak felvilágosítást különböző okok miatt”. Végül a harmadik csoportba 10 község iskolája került, ahol a szülők részéről „nyílt ellenzékiesség vagy teljes passzivitás” volt megfigyelhető.¹³¹⁰ Nem volt ínyére a hatalomnak, nem is szerette olvasni/meghallani a legfőbb társadalmi bázisának tekintett munkásság, kánontól elütő hangját, de néhány jelentésben mégis szembesülnie kellett ezzel. „Veszenek már véget ennek a kérdésnek és hagyjanak bennünket dolgozni” – szólt a munkásosztály óhaja, egy szakszervezeti jelentés szerint.¹³¹¹ 1949 januárjában, már a totális letámadás jegyében, adatgyűjtésbe kezdett a közigazgatás az egyházi önkormányzati szervek (egyháztanács, presbitérium) tagjaira vonatkozóan, elsősorban azok anyagi helyzetét és politikai nézeteit, pártállását tudakolva, amit megyei szinten a főispán fogott össze. Az iratkezelés szakmai oldaláról nézve teljesen abszurd módon gyűjtötte össze a főispán a szükséges adatokat, az kizárólag a mániákus politikai hisztéria, a kor egyre paranoidabb viszonyai felől volt magyarázható: „Bizalmas! Nem iktatandó! A vezetőjegyző maga készítse el és borítékolja! A jelentés ezen az íven teendő, tehát a rendeletem nem maradhat a jegyző úrnál.”¹³¹² Az akció után bejövő adatok elemzése után a főispán megnyugvással vette tudomásul, miszerint igazolódtak az előzetes megállapításai, vagyis a katolikus egyházközségek vezetői a falu legvagyonosabb rétegéből kerülnek ki. Összegzése szerint a vizsgált kb. 2000 egyházközségi tagnak kb. 70%-a pártonkívüli, 20–25%-a a Független Kisgazdapárt tagja és 5–10%-a a Parasztpárt, valamint a

kapcsolatos megnyilvánulásaik alapján. A jelentés szerint 69 pap „mereven elzárkózott” Mindszenty elítélésétől, 31-en magánbeszélgetéseikben elítélték Mindszentyt, de nyíltan nem, viszont 38 pap „az újévi ünnepek alatt határozottan kiállt a demokrácia mellett”. A forrás külön megjegyzi, hogy a „kiállók” közül mindössze egy pap volt, aki mindezt írásba is adta, Tuli László, gyulakeszi plébános. MNL ZML IV.401.a. 153/1949.

¹³⁰⁹ Csak tallózó jelleggel: Zala, 1949. január 1. 1., január 5. 1., február 22. 1.

¹³¹⁰ MNL ZML XXXV.57.bb. 155. ő. e. 1949. január.

¹³¹¹ Szörmentén, de több jelentésben is előkerül a „békén hagyás” kérdése, mint társadalmi óhaj, legalább annyira a „dolgozó parasztság” oldaláról is. A MAORT munkások is „unják a kérdést” – olvasható egy másik jelentésben. MNL ZML XXXV.57.ba. 102. ő. e. 1949. január 5. 1949 márciusában az Iparügyi Minisztérium utasítása alapján bezárták a lovászi MAORT-telep közelében lévő ideiglenes kápolnát. MNL ZML XXXV.57.bb. 28. ő. e. Lovászi MAORT propaganda felelős jelentése 1949. március. Az MDP sümegi járási titkárának egy kicsivel korábbi jelentése szerint a nyirádi bauxitbányában a hangulat erősen a klérus mellett volt: „Nehezen lehetett meggyőzni őket helytelen állásfoglalásukról”. MNL ZML XXXV.57.ba. 31. ő. e. Sümegi járási titkár jelentése 1948. október.

¹³¹² MNL ZML IV.401.a. 50/1949.

Kommunista Párt [sic!] között egyenlő arányban oszlott meg.¹³¹³ 1949 őszén a megye általános iskoláiba beiratkozott 49.500 tanulóból 47.058-an jelentkeztek hitoktatásra, mely mutatta az egyház – tágabb értelemben vett – kulturális, szellemi befolyásának majdnem töretlenségét. Vasvári Ferenc, a Zala vármegyei Tankerületi Főigazgatóság¹³¹⁴ ifjúsági előadója finoman szólva sem volt boldog, aminek hangot is adott: „Szomorú jelenség, hogy főleg falusi viszonylatban pártunk funkcionáriusai, szervezeti titkárok, fontos közigazgatási funkciót betöltő elvtársak is elküldik gyerekeiket hittanóra”.¹³¹⁵ 1950 februárjában a sztálinista alkotmányra teendő állameskü letételét követelték a papoktól, amit a püspökök, illetve általában a katolikus egyház vezetői megtagadtak, de papjaiknak engedélyezték, különösen, ha nem volt más megélhetési forrásuk, mint az állam által kínált jövedelem. „A papok eskütétele egyesek kivételével simán megtörtént” – jelentette a főispán a belügyminiszternek. Megjegyezte továbbá: „...az eskü letételének időbeni sorrendje a papok politikai magatartására is fényt vet”.¹³¹⁶ A „simának” jelentett ügymenet azonban még mindig az állampárt társadalmi beágyazottságának gyengeségét elfedő önnyugtató frázis volt, mivel a(z ön)kritikusabb beszámolók változatlanul jelezték a csoportdinamikák egyház felé billenő mérlegét.¹³¹⁷ Az államhatalom látszólagos győzelmei, politikai akaratervényesítései, mint 1950 májusában az apácák elbocsátása az iskolák után a kórházakból is, az egyéni szenvedéseken túl óriási társadalmi károkat okoztak, ami többek között az évtizedekre kiható tanító-, tanár- és nővérhiányban öltött testet.

V.3. Zárószavazások

V.3.1. Az 1949. évi népfrontos választás

A hatalom hegemonisztikus megragadása során az MDP vidéki viszonylatban is minden téren igyekezett fenntartani a törvényesség és „demokrácia” látszatát, ezért kissé paradox módon, de fontos volt számára a társutas pártok, az FKGP és az NPP működtetése – a szó szoros értelmében is – ha kellett, akkor a saját beépített embereivel, mint arra már láthattunk példát az

¹³¹³ MNL ZML IV.401.a. 977/1949.

¹³¹⁴ 1949-ben a megyei tanfelügyelőségekből és a több megyére kiterjedő tankerületi főigazgatóságokból egységes megyei tankerületi főigazgatóságokat szerveztek.

¹³¹⁵ MNL ZML XXXV.57.ba. 89. ő. e. 1949. október 31., Uo. 159. ő. e. 1949. október 12.

¹³¹⁶ MNL ZML IV.401.a. 124/1950.

¹³¹⁷ „...párttagjaink soraiban is bőven akad olyan, aki rendszeresen templomba jár, gyónik, áldozik [sic!] és felül a papi reakciónak. Például az egyik pártiskolásunk hazajövet a pártiskoláról, az volt az első tevékenysége, hogy elment a templomba és meggyónt.” MNL ZML XXXV.57.bb. 11. ő. e. 1950. február 23.

SZDP esetében. Az MKP/MDP javára az 1947-es választások után „végbement” erőeltolódás legitim voltának látszatát legelőször is az országgyűlésben kellett realizálni. Ennek megfelelően 1948 nyara után olyan országgyűlési választási szisztémára volt szüksége az MDP-nek, ahol a társutas pártok – a Mátyás királyhoz köthető mesék egyikét parafrázálva – jelen is vannak, meg nem is.¹³¹⁸ Így az MDP megteremtése után az egyik első és legfontosabb pártpolitikai feladat az FKGP és az NPP további csiszolása és az MDP erőterébe való teljes besimítása lett, felkészítendő ezeket is – feladatuk végeztével – a szublimációra.¹³¹⁹

A Nemzeti Parasztpárt – mint már több felvonásban is láthattuk - önmagában soha nem játszott komoly szerepet a helyi politikai életben, pusztán a két fontos megyebeli közigazgatási posztja, a zalaegerszegi polgármester és a főispán személye miatt kellett rá figyelni. Az NPP-vel szemben az FKGP neutralizálása már csak a múltbéli „brand”-je miatt is nagyobb erőösszpontosítást igényelt az MDP részéről. 1948 nyarán megkezdődött a Kisgazdapárt falusi szervezeteibe beszivárgott és tagkönyvvvel is ellátott (volt) DNP-sek, vagy egyszerűen csak annak tituláltak kirekesztése.¹³²⁰ Az MDP nagykanizsai városi titkára jelentése szerint: „A két koalíciós párt részéről őszinte barátság mélyült el az MDP-vel”. A következőkben dekonstruálta is ennek pontos mibenlétét, büszkén jelentve, hogy mindkét párt vezetőjét „minden presszió nélkül” titkos tagnak, beszervezte az MDP-be. Nem tudta azonban, hogy ezt a hírt operatívabb módon kellett volna feljebbvalóinak tudomására hozni, ugyanis a megyei pártbizottságon a jelentésének kiértékelője a margóra ezt írta: „Helytelen ezt jelentésbe írni”.¹³²¹ Egy élesszemű megyei kiértékelő a pölöskei körzeti titkár jelentését is kommentálta, aki a beszolgáltatás során - állítása szerint - a búzába ocsút keverő Torma József járási FKGP titkárt jelentette fel, mire a margóra írt széljegyzetében a kiértékelő lakonikusan reagált: „Kizáratni!”¹³²² Valójában ebben az egyszavas mondatban minden benne van az MDP és az FKGP korabeli viszonyát illetően, előbbi ekkor már el tudta érni, hogy egy másik párt funkcionáriusát nagy eséllyel kizárják, amit az alábbi eset is illusztrál. 1948. július 29-én az MDP KV Szervezési Osztályáról a következő tartalmú levél érkezett a megyei vezetőkhez: „A Kisgazdapárt megyei titkárát, Farkast, mint alattomos, korrupt embert tüntettétek fel, amennyiben adatokat tudtok adni rá, nincs különösebb akadály, hogy leváltsák, sőt helyes lenne, ha megjelölnétek, hogy kit javasoltok helyette”.¹³²³ A negatív elemekkel tűzdelt válaszlevél nem so-

¹³¹⁸ Vö. Feitl 2010, 286.

¹³¹⁹ Vö. Izsák 2013, 65.

¹³²⁰ MNL ZML XXXV.57.ba. 31. ő. e. Sümegi járási titkár jelentése 1948. június.

¹³²¹ MNL ZML XXXV.57.ba. 35. ő. e. Nagykanizsai városi titkár jelentése 1948. július.

¹³²² MNL ZML XXXV.57.ba. 30. ő. e. Pölöskei körzeti titkár jelentése 1948. július.

¹³²³ MNL ZML XXXV.57.bg. 40. ő. e. 1948. július 29.

kat késett, ahogy ezután Farkas Lajosnak a megyei titkári székből való leváltása sem, akinek a helyére 1948 szeptemberében Lendvai József került, aki a párt lenti járási titkára volt. Lendvai ezt követően megkereste az MDP-t azzal, hogy: „Javasoljunk [mármint az MDP] a pártjuknak járási titkárt.” Lendvai József viselkedése kapcsán nem csak gyaníthatjuk, hanem konkrétan tudjuk is, miszerint 1948 tavaszán titkos tagként átlépett akkor még az MKP-ba.¹³²⁴ Októberben sikerült is a megfelelő embert megtalálni Háli Gyula személyében, amit így kommentált az MDP járási titkára: „A nevezett a mi szempontunkból is megfelelő, ill. mink [sic!] javasoltuk”. Ezen vezetőváltások természetes következményeként – hiszen ez volt lényegében a cél – az FKGP és NPP járási vezetői ígéretet tettek a párttagságuk további átrostálására.¹³²⁵ Az MDP sümegi járási titkára például a „szélsőséges, jobboldali elemek” által irányított, de ugyanakkor széteső FKGP járási szervezetének simulékonyabbá tételét, éppen az utóbbi helyzetet kihasználva, az MDP által beépített emberek segítségével látta megoldhatónak.¹³²⁶

Ekkortájt ért véget az FKGP egyik korábbi, nagykanizsai, egészen pontosan kiskanizsai exponensének, dr. Fülöp Györgynek is a politikai pályafutása, legalábbis a Kisgazdapártban. A párt országos központja 1948. augusztus 17-én határozott dr. Fülöp György és több korábbi zalai országgyűlési képviselő, így Magyar János és Czifra László, valamint más tagok kizárásáról.¹³²⁷ A nagykanizsai FKGP felszámolása után, a korábbi – szimbolikus politikai - protestálásokkal ellentétben már nem volt senkinek sem ellenvetése a városi képviselő-testület 1948. október 23-i határozata ellen, melyben az egykori – korábban éles politikai vitákat kiváltó - országgyűlési tag lebontásáról rendelkezett.¹³²⁸ Az MDP letenyei járási titkára az FKGP járásbéli, „reakciós irányú” mozgásában dr. Vida Ferenc járási főjegyzőt vélte felfedezni, akinek a leváltását indítványozta, egyúttal dr. Zsoldos Elek járási jegyzőt kérte a helyére.¹³²⁹ Az őszi szezón vége felé az FKGP megyei elnökének, Mileji Istvánnak az országgyűlési pótkép-

¹³²⁴ MNL ZML XXXV.57.bg. 40. ő. e. 1948. december 21. „Kis képességű, velünk szoros kapcsolatot tart, utasításainkat végrehajtja” – szól az MDP KV Kádérosztályának megküldött jellemezése. Az MDP mellett a főispán és az alispán is direktben utasította az FKGP megyei titkárárt. MNL ZML IV.401.a. 977/1949.

¹³²⁵ MNL ZML XXXV.57.ba. 26. ő. e. Lenti járási titkár jelentése 1948. szeptember.

¹³²⁶ MNL ZML XXXV.57.ba. 31. ő. e. Sümegi járási titkár jelentése 1948. szeptember.

¹³²⁷ „Akadályozták a párt [az FKGP] demokratikus fejlődését és gyakran szembehelyezkedtek a párt vezetőségének politikai irányításával” – tudósított az eseményről a Zala – már csak a 3. oldalon - 1948. augusztus 28-án. Dr. Fülöp György ezután visszavonult a direkt politizálástól, pályafutását ügyvédként folytatta, létrehozva 1955-ben Nagykanizsán a 2. sz. Ügyvédi Munkaközösséget. Közéleti elhivatottsága azonban ezután sem szűnt meg, szűkebb lakóhelye társadalmáért a szakszervezet és a Hazafias Népfront égisze alatt dolgozott, amit 1970-ben Felszabadulási Jubileumi Emlékéremmel ismertek el. Dr. Fülöp György 1986-ban, Budapesten hunyt el. Dr. Fülöp György–Horváth Jánosné 2011, 115.

¹³²⁸ MNL ZML V.1513.b. 1057/1949.

¹³²⁹ MNL ZML XXXV.57.ba. 27. ő. e. Letenyei járási titkár jelentése 1948. szeptember. A csere meg is történt, viszont pár hónappal később, 1949 februárjában dr. Zsoldos Elek a családjával együtt - a néhány kilométerre lévő - Jugoszláviába emigrált. MNL ZML XXXV.57.ba. 27. ő. e. Letenyei járási titkár jelentése 1949. február. A titkár szerint a MAORT ügygel összefüggésben megszorodtak a határon való átszökések, melynek megszüntetése érdekében javasolta az egész vidék átfésülését és egy „komoly áttelepítést” kért.

viselői státuszát aktiválták, aki az év nyarán lemondott/lemondott dr. Bencze Imre helyét foglalta el 1948. november 16-án.¹³³⁰

A főispán 1948. novemberi jelentése szerint a Kis Ujság számára előfizetőket gyűjtött Zalában két budapesti egyén, akik gyűléseket is tartottak, „mely nem volt egyéb, mint uszítás a demokrácia ellen”, mire az államvédelmi szervek letartóztatták a két személyt. A főispán ekképpen összegezte véleményét a jelentésében: „A vármegyében a hangulat általában nyugodt, azonban e mögött zárkózottság, ellenérzés és a politikai élet fejlődése iránt nyíltan ki nem fejezett elégedetlenség van”.¹³³¹

Ebben a politikai miliőben kezdődött meg az újabb országgyűlési választás(i színjáték) előkészítése Zala megyében, első felvonásként az olvasztótégelynek szánt Magyar Függetlenségi Népfront helyi szerveinek megalakításával.¹³³² Az 1944 végén létrehozott Magyar Nemzeti Függetlenségi Front helyébe állított, az MDP-n kívül megmaradt, megtűrt pártokat az előbbi ernyőszervezetnél lényegesen szorosabb fogásba vevő Magyar Függetlenségi Népfront, egészen pontosan annak Ideiglenes Országos Tanácsa 1949. február 1-jén mondta ki megalakulását, melynek elnöke Rákosi Mátyás, titkára Rajk László, alelnökei Dobi István és Erdei Ferenc lettek. Ettől kezdve egészen az 1989/1990-es politikai változásokig a nevét többször változtató, önmagát osztályrészének, az állampárton kívül állók képviselőjének is tekintő „népfront” kapta feladatul az országgyűlési és tanácsi választások kiírását, előkészítését és lebonyolítását. Országos szervének fenti megalakulásával egy időben, hivatalosan 1949. január 31-vel megszűntek az 1944/45-ben létrehozott nemzeti bizottságok, helyüket ad hoc jelleggel eme új népfront helyi szervezetei vették át.¹³³³

Ahogy országosan, úgy vidéken is – a későbbi tanácsválasztásoknál is alkalmazott receptúra szerint – két ütemben történt a szervezet létrehozása. Először felülről oktrojált formában, majd egy hónappal később, a törvényesség és demokratizmus látszatát keltve, „választás” útján is megerősítették a felsőbb döntést. Zala megyében a helybeli pártközi tárgyalások után összeállított és az országos ideiglenes tanács, valamint a részt vevő pártok országos központjai által megerősített tisztikar 1949. február 14-én a vármegyeháza tanácstermében, a nyilvánosság kizárása mellett mondta ki a megalakulását. A Magyar Függetlenségi Népfront

¹³³⁰ Marelyn–Vida (főszerk.) 2005, 268. Elektronikusan lásd: https://mpgy.ogyk.hu/mpgy/alm/almanach_1947-49/1947_ngy_a_t268.htm Letöltés ideje: 2019. szeptember 28.

¹³³¹ MNL ZML IV.401.a. 977/1949. Az alispán a belügyminiszternek 1949 legelején tett jelentésében ugyancsak a lakosság „túlnyomó részének” ellenzéki hangulatáról számolt be. Lásd uo.

¹³³² Rákosi Mátyás már az 1947-es választások után, a megváltozott kül- és belpolitikai helyzetre tekintettel felvetette a függetlenségi front és az egész koalíció átalakításának kérdését. Izsák 2013, 63.

¹³³³ A nemzeti bizottságok megszüntetéséről az 1100/1949. sz. kormányrendelet intézkedett. Magyar Közlöny Rendeletek Tára, 1949. évi 28. szám, 1949. február 5.; Zala, 1949. február 1. 2.

Ideiglenes Megyei Tanácsának elnöke Lakatos Dezső, az MDP megyei titkára, jegyzője Barati József főispán (NPP), titkára Gerencsér György MDP országgyűlési képviselő, pénztárosa Lendvai József, az FKGP megyei titkára lett. A következő napokban, hetekben sorra alakultak meg a népfront települési bizottságai, legelőször Nagykanizsán (február 15.) és Zalaegerszegen (február 16.), ahol hasonlóan, a főbb tisztségeket az MDP helyi vezetői, míg a marginálisakat a társutas pártok vezetői, képviselői kapták.¹³³⁴ A járási titkárok jelentései szerint a falvakban is sikerült a legtöbb helyen az MDP-nek biztosítani az előírt 60%-os többséget. Ahol úgy ítélték meg, hogy a kevés párttag miatt ez esetleg nem lesz biztosított, azokban a községekben egyelőre nem forszírozták a népfront bizottság megalakítását. Néhány helyen a még mindig önálló identitással rendelkező FKGP paritásos alapon követelt magának helyet a bizottságban, sőt Komárvárosban, ahol nem működött NPP, ott annak helyeit is magának követelte, de „a kiküldött elvtárs megmagyarázta ennek helytelenségét, így minden zavargás nélkül megalakult a bizottság”.¹³³⁵

A megyei szervezet üléseinek atmoszféráját, egyúttal az FKGP megyei titkára, Lendvai József szervilizmusát jellemzi az 1949. február 28-i ülés jegyzőkönyve által rögzített hozzászólásának egy részlete: „A Független Kisgazdapárt egyik legfontosabb tennivalója [a] jelenben a párt sorainak megtisztítása. A tisztogatási munkát azonban a párt saját erejéből elvégezni nem tudja és éppen ezért kéréssel fordul a Függetlenségi Népfront vármegyei bizottságához, hogy a bizottság adjon támogatást a tisztogatáshoz. [...] Lakatos Dezső elnök megjegyzi, hogy a Népfront Bizottság minden támogatást meg fog adni a maga részéről, mert nem kétséges, hogy nekünk elsősorban az [az] érdekünk, hogy a párt megtisztuljon”.¹³³⁶ A népfront helyi bizottságai kapcsán felmerült egy technikai probléma, nevezetesen, hogy az 1948 nyarán – mint említettem – a beszolgáltatás, begyűjtés helyi támogatására már létrehoztak egy népi bizottságot és most ezeket a népfront szerveket is helyben népi bizottságnak nevezték. A helyzetet még az is komplikálta, hogy a két bizottság személyi összetétele sok településen majdnem teljesen egybevágtott. Éppen ezért már az első hetekben felmerült az igény a régebbi bizottság nevének megváltoztatására, ami meg is történt olyképpen, hogy előbb összevonták ezeket a népfront bizottságokkal, majd 1949 nyarán, az aratás, betakarítás idején operatív bizottság néven alakultak újjá a beszolgáltatás támogatására a népfront bizottságok mellett, amelyek a májusi szavazás után egyébként is tetszhalott állapotba kerültek.¹³³⁷

¹³³⁴ MNL ZML IV.401.a. 977/1949. A főispán jelentése a belügyminiszternek. 1949. február 17.

¹³³⁵ MNL ZML XXXV.57.ba. 28. ö. e. Nagykanizsai járási titkár jelentése 1949. február.

¹³³⁶ MNL ZML XXXV.57.ba. 100. ö. e. 1949. február 28. jkv.

¹³³⁷ Uo.

Miután csaknem az összes településen megalakult március első felére a Magyar Függetlenségi Népfront helyi bizottsága, ezek küldöttei által március 13-án, a népfront megyei konferenciájának keretében legitimáltatták az addig formálisan csak ideiglenes vezetőséget, melyet az előterjesztés felolvasása után az ideigleneshez képest változatlan formában a „konferencia egyhangú lelkesedéssel” fogadott el.¹³³⁸

A népfront megalkotásával létrejöttek azok a formai keretek, amelyek lehetővé tették az elkövetkező országgyűlési választáson a pártok immáron csak látszólagos jelenlétét, valójában a jelenlétük kiküszöbölését, vagyis az egylistás szavazás lebonyolítását. Még a népfront ideiglenes korszakában, az ideiglenes országos tanács által jóváhagyottan, a megyei központi összeíró bizottságba delegált tagok 1949. március 4-én, Zalaegerszegen, a polgármester előtt letették a fogadalmat. A hét tagot számláló bizottságba az MDP-n kívül az FKGP, az NPP, a szakszervezetek, az MNDSZ, a DÉFOSZ és a MINSZ küldött képviselőket így maximálisan biztosítva volt az MDP többsége.¹³³⁹ A későbbiek során a megyei, városi és járási szavazatszedő bizottságokban, összevetve a legutóbbi, 1947-es választások alkalmával alakult, már akkor is az MKP aránytalan túlsúlyát mutató hasonló bizottságokkal, most még annál is nagyobb volt az aránytalanság, bár inkább a kizárólagosság szó a megfelelőbb a helyzet jellemzésére.¹³⁴⁰

Az országgyűlés – ahogy 1947-ben - most sem alkotott új törvényt, hanem a korábbi választójogi törvényt, az 1945. évi VIII. tc-et egészítette ki. A parlament 1949. március 22-én tárgyalta a törvényjavaslatot, mindössze ketten szóltak hozzá az általános vitában az előterjesztőn kívül, részletes vitára pedig már nem is került sor. Az általános vitában dr. Vészy Mátyás a pártonkívüliek (korábban PDP), lényegében az ellenzék nevében tette szóvá egyedül, azt a törvényben rögzített antidemokratikus helyzetet, miként az Országos Nemzeti Bizottság helyébe tett Magyar Függetlenségi Népfrontnak kellett arról határoznia, hogy rajta kívül még ki indulhat a választáson. Ezen korántsem mellékes passzus mellett leginkább csak technikai jellegű változásokat tartalmazott a mindössze 11 §-ból álló egyoldalas törvénytöredék, többek között, hogy a választójogban résztvevők várhatóan nagyobb száma miatt a korábbi 14.000-ről 16.000-re emelték az egy mandátum elnyeréséhez szükséges szavazatok számát, valamint kiterjesztették a választhatóságot a rendvédelmi szervek tagjaira és egyes vezető közigazgatá-

¹³³⁸ Zala, 1949. március 15. 1., MNL ZML IV.401.a. 977/1949. A főispán jelentése a belügyminiszternek. 1949. március 17. Az országos kongresszust március 15-én tartották.

¹³³⁹ MNL ZML IV.401.a. 977/1949.

¹³⁴⁰ MNL ZML XXXV.57.bg. 51. ő. e. A megyei bizottságtól kapott ukáz szerint a helyi választási bizottság öt tagból állt, három MDP, egy FKGP és egy NPP-tagból, de sokszor előfordult, hogy utóbbiak helyére DÉFOSZ vagy EPOSZ tagot vettek be. MNL ZML XXXV.57.bf. 30. ő. e. Nagykanizsai járási titkár jelentése 1949. április 14.

si posztokat betöltőkre.¹³⁴¹ A törvényt (1949. IX. tc.) április 8-án hirdették ki a Magyar Közlönyben.¹³⁴² Ugyanitt látott napvilágot április 21-én a 108.220/1949. sz. belügyminiszteri „hirdetmény”, amely a – törvény értelmében – a Magyar Függetlenségi Népfront által megállapítottan a következő pártok részvételét közölte a május 15-re kitűzött országgyűlési választáson: Magyar Dolgozók Pártja, Független Kisgazdapárt, Nemzeti Parasztpárt, Független Magyar Demokrata Párt, Magyar Radikális Párt. A hirdetményben egyúttal azt is közölte a belügyminiszter, miszerint nevezett pártok a választáson közös lajstrommal indulnak, melynek neve: Magyar Függetlenségi Népfront.¹³⁴³ Ezzel a kör bezárult.

Az MDP kissé tudathasadásos módon úgy készült a választásra, mintha tényleges, valódi többpárti választások lettek volna, komoly téttel. A tét valóban komoly volt, de inkább a presztízs, a győzelem aránya, vagyis a belföldre és külföldre egyaránt mutogatható legitimáció mértéke volt az MDP számára a lényeges. A megfelelő mennyiségű és minőségű káderekből Zala megye ekkor még – mint ahogy azt a pártelit jellemzésénél érzékeltettem – jelentős importra szorult, különösen az ehhez hasonló kiélezett helyzetek idején. A fővárosból több tucat agitátort, pártmunkást küldtek Zalába, megerősítendő a helyi erőket. Másfél hónappal a választás előtt elkezdtek szervezni az esti agitációs iskolákat, tanfolyamokat. A két városban 82 ilyen „iskolát” szerveztek 1640 hallgatóval, míg a falvakban 282-t, 5761 fővel.¹³⁴⁴ A budapesti „aktívák” közül mindenki kapott egy falut vagy inkább falucsoportot, ahová hetekre bekérték magukat. A választás után részletes jelentést kellett adniuk, amit a megyei pártbizottság is megkapott, amiről a szerzők előre nem biztos, hogy értesültek, mivel nem egy esetben komoly kritikával illették a párt helyi vezetőit és a helyi viszonyokat. A fenti képzések hatékonyságáról sok mindent elárul Szemelka Ernő budapesti kiküldött jelentésének részlete, mely szerint hiába voltak egy-egy tanfolyamon akár 100-150-en, ha élesben be kellett állni a választási „harcba”, alig lehetett összeszedni 30-40 embert. Egy másik fővárosi agitátor, akit Zalaegerszegre osztottak be, bírálta a városi pártszervezetet és annak vezetőit, Seress János titkárt és dr. Gábor Ernő elnököt polgári beállítottságúnak minősítette a pártszervezetet pedig szervezetlennek tartotta. Kérdés persze, hogy ezekbe a bírálatokba mennyire játszott bele az a tény – amiről szintén a jelentésekből szerezhetünk tudomást –, miszerint nem mindig kényeztették el a „vendégeket”, akikről általában hétvégeken feledkeztek el gondoskodni,

¹³⁴¹ Országgyűlési Napló 1949. V. kötet. Elektronikusan lásd: https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1947_05/?pg=517&layout=s Letöltés ideje: 2019. szeptember 30.

¹³⁴² Magyar Közlöny 1949. évi Országos Törvénytár, 76. szám, 1949. április 8.

¹³⁴³ Magyar Közlöny Rendeletek Tára, 1949. évi 84. szám, 1949. április 21.

¹³⁴⁴ MNL ZML XXXV.57.bb. 68. ő. e.

egyikük megjegyzése szerint ilyenkor konkrétan éheztek. Riedl Antalné, akit Nagykanizsára vezényeltek, szintén a város gyatra ellátási viszonyaira panaszkodott, míg társa a helyi vezetők közötti feszültséget, rossz viszonyt ecsetelte.

A falvakba kihelyezett fővárosiak összegző jelentéseiben szintén fő szerepet kapott a helyi kommunisták általános lesajnálása. A Pacsai járáshoz tartozó Orosztony és Kerecseny községekbe beosztott fővárosi instruktor szerint csak tetézte az általános nehézségeket, hogy a két község „90%-a nyilas volt, Orosztonyban az MDP-titkár is nyilas faluvezető volt és most sem törődik a párttal”. Karsai László, Iparügyi Minisztériumból kiküldött instruktor szerint az MDP Pacsai Járási Bizottságának titkára, Percze Zsigmond rendesen végezte a dolgát, de a többiekről – véleménye szerint – „látszik, hogy csak a megélhetésért dolgoznak, a munkájuk nem önzetlen”. Ritkán, de előfordult dicséret is, természetesen ebben az esetben is kérdés, hogy ez mennyiben függött össze az ellátás színvonalával, mindenesetre a Keszthelyi járásba került egyik pesti agitátor megdicsérte Zachar Lajos járási titkárt és – a már ismert – Mosonyi Lászlót, a Keszthelyi Újság szerkesztőjét, valamint feleségét, aki propagandistaként dolgozott.¹³⁴⁵

Az MDP korai, nem minden elemében nyilvános készülődése után április 24-én vasárnap indult be a tömegek számára is látható módon a kampány, a nagygyűlések révén.¹³⁴⁶ Ezen a napon Letenyén Kiss Károly, Keszthelyen Balogh István, Sümegen Lakatos Dezső, Lesencetomajon Földes László beszélt az egybegyűltekhöz.¹³⁴⁷ Előző napon a főispán, Barati József (NPP) tartott volna nagygyűlést Felsőrajk községben – mint a forrás külön megjegyzi, az MDP megyei bizottságának engedélyével –, de a helyi rendőrség csak írásbeli engedély felmutatása ellenében volt hajlandó azt engedélyezni. Baratit igazoltatták, aki a rendőrség felszólítására elállt a gyűlés megtartásától és helyette az NPP tagjai részére tartott szimpla taggyűlést.¹³⁴⁸ Az alispán április 26-án kelt kétheti jelentésében kissé ellentmondásosan fogalmazta meg a kiindulási helyzetet, melynek általános részében a hangulatot nyugodtnak és bizakodónak írta le, a részletes kifejtés során azonban a járások legalább felében-kétharmadában „rendkívül rossz hangulatról” írt.¹³⁴⁹

¹³⁴⁵ MNL ZML XXXV.57.bb. 69. ő. e.

¹³⁴⁶ Eltérvően a korábbi választási kampányoktól, egyrészt ez viszonylag későn indult be, másrészt feltűnően hanyagolták a nagygyűléseket, a hangsúlyt inkább a kisgyűlésekre és a házi agitációra helyezték. Vö. Izsák 2013, 75.

¹³⁴⁷ Zala, 1949. április 23. 1.

¹³⁴⁸ MNL ZML XXXV.57.ah. 1. ő. e. 1949. április 26. A megyei államvédelem jelentésében a főispán nevét Barát Lászlónak írták.

¹³⁴⁹ MNL ZML IV.401.a. 977/1949. Alispán jelentése 1949. április 26.

A kampány következő „súlyponti napja” május 1. lett, amely 1949-ben vasárnapra esett, így két héttel a választások előtt igyekezett mindenki kihasználni ezt a lehetőséget. A városokban és a jelentősebb községekben, főként a járási székhelyeken minden korábbinál színpompásabb felvonulást és majálist igyekeztek szervezni a munka ünnepe alkalmából. A sajtóban és a nagygyűlések fő tematikájává már az ötéves terv leendő nagyberuházásai léptek elő, melyre a felvonulások is reflektáltak.¹³⁵⁰ A zalaegerszegi felvonulás mennyiségi és minőségi mutatóival mindenki elégedett volt, mindössze annyi kritika vegyült a beszámoló jelentésekbe, miszerint egyeseknek nem tetszett, hogy már három nappal az esemény előtt „elbarikádozták” a forgalom elől a város főterét a dísztribün építése miatt.¹³⁵¹ A nagykanizsai ünnepség felvonulási része dicséretet kapott, 20.000 főre becsülték a résztvevők számát a 25.000 lakosú városban, viszont az ez után tartott választási nagygyűlés létszámadataival már elégedetlenek voltak az illetékesek, mivel a tömegnek csak kb. a fele vonult át a csak 15 percre lévő újabb helyszínre, ahol Kállai Gyula és Gyöngyösi János (FKGP) mondtak beszédet. Az önkritikus következtetés így szólt: „...levontuk a tanulságot [...] a tömeget kifárasztani nem lehet”.¹³⁵²

A legkeményebb diónak a lehetséges egyházi „ellenagitáció” semlegesítése ígérkezett, mivel a hatalom felfogásában egyedül a papság tehette kérdéssé az eredményt, a legitimáció mértékét. Április közepén minden épkezláb „megbízható és kellően felkészült” közigazgatási vezető kapott referenciálisan egy papot, akivel foglalkoznia kellett.¹³⁵³ Az április első felére eső húsvéti ünnepkör idején még nem mert komolyabb ütközést vállalni az államhatalom az egyházzal, de a választási kampányhajrá - május 1-től kezdődően - már az ütközések jegyében telt.¹³⁵⁴ „Volt néhány pap, de csak egész kivételesen, akivel szemben keményebb és tárgyilagosabb [sic!] figyelmeztető hangot kellett használni, hogy május 1-jén a misét másik időpontban tartsa” – szólt a főispán összegző jelentése.¹³⁵⁵ A preventív figyelmeztetések ellenére nem kevesen, az átlagosnál hosszabb misékkal és búzaszentelési körmenettel próbálták a híveket távol tartani az MDP rendezvényeiről.¹³⁵⁶ Az állampárti vagy államvédelmi jelentések készítőinek megállapítása szerint – ahogy ez korábban is történt - a nép a papját figyelte, tőle várt

¹³⁵⁰ Zala, 1949. május 1. 4. Az ötéves terv ezen fázisában beígért elemekből akár Zalaegerszeg, akár Nagykanizsa vagy más települések vonatkozásában szinte semmi nem valósult meg, illetve helyettük teljesen más beruházások kaptak végül prioritást. Káli 1999b.

¹³⁵¹ MNL ZML XXXV.57.ah. 1. ö. e. 1949. április 30.

¹³⁵² MNL ZML XXXV.57.ba. 35. ö. e. Nagykanizsai városi titkár jelentése 1949. május. Az ÁVH megyei osztálya 15.000 főre becsülte a nagykanizsai felvonulók létszámát. MNL ZML XXXV.57.ah. 1. ö. e. 1949. május 2.

¹³⁵³ MNL ZML IV.401.a. 977/1949.

¹³⁵⁴ A jelentők túlbuzgósága néha nyelvi/logikai abszurdba csapott át. Az ÁVH április 23-i napijelentése szerint: „Keszei Imre kanonok sűrűn látogatja a község [Zalalövő] lakóit. Feltehető, hogy a választás ellen agitál, azonban ezt konkrétan bizonyítani nem lehet.” MNL ZML XXXV.57.ah. 1. ö. e. 1949. április 23.

¹³⁵⁵ MNL ZML IV.401.a. 977/1949. 1949. május 3.

¹³⁵⁶ MNL ZML XXXV.57.ah. 1. ö. e. 1949. május 4.

útbaigazítást: „ha a pap szavaz, akkor ők is szavaznak és úgy, ahogy a pap mondja”.¹³⁵⁷ Az államhatalom egyik választási kampányeleme a következő napokban a későbbi békepapok előfutárainak exponálása lett,¹³⁵⁸ ami nem volt teljesen sikertelen, amint azt a zalagyömörői vagy a káptalanfai plébános megnyilatkozása is mutatta: „mindenkinek lelkiismeretesen le kell adnia a szavazatát a Magyar Függetlenségi Népfontra” – amit aztán a sajtó is lehozott.¹³⁵⁹ A papok mellett az egyházközségek világi vezetőit is állásfoglalásra kényszerítették egy eléjük tett gépelt formanyomtatvány aláíratásával, mellyel kifejezhették a népfront melletti szimpátiájukat.¹³⁶⁰ Ha nem ment szép szóval a meggyőzés, akkor következett a verbális erőszak.¹³⁶¹ A Zalában meghatározó katolikus egyház leginkább passzív ellenállással próbálta ellensúlyozni a hatalom részéről őt és híveit érő lelki terrort, de a püspöki kar május 5-én kiadott, kompromisszumra hajló nyilatkozata, főleg pedig a három nappal később, május 8-án 122 katolikus egyházi és világi közéleti személyiség Népfront melletti szavazásra hívása le döntötte a hívők nagy részében a morális akadályokat és a normakövetésnek hamarosan meg is lett az eredménye.¹³⁶²

A választás, vagy ahogy sokszor freudi elszólással a forrásokban szerepel, „leszavazás” társadalmasításából senki nem maradhatott ki, így például a katolikus egyház mellett meglepően nagy figyelmet szenteltek a pártállami iratok Jehova Tanúi zalai közösségeinek, különösen a központnak számító zalaudvarnoki gyülekezetnek. Külön figyelték Dóber János gyülekezeti vezető mozgását, megnyilatkozásait, postáját, melynek célja, hogy rajta keresztül meggyőzzék Jehova Tanúit a szavazáson való részvételtől és azon belül is a népfront melletti kiállásról. A félelem és bizalmatlanság kettőse játszhatott közre abban, hogy először a helyi római

¹³⁵⁷ MNL ZML XXXV.57.ah. 1. ő. e. 1949. május 9.

¹³⁵⁸ „Szívós munkával szembe kell fordítani az alsópapságot a püspöki karral, illetve egyenesen a Vatikánnal. Meg kell szólaltatni azokat a papokat, akik élesen elítélik a Vatikán politikáját és ugyanakkor szilárd hitet tennének a népi demokrácia mellett. Le kell szakítani ezeket a papokat az imperializmus járszalagjáról.” MNL ZML XXXV.57.ba. 35. ő. e. Nagykanizsai városi titkár jelentése 1949. május.

¹³⁵⁹ MNL ZML XXXV.57.bb. 155. ő. e. 1949. május 3., Zala, 1949. május 6. 3. Az együttműködést mutató papok kifejezetten kérték, hogy megnyilatkozásuk ne kerüljön nyilvánosságra, mert egyházi főhatóságuk büntetni fogja őket. MNL ZML IV.401.a. 977/1949.

¹³⁶⁰ MNL ZML XXXV.57.bb. 155. ő. e. 1949. május.

¹³⁶¹ „...mindazokkal a papokkal szemben, akik legalább loyális [sic!] magatartást nem tanúsítottak, a vármegye főispánja, alispánja, árvaszéki elnöke személyesen nyomatékos és komoly figyelmeztetést intézett a választásokkal kapcsolatos magatartásukra vonatkozóan.” MNL ZML IV.401.a. 977/1949. Az alispán jelentése 1949. május 13. Pár nappal korábban: „Ledniczky káptalanfői plébánost [volt FKGP országgyűlési képviselő], aki konok és határozottan ellenséges érzületű a demokráciával szemben, a járási főjegyzőnő magához hívatta és elbeszélgetett vele. Az eredmény az volt, hogy a plébános másnap autóbuszon elhagyta Káptalanfőt és Veszprém megyébe költözött. A hangulat azóta csendes”. MNL ZML IV.401.a. 977/1949. Az alispán jelentése 1949. május 10.

¹³⁶² Feitl 2010, 288.

katolikusok, majd a „meggyőzés” után a forrásokban csak „jehovisták”-nak nevezettek is külön szavazóurnát szerettek volna kapni, bizonyítandó a lojalitásukat.¹³⁶³

Visszatérve a világi vonalra, a május 1-jei vasárnap után a következő, május 8-i vasárnapon csúcsosodott ki az állampárt propagandagépezete. Erre a napra a Dunántúl egyik legfontosabb, sok helyről könnyen megközelíthető vasúti csomópontjába, Celldömölkre hirdettek nagygyűlést Rákosi vezérszónokságával. Az MDP főtitkára már előző nap elindult a helyszínre, ahová Zalán keresztül vezetett az útja és előre megszervezetten több faluban is megállt, mire május 7-én délután megérkezett Zalaegerszegre, ahol a nem egészen egy héttel korábbi felvonulás egynémely meghagyott kulisszáját felhasználva tartott nagygyűlést. Másnap, a beszámolók szerint mintegy húszezer zalai vett részt a celldömölki nagygyűlésen, ahol Rákosi mellett Erdei Ferenc és Lakatos Dezső megyei titkár is beszélt.¹³⁶⁴ Május 8-át mint az Anyák napját is megünnepezték, bepasszíva ezt is kampányba. Nem minden kampányelem és agitátor erősítette azonban a népfront renoméját, mint ahogy az kiderült a hétvége után frissen született egyik ÁVO-s jelentésből. Esztergály községben egy Keszthelyről kikerkező agitációs csoport valamennyi tagja lerészegedett, ráadásul ezt még azzal is tetézték a csapat nőtagjai, hogy kijelentették, ők a szabad szerelem hívei, ami a mélyen vallásos faluban általános megbotránkozást keltett.¹³⁶⁵ Dióskálon is a bor okozott gondot, amikor a Talpalatnyi föld című film vetítése után egyesek Rákosit éltették, mire egy határozott hang „Le vele!” bekiabálással törte meg a kánont. A mintaszerű pedigrellel, többek között ’19-es múlttal, Horthy kori bebörtönzéssel bíró, kommunistaként aposztrofált újjgazda esetében a rendőrség mellett a nyomozásba bekapcsolódott az államvédelem is, de végül csak a kelleténél több borfogyasztást jelölték meg az illetlen viselkedés okaként.

A választási névjegyzék alapján az utolsó héten házi agitációba kezdtek az aktivisták. Nagykanizsán a csaknem húszezer szavazásra jogosultat úgy osztották fel az agitátorok között, hogy mindenkire 20 fő jusson, tehát majdnem ezer aktivista fésülte át nap, mint nap a várost. A biztosan népfontra szavazókat körrel jelölték a névjegyzéken, míg a bizonytalanabb

¹³⁶³ MNL ZML XXXV.57.ah. 1. ő. e. 1949. május 4.; IV.401.a. 977/1949. Az alispán jelentése 1949. május 6. Közvetlenül a szavazás napján összekuszálódtak a szálak, az alispán kétségbeesetten jelentette: „most az van, hogy [Jehova Tanúi] semmiképpen nem akarnak szavazni” – ráadásul egy másik kisegyház tagjaival, a nazarénusokkal is „nehézségek vannak. [...] A főjegyzők fel lettek hívva, hogy folytassák a meggyőző munkát és a közigazgatási adminisztratív intézkedéseket is helyes politikával alkalmazzák velük szemben”. MNL ZML IV.401.a. 977/1949. Az alispán jelentése 1949. május 15.

¹³⁶⁴ MNL ZML IV.401.a. 977/1949. Az alispán jelentése 1949. május 10.; Zala, 1949. május 10. 1.

¹³⁶⁵ MNL ZML XXXV.57.ah. 1. ő. e. 1949. május 9. Az államhatalom ekkor olyan aprónak tűnő, de a vidéki gazdálkodók számára bosszantó dolgokra is ráugrott, mint a hagyárosböröndi eset, amikor az 1 Ft/q áron megrendelt mésziszapot 1,80 Ft/q áron kapták volna meg a gazdák.

eseteket X-szel, velük lényegesen többet foglalkoztak.¹³⁶⁶ A sajtóban minden olyan képviselő-jelöltet, akik a zalai választókerületi lista befutó helyén szerepeltek, fényképes cikkben mutat-tak be.¹³⁶⁷ A községekben a papok mellett a nagygazdákat igyekeztek „megdolgozni”, hiszen ezekre a személyekre, mint irányt mutató, korabeli „influencerekre” tekintett fel a falu népe. A fővárosból az agitátorok mellett számos kultúrmissziót is küldtek vidékre, a kultúrautótól kezdve a Madách Színház művészeinek előadásain át a bábcsoportokig bezárólag. A másik terület a sport volt, amin keresztül az ifjúságot próbálták elérni.¹³⁶⁸ A hároméves terv „aján-dékaként”, az utolsó napokban egymás után avatták a falusi bekötőutakat, ami viszonylag kis költséggel, de valóban kézzelfogható hasznot hozott több településnek az aprófalvas Zalá-ban.¹³⁶⁹ Többen az 1945 előtti kampányok reminiscenciáira emlékeztettek, hiányolva azokat a mostaniból: „A Népfront csak ígér, míg régen a politikai pártok kortesei legalább a választá-sok előtt etették, itatták a szavazókat”.¹³⁷⁰ A kampány sodrásában egyes szereplők már kezd-ték elveszíteni realitásérzéküket illetve moralitásukat. Az egyik tapolcai járásbéli jelentés sze-rint a „kulákoknál nagy változás állt be, mivel nyíltan beszélnek arról, hogy elsőik lesznek a szavazásnál”. Egy másik esetben, az alispán így jelentett: „A kulákság magatartása nyugodt és kifogástalan. Nemcsak, hogy nem agitálnak a választások ellen, de egyes helyeken ők maguk agitálnak a Népfront érdekében”.¹³⁷¹ Nem gondolnám, hogy naivitásból, inkább érdekvezérel-ten értették félre a jelentésadók a nagygazdák megfélemlítéstől színlelt viselkedését. A kam-pány záróköveként is értelmezhetjük a nagykanizsai városi MDP titkár diadalittas, meglepő-dést kifejező, pozitivistának szánt, de mégis amorális jelentését: „Lehet, hogy furcsán hang-zik, Kanizsa városa, illetve annak dolgozói ma már nemcsak tudnak kellően reagálni népi demokráciánk fejlődésére, hanem többségében tudnak gyűlölni is”.¹³⁷²

A szavazólapra felkerülő nevek és azok sorrendje többkörös egyeztetés után vált végle-gessé. A zalai választókerületből 33 nevet lehetett hivatalosan lajstromba venni. A helyiek először saját maguk között állítottak fel egy prioritási sorrendet, amibe az MDP központban betoldották a fővárosi kádereket. A véglegesített verzióban az első tíz helyre hat fővárosi ke-rült, élükön – a hagyományokhoz híven - Rákosi Mátyással.

¹³⁶⁶ MNL ZML XXXV.57.ba. 35. ő. e. Nagykanizsai városi titkár jelentése. 1949. május.

¹³⁶⁷ Zala, 1949. május 8. 3., május 13. 2., május 15. 3.

¹³⁶⁸ MNL ZML XXXV.57.bb. 76. ő. e. Dr. Hadnagy László vármegyei szabadművelődési felügyelő jelentése.

¹³⁶⁹ MNL ZML IV.401.a. 977/1949. Az alispán jelentése 1949. május 13.

¹³⁷⁰ MNL ZML XXXV.57.ah. 1. ő. e. 1949. április 25.

¹³⁷¹ MNL ZML IV.401.a. 977/1949. Az alispán jelentése 1949. május 10., XXXV.57.ah. 1. ő. e. 1949. május 9.

¹³⁷² MNL ZML XXXV.57.ba. 35. ő. e. Nagykanizsa városi titkárának jelentése 1949. május.

28. táblázat

A zalai választókerület szavazólapjára felkerült országgyűlési képviselőjelöltek adatai.

1949. május 15.

Sor-szám	Név	Életkor	Foglalkozás ¹³⁷³	Lakóhely
1.	Rákosi Mátyás	57	miniszterelnök-helyettes	Budapest
2.	Dobi István	51	földműves, miniszterelnök	Budapest
3.	Kiss Károly	46	cipész	Budapest
4.	Lakatos Dezső	44	cipész, Népfront megyei elnöke	Zalaegerszeg
5.	Horváth János ¹³⁷⁴	32	földműves	Budapest
6.	Balogh István, dr.	56	római katolikus pap	Budapest
7.	Mileji István	50	földműves, Népfront megyei bizottság tagja	Becsvölgye
8.	Szekeres János, dr.	61	ny. államtitkár	Budapest
9.	Gerencsér György	47	tég lamester, Népfront megyei titkára	Keszthely
10.	Baticz Jánosné	46	földműves, MOSZK szervező	Zalaszántó
11.	Forgáts István	39	lakatos	Bázakerettye
12.	Matéczi János	50	földműves, DÉFOSZ vezetőségi tag	Fityeház
13.	Bakos István	25	bányász	Nyirád
14.	Fülöp Péter	35	asztalos	Budapest
15.	Szántai Imre	38	kővágó, ÜB elnök	Badacsonytomaj
16.	Barati József	35	tanító, főispán	Zalaegerszeg
17.	Nadrai Kálmán	49	földműves	Pacsa
18.	Ferenczi Szabó Béla	33	fényképészsegéd, Népfront városi elnök	Nagykanizsa

¹³⁷³ A forrásban szereplő módon.

¹³⁷⁴ 1947-ben a töredékszavazatok révén került be az országgyűlésbe az NPP-től, a zalai választókerületi lista második helyéről.

19.	Juhász Olga	24	munkásnő, MNDSZ megyei titkár	Zalaegerszeg
20.	Nikolits Ferenc	52	állatorvos	Hévíz

Forrás: MNL ZML XXXV.57.bg. 51. ő. e.

A szavazólapra – melynek már a megnevezése is árulkodó – csak a személynevek kerültek fel, minden más adat elmaradt. A Zala c. lap fontosnak tartotta, hogy többször is leközlje a (helyes) szavazás módszerét: „A Magyar Függetlenségi Népfontra úgy kell szavazni, hogy a szavazó nem tesz semmilyen jelet a szavazólapra, hanem csak összehajtja azt, beteszi a borítékba, majd leragasztja a borítékot és bedobja azt a szavazatszedő bizottság előtt elhelyezett urnába”.¹³⁷⁵ Az ellenszavazás módját a lap diszkréten elhallgatta. A népfrontlista melletti érvényes szavazáshoz tehát az állampolgárnak semmilyen aktív cselekedetet nem kellett tennie, mivel a szavazólapot taktikusan úgy szerkesztették meg, hogy a lap alján lévő kör két vonással való áthúzása számított ellenszavazatnak. Ennek az eredmény alakulásában óriási jelentősége lett.

Mielőtt a szavazás napjának eseményeit, majd a megszületett végeredményt ismertetném, előtte felvillantom azt a háttér miliőt, amit a különböző, sokszor egymásnak is ellentmondó rémhírek teremtettek a választás idejére. Az ezek által alakított mentális horizont – mint láthattuk, olykor cselekvést is meghatározó módon - ugyan mindvégig jelen volt a korszakban, de megítélésem szerint, intenzitásában és variabilitásában az 1949. évi választások előtti időszakban érte el csúcspontját, fordított arányban állva a rendszerbe vetett általános közbizalom és annak legitimitása mértékével. A hivatalos hírközlő szervek manipulált hírei vagy a hallgatása egy adott eseményről és az emberek által megtapasztalt valóság közt feszülő kognitív disszonancia volt a legfőbb táptalaja a rémhíreknek vagy egyszerűen csak a fals információk terjedésének. A rémhírek egy része a választástól függetlenek voltak, ezek zöme a háborús félelemmel, pszichózissal függött össze, amelyek egyfajta „alapzaj”-ként folyamatosan uralták a negyvenes-ötvenes éveket. A félelemről tanúskodó rémhírek mellett nem egy olyan is akadt, ami - alap nélküli – pozitív jövőbeni bizodalmat fejezett ki. A rémhírek, adott esetben történelmet is formál(hat)ó szerepével a hatalom is tisztában volt, éppen ezért energiáinak egy jelentős részét ezek cáfolására, illetve kioltására fordította, de mint utaltam rá, ha pragmatikus érdekei úgy kívánták, maga is aktívan bekapcsolódott ezek gyártásába és/vagy

¹³⁷⁵ Zala, 1949, május 11. 1., május 12. 1.

terjesztésébe. Mivel a „rémhírek” egy része idővel igazolást nyert a különböző retorziók kapcsán, gondolok itt például a kollektivizálásra, ez gyakorlatilag hólabda-effektust okozott, minekutána a valóban képtelen és minden alapot nélkülöző hírek is makacsul tartották magukat az emberek hitében.

Mindezek után lássunk néhány példát - a források nyelvi képzavarát is illusztrálva - „milyen hangok merültek fel”, „ütődtek meg” aktuálisan az 1949-es választásokkal kapcsolatban:

- Aki tartózkodik a szavazástól, annak gyermekét nem engedik iskolába járni.
- Aki nem szavaz, azt a kommunisták el fogják hurcolni.
- Aki nem akar szavazni, azt karhatalommal fogják elővezetni.
- Az idősebb nők nem kapnak szavazati jogot.
- Ha az állásában lévő tisztviselő vagy nyugdíjas nem szavaz le, úgy állásából elbocsájtják, illetve nyugdíját megvonják.
- Aki nem a Népfontra szavaz, megy Szibériába.
- A szavazócédulák vegytintával meg vannak jelölve.
- A szavazócédulák láthatatlan számjeggyel lesznek megjelölve, amiből tudni fogják, hogy ki kire szavazott.
- A szavazócédula szibériai útleveél.
- Ha Rákosi győz, Mindszentyt szabadon engedik.
- Lesz egy keresztény blokk a választáson.
- A választást nemzetközi rendőrség fogja ellenőrizni.
- Ha a Népfront győz, az amerikaiak/angolok megtámadnak és ellenük azok lesznek bevetve, akik a Népfontra szavaztak.
- Mindenki vigye haza a szavazólapot és üres borítékot tegyen az urnába, mert az amerikaiak/angolok előtt így tudják igazolni, hogy nem a Népfontra szavaztak. Aki nem tudja igazolni magát, attól a földjét elveszik és felelősségre vonják.
- Aki a Népfontra szavaz, annak be kell lépnie a kolhozba.
- A szavazatszedő bizottságban lesz egy pártonkízüli, aki az amerikaiak megbízottja és ha megfordul a helyzet, ő fogja megmutatni azokat, akik a kommunistákra szavaztak.
- A budapesti lakosság nagy része már vidékre települt, mert a választás előtti napokban angol repülők fogják bombázni a fővárost.
- A választás előtt az amerikaiak álomport szórnak le, amitől a kommunisták 24 órára elalszanak.

- Új határt vonnak a Tiszánál, Tokajban már oroszok lesznek.
- A kulákok a választás napján sárga csillagot kapnak.
- A választás után a kulákok sárga karszalaggal, míg a pártonkívüliek nemzetiszínű karszalaggal járhatnak nyilvános helyre.
- A választás után a kulákok mennek Szibériába.
- A választás után visszaveszik a földeket és nem lesz többé magántulajdon.
- A választás után a templomokból traktorállomás lesz.
- A választás után nem lesz kollektív szerződés, nem lesz nyugdíj.
- Az eredményeket meg fogják hamisítani.
- A választás után mindenki blokkot kap és csak azt vehet rajta, amit a kormány engedélyez.
- A választás napján sötétség lesz.
- A választás után lebélyegzik (leértékelik) a 100 Ft-os bankjegyeket.
- Minden kommunistát felfegyvereznek.
- 1950. január 1-jén minden magántulajdon megszűnik, minden házasság után 500 Ft-ot kell fizetni, egyházi házasságot nem lehet kötni, akinek jó lakása van, abból kiteszik és a kommunistáknak adják, csak párttagok kaphatnak ruhát és nyugdíjat.

A legkombináltabb rémhír Bánáss László veszprémi püspök nem sokkal a választás előtt, április 20-án bekövetkezett váratlan halálával kapcsolatban terjedt el: nem volt hajlandó engedni a kormánynak, hogy szakadjon el Rómától és alakítson egy különálló keleti egyházat, ahová az összes magyar és délkelet-európai katolikus tartozott volna. Ennek az egyháznak a feje Bánáss püspök lett volna, de mivel ennek nem tett eleget, ezért „eltették láb alól”.¹³⁷⁶

A választást, alias szavazást a hatalom népszavazássá akarta oldani, amit népünnepélyek sora kísért, főleg sport és kulturális vonalon. Ekkor vált divattá, ami a következő évtizedek egyetlen tétje lett az országgyűlési választásokat illetően, hogy a települések azon versengtek, melyikükénél lesz meg előbb a 100%-os részvétel. A legitimációs cél nem ismert határokat. A cél szentesíti az eszközt alapon néha vígjátékba illő jelenetek adódtak, kis szabálysértésekkel fűszerezve. Példának okáért, egy keszthelyi házassuló pár meghívta a Vácon élő rokonait a lakodalmukba, de túl későn érkezett a meghívó és már nem volt idő – ekkor éppen rózsaszínű

¹³⁷⁶ A legtöbb rémhírről az államvédelmi jelentések számoltak be. MNL ZML XXXV.57.ah. 1. ő. e. 1949. április–május.

papírra nyomtatott – névjegyzék-kivonatot¹³⁷⁷ szerezni az illetékes váci választási bizottságtól. Menteni a menthetőt, a bizottság ezt a tényt szabályosan, pecséttel és aláírással rögzítette az esküvői meghívóként szolgáló levelezőlapon. Az időközben Keszthelyre érkező rokonok ezt itt bemutatták a helyi választási bizottságnak, mire az engedélyezte a szabályoktól való eltérést és szavazhattak a váciak, amit a bizottság akkurátusan ugyancsak feljegyzett a meghívóul szolgáló levelezőlapon.¹³⁷⁸ Egy „kis színes” típusú, harmadik oldalra szorult sajtótudósítás szintén egy lakodalom kapcsán számolt be a választás mindent elsöprő primátusáról. Eszerint Zalakoppányban a templomból kijövő násznép, amely a fél falut felölelte, nem a lakodalomba ment először, hanem az egyébként is útba eső szavazóhelyiséget kereste fel.¹³⁷⁹

A szavazás napján történt esetleges incidensekről nincs tudomásunk, ebből a szempontból valóban egy látszólag békés „népszavazás”-hangulat lett úrrá mindenhol. Némely szavazatszedő bizottságban történtek azért érdekes esetek a szavazásról készült hivatalos jegyzőkönyv szerint. Alsópáhok I. szavazókörében a hivatalos névjegyzékben 272 fő szerepelt. A nap folyamán megjelent a szavazatszedő bizottság előtt 33 ember, akik „a választói névjegyzékből kimaradtak és a szavazati jogukat kérték. Geréb elvtárs utasítására ezeket az egyéneket leszavaztattuk”.¹³⁸⁰ A hiányosan fennmaradt választási anyag miatt nehezen lehet magyarázni egyes települések, illetve szavazókörkben tapasztaltakat, ahol a választói névjegyzékbe rendszeren felvett, nagyságrendileg néhány száz fő mellett a külön választói jegyzékbe még esetenként száznál is több személyt írtak össze. Ha nem csalásról van szó, akkor a névjegyzéket első körben készítőik jártak el rendkívül hanyagul.¹³⁸¹ A választáson való részvétel, vagyis a „leszavazás” tényét a szavazatszedő bizottságoknál lévő választói névjegyzék „Megjegyzés” rovatában jelölték. Karmacson még külön pecsétet is készítettek „Leszavazott” szöveggel, a gyorsabb ügyintézés végett. Egynémely esetben, jól érzékelhetően a szavazatszedő bizottság számára is kellemetlen volt, illetve a következményektől tartottak, ha valaki nem jelent meg a szavazóhelyiségben. A meg nem jelentek esetében a Megjegyzés rovatba igyekeztek valami-

¹³⁷⁷ A színbeli különbség mellett az 1949-es névjegyzék-kivonat formailag és tartalmilag ugyanúgy nézett ki, mint az 1947-ben elhíresült társa, azzal az apró tartalmi különbséggel, hogy a cédula alján az „összeíró bizottság elnöke” szövegrész helyett a „szavazatszedő bizottság elnöke” szöveg szerepelt.

¹³⁷⁸ MNL ZML IV.403. 1949. évi országgyűlési választás, Keszthely VII. szavazókör.

¹³⁷⁹ Zala, 1949. május 17. 3.

¹³⁸⁰ MNL ZML IV.403. 1949. évi országgyűlési választás, Alsópáhok I. szavazókör.

¹³⁸¹ MNL ZML IV.403. 1949. évi országgyűlési választás, Hévíz I., Cserszegtomaj szavazókörei. Egy állampárti dokumentum kritikusan megjegyzi, miszerint sok olyan egyén is rajta volt a választói névjegyzéken, akik meghaltak, „disszidáltak (Dombai-félék)”. A jelentésíró ezt a számot Nagykanizsa város esetében 6-7%-ra, 1200 emberre becsülte. (!) MNL ZML XXXV.57.ba. 35. ö. e. Nagykanizsai városi titkár jelentése 1949. május. Helyben nincsenek dokumentumok arra vonatkozóan, hogy olyan mértékű jogtalan kihagyásokat alkalmaztak volna, mint 1947-ben. Feitl István szerint volt ilyen akció, melynek keretében 200.000 embert hagytak ki országosan a választójogból. Feitl 2010, 285.

lyen hihető, elfogadható indokot beírni a távollétet igazolandó (kiskorú, elköltözött, nem szállítható beteg, meghalt). Ha már kimerültek a lehetőségek, akkor azt írták be, hogy „ismeretlen”, vagy egy „X”-et tettek a név mellé, de az sehol nem olvasható, hogy valaki szimplán nem szavazott.¹³⁸²

A már említett névjegyzék-kivonatokra visszatérve, akadt néhány érdekes tartalmú űrlap. Balmazújvárosból többen is „hörcsögfogás céljából Zala megyébe/Keszthelyre/Dunántúlra távoztak”, ami elég meglepő indok.¹³⁸³ A szavazás végeztével a nagyborítékba zárt szavazóköri anyagot általában a község vörös viaszba nyomott pecsétjével zárták le, kivéve Lenti I. szavazókörét, ahol egy korabeli egyforintos pénzermét nyomtak bele a forró viaszba hitelesítés gyanánt.¹³⁸⁴ Az apró „problémák” azonban nem változtattak a végkifejleten: „A szavazás napja tűzijátékokkal, tábortüzekkel, utcai táncmulatságokkal igen jó hangulatban fejeződött be”.¹³⁸⁵

¹³⁸² MNL ZML IV.403. 1949. évi országgyűlési választás, Keszthely II., IV. szavazókörök.

¹³⁸³ MNL ZML IV.403. 1949. évi országgyűlési választás, Keszthely. Feitl István szerint 1949-ben is történt „névjegyzék-manipuláció”, de ennek pontos mibenlétét nem részletezi. Feitl 2010, 285.

¹³⁸⁴ MNL ZML IV.403. 1949. évi országgyűlési választás, Lenti I. szavazókör.

¹³⁸⁵ MNL ZML XXXV.57.bb. 68. ő. e. 1949. május 18.

29. táblázat

Az 1949. május 15-i országgyűlési választások eredménye Zala vármegyében.

A választói névjegyzékbe felvettek, a leadott szavazatok és az érvénytelen szavazatok száma

Járások és városok	Választói névjegyzékbe felvettek száma	Leadott szavazatok száma			Érvénytelen szavazatok száma		
	összesen	férfi	nő	összesen	férfi	nő	összesen
Keszthelyi járás	22419	9606	11665 (54,84%)	21271 (94,88%)	201	266	467 (2,19%)
Lenti járás	12953	6027	6463 (51,75%)	12490 (96,43%)	73	86	159 (1,27%)
Letenyei járás	20619	9390	10127 (51,89%)	19517 (94,66%)	85	121	206 (1,06%)
Nagykanizsai járás	26006	11634	13621 (53,93%)	25255 (97,11%)	115	112	227 (0,89%)
Novai járás	13987	6127	6524 (51,57%)	12651 (90,45%)	514	640	1154 (9,12%)
Pacsai járás	19951	9278	10551 (53,21%)	19829 (99,39%)	149	116	265 (1,34%)
Sümegi járás	16941	7713	8869 (53,49%)	16582 (97,88%)	67	69	136 (0,82%)
Tapolcai járás	25907	11835	13510 (53,30%)	25345 (97,83%)	148	152	300 (1,18%)
Zalaegerszegi járás	25099	11308	12048 (51,58%)	23356 (93,06%)	153	219	372 (1,59%)
Zalaszentgróti járás	15379	7195	7701 (51,70%)	14896 (96,86%)	54	74	128 (0,86%)
Nagykanizsa város	19584	8030	10064 (55,62%)	18094 (92,39%)	48	63	111 (0,61%)
Zalaegerszeg város	9759	3993	5004 (55,62%)	8997 (92,19%)	30	22	52 (0,58%)
Katonai, rendőri	1533	1487	42 (2,75%)	1529 (99,74%)	2	0	2 (0,13%)
Összesen	230137	103623	116189 (52,86%)	219812 (95,51%)	1639	1940	3579 (1,63%)

30. táblázat

Az 1949. május 15-i országgyűlési választások eredménye Zala vármegyében.

A Népfront mellett és ellen leadott érvényes szavazatok száma

Járások és városok	A Népfront mellett leadott érvényes szavazatok száma			A Népfront ellen leadott érvényes szavazatok száma		
	férfi	nő	összesen	férfi	nő	összesen
Keszthelyi járás	9127	10973	20100 (96,62%)	285	419	704 (3,38%)
Lenti járás	5908	6287	12195 (98,90%)	47	89	136 (1,10%)
Letenyei járás	9243	9924	19167 (99,25%)	62	82	144 (0,75%)
Nagykanizsai járás	11489	13437	24926 (99,59%)	50	52	102 (0,41%)
Novai járás	4979	5128	10107 (87,99%)	609	781	1390 (12,01%)
Pacsai járás	8634	9759	18393 (94,01%)	489	682	1171 (5,99%)
Sümegei járás	7607	8740	16347 (99,40%)	33	66	99 (0,60%)
Tapolcai járás	11563	13186	24749 (98,81%)	122	175	297 (1,19%)
Zalaegerszegi járás	10916	11546	22462 (97,73%)	234	288	522 (2,27%)
Zalaszentgróti járás	6939	7400	14339 (97,10%)	194	235	429 (2,90%)
Nagykanizsa város	7973	9981	17954 (99,84%)	8	21	29 (0,16%)
Zalaegerszeg város	3945	4921	8866 (99,12%)	18	61	79 (0,88%)
Katonai, rendőri	1485	42	1527 (100%)	0	0	0
Összesen	99808 (47,27%)	111324 (52,73%)	211132 (97,64%)	2151 (42,16%)	2951 (57,84%)	5102 (2,36%)

Forrás: MNL ZML XXXV.57.bf. 33. ő. e. (A két táblázat fizikailag egy egységet alkot, azt a megjeleníthetőség miatt törtem két részbe.)¹³⁸⁶

Mint az a 29. táblázatban látható, Zala megyében a választói névjegyzékbe összesen 230.137 főt vettek fel. 1945-ben ez a létszám – összehasonlítható területen, vagyis a Balatonfüredi járás nélkül 204.037 volt, 1947-ből sajnálatos módon ez az adat nem ismerhető meg. A választáson részt vettek száma viszont már összehasonlítható, 1945-ben – a Balatonfüredi járás nélkül – 194.845 fő (91,34%) vett részt a választáson, míg 1947-ben 189.747 fő (viszonyszám hiányában a részvételi arány nem ismert.), 1949-ben pedig 219.812 fő voksolt, ami 95,51%-os részvételi arálynak felelt meg.¹³⁸⁷ Utóbbi szegmenst illetően viszonylag nagy a szóródás, hiszen a Novai járás 90,45%-a és a szomszédos Pacsai járás 99,39%-os részvételi aránya között csaknem 9 százalékpontos a különbség, ami két szomszédos járás viszonylatában is markánsnak mondható. Ezen kívül megfigyelhető, hogy a mozgósítás éppen a két városban sikerült a legkevésbé, részvételi arányaik észrevehetően az átlag alatt maradtak. A leadott férfi/nő szavazatarány a külön vett katonai és rendőri szavazóköri körökön kívül a két városban mutatta relatíve a legjelentősebb különbséget, mindkét városban hajszálra pontosan a szavazatok 55,62%-át a nők adták le, tehát itt az alacsony részvételt a férfiak elmaradásával magyarázhatjuk.¹³⁸⁸

Az érvénytelen szavazatok tekintetében a megelőző két választáshoz képest (1,27 és 0,63%) nem mondható markánsan eltérőnek az 1949-es eredmény, de kétségtelenül a maga 1,63%-ával ez a rekorder.¹³⁸⁹ Sokkal érdekesebb ennél az a szóródás, ami a megyei átlag mögött a járási eredményekben visszatükröződik. Itt is messze kiemelkedően a Novai járás volt a renitens, ahol a leadott szavazatok 9,12%-a bizonyult érvénytelennek, melynek oka sajnos nem tudható bizonyosan, de még találgatásra okot adó támpontunk sincs, többek között amiatt, hogy a szavazóköri jegyzőkönyvek néhány véletlenül előforduló eset kivételével nem ma-

¹³⁸⁶ A táblázat egy nyomdailag előnyomott űrlap kitöltésével keletkezett, ezzel azt a benyomást kelti, mintha hivatalos végeredmény lenne. Az első, sajtóban megjelent – hibás - eredmények után, már ennek a táblázatnak az adataival egyeznek a sajtóközlemények is. Zala, 1949. május 18. 1., május 19. 1. Az eredeti táblázatban az érvénytelen szavazatokat összesítő rovatban a férfiaknál és a nőknél is 100–100 szavazattal több szerepel, de az összesen rovat értéke (3579) a részeredmények alapján helyes. Az eredeti táblázatban valójában egyetlen számszaki tévedés keletkezett, a Népfront ellen szavazó férfiak száma ott 2150, míg összeadva részadatokat a helyes összeg: 2151. Így a végösszegeknél 1 a különbség. A megjelenített százalékok saját számítások, az eredeti táblázat ezt nem tartalmazza.

¹³⁸⁷ Országosan a választópolgárok 94,7%-a vett részt a szavazáson. Izsák 2013, 78.

¹³⁸⁸ Ahogy az 1945-ös és az 1947-es választáson, ezúttal is azonos tartalom mellett külön „Nő” és „Férfi” megjelölésű szavazólapokat nyomtattak.

¹³⁸⁹ A 29. táblázatban az érvénytelen szavazatok száma a leadott szavazatok számán belül értelmezendő, annak részalmazát képezi. (Népfront mellett+Népfront ellen+Érvénytelen szavazatok=Leadott szavazatok) A „Leadott szavazatok száma összesen” oszlop százaléka a választói névjegyzékbe felvettek összes számából következnek. A leadott női szavazatok száma után álló százalékok, a mellette lévő oszlopban lévő összes leadott szavazathoz aránylanak.

radtak fenn, ami a további eredmények - főleg a szingularitások - értelmezését is nehezíti, hovatovább lehetetlenné teszi.¹³⁹⁰ Átugorva a 30. táblázat adataira, leginkább a protest szavazatok térbeli, járásonkénti elhelyezkedése kelthet figyelmet.¹³⁹¹ Különösebb számolgatás nélkül, ránézésre is megállapítható, hogy az ellenzéki szavazatokat nagyobb arányban adták le a nők, mint a férfiak. Ezzel valójában csak a megelőző választások trendvonala folytatódott, mivel az „ellenzéki”, jobboldali konzervatív (mindenekelőtt az FKGP, majd a DNP) pártokra leadott szavazatok nagyobb részarányát 1945-ben és 1947-ben is a nők adták le.

A korábbiak ismeretében az sem meglepő, hogy a külön (is) szavazó egyes rendvédelmi szervek, (al)egységek (határőrség, honvédség, államvédelem, rendőrség) esetében még véletlenül sem esett ellenszavazat. Az ellenszavazatok tekintetében azonban a legérdekesebb fejlemény a Novai járás produkciója volt, ahol az ellenszavazatok aránya a 2,36%-os megyei átlaghoz képest 12,01%-ot ért el.¹³⁹² Ebből az „ellenzéki”-ből valami átsugározódhatott a Pacsai járásra is, mivel ott is több mint duplája (5,99%) lett az ellenzéki szavazatok aránya a megyei átlagnak. Sajnos, ahogy említettem, a községi és az azon belüli szavazóköri eredményeket is tartalmazó jegyzőkönyvek hiányoznak, emiatt mélyebb ok-okozati összefüggések nem tárulkoznak fel. Mindössze egy-két szilánk információnk van a már ismert, Budapestről kiküldött agitátorok – a helyi erők bírálata mellett, elsősorban öngazoló – jelentéseiből. Szemelka Jenő a Novai járás kapcsán Pusztaderics községet említette negatív példaként, ahol a 320 szavazásra jogosultból csak 196-an szavaztak le, emellett megjegyezte a protestálás

¹³⁹⁰ A szavazóköri jegyzőkönyvek az 1945-ös választási anyagból is hiányoznak, szerencsére ott azért rendelkezésre állt egy alternatív, szavazóköri szintű eredménylista. Ugyanígy – min látható volt – az 1947-es választások szavazóköri jegyzőkönyveinek is egy jelentős hányada hiányzik, tehát mindebből nem következik, hogy az 1949-es választási anyag ezen részét szisztematikusan és szándékosan semmisítették volna meg. Tény azonban, hogy ezek a megőrzés helyeként még szóba jöhető Országos Levéltárban sincsenek meg. Ennek – sajnos meddő – keresésében nyújtott segítségét e helyütt is megköszönöm Katona Klárának.

¹³⁹¹ Az ellenszavazatok táblázatbeli százalékos aránya az érvényesen leadott összes (Népfront mellett és ellen) szavazatból származik. Gyarmati György egy a korszakot (is) bemutató könyvében jelzi, miszerint a hivatalos végeredményt manipulálták, amit egy államvédelmi jelentésre alapozott. (Gyarmati 2011, 138., 147.) Egy pár évvel későbbi, elektronikusan közölt cikkében – cáfolva az előbbi munkájában tett állítását - megvilágította, hogy a kérdéses államvédelmi jelentés valójában csak első ránézésre tartalmaz más adatokat, vagyis, hogy többnek tűntette fel a protest szavazatot. Ez a látszólagos eltérés abból eredt, hogy a nem szavazatok mellett a távolmaradókat és az érvénytelenül szavazókat is ebbe a blokkba vonták össze és ehhez képest számították a Népfront mellett szavazókat, ami így alacsonyabb százaléklábat eredményezett. Gyarmati 2015, 10–11. Ugyanitt a szerző Zala megyére vonatkozóan 235.208 főben jelölte meg a szavazójoggal rendelkezők számát, de ez mellett minden más adata egyezik a 29–30. táblázatokban közöltekkel.

¹³⁹² Rákosi Máttyás az MDP KV 1949. május 31-i ülésén értékelte a választás eredményét. Alapvetően dicsőítő beszámolója végén megemlítette a „negatívumokat” is. Eszerint a legrosszabb eredményt a városok közül Kiskőrösön érték el, ahol 39% szavazott a népfront ellen, a járások közül a Vecsési járásban született a legtöbb ellenszavazat, 29%, míg a falvak közül Tardos 64%-a szavazóknak szembehelyezkedett a népfronttal. Rákosi külön kitért a nyílt szavazásra is, amelynek erőltetését farizeus módon hibának mondta. MNL OL M-KS-276-52. 7. ő. e. 1949. május 31. jkv. 1. napirendi pont. Elektronikusan lásd: https://adatbazisokononline.hu/pdfview2?file=static/documents/mszmp_mdp/HU_MNL_OL_M-KS_276_52_007.pdf#search=&page=4 Letöltés ideje: 2020. február 26.

egyik formáját, miszerint régi milpengőt tettek a borítékba.¹³⁹³ A Pacsai járás rossz eredményét több kiküldött is egyetlen falura, Dióskálra fogta, mellyel kapcsolatban önkritikusan megjegyezték: „kicsúszott a kezünkől”. Itt a beszámolók szerint a szavazók 40%-a a Népfront ellen szavazott. Szebeni László pénzügyminisztériumi és Horeczky László külügyminisztériumi kiküldött szerint Krausz Ferenc helyi MDP vezetőt terhelte ebben a felelősség: „közutálatnak örvend, borfelvevásárló, nagykereskedő, karrierhajhász”. Dióskál mellett még Hahót község lehetett a járás fekete báránya, ahol – szintén egy fővárosból delegált szerint – csak 86%-ot kapott a Népfront: „szombaton éjszaka két csibész jött, röpcédulákat szórtak, rémhíreket terjesztettek, ne szavazzon senki, mert három nap múlva itt lesznek az amerikaiak. Az ÁVO másnap elvitte őket”.¹³⁹⁴

Nehéz szétszálazni, hogy végül ki és miért szavazott a Népfront mellett, melynek ilyen magas aránya – az iratokból is jól érzékelhetően – a kommunistákat is meglepte.¹³⁹⁵ A különböző feldolgozások¹³⁹⁶ pozitív és negatív hatásokat egyaránt sorolnak, kiemelve a párhuzamos remény- és félelemkeltést, normakövetést, de szinte közös jellemzőjük, hogy az egyik, források által is igazolt legfontosabb faktorról, nevezetesen a - lényegében - nyílt szavazás kikényszerítését nem említik. Mint utaltam rá, a szavazólapot eleve úgy szerkesztették meg, hogy a nyomásgyakorlás e módja hatékonyan érvényesülhessen. Aki a Népfront mellett szavazott, annak semmit nem kellett csinálni a szavazólappal, hanem - sokszor boríték nélkül – érintetlenül, ahogy megkapta úgy be is dobta az urnába. Ha valaki ellenszavazni akart, annak kellett aktívan cselekedni a szavazólapon, áthúzni a lapalji kört két vonással. Magyarán, aki elvonult a függöny mögé, az igen nagy valószínűséggel azért tette, hogy ellenszavazzon, hiszen aki félelmében vagy meggyőződésből bizonyítani akarta a rendszerhűségét, az biztosan nem keverte gyanúba magát a titkos szavazással. Bizonyíthatóan, azokat, akik éltek a titkos szavazás lehetőségével vagy éppen nyíltan, de ellenszavazatot adtak le, regisztrálták és több dokumentumban is átvezetve nyilvántartották.¹³⁹⁷

¹³⁹³ MNL ZML XXXV.57.ba. 69. ő. e.; Egészen pontosan 318 szavazásra jogosult volt a faluban és 193 nevet pipáltak ki pirossal, ami vélhetően a résztvevőket jelölte, ami így 60,69%-os részvételi aránynak felelt meg. MNL ZML IV.403. 1949. évi országgyűlési választás, Pusztaderics, választói névjegyzék.

¹³⁹⁴ MNL ZML XXXV.57.bb. 69. ő. e.

¹³⁹⁵ Ez személy szerint Rákosit is meglepte, legalábbis a visszaemlékezéseiben erről számolt be. Feitl et al. (szerk.) 1997, 738.

¹³⁹⁶ Feitl 2010, Izsák 2013, Gyarmati 2011.

¹³⁹⁷ Vö. Káli 2016a, 196. Példának okáért a már említett első, 1949 őszi tagosítás során az államvédelem által a tagosítás alá vont községekről felvett dossziékban, a különböző okok miatt nevesítettek káderjellemezésének részét képezte, hogy a májusi választásokon hogyan szavaztak. MNL ZML XXXV.57.ah. 2. ő. e. Az ellenszavazást néhol azzal is nehezítették, hogy nem biztosítottak íróeszközt, arra apellálva, hogy a szavazók nem mernek majd tollat kérni. Erről amerikai diplomáciai jelentések számoltak be, annak okán, hogy a nagykövetség munkatársai az ország több szegletébe, így Zala megyébe, Nagykanizsára is ellátogattak, ami feltűnést is keltett. Somogyvári 2020. 40–41.

Az eredmény tehát érezhetően ujjongást váltott ki az MDP köreiben, de ennek hűtése közben, talán észre sem vették, hogy önmagukat elárulva hiteltelenítették a választási „sikerüket”. Általában is egy tudathasadásos állapot jellemezte a pártot ezen a téren, ugyanis egyik oldalról mindenhol és mindenkiben ellenséget láttak, vagy legalábbis meg tudták látni, akiket igyekeztek kirekeszteni a rendszerből, viszont másik oldalról elvárták az osztársadalmi támogatást, a mögöttük felsorakozó társadalmi egységet, aminek számszerűsített eredményeire mindig büszkék voltak, amiben a legitimáltságukat látták, márpedig a kettő nem fért össze. Pontosan erre a problémára mutatott rá a választások utáni örömmámort önkritikusan csillapítva az MDP nagykanizsai városi titkára, amikor összegző jelentésében megemlítette, hogy ez az eredmény „nem azt jelenti, hogy ma már mindenki, jaj de jó demokrata, hanem azt jelenti, hogy pártszervezetünknek továbbra is sokkal jobban éberebbnek kell lenni”.¹³⁹⁸

Az egy mandátumhoz szükséges 16.000 szavazat és a Népfront mellett érvényesen leadott szavazatok viszonylata alapján a zalai választókerületből, vagyis Zala megyéből 13 képviselő került be az új országgyűlésbe: Rákosi Mátyás, Kiss Károly, Lakatos Dezső, Horváth János, Mileji István, Gerencsér György, Baticz Jánosné, Forgács István, Matécz János, Bakos István, Fülöp Péter, Barati József, Nadrai Kálmán.¹³⁹⁹ Közülük Mileji István és Nadrai Kálmán tartozott névleg az FKGP-hez, Horváth János és Barati József pedig az NPP-hez.¹⁴⁰⁰ Május 18-án a vármegyeházán „taps, éljenzés, tomboló öröm” közepette ki is osztották a megbízóleveleket, személyesen nyílván csak a helyieknek.¹⁴⁰¹

V.3.2. A tanácsrendszer kiépítése és az 1950. évi választás

Ahogy az MDP megalkotása előtt, majd létrejötte után, az ebből következő legitimációs igény szülte országgyűlési választásokat megelőzően – mint az előbbi alfejezetben láthattuk –, alaposan megrostálták a politikai pártok tagságát, még inkább a vezetőit, úgy szűrték át részben a fenti folyamatokkal párhuzamosan, illetve az annak során megszerzett újabb hatalmi bástyák segítségével, némi spéttel a közigazgatás egészét. Az aktuális hatalmi érdekek mentén toldozott-foltozott közigazgatás, különösen az „önkormányzati” igazgatás 1945 óta lényegében az

¹³⁹⁸ MNL ZML XXXV.57.ba. 35. ö. e. Nagykanizsai városi titkár jelentése 1949. május.

¹³⁹⁹ MNL ZML XXXV.57.bf. 33. ö. e. Dobi István, dr. Balogh István és dr. Szekeres János más listán is indultak és onnét igazolták a mandátumukat, míg Szántai Imre, az erősorrend alapján bejutó jelölt ismeretlen ok miatt nem nyert mandátumot. Vö. Jónás (szerk.) 1990, 47.

¹⁴⁰⁰ A szavazólapon nem jelölték a párthovatartozást.

¹⁴⁰¹ Zala, 1949. május 20. 2.

átmenetiség szindrómáját mutatta, hiszen választások híján a tisztviselőket a szubszidiaritást nélkülözve nevezték ki, helyettesítették be.¹⁴⁰² Míg a korszak első felében az MKP, érezvén a gyengeségét ezen a területen, leginkább opponálta a közigazgatási reformtervezetet és az ezzel ugyancsak összefüggő választásokat, addig 1948 elejére-közepére elég erősnek érezte magát ahhoz, hogy – természetesen most már a kizárólagos érdekei mentén – hozzákezdjen a közigazgatás átalakításához.¹⁴⁰³

1948 márciusában az MKP központjában életre hívták a Közigazgatási Bizottságot, amely a következő hónapban feladatul kapta a közigazgatási reform irányelveinek kidolgozását. Ebből a társulattól nőtt ki aztán, dr. Beér János vezetésével a Közigazgatási Reformbizottság.¹⁴⁰⁴ Beér a Társadalmi Szemlében fejtette ki szakmai/politikai álláspontját a közigazgatás újjászervezésével kapcsolatban. Ki nem mondva, de lényegében a tanácsrendszer – melynek szakmai atyja lett nem sokkal később – alapelemeit vázolta elképzelésében, melyben összevonandónak tartotta az önkormányzati, vagyis a testületi hatalmat az államigazgatás elemeivel. Ebben a koncepcióban már a tervgazdálkodás igénye fogalmazódott meg, ahol a közigazgatás legfőbb feladata a (párt)államrezon és a termelés adminisztratív kiszolgálása lett.¹⁴⁰⁵ A reformbizottság tanulmányozta a jugoszláv mintát is, ahol a hazai nemzeti bizottságokhoz hasonló szervekből nőttek ki a helyi közigazgatás szervei, de 1948 júniusa után ez a lehetséges mintakövetés lekerült a napirendről és fokozatosan közelített a szovjet minta, vagyis a szó szerinti tanácsok felé, mely 1949 májusában már zöld jelzést kapott a sztálinista alkotmányba kerüléshez is.¹⁴⁰⁶ Ehhez képest több mint egy évet csúszott a tanácsrendszer kialakítása, aminek sok oka közül a káderpolitika lemaradását lehet kiemelni.

A fentebb említett közigazgatási tisztogatás meglehetősen zilálttá és veszélyes üzemmé tette a vidéki közigazgatást is, bár mint tapasztalhattuk, az eddig sem volt leányálom. Bencsik István parasztpárti főispán ténykedése már teljesen belesimult az MKP, majd MDP által favorizált közigazgatási modellbe és talán ennek jutalmaként 1948 első felében kinevezték földművelésügyi államtitkárnak, ami a főispánságról való lemondást is jelentette egyben.¹⁴⁰⁷ Noha a Nemzeti Parasztpárt az újonnan kinevezett főispán, Barati József személyében megtarthatta

¹⁴⁰² Ezen az 1948. évi LI. tc. (egyes vármegyei és községi állásoknak állami állásokká átszervezéséről) változtatott, amely kimondta az „önkormányzati” tisztviselői állások államosítását, így legitimálva a választást nélkülöző, felülről jött kinevezéseket és behelyettesítéseket. Magyar Közlöny 1948. évi Országos Törvénytár, 269. szám, 1948. december 7.

¹⁴⁰³ Gyarmati 1995, 248.

¹⁴⁰⁴ Uo. 259.

¹⁴⁰⁵ Beér 1948.

¹⁴⁰⁶ Gyarmati 1995, 262.

¹⁴⁰⁷ Káli 2000a, 326., 383. Bencsik István a későbbiek során is alkalmazkodott a kommunista rezsimhez, töretlen szakmai karrierje mellett politikai szerepeket is vállalt. Petrák–Tóth (szerk.) 1985, 427.

a zalai főispáni tisztséget, ennek ekkor már vajmi kevés jelentősége volt. Barati 1948. augusztus 19-én kapta meg kinevezését és 29-én vette át ténylegesen a hivatalt a már államtitkár Bencsikétől.¹⁴⁰⁸ Tisztségéből, a pártállami diktatúra kiépítésének ellentmondás nélküli kiszolgáltatását követően 1950. március 16-án, a fokozatosan kiüresített főispáni tisztség általános megszűnésével együtt került ki, maradék feladatait Agárdi Tibor alispán vette át.¹⁴⁰⁹

Mint már ismert, a zalaegerszegi polgármesteri posztot – mely szintén az NPP kezében volt – 1947. július 15-én a korábbi főjegyző, dr. Mikula Szigfrid foglalta el, különösebb zökkenők nélkül, ami mindenkinek érdeke volt a közelgő választások miatt. Amilyen gyorsan megválasztották az új polgármestert, olyan vontatottan haladt a helyére lépő új főjegyző – és egyben polgármester-helyettes - beállítása. Ezt a posztot végül 1948 januárjában először a BM által behelyettesítetten,¹⁴¹⁰ majd április 5-én a városi képviselő-testület által megválasztottan sikerült betölteni dr. Bérczi Sándorral, aki a fővárosból érkezett Zalaegerszegre.¹⁴¹¹ Az erőeltolódást mutatta, hogy ekkor már nem kellett tekintettel lenni az 1945-ben kimunkált, pártok közötti arányokra, Bérczi már nem az NPP-től érkezett, hanem az MKP-t, majd pár hónap múltán már az MDP-t képviselte. Ezen a poszton végig kitartott, sőt a tanácsrendszer bevezetése után ő lett a városi tanács első vb-titkára.¹⁴¹² A kezdettől fogva köztudottan FKGP, majd az 1947-es választások előtt DNP szimpatizáns városi jegyző, dr. Andorka Tibor ellehetetlenítése 1948 nyarán, az ellene indított fegyelmmivel vette kezdetét, mire ő a nyugdíjazását kérte, amit viszont a képviselő-testület nem fogadott el. Nem vállalva tovább a vesszőfutást, október 31-i hatállyal végül lemondott állásáról.¹⁴¹³

Mikula Szigfridre az MKP kezdettől fogva gyanakodva tekintett, polgári származása, kapcsolatai nem sok jót ígértek neki a jövőre nézve. 1948 januárjában a kommunisták mondacsínált okokból fegyelmi eljárást kezdeményeztek ellene a Belügyminisztériumban, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy elmozdítsák és/vagy megszarolják. Ezzel kapcsolatban az MKP Központi Vezetősége a következőket kérte a helyi kommunista vezetőktől: „Arra kérjük az

¹⁴⁰⁸ MNL ZML XXIII.37. Barati József 1914-ben született református családban a Debrecen melletti Józsa községben. 1934-ben tanítói oklevelet szerzett, Baranya megyében tanítóskodott, itt kapcsolódott be a politikába az NPP vonalán a háború után. 1947-ben országgyűlési képviselővé választották, amelyről főispáni kinevezése miatt lemondott. Egyes források szerint egy ideig az NPP Zala megyei titkáráként is tevékenykedett, (Zala, 1948. szeptember 5. 1.) de ezt a témával kapcsolatos más evidens források és visszaemlékezések nem erősítik meg. Ő volt Zala (vár)megye utolsó főispánja, ezután hivatali elődjéhez hasonlóan betagozódott a rendszerbe, szakmailag agrár vonalon, politikailag pedig a HNF keretében dolgozott. 1982-ben halt meg Budapesten. https://mpgy.ogyk.hu/mpgy/alm/almanach_1947-49/1947_ngy_a_t037.htm Letöltés ideje: 2019. október 3.

¹⁴⁰⁹ MNL ZML IV.401.a. 146/1950.

¹⁴¹⁰ Új Zala, 1948. január 31. 2.

¹⁴¹¹ MNL ZML V.1606. 1948. április 5. jkv. 1. napirendi pont.

¹⁴¹² MNL ZML XXIII.633. 12/1951. 1951 elején „puccszerűen” a fővárosba távozott, ahol a Területrendezési Intézetnél helyezkedett el.

¹⁴¹³ MNL ZML V.1607.c. 1701/1948., 4021/1949.

elvtársakat, használják fel ezt az alkalmat arra, hogy Mikula Szigfridet lekötelezzék Pártunknak. Ha ugyanis most diplomatikusan értésére adják, hogy kizárólag Pártunktól függ a fegyelmi eredménye, akkor valószínűleg az eddiginél nagyobb mértékben fogjuk tudni a jövőben kézben tartani. Természetesen nagyon diplomatikusan kell eljárni, nehogy leleplezzük a Belügyminisztérium és a Pártunk közötti viszonyt”.¹⁴¹⁴

Mikula még megőrizhette pozícióját, de lényegi kérdésekben már nem ő döntött. 1948. november végén az MDP KV Közigazgatási Osztálya levelében arról tájékoztatta az MDP Zala Megyei Bizottságát, hogy a Nemzeti Parasztpárt el akarja hozni Mikulát Zalaegerszegről a fővárosba, ahol a Pénzügyminisztériumban helyeznék el. Nem tudjuk, hogy a kezdeményezés kitől indult, de ez mind Mikula, mind pedig az NPP központ részéről elképzelhető volt. A levélben arról is szó esik, hogy amennyiben ez a terv realizálódik, akkor az MDP kapja meg a polgármesteri posztot Zalaegerszegen. Egy, a későbbiek tükrében érdekes mondattal zárul a levél: „Hangsúlyozzuk, hogy a polgármesternek mindenképpen bennszülött zalaegerszeginek kell lennie”.¹⁴¹⁵ Dr. Mikula Szigfrid régóta tervezgetett pénzügyminisztériumi behívása végül 1949. május 17-én realizálódott.¹⁴¹⁶ Hivatalosan 1949. július 31-i hatállyal mentették fel polgármesteri állásából, a képviselő-testület október 31-i ülésén.¹⁴¹⁷

Mikula Szigfridet, mint fentebb említettem, még fel sem mentették hivatalosan a polgármesteri állásából, de 1949. július 2-án már ki is nevezték az új polgármestert, Siklósi Mihályné személyében, aki Zalaegerszeg első női polgármestere is lett egyben.¹⁴¹⁸ Siklósiné (Gulyás Rozália) aki ekkor már férjétől külön élt, társadalmilag meglehetősen mélyről indult.¹⁴¹⁹ Ő már a rendszer ideáltipikus vezetőjének, igazi munkáskádernek számított.

¹⁴¹⁴ Káli 2005, 53–54. Mikula Szigfridnek az MKP/MDP által nyitott káderdossziéjában sokat mondó az a rövid fecni, amit nyilván az ügy után vetettek oda, melyen lakonikus tömörséggel csak ennyi áll: „Mikula Szigfrid, polgármester, NPP, kézbentartható”. MNL ZML XXXV.101. Mikula Szigfrid.

¹⁴¹⁵ MNL ZML XXXV.101. Mikula Szigfrid jellemzését rögtön le is gyártották, amelyben csak negatív kitételek szerepeltek. A zárómondat így hangzott: „Tehetségtelen, rosszindulatú, hajlongó, lakájtípusú ember. Polgármesternek alkalmatlan”.

¹⁴¹⁶ MNL ZML IV.401.a. 977/1949. Főispán jelentése a belügyminiszternek az 1949. április 15.–május 15. közötti eseményekről.

¹⁴¹⁷ MNL ZML V.1606. 1949. október 31. jkv. 103. Pályafutása így Budapesten folytatódott a minisztériumban pénzügyi főtanácsosként. Későbbi életpályájáról alig rendelkezünk információkkal. A tanácsok megszervezése után, ismeretlen időpontban, a budapesti VII. kerületi tanácsnál lett pénzügyi előadó és még az ötvenes években egy kisebb vállalatához került Budapesten jogügyi előadónak. 1958-ban nyugdíjba vonult és 1970-ben hunyt el Budapesten. Leánya, Dualszky Sándorné (Mikula Katalin) szíves közlése. Vö. Káli 2018a, 121–125.

¹⁴¹⁸ MNL ZML V.1606. 1949. július 2. jkv. 1. napirendi pont. Az ország első polgármesternőjét Újpesten iktatták be „közfelkiáltással” 1948. május közepén Döbrentei Károlyné személyében. Zala, 1948. május 15. 3. A rendkívüli eseményről a korabeli filmhíradó is beszámolt: <https://filmhíradokonline.hu/watch.php?id=6737> Letöltés ideje: 2019. október 3. Siklósi Mihályné az ország 5. női polgármestere volt. Zala, 1949. július 2. 2.

¹⁴¹⁹ Gulyás Rozália 1921. február 22-én született a Heves megyei Adács községben. Apja, Gulyás József MÁV pályamunkás, anyja, Bakonyi Mária napszámos volt. Nyolcan voltak testvérek, akik közül hárman korán meghaltak. Testvérei is a kommunista mozgalomban vagy annak oldalvívén találták meg a társadalmi továbblépés és a karrierépítés lehetőségét. Gulyás Rozália hat elemi végzet, majd a szomszédos Hort községbe, egy uradalom-

Gulyás Rozália 1945 áprilisában először a Szociáldemokrata Pártba lépett be, majd pár hónap múlva átlépett a Magyar Kommunista Pártba. Az Orion gyárban, ahol pártszervező is lett egyúttal, 1945 végéig dolgozott, míg az üzem gépeit - mint német érdekelttségű gyárat -, a Szovjetunióba nem szállították a jóvátétel fejében. 1946-ban, az Orion újraindulásakor visszatért oda, de egy év múlva „kiemelték” és sorra végezte a pártiskolákat, amikkel a tarsolyában egyre komolyabb pártfeladatokat kapott. 1949 januárjában Zalaegerszegre, a megyei pártiskolára helyezték előadónak. Közigazgatási karrierje itt vette kezdetét, 1949. július 2-án Zalaegerszeg polgármesterévé választották. Ebbéli tevékenysége lényegében formális volt, hiszen effektíve mindössze fél évig volt ebben a pozíciójában, említésre méltó esemény és eredmény nélkül. 1950 januárjában a felsőgödi hathónapos közigazgatási iskolába küldték, mint hallgatót, melynek elvégzése után visszakérült ugyan Zala megyébe, de már nem mint polgármester, hanem a frissen alakult tanácsi apparátusban kapva szerepet, a Zala Megyei Tanács Igazgatási Osztályának vezetőjévé nevezték ki 1950. július 14-én.¹⁴²⁰ Pár hónappal később, az október végi „tanácsválasztás” után tovább emelkedett a ranglétrán, a megyei tanács egyik elnökhelyettesévé választották. 1951 januárjában, az akkor megbukott és elhelyezett zalaegerszegi városi MDP titkár, Seress János helyére akarták áttenni, de ez a terv nem vált valóra. Ekkoriban a megyei tanácson az elnök, Farkas József pártiskolai tanulmányai miatt, lényegében ő számított az első számú operatív vezetőnek.¹⁴²¹

ba járt el dolgozni öt éven keresztül. Tizenhat évesen férjhez ment egy helybeli vasutashoz, de egy évnél nem tartott tovább ez az első házassága. 1939-ben Budapestre került – más verzióban férje elől szökött - háztartási alkalmazottnak, ahol magánúton elkezdte a polgári iskolát, de azt nem fejezte be. 1943 végén az Orion gyárban vállalt munkát, ahol 1944 végéig dolgozott. Leendő második férjét, Siklósi Mihályt 1943-ban a fővárosban ismerte meg, akivel a háború után, 1946-ban házasságot kötött.

¹⁴²⁰ Helyettesítését dr. Bérczi Sándor látta el.

¹⁴²¹ MNL ZML XXXV.101. Siklósi Mihályné. Későbbi életpályája is meglehetősen mozgalmasan alakult. Siklósiné 1952 júniusában felvételt nyert az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának jogász szakára (érettségi nélkül, hat elemivel). Egy évvel később Zalából Budapestre került, ahol először a XXII. kerületi tanács elnökhelyettese, majd előrébb lépve, 1954 októberétől az V. kerületi tanács elnöke lett. Közben folyamatosan járt az egyetemre, 1957. július 20-án doktorrá avatták. dr. Gulyás Rozália karrierje nem sokkal ezt követően radikális fordulatot vett, ugyanis 1958. március 8-án felfüggesztették állásából, április 24-én őrizetbe vették, majd letartóztatták közokirat-hamisítás, vesztegetés, valamint hivatali hatalommal való visszaélés büntetének alapos gyanúja miatt. Mint az a Fővárosi Bíróság előtt lefolyt bűnperéből kiderült, egy nőismerőseivel, az 1956-os forradalom után külföldre távoztak által hátrahagyott V. kerületi tanácsi bérlakások kiutalásával üzerkedtek. A Fővárosi Bíróság Siklósinét első fokon négy év börtönre ítélte 1958. szeptember 15-én, amelyet a Legfelsőbb Bíróság az 1959. május 13-án kihirdetett jogerős ítéletével három évre mérsékelte. Büntetéséből 1960-ban, kedvezményrel, feltételeken szabadult és a vendéglátóiparban helyezkedett el először takarítóként, majd büfésként. 1963-ban a Délbudai Vendéglátó-ipari Vállalatnál, 1969-ben pedig a VI. kerületi Vendéglátó-ipari Vállalatnál állt alkalmazásban. Életének további részletei nem ismertek, mindössze annyit tudunk, hogy 1983. december 13-án hunyt el Budapesten. (ELTEL VIII.I.007.o. 1952., VIII.I.007.p. 132. doboz.; BFL XXV.4.a. B. III. 3417/1958/18. Sárközi Gyuláné és társai ügye. Siklósi Mihályné mindvégig másodrendű vádlottként szerepelt a bűnperben.; MNL HML XXXIII.1.a. 10. Adács község állami születési anyakönyvének másodpéldánya 1921. Kovács Melinda szíves közlése.)

A megye másik városában, Nagykanizsán, amely közigazgatásilag a szociáldemokrata párt hitbizománya volt, a megyeszékhelyre hajazó módon zajlottak a közigazgatási „reformot” előkészítő vezetőcserék. Nagy József még 1948 májusában, formailag szocdemként került a polgármesteri székbe, de polgári iskolája, magántisztviselői múltja 1949-ben már nem paszszolt az ideáltipikus közigazgatási vezetőről alkotott sematikus képhez. 1949. december 19-én még levezenyelte a Sztálin 70. születésnapja alkalmából celebrált ünnepi díszközgyűlést, ahol „megszünni nem akaró lelkes taps és dörgő, egyhangú éljenezés” közepette a Fő utat Sztálin útnak nevezték át,¹⁴²² de 1950. január 2-án már Molnár Ferenc, foglalkozására nézve kőműves ült a polgármesteri székben.¹⁴²³ Február elején újjáalakították a képviselő-testületet is, amibe nyolc nő is bekerült, kettőjük férje (Kirschner Béla, Vukits László) fontos posztokat töltöttek be a helyi pártelitben.¹⁴²⁴

Az az össznépi küzdelem, ami 1945-ben egyedülként egy platformra tudta szólítani a nagykanizsai FKGP-t és a baloldalt, a törvényhatósági jog megszerzése a város számára, 1948 közepére kezdte reményét veszteni. 1948 júniusában még – újólág – küldöttséget akartak meneszteni Rákosi Mátyáshoz ebben az ügyben, de ezt követően – a források tanúsága szerint – hivatalosan teljesen lekerült a napirendről ez a kérdés.¹⁴²⁵ Ehhez hasonlóan egy ezzel szorosan összefüggő „sérelempolitika”, a Zalaegerszeg–Nagykanizsa párharc is idejét veszttette. 1948 decemberében a pénzügyintézetek összevonása idején maga a főispán sérelmezte, hogy Zalaegerszeggel szemben Nagykanizsán akarják létrehozni a Magyar Nemzeti Bank megyei központját, amit sikerült is opponálnia, amire Nagykanizsának, a korábban e témában mutatott érzékenységéhez képest már semmilyen reakciója nem volt.¹⁴²⁶ A Nagykanizsai Törvényszék a bíróságok 1949-es átalakításakor első körben automatikusan megyei bírósággá változott, de ebből megyénként csak egy lehetett, így pár hónappal később ez megszűnt. Ennek kapcsán a képviselő-testület 1950. február 6-i ülésén egy parasztpárti képviselő napirend előtti felszólalásában javasolta, hogy a város tiltakozzon a döntés ellen, de még saját párttársa is letorkollta, egy MDP-s pedig kijelentette: „a kormányzat biztosan mérlegelte a tényezőket és ők, kanizsa-

¹⁴²² MNL ZML V.1511.a. 1949. december 19. jkv.

¹⁴²³ Molnár Ferenc (Eszteregnye, Zala megye, 1908 – Budapest, 1971) kőműves, a MAORT bázakerettyei üzemében dolgozott. Az SZDP tagja volt eredendően, annak baloldali szárnyához tartozott. Közigazgatási pályája 1949. március 29-én kezdődött, amikor kőművesként kinevezték a Letenyei járás főjegyzőjévé és erről a posztról tették meg Nagykanizsa polgármesterének. A tanácsrendszer megteremtése után jogfolytonosan ő lett Nagykanizsa első tanácselnöke, mely tisztséget 1954-ig töltötte be. Ezután a fővárosba költözött, ahol nyugdíjazásáig a Kohó- és Gépipari Minisztérium Építőipari Vállalatánál volt építési vezető. Rikli (szerk.) 1999, 219.; MNL ZML XXXV.57.ba. 27. ó. e. Letenyei járási titkár jelentése 1949. március.; IV.401.a. 530/1949.; V.1513.b. Z 5257/1950.

¹⁴²⁴ MNL ZML V.1511.a. 1950. február 6. jkv.

¹⁴²⁵ Zala, 1948. június 6. 3.

¹⁴²⁶ MNL ZML IV.401.a. 1193/1948.

iak sem emelhetik az országos érdek fölé a saját helyi érdekeiket”.¹⁴²⁷ Ez világos, „korszerű” magyarázat volt, a pártállam nem tűrte el a helyi szeparatizmust, ahogy a szubszidiaritás elvének alkalmazása is kikerült az eszköztárból.

A városok vezetői mellett a „munkáskáderek” benyomulásának másik látványos terepe a megyei „önigazgatás”, azon belül is a járások voltak. A munkásidentitás közigazgatásban való erősítése mellett a nők vezető posztokon való megjelenése volt a másik emblemikus eleme az itteni elitváltásnak. 1948. október elején a Tapolcai járás főjegyzőjét, dr. Horváth Józsefet Csanád megye alispánjává helyettesítették be, akinek a helyére Szerencsés Ernőné (Radványi Janka Ida) került. Ebben az esetben még valamelyest számított a szakértelem, mivel Szerencsésné érettségivel is rendelkező okleveles jegyző volt, előtte vármegyei fogalmazóként dolgozott,¹⁴²⁸ az összképhez azonban hozzátartozik, hogy az ekkor 28 éves újdonsült főjegyző asszony eredeti szakmája könyvkötő volt, amit kezdetben Budapesten, az Athenaeum Nyomdában gyakorolt.¹⁴²⁹ 1949. április 30-án került a Novai járás élére főjegyzőnek Barna Mihály, aki mindössze hat elemivel rendelkezett.¹⁴³⁰ Legtöbbször rövid időn belül kiderült, hogy a párthűség azért nem minden, nem helyettesítheti teljesen a szakértelmet és ezt előbb-utóbb a kinevezett és/vagy a kinevező is belátta. Valamelyik oldalról ebben az esetben ez (is) történhetett, mivel Barna Mihály 1949 novemberében már távozott is a posztjáról.¹⁴³¹

„Engem a párt állított ide, hogy a dolgozók érdekeit megvédjem” – nyilatkozta leplezetlen őszinteséggel a Zalának Nagy Sándorné 1949 decemberében, akit a „káderforgó” a Keszthelyi járás élére állított főjegyzőnek.¹⁴³² Ugyanekkor, 1949. december 23-án nevezték ki a Letenyei járás főjegyzőjének – a nagykanizsai polgármesteri székbe továbbléptetett Molnár Ferenc helyére – Mazács Miklóst, aki szintén hat elemi és egy négyhónapos közigazgatási tanfolyamot végzett Egerben.¹⁴³³ A járásbéli közigazgatási vezetők, vagyis a kultisztviselők mellett a vármegyházán is megjelentek a homo novusok. Czibor Bélát, az 1923-ban született,

¹⁴²⁷ MNL ZML V.1511.a. 1950. február 6. jkv.

¹⁴²⁸ MNL ZML XXXV.57.bf. 4. ő. e. 1948. október 9., Uo. 7. ő. e. Tapolcai járási közigazgatási felelős jelentése 1948. október. Ugyanitt azt is jelezték, hogy Szerencsésné még ebben a hónapban pártiskolára küldték. A Zala című napilap szerint ő volt az ország első női járási főjegyzője. Zala, 1948. október 7. 2.

¹⁴²⁹ Zala, 1949. április 1. 3. A cikk címe: „Szerencsés Ernőné elvtársnővel szerencsés lett a tapolcai járás”. Szerencse nem szerencse, 1949. december 23-án Krikó József váltotta a főjegyzőnőt, aki ezt megelőzően a hat elemi-jét fejezte meg az Egerben elvégzett négyhónapos közigazgatási tanfolyammal. MNL ZML IV.401.a. 19/1950.

¹⁴³⁰ MNL ZML IV.401.a. 441/1949.

¹⁴³¹ Káli 2000a, 343., 382.

¹⁴³² Zala, 1949. december 14. 4. özv. Nagy Sándorné 1912-ben született Nyírbátorban, hat elemi végzett, majd a háború után elvégezte Nyíregyházán a négyhónapos közigazgatási tanfolyamot. Első állomáshelye Soroksár volt, ahol jegyzőgyakornokként dolgozott, majd ezután került a Keszthelyi járás élére. MNL ZML IV.401.a. 18/1950.

¹⁴³³ Mazács Miklós 1922-ben született Rákoskeresztúron. A Letenyei járásba való kinevezése előtt Bag községben volt községi segédjegyző. A tanácsrendszer bevezetése után az ötvenes évek első harmadában jogfolytonosan a Letenyei, majd a Nagykanizsai járásban került vezető pozícióba. MNL ZML IV.401.a 17/1950. Káli 2000b, 447.

öt elemi végzett kőművessegédet 1949 szeptemberében vármegyei jegyzővé avaszták. Politikai rátermettségét a MINSZ (Magyar Ifjúság Népi Szövetsége)¹⁴³⁴ nagykanizsai járási titkáráként bizonyította 1949 februárjától, ami úgy tűnik elégséges volt a kiemeléshez.¹⁴³⁵ Kilinkó Erzsébetnek igaz, hogy Cziborhoz képest eggyel több, hat elemije volt, de megfelelő politikai múlt híján csak vármegyei segédfogalmazónak vették fel a vármegyei házára az 1928-ban született, korábban napszámosként és téglagyári munkásként dolgozó fiatal lányt.¹⁴³⁶

A megyei és a járási közigazgatás tanácsrendszerre való káderezempontú átalakítása mellett nemkülönben folyt a falvak igazgatási, hatalmi szerveinek, személyeinek hatalom közeli vé szelídítése/erőszakolása/cserélése is. Ugyan nem közvetlenül a tanácsrendszerre való áttérés jegyében, de ez a folyamat a falvakban már az 1947-es választások után magasabb fordulatszámmra kapcsolt, mely az egyik kulminációs pontját 1948 tél-tavaszán érte le, majd kisebb hullámvölgyekkel tagoltan, lényegében 1950 őszéig kitartott, sőt túllépve a vizsgált korszakon, az egész ötvenes évtized kísérő jelensége maradt. Zalaiban az 1947-es választások után több MKP járási titkár is joggal tartott attól, amit a Zalaegerszegi járás titkára fogalmazott meg az 1947. szeptemberi havi jelentésében: „Félnek az elvtársak a DNP-sek és a papok az irányú agitációjától, hogy jön majd a községi választás, azt a DNP nyeri meg és akkor a kommunisták végképp kiesnek a helyi hatalomból”.¹⁴³⁷ Ahogy az alfejezet elején kifejtettem, a kommunisták helyi választást folyamatosan szabotáló politikája az ehhez hasonló, alulról érkező jelentések révén is igazolást nyert önmaguk számára, illetve egyenesen annak okául is szolgálhatott.

A falvakban az 1945-ben megalakult nemzeti bizottságok - bár mint szó volt róla, mesze nem kizárólagosan, de - kezdettől fogva az MKP és szövetségesei fontos hatalomtovábbgördítő bázisául szolgált, így a legkevesebb beavatkozás ezt a szervet érintette. 1948 elején újra aktivizálták őket, hiszen a régi képletet kellett újra dinamizálni, melynek során először a községi képviselő-testületeket kellett a megváltozott politikai viszonyokhoz igazítani – 1948 elején akciósan előkészíteni őket az SZDP eltüntetésére – majd 1948 nyarától az új

¹⁴³⁴ A magyar ifjúsági szervezeteket összefogó, rövid ideig, átmeneti jelleggel működő szervezet volt. Ennek helyébe lépett 1950. június 18-án a Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ).

¹⁴³⁵ MNL ZML IV.401.a. 879/1949.

¹⁴³⁶ MNL ZML IV.401.a. 977/1949.

¹⁴³⁷ MNL ZML X.22. 1946–1948. 21. ő. e. Zalaegerszegi járási titkár jelentése 1947. szeptember. A DNP-től való félelmet illusztrálja az az epizód is, amikor a nagykanizsai járási MKP titkár katalizálása mellett 1948 februárjában lefolytatták a garabonci képviselő-testület „újjaalakítását” és ennek során a járási titkár szinte megeskette a helyi FKGP vezetőt, hogy az általa delegált tagok nem DNP-sek. MNL ZML XVII.20. sz. n. 1948. február 29.

testületekkel új bírókat kellett választatni.¹⁴³⁸ Ezzel párhuzamosan folyt a községi (kör)jegyzők és segédszemélyzetük „átnevelése” vagy ha ez nem ment, akkor a lecserélése. 1948 nyár közepén az események odáig fejlődtek, hogy a túlbuzgóságot a központnak már fékeznie kellett. Az MDP megyei bizottsága – vélhetően a KV instruálását közvetítve – arra kérte az alsóbb pártszervezeteket, hassanak oda, hogy a(z újjáfazonírozott) képviselő-testületek ne árasszák el Rákosit díszpolgárrá választási tervükkel. Ez a fajta mérsékletre intés taktikailag indokolt volt, hiszen Rákosi nem fogadhatott el mindent és egy visszautasítás esetleg rossz hatást váltott volna ki az adott faluban. Ezért a megyei ukáz szerint csak – a megyei bizottság útján – a KV Közigazgatási Osztályával előre leegyeztetett és elfogadott kérelmet lehetett „spontán” módon nyilvánosságra hozni.¹⁴³⁹ 1948 decemberében egy újabb lökést kapott a képviselő-testületek átalakítása, nyilván nem voltak megelégedve a pártközpontban az eddig elért eredményekkel. Az MDP KV Közigazgatási Osztályától érkezett, szigorúan bizalmas minősítésű levélben lényegében két pontban foglalták össze a tennivalókat, egyrészt el kellett távolítani az ellenséges pártok képviselőit, másrészt saját soraiból is ki kellett szűrni az oda nem való „elemeket”. A taktika újszerű volt: „...a kérdést politikusán kell megfogni, nem egyszerre kell az egész megyében végrehajtani, hanem minden külön feltűnés nélkül, inkább tartson hosszabb ideig”.¹⁴⁴⁰

A községi bírók, illetve (kör)jegyzők tekintetében a kérdéssel kapcsolatban sajnos nem rendelkezünk egy időkeresztmetszetből származó, teljes kiterjedésű adatsorokkal, de a meglévő sporadikus, néhány járást jellemző adatok is elégségesek talán a folyamat illusztrálására. A községi bírók pártállására vonatkozóan öt járás 1948 januárja és márciusa között keletkezett forrásai alapján alkothatunk képet.

¹⁴³⁸ Csak illusztratív jelleggel: „Zebeckén lemondattuk a volt előjáróságot a reakciós bíró miatt, a rendbe hozott Nemzeti Bizottságon keresztül új képviselő-testületet hívtunk életre, mely kommunista bírót választott Varga Vilmos helyi titkár személyében”. MNL ZML X.22. 1946–1948 17. ő. e. Gutorföldei körzeti titkár (Novai járás) jelentése 1948. április.

¹⁴³⁹ MNL ZML XXXV.57.bf 1. ő. e. 1948. július 14.

¹⁴⁴⁰ MNL ZML XXXV.57.bf. 1. ő. e. 1948. december 9. Az MDP megyei bizottsága ezen határozat lefelé közvetítése során még azt is hozzátette, hogy az MDP-nek legalább kétszer annyi hely jár, mint az FKGP-nek és az NPP-nek együttvéve. Uo. 1948. december 14. Vö. Zala, 1948. december 12. 2. Beszámoló a vármegyei nemzeti bizottság üléséről: „...az elnöklő dr. Gábor Ernő vármegyei tisztii főorvos bejelentette, hogy a községi képviselő-testületek összetételének felülvizsgálata alkalmával megállapítást nyert, hogy azok nem felelnek meg az eredeti rendeltetésnek, sem pedig a jelenlegi politikai helyzet körülményeinek [sic!]”.

31. táblázat

A községi bírók pártállása Zala vármegye egyes járásainak falvaiban

1948. január–március

Járás neve ¹⁴⁴¹	Párttagság					
	MKP	SZDP	NPP	FKGP	DNP	párton- kívüli
Letenyei járás	2	6	4	21	1	0
Nagykanizsai járás	5	2	0	1	2	0
Pacsai járás	0	2	1	2	10	0
Tapolcai járás	1	6	4	17	1	12
Zalaszentgróti járás	0	0	0	10	0	2
Összesen	8 (7,2%)	16 (14,3%)	9 (8%)	51 (45,5%)	14 (12,5%)	14 (12,5%)

Forrás: MNL ZML X.22. 1946–1948. 99. ő. e. adatai alapján saját szerkesztés

Elemezve az adatokat első ránézésre talán meglepő, hogy milyen nagy részarányt képviselt a községi bírók között az FKGP és a DNP. Valójában ez mégsem furcsa, hiszen ha felidézzük a 6. táblázat által bemutatottan a pártok szervezeti kiépítettségét 1946-ból, ahol az FKGP abszolút vezető szerepben volt, ennek tükrében már nincs okunk meglepődni. Viszont ismételtén igazolja ez az adatsor is, hogy miért tekintettek a kommunisták folyamatosan ellenségként a vidékre, amit el kell foglalni, le kell igázni és erre az időre még mennyire nem sikerült ezt végrehajtaniuk, ami a frusztráltságukat növelhette. Természetesen ezek arc nélküli nyers adatok, nem lehet tudni, hogy miként történt az adatgyűjtés, mennyire megbízhatóak ezek a számok, de vélhetően a nagyságrendi különbségeket a valóságnak megfelelően világítják meg, már csak pusztán a formális logika szerint is, hiszen ha kreáltak lennének, akkor nem kezdtek volna bele a bírók szisztematikus cseréjébe, nem erőszakolták volna át a – szintén megtisztított - képviselő-testületeken a nekik tetsző vezetők megválasztását.

¹⁴⁴¹ Mivel a járásokon belüli MKP körzeti titkárok jelentéseiből származnak az adatok, ezért nem minden járás tartalmazza annak összes községét. (Egy járás általában kettő, a nagyobbak három körzetre oszlottak.) Csak egyes körzetek jelentéseit tartalmazza: Nagykanizsai járás (Nagykanizsai körzet), Pacsai járás (Pacsai körzet), Zalaszentgróti járás (Zalacsányi körzet).

1948 nyarának végén, a kardinálisabb események lefutása után, a falusi bírók politikai alapú szelektálása is megkezdődött. „Az MDP hatalmas előretörése a Zalaszentgróti járás bíróválasztásain” – címmel számolt be a Zala című napilap az egy hónap alatt lebonyolított „tisztújítás” kapcsán, melynek végeredményét tekintve – figyelembe véve a fenti táblázat e járásra vonatkozó részeredményeit - valóban nem túlozhatott cikkének címében a lap. A járás új bírói közül 21 volt az MDP, 2 az NPP és mindössze csak 3 az FKGP tagja.¹⁴⁴² A táblázatból hiányzik a Novai járás adata, de a járási titkár szeptemberi, aktuálisan a „bíróválasztást” ecsetelő beszámolója alapján képet kaphatunk nemcsak a tisztújítás utáni, hanem azt megelőző állapotokról is, mely szerint az MDP-sek száma 8-ra emelkedett, míg az FKGP-tagok száma 8-ra csökkent.¹⁴⁴³ A Letenyei járás MDP-titkára 1948. októberi beszámolójában büszkén jelentette: „újabb négy faluban az MDP tagjait választották meg bírónak, ezzel a kb. 90%-ban a községi bírák a párt tagjai”, ami a táblázat adatai tükrében szintén komoly változásnak felelt meg.¹⁴⁴⁴ 1949 elejétől már az volt a hír – per analogiam járások – ha valahol „női bírót” választottak. Ez történt 1949 elején Szentgyörgyvölgyön, ahol a falu MDP-titkárának feleségét választották meg bírónak.¹⁴⁴⁵ Előfordult időnként, hogy az MDP jelöltjét nem akarták elfogadni, mint ahogy az Lesencetomajon is történt 1949 márciusában, de az esetről jelentő, a más jelentésekből már ismert szófordulattal, minden érintettet megnyugtatót: „megfelelő felvilágosítás után a választás zavartalanul lefolyt”.¹⁴⁴⁶ Megesett, hogy a jellemzően szegényparaszti körből verbuvált új bírójelöltek nem vagy csak nehezen álltak rá a „vásárra”, ugyanis a bírók tiszteletdíjat kaptak, de mennél kisebb volt a falu, annál kevesebbet. Ezért sok kis zalai faluban nem volt egyszerű olyan rendszerkompatibilis, de ennek okán kis jövedelmű gazdát találni, aki az aránytalanul kis fizetségért bevállalta volna, az aránytalanul nagy munkát. A főispán sopánkodva meg is jegyezte 1949. júliusi, belügyminiszternek tett jelentésében: „az eleve gazdagabb, de politikailag viszont kevésbé megbízhatóbbakat [bírókat] kénytelenek voltak megtartani”.¹⁴⁴⁷

¹⁴⁴² Zala, 1948. augusztus 4. 2.

¹⁴⁴³ MNL ZML XXXV.57.bf. 7. ő. e. Pacsai járási titkár jelentése 1948. szeptember.

¹⁴⁴⁴ MNL ZML XXXV.57.ba. 27. ő. e. Letenyei járási titkár jelentése 1948. október.

¹⁴⁴⁵ MNL ZML XXXV.57.ba. 26. ő. e. Lenti járási titkár jelentése 1949. február. Nem sokkal később fenyegetéseket kaptak, majd egy „kuláktól” bérelt házuk pajtáját valaki felgyújtotta. A tettet nem sikerült felderíteni, de ez elég ok volt az ÁVH számára, hogy a helyi „kulákokat” vádolják meg, büntetésképpen velük építették újra a pajtát. A zavaros ügyben a legzavarbaejtőbb az a tény, hogy a Zala c. napilap az újjáépített pajta mellett leköszölte a régi pajta fotóját is. A két kép azonos szögből és távolságból, frontálisan, eredendően jó minőségben készült, ember nincs a képen. Vajon mekkora volt az esélye akkoriban annak, hogy egy falusi ember lefotózza/lefotóztatja jó minőségben csak úgy az egyik gazdasági melléképületét, ami aztán történetesen leég? MNL ZML XXXV.57.ah. 1. ő. e. 1949. február 17.; Zala, 1949. február 27. 3., március 20. 5., április 8. 3.

¹⁴⁴⁶ MNL ZML IV.401.a. 299/1949. Alispán jelentése a belügyminiszternek 1949. március.

¹⁴⁴⁷ MNL ZML IV.401.a. 977/1949. Főispán jelentése a belügyminiszternek 1949. július 9.

A körjegyzőségi dolgozók megrendszabályozása sem maradhatott el. 1948 első hónapjaiban kezdtek ebben a szférában is felgyorsulni az események, amelyek sokszor felsőbb szintről gördültek tovább: „[Szentirmai László új járási főjegyző] erélyesen nyúlt hozzá a járási közigazgatási problémákhoz. [...] A lagymatag, puha Karsai után igen nagy szükség van erre az erélyes munkára” – jelentette az MKP sümegi járási titkára 1948 márciusában.¹⁴⁴⁸ Az új főjegyző, entrée-ként felfüggesztette a dabronci körjegyzőt, mivel az „bíráló megjegyzéseket tett” az MKP-s Sárközy Géza által tartott népgyűlésen, számon kérte ugyanis a választásokon tett ígéreteket.¹⁴⁴⁹ A (kör)jegyzők értettek a szóból, még inkább a tettekből és jó páran el is kezdtek idomulni az új elvárásokhoz. A nagykanizsai járási MKP titkár még a februári jelentésében kilenc járásbéli körjegyzőt említett meg, akik vagy pártonkívüliek vagy más párthoz tartozók voltak és – egyelőre titkosan, de – „felvételüket engedélyezte a Megyebizottság”.¹⁴⁵⁰ A szint váltott jegyzők ezután sorra „kérték”, hogy államosítsák a jegyzői állásokat, ami a már ismertetett körülmények között, 1948 decemberében meg is történt az 1948. évi LI. tc. által.¹⁴⁵¹ Szegedi Andor ideiglenes MKP megyei titkár a megyei pártbizottság 1948. április 5-i ülésén összegezte az addig történeteket. Szegedi beszámolója szerint a 130 (kör)jegyző közül 52 volt az MKP, 45 az SZDP tagja, míg a segédjegyzői karban 27 MKP és 33 SZDP tag volt. A többiek pártállására vagy pártonkívüliségére vonatkozóan nem tartalmazott a beszámoló adatot. Még annyit mondott, hogy a tíz járási főjegyző közül 5 volt az MKP tagja. Ha visszatekintünk a 11. táblázat adataira, ahol egy 1946-os forrás alapján a járási főjegyzők között egyetlen egy MKP-tagot sem találunk, sőt a teljes személyzetből is csak egy volt MKP-s, és ugyanígy összehasonlítjuk a fenti adatokat a 12. táblázat adataival, ahol a 125 betöltött (kör)jegyzői helyből mindössze kilenc volt MKP tag, látható az expanszió intenzitása.¹⁴⁵² Az idomult (kör)jegyzők érdekvezéreltségét és/vagy megfélemlítettségét, színleltségét és ezen keresztül a falusi társadalomhoz való viszonyukat jellemzi az MKP ukki körzeti titkárának jelentése, aki szerint: „a közigazgatásban dolgozó elvtársak komoly segítséget jelentenek a pártmunka terén, bár még idegenkednek a párt érdekében kiállni a falu népe előtt”.¹⁴⁵³

¹⁴⁴⁸ MNL ZML X.22. 1946–1948. 19. ő. e. Sümegi járási titkár jelentése 1948. március.

¹⁴⁴⁹ MNL ZML IV.401.a. 300/1948.

¹⁴⁵⁰ MNL ZML X.22. 1946–1948. 16. ő. e. Nagykanizsai járási titkár jelentése 1948. február. A Zalaszentgróti járás titkára is örömmel állapította meg 1948 áprilisában: „...Pártunk a járásban tért hódít. Jól működik Gyutay [István] járási főjegyző. Szegedi [Ferenc] járási jegyző is jó a pártmunkában. A jegyzők közül sokan átléptek hozzánk az SZDP-ből”.

¹⁴⁵¹ MNL ZML IV.401.a. 368/1948.

¹⁴⁵² MNL ZML X.22. 1946–1948. 3. ő. e. MKP megyei bizottság ülése jkv. 1948. április 5.

¹⁴⁵³ MNL ZML X.22. 1946–1948. 19. ő. e. Ukki körzeti (Sümegi járás) titkár jelentése 1948. április. Egy másik példa: „A felsőrajki jegyző ellen intézett sikeres támadásaink eredményeképpen elértük azt, hogy ez a jegyző ma már mindent elkövet, hogy munkájával az újjazdák és a mi elismerésünket kivívja. A járási főjegyzővel megbeszéltük az elhelyezését, mert mégis úgy látjuk, hogy idegen környezetben jobban szem előtt tarthatjuk” [...] A

Az MDP megyei vezetése 1948. november végén összegezte a következő időszak feladatait a jegyzői kart illetően. Elaborátumában járási bontásban meghatározta, hogy a közeljövőben milyen személyzeti változásokat vár el ezen a területen. Eszerint a megye összes alkalmazásban lévő (kör)jegyzője és segédjegyzője közül 141 maradhatott a pozíciójában, 44-et át kellett helyezni és 25-öt el kellett távolítani a karból.¹⁴⁵⁴ A nyomásgyakorlás egyik bevett eszköze volt a fegyelmi eljárás indítása, amit gyakorlatilag bárki ellen, bármikor meg lehetett tenni. 1948-ban a járási, valamint községi fő- és (kör)jegyzőségeken dolgozók ellen 96, 1949-ben 61, míg 1950. január 1. és március 14. között 7 esetben indult fegyelmi eljárás.¹⁴⁵⁵ Lehet, hogy a véletlen műve, mindenesetre a tendencia csökkenő, aminek éppenséggel logikus oka is lehetett a rendszer számára lojális tisztviselők arányának folyamatos növekedése. Az egzisztenciális félelem és a kimerültség folytán óriási lelki teher nehezedett közigazgatás ezen szintjén dolgozókra, ha már a főispán is ezzel magyarázta az 1949 júliusi, belügyminiszternek tett jelentésében a nagyradai jegyző öngyilkosságát.¹⁴⁵⁶

Minden átfogó közigazgatási reform attribútuma a területszervezés átalakítása. A táncsrendszer beüzemelésének előestéjén, rendeletileg 1949 legvégén, a gyakorlatban pedig 1950 első hónapjaiban szabták át a megyéket, melynek során az eredeti 25-ből 19-et képeztek, de a szimpla megszüntetések, összeolvasztások mellett majdnem minden esetben kisebb-nagyobb farigcsálások is történtek. Ennek a folyamatnak területi értelemben Zala megye volt az egyik legnagyobb vesztese, hiszen 1950-ben búcsút mondhatott a Balaton-felvidék egészének. (Lásd a térképmellékletet!) A folyamat – csak a lényegét visszaidézve az értekezés elejéről - már 1945-ben, a gyakorlatban 1946. január 1-vel megkezdődött, a Balatonfüredi járás Veszprém megyéhez csatolásával. Az ezt elrendelő jogszabály mondta ki a miháldi és a somogyszentmiklósi körjegyzőségek Somogyból Zalához való átcsatolását, amely azonban csak 1948. augusztus 1-jével történt meg.¹⁴⁵⁷ Nem világos, hogy a helyi közigazgatási és párt-szervek mennyire voltak bevonva Zala esetében az 1949/1950. évi területi változtatások ter-

községi titkárok jelentései alapján a körzetben minden nem megfelelő közigazgatási funkcionárius ellen megindítjuk az akciót egész addig, amíg meg nem változnak vagy meg nem szöknek”. MNL ZML X.22. 1946–1948. 18. ő. e. Pölöskei körzeti (Pacsai járás) titkár jelentése 1948. április.

¹⁴⁵⁴ MNL ZML XXXV.57.bf. 5. ő. e. 1948. november 29.

¹⁴⁵⁵ MNL ZML IV.401.a. 145/1950. Részlet egy 1950-es fegyelmi jegyzőkönyv „megokolás” részéből: „Dr. Bucsis István nemesapáti körjegyző Termelő Szövetkezet ellenes, továbbá antidemokratikus társadalmi és politikai magatartásával a köztisztviselői állás tekintélyével össze nem egyeztethető magatartást tanúsított”. MNL ZML IV.401.a. 135/1950. 1949/1950-re a korábbi szoros kapcsolat és személyes ismerettség – köszönhetően a minden korábbit felülmúló fluktuációnak is - megszűnt a főispán, alispán, valamint (kör)jegyzői kar között. Ezt az is tükrözi, hogy a körlevelekben a bonyolultabb neveket kivétel nélkül hibásan írták (Szilassy–Szilasi), egyszerűsítve azokat, amely általános tendencia lett, különösen az 1950 utáni időkben, ami a közigazgatás szellemi potenciáljának csökkenéséről, ezzel összefüggésben az írásbeliség mélyrepüléséről árulkodik. Káli 2004.

¹⁴⁵⁶ MNL ZML IV.401.a. 977/1949.

¹⁴⁵⁷ MNL ZML IV.401.a. 654/1949.

vezésébe, mindenesetre az iratokban nincs nyoma - mint ahogy nem sokkal korábban is láthattuk -, hogy a szubszidiaritás elve szemernyit sem érvényesült. 1949. december 14-én hirdették ki a 4343/1949. MT. sz. rendeletet, amely a Balaton-felvidéket lefedő Keszthelyi, Sümegi és Tapolcai járásokat Veszprém megyéhez csatolta. Ugyanez a jogszabály mondta ki a vármegye helyett a megye elnevezés használatát is.¹⁴⁵⁸ A rendeletben foglalt intézkedéseket – Zala megye esetében - az 5.201/11/11-1/1950. (III. 12.) BM sz. utasítás hajtatta végre 1950. március 16-i hatállyal. Némi „kárpótlásként” ugyanez a rendelkezés, ugyanezen a napon Zalához csatolta Vas megyéből az egervári körjegyzőséget (Egervár, Gósfá, Vasboldogasszony) és Somogy megyéből a surdi körjegyzőséget (Surd, Belezna, Nemespátró).¹⁴⁵⁹ A főispán a belügyminiszternek tett aktuális havi jelentésében igyekezett bagatellizálni a lakosságnak az ügyhöz való viszonyulását, annyit jegyezve meg, hogy a „visszamaradó területen sajnálják az elcsatolást”.¹⁴⁶⁰ A megye keleti részének elcsatolása kapcsán természetesen a legkülönbözőbb magyarázatok terjedtek el, a legelfogadottabb szerint ez Rákosi személyes bosszúja volt, amiért Zalában kevesen szavaztak a kommunistákra. 1979. január 1-jén részleges „területi revízió” történt, ezen a napon Keszthely és környéke, nagyjából a hajdani Keszthelyi járás „visszatért” Zala megyéhez. Ezzel egy hosszú folyamat végére került pont, több évig tartó szakértés, előterjesztés és tárgyalás után az érdemi döntés az MSZMP Politikai Bizottsága 1978. július 25-i ülésén született meg. Ezt csak azért említem, mert a heves vita végén Kádár János retrospektíve megvilágította vagy legalábbis indokolta a 28 évvel korábbi eseményeket: „Abban a bizonyos 1950-es rendezésben én is részt vettem.”¹⁴⁶¹ Akkor alakultak a tanácsok. Ez a konkrét dolog valóban a központban felmerült gondolat volt. A Balatonnal akkor kezdtünk foglalkozni és őszintén szólva egyik megyénk sem értett hozzá, a központ sem értett hozzá. Az volt a feltételezés, egyszerűbb lesz a Balaton-fejlesztési terveket kidolgozni, ha nem három, hanem két megyéhez fog tartozni a Balaton. Akkor ez volt az indok és akkor ezt fogadták el. [...] Az volt akkor a kíváncsi, hogy a Balaton ügyét két megyére szervezve próbáljuk megoldani”.¹⁴⁶²

¹⁴⁵⁸ Magyar Közlöny Rendeletek Tára, 1949. évi 257–258. szám, 1949. december 14. A Zala című lap rövid cikkben számolt be általában a leendő új megyehatárokról a lap 6. (utolsó) oldalán úgy, hogy Zalát érintően semmi konkrétumot nem közölt. Zala, 1949. december 11. 6.; december 15. 5.

¹⁴⁵⁹ Káli 2000a, 175. Vö. Káli 2008. 41–42. A Zala 1950. március 15-i száma szintén a 6. oldalon, a sport és az apróhirdetés rovat közé dugta el hatsoros cikkét a területátcsatolásról. A cikk jellemzően először azt említette, hogy két körjegyzőséggel bővült a megye, majd a végén szórmentén megemlítette a veszteségeket is.

¹⁴⁶⁰ MNL ZML IV.401.a. 124/1950. Főispán jelentése a belügyminiszternek 1950. január 9.

¹⁴⁶¹ Kádár János a közigazgatásért is felelős belügyminiszter volt 1948. augusztus 5. és 1950. június 23. között.

¹⁴⁶² MNL OL M-KS-288-5. 751. ő. e. 1978. július 25. jkv. 2. napirendi pont. Elektronikusan lásd: https://adatbazisokonline.hu/pdfview2?file=static/documents/mszmp_mdp/HU_MNL_OL_M-KS_288_05_07510.pdf#search=&page=7 Letöltés ideje: 2020. február 26. Lásd még: Káli 2011b.

A megye területét érintő változtatások után újraszabták a belső, járási határokat is két kisebb járás megszüntetésével. Az 1950. május 20-án kiadott 144/1950. sz. minisztertanácsi rendelet 1950. június 1-jei hatállyal kimondta a Novai és a Pacsai járások megszüntetését. Előbbi községeit a Lenti és a Zalaegerszegi, utóbbiét a Nagykanizsai, Zalaegerszegi és Zalaszentgróti járásokba osztották be. Ezzel a zalai járások száma 5-re csökkent, a bő öt évvel korábbi 14 járáshoz képest.¹⁴⁶³

Az országgyűlés 1949. augusztus 18-án „rábólíntott” a Szovjetunióból importált sztálinista alkotmányról szóló (alap)törvényre, amelynek V. fejezete rendelkezett az államhatalom helyi szerveiről, ami a szovjet modellt, vagyis az államigazgatási hierarchiának megfelelő tanácsok rendszerét követte.¹⁴⁶⁴ Az ebből következő tanácstörvény tervezetét 1950 elejére munkálta ki Beér János vezetésével Ries István és Szabó Imre, a „megvalósíthatósági tanulmányokban” 1951. februári bevezetéssel, választással számoltak.¹⁴⁶⁵ Az MDP Politikai Bizottsága és Titkársága 1950. február-március folyamán több menetben tárgyalta az anyagot, amit a szerzők az instrukcióknak megfelelően finomítottak,¹⁴⁶⁶ végül Kádár, mint belügyminiszter jóváhagyása után 1950. március 24-én került a Minisztertanács elé.¹⁴⁶⁷ Az országgyűlésbeli elfogadás után 1950. május 18-án meg is jelent a Magyar Közlönyben a helyi tanácsokról „alkotott” 1950. évi I. törvény.¹⁴⁶⁸ Az utolsó paragrafusok egyikében kapott helyet az egyik legfontosabb és – a tanácsok alá- és fölérendeltségi viszonyait megállapítón túl – a legantidemokratikusabb pont, nevezetesen, hogy a választások megtartásáig a tanácsok tagjait, a községi tanácsok kivételével, ideiglenesen a Magyar Függetlenségi Népfront megfelelő szervei küldik be. Ezzel a választást gyakorlatilag teljesen formálissá tették, duplán is túlbiztosítva a leendő győzelmet. A recept ugyanaz lett tehát, amit éppen a Népfront „megválasztásakor” alkalmaztak, vagyis először kijelöléses alapon létrehozták az MDP vegykonyháiban a

¹⁴⁶³ Káli 2000a, 175. (Lásd a térképmellékletet!)

¹⁴⁶⁴ 1949. évi 20. tv. Magyar Közlöny Törvények és Rendeletek tára, 1949. évi 174. szám, 1949. augusztus 20.

¹⁴⁶⁵ MNL OL M-KS-276-53. 46. ő. e. 1950. február 23. jkv. 2. napirendi pont. Elektronikusan lásd: https://adatbazisokonline.hu/pdfview2?file=static/documents/mszmp_mdp/HU_MNL_OL_M-KS_276_53_046.pdf#search=&page=2 Letöltés ideje: 2020. február 26.

¹⁴⁶⁶ MNL OL M-KS-276-54. 88. ő. e. 1950. március 1. jkv., 3. napirendi pont. Elektronikusan lásd: https://adatbazisokonline.hu/pdfview2?file=static/documents/mszmp_mdp/HU_MNL_OL_M-KS_276_54_088.pdf#search=&page=2 Letöltés ideje: 2020. február 26.; Uo. 90. ő. e. 1950. március 16. jkv. 3. napirendi pont. Elektronikusan lásd: https://adatbazisokonline.hu/pdfview2?file=static/documents/mszmp_mdp/HU_MNL_OL_M-KS_276_54_090.pdf#search=&page=3 Letöltés ideje: 2020. február 26.

¹⁴⁶⁷ G. Vass (szerk.) 2006, 21. Elektronikusan lásd: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MolDigiLib_MOLsegedl_11_3/?pg=23&layout=s Letöltés ideje: 2019. október 14.

¹⁴⁶⁸ Magyar Közlöny Törvények és Törvényerejű Rendeletek Tára, 1950. évi 7. szám, 1950. május 18.

testületeket, majd formálisan „megválasztatták” – a Népfront esetében egy szűkebb körrel – az előbbi módon már megkreált testületeket.

A sietség érezhető volt, amit az is alátámasztott, miszerint a törvény elfogadásával egy napon megjelent annak egyik végrehajtási rendelete is, ami a megyei tanácsok felállításának módját részletezte.¹⁴⁶⁹ Az MDP Zala Megyei Bizottságának még erre is sikerült rátröfnölnie, mivel 1950. május 17-én már el is küldte javaslatát az MDP KV Káder Osztályának a megyei tanács összetételére vonatkozóan.¹⁴⁷⁰ A másnap napvilágot látott rendelet értelmében a Zala Megyei Tanácsnak 1950. június 15-én 75 taggal és 38 póttaggal, míg annak végrehajtó bizottsága 13 taggal kellett, hogy megalakuljon. A leszervezéssel a Népfrontot bízták meg, de ez csak formalitás volt, hiszen láthattuk, annak vezető posztjain az MDP vezetői álltak. Biztos, ami biztos, az MDP KV Szervezési Osztálya június 7-én, szinte forgatókönyvként, részletes instrukciókat küldött a megyei tanács megalakítására vonatkozóan. Ebben közölték a napirendet: kezdés délelőtt 11 óra, Himnusz, népfront elnöki megnyitó, végrehajtó bizottság megválasztása, szünet, üdvözlések,¹⁴⁷¹ Internacionálé. Mindezek mellett a város közintézményeinek fellobogozását is kérték.¹⁴⁷² Az alakuló ülés a zalaegerszegi vármegyeháza közgyűlési termében, a megadott időpontban, a kapott instrukciók alapján maradéktalanul és zökkenőmentesen megtörtént. A tanács, pontosabban a végrehajtó bizottság elnökévé Farkas Józsefet,¹⁴⁷³ elnökhelyettesévé Tistyán Ernőt¹⁴⁷⁴ és a már ismert Gerencsér Györgyöt „választották”, a vb-titkár pedig az alispánit ezen a napon e posztra cserélő dr. Agárdi Tibor lett.¹⁴⁷⁵

A megyei tanács megszervezése után következett a második fázis, a járási és városi tanácsok, első körben szintúgy delegálás útján való felállítása, amelyről egy július 25-én kiadott minisztertanácsi rendelet intézkedett.¹⁴⁷⁶ Ezek a tanácsi szervek 1950. augusztus 15-én kezdték meg a munkájukat, melynek tagságát a járási és városi pártbizottságok állították össze és a

¹⁴⁶⁹ 143/1950. (V. 18.) sz. minisztertanácsi rendelet. Magyar Közlöny Minisztertanácsi és Miniszteri Rendeletek Tára, 1950. évi 85. szám, 1950. május 18.

¹⁴⁷⁰ MNL ZML XXXV.57.bf. 34. ö. e. 1950. május 17.

¹⁴⁷¹ „A megyei bizottság jól válassza meg az elvtársat és a beszédjét segítse elkészíteni, beszélje át vele.”

¹⁴⁷² MNL ZML XXXV.57.bf. 28. ö. e. 1950. június 7. Közölve: Káli (szerk.) 1999a, 149–150.

¹⁴⁷³ Farkas József (Nemestördemic, 1915–?) 1950. június 15. és 1954. november 3-ig töltötte be a megyei tanács vb-elnöki posztot. Ezután Kecskemétre került és az ottani városi tanácsnál helyezkedett el. MNL ZML XXIII.37.; Káli 2000b, 405.

¹⁴⁷⁴ Tistyán Ernő (Budapest, 1924 – Zalaegerszeg, 2004) 1950. június 15. és 1951 májusa között viselte a funkcióját. Káli 2000b, 488.

¹⁴⁷⁵ MNL ZML XXIII.1.a. 1950. június 15. jkv. 1. napirendi pont Vö. Zala, 1950. június 16. 1.; Káli 2000b, 353–354. Az első hivatalos iratokban még érződött az új szisztémával kapcsolatos gyakorlatlanság, az új szerv nevét a legkülönbözőbb alakokkal és helyesírással rögzítették, így volt például „Zalavármegye Megyei Tanács” verzió is.

¹⁴⁷⁶ 196/1950. (VII. 25.) sz. minisztertanácsi rendelet. Magyar Közlöny, 1950. évi 126. szám, 1950. július 25.

megyei pártbizottsággal hagyatták jóvá,¹⁴⁷⁷ míg a tanácselnököket az MDP KV Káderosztálya és a Titkárság is láttamozta.¹⁴⁷⁸ A listák időnként változtak az előkészületek során, például a Zalaegerszegi Városi Tanács élére először Zachar Lajos, volt keszthelyi járási MDP titkárt szemelték ki, de oda végül Szabó János letenyei járási MDP titkár került.¹⁴⁷⁹ Az MDP Titkárság jóváhagyásával a már ismert városi tanácsi kiszemelt vezetők mellett a járási tanácsok élére egy kivételével a már többszörös szűrőn átment járási főjegyzőket tették.¹⁴⁸⁰

Ezt követően megkezdődött a záróakkord szervezése, a községi tanácsok megválasztása, egyúttal a megyei, járási és városi tanácsok „törvényesítése”. A Népköztársaság Elnöki Tanácsa az 1950. szeptember 6-án kelt szám nélküli (!) határozatában október 22-re tűzte ki a tanácsi választásokat.¹⁴⁸¹ Szeptember elején megjelentek a részletszabályok, melyek nem meglepő módon a Magyar Függetlenségi Népfrontot ruházták fel a választási, azon keresztül a szavazatszedő bizottságok megalakításával, valamint a tanácstag-jelöltek lajstromának összeállításával.¹⁴⁸² Ugyanekkor állapították meg a közös községi tanácsok alakításának helyszíneit is, melynek során Zalában 32 közös tanácsot kellett létrehozni, amit a még több apró faluval rendelkező Baranya megye múlt csak felül (44).¹⁴⁸³ A közös tanács székhelyének megállapításával, nem kevés esetben évtizedekig tartó viszály magvát hintették el. A gyakorlatban a megfelelő épületállomány megléte is fontos faktornak számított a székhelyközség kijelölése során.¹⁴⁸⁴ Az Államvédelmi Hatóság Zala Megyei Osztályának szeptember eleji jelentései

¹⁴⁷⁷ MNL ZML XXXV.57.bf. 34. és 51. ö. e.

¹⁴⁷⁸ MNL OL M-KS-276-54. 111. ö. e. 1950. augusztus 2. jkv. 5. napirendi pont. Elektronikusan lásd: https://adatbazisokonline.hu/pdfview2?file=static/documents/mszmp_mdp/HU_MNL_OL_M-KS_276_54_111.pdf#search=&page=1 Letöltés ideje: 2020. február 26.

¹⁴⁷⁹ Egy kis adalék a személyzeti politikához: Szabó János 1913-ban született Budapesten, ahol különféle üzemekben dolgozott motorszerelőként. Önéletrajza szerint 1943-ban tagja lett a Vasas Szakszervezetnek, egyúttal az SZDP-nek is. Az egyik háború utáni ideológiai gyorstalpáló után - mivel tudta, hogy vidéki pártmunka vár rá - anyja zalai származása révén ebbe a megyébe kérte magát, így került 1948 szeptemberében a Letenyei járásba, ahol az MDP járási titkára lett. Felesége Budapesten maradt, a „családegyesítésre” éveket kellett várni. 1950 nyarán, Darabos Iván megyei titkár közreműködésével sikerült elintézni, hogy Szabó felesége, a helyi gyógyszerárak államosítását levezénylendő, Zalaegerszegre kerüljön. Ekkor támadt - állítólag - Darabos Ivánnak az az ötlete, hogy Szabót hozzák be Zalaegerszegre és tegyék meg a szervezés alatt álló városi tanács elnökének. Káli 2005, 56–57.

¹⁴⁸⁰ MNL ZML XXXV.57.bf. 34. és 51. ö. e. A Lenti Járási Tanács Végrehajtó Bizottsága elnökévé nem a járási főjegyzőt, hanem a korábbi járási jegyzőt nominálták.

¹⁴⁸¹ Magyar Közlöny, 1950. évi 149–154. szám, 1950. szeptember 7.

¹⁴⁸² 5200–11/1950 (IX. 8.) sz. belügyminiszteri rendelet. Magyar Közlöny Miniszteri Rendeletek, 1950. évi 155. szám, 1950. szeptember 8. A választói névjegyzék elkészítésénél – számtalan egyedi összeírási hiba mellett - Zalaszentbalázson történt a legsúlyosabb műhiba, ahol egy rémhírnek felülve az ötven éven felülieket nem írták össze és a hibát észrevéve, bevallottan már nem is tudták azt a választás napjáig korrigálni. A jelöltek lajstromába csúszott hiba miatt a Nagykanizsai Városi Tanács esetében az összes szavazólapot újra kellett nyomtatni. MNL ZML XXXV.57.bf. 34. ö. e. 1950. október 28.

¹⁴⁸³ 5203–8/1950. (IX. 8.) sz. belügyminiszteri rendelet. Magyar Közlöny Miniszteri Rendeletek, 1950. évi 155. szám, 1950. szeptember 8.

¹⁴⁸⁴ MNL ZML XXXV.57.bf. 25. ö. e. 1950. augusztus 28. Ebben a dokumentumban a bő egy héttel később megjelent, fentebb citált rendelethez képest még csak 29 közös tanáccsal számoltak.

nem festettek rózsás képet a leendő községi tanácsválasztásokról: „a választásokkal kapcsolatban már lehet hangulat megnyilvánulásokat tapasztalni [sic!]. Hiába lesz Tanács választás, mert ugyan azok kerülnek be, akik idáig is ott voltak, így csak cifrázzák a dolgokat, de a lényegen változás nem lesz”.¹⁴⁸⁵

Községi szinten alapvető változást jelentett, hogy amíg korábban a zalai községek a méretüknél fogva döntőrészt körjegyzőségekbe voltak szervezve, addig most a nagyobb része önálló tanács lett, ami önálló, külön hivatalt feltételezett. Az államhatalom alsó szintű horizontális kiterjesztése ellenére valójában a járási szint volt az, amelyik párt- és állami vonalon is megerősítést kapott a korábbi hierarchiákhoz képest.¹⁴⁸⁶ A községi szintű szakszemélyzet előteremtése nem kis gondot okozott, de szeptember 22-re így-úgy megoldódott a kérdés, legalábbis a rendszer elstartolhatott október 22-én. Szervezetileg Zala megyében, ahol a Balaton-felvidék Veszprém megyéhez csatolása, valamint a többi kisebb területi finomhangolás után mindössze 260 község maradt, a két városi tanács mellett 191 önálló és 32 közös községi tanács alakult, utóbbi körbe összesen 69 község került, tehát öt olyan közös községi tanács is alakult, melybe három-három községet szerveztek.¹⁴⁸⁷ A 223 hivatali szervezettel rendelkező községi (közös) tanács közül 136 volt a teljesen új és 87 a korábban is valamilyen szintű (jegyzőség vagy körjegyzőség) hivatallal rendelkező község. A 136 újonnan hivatali szervezettel kapó község elnökjelöltjei közül 127 volt az, aki korábban nem dolgozott hivatali apparátusban. Ugyanebben a körben, a titkárijelöltek közül 126 fő dolgozott már hivatalnokként. A 87 régi hivatali szervezetű község elnökjelöltjei közül 73 nem dolgozott hivatali munkakörben, míg ugyanitt a titkárijelöltek közül 85-en korábban is tisztviselők voltak. Magyarán a leendő községi (közös) tanácsok elnökei döntőrészt laikusok, míg a hivatalt szakmai oldalról működtető leendő vb-titkárok valamennyire hivatali – a fizikai munkásokból gyorstalpalókon ezzé lettek miatt, nem egyszer ezért csak idézőjeles - szakembereknek számítottak.¹⁴⁸⁸

A leendő tanácselnöki – egészen pontosan vb-elnöki - tisztségért nem egy faluban valóságos presztízscsaták, magánkampányok alakultak ki. Általában akkor indult be helyben a „választási korteskedés”, ha azt a községi párttitkár vagy a községi bíró szerette volna, de fentről nem kapta meg a pozíciót. Vlasics Rémusz semjénházai MDP titkár aláírásokat gyűjtött, jegyzőkönyveket készíttetett a támogatottságát bizonyítandó, amiket a járási pártszervektől kezdve a megyeinek át az országos szervekig bezárólag mindenhová eljuttatott. Kampányát

¹⁴⁸⁵ MNL ZML XXXV.57.ah. 4. ő. e. 1950. szeptember 11.

¹⁴⁸⁶ Gyarmati 2011, 163.

¹⁴⁸⁷ Gaál 1986, 6.

¹⁴⁸⁸ MNL ZML XXIII.3.a. 5235/1950. Közölve: Káli (szerk.) 1999a, 181–182.

azonban leállították, sőt fegyelmit is indítottak ellene. A szomszédos Tótszerdahelyen Trojkó József volt községi bíró szintén megsértődött, amikor kiderült, hogy nem őt jelölik tanácselnöknek. Tófejen egy asszonyt jelöltek tanácselnöknek, ami felhördülést váltott ki, mivel a hangadók inkább a községi MDP titkárt, mint férfit szerették volna a tanácselnöki székben látni. Kozmadombján sajátosan kombinálódott mindez, mivel Laczó Jenő helyi MDP titkár sérelmezte, hogy csak a póttagok közé jelölik, felesége viszont elnökjelöltséget kapott, aki azt azonban nem fogadta el. A társadalmi ellenállás sajátos „barter” formája alakult ki Becsehelyen, ahol 1950. október 17-én a hitoktatás mikéntjével kapcsolatban szülői értekezletet hívtak össze, amelyen – az ÁVH jelentése szerint – kb. 200 szülő vett részt, akik követelték a vallástanítást és közülük többen ettől tették függővé a szavazáson való részvételüket.¹⁴⁸⁹ Becsehely neve egy másik affér kapcsán is bekerült az államvédelmi jelentésekbe. A helyi Rákosi tszcs tagjai a választás előtt két táborra szakadtak a leendő tanácselnök személyét illetően. A tagság egyik fele a volt tszcs elnököt, Kustor Józsefnét szerette volna tanácselnöknek, aki azért csak „volt”, mivel egy verekedés miatt leváltották a szövetkezet éléről. Az ellentábor pedig a párt „hivatalos” jelöltjét, Csesztregi Lajosnét támogatta, pontosabban jelölését „helyeslően fogadta”.¹⁴⁹⁰ A nők politizálását a hagyományos falusi társadalmak nem nézték jó szemmel. Az ismertetett női tanácselnök-jelölések mellett Zalalövön azt is kifogás tárgyává tették, hogy a tanácstagnak jelöltek között „gyenge képességű” vagy „túl fiatal” nők vannak, márpedig az MDP programszerűen törekedett arra, hogy fiatalokat és nőket minél nagyobb számban vonjanak be a politikai színterekre.¹⁴⁹¹

A választással kapcsolatban a szó korábbi értelmében szinte alig folyt kampány. 1950. január 1-jén kezdetét vette az első ötéves terv, melynek egyik fő propaganda eleme, különösen a falvakra nézve, a villamosítás volt. Az MDP megyei bizottságát értesítették a pártközpontból, hogy Zalából hét községet „helyeznek üzembe” a tanácsválasztások idejére, amit „fel lehet a választási agitációhoz használni”.¹⁴⁹² Néha a túlbuzgóságot is kritika érte, mint azt a megyéről készült diasorozat, ami a pártközpont szerint „politikailag felelőtlen” lett, mivel túl optimista, „rózsaszínű” képet festett az elmúlt évekről, mintha játszi könnyedséggel érték volna el az „eredményeket”. A központban attól tartottak, hogy a keménynek ígérkező ötéves terv teljesítését ennek hatására félvállról veszik az emberek – gondolván - ha eddig sikerült megoldani a problémákat, akkor különösebb erőbedobás nélkül is teljesíthető lesz a terv. Ezt

¹⁴⁸⁹ MNL ZML XXXV.57.ah. 4. ő. e. 1950. október 5–18.

¹⁴⁹⁰ MNL ZML XXXV.57.ah. 4. ő. e. 1950. d. n.

¹⁴⁹¹ MNL ZML XXXV.57.ah. 4. ő. e. 1950. október. Ugyanitt megjegyzi a jelentés, hogy Várföldén a helyiek azzal vádolták a női tanácselnök-jelöltet, hogy korábban apáca volt.

¹⁴⁹² MNL ZML XXXV.57.bb. 58. ő. e. 1950. október 17.

veszélyesnek ítélték és leállítottak a diafilm propagálását: „Alapvetően hibás és politikailag teljesen helytelen az egész diaszöveg hurrá szelleme”.¹⁴⁹³ A választás előtti utolsó napokban befutó államvédelmi hangulatjelentések, a már ismert sztereotip társadalmi képletet vetítették le újra, mely szerint „a papság (klerikális reakció) mellett a kulákok, de a parasztság jelentős része is, emellett [az] értelmiség, benne a műszaki értelmiséggel is ellenségesen, de legalábbis nem baráttan viseltetett a választás iránt”. Sokak dilemmáját – egy ÁVH jelentés szerint – a nagykanizsai MAORT-központ egyik tisztviselője fogalmazta meg a legpragmatikusabban: „Mindenképpen le kell szavazni, nehogy ezért valakit is kellemetlenség érjen”.¹⁴⁹⁴ A Zala című napilap két nappal a választás előtt részletesen közölte a tanácsválasztás technikai menetét, ami nem is volt olyan egyszerű, tekintettel arra, hogy a Zalaegerszegen és Nagykanizsán lakók kettő, míg a falvakban élők három szavazólapot is kaptak, mivel nekik a helyi tanácson kívül a járási és a megyei tanács tagjaira is lehetett/kellett szavazni.¹⁴⁹⁵ Akik korábban már részt vettek szavazati joguk révén önkormányzati választáson, a háború miatt ők is kiestek a „gyakorlatból”, ráadásul országos szinten milliós nagyságrendben voltak olyan szavazók, akik most vettek részt életükben először „önkormányzati választáson”, ami szerencsétlenségükre gyakorlatilag az önkormányzatiság megszűnését szentesítette. A pártállam gyakorlatilag kullisszaként használta szavazóit a szovjet állammodell magyarországi honosításának befejezéséhez, kialakítva a diktatúra társadalmasításának gyakorlatát, amely a bűn(tudat) és felelősség tudatos szétterítésén alapulva, az ezt követő évtizedekben a hatalomfenntartás és legitimálás bevett és hatékony eszközévé vált.

Az említetteken kívül, a koreai háborúban az incsoni partraszállás okozta fordulat, a békekölcsönjegyzés, a beszolgáltatás, az erőszakos kollektivizálás, a kitelepítéstől való félelem, vagy éppen a jugoszláv helyzet okozta háborús hisztéria alkották azokat a háttérelemeket, amelyek meghatározták a szavazás miliőjét. 1950. október 22-én reggel 7 órakor nyíltak meg a szavazóhelyiségek és egy óra múlva 11 községből – jellemzően aprófalvak – már büszkén jelentették, hogy száz százalékos megjelenés mellett véget is ért a szavazás.¹⁴⁹⁶ Járási szinten – a megyében legkisebb - Zalaszentgróti járásban fejeződött be a szavazás 12.30-kor, amit a Letenyei járás követett 13.30-as finissel. Az aktivisták folyamatosan figyelték a szavazás állását, ahol gyengébb teljesítményt érzékeltek, oda „népnevelőket” küldtek erősítésként.

¹⁴⁹³ MNL ZML XXXV.57.bb. 67. ő. e. 1950. október 10.

¹⁴⁹⁴ MNL ZML XXXV.57.ah. 4. ő. e. 1950. október.

¹⁴⁹⁵ Zala, 1950. október 20. 1. Ahogy 1949-ben, ezeken a szavazólapokon is – melyeken adott esetben száznál is több név szerepelhetett – az ellenszavazatot a lap alján lévő kör áthúzásával lehetett jelölni. Névét kihúzni vagy beírni nem lehetett, vagy az egészet elfogadta a szavazó vagy egy az egyben elvetette azt.

¹⁴⁹⁶ A szóban forgó falvak közül többeket az MDP központi lapja is megemlíttet némi helyesírási hibákkal. Szabad Nép, 1950. október 24. 4.

Becsehelyen a plébános - vasárnapról lévén szó -, a jelentések szerint „késleltette a szavazást”, mivel annak „beindításának időpontjában” misét mondott. A járási tanács a járási pártbizottsággal együtt a községbe azonnal „népnevelőket” küldött ki, minek eredményeként „a szavazás itt is akadálytalanul lefolyt”. Zalaegerszegen, a városi hangos híradó folyamatosan közölte a szavazási részvételről kapott eredményeket, javítandó a csoportdinamikára alapozott részvételi hajlandóságot.¹⁴⁹⁷

Zala megyében az 1950. évi tanácsválasztások alkalmából 169.724 fő (81.157 férfi és 88.567 nő) kapott választójogot. Az országgyűlési választásokhoz képest lényegesen kevesebb szavazói létszám alapvetően a már részletezett területcsökkentéssel állt összefüggésben. A választójogot kaptak, a leszavazottak, ezen belül is az érvényesen voksolók, valamint a Népfront mellett szavazók számszaki viszonyát a következő táblázat foglalja össze.

32. táblázat

Az 1950. évi tanácsválasztás Zala megyei összesített eredményei¹⁴⁹⁸

	Férfi	Nő	Összesen
Választói névjegyzékbe felvettek száma	81157 (47,82%)	88567 (52,18%)	169724 (100%)
Leadott szavazatok száma	78921 (47,92%)	85538 (52,01%)	164459 (96,90%)
Leadott érvényes szavazatok száma	77606 (48%)	84061 (52%)	161667 (98,30%)
A Népfront mellett leadott szavazatok száma	77373 (48%)	83797 (52%)	161170 (99,69%)

Forrás: MNL ZML XXXV.57.bf. 34. ö. e. 1950. október 28. adatai alapján saját szerkesztés

Ha összevetjük a fenti százalékos eredményeket az 1949. évi hasonló stílusú „választással”, látható, miszerint a részvétel csaknem másfél százalékponttal, míg a legfontosabb részlet, az

¹⁴⁹⁷ MNL ZML XXXV.57.bf. 34. ö. e. 1950. október 28.

¹⁴⁹⁸ Az „Összesen” oszlopban szereplő adatok százaléakai logikusan a felette lévő sor 100%-nak vett értékéből következnek. A forrás kritikájához hozzátartozik, miszerint nem egészen világos, hogy a különböző szintű tanácsok (megyei, járási, városi, községi) választási adatait az milyen metodikával összegezte, súlyozta, vagy esetleg csak a helyi tanácsok (városok, községek) adatait tüntette-e fel.

érvényesen szavazók közül a Népfontra (jelöltjeire) leadott szavazatok aránya még ennél is jobban, több mint kettő százalékponttal javult. A Népfront ellen 497 fő (0,31%) 233 férfi és 264 nő szavazott, amennyiben persze nem történt csalás, melynek egyébként semmilyen nyoma nem volt felfedezhető a rendelkezésre álló forrásokban. Ahogy a megteremtett miliő, úgy az okok is hasonlatosak voltak/lehettek a megelőző országgyűlési voksolásnál tapasztaltakhoz, amit még az előzetesen felállított testületek által kialakított, még erősebb választói konformitásra és mintakövetésre játszó technikák is erősíthettek.

A forгатókönyv szerint 6833 rendes és 3528 póttaggal 1950. október 26-án a nagyobb községekben, míg másnap a többiben is megtartották „zavartalanul, lelkes hangulatban” alakuló üléseit a megválasztott tanácsi testületek. Kivételt képezett Kacorlak község, ahol nem tudni milyen irányból, de „az elnök és az elnökhelyettes személye ellen kifogás merült fel”, ezért a kérdés gyors rendezése után itt egy nap késedelemmel alakult meg a helyi tanács. A járási és városi tanácsok – a delegált testületekhez képest fordított sorrendben - október 30-án, míg a megyei tanács ezúttal a sor végén november 8-án alakult meg. Utóbbi testületekben, a júniusi és augusztusi megalakuláshoz képest számos változás történt, de a források tanúsága szerint ezek zömmel az élet természetéből adódtak, mivel egyes személyek elköltöztek, más beosztásba kerültek, bevonultak katonának, lebetegedtek, esetleg meghaltak. Mivel a tanács-testületek a létszámukat tekintve a korábbi képviselő-testületekhez képest lényegesen nagyobbak lettek - a járási tanács 81, míg a városi és községi tanácsok létszáma a 101 főt is elérhette - nagyon nagy volt a fluktuáció, amire vélhetően számítottak is, ezért gondoskodtak jó előre a nagyszámú póttagról, elkerülendő az állandó szavazási procedúrát. Kacorlakon kívül még pár községben fordult elő, hogy valamelyik kiszemelt vezetőt nem választották meg, de ekkora „hibaszázalék” szinte természetes volt. Az ünnepélyesre hangolt alakuló ülések döntőrészt mindenhol a tervek szerint folytak le, csak néhol jöttek közbe – a beszámolók szerint - zavaró tényezők, mint a már többszörösen renitens Dióskálon, ahol: „Rákosi elvtárs éltetése közben Kovács József DÉFOSZ titkár Szálasi nevét emlegette, [úgy] hogy a lelkes éljenzésből kihallatszott. A vb-titkár figyelmeztetése után még egyszer-kétszer említette Szálasi nevét, majd hirtelen észhez tért és éljenezte Rákosi elvtársat. Kovács József részeg volt. Az ügy a járási pártbizottság tudomására lett hozva, a kivizsgálás folyik”.¹⁴⁹⁹

¹⁴⁹⁹ MNL ZML XXXV.57.bf. 34. ő. e. 1950. október 28. Vö. Káli 2002.

VI. Összegzés

Az iratkezelés egyik főszabálya szerint év közben nem lehet újratekinteni az iktatást. Zala vármegye sok hivatalában, kezdve a főispánival, a szovjet megszállás után megindult hivatali munka során mégis 1-es sorszámmal indult újra a kiadmányozás. Ez az apró, szinte csak egy levéltáros számára észrevehető momentum hűen letükörözte azt a politikai rendszerváltást, ami a háború végével kezdetét vette Magyarországon. Kutatómunkám során az volt az alapcélom, hogy a vidéki Magyarország egy szeletének térbeli keretei között, sokszor alulról, kis helyekről közelítve adjak választ a nagyobb kérdésekre. A kifejezetten alacsony szinten keletkezett levéltári források, visszaemlékezések, újságcikkek mikrokozmoszai váltakoznak a lényegében ugyanezen forrásokból összeállt relatíve makrotörténetekkel, amelyek Zala megye 1945 és 1950 közötti politikai változásait, konkrétabban a szovjetizálását mutatják be. Az elmúlt években, évtizedekben született, az ország különböző lokális tereit e korszakot illetően bemutató történeti munkák olykor kifejezetten jelentős különbségeket mutatnak akár a politikatörténeti fejlemények vagy tágabban a politikai társadalomtörténet horizontjain, ami indokolttá teheti az „országgtörténet” vidékcentrikus felépítését, mivel igazolhatóan egy-egy vidék története nem kicsinyített mása az ország- vagy adott esetben a nemzet történetének. Ugyanakkor a kölcsönhatás jegyében természetesen azt is figyelembe kell venni – ahogy Magyarország története sem értelmezhető önmagában –, hogy egy országon belüli kisebb térség története sem önmagában létező entitás. Mindezek mellett talán sikerült azokat a megkülönböztető, egyedi jegyeket, ok-okozati viszonyokat bemutatni, amelyek Zala megyére, mint országon belüli történeti térre jellemzőek voltak.

A téma megkonstruálásához szóba jöhető források száma az egyén számára végtelen, de legalábbis kimeríthetetlen, mennyiségben és minőségben egyaránt. A történet mellett számos metodikai tapasztalat is része lett az értekezésnek, amit jeleztem is a kvantitatív adatolás problémakörétől kezdve az országos források torzításain át a történelmi tény megállapításában legevidensebbnek gondolt jogszolgáltatási iratok forrásértékének relativizmusáig bezárólag. Az iratok több évig tartó szisztematikus tanulmányozása után a korszak egyik alapvető kérdése, nevezetesen az eseményeknek a demokrácia fogalma felőli értelmezése, az ahhoz való viszonya végül még kérdésként sem vetődhetett fel. Meglátásom szerint, önmagában a megszállás ténye, különösen abban a kontextusban, hogy az egy diktatórikus és ellenséges hatalom részéről történt, eleve kizárja a demokrácia létének pozitivistá megközelíthetőségét. Minderre ráakódott a többpárti uralomban továbbélő, vidéken különösen erős nepotizmus és az uram-bátyám rendszer politikai kurzusokon átívelő antidemokratikus szokásjoga, vagy az

adott gazdasági szükséghelyzetben a túlélési kényszer szülte normaszegő, korruptív attitűd általános társadalmi tapasztalattá kövülése, hogy csak a legpregnansabb idevágó elemeket említsem. A születő rendszernek voltak ugyan önmagában álló demokratikus, előremutató elemei, mint például a választójog korábban példa nélküli kiterjesztése, de úgy vélem egy rendszert mindig egészében kell értékelni és nem egy-két kiragadott, önmagában kiugró minőséget mutató eleme alapján. Az országnál is nagyobb történeti terekből kiindulva nehéz nem úgy tekinteni az eseményekre, minthogy geopolitikai okok miatt eldöntött tény volt Magyarország háború utáni sorsa. Mint arra fentebb céloztam, a külső erők mellett a diktatúrával szemben kétségkívül bizonyítottan jelenlévő jelentős társadalmi ellenállás mellett egyes korszakokon átívelő immanens társadalmi vagy még inkább etatista tényezők, jellemzők sajnálatosan nem egyszer könnyítették az újabb diktatúra kialakulását. Az (állami) erőszak kultúrája már a háború előtt is bevett társadalmi, illetve politikai gyakorlat lett, ekképpen az 1945-ös év megszakítást hozó fejleményei mellett bizonyos kontinuitás is megfigyelhető volt a politikai mellett a társadalomtörténeti események terén is.

A megszállás következményeinek – esetenként szó szerinti - testközeli megtapasztalását fontosnak tartottam néhány absztrakt számadat és disztíngvált összefoglaló mondat mellett dekonstruáltan, konkrét esetek típusokba rendezett során keresztül is bemutatni, hogy „dramaturgiailag” jobban érthető legyen az a korabeli és főleg későbbi ellenállás és elutasítás, amely az első pillanattól októbráljni kezdett szovjet-rendszert kísérte a helyi társadalom meghatározó részéről. Kvantitatív oldalról meglehetősen nehéz egzakt módon megragadni a megszállás „társadalmi tapasztalatát”, talán csak a civil lakosság körében bekövetkezett nem természetes halálesetek számának a nagyságrendje határozható meg a legobjektívebben a halálozási anyakönyvek szisztematikus vizsgálatával. Ennek summázata szerint a harcok során és után, szándékos katonai erőszak halálos áldozatává váltak száma 584 és 1149 fő közé tehető, vélhetően inkább közelítve a minimum értékhez. A nők ellen elkövetett nemi erőszak nem egyszerűen a testi, nemi vágyak fizikai kielégítését szolgálta, hanem egy másik értelmezési keretben az ellenségen vett bosszú, a megtörés, a megalázás egyik rituális elemének számított. Az atrocitások ezen fajtája a szükséges adatok hiányában még nagyságrendileg sem becsülhető meg, a források csak sporadikus jelleggel tartalmazznak konkrét számadatokat.

Az 1945-ös földosztás, noha annak illusztrálására gazdaságtörténeti reminiscenciaként több kvantitatív jellemzőt, táblázatot is felvonultattam, a felfogásomban alapvetően egy politika-, illetve társadalomtörténeti eseményként képződött le. A folyamat a szovjet „imperializmus” első leckéje, a gazdasági behatolás iskolapéldája volt, ami a fentebb fejtegetett predesztináció első gyakorlati lépéseként is értelmezhető. Jelen narratíva legfőbb tárgyalási, logikai

(főszodor)fonalát adó kronológiát borítottam volna fel, ha nem ezt a kérdést tűzöm a megszállást tárgyaló alfejezet után napirendre, ugyanis a (történeti) közgondolkodásban a politikatörténethez inkább konnotált szervezetek, testületek, bizottságok (nemzeti bizottságok, képviselő-testületek, új államigazgatási végrehajtó szervek) jószerével még meg sem alakultak, magukhoz sem tértek, mire a földosztás de facto már be is fejeződött. A szovjet csapatok bevonulása után az adott térségben azonnal megkezdődött a földosztás – más kontextusban földfosztás - operatív végrehajtása, mely folyamat megtermékenyítői egyrészt a megszálló katonaság, másrészt a mögöttük pár nap késéssel érkezett, politikailag általában baloldali orientációjú párt- és minisztériumi megbízottak voltak.

A nemzeti bizottságok, a községi, járási, megyei közigazgatás szereplői jószerével csak konstatálni tudták a földosztás lefolyását, de befolyásolni, vagyis mérsékelni a radikalizmusát és törvénytelenégeit, már nem. Ez valójában nem is volt feladatuk, de a rendelet/törvény által életre hívott megyei földbirtokrendező tanács(ok) is csak kullogtak az események után, szerepük jobbára a gyors, emiatt az esetek többségében jogszabályt sértő, radikális tulajdon átrendezés korrigálására, finomítására, de még inkább ezek formális jóváhagyására szorítkozott. A pusztán adminisztratív szerepkörre predesztinált községi földigénylő/földosztó bizottságok, ennek ellenében a földosztás valós lebonyolítói lettek. A magántulajdon szentségének génekbe égetett, generációkon átívelő mintázatát az első napok óvatossága után gyorsan felülírta a legalább annyira génekbe égetett föld utáni vágy. Mivel felosztható nagybirtok Zala megyében relatíve nagyon kevés akadt, így országosan is, de dunántúli viszonylatban mindenképpen a legkisebb horderejű strukturális változás éppen itt következett be. Mindössze 2,8 kh volt a megyében a juttatási átlag, amely csak Hevesben (2,6 kh) és Nógrádban (2,7 kh) volt ennél is alacsonyabb. Zala megyében 30.695-en kaptak földet, 766-an házat és 8943-an házhelyet. Maga a földosztás ugyan néhány hét alatt végbement a megyében, míg éppen e radikalizmusból fakadó vitás esetek rendezése évekig is eltartott. Ennél is tovább húzódott és permanensen fenntartotta a bizonytalanságot a telekkönyvezés csúszása, vagyis a tulajdonjog de jure megszerzése, „bekebelezése”.

A pártok létrejötte, a belőlük alakult nemzeti bizottságok és az általuk kinevezett vezetőkkel újraformált közigazgatás egymásutániságára épülő logikai vonal szinte sohasem követte ezt az elméleti sémát. A gyakorlati végrehajtás során mindig összegabalyodtak ezek a vonalak vagy inkább síkok, hiszen mindig több oldalról indulva, egymással kölcsönhatásban, egymást keresztezve, ütközve bonyolódtak a politikai folyamatok. Legtöbbször a később esetleg heroizált, kanonizált epochák előtt is már beindult a kezdetben még erős fluktuálódással, helykereséssel terhelt pártosodás. A nemzeti bizottságok létrejötte sem volt valójában párt-

függő, ha a Vörös Hadsereg vagy a pártközpontokból érkező kiküldöttek elrendelték, akkor más metodika alapján, de létrejöttek/újraindultak a nemzeti bizottságok, a képviselő-testületek, valamint a régi-új állam- és önkormányzati igazgatás más szervei is. 1946 elején (1945 végén), a megyében a legkiterjedtebb párhálózattal az FKGP rendelkezett, a zalai települések 88%-ában létezett szervezete. Második helyen, de a kiskisgazdától jelentősen leszakadva az MKP állt, amely a települések számát tekintve 69%-os lefedettséggel bírt a jelzett időben. Ettől is jelentős távolságra állt az SZDP (47%) és az NPP (44%) szervezettsége, ami az utóbbi esetében a háború előtti, szinte teljes ismeretlenséghez képest nem is volt kis teljesítmény.

Alapvetően határozta meg a nemzeti bizottságok politikai tónusát az engedélyezett működésű pártok mennyisége és minősége, hiszen a paritásos alapon való ténykedésük révén - különösen a nagyobb településeken és megyei szinten - olyan erőfölényhez jutottak a baloldali pártok (MKP, SZDP, NPP) amit az FKGP egymagában nem tudott ellensúlyozni, különösen akkor, ha még a paritás elvén neki járó képviselői helyeket sem kapta meg. Az első hónapokban a nemzeti bizottság testesítette meg települési szinten a szovjet katonai parancsnokság, valamint a SZEB után testületi szinten a közigazgatás szupremáciáját, ezért minden régi és új hivatal, szervezet élére ez a bizottság nevezte ki a vezetőket, természetesen politikai alapon. Ezzel a hatalommal a baloldal vagy más, korabeli (ön)megnevezésükkel a „blokkpártok”, a vizsgált időszak egészét meghatározóan, jelentős fórt kaptak a politikai játéktérben, amit ráadásul ezen intézményesített túlhatalmuk nyers és erőszakos érvényesítésével, annak további növelésére használtak fel. A korszak politikai és egyúttal társadalmi alapkonfliktusa, különösen helyben, valójában ebben a túlhatalomban gyökerezett, amely mögül hiányzott a társadalmi támogatottság, a társadalom alkotmányos felhatalmazása. Ebben az aránytalanságoktól szenvedő, folyamatosan kiegyenlítetlen politikai mezőben, különös tekintettel a háború utáni vesztes és egy diktatórikus hatalom általi megszállt státuszra, ab ovo lehetetlenné vált a rendszerszintű, a kor színvonalán álló intézményes politikai demokrácia kifejlődése, helyette egy egészségtelen, a pártok által eluralt és béklyózott közpolitikai térbe kényszerültek a szereplők.

A nemzeti bizottságok működését szabályozó rendeletek explicite ideiglenes elemként határozták meg ezeket a szerveket, amelyeknek a képviselő-testületek újjáalakulásával automatikusan megszűnt (volna) a közigazgatási jogköre, egyszerűen a hatalma. A „rendkívüli néphatalmi bizottságok” mellett, lényegében azzal párhuzamosan, de mégis egy kis spéttel éledt újjá a „rendes” állam- és önkormányzati igazgatás - kezdetben testületek nélküli - szervezeti rendszere. Az öngazgatás szó használata kissé paradox, mivel az újrakezdésnél egyrészt minden igazgatási cselekmény a személyi kérdésektől kezdve a megszálló szovjet katonai

hatóságoknak volt alárendelve, másrészt viszont a közlekedési, távközlési nehézségek miatt, kezdetben a felsőbb magyar közigazgatási szervek által nem háborgatva, mindenki magára volt utalva, ennél fogva szó szerint ön-igazgatás folyt.

A nagyobb települések nemzeti bizottságaiban rendre meglévő baloldali túlsúly szinte zökkenőmentesen konvertálódhatott át a képviselő-testületekbe, ugyanis jogszabályilag a nemzeti bizottság jogkörévé emelték a megalakítandó testületek tagsága pártok szerinti számarányának megállapítását. Ezzel kódolva volt az újabb politikai konfliktusmező, ami szinte automatikusan színre is lépett az önkormányzatokban. Az FKGP a képviselő-testületekben a választások előtt egyelőre még csak vélelmezhető társadalmi támogatottságához képest, lényegesen kevesebb helyet kapott, ami miatt tiltakozásul a megyei és városi testületek munkájában nem vettek részt. A formálódó új uralmi struktúrában minden politikai erő egyik első számú zsákmányszerző/megtartó területe lett a közigazgatás, törekedve az afeletti politikai ellenőrzés megszerzésére. A tisztviselői kar először ideológiai síkon jelentkező stigmatizálása, megfélemlítése gyorsan konkrét formákat öltött. A legkülönbébb informális szűrési eljárások hamar beanalizálódtak a hivatalos igazolási eljárásokba, ahol különös hangsúlyt kapott az adott tisztviselő közvetlenül az új éra kezdete, a „stunde null” előtti magatartása, vagyis elmenekült-e vagy sem. Ez a tény alapvetően határozta meg a tisztviselők sorsát a későbbi igazolások, majd pedig az 1946-os B-listázások során is. A Zala vármegyéből elmenekült közigazgatási tisztviselők alacsony számának (6,4%) több praktikus, racionális oka is lehetett. A háború végóráiban, ellentétben az ország keleti feléből, Budapestről elmenekült vagy „kiürített” tisztviselőkkel, Zalából már nem volt az országon belül hová hátrálni. A Német Birodalomba (Ausztriába) való kitelepülésre már sem idő, sem pedig eszköz nem volt 1945. március végén, így az itt honos tisztviselők, a későbbi általános megbélyegzés ellenére döntőrészt nem hagyták el szolgálati helyüket, ahogy – a többi szférára vonatkozó szórt adatoktól is megerősítetten – a más ágazatokban dolgozó (tanítók, orvosok stb.) alkalmazottak sem.

Éppen ezért is az igazolási eljárásokat a vármegyei hivatalnokok majdhogynem sértetlenül átvészelték. A Zala vármegyei igazoló bizottságok 1948 végére – a rendelkezésünkre álló, szinte teljes körűnek tekinthető iratállomány szerint – több mint 23.000 személyt vontak igazolás alá, ami a húsz év feletti felnőtt népesség kerekén tíz százalékának felelt meg. Az elmarasztaltak, nem igazoltak száma minimális volt, vagyis az új politikai hatalomnak Zala vármegyében nem sikerült ezzel az eljárással maga alá gyűrníe a közigazgatási kart és az azon túli köz-, illetve magánszférákat sem. A népbíróági eljárások során 1945 és 1948 között 1097 ügy került a két zalai rendkívüli igazságszolgáltatási szerv elé, amelyek közül 653 végződött valamilyen marasztaló ítélettel, de az esetek több mint felében (363) mindössze egy évig ter-

jedő szabadságvesztés volt a büntetés. A baloldali pártok önnön céljaikhoz képest joggal kifogásolták a népbíróságok működését, hiszen az előző rezsim „leleplezése” valóban nem sikerült számukra sem az igazoló bizottságok, sem pedig a népbíróságok által. A másodlagos cél, a régi elit megfélemlítése, illetve ezzel összefüggésben a jobboldali, konzervatív politikai ellenfelek semlegesítése, hovatovább – egyelőre csak politikai, egzisztenciális - „likvidálása”, az MKP megyei titkára szerint is „gyengén működött” Zalában.

A magyar társadalom az új politikai rendszerről, hitelességéről, pontosabban annak hitelességi deficitjéről első ízben és a vizsgált korszakot tekintve lényegében utoljára, 1945. november 4-én, a nemzetgyűlési választások keretében mondhatott véleményt. A választás napján a Zala vármegyei választókerület 213.323 névjegyzékbe felvett (118.764 nő és 94.559 férfi) választójából 194.845-en járultak az urnák elé (91,34%), akik közül 192.363 fő (98,73%) voksolt érvényesen. Mai szemüvegen keresztül ez hihetetlen választói aktivitást mutat, különösen érdekes, hogy a frissen választójogot kapott, zömmel alacsonyabb társadalmi státuszba tartozók is példásan éltek a jogukkal. A Független Kisgazdapárt 144.527 érvényes szavazatot kapott (75,13%), amellyel Zala vármegyében fölényt győzelmet aratott. A Magyar Kommunista Párt 13.946 (7,25%), a Nemzeti Parasztpárt 9943 (5,17%), a Polgári Demokrata Párt 1768 (0,92%), míg a Szociáldemokrata Párt 22.179 (11,53%) érvényes voksot szerzett. Mivel 12.000 érvényes szavazat adott ki egy mandátumot, ennek megfelelően az FKGP 12, az MKP és az SZDP 1–1 képviselői helyhez jutott a zalai választókerületből.

A háború szülte nőtöbbség a háború után lényegében csak ebben az egy pillanatban, a választás napján vált politikai tényezővé, egyébként sem előtte, sem utána – a vizsgált kort illetően – nem vált azzá. A nőknek a nyilvános életben megnövekedett szerepe, például a munkavállalás területén, nem tükröződött vissza, nem generált újfajta szerepet a politikai mezőben, nem konvertálódott át (politikai) hatalmi tényezővé, legfeljebb a szlogenek, jelszavak szintjén. A béke kitörésével hamar visszaállt a korábban is jellemző ideáltipikus polgári-paraszti családmodell, a nyilvános politikai teret változatlanul a férfiak uralták. A női szavazók jelentős túlsúlya által eredményezett rendkívüli hatás mellett, a kialakult szavazati arányban és különösen az átlageredménytől való helyi eltérésben számos más faktor is közrejátszott. A gazdasági- és ezzel szorosan összefüggő foglalkozási-szerkezet, vagyis a mezőgazdasági ágazat jelentős túlsúlya a jövedelemképzésben, a térség aprófalvas településszerkezete, a viszonylagos közlekedési elzártság, a nagyobb városok hiánya és nem utolsósorban a katolikus egyház befolyása mellett az FKGP rendszer-ellenzékként való azonosíthatósága, valamint a „választási tradíciók” - ennek keretében hagyományosan a konzervatív, kereszténydemokrata, keresztény-szocialista pártok korábbi preferálása - mind-mind okot szolgáltatottak a

kialakult eredményre, amelybe még a sajtó, és ezen keresztül a korabeli teljes médianyilvánosság „blokkpárti” uralása sem tudott beleszólni.

Az új politikai felépítmény és a választások eredménye között feszülő ellentét feloldhatatlan és kezelhetetlen volt a hatalmon lévők számára. Az új helyi politikai elit – az újdonsült párt- és közigazgatási, valamint az erőszakszervezetek vezetői - viszonya a voksok által manifestálódott népakarathoz a későbbiekben leginkább annak ignorálásában merült ki. Az új politikai rendszer kudarcossága, hiteltelensége, a vele való társadalmi azonosulás képtelensége eddig is érezhető volt, de most mindez lefordítódott a számok rideg nyelvezetére is. A politikai intézményrendszer új elemei sok esetben méltán közérdektelennek, könnyűnek találtattak, nem is beszélve a megszálló Vörös Hadsereg függelékeként színre lépő kommunisták radikális társadalom-átalakító eszméiről és ezek gyakorlati implementációjának kortárs társadalmi tapasztalatáról, amelyek a szavazófülke magányában szintén pregnáns elutasításban részesültek. Más szemszögből fogalmazva, az MKP és politikai szövetségeseinek a hagyományos, tradicionális vidéki társadalmi szövet felbomlasztása, gyengítése, az ebbe a térbe való politikai, ideológiai behatolás kísérlete egyelőre nem járt sikerrel.

1945. november 4. után az FKGP, a választásokon elért eredményét Zala megyében is a lehető legrövidebb időn belül szerette volna átkonvertálni a politika intézményesített formációiba. Elsőként a vármegyei törvényhatósági bizottság közgyűlésében próbálkozott a pozícióinak javításával. Mivel a Kisgazdapárt kompromisszumos javaslatát is leszavazták, maradt a bojkott. A „blokkpártok” helyben, ha érdekeik úgy kívánták, akár egymást is szorították, melynek vesztese a területen leggyengébbnek számító NPP lett. A megye városaiban úgyszintén nem akceptálták a kisgazdák arányosítási törekvéseit, így itt is maradt a távollét. A baloldali pártok, soraik erősítéséhez, társadalmi elfogadottságuk növeléséhez szinte kikényszerítették, hogy a párttagság és/vagy a pártalapú protekció nélkülözhetetlen eleme legyen ebben az univerzumban az érvényesülésnek. Nem kevesen csak azért menekültek valamilyen párt oltalmába, hogy ne legyenek pártonkívüliek, akiket így senki nem védett meg.

A közigazgatás pártosodása össztársadalmilag is nagyon káros és kontraproduktív volt. A közigazgatási szakemberek megbélyegzése, szorosan ezzel együtt a „régí gárda” lecserélésének igénye, a „tisztogatás, pucolás” iparszerűen jelentkezett az MKP országos és helyi politikájában egyaránt. A kommunista párt járási titkárai által rendszeresen adott jelentésekben állandó visszatérő téma volt a járási és községi közigazgatásban való térfoglalás igénye, felismerve azt, hogy a központosabb helyek mellett helyben, az emberek fizikai látóhatárán belül is erősíteni kell a pozícióikat, ha a vidéket el akarják hódítani. Egzakt módon is megragadható, hogy a megszerzett magasabb szintű – értem ez alatt a megyei szintet – pozíciók tovább-

gördülő hatással bírtak. Példának okáért, a főispáni poszt parasztpárti birtoklása miatt, a tíz járási főjegyzői állásból már 1946 februárjában minimum négyet olyan főjegyző töltött be, akik az NPP tagjai voltak, ami a párt zalai társadalmi beágyazottságához képest - igen nagy felülreprezentáltságot tükrözött. A pártok részéről tehát egyáltalán nem volt öncélú a közigazgatás vezető posztjainak megszerzése, az alsóbb szinteken az új kinevezések mellett, annak igazoltan idomító hatása volt a régebben ott dolgozókra is. A „régí gárda” vegzálásának „élharcosa” az erős kommunista befolyás alatt álló rendőrség, azon belül is a politikai rendőrség volt. Az MKP már 1945/1946 során megszerezte helyben is a rendőrség vezető posztjainak döntő részét, azon belül a politikai rendőrségét szinte en bloc, így az államrendőrség helyi politikai osztályai már ekkor szinte állam az államban működtek.

1946 első felében érte el a közsférát, benne a közigazgatást a vizsgált időszak legnagyobb egzisztenciális megrázkódtatása, a szakmainak fedett, de politikai alapon végrehajtott B-listázás. A kommunikált cél a költségvetési kiadások csökkentése, a látens politikai cél pedig a pozíciók pártalapú újraosztása volt. Az apasztás mértéke Zala megyében (43%) rendkívül drasztikusnak mondható, különösen ha figyelembe vesszük, hogy a végösszeg már a revízió során visszavettek is tartalmazza. Mindezek mellett megállapítható viszont, hogy a csökkentés mértéke ebben a tartományban szinte hajszál pontosan megegyezett a rendelet által támasztott igényekkel, vagyis az 1938. évi normállétszámot nagyjából tíz százalékkal redukálták, sőt azt még el sem érték. A közigazgatási személyzet első, az igazolások alkalmával történt átrostálásakor az egyik legfontosabb fogáskereső kérdés lett az adott tisztviselőnek a háború alatti viselkedése, pontosabban az, hogy a végórákban elmenekült-e vagy sem. Zala megyében – mint láthattuk - alig akadt olyan tisztviselő, főként a vizsgálatba bevont körben, akik Nyugatra menekültek/menekülhettek volna. Ennek kettős következménye lett, egyrésztől nem keletkeztek tömegével üres státuszok, ahová be lehetett volna helyezni az új embereket, másrésztől kellő indok sem volt a régiek elmozdítására. Így a háború előtti tisztviselői gárdát a B-listázást megelőzően alig tudták megbolygatni, ezért is haladhatta meg Zala megyében a B-listázás mérete jelentősen az országos átlagot, tulajdonképpen e listázásokban csapódott le mindaz a frusztráció, ami a blokkpártok, különösen az MKP által óhajtott és ahhoz képest megszerzett közigazgatási pozíciók közötti, számukra negatív különbség miatt képződött. Az összehasonlító módon is vizsgálható forrásszeletek alátámasztják az MKP B-listázásnak köszönhető pozíciónövekedését. Az igazolások lezárulta után szinte alig volt észrevehető, a B-listázás után viszont már bizonyítottan észrevehetőbben nőtt, de a vágyott elképzelésektől még így is távol állt a kommunisták közhatalmi térben való jelenléte. Egyrészt a társadalmi szövet volt még olyan erős, hogy a politika által indukált folyamatoknak ellen tudott állni,

illetve a deklarált politikai célok nem egy esetben egyéni célokká transzformálódtak (pl. személyes bosszú), amelyek így gyengíthették az eredeti programtervet.

A politikai pártok által eluralt és megosztott helyi közpolitikának egyetlen olyan terepe akadt, ami egységbe tudta rántani az egymással antagonisztikus ellentétben álló erőket: az adott település közigazgatási rangemelkedésre való törekvése(i) vagy veszélybe kerülése esetén az elért pozíció megvédése. A települések vezetői vagy más prominensei az 1945. évi politikai rendszerváltás által előállított „új lapjárást” igyekeztek a településük hasznára, esetleg már egy régebb óta vajdó közigazgatási kérdés előnyös lerendezésére is felhasználni.

A mögöttes kül- és belpolitikai események, de különösen annak eredménye és az utána bekövetkező folyamatok, szakaszhatár jelleget kölcsönöztek az 1947. évi országgyűlési választásoknak. 1947. augusztus 31-én a zalai választókerületben, vagyis Zala vármegyében, a felállított 535 szavazóköriben összesen 189.747 fő szavazott, amelyből 188.557 (99,37%) bizonyult érvényesnek. Az érvényes szavazatokból, meglehetősen fölényesnek tekinthető győzelemmel, 106.731-et a Demokrata Néppárt szerzett meg, amely 56,6%-os eredménynek felelt meg. A párt mindössze néhány héttel a választások előtt alakult meg Zalában, lényegében a volt helyi kisgazdapárti vezetőkől. Tekintettel arra, hogy a választójogi törvény szerint 14.000 szavazat eredményezett egy képviselői mandátumot, így a DNP számára Zalából hét parlamenti hely jutott. Második helyen a Magyar Kommunista Párt végzett a megyében, 25.373 szavazatot szerezve, amely 13,46%-os eredménynek felelt meg. A töredékszavazatok elosztása után Rákosi Mátyás mellett még egy jelölt bekerült a parlamentbe. A harmadik helyre a Szociáldemokrata Párt került 19.323 szavazattal (10,25%), amely egy mandátumhoz volt elég. A helyi vezetőségét az utolsó pillanatban elvesztő Független Kisgazdapárt, a két évvel korábbi önmagához képest annak árnyékává vált a 16.655 szavazatával (8,83%), ami az SZDP-hez hasonlóan mindössze egy képviselői hely megszerzéséhez volt csupán elegendő. A többi induló párt – közvetlenül - nem szerzett mandátumot Zalából, az ehhez szükséges szavazatmennyiséget legjobban a Nemzeti Parasztpárt közelítette meg a reá leadott 10.978 (5,82%) szavazattal. A Magyar Radikális Párt 6729 (3,57%), a Független Magyar Demokrata Párt 1944 (1,03%), míg az utolsó helyen végzett Polgári Demokrata Párt 824 (0,44%) szavazatot kapott. Ha összeadjuk a DNP és az FKGP eredményét, ami 65,43% és tekintetbe vesszük a potenciálisan leginkább a jobboldali szavazókat érintő kizárásokat, óvatos becslések szerint is legalább 70%-os eredményt kapunk, ami alig marad el a két évvel korábbiakhoz képest. Ez alapján talán nem túlzás kijelenteni, miszerint az 1945-ös választási eredményhez képest alapvetően nem változott meg a megye politikai orientációja. A választáshoz kapcsolódó csalások kapcsán összefoglalóan megállapítható, miszerint Zala megyében (is) a kékcé-

dulákkal elkövetett csalást erősen vélelmezhetően nagyságrendileg túl a választójogtól való „törvényes” és törvénytelen megfosztással végrehajtott manipuláció. A rendelkezésünkre álló forrásokból nem tudjuk ugyan hajszára pontosan megállapítani azt, hogy a kevesebb 14.000 fölötti, nyilvántartottan elutasítottak közül mennyi volt a „törvényes” és a mondva csinált okokból, valamint a minden listáról kihagyottak száma, de közvetett bizonyítékok alapján szinte bizonyosra vehető, hogy a nagyságrendileg a kb. öt-hatszáz hamis kékcédulával leadott direkt törvénytelen szavazat mellett legalább egy nagyságrenddel többet hozott az MKP konyhájára, a potenciális ellenfelek választójogtól való törvénytelen elűzése.

A választás utáni (párt)politikai fejleményeket a két ellentétes politikai pólus felől láttattam, egyrészt a hatalmon maradt vesztesek, másrészt az ellenzékben maradt győztesek dichotómiájával. A Demokrata Néppárt, a helyben aratott nagyarányú győzelme ellenére, a különböző pártok országos eredménye és azok kombinációja eredményeként, változatlanul ellenzékben maradt. Ezzel Zala megyében a mögöttes társadalmi töltet és a pártállamosodás felé rohamléptekkel közelítő politikai felépítmény között, a kezdetektől meglévő különbség még jobban polarizálódott, a konfrontáció szélesedett. Az MKP és az SZDP helyi alakulatai között már az 1947-es választás idején felbomlott a „munkásegység”, ami paradox módon, spirituálisan talán meg is könnyítette az MKP számára a „testvérpárt” helybeli szétverését és vidéki diktatúrájának kiépítését. Ahogy az SZDP végső eliminációjához, úgy a másik két párt, a társutassá degradált NPP és FKGP elsekélyesítéséhez is a titkos MKP/MDP-tagga tett pártvezetők járultak hozzá a legnagyobb igyekezettel. A pártérettel párhuzamosan, az MDP helybeli megkreálásával a közélet minden platformján beindult a politikai tisztogatás, az állampárti jelleg megalapozása, majd felépítése.

Az állampárti fejlődés narratívája után az így kialakuló „pártelit”-et vizsgáltam, egyrészt az első számú vezetők és vezető testületek, másrészt az állampárti - annak strukturális jellemzői miatt, abban nagy játszóteret kapó – apparátus oldaláról. Az elitek kutatása régi törekvése a történettudománynak, azon belül is a társadalomtörténetnek. Mindig érdekes feladat a történész számára feltárni a mindenkor „upper class” keletkezését, származását, mozgását, összetételét, a belső rétegzettségét vagy éppen a bukását, az eltűnését. A korszak társadalmi elitjét nehéz egzakt módon, fogalmilag, tartalmilag megragadni, amit több tényező is nehezít. A pártelitet a politikai elit fontos, meghatározó részének, de hangsúlyozottan csak részhalmozásának tekintettem és ugyanígy, ebben a megközelítésben a politikai elitet, mint a hatalmi elit részét értelmeztem. A területiség okán máris relativizálható az elit fogalma, hiszen az országot véve alapul, ez a társadalmi csoport nem tekinthető elitnek, így a fogalmi zavarokat elke-

rülendő csak viszonylagosan, a megyei keretek között tekintetem elitnek az itt bemutatott hatalmi kört.

A kommunista rendszerek, a létrejöttük és működésük önlegitimálása során, lényegében elutasították a korábbi elitekkel való kapcsolatot, azok ellenében, azok tagadásaként jöttek létre, sőt ideológiájukban kifejezetten elitellenesek voltak. Mindezek ellenére a pártelit, funkcionális helyzetét és akaratérvényesítését tekintve, hatalmi elitként működött. Mind a vezető testületek, mind pedig az apparátus prozopográfiai vizsgálata után megállapítható, hogy fiatal, illetve középgenerációhoz tartozó férfiak által uralt társulatokról van szó, ahol a politikai megbízhatóság és alakíthatóság mellett, az iskolázottság és szakképzettség marginális szerepet játszott, viszont annál nagyobb jelentősége volt a pártiskolai végzettségnek. A pártelit egyfajta dekonstrukciójaként, még inkább a mögöttes mikro-univerzumba való bepillantás érdekében kiemeltem az apparatcsikok közül egy városi párttitkár „jeleneteit”. Az igyekvő, de inkább csetlő-botló, néha Švejk világát és szellemi horizontját megidéző párttitkár egyes viselt dolgai a távolságból humorosak is lehetnének, de őszinte és jóízű nevetésünket az összességében büntetőjogi kategóriákat is kimerítő cselekményei, valamint az események háttérül szolgáló diktatúra tudata akasztja meg. A történet számos korréteget tár fel előttünk az előélet fabulálásától kezdve az egyidejű dokumentumokból feltáruló életeseményeken át az utókori megszépítő visszaemlékezésig bezárólag.

A helyi MDP textúrájának bemutatását követően a már kialakult állampárt, pártállamot megcélzó expanziójának legfontosabb elemeit vettem sorra, ami a mezőgazdaság erőszakos kollektivizálásának első kísérletét, az iskolák államosítását, az egyház elleni manővereket foglalta magában. Ezek az elemek tulajdonképpen felfűzhetőek egy logikai vonalra, amely nem más, mint a hagyományos, rurális társadalom felbomlasztásának, illetve felszámolásának, sőt mondhatni, az államosításának az igénye a diktatúra részéről. Zala megye alapvetően falusi társadalma a kommunisták számára eleddig egy majdhogynem intakt, ellenséges terepnek számított, viszont 1948-ban elérkezettnek látták az időt, hogy megkezdjék a falvak bekeverését, majd azok teljes birtokbavételét és politikai uralását.

E folyamat keretében a zalai kollektivizálás első hulláma megállapíthatóan teljes kudarcra végződött. A kollektív gazdaságok karakterükben inkább az államhatalom falvakba lenyúló politikai szerveiként „funkcionáltak”, de semmiképpen sem egy alulról építkező, önkéntességen és autonomitáson alapuló gazdasági egységként. Természeredményeikben soha nem tudták felülmúlni az egyéni gazdákat, így lényegében egyetlen olyan eleme sem volt ennek a képződménynek, amely a parasztság szélesebb, különösen a módosabb – középparaszti - csoportjaira vonzó hatással lett volna. Az erőszakos kollektivizálás ezen szakasza leginkább

a nincstelen agrárproletárokat és az újjgazdákat vette célba, így a falvak társadalmi hálójának legerősebb kötelékeit képező, többgenerációs birtokosi öntudattal rendelkező kis- és középparaszti tömbjeit még nem tudta megbontani.

A helyi társadalom döntő részét közvetve-közvetlenül érintő „földindulás” mellett a gazdaság más szektoraiban végbement (párt)állami expanzió Zalában nagyságrendekkel kisebb jelentőséggel bírt. Zala megye ipari, kereskedelmi és egyéb nem mezőgazdasági szektorai lényegesen kevesebb munkaerőt foglalkoztattak. Az 1949. évi népszámlálás adatai szerint a mezőgazdaság 66,4, a bányászat 2,9, míg az ipar 12,7%-át foglalkoztatta a megye népességének. Zala megye szekunder, tehát ipari-bányászati szektorából egyetlen vállalat tűnt ki minden szempontból, a Magyar-Amerikai Olajipari Rt. (MAORT), amely a termelési értéket, a műszaki színvonalat, a munkakultúráját és több mint 3500 munkavállalóját tekintve színterként emelkedett ki a jellemzően kisipari körülmények között működő téglagyárak, malmok, szeszfőzdék és egyéb kis műhelyek halmazából. Az 1948. márciusi, száz munkavállalónál többet foglalkoztató üzemek államosítása Zala megyében mindössze öt, míg az 1949. decemberi végi, tíz főnél több munkást foglalkoztató „üzemek” államosítása is csak 44 gazdasági szervezet érintett. A MAORT elkönfiskálása a nagyságrendjéhez és jogi státuszához „méltóan” az egyik első koncepciós gazdasági per során történt meg 1948/1949 fordulóján.

A „történelem alulnézetben” sorozatom jegyében, egyfajta részösszefoglalás gyanánt is, egy zalaegerszegi bérház építésén keresztül, egy olyan kompozit történetet vettem elő, melyben a vizsgált korszakban tapasztalt változás, átalakulás minden szimptomája megmutatkozik kicsiben, mint cseppben a tenger, az államosítástól kezdve a voluntarizmus és realitás ellentétpárján vagy a holokauszt során meggyilkoltak ingatlantulajdonának sorsán át a hatalmi elit fizikai térfoglalásáig bezárólag. A bérház 1948 és 1950 közötti építése, a rendszer épülésének parabolisztikus szimbólumaként is értelmezhető, melynek végén a lakóház káderházzá vált, az elkészült új lakásokat szinte kivétel nélkül az új hatalmi elit szállta meg.

Az állam(párt) a materiális világgal párhuzamosan a szellem világát is uralni kívánta, melynek érdekében folytatott hadjárata Zala megyében egy sajátos szintet kapott ama ténynek köszönhetően, hogy Mindszenty József 1919 és 1944 között Zalaegerszeg apátplébánosa volt. A megye erősen vallásos érzületű, döntőrészt katolikus lakosságának - távollétében is - spirituális vezetője, már veszprémi püspökként és nem sokkal később esztergomi érsekként, hercegprímásként még inkább demotikussá vált a lokális diktatúra szemében. A legélesebb konfliktus az iskolák 1948. júniusi államosítása során bontakozott ki, ahol a társadalmi ellenállás meglepő és eddig ismeretlen variabilitása és tömegessége volt tapasztalható, olyan szinten, hogy az egyik eset, még a „zalai Pócspetri” minősítést is kiérdemelte a helyi zsurnalisztiká-

ban. A megye 407 elemi és népiskolájából 249 a katolikus, 10 az evangélikus és 9 a református egyház fenntartásából került át az állam kezébe.

Az MKP/MDP javára az 1947-es választások után „végbement” erőeltolódás legitim voltának látszatát legelőször is az országgyűlésben kellett realizálni. Ennek megfelelően 1948 nyara után olyan országgyűlési választási szisztémára volt szüksége az MDP-nek, ahol a társutas pártok – a Mátyás királyhoz köthető mesék egyikét parafrázálva – jelen is vannak, meg nem is. Így az MDP megteremtése után az egyik első és legfontosabb pártpolitikai feladat vidéken is a pártpaletta maradékából még megtűrt, lojális társutasokká degradált FKGP és NPP további csiszolása és az MDP erőterébe való teljes besimítása lett, felkészítendő ezeket is – feladatuk végeztével – a szublimációra. A küldetését elvégző Magyar Nemzeti Függetlenségi Front helyére 1949. február-március során kiépülő Magyar Függetlenségi Népfront helyi szerveinek megalkotásával létrejöttek azok a formai keretek, amelyek lehetővé tették a nem sokkal később, 1949. május 15-re kiírt újabb országgyűlési „választáson” a pártok immáron csak látszólagos jelenlétét, valójában a jelenlétük kiküszöbölését, vagyis az egylistás szavazás lebonyolítását. Az MDP kissé tudathasadásos módon úgy készült az eseményre, mintha tényleges, valódi többpárti választások lettek volna, komoly téttel. A tét valóban komoly volt, de inkább a presztízs, a győzelem aránya, vagyis a belföldre és külföldre egyaránt mutogatható legitimáció mértéke volt az MDP számára a lényeges. A megfelelő mennyiségű és minőségű káderekből Zala megye ekkor még – mint ahogy azt a pártelit jellemzésénél érzékeltettem - jelentős importra szorult, különösen az ehhez hasonló kiélezett helyzetek idején, így ismét a budapesti „munkásosztály” sietett a helyi erők segítségére. Az agitátorok tömege mellett a szavazólapra is bőven jutott a fővárosi illetőségűekből, ugyanis az első tíz helyre hat budapesti került, élükön – a hagyományokhoz híven - Rákosi Mátyással. Zala megyében a választói névjegyzékbe összesen 230.137 főt vettek fel, akik közül 219.812 fő voksolt, ami 95,51%-os részvételi arálynak felelt meg.

A Népfront mellett Zalában leadott szavazatok 97,64%-os arányának okait nem könnyű szétszálazni, ki miért szavazott a Népfront mellett, melynek ilyen magas értéke – az iratokból is jól érzékelhetően – a helyi kommunistákat is meglepte. A különböző feldolgozások pozitív és negatív hatásokat egyaránt sorolnak, kiemelve a párhuzamos remény- és félelemkeltést, normakövetést, de szinte közös jellemzőjük, hogy az egyik, források által is igazolt legfontosabb faktorról, nevezetesen a - lényegében - nyílt szavazás kikényszerítését nem említik. Ez pedig még a kommunisták utólagos bevallása szerint is meghatározó volt, aminek a forszírozottságát - farizeus módon - maga Rákosi is túlzónak nevezte.

Az aktuális hatalmi érdekek mentén toldozott-foltozott közigazgatás, különösen az önkormányzati igazgatás, 1945 óta lényegében az átmenetiség szindrómáját mutatta, hiszen választások híján a tisztviselőket a szubszidiaritást nélkülözve nevezték ki, helyettesítették be. Míg a korszak első felében az MKP, elsősorban a káderhiány miatt nem érezvén kellő erőt ezen a területen, leginkább opponálta a közigazgatási reformtervezeteket és az ezzel ugyancsak összefüggő választásokat, addig 1948 elejére-közepére már elég (omni)potensnek érezte magát ahhoz, hogy – természetesen most már a kizárólagos érdekei mentén – hozzákezdjen a közigazgatás átalakításához, konkrétan az 1949-es, szovjet mintájú „alkotmányban” deklarált tanácsrendszer bevezetéséhez. Ennek előkészítésekképpen sorra érkeztek a közigazgatásba a „munkáskáderek”, akik közül sokan rövid idő elteltével bizonyították alkalmatlanságukat, ami a tudatosan is alkalmazott „káderforgó” intézményére rátorlódva, óriási fluktuációval terhelte meg a pártapparátus mellett a közigazgatási-intézményi alrendszert is, ami által a képződő transzformációs veszteség, a vizsgált időszakon túlmutatóan, hosszú évekre jelentősen lecsökkentette ennek a szférának a működési hatékonyságát.

A tanács törvény alapján - a szűkebb értelmű szovjetizáció keretében - a megyei, járási és városi tanácsok testületeit első körben - biztos, ami biztos alapon - a megfelelő szintű népfront szervek delegálták, teljesen formálissá, valóban szavazássá degradálva a választás intézményét. Zala megyében az 1950. évi tanácsválasztások alkalmából 169.724 fő (81.157 férfi és 88.567 nő) kapott választójogot. Az országgyűlési választásokhoz képest lényegesen kisebb szavazói létszám alapvetően az 1949 végi megyei területrendezések nyomán, a Balatonfelvidék három járásának elcsatolása folytán előállt területcsökkenéssel állt összefüggésben. A szavazás eredményében még a bő egy évvel korábbi, már akkor is meglehetősen egyöntetű országgyűlési „választás” eredményeit is sikerült tovább homogenizálni a 99,69%-os népfront melletti szavazatarány révén. Ahogy 1945-ben a parlamenti választásokon, úgy nagyon sokan életükben először most vettek részt a szavazati jog általánossá tétele révén helyhatósági „választáson”, mely az önkormányzatiság kizárásával a szó szűkebb és tágabb értelmében is a szovjet-rendszert legitimálta. A pártállam gyakorlatilag kulisszaként használta szavazóit a sztálinista állammodell magyarországi honosításának befejezéséhez, kialakítva a diktatúra társadalmasításának gyakorlatát, amely a bűn(tudat) és felelősség tudatos szétterítésén alapulva, az ezt követő évtizedekben a hatalomfenntartás és legitimálás bevett és hatékony eszközévé vált.

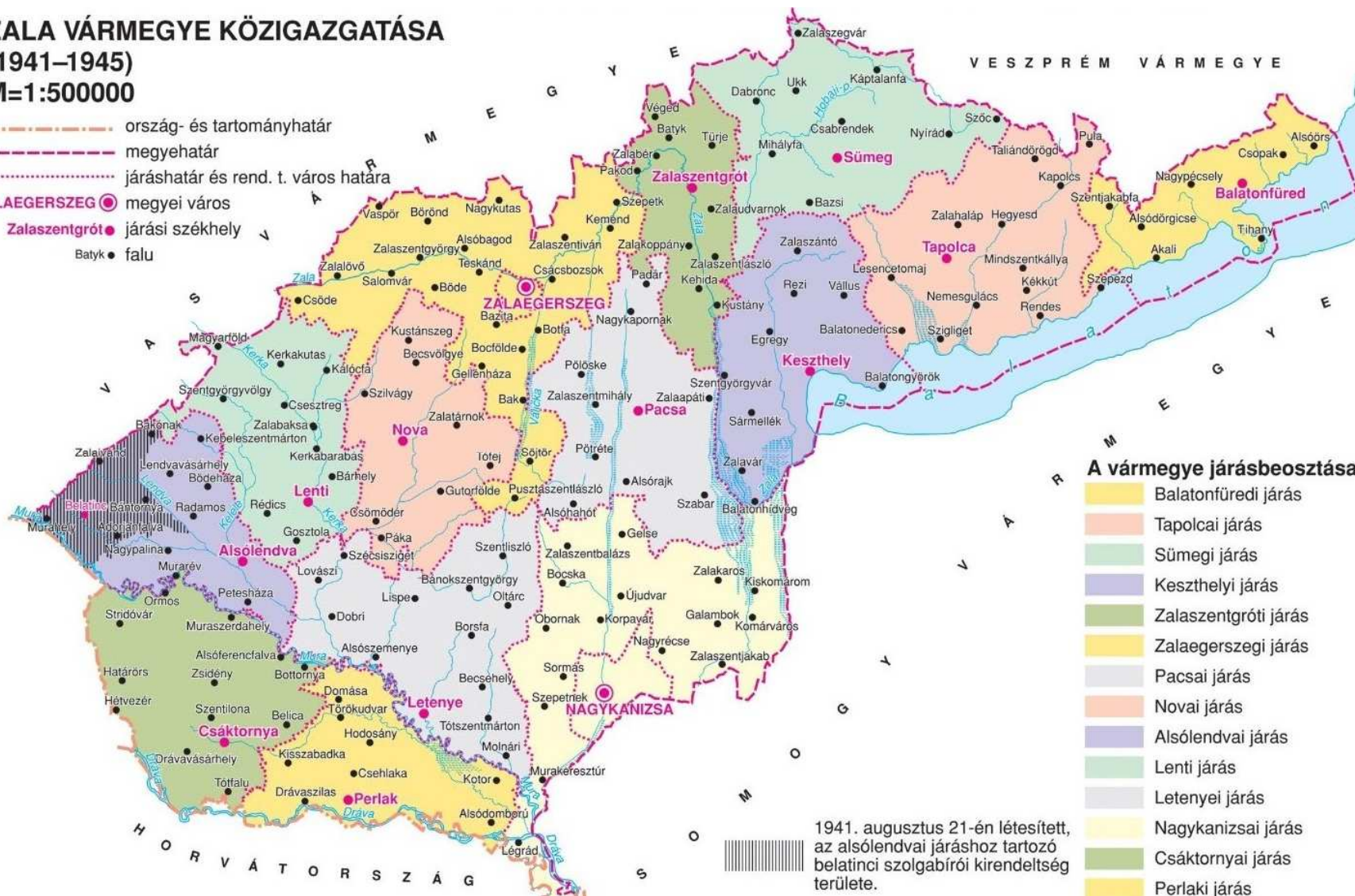
VII. Térképmelléletek

1. térkép: Zala vármegye közigazgatása 1941 és 1945 között
2. térkép: Zala vármegye közigazgatása 1945 és 1950 között
3. térkép: Zala megye közigazgatása 1950 és 1978 között

1. térkép

ZALA VÁRMEGYE KÖZIGAZGATÁSA (1941–1945) M=1:500000

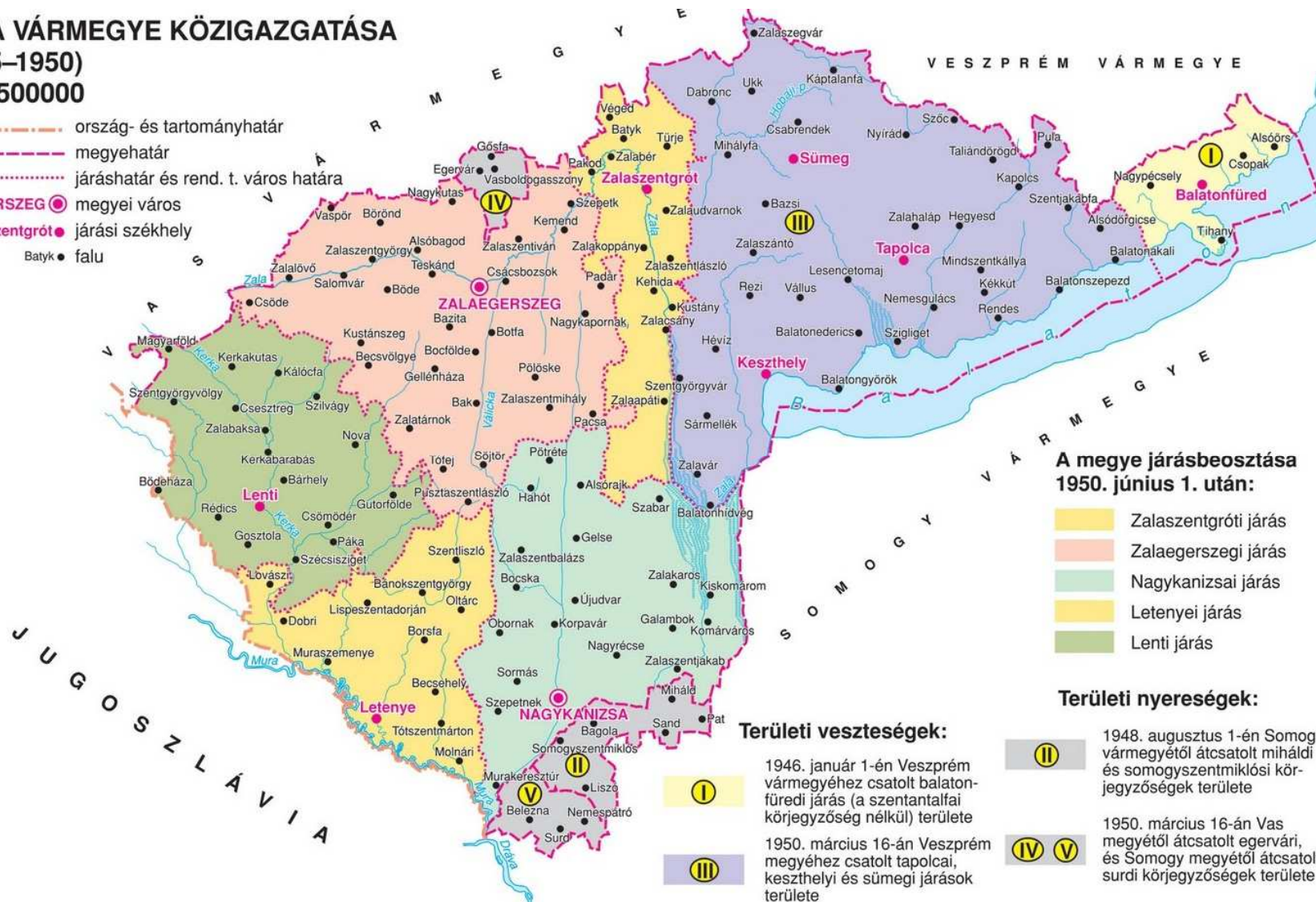
- ország- és tartományhatár
- megyehatár
- járáshatár és rend. t. város határa
- ZALAEGRSZEG** ● megyei város
- Zalaszentgrót** ● járási székhely
- Batyk ● falu

2. térkép

ZALA VÁRMEGYE KÖZIGAZGATÁSA (1945–1950) M=1:500000

- ország- és tartományhatár
- megyehatár
- járáshatár és rend. t. város határa
- ZALAEGRSZEG** ● megyei város
- Zalaszentgrót** ● járási székhely
- Batyk ● falu

3. térkép

Forrás MNL ZML honlap http://mnl.gov.hu/mnl/zml/archontologiai_adatbazis_terkepek

A térképeket szerkesztette: Káli Csaba kutatási adatai alapján (Káli 2000a, 2000b) Nagy Béla

VIII. Levéltári, múzeumi és irattári források

ÁBTL = Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

3. szekció – Hálózati, operatív és vizsgálati iratok

3.2. A BM III/I. Csoportfőnökség és jogelődei által kezelt dossziék

3.2.1. Bt. Dossziék

3.2.3. Mt. Dossziék

BFL = Budapest Főváros Levéltára

VII.5. Budapesti Kir. Büntetőtörvényszék iratai

e. Népbíróságtól átvett peres ügyek iratai

XXV.4. Fővárosi Bíróság iratai

a. Büntetőperes iratok

ELTEL = Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára

VIII.I.007. Állam- és Jogtudományi Kar iratai

o. Az ÁJTK esti és levelező tagozatos hallgatók törzskönyvei

p. Személyi iratgyűjtő

GM = Göcseji Múzeum, Zalaegerszeg

AT Adattár

FO Fotótár

TDGY Történelmi dokumentum gyűjtemény

LH Szentgyörgyvölgy = Lelkészi Hivatal irattára, Szentgyörgyvölgy

MNL BAZML = Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára

XXXIII.2. Zemplén megye

állami anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye

b. Anyakönyvi másodpéldányok utólagos bejegyzései

MNL BaML = Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára

XXV.8. Pécsi Népbíróság iratai

MNL HML = Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltára

XXXIII.1. Heves megye anyakönyvi kerületei

állami anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye

a. Anyakönyvek

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

XIX-A-83. Minisztertanács (Testület) iratai

a. Jegyzőkönyvek és mellékleteik

M-KS-274. Magyar Kommunista Párt iratai

II. MKP–SZDP közös politikai bizottsága üléseinek jegyzőkönyvei

M-KS-276. Magyar Dolgozók Pártja iratai

53. Politikai Bizottság üléseinek jegyzőkönyvei

54. Titkárság iratai

55. Szervező Bizottság üléseinek jegyzőkönyvei

M-KS-283. Szociáldemokrata Párt iratai

38. Statisztikai Osztály iratai

M-KS-288. Magyar Szocialista Munkáspárt iratai

5. Politikai Bizottság üléseinek jegyzőkönyvei

MNL SML = Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára

IV.403. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottsága

Központi Választmányának (Központi Választási Bizottságának) iratai.

MNL ZML = Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára

IV.401. Zala vármegye főispánjának iratai

a. Általános iratok

c. Elnöki iratok

i. Tárgyi csomók

IV.402. Zala Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai

a. Közgyűlési jegyzőkönyvek

b. Kisgyűlési jegyzőkönyvek

IV.403. Zala Vármegye Törvényhatósági Bizottsága

Központi Választmányának iratai

IV.404. Zala vármegye alispánjának iratai

- a. Elnöki iratok
- b. Közigazgatási iratok
- e. Tárgyi csomók
- g. Községi alkalmazottak törzskönyvi lapjai

IV.424. Zalaegerszegi járás főszolgabírájának (főjegyzőjének) iratai

- a. Közigazgatási iratok

IV.433. Egyedi iratok gyűjteménye

V.1511. Nagykanizsa Város Képviselő-testületének iratai II.

- a. Képviselő-testületi ülések jegyzőkönyvei

V.1513. Nagykanizsa város polgármesterének iratai

- b. Közigazgatási iratok

V.1601. Zalaegerszeg Város Régi Levéltára

V.1606. Zalaegerszeg Város Képviselő-testületének jegyzőkönyvei

V.1607. Zalaegerszeg város polgármesterének iratai

- b. Elnöki iratok
- c. Közigazgatási iratok
- d. Kiemelt tárgyi csomók

V.1734. Keszthely nagyközség iratai

- b. Közigazgatási iratok

VI.201. Zala Vármegyei Gazdasági Felügyelőség iratai

- b. Általános iratok

VI.501. Zala Vármegyei Tanfelügyelőség iratai

- a. Szakigazgatási iratok

VII.1. Nagykanizsai Kir. Törvényszék iratai

- b. Büntetőperek iratai

VII.2. Zalaegerszegi Kir. Törvényszék iratai

- c. Büntetőperek iratai

VII.10. Zalaegerszegi Kir. Járásbíróság iratai

- f. Telekjegyzőkönyvek és telekkönyvi betétek

X.22. Magyar Kommunista Párt Zala Vármegyei Bizottsága

(Szervezete, Titkársága) iratai

XV.41. Kéziratok

b. Egyéb kéziratok

- XVII.1. Zala Vármegyei Nemzeti Bizottság iratai
XVII.3. Bánokszentgyörgyi Nemzeti Bizottság iratai
XVII.10. Búcsúszentlászlói Nemzeti Bizottság iratai
XVII.16. Diszeli Nemzeti Bizottság iratai
XVII.20. Garabonci Nemzeti Bizottság iratai
XVII.22. Hévízszentandrásai Nemzeti Bizottság iratai
XVII.23. Kányavári Nemzeti Bizottság iratai
XVII.25. Keszthelyi Nemzeti Bizottság iratai
XVII.28. Nagykanizsai Nemzeti Bizottság iratai
XVII.38. Pákai Nemzeti Bizottság iratai
XVII.39. Pördeföldei Nemzeti Bizottság iratai
XVII.40. Pusztaapáti Nemzeti Bizottság iratai
XVII.44. Salomvári Nemzeti Bizottság iratai
XVII.46. Söjtöri Nemzeti Bizottság iratai
XVII.50. Tapolcai Járási és Községi Nemzeti Bizottság iratai
XVII.56. Zalacsébi Nemzeti Bizottság iratai
XVII.57. Zalaegerszegi Nemzeti Bizottság iratai
XVII.64. Zalaszentmihályi Nemzeti Bizottság iratai
XVII.403. Nagykanizsai I. sz. Igazoló Bizottság iratai
XVII.404. Nagykanizsai II. sz. Igazoló Bizottság iratai
XVII.408. Zalaegerszegi I. sz. Igazoló Bizottság iratai
XVII.412. Tapolcai Nyugatos Igazoló Bizottság iratai
XVII.415. Zalaegerszegi II. sz. Igazoló Bizottság iratai
XVII.501. Zala Vármegyei Földbirtokrendező Tanács iratai
 a. I. sz. tárgyaló tanács, Zalaegerszeg iratai
 b. II. sz. tárgyaló tanács, Nagykanizsa iratai
XVII.502. Községi földigénylő bizottságok iratai
XXIII.3. Zala Megyei Tanács V. B. Titkárság iratai
 a. Titkárság iratai
XXIII.37. Zala Megyei Tanács V. B. Személyzeti iratok
XXIII.633. Zalaegerszegi Városi Tanács V. B. Elnöki iratok
XXIV.201. Zala Vármegyei Földhivatal iratai
XXIV.203. Zala Vármegyei Földhivatal Nagykanizsai Kirendeltsége iratai

- a. Nagykanizsai járás I. iratai
- d. Nagykanizsai járás II. iratai
- XXIV.204. Zala Vármegyei Földhivatal iratai
- Somogy vármegyétől átvett községek iratai
- XXIV.218. Zalaegerszegi Körzeti Földhivatal iratai
 - a. Szakigazgatási iratok
- XXIV.701. Zala Vármegyei Tankerületi Főigazgatói Hivatal iratai
 - c. Iskolaépületek állami tulajdonba vételének iratai
- XXV.1. Zala Megyei Bíróság iratai
 - b. Büntetőperrek iratai
- XXV.6. Nagykanizsai Népügyészség iratai
- XXV.16. Nagykanizsai Népbíróság iratai
 - a. Elnöki iratok
 - b. Népbíróági perek iratai
- XXV.17. Zalaegerszegi Népbíróság iratai
- XXXIII.1. Zala megye anyakönyvi kerületei
- állami anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye
 - a. Anyakönyvek
- XXXV.1. Magyar Szocialista Munkáspárt Zala Megyei Bizottsága iratai
 - ac. Pártbizottság üléseinek jegyzőkönyvei
 - bd. Mezőgazdasági Osztály iratai
- XXXV.57. Magyar Dolgozók Pártja Zala Megyei Bizottsága iratai
 - ac. Párt-végrehajtóbizottság (Pártbizottság) üléseinek jegyzőkönyvei
 - ag. Egyéb értekezletek jegyzőkönyvei, tájékoztatók, intézkedési tervek, jelentések, körlevelek
 - ah. Államvédelmi Hatóság Zala Megyei Osztálya
(BM Zala Megyei Főosztálya) hangulat- és helyzetjelentései
 - ba. Párt- és Tömegszervezetek Osztálya (Szervezési Osztály) iratai
 - bb. Agitációs és Propaganda Osztály iratai
 - bc. Mezőgazdasági (és Szövetkezetpolitikai) Osztály iratai
 - bf. Adminisztratív Osztály iratai
 - bg. Káderosztály iratai
 - bj. Fegyelmi ügyek iratai
- XXXV.63. Magyar Dolgozók Pártja Zalaegerszegi Városi Bizottsága

és szervezeteinek iratai

XXXV.77. Visszaemlékezések gyűjteménye

XXXV.101. Magyar Dolgozók Pártja Zala megyei szervezetei
politikai munkatársainak és kádereinek személyi iratai (kádernyilvántartás)

XXXV.121. Magyar Dolgozó Pártja és Magyar Szocialista Munkáspárt
Zala megyei szervezetei politikai munkatársainak
és kádereinek mikrofilmezett személyi iratai (kádernyilvántartás)

Levéltári jelzetekben előforduló rövidítések

d. n.: dátum nélkül

f.: fond

fcs: fondcsoport

jkv.: jegyzőkönyv

kgy.: közgyűlés

lelt.: leltár(i)

ő. e.: őrzési egység

sz.: szám(ú)

sz. n.: szám nélkül

IX. Felhasznált irodalom

Nyomtatott források, közlönyök, statisztikai kiadványok

Az 1944. évi december hó 21.-ére Debrecenbe összegyűlt, majd később Budapestre összehívott Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója. Hiteles kiadás. Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, 1946.

Az 1945. évi november hó 29-ére összehívott Nemzetgyűlés Naplója. Hiteles kiadás. Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, 1946–1952.

Az 1947. évi szeptember hó 16-ra összehívott Országgyűlés Naplója. Hiteles kiadás. Budapest, Athenaeum, 1948–1950.

Bacsó et al. (szerk.) 1947: Két év hatályos jogszabályai 1945–1946. Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata.

Dr. Benczur József et al. (szerk.) 1947: Az országgyűlési képviselőválasztás jogszabályai. Az 1947: XXII. törvénycikkkel módosított és kiegészített 1945:VIII. törvénycikk végrehajtási rendeletekkel. Budapest, Hernádi Könyvkiadó.

1945–1948. évi Országos Törvénytár.

Igazságügyi Közlöny 1948.

KSH 1930: Az 1930. évi népszámlálás. I. rész Demográfiai adatok községek és külterületi lakotthelyek szerint. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 83. kötet, Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.

KSH 1936: Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben. I. Törvényhatóságok és községek (városok) szerint. Új sorozat 92. kötet, Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.

KSH 1937a: Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben. II. Birtoknagyságcsoporthoz szerint. Új sorozat 102. kötet, Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.

KSH 1937b: Magyarország földbirtokosai és földbérlei. (Gazdacímtár) A 100 kat. holdas és ennél nagyobb földbirtokok és földbérletek az 1935. évi adatok alapján. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.

KSH 1948: Magyar Statisztikai Zsebkönyv. XV. Évfolyam. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.

KSH 1950, 1.: Az 1949. évi népszámlálás. Előzetes adatok. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.

KSH 1950, 3.: Az 1949. évi népszámlálás. Részletes mezőgazdasági eredmények. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.

KSH 1950, 7.: Az 1949. évi népszámlálás. A foglalkozási statisztika országos eredményei. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.

KSH 1950, 9.: Az 1949. évi népszámlálás. Demográfiai eredmények. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.

KSH 1976. Az 1941. évi népszámlálás. Történeti Statisztikai Kötetek. 2. Demográfiai adatok községek szerint. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.

Magyar Közlöny, 1948–1949. évi Országos Törvénytár.

Magyar Közlöny, Hivatalos Lap 1945–1955.

Magyar Közlöny, Miniszteri Rendeletek 1950.

Magyar Közlöny, Minisztertanácsi és Miniszteri Rendeletek Tára 1950.

Magyar Közlöny, Rendeletek Tára 1948.

Magyar Közlöny, Törvények és Rendeletek Tára 1949.

Magyar Közlöny, Törvények és Törvényerejű Rendeletek 1949–1950.

Rendőrségi Közlöny 1946.

Szücs László (szerk.) 1997: Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1944. december 23. – 1945. november 15. A–B kötet. Budapest, Magyar Országos Levéltár.

Szücs László (szerk.) 2000: Dinnyés Lajos első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1947. június 2. – szeptember 19. Budapest, Magyar Országos Levéltár.

Szücs László (szerk.) 2003: Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1946. február 5. – 1946. július 19. A–B kötet. Budapest, 2003.

Szücs László–G. Vass István (szerk.) 2008: Nagy Ferenc második és harmadik kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1946. november 22. – 1947. május 31. A–B kötet. Budapest, Magyar Országos Levéltár.

T. Varga György (összeáll.) 2005: Az MDP Központi Vezetősége, Politikai Bizottsága és Titkársága üléseinek napirendi jegyzékei I. kötet 1948–1953, Magyar Országos Levéltár segédletei 18., Budapest, Magyar Országos Levéltár.

G. Vass István (szerk.) 2003: Minisztertanácsi jegyzőkönyvek napirendi jegyzékei. 1944. december 23. – 1947. május 31. A Magyar Országos Levéltár segédletei 11. Budapest, Magyar Országos Levéltár.

G. Vass István (szerk.) 2004: Minisztertanácsi jegyzőkönyvek napirendi jegyzékei. 1947. június 1. – 1950. február 25. A Magyar Országos Levéltár segédletei 11/2. Budapest, Magyar Országos Levéltár.

G. Vass István (szerk.) 2005: Tildy Zoltán kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1945. november 15. – 1946. február 4. Budapest, Magyar Országos Levéltár.

G. Vass István (szerk.) 2006: Minisztertanácsi jegyzőkönyvek napirendi jegyzékei. 1950. február 25.–1952. augusztus 14. A Magyar Országos Levéltár segédletei 11/3. Budapest, Magyar Országos Levéltár.

Forráskiadványok

L. Balogh Béni (szerk.) 2015: „Törvényes” megszállás. Szovjet csapatok Magyarországon 1944–1947 között. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár.

Bödő István et al. (szerk.) 2016: „Füstölgő romok közt”. Fejér megyei helyzetjelentések a második világháborút követően, Székesfehérvár, MNL Fejér Megyei Levéltára.

Feitl István (szerk.) 2003: A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei 1945–1947. Budapest, Napvilág Kiadó.

Foki Ibolya (szerk.) 2011: Riválisok polgárosodása 1867–1918. Források Zalaegerszeg és Nagykanizsa történetéhez, 1867–1918. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár.

Gyimesi Endre (szerk.) 1985: Zalaegerszeg. Dokumentumok a város történetéből. Zalaegerszeg, Zalaegerszegi Városi Tanács VB.

Halmosy Dénes (szerk.) 1983: Nemzetközi szerződések. 1918–1945. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Horváth Julianna et al. (szerk.) 2003: Pártközi értekezletek. Politikai érdekegyeztetés, politikai konfrontáció 1944–1948. Budapest, Napvilág Kiadó, 2003.

Izsák Lajos 1994: Polgári pártok és programjaik Magyarországon 1944–1956. [Pécs], Pannónia Könyvek.

Izsák Lajos (főszerk.) 1998: A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948–1956, Budapest, Napvilág Kiadó.

Izsák Lajos–Kun Miklós (szerk.) 1994: Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok 1944–1948. Budapest, Századvég Kiadó.

Káli Csaba–Mikó Zsuzsa (szerk.) 1995: Dokumentumok Zala megye történetéből 1944–1947. Zalai Gyűjtemény 37. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár.

Káli Csaba (szerk.) 1999a: Dokumentumok Zala megye történetéből 1947–1956. Zalai Gyűjtemény 48. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár.

Paksy Zoltán (szerk.) 2015: Politikai küzdelmek Zala megyében a két világháború között II. 1932–1945. Zalai Gyűjtemény 78. Zalaegerszeg, Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára.

Perger Gyula (szerk.) 2005: „...félelemmel és aggodalommal...”. Plébániák jelentései a háborús károkról a Győri Egyházmegyéből 1945. A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 3. Győr, Győri Egyházmegyei Levéltár.

Rákosi Sándor–Szabó Bálint (szerk.) 1979: A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944–1948. Második kiadás. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Romsics Ignác (szerk.) 2000: Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914–1999. I–II. Budapest, Osiris Kiadó.

Vida István (szerk.) 2005: Iratok a magyar-szovjet kapcsolatok történetéhez, 1944–1948. Budapest, Gondolat.

Visszaemlékezések

Balla M. Anna (szerk.) 2010: Sóstói út 53. Egy elvetélt (köz)élet. Családi és történelmi kordokumentum. h. n., k. n.

Béres Katalin (szerk.) 2006: Sívó évek alján. Történetek az ötvenes évekből. Zalaegerszeg, Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága.

Feitl István et al. (szerk.) 1997: Rákosi Mátyás. Visszaemlékezések. I–II. Budapest, Napvilág Kiadó.

Káli Csaba–Paksy Zoltán (szerk.) 2007: Elvett illúziók. Drozdy Győző emlékiratai. Budapest–Zalaegerszeg, Kossuth Kiadó–Zala Megyei Levéltár.

Kovács Imre 1988: Magyarország megszállása. Budapest, Katalizátor Iroda.

Mindszenty József 1989: Emlékirataim. Negyedik kiadás, Budapest, Szent István Társulat.

Nagy Ferenc 1990: Küzdelem a vasfüggöny mögött 1–2. kötet. Extra Hungariam. Budapest, Európa–História.

Németh János 2002: Gyökerek. Gondolatok családról, mesterségről, művészetről. Megyeri Anna (szerk.), Zalaegerszeg, k. n.

Papp Simon 1996: Életem. Zalaegerszeg, Magyar Olajipari Múzeum.

Petrák Katalin–Tóth Lászlóné (szerk.) 1985: Sorsfordító évek Zalában. Visszaemlékezések az 1945–1948-as évekre. Zalaegerszeg, k. n.

Sulyok Dezső 2004: Két éjszaka nappal nélkül. Budapest, Éghajlat Könyvkiadó.

Újságok

Független Zala 1946–1947.

Keszthelyi Újság 1945.

Népszabadság 1970., 1983.

Szabad Nép 1945–1950.

Új Zala 1945–1949.

Zala 1945–1950.

Zalai Világosság 1947.

Feldolgozások

Andrásfalvy Bertalan–Ángyán József–Márai Géza–Molnár Géza–Tanka Endre 2014: A Magyar Föld sorsa. Budapest, Agroinform Kiadó.

Apor Balázs 2010: Kommunikáció és rítusnyelv: „személyi kultusz” és kommunista nyelvhasználat. Korunk (2010) 3. sz. 69–75.

Arendt, Hanna 1992: A totalitarizmus gyökerei. Budapest, Európa Könyvkiadó.

Bajzik Zsolt 1998: A Vas megyei kastélyok és műkincsek sorsa 1945 után I–IV. Vasi Szemle (52.) 1. 11–28, 2. 171–188, 3. 287–304, 4. 429–442.

Bakonyi Péter 2020: Megszállók és áldozatok. Zala megye német és szovjet megszállása, a háború polgári áldozatai 1944–1945. Dokumentumok és személyi adattár. Zalaegerszeg, Zalaegerszeg Megyei Jogú Város Önkormányzata.

Balázs Gábor 2007: A földigénylő bizottságok működése Pest megyében 1945–1947. In Héjjas Pál (szerk.): Tanulmányok Pest megye múltjából II. Pest Megyei Levéltár Kiadványai 13. Budapest, Pest Megyei Levéltár, 139–171.

Balogh András 2000: Az 1947–1948-as fordulat a világpolitikában. In Feitl et al. (szerk.): Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949. Budapest, Napvilág Kiadó, 9–24.

Balogh Dorottya 2017: Adalékok a földosztás történetéhez az 1950 előtti Békés megye területén. In Csikós Gábor–Kiss Réka–Ö. Kovács József (szerk.): Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben. Magyar vidék a 20. században 1. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 639–665.

Balogh Margit 2015: Mindszenty József (1892–1975) I–II. kötet. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont.

Balogh Margit 2019: Az Apát úr. Pehm (Mindszenty) József zalaegerszegi évei. Zalaegerszeg, Göcseji Múzeum.

Balogh Miklós 1984: A nemzeti bizottságok megalakulásának körülményei Zala megyében. In Jakabfi Rudolf (szerk.): Évkönyv 1984. Zalaegerszeg, Magyar Szocialista Munkáspárt Zala Megyei Bizottsága Oktatási Igazgatósága, 127–166.

Balogh Miklós 1987: A Zalaegerszegi Nemzeti Bizottság története 1945 április–1949 január. In Bilkei Irén (szerk.): Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból 1987. Zalai Gyűjtemény 26. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 237–262.

Balogh Sándor 1970: Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választások Magyarországon. Századok 1970 (104) 4. 869–940., 5–6. 1192–1239.

Balogh Sándor 1975: Parlamenti és pártharcok Magyarországon 1945–1947. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Balogh Sándor 1985: Népi demokratikus örökségünk. Parlamentarizmus és közvetlen demokrácia Magyarországon 1944–1948. Századok 1985 (119) 2. 385–422.

Balogh Sándor 1984: Választások Magyarországon 1945. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Balogh Sándor 1994: Szabad és demokratikus választás – 1945. In Földes György–Hubai László (szerk.): Parlamenti képviselőválasztások 1920–1990. h. n. [Budapest], Napvilág Kiadó, 213–242.

Bartha Eszter 2003a: A sztálinizmus a régi és az új historiográfiában: a jelenség meghatározásának elméleti és módszertani problémái. Eszmelet 2003 Tavasz. http://www.eszmelet.hu/bartha_eszter-a-sztalinizmus-a-regi-es-uj-historiografiaban/

Bartha Eszter 2003b: A sztálinizmus a régi és az új historiográfiában: a jelenség meghatározásának elméleti és módszertani problémái. In Krausz Tamás (szerk.): A sztálinizmus hétköznapijai. Tanulmányok és dokumentumok a Sztálin-korszak történetéből. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 15–39.

Baráth Magdolna 1991: Interpellációk. In Hubai László–Tombor László (szerk.): A magyar parlament 1944–1949. Budapest, Gulliver Lap- és Könyvkiadó, 200–224.

Barna Ildikó–Pető Andrea 2012: A politikai igazságszolgáltatás a II. világháború utáni Budapesten. Budapest, Gondolat Kiadó.

Beér János 1948: A közigazgatás újjászervezése elé. Társadalmi Szemle, 1948. 6–7. 434–449.

Békés Csaba 1999: A hidegháború eredete. In Standeisky Éva–Rainer M. János (szerk.): Évkönyv 1999 VII. Magyarország a jelenkorban. Budapest, 1956-os Intézet, 217–226.

Béli József 1977: Az 1945-ös földreform végrehajtása Zala megyében. Zalai Gyűjtemény 4., Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár.

Bencze Géza 1980: Zala megye iparának története a felszabadulás után (1945–1975). Műszaki-közgazdasági cikkek, tanulmányok '80. Zalaegerszeg, Zala Megyei Tanács V. B. és MTESZ Zala Megyei Szervezete.

Benczéné Nagy Eszter–Fülöp István–Markó Imre Lehel 1977: Zalaegerszeg utcanevei. Zalaegerszegi Füzetek III. Zalaegerszeg, Zalaegerszeg Város Tanácsa V. B.

Berend T. Iván 1976: A szocialista gazdaság története Magyarországon 1945–1968. Második kiadás. Budapest, Kossuth Könyvkiadó–Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Bibó István 1994: Zsidókérdés Magyarországon 1944 után. Budapest, Katalizátor Iroda.

Bihari Mihály 2005: Magyar politika 1944–2004. Politikai és hatalmi viszonyok. Budapest, Osiris Kiadó.

Bíró Friderika–Havasi Bálint–Káli Csaba–Kapiller Imre [2001]: Szentgyörgyvölgy, [Budapest] Száz magyar falu könyvesháza.

Bognár Zalán 2017: GULAG, GUPVI, „málenkij robot”. Magyarok a szovjet lágerbirodalomban. Budapest, Magyar Napló–Írott Szó Alapítvány.

Bolgár Dániel 2011: A kuláküldözés fogalomtörténeti vetülete. Múltunk 2011 (LVI.) 2. 51–61.

Bonta János 2008: A magyar építészet egy kortárs szemével 1945–1960. Budapest, Terc.

Boreczky Beatrix 1999: Az Államvédelmi Hatóság szervezete 1950–1953. In Gyarmati György (szerk.): Trezor 1. A Történeti Hivatal évkönyve. Budapest, Történeti Hivatal, 91–114.

Borhi László 1995: Szovjet expanzionizmus vagy amerikai imperializmus? Magyarország szovjetizálása és az Egyesült Államok 1945–1950. In Romsics Ignác (szerk.): Magyarország és a nagyhatalmak a 20. században. Budapest, Teleki László Alapítvány, 185–193.

Borhi László 1997: Megalkuvás és erőszak. Az Egyesült Államok és a szovjet térhódítás Magyarországon 1944–1949. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó és MTA TTI.

Borhi László 2005: Magyarország a hidegháborúban. A Szovjetunió és az Egyesült Államok között 1945–1956. Budapest, Corvina.

Borhi László 2015: Nagyhatalmi érdekek hálójában. Az Egyesült Államok és Magyarország kapcsolata a második világháborútól a rendszerváltásig. Budapest, Osiris Kiadó–MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.

Borvendég Zsuzsanna 2018: A Cég megnyertjei – a megnyertek cégei. Titkosszolgálati vállalatalapítások és valutakitermelés a Kádár-rendszer idején. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Nemzeti Emlékezet Bizottsága.

Bódy Zsombor 2008: Többspárti totalitarizmus? In Horváth Sándor (szerk.): Mindennapok Rákosi és Sztálin korában. Új utak a szocialista korszak kutatásában. Budapest, Nyitott Könyvműhely.

Courtois et al. 2000: A kommunizmus fekete könyve. Budapest, Nagyvilág.

Czetz Balázs 2010: Fejér megye története a Magyar Dolgozók Pártja dokumentumainak tükrében 1948–1953. Doktori értekezés (PhD), kézirat.

Czetz Balázs 2016: A háború civil áldozatai Fejér megyében. In Bödő et al. (szerk.): „Füstöl-gő romok közt”. Fejér megyei helyzetjelentések a második világháborút követően, Székesfehérvár, MNL Fejér Megyei Levéltára, 14–21.

Csekő Ernő 2001: Az 1947-es választás völgyiségi jellemzői. In Szita László–Szóts Zoltán (szerk.): A Völgyiség huszadik százada. Struktúrák és konfliktusok. III. Völgyiségi konferencia. Bonyhád, 111–117.

Csekő Ernő 2005: Az 1947-es választás nemzetiségi vonatkozásai Tolna megyében. A második világháborút követő népességmozgások hatása a helyi eredményekre. In Egry Gábor–Feitl István (szerk.): A Kárpát-medence népeinek együttélése a 19–20. században. Tanulmányok. Budapest, 137–161.

Csikós Gábor–Kiss Réka–Ö. Kovács József (szerk.) 2017: Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben. Magyar vidék a 20. században 1. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága.

Csizmadia Andor 1968: A nemzeti bizottságok állami tevékenysége (1944–1949). Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Csönge Attila 2009: „A hangsúly azon van, hogy ne tiszteljük a törvényeket nagyon.” Az 1947-es választások a Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei források tükrében. *Múltunk* 2009 (LIV.) 2. 93–122.

Csönge Attila 2011: „A földért harcolni kell!”. Adalékok a második világháborút követő földosztás történetéhez. In Fülöp Tamás (szerk.): *Zounuk. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve* 26. Szolnok, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, 407–439.

Degré Alajos 1960: A közigazgatás megindulása Zala megyében a felszabadulás után. *Levéltári Közlemények* 1960 (31.) 1. 3–21.

Deutscher, Isaac 1990: Sztálin. Politikai életrajz. Budapest, Európa Könyvkiadó.

Donáth Ferenc 1969: Demokratikus földreform Magyarországon 1945–1947. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Donáth Ferenc 1977: Reform és forradalom. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Erdei Ferenc 1939: Magyar város. Budapest, Athenaeum.

Erdmann Gyula 1992: Begyűjtés, beszolgáltatás Magyarországon 1945–1956. Gyula, Békés Megyei Levéltár.

Erős Krisztina 2009: „Törvényen kívül helyezve”. A kitelepítések története Zala megyében 1950–1953. In Paksy Zoltán (szerk.): *Zalai történeti tanulmányok 2009. Zalai Gyűjtemény* 67. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 269–315.

Farkas Gábor 1992: A megye, a város és a község igazgatása Magyarországon 1945–1950. A Magyar Országos Levéltár kiadványai III. Hatóság- és hivataltörténet 10. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Fatér Bernadett et al. (szerk.) 2005: Zalai életrajzi kislexikon, Zalaegerszeg, Deák Ferenc Megyei Könyvtár.

Feitl István (szerk.) 1995: Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944–1995. Budapest, Politikatörténeti Alapítvány.

Feitl István–Izsák Lajos–Székely Gábor (szerk.) 2000: Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949. Budapest, Napvilág.

Feitl István 2010: Pártvezetés és országgyűlési választások 1949–1988. In Földes György–Hubai László (szerk.): Parlamenti választások Magyarországon 1920–2010. Budapest, 283–304.

Fejes Imre 1982: Veszprém megye közigazgatási beosztásai és tanácsi vezetői (1945–) 1950–1981. A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 2., Veszprém, Veszprém Megyei Levéltár.

Fejtő Ferenc 1991: A népi demokráciák története 1–2. köt. Budapest–Párizs, Magvető Kiadó–Magyar Füzetek.

Fehérvári Zoltán et al. (szerk.) 2006: Modern és szocreál. Budapest, Magyar Építészeti Múzeum.

Fitzpatrick, Sheila 2003: A sztálinizmus: hatalom, család, közvélemény. In Krausz Tamás (szerk.): A sztálinizmus hétköznapijai. Tanulmányok és dokumentumok a Sztálin-korszak történetéből. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 152–211.

Földes György–Hubai László (szerk.) 1994: Parlamenti képviselőválasztások 1920–1990. Tanulmányok. Budapest, Politikatörténeti Alapítvány.

Földes György–Hubai László (szerk.) 2010: Parlamenti választások Magyarországon 1920–2010. Budapest, Napvilág Kiadó.

Földesi Margit 1995: A Szövetséges Ellenőrző Bizottság Magyarországon 1945–1947. Budapest, IKVA.

Földesi Margit–Szerencsés Károly 2001: Halványkék választás. Magyarország – 1947. h. n. [Budapest], Kairosz Kiadó.

Fülöp György, dr.–Horváth Jánosné 2011: Életem lépcsői – Apák és fiaik, Nagykanizsa, Együtt Kiskanizsáért Egyesület.

Fülöp Gyula 1989: A törvényhatósági bizottság és a képviselő-testületek Veszprém megyében 1945–1950. Állam és Igazgatás 5. 439–456.

Gaál Antal 1986: Zala megye közigazgatási beosztása és a tanácsok tisztségviselői 1950–1985. Zalai Gyűjtemény 22. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár.

Galambos István 2017: Juttatott álom. Az 1945. évi földosztás Keszthelyen. In Csikós Gábor–Kiss Réka–Ö. Kovács József (szerk.): Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben. Magyar vidék a 20. században 1. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 617–638.

Gaál Antal–Vass Ferenc (szerk.) 1988: A mezőgazdasági termelészövetkezetek 40 éve Zala megyében. Zalaegerszeg, Mezőgazdasági Termelészövetkezetek Zala Megyei Szövetsége.

Gati, Charles 1990: Magyarország a Kreml árnyékában. Budapest, Századvég Kiadó.

Gáspár László–Zsadányi Oszkár 1947: Újjáépítő magyarok. Az országépítés két esztendeje. h. n. [Budapest], Kossuth/Szakra Kiadó.

Gerschenkron, Alexander 1984: A gazdasági elmaradottság – történelmi távlatból. Tanulmányok. Budapest, Gondolat.

Goór Zoltán 2009: Tornyiszentmiklós története. 2. bőv. kiad. Tornyiszentmiklós, k. n.

Gyarmati György 1992: Modernizációs szükséglet és hatalmi érdek konfliktusa. Az igazgatás-szervezés átalakítása Magyarországon 1945–1950 között. Századok 1992 (126.) 2. 202–226.

Gyarmati György 1995: A párturalom intézményesítése. A magyar közigazgatás metaformózisa 1945–1950. Kandidátusi értekezés (kézirat).

Gyarmati György 1996: Harc a közigazgatás birtoklásáért. A koalíción belüli pártküzdelmek az 1946. évi hatalmi dualizmus időszakában. Századok 1996 (130.) 3. 497–570.

Gyarmati György 1997: „Itt csak az fog történni, amit a kommunista párt akar!” Adalékok az 1947. évi országgyűlési választások történetéhez. Társadalmi Szemle 1997 (LII.) 8–9. 145–161.

Gyarmati György (szerk.) 1999: Trezor 1. A Történeti Hivatal évkönyve 1999. Budapest, Történeti Hivatal.

Gyarmati György 2000: Ha tied az ÁVO, tied a hatalom... A politikai rendőrség működése 1947–1948-ban. In Gyarmati György (szerk.): Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről. Budapest, Történeti Hivatal, 97–133.

Gyarmati György (szerk.) 2002: Trezor 2. A Történeti Hivatal évkönyve 2000–2001. Budapest, Történeti Hivatal.

Gyarmati György 2009: Hatalmi elit Magyarországon a 20. század második felében, 1945–1989. Korunk, 2009. március, 75–88.

Gyarmati György 2011: A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956. Budapest, ÁBTL–Rubicon.

Gyarmati György 2015: Népfront-tojásokból reakciós rántotta – à la ÁVH. Egy választás Magyarországon - kétféle eredménnyel – 1949-ben. Betekintő (elektronikus folyóirat) 2015/2. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2015_2_gyarmati.pdf

Gyáni Gábor 2007: Relatív történelem. Budapest, Typotex.

Gyáni Gábor 2010: Az elveszíthető múlt. A tapasztalat mint emlékezet és történelem. Budapest, Nyitott Könyvműhely.

Hajagos Csaba 2017: Az enyém a föld, a magamén aratok? Földosztás Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Kiskunfélegyházi járásában. In Csikós Gábor–Kiss Réka–Ö. Kovács József (szerk.): Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben. Magyar vidék a 20. században 1. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 667–700.

Hajdu Tibor 1995: Szovjet diplomácia Magyarországon Sztálin halála előtt és után. In Romsics Ignác (szerk.): Magyarország és a nagyhatalmak a 20. században. Budapest, Teleki László Alapítvány, 195–202.

Hajós György–Kreszán Albert (főszerk.) 2005: A magyar kivitelező vállalatok története. Budapest, Építésügyi Tájékoztató Központ.

Honvári János (szerk.) 1996: Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig. Budapest, Aula Kiadó.

Honvári János (szerk.) 2005: Magyarország gazdaságtörténete Trianontól a rendszerváltásig. Budapest, Aula Kiadó.

Horváth Ferenc 1978: A Zala megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája, 1861–1973. Zalaegerszeg, Zala Megyei Könyvtár.

Horváth Gergely Krisztián 2018: Szovjetizálás és ellenállás a Veszprémi Egyházmegyében. Dr. Kögl Lénárd pályája az 1940–1960-as években. Magyar történelmi emlékek. Értekezések. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.

Horváth Sándor 2017: Feljelentés – Egy ügynök mindennapjai. Budapest, Libri.

Hubai László–Tombor László (szerk.) 1991: A magyar parlament 1944–1949. Budapest, Gulliver Lap- és Könyvkiadó.

Hubai László 1995: A Független Kisgazdapárt szavazóbázisának regionális változása (1931–1947). In (Valuch Tibor szerk.): Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben. Budapest, Osiris Kiadó–’56-os Intézet, 430–443.

Hubai László–Szabó Éva 1998: A Magyar Kommunista Párt gazdálkodása 1944–1948 között. Múltunk 1998 (XLIII) 2. 77–119.

Hubai László (szerk.) 2001: Magyarország XX. századi választási atlasza 1920–2000. I–III. kötet. Budapest, Napvilág Kiadó.

Hubai László 2010: A demokrácia főpróbája – 1945. In Feitl István–Ignác Károly (szerk.): Önkormányzati választások Budapesten, 1867–2010. Budapest, Napvilág Kiadó, 152–169.

Hubai László 2018: Választási földrajz, Budapest, Dialóg Campus Kiadó.

Huszár László 2005: A nómenklatúrában szereplő posztokra kerülők személyzeti előterjesztéseinek empirikus vizsgálata 1957–1963 (és után). In Kiss László (szerk.): Nómenklatúra Magyarországon 1957–1989. Budapest, ELTE, 129–150.

Huszár Tibor 1986: Bibó István – a gondolkodó, a politikus. In Vida István (szerk.): Válogatott tanulmányok. III. kötet, Budapest, Magvető, 385–534.

Huszár Tibor 2007: Az elittől a nómenklatúráig. Az intézményesített káderpolitika kialakulása Magyarországon (1945–1989) Budapest, Corvina.

Ignác Károly 2004: Az 1947. évi országgyűlési választások Békéscsabán és Gyulán. Kút 2004 (III.) 3–4. 113–128.

Ignác Károly 2013: Budapest választ. Parlamenti és törvényhatósági választások a fővárosban, 1920–1945. Budapest, Napvilág Kiadó.

Izsák Lajos 1983: Polgári ellenzéki pártok Magyarországon 1944–1949. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Izsák Lajos 1985: A Keresztény Demokrata Néppárt és a Demokrata Néppárt 1944–1949. Négy évtized sorozat. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Izsák Lajos 1986: A koalíció évei Magyarországon 1944–1948. Az én világom. h. n. [Budapest], Kozmosz Könyvek.

Izsák Lajos 2010: A parlamentarizmus veszített csatája – 1947. In Földes György–Hubai László (szerk.): Parlamenti választások Magyarországon 1920–2010. Budapest, 243–265.

Izsák Lajos 2013: Az első népfrontos választás Magyarországon 1949-ben. Századok 2013. (147.) 1. 63–81.

Jakabfi Rudolf 1974: A Nagykanizsai Nemzeti Bizottság tevékenysége megalakulásától az őszi választásokig. In Degré Alajos (szerk.): Tanulmányok. Zalai Gyűjtemény 2. Zalaegerszeg, Zala Megyei Tanács V. B. Művelődési Osztálya, 175–206.

Jakabfi Rudolf–Tóth Antal–Tóth Lászlóné (szerk.) 1980: Élni emberül... A munkásmozgalom Zala megyei harcosai. Életrajz-gyűjtemény. Zalaegerszeg, Zala megyei Lapkiadó Vállalat.

Jobst Ágnes 2010: A nyelv kisajátítása. A második világháború utáni média elemzése szótárral és szövegmutatványokkal. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 109. Budapest, Tinta Könyvkiadó.

Jónás Károly (szerk.) 1990: Pártpanoptikum – 35 választás, 256 párt – Magyarországon 1848–1990, Budapest, INTERART.

Kalmár Melinda 2015: Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjetrendszer 1945–1990. Budapest, Osiris Kiadó.

Kapiller Imre 1984: Adatok a mezőgazdasági termelőségmozgalmi mozgalom zalai történetéhez 1949–1953. In Jakabfi Rudolf (szerk.): Évkönyv 1984. Zalaegerszeg, Magyar Szocialista Munkáspárt Zala megyei Bizottsága Oktatási Igazgatósága, 167–192.

Kapiller Imre–Paksy Zoltán 2014: A zalaegerszegi zsidóság története a betelepüléstől napjainkig. Zalaegerszeg, Zalaegerszeg Megyei Jogú Város Önkormányzata.

Katona Klára 2002: A MAORT története a fordulatok éveiben Magyarországon. In Gyarmati György (szerk.): *Trezor 2. A Történeti Hivatal évkönyve 2000–2001.* Budapest, Történeti Hivatal, 137–158.

B. Kádár Zsuzsanna 2012: *Elrabolt remények. A magyar szociáldemokrácia a párt felszámolása után.* Budapest, Napvilág Kiadó.

Káli Csaba 1995: Zala megye gazdasági életének fontosabb vonásai 1945-ben. In Káli Csaba–Mikó Zsuzsa (szerk.): *Dokumentumok Zala megye történetéből 1944–1945.* Zalai Gyűjtemény 37. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 17–31.

Káli Csaba 1997a: Zalaegerszeg 1945-ben (március 29.–november 4.). In Kapiller Imre (szerk.): *Zalaegerszeg évszázadai. Várostitörténeti tanulmányok.* Zalaegerszeg, Zalaegerszeg Megyei Jogú Város Közgyűlése, 331–350.

Káli Csaba 1997b.: Nagykanizsa 1945-ben (április 1.–november 4.). In Kunics Zsuzsa (szerk.): *Zalai Múzeum 7. Zalaegerszeg, Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága,* 183–189.

Káli Csaba 1997c.: Az 1945. évi nemzetgyűlési választások Zalában. In Káli Csaba (szerk.): *Zalai történeti tanulmányok.* Zalai Gyűjtemény 42. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 299–340.

Káli Csaba 1999b: Politikai, gazdasági és társadalmi átalakulás Zala megyében 1947–1956. In Káli Csaba (szerk.): *Dokumentumok Zala megye történetéből 1947–1956.* Zalai Gyűjtemény 48. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 23–39.

Káli Csaba 2000a: Zala megye önzgatása 1910–1950 között [címtár és névtár]. In Molnár András (szerk.): *Zala megye archontológiája 1138–2000.* Zalai Gyűjtemény 50. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 173–193.

Káli Csaba 2000b: A megyei és járási tanácsok igazgatási rendszere Zalában 1950–1990 (1991) [címtár és névtár]. In Molnár András (szerk.): Zala megye archontológiája 1138–2000. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 195–228.

Káli Csaba 2002: Az 1950. évi tanácsi választások Zalában. Pannon Tükör 2002/1. 66–68.

Káli Csaba 2004: Változások a községi jegyzőkönyvezésben a XX. század közepén, zalai példák alapján. In Bilkei Irén (szerk.): Magyar Levéltárosok Egyesülete 2003. évi vándorgyűlése. Budapest, Magyar Levéltárosok Egyesülete, 41–46.

Káli Csaba 2005: Zalaegerszeg az „ötvenes években” 1947–1956. Zalaegerszegi füzetek 9. Zalaegerszeg, Zalaegerszegi Millecentenáriumi Közalapítvány.

Káli Csaba 2006a: Jelenetek egy párttitkár életéből. In Katona Csaba (szerk.): Tanulmányok az 50 éves Bana Jócó tiszteletére. Győr, Palatia Nyomda és Kiadó, 57–61.

Káli Csaba 2006b: Teleki Béla (1896–1969) főispán köz- és magániratai a Zala Megyei Levéltárban. In Bilkei Irén (szerk.): Magyar Levéltárosok Egyesülete 2005. évi vándorgyűlése. Budapest, Magyar Levéltárosok Egyesülete, 115–123.

Káli Csaba 2008: Zala megye területváltozásai a XIX–XX. században. Honismeret 2008/3. 40–42.

Káli Csaba 2010a: Egy bérház anatómiája. A zalaegerszegi Pontház építéstörténete. In Molnár András (szerk.): Egerszegi történeti tanulmányok. Zalaegerszegi füzetek 11. Zalaegerszeg, Millecentenáriumi Közalapítvány, 225–242.

Káli Csaba 2010b: Az első modern bérház Zalaegerszegen. A Pontház építéstörténete. Pannon Tükör 2010/6. 53–57.

Káli Csaba 2011a: A reprezentatív és a szolid modern. Zalaegerszeg építésze 1948–1951 között. In Á. Varga László (szerk.): URBS Magyar Várostörténeti Évkönyv VI. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 103–122.

Káli Csaba 2011b: Az ingázó város. Keszthely és környékének elcsatolása és visszakerülése Zala megyéhez (1950–1979). *Pannon Tükör* (16. évf.) 2011/4–5. 129–133.

Káli Csaba 2015a: Egy zalai párttitkár jelentése 1945-ből. In Mayer László–Tilcsik György (szerk.): *Szorosadtól Rijekáig. Tanulmányok Bósze Sándor emlékére. A Magyar Levéltárosok Egyesülete kiadványai* 14. Budapest, 305–310.

Káli Csaba 2015b: Bekerítés és társadalmi ellenállás. A parasztság kollektivizálása Zalában. In Horváth Sándor–Ö. Kovács József (szerk.): *Állami erőszak és kollektivizálás a kommunista diktatúrában. Magyar történelmi emlékek. Értekezések.* Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, 181–202.

Káli Csaba 2016a: Három választás Zalaegerszegen (1945, 1947, 1949). In Molnár András (szerk.): *Egerszegi évszázadok. Fejezetek Zalaegerszeg történetéből.* Zalaegerszeg, Zalaegerszeg Megyei Jogú Város Önkormányzata, 179–198.

Káli Csaba 2016b: Az 1947. évi országgyűlési választások Zalában. In Bilkei Irén (szerk.): *Zalai évszázadok. Tanulmányok és dokumentumok Zala megye történetéhez.* Zalai Gyűjtemény 80. Zalaegerszeg, Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, 340–384.

Káli Csaba 2017a: A zalai sajtó a koalíció éveiben. In Polgár Tamás–Récsei Balázs (szerk.): *A forradalom vonzásában. Tanulmányok Szántó László tiszteletére.* Kaposvár, Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, 243–251.

Káli Csaba 2017b: Pártok és közigazgatás. Zala megye közigazgatási átalakulása 1945–1946-ban. In Csikós Gábor–Kiss Réka–Ö. Kovács József (szerk.): *Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben. Magyar vidék a 20. században* 1. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 165–194.

Káli Csaba 2018a: Zalaegerszeg polgármesterei 1945 és 1950 között. In Gyimesi Endre (szerk.): *Városbírók és polgármesterek. Zalaegerszeg város vezetői a kezdetektől 1950-ig.* Zalaegerszeg, Zalai T-Ma Kiadói Kft., 115–127.

Káli Csaba 2018b: A zalai kommunista pártelit a „hosszú” ötvenes években. Vezetők és vezetőtestületek (1946–1962). In Horváth Gergely Krisztián (szerk.): Vakvágány. A „szocializmus alapjainak lerakása” vidéken 1. Magyar vidék a 20. században 2. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 59–79.

Káli, Csaba 2018c: Hungary’s Communist Party Elite in the „Long” fifties (1948–1962) In Kiss, Réka–Horváth, Zsolt (edit.): NEB Yearbook 2016–2017, Budapest, NEB (Comittee of National Remebrance), 121–148.

Káli, Csaba 2018d: Hungary’s Communist Party Elite in the Long fifties (1948–1962) In Pamięci i Sprawiedliwość. Pismo naukowe poświęcone historii najnowszej 32. 2018/2. Warsaw, 236–258.

Káli Csaba 2018e: Hogyan lehetett a termelészövetkezet ellen izgatni? A kollektivizálás és a jogszolgáltatás kapcsolata zalai példák alapján (kézirat).

Káli Csaba 2019a: A zalai kommunista pártelit a „hosszú” ötvenes években. Az apparátus (1945–1963) In Horváth Gergely Krisztián (szerk.): Vakvágány. A „szocializmus alapjainak lerakása” vidéken 2. Magyar vidék a 20. században 3. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 577–608.

Káli Csaba 2019b: „Magatartása kommunista erkölcsbe ütközik.” A zalaegerszegi városi párttitkár. In Majtényi György–Szabó Csaba–Mikó Zsuzsanna (szerk.): Kommunista kiskirályok. Budapest, Libri, 187–204.

Kéner Jolán 1970: Pártharcok Zala megyében 1945–1948. In Tanulmányok Zala megyéről 1945–1970. Zalaegerszeg, Zala Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága, 113–150.

Kéner Jolán 1971: Zalaegerszeg a Tanácsköztársaság idején. In Balázs Béla–Kovács Ferenc (szerk.): Tanulmányok a Magyar Tanácsköztársaság Zala megyei történetéből. Zalaegerszeg, MSZMP Zala Megyei Bizottságának Oktatási Igazgatósága, 193–230.

Kiss Réka–Simon István (szerk.) 2017: Gulag–Gupvi. A szovjet fogság Európában. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága.

Korom Mihály 1984: A népi bizottságok és a közigazgatás Magyarországon 1944–1945. Négy évtized. Budapest, Kossuth Kiadó.

Korom Mihály 1996: Nagy Imre és az 1945-ös földreform koncepciójának, kormányrendeletének kidolgozása. Múltunk, 1996 (XLI) 1. 99–128.

Kotkin, Stephen 1995: Magnetic Mountain. Stalinism as a Civilization, Berkeley, University of California Press.

Kotkin, Stephen 2003: A bolsevik Magnyitogorszk. In Krausz Tamás (szerk.): A sztálinizmus hétköznapijai. Tanulmányok és dokumentumok a Sztálin-korszak történetéből. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 92–151.

Ö. Kovács József 2012: A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában. A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete 1945–1965. Társadalomtörténeti Monográfiák 3. Budapest, Korall.

Ö. Kovács József 2017: Földindulás. A leplezett kommunista diktatúra társadalmi gyakorlata a vidéki Magyarországon 1945-ben. In Csikós Gábor–Kiss Réka–Ö. Kovács József (szerk.): Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben. Magyar vidék a 20. században 1. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 19–65.

Kovács Lajos 1974: Az iskolák államosítása a szombathelyi tankerületben. Vasi Szemle (XXVIII.) 1. 403–421.

Kovács Tibor 1985: A választási törvény új intézkedései 1945-ben. Állam és Igazgatás 1985 (35) 12. 1057–1072.

Kovács K. Zoltán–Rosdy Pál (szerk.) 1996: Az idő élén jártak. Kereszténydemokrácia Magyarországon (1944–1949). Budapest, Barankovics István Alapítvány.

Krahulcsán Zsolt–Müller Rolf (szerk.) 2009: Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből 1. A politikai rendészeti osztályok 1945–1946. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–L'Harmattan Kiadó.

Lackó Miklós (szerk.) 1955: Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Lakó István 1985: Az újjáépítés és a hároméves terv. Az üzemek államosítása a [Veszprém] megyében. In Beszteri Béla (szerk.): Veszprém megye a népi demokratikus forradalom idején 1944–1948. Veszprém, k. n. [Veszprém Megyei Tanács V. B. Művelődési Osztálya], 73–104.

Lőrinczi Zsuzsanna (szerk.) 2003: Építészeti kalauz. Magyarország (vidéki) építésze a 20. században. Budapest, 6 BT.

Lukács Tibor 1979: A magyar népbíróági jog és a népbíróságok (1945–1950). Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Zrínyi Kiadó.

Major Márta 1997: Lecke a hatalom megszilárdításának módszertanából. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 9. évf. 1997/3–4. sz. 157–191.

Majtényi György 2005: A tudomány lajtorjája. „Társadalmi mobilitás” és „új értelmiség” Magyarországon a II. világháború után. Budapest, Gondolat–Magyar Országos Levéltár.

Marelyn Kiss József–Vida István (főszerk.) 2005: Az 1947. szeptember 16-ra Budapestre összehívott Országgyűlés almanachja 1947. szeptember 16.–1949. április 12.

Martonyi János 1948: Közigazgatási reformeszmék 1848-ban és ma. Tiszatáj, 1948. 7–8. sz. 319–331.

Mádai Lajos 1992: Az 1945. évi nemzetgyűlési képviselő-választások demográfiai összefüggései. Budapest, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.

Márai Sándor 2006: A teljes napló, 1945. Budapest, Helikon Kiadó.

Medgyesi Konstantin 2017: Demokrácia-diskurzusok Magyarországon az 1945 és 1949 közötti időszakban és időszakról. Doktori értekezés (PhD), kézirat.

Mészáros István 1994: Boldogasszony Éve 1947/1948. Mindszenty bíboros evangelizációs programja. Budapest, Ecclesia.

Mikó Zsuzsa 1995: Adatok Zala megye közigazgatás- és politikatörténetéhez 1945. In Káli Csaba–Mikó Zsuzsa (szerk.): Dokumentumok Zala megye történetéből 1944–1947. Zalai Gyűjtemény 37. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 7–16.

Mikó Zsuzsanna 2013: A Legfelsőbb Bíróság Népbíróági Tanácsa működése és ügykezelési gyakorlata (1957–1963). Doktori értekezés (PhD), kézirat.

Müller Rolf 2010: „...előbb a Párt és csak aztán az Államvédelmi Osztály” Betekintő (elektronikus folyóirat) 2010/2. http://epa.oszk.hu/01200/01268/00014/muller_rolf.htm

Nagy Gábor 1970: Zala megye felszabadulása. In Tanulmányok Zala megyéről 1945–1970. Zalaegerszeg, Zala Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága, 25–34.

Nagy Netta 2017: „Sérthetetlen volt a mezsgye, szent volt a föld?” Gazdák és újbirtokosok a Homokhátságon a szovjet megszállás idején. In Csikós Gábor–Kiss Réka–Ö. Kovács József (szerk.): Váltoállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben. Magyar vidék a 20. században 1. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 577–615.

Nánási László 2011: A Magyarországi népbíráskodás joganyaga 1945–1950. In Gyenesei József (szerk.): Pártatlan igazságszolgáltatás vagy megtorlás. Népbíróság-történeti tanulmányok. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 6–55.

Németh József 2001: A Göcseji Múzeum története. In Frankovics Tibor (szerk.): Zalai Múzeum 10. Zalaegerszeg, Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága, 7–18.

Németh László–Paksy Zoltán (szerk.) 2004: Együttélés és kirekesztés. Zsidók Zala megye társadalmában 1919–1945. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár.

Orbán Sándor 1972: Két agrárforradalom Magyarországon. Demokratikus és szocialista agrárátalakulás 1945–1961. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Ozsvárt Lőrinc 1976: A Magyar Dolgozók Pártja szervezettörténete Nógrád megyében. Tájékoztató a Magyar Szocialista Munkáspárt Archívumai részére 1976, 14—26.

Palasik Mária 2000: A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949. Politikatörténeti Füzetek XVII. Budapest, Napvilág Kiadó.

Pamer Nóra 2001: Magyar építészet a két világháború között. Második, bőv. jav. kiad. Budapest, Terc.

Papp Attila 2011: Néptörvényszék, Népbíróság és népbíróági jog Magyarországon. eTudomány (elektronikus folyóirat) 4.
http://www.sze.hu/~kallay/letolt/2011/februar/Papp_Attila_Nptrvnysz_k_Npbrsg_s_npbrsgi_jog_Magyarorszgon.pdf

Pető Andrea 2018: Elmondani az elmondhatatlant. Budapest, Jaffa Kiadó.

Pető Iván–Szakács Sándor: A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985. I. Az újjáépítés és a tervutasításos irányítás időszaka. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Péter László 1998: Miért éppen az Elbánál hasadt szét Európa? In Az Elbától keletre. Tanulmányok a magyar és kelet-európai történelemből. Budapest, Osiris Kiadó.

Pittaway, Mark 2004: The Politics of Legitimacy and Hungary's Postwar Transition. Contemporary European History, 13, 4. Cambridge University Press.

Pócza Lajos 1989: A Demokrata Néppárt története. Melbourne–Sydney, Magyar Élet.

Pótó János 2003: Az emlékeztetés helyei. Emlékművek és politika. Budapest, Osiris Kiadó.

Prakfalvi Endre 1998: Alapok – tervek – épületek, 1947–1949. In Ständeisky Éva et al. (szerk.): A fordulat évei. Politika, képzőművészet, építészet. 1947–1949. Budapest, 1956-os Intézet, 287–311.

Prakfalvi Endre 2009: Lehel (Élmunkás) tér 2. A., B., C., D. Budapesti Negyed. Házak, lakások, emberek. 2009. tavasz. 63. sz. (XVII. évf. 1. sz.) 123–138.

Püski Levente 2015: Adatok kérdőjelekkel – a debreceni földosztás. In Varga Zsuzsanna–Pallai László (szerk.): Föld – parasztság – agrárium. Tanulmányok a XX. századi földkérdésről a Kárpát–medencében. Hajdúnánás, k. n., 203–218.

Püski Levente–Tímár Lajos–Valuch Tibor (szerk.) 1999–2000: Politika, gazdaság és társadalom a XX. századi magyar történelemben I-II. Jelenkortörténeti műhely II. Debrecen, KLTE Történelmi Intézet Új- és Legújabbkori Magyar Történeti Tanszéke.

Püski Levente–Valuch Tibor (szerk.) 2002: Mérlegen a XX. századi magyar történelem – értelmezések és értékelések. Jelenkortörténeti műhely III. Debrecen, 1956-os Intézet–Debreceni Egyetem, Történelem Intézet Új- és Legújabbkori Magyar Történeti Tanszéke.

Rainer M. János 1998: A magyarországi fordulatok és a szovjet politika 1944–1948. In Ständeisky et al. (szerk.): A fordulat évei. Politika, képzőművészet, építészet 1947–1949. Budapest, 1956-os Intézet, 17–39.

Rainer M. János 1999: Magyarország a szovjet érdekszférában. In Gyurgyák János (szerk.): Mi a politika. Bevezetés a politika világába. Budapest, Osiris Kiadó, 358–393.

Rainer M. János 2019: Magyarország szovjetizálása – néhány megközelítés. In L. Balogh Béni (szerk.): Fejezetek a magyar közigazgatás történetéből. 1945–1990. Budapest, Magyar Kormánytisztviselői Kar – Magyar Nemzeti Levéltár, 13–24.

Ravasz István 2000: A front szele megérinti Zala megyét. In Vándor László (főszerk.): Zala megye ezer éve. Zalaegerszeg, k. n. [Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága], 267–271.

RÁCZ Attila 2013: A fővárosi hatalmi elit professzionalizációja a Kádár-rendszerben. *Múltunk* 2013. (LVIII.) 1. sz. 178–217.

RÁCZ Attila 2018: A budapesti hatalmi elit 1956 és 1989 között. Budapest Főváros Levéltára, Budapest.

RÁKOSI Sándor 1964: Az MKP és az MDP szervezeti felépítése 1944–1956 Budapest, MSZMP KB Párttörténeti Intézete.

RÉTFALVI Balázs–TANGL Balázs (szerk.) 2017: „Az Úr irgalma, hogy nem veszünk el.” A Szombathelyi Egyházmegye második világháborús kárjelentései 1944–1948. Géfin Gyula Kiskönyvtár 4. Szombathely, Martinus Kiadó.

RIGÓ Róbert 2014: Elitváltások évtizede Kecskeméten (1938–1948). Budapest–Pécs, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–Kronosz Kiadó.

RIKLI Ferenc (szerk.) 1999: Kanizsai enciklopédia, Nagykanizsa, B. Z. Lapkiadó Kft.

ROMSICS Ignác 2001: Magyarország története a XX. században. Harmadik javított és bővített kiadás. Budapest, Osiris Kiadó.

SCHAUER István 2008: A nagy utazás (kézirat).

SCHÉRY Gábor–JENY Lajos 2001: A magyar tervezőirodák története. Budapest, Építésügyi Tájékoztató Központ.

SCHMIDT Péter 1975: Választások 1945-ben. *Állam és Igazgatás* 1975 (25) 11. 980–988.

SOMOGYVÁRI Lajos 2020: Az 1949-es választások amerikai szemmel. *Korall* 79. 25–48.

SOÓS Viktor Attila 2012: A püspök és a besúgó. Badalik Bertalan és Klempa Sándor kapcsolata az államvédelmi és állambiztonsági iratok tükrében. In Pánczél Hegedűs János–Szász Péter Domonkos (szerk.): *Miles Christi Évkönyv 2012*. Budapest, Casa Editrice Athesia, 127–177.

Srágli Lajos 1987: Adatok az olajbányászati munkásság kialakulásának, összetételének és szociális helyzetének vizsgálatához (1937–1944). In Jakabfi Rudolf (szerk.): Évkönyv 1987. Zalaegerszeg, Magyar Szocialista Munkáspárt Zala Megyei Bizottsága Oktatási Igazgatósága, 67–80.

Srágli Lajos 1998: A MAORT. Olaj – Gazdaság – Politika. Budapest, Útmutató Kiadó.

Srágli Lajos 2008: A politika csapdái át. A MAORT története 1938–1949. Magyar Olajipari Múzeum Közleményei 32. Zalaegerszeg, Magyar Olajipari Múzeum.

Standeisky Éva 1992: Antiszemita megmozdulások Magyarországon a koalíciós időszakban. Századok 1992 (126.) 2. 284–308.

Standeisky Éva et al. (szerk.) 1998: A fordulat évei. Politika, képzőművészet, építészet 1947–1949, Budapest, 1956-os Intézet.

Standeisky Éva 2012: Tétova újraértelmezések. Magyarország második világháborút követő évei a rendszerváltozás utáni történetírásban. In Erős Vilmos–Takács Ádám (szerk.): Tudomány és ideológia között. Tanulmányok az 1945 utáni magyar történetírásról. Talentum sorozat 13. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 134–150.

Standeisky Éva 2015: Demokrácia negyvenötben. Budapest, Napvilág Kiadó.

Stark Tamás 1989: Magyarország második világháborús embervesztesége. Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok 3. Budapest, MTA Történettudományi Intézete.

Strassenreiter Erzsébet 2000: Egyesülés? Beolvadás? Likvidálás? In Feitl et al. (szerk.): Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949. Budapest, Napvilág Kiadó, 246–270.

Szabó Csaba 2010: Egy zalai község helyi társadalma a XX. században. In Nemessándorháza. Táj, Történelem, Társadalom. Nemessándorháza, Nemessándorháza Község Önkormányzati Képviselő-testülete.

Szabó Dániel 1992: A magyar társadalom politikai szerveződése a dualizmus korában. Történelmi Szemle XXXIV (1992) 3–4. 199–230.

Szabó Róbert 1995: A kommunista párt és a zsidóság Magyarországon (1945–1956), Budapest, Windsor Kiadó.

Szakadát István 1992: A káderforgó. A hatásköri listák elemzése. Társadalmi Szemle, 1992. 8–9. sz. 97–120.

Szakács Sándor–Zinner Tibor 1997: A háború „megváltozott természete”. Adatok és adalékok, tények és összefüggések 1944–1948. Budapest, Genius Gold Rt.

Szekfü Gyula 1983: Forradalom után. Történetírók Tára. Hasonmás kiadás. (Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és a bevezető tanulmányt írta: Glatz Ferenc) Budapest, Gondolat.

Szenyéri Zoltán 2002: A Tolna és a Baranya megyei németek sorsa a betelepítésekől napjainkig. Dombóvár, Dombóvári Német Kisebbségi Önkormányzat.

Szeredi Pál 2014: A Parasztpárt két évtizede. A Nemzeti Parasztpárt története 1939–1960. Pilisszentkereszt, Barangoló Kiadó.

Szerencsés Károly 1992: A kékcédulás hadművelet. Választások Magyarországon 1947. Budapest, Ikva.

Széni Imre 1965: Októbertől májusig. Zala megye felszabadítása. Zalaegerszeg, Magyar Honvédelmi Sportszövetség.

Szilágyi Zsolt 2018: Irányított városimázs. Kecskemét-kép a második világháború előtt és után. In Horváth Gergely Krisztián (szerk.): Vakvágány. A „szocializmus alapjainak lerakása” vidéken 1. Magyar vidék a 20. században 2. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 187–206.

Takács Tibor 2016: A párttitkár halála. Egy 1956-os gyilkosság története. Budapest, Jaffa Kiadó.

Tantalics Béla 2000: Rédics története. Rédics, Rédics Önkormányzat Képviselő-testülete.

Tar Ferenc 1988: A pártviták tükröződése a helyi sajtóban. In Jakabfi Rudolf (szerk.): Évkönyv 1988. Zalaegerszeg, Magyar Szocialista Munkáspárt Zala Megyei Bizottsága Oktatási Igazgatósága, 61–84.

Tánczos-Szabó Ágota 2012: Rákosi Mátyás négy beszéde Kecskeméten. Múltbanéző. A Bács-Kiskun Megyei Levéltár elektronikus folyóirata. http://www.bacs-kiskun-leveltar.hu/V3/SP07_mbn/Tanulmanyok/tsza-04t-1.html

Teleki István 2003: Letters to the family. Washington D. C., Tangerine Studios.

Tomka Béla 1996: A magyarországi pénzüzetek rövid története (1836–1947). Budapest, Gondolat.

Tóth István 1972: A Nemzeti Parasztpárt története 1944–1948. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Tóth István 1993: A mozi a koalíciós pártok gazdálkodásában (1945–1948) Múltunk 1993 (XXXVIII) 4. 68–91.

Tóth István 1995: Az 1945. évi földreformrendelet megszületése. Agrártörténeti Szemle, 1995 (37) 1–4., 23–41.

Tóth Judit 2011: Padlássöprések kora. A beszolgáltatás Pest megyében. Budapest, Pest megye monográfia közalapítvány.

Tóth Lajos 2010: Agrárjogi viszonyok 1948–1956. Acta Universitatis Szegediensis. Sectio politico-juridica 73. Tom. 1–64. Fasc. 2010. 859–875.

Tóth Lászlóné 1970: A Magyar Kommunista Párt szervezetei Zala megyében 1945–1948-ban In Tanulmányok Zala megyéről 1945–1970. Zalaegerszeg, Zala Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága, 35–86.

Tóth Lászlóné 1975: Az MKP szerveinek és szervezeteinek működése, szervezeti felépítése Zala megyében 1945–1948. h. n. [Zalaegerszeg], k. n.

Tóth Oszkár 2009 [2012]: Letenye a XX. században. Letenye, Letenyéért Közéleti Egyesület.

Ungváry Krisztián 2005: Magyarország szovjetizálásának kérdései. In Romsics Ignác (szerk.): Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről. Budapest, Osiris Kiadó, 279–308.

Valuch Tibor (szerk.) 1995: Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben. Budapest, Osiris Kiadó–1956-os Intézet.

Valuch Tibor 2001: Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében. Budapest, Osiris Kiadó.

Varga Béla (szerk.) 2012: Páldy Róbert (1912–1998). Veszprém, Eötvös Károly Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet.

Varga Tibor László (szerk.) 2015: Folytonos fegyverropogás közepette. Források a veszprémi egyházmegye második világháborús veszteségeiről I. A veszprémi egyházmegye múltjából 27. Veszprém, Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár.

Varga Tibor László (szerk.) 2018: „Püspök urat is őrizetbe veszem”. Források a veszprémi egyházmegye második világháborús veszteségeiről II. A veszprémi egyházmegye múltjából 31. Veszprém, Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár.

Veress D. Csaba 1984: A Dunántúl hadi krónikája 1944–1945. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó.

Vida István 1976: A Független Kisgazdapárt politikája 1944–1947. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Vida István 1986: Koalíció és pártharcok 1944–1948. Nemzet és emlékezet. Budapest, Magvető Könyvkiadó.

Vida István–Vörös Vince 1991: A Független Kisgazdapárt képviselői 1944–1949. Életrajzi lexikon. Történeti elitkutatások. Budapest, ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet.

Vida István (főszerk.) 1994: Az Ideiglenes Nemzetgyűlés almanachja 1944. december 21.–1945. november 29. Országgyűlési almanach. Történelmi sorozat I. Budapest, Magyar Országgyűlés.

Vida István (főszerk.) 1999: Az 1945. évi november 29-re Budapestre összehívott Nemzetgyűlés almanachja 1945. november 29.–1947. július 25.

Vida István (főszerk.) 2011: Magyarországi politikai pártok lexikona (1846–2010) I. kötet. Parlamenti választásokon jelöltet állító pártok. Budapest, Gondolat Kiadó – MTA–ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport.

Vida Sándor 1986: Darabos Iván, 1911–1983. Pártélet, 1986. 7. 90–92.

Virág Zsolt (szerk.) 2015: Keszthelyi Festetics-kastély, Helikon Kastélymúzeum. Keszthely, Várkastély Kiadó.

Vonyó József 1998: Egy állampárti kísérlet és kudarca Magyarországon (1932–1939) In Vonyó József (összeáll.): Gömbös pártja. A Nemzeti Egység Pártja dokumentumai Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 13–36.

Zilbauer György 1988: A historia domusok, mint a magyarországi felszabadító harcok történetének forrásai. Levéltári Szemle 1988 (38) 1. 41–49.

Zinner Tibor 1985: Háborús bűnösök pererei. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945–1949. Történelmi Szemle 1985. (XXVIII.) 1. 118–140.

Zsumbera Árpád 2019: Old boy. Boldogfai Farkas Dénes élete. Budapest, Barankovics István Alapítvány–Gondolat Kiadó.

A jelölt eddig megjelent tudományos közleményei

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Magyar nyelvű könyvek:

Káli Csaba–Paksy Zoltán (szerk.): Elvett illúziók. Drozdy Győző emlékiratai. Kossuth Kiadó, Budapest, 469 p., 2007.

Káli Csaba: Zalaegerszeg az „ötvenes években” 1947–1956. (Zalaegerszegi füzetek 9.) Zalaegerszegi Millecentenárium Kiadó, Zalaegerszeg, 188 p., 2005.

Bíró Friderika–Havasi Bálint–Káli Csaba–Kapiller Imre: Szentgyörgyvölgy. Száz magyar falu könyvesháza. Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., Budapest, 193 p., 2002.

Magyar nyelvű könyvrészletek:

Káli Csaba: „Magatartása kommunista erkölcsbe ütközik.” A zalaegerszegi városi párttitkár. In Kommunista kiskirályok. (Szerk.: Majtényi György–Szabó Csaba–Mikó Zsuzsanna), Libri Kiadó, Budapest, 187–204, 2019.

Káli Csaba: A zalai kommunista pártelit a „hosszú” ötvenes években. Az apparátus (1945–1963). In Vakvágány. A „szocializmus alapjainak lerakása” vidéken a hosszú ötvenes években. Magyar vidék a 20. században 3. (Szerk.: Horváth Gergely Krisztián), MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont–Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 577–608, 2019.

Káli Csaba: A zalai kommunista pártelit a „hosszú” ötvenes években. Vezetők és vezető testületek (1946–1962). In Vakvágány. A „szocializmus alapjainak lerakása” vidéken a hosszú ötvenes években. Magyar vidék a 20. században 2. (Szerk.: Horváth Gergely Krisztián), MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont–Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 59–79, 2018.

Káli Csaba: Zalaegerszeg polgármesterei 1945 és 1950 között. In Városbírók és polgármesterek. Zalaegerszeg város vezetői a kezdetektől 1950-ig. (Szerk.: Gyimesi Endre), Zalai T-Ma Kiadói Kft., Zalaegerszeg, 115–127, 2018.

Káli Csaba: A zalai sajtó a koalíció éveiben. In A forradalom vonzásában. Tanulmányok Szántó László tiszteletére. (Szerk.: Polgár Tamás–Récsei Balázs), Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, Kaposvár, 243–251, 2017.

Káli Csaba: Pártok és közigazgatás. Zala megye közigazgatási átalakulása 1945–1946-ban. In Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben. Magyar vidék a 20. században 1. (Szerk.: Csikós Gábor–Kiss Réka–Ö. Kovács József), MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont– Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 157–186, 2017.

Káli Csaba: Az 1947. évi országgyűlési választások Zalában. In Zalai évszázadok. Tanulmányok és dokumentumok Zala megye történetéhez. Zalai Gyűjtemény 80. (Szerk.: Bilkei Irén), Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, Zalaegerszeg, 340–384, 2016.

Káli Csaba: Három választás Zalaegerszegen (1945, 1947, 1949). In Egerszegi évszázadok. Fejezetek Zalaegerszeg történetéből. (Szerk.: Molnár András), Zalaegerszeg Megyei Jogú Város Önkormányzata, Zalaegerszeg, 179–198, 2016.

Káli Csaba: Bekerítés és társadalmi ellenállás. A parasztság kollektivizálása Zalában. In Állami erőszak és kollektivizálás a kommunista diktatúrában. Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések. (Szerk.: Horváth Sándor–Ö. Kovács József), MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 181–202, 2015.

Káli Csaba: Egy zalai párttitkár jelentése 1945-ből. In Szorosadtól Rijekáig. Tanulmányok Bősze Sándor emlékére. A Magyar Levéltárosok Egyesülete kiadványai 14. (Szerk.: Mayer László–Tilcsik György), Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 305–310, 2015.

Káli Csaba: Egy bérház anatómiája. A zalaegerszegi Pontház építéstörténete. In Egerszegi történeti tanulmányok. Zalaegerszegi füzetek 11. (Szerk.: Molnár András), Millecentenáriumi Közalapítvány, Zalaegerszeg, 224–242, 2010.

Káli Csaba: Jelenetek egy párttitkár életéből. In Tanulmányok az 50 éves Bana Jocó tiszteletére. (Szerk.: Katona Csaba), Palatia Nyomda és Kiadó, Győr, 57–61, 2006.

Káli Csaba: A megyei és járási tanácsok igazgatási rendszere Zalában 1950–1990 (1991). In Zala megye archontológiája 1138–2000. Zalai Gyűjtemény 50. (Szerk.: Molnár András), Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 195–228, 2000.

Káli Csaba: Zala megye önigazgatása 1910–1950 között. In Zala megye archontológiája 1138–2000. Zalai Gyűjtemény 50. (Szerk.: Molnár András), Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 173–193, 2000.

Káli Csaba: Politikai, gazdasági és társadalmi átalakulás Zala megyében 1947–1956. In Dokumentumok Zala megye történetéből 1947–1956. Zalai Gyűjtemény 48. (Szerk.: Káli Csaba), Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 23–39, 1999.

Káli Csaba: Az 1945. évi nemzetgyűlési választások Zalában. In Zalai történeti tanulmányok. Zalai Gyűjtemény 42. (Szerk.: Káli Csaba), Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 299–340, 1997.

Káli Csaba: Zalaegerszeg 1945-ben (március 29. – november 4.). In Zalaegerszeg évszázadai. Várostörténeti tanulmányok. (Szerk.: Kapiller Imre), Zalaegerszeg Megyei Jogú Város Közgyűlése, Zalaegerszeg, 331–350, 1997.

Káli Csaba: Zala megye gazdasági életének fontosabb vonásai 1945-ben. In Dokumentumok Zala megye történetéből 1944–1947. Zalai Gyűjtemény 37. (Szerk.: Káli Csaba–Mikó Zsuzsa), Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 17–31, 1995.

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban:

Káli Csaba: A reprezentatív és a szolid modern. Zalaegerszeg építésze 1948–1951 között. Urbs 6. 103–122, 2011.

Káli Csaba: Az ingázó város. Keszthely és környékének elcsatolása és visszakerülése Zala megyéhez (1950–1979). Pannon Tükör 16. (4), 129–133, 2011.

Káli Csaba: Az első modern bérház Zalaegerszegen. A Pontház építéstörténete. Pannon Tükör 15. (6), 53–57, 2010.

Káli Csaba: Zala megye területváltozásai a XIX–XX. században. Honismeret 36. (3), 40–42, 2008.

Káli Csaba: Az 1950. évi tanácsi választások Zalában. Pannon Tükör 7. (1), 66–68, 2002.

Idegen nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban:

Káli Csaba: Hungary's Communist Party Elite in the „Long” fifties (1948–1962). NEB yearbook 2016–2017, 121–148, 2018.

Idegen nyelvű tudományos közlemények külföldi folyóiratban:

Káli Csaba: Hungary's Communist Party Elite in the Long fifties (1948–1962). Pamięć i Sprawiedliwość 32. (2), 236–258, 2018.

Magyar nyelvű konferencia közlemények:

Káli Csaba: Teleki Béla (1896–1969) főispán köz- és magániratai a Zala Megyei Levéltárban. In Magyar Levéltárosok Egyesülete 2005. vándorgyűlése, Eger, 2005. augusztus 22–24. (Szerk.: Bilkei Irén), Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 115–123, 2006.

Káli Csaba: Változások a községi jegyzőkönyvezésben a XX. század közepén, zalai példák alapján. In Magyar Levéltárosok Egyesülete 2003. vándorgyűlése, Szolnok 2003. augusztus 13–15. (Szerk.: Bilkei Irén), Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 41–46, 2004.

Káli Csaba: Nagykanizsa 1945-ben (április 1. – november 4.). In A honfoglalás 1100. évfordulója alkalmából rendezett nemzetközi történettudományi – helytörténeti konferencia előadásai. Zalai Múzeum 7. (Szerk.: Kunics Zsuzsa), Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága, Zalaegerszeg, 183–189, 1997.

További közlemények

Magyar nyelvű könyvek:

Bodorkós Zsolt–Káli Csaba–Molnár László: Gutorföldre története. Zalai kismonográfiák 8. Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága, Zalaegerszeg, 197 p., 2004.

Bilkei Irén–Káli Csaba–Petánovics Katalin: Zalavár. Száz magyar falu könyvesháza. Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., Budapest, 200 p., 2002.

Dominkovits Péter–Káli Csaba–Kvassay Judit–Molnár András: Kehida. Száz magyar falu könyvesháza. Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., Budapest, 208 p., 2001.

Magyar nyelvű könyvrészletek:

Káli Csaba: „Tündöklés és bukás”. Egy szocialista kori „lobbi” anatómiája. In Területi-társadalmi törésvonalak és a boldogulás útjai. Vidéktörténet 2. (Szerk.: Csikós Gábor–Hegedűs István–Horváth Gergely Krisztián–Ö. Kovács József) MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 355–359, 2019.

Káli Csaba: Bekerítés és társadalmi ellenállás. A parasztság kollektivizálása Zalában az 1956-os forradalom után. In Magyar dúlás. Tanulmányok a kényszerkollektivizálásról. Magyar vidék a 20. században 4. (Szerk.: Galambos István–Horváth Gergely Krisztián), MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont–Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 135–149, 2019.

Káli Csaba: Gyáarak, lakótelepek, új közösségek (1945–1990). In Zalaegerszeg története. (Szerk.: Gyimesi Endre–Seres Péter), Zalai T-Ma Kiadói Kft., Zalaegerszeg, 223–263, 2017.

Káli Csaba: A Magyar Nemzeti Levéltár megyei levéltárai. In Magyarország levéltárai 2014, Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 32–46, 2015.

Káli Csaba: Teleki Béla egykori főispán első világháborús iratai a Zala Megyei Levéltárban. In Pomurje 1914–1920 = Mura mente 1914–1920 / ured. Branimir Bunjac, Povijesno drustvo Medimurske zupanije, Cakovec, 143–161, 2011.

Káli Csaba: A Kvártélyház használói 1945-től napjainkig. In Kvártélyház. A zalaegerszegi új vármegye háza története 1765–2008. (Szerk.: Molnár András), Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 85–89, 2009.

Káli Csaba: A megyei levéltár a Kvártélyházban 1891–2008. In Kvártélyház. A zalaegerszegi új vármegye háza története 1765–2008. (Szerk.: Molnár András), Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 93–101, 2009.

Káli Csaba: Zala vármegye levéltárnokai 1939 előtt. In Levéltáros elődeink. Degré Alajos és Szabó Béla munkássága. (Szerk.: Molnár András), Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 95–104, 2006.

Káli Csaba: Megyei levéltárak. Területi általános közlevéltárak. In Magyarországi levéltárak (Fel. szerk. Bana József), Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 64–79, 2004.

Káli Csaba: Zalalövő 20. századi történetének másodlagos levéltári forrásai. In Várostörténet, helytörténet. Elmélet és módszertan. Tanulmányok Pécs történetéből 14. (Szerk.: Vonyó József), Pécs Története Alapítvány, Pécs, 177–182, 2003.

Káli Csaba: Zalaegerszeg története 1885-től napjainkig. In Zalaegerszeg. A XXI. század küszöbén. (Szerk.: Bunovác Dezső), CEBA Kiadó, Budapest, 105–120, 2001.

Káli Csaba: Zala megye a koalíció éveiben (1945–1947). In Zala megye ezer éve. (Főszerk.: Vándor László), Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága, Zalaegerszeg, 287–291, 2001.

Káli Csaba: Zala megye az „ötvenes években” (1947–1956). In Zala megye ezer éve (Főszerk.: Vándor László), Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága, Zalaegerszeg, 292–296, 2001.

Káli Csaba: Zala megye mezőgazdasága a Kádár-korszakban (1956–1990). In Zala megye ezer éve (Főszerk.: Vándor László), Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága, Zalaegerszeg, 301–304, 2001.

Káli Csaba: Balatongyörök története 1900–1960. In Balatongyörök múltja és jelene. (Szerk.: Molnár András), Balatongyörök Község Önkormányzata, Balatongyörök, 119–167, 2000.

Káli Csaba: Zala megye önkormányzati igazgatása 1990 után. In Zala megye archontológiája 1138–2000. Zalai Gyűjtemény 50. (Szerk.: Molnár András), Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 229–235, 2000.

Káli Csaba: Zalalövő története 1914–1998. In Zalalövő története. Az ókortól napjainkig. (Szerk.: Molnár András), Zalalövő és Környéke Közéletéért, Kultúrájáért, Környezetéért Alapítvány, Zalalövő, 391–478, 1998.

Káli Csaba: Zalaegerszeg a századfordulón – a számok tükrében. In Zalaegerszeg évszázadai. Várostarténeti tanulmányok. (Szerk.: Kapiller Imre), Zalaegerszeg Megyei Jogú Város Közgyűlése, Zalaegerszeg, 313–330, 1997.

Káli Csaba: Az Eger-völgy települései (Kapolcs, Monostorapáti, Pula, Taliándörögd, Vigántpetend) 1945-ben. In Előadások az Eger-völgye településeinek történetéből 1. A Hajnal István Kör történeti konferenciája. Csigakönyvek 2. (Szerk.: Hudi József–Kapiller Imre–Ladányi István), Kapolcsi Kulturális és Természetvédelmi Egylet, Kapolcs, 71–80, 1996.

Káli Csaba: Teleki Béla első világháborús hadinaplója. In Hadtörténelmi tanulmányok. Zalai Gyűjtemény 36/1. (Szerk.: Molnár András), Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 255–279, 1995.

Idegen nyelvű, hazai könyvrészletek:

Káli Csaba: County Archives of the National Archives of Hungary. In *The Archives of Hungary*, Association of Hungarian Archivists, Budapest, 32–44, 2014.

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban:

Káli Csaba: Békétől megtorlásig. Zala megye 1945-től az 1956 utáni bosszúhadjáratig. *Hévíz* 24. (4–5), 489–499, 2016.

Káli Csaba: Teleki Béla egykori főispán első világháborús iratai a Zala Megyei Levéltárban. *Hadtörténeti Közlemények* 124. (1), 219–227, 2011.

Káli Csaba: Különlegességek, érdekességek a megyei levéltárak honlapjain. *Levéltári Szemle* 58. (2), 73–78, 2008.

Káli Csaba: E-archivum a gyakorlatban. Felhasználói tapasztalatok és lehetőségek. *Levéltári Szemle* 57. (2), 3–13, 2007.

Magyar nyelvű tudományos közlemények külföldi folyóiratban:

Káli Csaba: A Zalahoz visszacsatolt muravidéki területek közigazgatása 1941–1945. *Muratáj (Lendava)* 1, 43–47, 2003.

Egyéb folyóirat közlemények:

Káli Csaba: Iratok a közös magyar–szovjet ürrepülésről 1979–1980. *Levéltári Szemle* 61. (2), 88–90, 2011.

Káli Csaba: Beszámoló a XXXIII. Somogyi Levéltári Napról. *Levéltári Szemle* 59. (4), 72–75, 2009.

Káli Csaba: A Pázmány Péter Tudományegyetem Orvostudományi karán végzett orvostanhallgatók jegyzéke 1921–1951. Levéltári Szemle 57. (1), 94–96, 2007.

Káli Csaba: Az MLE Nyugat-Dunántúli Szekciójának szakmai napja. Levéltári Szemle 56. (3), 94–95, 2006.

Káli Csaba: A fondjegyzékszerkesztés dilemmái. Levéltári Szemle 52. (3), 89–90, 2002.

Magyar nyelvű konferencia közlemények:

Káli Csaba: Fára József előélete és főlevéltárnoki tevékenysége Zala megyében (1884–1938). In Fára József főlevéltárnok emlékezete. A 2011. szeptember 28-án Zalaegerszegen tartott tudományos emlékülés előadásai. Zalai Gyűjtemény 73. (Szerk.: Erős Krisztina), Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 13–26, 2013.

Káli Csaba: A községtörténet 20. századi forrásai a Zala Megyei Levéltárban. In Szentgyörgyvölgytől Kehidáig. A zalai falvak történetének levéltári forrásai. A 2001. október 10-én rendezett levéltári nap előadásai. (Szerk.: Molnár András), Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 41–49, 2001.

X. Összefoglaló

A korszak egyik alapvető kérdése, nevezetesen az eseményeknek a demokrácia fogalma felőli értelmezése, az ahhoz való viszonya a kutatásom végén végül még kérdésként sem vetődhetett fel. Önmagában a megszállás ténye, különösen abban a kontextusban, hogy az egy diktatórikus és ellenséges hatalom részéről történt, eleve kizárta a demokrácia létének pozitivista megközelíthetőségét. A megszállás következményei társadalmi tapasztalatának bemutatását azért is tartottam fontosnak, hogy „dramaturgiailag” jobban érthető legyen az a korabeli és főleg későbbi ellenállás és elutasítás, amely az első pillanattól oktrojálni kezdett szovjet-rendszert kísérte a helyi társadalom részéről.

Az 1945-ös földosztás az olvasatomban, alapvetően egy politika-, illetve társadalomtörténeti eseményként jelent meg. A szovjet csapatok bevonulása után azonnal megkezdődött a földosztás – más kontextusban földfosztás - operatív végrehajtása, mely folyamat megtermékenyítői egyrészt a megszálló katonaság, másrészt a mögöttük pár nap késéssel érkezett, politikailag döntőre szorított baloldali orientációjú párt- és minisztériumi megbízottak voltak.

Alapvetően határozta meg a nemzeti bizottságok politikai tónusát az engedélyezett működésű pártok mennyisége és minősége, hiszen a paritásos alapon való ténykedésük révén - különösen a nagyobb településeken és megyei szinten - olyan erőfölényhez jutottak a baloldali pártok (MKP, SZDP, NPP) amit az FKGP egymagában nem tudott ellensúlyozni, különösen akkor, ha még a paritás elvén neki járó képviselői helyeket sem kapta meg. Ezzel a „blokkpártok” jelentős fórt kaptak a politikai játéktérben, a korszak politikai és egyúttal társadalmi alapkonfliktusa, különösen helyben, valójában ebben a túlhatalomban gyökerezett, amely mögül hiányzott a társadalmi támogatottság, a társadalom alkotmányos felhatalmazása.

A magyar társadalom az új politikai rendszerről, hitelességéről, pontosabban annak hitelességi deficitjéről első ízben és a vizsgált korszakot tekintve lényegében utoljára, 1945. november 4-én, a nemzetgyűlési választások keretében mondhatott véleményt. A Független Kisgazdapárt 144.527 érvényes szavazatot kapott (75,13%), amellyel Zala vármegyében fölényes győzelmet aratott. Az új politikai felépítmény és a választások eredménye között feszülő ellentét feloldhatatlan és kezelhetetlen volt a hatalmon lévők számára. A politikai intézményrendszer új elemei sok esetben méltán közérdektelennek, könnyűnek találtattak, nem is beszélve a megszálló Vörös Hadsereg függelékeként színre lépő kommunisták radikális társadalom-átalakító eszméiről és ezek gyakorlati implementációjának kortárs társadalmi tapasztalatról, amelyek a szavazófülke magányában szintén pregnáns elutasításban részesültek.

1947. augusztus 31-én Zala vármegyében összesen 189.747 fő szavazott. Az érvényes szavazatokból 106.731-et a Demokrata Néppárt szerzett meg, amely 56,6%-os eredménynek felelt meg. Összességében nem túlzás kijelenteni, miszerint az 1945-ös választási eredményhez képest alapvetően nem változott meg a megye politikai orientációja. A választáshoz kapcsolódó csalások kapcsán összefoglalóan megállapítható, miszerint Zala megyében (is) a kékcédulákkal elkövetett csalást erősen vélelmezhetően nagyságrendileg túl a választójogtól való „törvényes” és törvénytelen megfosztással végrehajtott manipuláció.

A helyi MDP textúrájának bemutatását követően a már kialakult állampárt, pártállamot megcélzó expanziójának legfontosabb elemeit tárgyalja az értekezés, ami a mezőgazdaság erőszakos kollektivizálásának első kísérletét, az iskolák államosítását, az egyház elleni manővereket foglalta magában. Ezek az elemek tulajdonképpen felfűzhetőek egy logikai vonalra, amely nem más, mint a hagyományos, rurális társadalom felbomlásának, illetve felszámolásának igénye a diktatúra részéről.

Az MDP megteremtése után vidéken is az egyik első és legfontosabb pártpolitikai feladat a lojális társutassá degradált FKGP-nek és az NPP-nek az MDP erőterébe való becsiszolása lett, felkészítendő ezeket is – feladatuk végeztével – a szublimációra. A küldetését elvégző Magyar Nemzeti Függetlenségi Front helyére 1949. február-március során kiépülő Magyar Függetlenségi Népfront helyi szerveinek megalkotásával létrejöttek azok a formai keretek, amelyek lehetővé tették a nem sokkal később, 1949. május 15-re kiírt újabb országgyűlési „választáson” a pártok immáron csak látszólagos jelenlétét, valójában a jelenlétük kiküszöbölését, vagyis az egylistás szavazás lebonyolítását.

Az aktuális hatalmi érdekek mentén toldozott-foltozott közigazgatás, különösen az önkormányzati igazgatás, 1945 óta lényegében az átmenetiség szindrómáját mutatta, hiszen választások híján a tisztviselőket a szubszidiaritást nélkülözve nevezték ki, helyettesítették be. Az MKP/MDP1948 elejére-közepére már elég (omni)potensnek érezte magát ahhoz, hogy – természetesen most már a kizárólagos érdekei mentén – hozzákezdjen a közigazgatás átalakításához, konkrétan – az 1949-es sztálinista alkotmányban deklarált – tanácsrendszer bevezetéséhez, befejezve ezzel a szovjet állammodell magyarországi honosítását.

XI. Summary

The fundamental questions of the era is the evaluation of the events from the point of view of democracy and their relationship to democracy. The occupation of Hungary by a hostile and dictatorial power basically excluded the positivistic approach to the existence of democracy.

I considered it important to show the consequences of the occupation from the first hand, through a few abstract mathematical figures and distinguished sentences alongside with categorised case types. By getting a picture of the types of cases, we can understand the resistance and rejection of the local society which followed the octroyed Soviet regime from the first moment of its establishment.

The distribution of land in 1945 appeared basically as an event of political and social history. Immediately after the arrival of Soviet troops did the distribution (or in a different approach sack) of land begin. The process was partly supported by the occupying soldiers, partly by the left-wing party- or ministry-appointed political representatives who arrived a few days after the Soviet troops and primarily concentrated on the political supervision of the operation which was carried out in a few weeks.

The political tones of the national committees were determined by the quality and quantity of the legally functioning parties, as the left-wing parties (MKP, SZDP, NPP) benefitted so much from the parity system, especially in major settlements and on a county level, which the FKGP was unable to counterbalance, not to speak about the cases when they were not given the positions that they were legally designed to get. In this structure the 'block-parties' gained a huge advantage in political life, which was the core of the political and social conflicts of the era, especially on a local basis, as the overwhelming influence was not supported by either social or constitutional background.

The first, and in the examined period the last, time when the Hungarian society had to opportunity to give an opinion about the new political system, its credibility or more precisely, about its deficiency, was during the national elections on 4 November 1945. The FKGP won the elections with overwhelming majority (75.13%) with 144,527 valid votes. The contradiction between the new political structure and the results of the elections was impossible to manage and solve for the ones in power. The new factors of the political system were opposite to public interest, not the speak about the fact that the radical Communist ideas about the reformation of the society and their implementation supported by the occupying Red Army had been definitely opposed to at the polling stations.

On 31st August 1947 altogether 189,747 people voted in Zala county. 56.6% of the valid votes went to the Democratic People's Party (DNP) with 106,731 votes. It seems to be a fair statement that – compared to the 1945 elections - the political preferences in Zala county had not changed. Regarding the electoral fraud in Zala county, it can be stated that the manipulation by 'legal' and illegal deprivation of suffrage definitely exceeded the proportion of the fraud carried out with blue-ballot voting.

After describing the structure of the local Hungarian Workers' Party (MDP), is examined the main elements of the expansion of the already established state-party towards a party-state, which included the first attempts of the collectivisation in agriculture, the nationalization of schools and the actions against the Church. All these steps can be listed on a logical chain which represented the aim of the dictatorship to destroy and end with rural society.

After the establishment of the Hungarian Workers' Party in the country, the first and most important party-task was to gradually grind FKGP and NPP into the field of MDP thus preparing them for the sublimation once they had completed their tasks. It was made similarly to the process in the Hungarian National Independence Front which gave its place to the local organizations of the Hungarian Independence People's Front in February/March 1949. It established the formal frames which made it possible that in the elections of 15th May 1949 parties either only took part apparently or did not even participate at all, which means a one-list election.

Since 1945, public and especially municipal administration which was altered according to constantly changing interests of power showed the syndromes of temporary power, as for the lack of municipal elections officials were appointed and replaced without subsidiarity. By the beginning and middle of 1948, MKP/MDP had felt (omni)potent enough to start the reformation of public administration exclusively on the basis of their political interest, which meant the introduction of the system of councils declared in the stalinist constitution of 1949.